İslâm âlimleri Ansiklopedis

ONDÖRDÜNCÜ CİLD

İçindekiler Tablosu

EBÛ BEKR AYDERÛS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Abdullah Alevî Şâzilî olup, lakabı Ayderûs'tur. 851 (m. 1508) senesinde Aden'de vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Ebû Bekr Ayderûs, ilmi önce babasından ve sonra zamanın büyük âlimlerinden öğrendi. Sehâvî'nin hadîs-i şerîf derslerinde bulundu. Tasavvuf yolunu ve edebini, Allahü teâlânın sevgili kulu Cemâlüddîn Muhammed bin Ahmed Dehmânî Kayrevânî'den öğrendi. Şâziliyye yolunun büyük velîleri arasına girdi. Hocalarının silsilesi; Cemâlüddîn Muhammed, İbrâhim bin Mahmûd Mevâhibî, Muhammed Ebü'l-Fütûh (İbn-ül-Magribî), Ebû Abdullah Muhammed bin Hüseyn Teymî, Nâsıruddîn İbn-ül-Mübellik İskenderi, Tâcüddîn İbni Atâ İskenderi, Ebü'l-Abbâs Mürsî ve Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretlerine uzanır.

Ebû Bekr Ayderûs, Yemen'de kahve çekirdeğinden kahve elde edip içenlerin öncüsü oldu. Bir seyahati esnasında, kahve ağaçlarının olduğu bir yere geldi. Çok miktarda olup, kimsenin dokunmadığı bu ağacın meyvesinden tattı. Beynin faaliyetini arttırdığını ve uyarıcı etki yapıp, ibâdette zindelik verdiğini gördü. Onu azık olarak ve içecek olarak kullanmaya başladı. Talebeleri de kahve çekirdeğini kavurup öğüttüler ve içecek olarak kullandılar. Kahve, Yemen'de yayıldı. Daha sonra Hicaz, Şam, Mısır ve başka memleketler de kahveyi öğrendiler.

Büyük âlim Ebü't-Tayyib Gazzî, kahveye dâir eserinde dedi ki: "Kahvenin ilk defa ortaya çıkışı, Süleymân aleyhisselâm zamanında oldu. Süleymân aleyhisselâm bir yere gitmek istediğinde, bir halıya biner, rüzgâra emrederdi. Sevdikleriyle birlikte olduğu hâlde, kuşlar da gölge ederek, istediği yere giderdi. Şehre indiğinde, ahâli hürmet ve saygı ile karşılar, hem sultan, hem de peygamber olan Süleymân, birgün bir şehre indi. Ahâliden kimse onu karşılamadı. Cinlere vezîr olan Demriyât'ı gönderip, sebebini öğrenmek istedi. Demriyât onları ağlarken buldu ve sebebini sordu. Ahâli de; "Bize bir hastalık isâbet etmişti de, o sebeple yeryüzünün sultânı ve Allahü teâlânın peygamberi olan Süleymân aleyhisselâmı karşılayamadık" dediler. Demriyât dönüp durumu Süleymân aleyhisselâma arz etti. Âsâf bin Berhıyâ, Süleymân aleyhisselâmın veziri olup, hakim ve çok akıllı idi. İsm-i a'zamı bilirdi. Duâsı makbûl idi. Allahü teâlâdan, Süleymân aleyhisselâma o kavmin hastalığına sebep olan şeyi ve ilâcını bildirmesini istedi. Duâsı kabûl olup, Cebrâil aleyhisselâm geldi ve Süleymân aleyhisselâma, emrindeki cinlere Yemen'den kahve çekirdeği getirmelerini, bunu kavurmalarını, suyla pişirmelerini ve suyla beraber o kavme içmelerini emret diye bildirdi. Süleymân aleyhisselâm da cinlere bu husûsta emir verdi. Onlar da buyurulanı yaptılar. O kavim Allahü teâlânın izniyle şifâ buldu. Hastalıktan eser kalmadı. Sonradan o kavim kahveyi unuttular."

Ebû Bekr Ayderûs'un kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr Ayderûs, fıkıh âlimi Muhammed bin Ebî Bekr bin Sâig'in çocuklarının yanına uğradı. Onlar, koyunlarını, sulamak için bir kuyu başında duruyorlardı, insanların kuyunun suyunu bitirdiklerini gördü. Ebû Bekr Ayderûs hizmetçisine; "Kovayı al ve koyunları sula" buyurdu. Hizmetçi koyunları suladıktan sonra, diğer hayvanlar da suya kandılar ve insanlar su kaplarını doldurdular.

Yine birgün Haremeyn'den dönerken, Zeylâ denilen yere girdi. O zaman oranın hâkimi Muhammed bin Atîk idi. İttifâkla bildirildiğine göre, bu zâtın, kendisine çok düşkün olduğu hizmetçisi vefât etmişti. Ebû Bekr Ayderûs, ta'ziye ve sabr tavsiye etmek için Hâkim'in yanına vardı. Bu husûsta ona hiçbir şey fayda vermiyordu. Onu büyük bir üzüntü içinde gördü. Devamlı ağlıyordu. Ayderûs, hizmetçinin yüzünü açtı ve onu ismiyle çağırdı. Hizmetçi, Ayderûs'a cevap verdi. Allahü teâlâ, ona rûhunu iade etti. Hizmetçi kalkıp, hazırlanmış olan keşkekten onlarla beraber yedi. Uzun bir müddet daha yaşadı.

Ayderûs, fakirlere yardım etmek ve ihtiyâçlarını görmek için çok borç para isterdi. Hattâ borçları ikiyüzbin dinârı geçti. Bununla birlikte o, zâhiren ödeyememe korkusu içinde görünmüyordu. Sonunda ba'zıları onu kötülediler. O, şöyle buyurdu: "Rabbimle benim arama girmeyiniz. Ben bu şekilde aldığım parayı, O'nun rızâsından başka yere sarfetmedim. Rabbim, benim borcumu ödemeden, beni bu dünyâdan çıkarmıyacağını bana va'detti." Söylediği gibi oldu. Allahü teâlâ, kendi nezdinde ihsânı bol birinin vasıtasıyla, ölmeden önce onun borcunun ödenmesini kolaylaştırdı. Emîr Nâsıruddîn bin Abdullah, Ayderûs'un oğluyla parayı gönderdi. Sonra çarşıda; "Kimin Ebû Bekr Ayderûs'da alacağı varsa gelsin!" diye nidâ edildi ve bütün borçları ödendi. Bunun sebebi şu idi: Emîr Nâsıruddîn'in Sultan Mücâhid'in yanında

büyük bir yeri vardı. Ba'zıları onu Mücâhid'e kötülediler ve onun yanında Emîr'in dedikodusunu yaptılar. Sultan Mücâhid, Nâsıruddîn'den yüz çevirdi ve onu yerinden azletmeye karar verdi. Nâsıruddîn, rü'yâsında Ebû Bekr Ayderûs'u gördü. Ebû Bekr Ayderûs ona; "Allahü teâlâ, bu nemmâma karşı sana yardım etsin" dedi. Ertesi gün, Ayderûs hazretlerinin durumu anlatan mektûbu geldi. Sultan mektûbu okuyunca, dedikoducuyu derhâl oradan uzaklaştırdı. Nâsıruddîn'e yeniden sevgi göstermeye ve i'timâd duymaya başladı.

Ebû Bekr Ayderûs, kişinin niyetini ve içinden geçirdiği şeyi haber verirdi. Birgün birisine; Rebî'ul-evvel ayında Haleb'e gittiğini, Kasırîn Caddesi'nde filancanın evinde kaldığını hatırlıyor musun?" dedi. O "Evet, siz o sene Haleb'de miydiniz?" dedi. Orada bulunanlardan ba'zıları, Ayderûs'un ne Şam'a, ne de Mısır'a (hiçbir yere) gitmediğini söylediler. O kişi, Allaha yemîn ederek, Ayderûs'un söylediğinin aynen vâki olduğunu söyledi.

Sâlih bir zât olan Ahmed bin Sâlim şöyle anlatır: "Muhammed bin Îsâ Bâncar, ba'zı hediyelerle birlikte beni Ebû Bekr Ayderûs'a gönderdi. Kendisine daha ilk selâm verişte, beni ve yanımda neler olduğunu söyledi. Ben hediyeleri ona anlatmadan; "Filancaya verin" buyurdular. Yanımdaki şeylerin ne olduğunu Allahü teâlâdan başka bilen yoktu."

Ömer bin Ahmed Amûdî yanıma geldiğinde, Ebû Bekr Ayderûs ona ikramda bulundu ve bu ikramında mübalağa gösterdi. Şeyh Ömer, yemeğin çokluğunu görünce, içinden bu isrâftır dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr Ayderûs; "Size ikramda bulunduk, niyetimiz bu olduğu halde siz isrâftır dediniz" buyurdu. Amûdî istiğfar etti. Kalbinden geçenlere tövbe etti.

Talebeleri bir sıkıntı ve belâya düçâr olduklarında, Ebû Bekr Ayderûs'tan yardım isterler ve Allahü teâlâ onları bu vesileyle o dertten kurtarırdı. Nitekim, Âmir bin Abdülvehhâb'ın emirlerinden, Emîr Mercan bin Abdullah dedi ki: "Harpte San'a-i ûlâ denilen yerde idik. Düşman üzerimize yüklendi ve arkadaşlarım dağıldı ve yaralandılar. Her tarafımızı düşmanlar çevirdi. Hocam Ebû Bekr'in ismini söyleyip, Allahü teâlâdan yardım istedim. Vallahi, güpegündüz ve ayan beyân gördüm ki, atımın perçeminden tuttu, onların arasından beni aldı ve evime ulaştırdı."

Dâvûd bin Hüseyn Habânî şöyle anlatır: "Bir yerde zâlim bir vâli bana eziyet etti. Günlerce "Yâsîn" sûresini, bu adamın bana olan şerrine son vermesi için Allaha yalvararak okudum. Sonra rü'yâmda gördüm ki, birisi bana; "Ey Ebû Bekr Ayderûs de!" diyordu. Böyle söyledim. Zâlimin bana olan zulmü sona erdi. Hâlbuki Ayderûs'u tanımıyordum. Onu suâl ettim. Onun Aden'de oturduğunu söylediler. Onun huzûruna vardığımda, başımdan geçenleri ben haber vermeden o bana haber verdi.

Seyyid Celîl Muhammed bin Ahmed Vatab şöyle anlatır: "Habeş diyarında geziyordum. Üzerime hırsızlar saldırdı. Katırımı ve onun üzerindeki şeyleri aldılar. Beni öldürmek istediler. Şeyh Ebû Bekr'in adını söyliyerek üç kerre; "Ey Ebâ Bekr Ayderûsî" diye seslendim. Bir zât çıkageldi. Onlara saldırdı. Katırımı ve üzerindeki şeyleri bana geri verdi ve; "Cenâb-ı Hakkın emânında olmayı istedin, kurtuldun" dedi.

Neîmân-ı Mehrî şöyle anlatır: "Hindistan'a giden bir gemiye binmiştim. Gemi bir yerinden su almaya başladı. Gemidekiler bağrışıyor ve ba'zıları kendi hocasının adını söyliyerek yardım istiyordu. Ben de hocam Ebû Bekr Ayderûs'u söyledim. Bana bir uyuklama geldi. O an hocamı gördüm. Elinde bir mendil ile gemideki çatlağın olduğu yere doğru yönelmişti, orayı gösteriyordu. Sevinerek uyandım. Avazımın çıktığı kadar bağırıyor ve üzüntüden kurtulmuş bir şekilde; "Ey gemidekiler sevininiz ve benden sorunuz" diyordum. Onlar benim bu sevincimi görünce, bu hâle rağmen niye sevindiğimi sordular. Onlara gördüklerimi haber verdim. Baktıklarında, çatlağın mendille sağlam bir şekilde tıkanmış olduğunu gördüler.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 65

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 263

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 39

4) En-Nûr-us-safir sh. 77

5) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 113

EBÛ BEKR BİN SALİM AYDERÛS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Sâlim bin Abdullah Ayderûs'dur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 992 (m. 1584) senesinde Hadramût köylerinden Aynât'da vefât etti.

Hadramût bölgesinde yetişen âlimlerin büyüklerinden olup, çok kerâmetleri görüldü. Talebelerinin hepsinin hatırından geçenleri bilirdi.

Talebelerinden biri Terim denilen yerde idi. Orada oturmak için bir ev yapmak istiyordu. Hocası Ebû Bekr Ayderûs ile istişâre etmeyi düşündü. Sonra hocasının gönderdiği bir haberci, ona evi yapması emri ile geldi. Habercinin Aynât denilen yerden çıkışı, onun istişâre etmeyi düşündüğü vakte tesadüf ediyordu.

Sevdiklerinden ba'zıları, gece kalkıp ibâdet edebilmek için kahve içiyorlardı. Birisinin kahvesi tükendi. Parası olmadığı için satın da alamadı. Hocası ona ağaç kabuğu gönderdi ve ona; "Bundan pişir ve bir yerine birşey olursa bundan üzerine koy" diye haber gönderdi. O da böyle yaptı. senelerce buna devam etti.

Talebelerinden birisi, tüccârlarla birlikte Hindistan'dan dönüyorlardı. Maksadları, Nedr-ül-Mehâ denilen yere gitmekti. Rüzgâr muhalefeti sebebiyle çok yoruldular. Sonra Hindistan'a geri dönmeye ittifâkla karar verdiler. Talebe, rü'yâsında Hocası Ebû Bekr bin Sâlim Ayderûs'u gördü. O şöyle dedi: "Gemidekilere adakta bulunmalarını ve sevinmelerini söyleyin." Uyandı ve gördüklerini haber verdi. Gücü yettiği kadar herbiri adakta bulundu. Ondan sonra güzel bir rüzgâr çıktı. Onları Nedr-ül-Mehâ denilen yere ulaştırdı. Talebe Aynât'a geldiğinde, daha hiç bir şey söylemeden, hocası onların başına neler geldiğini haber verdi ve ona dedi ki: "İşte bu adağındır ve hattâ bu şöyle olmuştur. Filanca şunu adamıştır" diye uzun uzun anlattı.

Ebû Bekr bin Sâlim Ayderûs, bir zaman, hapiste olan Ömer bin Bedr Küseyrî'ye haber gönderip, hapisten kurtulacağını ve vâli olacağını müjdeledi. Çok geçmeden o hapisten çıktı ve Hadramût'a vâli oldu.

Bir köylü, devesini kaybetti, aradı bulamadı. Ebû Bekr bin Sâlim'in talebelerinden ba'zısı ona; "Hocamız senin devenin yerini bilir" dediler. Köylü geldi ve Ebû Bekr bin Sâlim'e talebelerinin kendisine söylediği şeyi haber verdi. O da talebelerini çağırdı ve durumu sordu. Talebelerden biri dedi ki: "Efendim, sizden işittim ki, dünyâ bizim iki elimiz arasındaki çanak gibidir diyordunuz. Bu köylünün devesi de dünyânın içindedir." Ebû Bekr bin Sâlim, talebesini bir daha bu şekilde konuşmaktan menetti ve köylüye; "Deveni filânca vadide ara, belki orada bulursun" buyurdu. Köylü devesini orada buldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 265

2) Nûr-us-sâfir sh. 368

EBÛ BEKR KEFEVÎ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında Kırım'da yetişmiş âlim ve velîlerden. Babası el-Hac Hayreddîn, dînine bağlı ve hayırsever bir kişi idi. Kaynaklarda, Ebû Bekr Kefevî'nin doğum târihi bildirilmemektedir. 970 (m. 1562) senesinde, Kefe'de Abdi Çelebi adıyla bilinen zaviyesinde talebe yetiştirirken vefât etti. Zaviyenin bahçesine defnedildi.

Önce memleketi Kefe'deki âlimlerden dînî ilimleri tahsil etti. Tasavvuf ilimlerini de, Mısır'da Şeyh Şahin Mısrî ve Seyyid Ebü'l-Vefâ Kâdiri'den öğrendi. Ebû Bekr Kefevî, dînin emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Haramlardan son derece uzak durur, şüpheli şeylerden kaçınırdı. Hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terkederdi. Çok mütevâzi olup, herkese karşı güleryüzle muâmele ederdi. Önceleri ticâretle uğraşırdı. Bu sebeple birçok memleket gezdi, uzun zaman memleketinden ayrı kaldı. Bir defasında, yine ticâret maksadıyla Mısır'a gitmişti. Mısır'da Şahin Mısrî ve Seyyid Ebü'l-Vefâ Kadirî tarikatına mensûb büyük zâtlarla tanıştı. Onların sohbetlerinde bulundu. Kalbi kötü huylardan ve nefsi de dînin beğenmediği isteklerden kurtulup olgunlaşıncaya kadar orada uzun zaman kaldı. Bu uzun süreli ayrılığı sebebiyle, memleketinde Ebû Bekr Kefevî'nin ölmüş olduğuna hükmettiler. Hanımını başka bir kimse ile evlendirmek istediler. Hâlbuki o sağ olup, Mısır'da idi. Bu durumu da kimse bilmiyordu. Hanımını evlendirmek için düğün hazırlıkları başladı. Düğünden bir gün önce, rü'yâsında hanımına göründü. Kendisinin hayatta ve sıhhatli olduğunu bildirdi. Ertesi gün Kefe sahillerine bir gemi geldi. Ebû Bekr

Kefevî, gemiden çıkıp evine gitti. Düğün işleri de o anda sona erdi.

Memleketine, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etmiş olarak dönen Ebû Bekr Kefevî, buraya yerleşti. İnsanlara din ve dünyâ saadetinin yollarını göstermeye başladı. Şehir dışında, eski, yıkık, harabe hâlinde bir kilise vardı. Bu kiliseyi ta'mir ettirdi. Kısa zamanda etrâfına pekçok insan toplanarak, eski kilise yeni câmi oldu. Câmi etrâfında fakirler, yolcular ve talebeler için odalar yaptılar. Burası Abdi Çelebi Zaviyesi adıyle meşhûr oldu. Vefât edince yerine oğlu ve halîfesi Pîr Muhammed Efendi geçti. Pîr Muhammed Efendi'nin 990 (m. 1582) senesinde hayatta olduğu bildirilmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 80

EBÜ'L-ABBÂS EL-GAMRÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-Gamrî el-Mahallî el-Vâsıtî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs ve lakabı Şihâbüddîn'dir. Ebü'l-Abbâs el-Gamrî diye tanınmıştır. Aslen, Mısır'da Kâhire ile Dimyat arasında bulunan Mahalle beldesindendir. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. Daha çok Kâhire'de ikâmet ederdi. 905 (m. 1499) senesinde orada vefât etti.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî, çok küçük yaşta iken, babası ile birlikte Mekke-i mükerremede Ebü'l-Feth el-Merâgî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Kendisi ilim öğrenmek gayreti içinde yetişti. Ebû Cüleyde'nin yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, İbn-i Hacer-i Askalânî hazretleri ile görüşüp, sohbetinde bulundu. Ders aldı. Bunlardan başka; Alemüddîn-i Bülkînî, Şâvî, Hicâzî ve İmâm-ül-Kâmiliyye gibi zâtlardan da ilim öğrendi. Birçok âlimden icâzet aldı. Eskiden ezberlemiş olduğu şeyleri (kitapları), 852 (m. 1448) senesinde Hayreddîn İbn-ül-Kasbî'ye dinletirdi. Durmadan çalışarak, zamanının büyük âlimlerinden oldu.

İlk önceleri Mahalle ve Kâhire beldelerinde tanındı. Daha sonra meşhûr olup, şöhreti her tarafa yayıldı. Birkaç defa hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede bir miktar mücavir olarak kaldı.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'nin yazı kabiliyeti pek fazla idi. Pekçok kitabı yazarak çoğaltmıştır, ilim ve ma'rifette; sağlam, kuvvetli ve dayanıklı bir dağ misâli idi. Vekâr sahibi, gayet ağırbaşlı ve heybetli bir zât idi. Çok hayır ve hasenat sahibi idi. Çok câmi ve mescid yaptırmakla tanınmıştır. Çeşitli yerlerde câmi ve mescid yaptırmış olup, bunların en tanınmışı, kendi adıyla bilinen ve kendisinin medfûn bulunduğu câmidir. Kerâmetleri pekçoktur.

Bir defasında, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'nin talebelerinden ba'zıları bir gemi ile yolculuk yapıyorlardı. Yanlarında, kendilerine lâzım olacak gümüş paraların bulunduğu bir büyük kese bulunuyordu. Deniz dalgalı ve fırtınalı olduğundan, gemi zorla yol alıyor, batacak gibi oluyordu. Para keseleri denize düştü. Fakat onlar bu hâli, Semmânûd nahiyesine vardıklarında anladılar. Hocaları olan Ebü'l-Abbâs da orada bulunmakta idi. Ona durumu arzettiler. O da gemi ile birlikte geri dönün. Falan yere vardığınızda ağı sarkıtın. İnşâallah keseyi orada bulursunuz" dedi. Dediği gibi yaptılar ve keseyi buldular.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî hazretlerinin oğlu olan Ebü'l-Hasen şöyle anlatır: "Bir defasında babam ile birlikte, bir mermer sütunu iki deveye yükledik. Mermer sütun çok ağır olduğundan, develeri yanyana durdurup, mermerin birer ucunu develerin sırtlarına koyup yola çıktık. Öyle bir köprüye geldik ki, ancak bir deve geçebilirdi. İkisinin birden sığması mümkün değildi. Ben ne yapacağız diye düşünürken, tam köprünün ağzına geldiğinde babam, develerden birini köprüye soktu. Mermerin, diğer devenin sırtında olan ucunu da eline alıp, köprünün dış kısmında havada yürümeye başladı. Böylece gayet rahatça geçtiler. Ben de diğer deve ile beraber geçtim. Normalinde bir kimsenin, hem havada yürümesi, hem elinde bir devenin zor taşıdığı bir ağırlığın bulunması, hem de deve ile beraber mermeri karşıya geçirmesi mümkün değildi. Fakat, o kerâmet olarak, Allahü teâlânın izni ile bunu gayet rahat olarak yaptı."

Bir defasında Gamrî hazretleri, bulunduğu beldeden Zeftâ beldesine geçmek istemişti. Fakat arada nehir vardı ve karşıya geçmek için de bir vâsıta yoktu. Ebü'l-Abbâs el-Gamrî işâret etti. Bu sırada, nehirden bir timsah çıktı ve Gamrî'ye

doğru yaklaştı. O da bu timsahın sırtına bindi ve rahatlıkla karşıya geçti.

Ba’zı kimseler, bir gemi ile Mahalle beldesinden başka bir yere yük taşıyacaklardı. Mahalle’nin bulunduğu yerde, kıyıya yakın suların derinliği gayet az olduğundan, gemiciler oraya pek yanaşmak istemezlerdi. Bu gemiciler ise, bilmiyerek geldikleri kıyıda yük de aldılar. Fakat hareket zamanı geldiğinde, gemiyi hareket ettiremediler. O geminin sahipleri, Gamrî hazretlerine gelerek dediler ki: “Ey Efendim! Gemimizi hareket ettirebilmemiz için başka bir gemiye ihtiyâcımız var. Lütfen bize yardımcı olur musunuz?” Ebü’l-Abbâs el-Gamrî bunlara hiç cevap vermedi. Kendisi namaz kılmakla meşgûl oldu. Gemiciler, tan yeri ağardığında gemilerinin yanında başka bir geminin bulunduğunu ve içinde bir kimse uyumakta olduğunu hayretle gördüler. Ebü’l-Abbâs el-Gamrî de gelerek, o gemiye geçip, uyumakta olanı uyandırdı. O kimse uyandığında, hayretler içinde etrâfına bakınarak; “Beni buraya kim getirdi. Ben, Sâkiye-i Ebî Şa’re sahilinde idim” dedi. Orada bulunanlar, buna cevap verip; “Seni buraya işte bu büyük bir zât getirdi” diyerek, Ebü’l-Abbâs el-Gamrî’yi işâret ettiler.

Sonradan gelen gemi ile önceki gemiyi çekip, rahatlıkla yollarına devam ettiler. İkinci geminin çok uzak bir yerde bulunmasına rağmen, gemici uykuda olduğu hâlde oraya gelmesinin, Ebü’l-Abbâs el-Gamrî’nin bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Ebü’l-Abbâs el-Gamrî, meclisinde günah işlenmesine, hele gıybet edilmesine ve insanların birbirleriyle sert konuşmasına, alay etmesine kat’iyyen izin vermezdi. Bir defasında orada bulunanlardan iki kişi, birbirlerine uygunsuz sözler söylüyorlardı. Bunların ikisini de eşyâları ile birlikte dışarı attırdı. Dünyâya düşkün olanlardan uzak durur, böyleleri ile görüşmezdi.

Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Muhammed el-Gamrî’nin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba’zılarının isimleri şöyledir: 1- Es-Sihâm-ül-mârika, 2-Resâil-ül-Gamriyye, 3- Hall-üt-tılsım.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 121

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 324

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 25

5) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-2, sh. 161

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 417

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 137

EBÜ’L-ABBÂS HARÎSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Yûsuf olup, künyesi Ebü’l-Abbâs Harîsî’dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 945 (m. 1538) senesinde Mısır’ın Dimyat bölgesinde vefât etti. Kabri orada olup, ziyâret mahallidir.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî onun hakkında şöyle dedi: “Otuz yıl kadar Ebü’l-Abbâs Hârisî ile birlikte oldum. Onun sohbetlerini dinledim. Bu zaman içinde, bir ân dahî boş durmadı. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle ve ibâdet etmekle geçirdi. Yedi vecih üzere Kur’ân-ı kerîm okurdu. Sonra Muhammed bin Anân hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Her emrini titizlikle gözetti ve hizmetinde bulundu. Kızını ona verip, akraba oldu.

Ebü’l-Abbâs Harîsî, evliyânın büyüklerinden Ali Mürsafî’den de ilim ve edeb öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. Talebe yetiştirdi. Çok kimseler, Ebü’l-Abbâs Harîsî’nin terbiyesinde dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular. Onbinden fazla talebesi vardı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmet göstermek ve kerâmetlerinin duyulmasını istemezdi. Abdülvehhâb-ı Şa’rânî şöyle anlattı: Bir defasında basur illetine tutuldum. Çok rahatsız oldum. Sıkıldım, daraldım. En sonunda derdimi Hârisî hazretlerine arzettim. Buyurdu ki: “İnşâallah yarın ikindi namazından sonra birşeyin kalmaz.” Buyurduğu günün ikindi namazını kıldım. O hastalıktan bende hiç eser kalmadığını gördüm.”

Yine Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, onun hakkında şöyle dedi: “Ebü’l-Abbâs Hârisî çok hayır ve hasenat yapardı. Dimyat, Mahalle ve Mısır’ın başka yerlerinde çok câmi yaptırdı. Çok cömertti.

Herkese güleryüz ve tatlı dil gösterir, gönüllerini alırdı. Hiç öfkelenmezdi. Zarif ve kibardı. Herkesle iyi geçinir, kimsenin kalbini kırmazdı. Çok kerre yalnız kalır, kimseyle, görüşmez, ibâdet ve tefekkürle meşgûl olurdu. Konuşması çok tatlıydı. Çok geceler, yatsı namazından sonra onun sohbetinde bulundum. Sohbeti sabaha kadar sürdü. Bu esnada hiç oturuşunu bozmadan oturdu. Hâlbuki ben, birçok defalar dizlerimin ağrımasından oturuş şeklimi değiştirdim."

Ebü'l-Abbâs Hârisî başkalarından gelen sıkıntılara karşı çok sabırlı idi. Kimseye karşılık vermez, sükût ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Vefâtından sonra onun kabrini ziyâret etmek istedim. O esnada Ümmü Hand Medresesi'nin damında idim ve onun kabrine doğru bakıyordum. Birden kabrinin üzerinde görünüp, bana doğru gelmeye başladı ve; "Sabretmelisin, sana bu lâzımdır" buyurdu ve kayboldu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 170

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 327

EBÜ'L-LEYS ALİ (Aâeddîn Ali Menâvî)

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Alâeddîn Ali Menâvî'dir. Sadr-ı a'zam Iyas Paşa'nın hocası Ebü'l-Leys Efendi'nin kızkardeşinin oğlu olması sebebiyle, Ebü'l-Leys Ali diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde vefât etti.

Devrinin birçok âlimlerinden ilim tahsil eden Alâeddîn Ali Menâvî, ba'zı medreselerde ders okuttuktan sonra, İnegöl'de İshâk Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 945 (m. 1538)'de Dâvûd Paşa Medresesi, 949 (m. 1542)'de Trabzon Sultanisi, 955 (m. 1548)'de Manisa'da Hâmid Efendi yerine Sultâniyye Medreseleri müderrisliği ve Manisa kadılığı görevlerini yaptı. 958 (m. 1551) senesinde Taşköprü-zâde İstanbul kadısı olunca, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliği yaptı. 961 (m. 1553) senesinde, Ayasofya Medresesi müderrisi oldu.

Âlim, faziletli, derslerinden ve sohbetlerinden çok kimsenin faydalandığı zât olan Alâeddîn Ali Menâvî hakkında, Dâvûd-zâde Muhammed Efendi'nin vasıtasıyla Şam'dan İnegöl'e gelip, İnegöl câmii'nde va'z eden sâlih bir zât şöyle nakleder: "Şam'dan gelip, ziyâretçilerle oturup sohbet ettiğimiz esnada, Alâeddîn Ali Menâvî hazretleri şöyle anlattı: Ben uykudayken, Resûlullah (aleyhisselâm) bana; "Yâ Molla Ali! Sana, Nisan bulutu ve Süleymân aleyhisselâmın kuşu gibi bize devamlı hizmet eden İshak'ın medresesini ihsân eyledik" buyurdu; o şevkle uyandım, sabah olunca Kadıasker Kadri Efendi'nin makamına vardığımda, bana orada bulunanlar; "İnegöl Medresesi'ne müderris oldun" diye müjdelediler ve tebrik ettiler. Sonra İnegöl'de İshak Paşa Medresesi'ne müderris olunca, Allahü teâlâya şükür ve duâ edip secde ettim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 109

EBÛ SA'ÎD BİN SUN'ULLAH

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Sa'îd bin Sun'ullahtır. Tebrîz'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 980 (m. 1572) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ Câmii bahçesinde medfûndur.

Babasından ilim tahsil ettikten sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetleriyle şereflenip, feyz aldı. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî ile birlikte Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hizmetinde bulundu. Daha sonra talebe yetiştirmek üzere vazîfelendirildi. Horasan'dan Azerbaycan'a gidip, Allahü teâlânın yüce dînini ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmaya, yaymaya ve talebe yetiştirmeye başladı. 905 (m. 1499) senesinde, Safevî hânedanından olan Şah İsmâil ortaya çıkıp, İran'da Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı ve sapıklık yaygınlaştığı zaman, Bitlis'e gidip, orada irşâd vazîfesini yürüttü. Daha sonra "Vatan sevgisi imândandır" hadîs-i şerîfi mucibince tekrar Tebrîz'e döndü. Ebû Sa'îd bin Sun'ullah hazretlerinin geldiğini duyan Şah Gümrâh onu öldürtmek maksadıyla çağırtıp, bâtıl inançları gereğince kendine secde etmesini emr etti. Ebû Sa'îd hazretleri Ehl-i sünnet i'tikâdında olduğu için bunu kabûl etmedi. Şah

Gümrâh, onun heybetinden korktu ve öldürmeye cesâret edemeyip, perişan oldu. Veziri Mir Cemâleddîn İsfahânî'nin teskin etmesiyle o perişan hâlinden kurtuldu.

Ebû Sa'îd hazretleri, o beldenin âlimlerinden Mir Gıyâsüddîn Mensûr'un hizmetine kavuşup, ondan ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Molla Ahmed Kazvînî, hac dönüşü Anadolu'ya gidince, Şeyh Ebû Sa'îd de büyük amcası Şeyh Azîz ile birlikte Anadolu'ya gitmek üzere yola çıktıklarında, Şah Tahmasb onları yakalatıp habs ettirdi. Onun mal ve servetine el koydu, bunları çok ucuza sattırdı. Onları idâm ettirmeye karar verdi. Ancak, ba'zı kimselerin yardımıyla, Ebû Saîd bin Sun'ullah hapishâneden kaçıp, Erdebîl'e gitti ve tehlikeden kurtuldu. Fakat amcası zaîf olduğu için onunla gelemedi. Erdebîl'de, iki sene Molla Hüseyn Erdebîlî'nin hizmetinde bulundu. 955 (m. 1548) senesinde, Kânunî Sultan Süleymân İran seferinde Erdebil'i feth edince, Pâdişâh'la birlikte Haleb'e gitti. Pâdişâh ona izzet ve ikram edip, ihsânda bulundu. Daha sonra Pâdişâh'la birlikte İstanbul'a geldi. 971 (m. 1563) senesinde hac ibâdetini yerine getirip, tekrar İstanbul'a döndü.

Ebû Saîd bin Sun'ullah hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek, aklî ve naklî ilimlerde parmakla gösterilir idi. Çok cömert ve kerem sahibi idi. Temizliğe son derece önem verirdi. Sözü te'sîrli olup, herkes tarafından kabûl edilirdi.

Kâdı Beydâvi hazretlerinin tefsîrini Türkçeye tercüme etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 207

EBÜSSÜ'ÛD CÂRİHÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebüssü'ûd Cârihî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 930 (m. 1523) senesinde Mısır'da vefât etti. Amr bin As Câmii civarındaki kendi dergâhına defnedildi.

Ebüssü'ûd Cârihî, ilim ve edebi Şehâbeddîn Merhûmî'den öğrendi. Tasavvuf yoluna girdi. Hârika ve kerâmetler sahibi idi. Çok talebe yetiştirdi. Halktan ve devlet adamlarından çok hürmet gördü. Herkes ona hizmet edip, duâsına kavuşmak isterdi. Dergâhını ta'mir ederler, kiremit taşır harç getirirlerdi.

Ebüssü'ûd Cârihî, yer altında bir sığınak yaptı. Ramazân-ı şerîf ayının başında oraya girer ibâdet ve tefekkürle meşgûl olurdu. Çok az yer, yalnız Kadir gecesi bir tas su içerdi. Belbîs'den bir talebe geldi. Fakat Cârihî onu talebeliğe kabûl etmedi. Bunun üzerine talebe; "Ben uzak yerden geldim. Siz huzûrunuza kabûl etmediniz" dedi. O da; "Uzak yerden geldiğini söyliyerek bana minnet mi yüklüyorsun? Şimdi geldiğin yere dön, üç sene sonra gel" buyurdu. Cârihî, talebelerini çeşitli imtihanlara tâbi tutardı. Bir yıl imtihana tâbi tutmadığını huzûruna almazdı. Şemsüddîn Ebû Sîrî, Ebüssü'ûd Cârihî'nin ileri gelen talebelerinden idi. O şöyle bildirdi; "Cârihî, beni çok imtihana tâbi tuttu. Vefâtına kadar süren birçok imtihanından geçtim, ömrümde ona hiç i'tirâz etmedim."

Ebüssü'ûd Cârihî buyurdu ki: "Otuzüç yaşında idim. senelerce çalışıp öğrendiğim bilgileri ve güzel ahlâkı, insanlara öğretmek için çırpınıyordum. Tek kişi olsun, benden Allahü teâlâya kavuşturan yolu taleb etmiyordu. Gelenler, ancak şu sözleri söylemek için geliyorlardı: "Efendim bana zulmetti", "Hanımım beni üzüyor", "Hizmetçim kaçtı", "Komşum bana eziyet ediyor", "Ortağım bana hiyânet etti". Ben de bu sözler karşısında onlarla uğraşmak istemedim. Yalnızlığı seçtim. Bunun, benim için daha hayırlı olduğunu anladım. Ne kimse beni anladı. Ne de ben kimseyi tanıyabildim."

Çok zaman Ebüssü'ûd Cârihî'yi hâl kaplar, kendinden geçerdi. Birgün vâli ona, bir sepet içinde muz ve nar getirdi. Fakat o kabûl etmedi. Bunun üzerine vâli; "Bunu Allahü teâlânın rızâsı için getirdim" dedi. Cârihî de; "Niyyetin öyle ise, onu fakirlere vermen daha iyidir" buyurdu. Vâli, o muz ve nar sepetini alıp geri döndü. Evine gitti. Cârihî, vâli gittikten sonra, biri a'mâ, iki fakiri ona gönderip; "Muz ve nardan Allahü teâlânın rızâsı için bize veriniz" demelerini söyledi. O iki fakir de vâliye gidip, muz ve nar istediler. Fakat vâli onları kovdu. Hiçbir şey vermedi. Fakirler geri geldiler ve durumu Cârihî'ye söylediler. Bunun üzerine Cârihî, birini vâliye gönderip, şöyle söylemesini tenbîh etti: "Sen, muzun ve narın Allah için olduğunu söylerken yalan söyledin ve sen, Allah için bize birşey ver diyenleri de kovdun. Bundan sonra sakın bizim dergâhımıza gelme." Sonradan o vâlinin bedeninde bir hastalık meydana geldi ve çok geçmeden de öldü.

Ebüssü'ûd Cârihî, vefâtından önce bir talebesine şu tavsiyeyi yaptı: "Müridin olmasın. Şeyhlik yoluna tevessül etme. İmkân nisbetinde insanlardan uzak dur. Çünkü bu zaman kaçmak zamanıdır."

Münâvî onun hakkında şöyle dedi: "Cârihî'nin gece karanlığında yazdığı yazılar ile gündüz yazdıkları arasında hiç fark yoktu." Cârihî buyurdu ki: "Rabbinin ismini hürmetle ve O'ndan korkarak an."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 274

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 129

EBÜSSÜ'ÛD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. Onüçüncü Osmanlı Şeyhülislâmı olup, tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve diğer ilimlerde büyük âlim idi. İsmi, Ahmed bin Mustafa'dır. Bağdadlı İsmâil Paşa, yaptığı inceleme ve araştırma neticesinde. İsminin Mehmed değil Ahmed olduğunu tesbit etmiştir. İsminin Ahmed olduğu "Kâmûs-ül-a'lâm"da da yazılıdır. Ebüssü'ûd el-İmâdî ismiyle meşhûr olup. Hoca Çelebi ismiyle de tanınmıştır. 898 (m. 1413) senesinde doğdu. Ba'zı kaynaklarda İstanbul civarındaki Metris köyünde doğduğu kaydedilmiş ise de, kendi vakfiyesinde İskilip'de doğduğu yazılıdır. 982 (m. 1584) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri Eyyûb Sultan'da kendi yaptırdığı medresenin yanında, Eyyûb Câmii karşısındadır.

Ebüssü'ûd Efendi, âlimler yetiştiren bir aileye mensûb idi. Dedesi, meşhûr âlim Ali Kuşcu'nun kardeşi Mustafa İmâdî'dir. Dedeleri Türkistanlı olup, Semerkand'dan Anadolu'ya gelmişlerdir. Ebüssü'ûd Efendi'nin dedesinin babası Mehmed Kuşçu, Timur Hân'ın torunu olan Uluğ Bey'in yakını ve Doğancıbaşısı idi. senelerce Uluğ Bey'in hizmetinde bulunup, sevgisini kazanmıştı. Mehmed Kuşcu'nun oğulları Ali Kuşçu ve Ebüssü'ûd Efendi'nin dedesi olan Mustafa İmâdî, Uluğ Bey'in elinde yetişip ilim öğrenmişlerdir. Mustafa îmâdi. bilhassa tasavvufta yetişip ilerlemiştir. Uluğ Bey'in vefâtından sonra, Ali Kuşçu ve Mustafa İmâdi, aileleri ile birlikte Akkoyunlu devleti pâdişâhı Uzun Hasen'in yanına gittiler. Uzun Hasen onlara yakın alâka gösterdi. Onlarda, siyâsî ve ilmi faaliyetleriyle hizmet ettiler. Burada bulundukları sırada Ali Kuşçu, Osmanlı Sultânı Fâtih Sultan Mehmed Hân'a Uzun Hasen'in elçisi olarak gitmişti. Ali Kuşçu'ya çok iltifât eden Fâtih Sultan Mehmed Hân, onun İstanbul'a gelmesini ısrarla istedi. Uzun Hasen'den müsâade alan Ali Kuşçu, kardeşi Mustafa İmâdî ile birlikte İstanbul'a gelip yerleştiler. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onların Tebrîz'den İstanbul'a yaptıkları yolculukları için, günlüğü bin akçe olarak hesaplatıp vermiştir. İstanbul'a geldiklerinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ali Kuşçu'yu Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etti. Mustafa İmâdî de, ilim öğretmekle meşgûl olan tasavvuf ehli bir âlim idi. İstanbul'a geldikten sonra, Ali Kuşçu, kızını kardeşi Mustafa İmâdî'nin oğlu Yavsı Muhyiddîn Mehmed'e nikahladı. Bu evlilikden Ebüssü'ûd Efendi doğdu.

Ebüssü'ûd Efendi'nin babası, hem amcası hem de kayınbabası olan Ali Kuşcu'dan ve kendi babası Mustafa İmâdî'den ilim öğrendi. senelerce süren bu tahsilden sonra, babası gibi o da tasavvufa yönelip zamanının meşhûr evliyâsından ve Akşemseddîn hazretlerinin halîfesi olan İbrâhim Tennûri'ye talebe oldu. Onun sohbetlerinde bulunarak, tasavvufda yetişti. Hocası İbrâhim Tennûrî'nin vefâtından sonra, onun halîfesi olduğu için yerine geçti ve İstanbul'da insanları irşâd etmekle meşgûl oldu. İkinci Bâyezîd Hân, ona büyük bir zaviye yaptırdı ve buraya mülk vakfetti. İkinci Bâyezîd Hân, onun sohbetlerinden çok tad alırdı. Bu sebeble, ekseriya beraber bulunurlardı. Zamanının meşhûr devlet adamları ve âlimleri, "Hünkâr Şeyhi" lakabıyla da anılan Yavsî Muhyîddîn Mehmed İskilîbî'nin sohbetine gelirler, dergâhı dolup taşardı. Meşhûr tarihçi Hoca Sa'deddîn Efendi, bu hâli şöyle ifâde etmiştir: "Sultanların Şeyhi, Şeyhlerin Sultânı olmuş, herkesin gönlünü kazanmıştır."

Böyle bir zâtın oğlu olan Ebüssü'ûd Efendi, önce babasından ilim öğrendi. Onun terbiyesi altında yetişti. Ebüssü'ûd Efendi, küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayıp, çocukluk ve gençlik çağında babasından ders aldı. Babasından Hâşiye-i Tecrid'i, Şerh-i Miftâh'ı bütün haşiyeleri ile birlikte iki kerre ve Şerh-i mevâkıf'ı baştan sona tahkîk ederek, iyice okudu. Miftâh-ül-ulûm adlı meşhûr eserin metnini ezberledi. Babası, vefât edinceye kadar onun yetişmesi için gayret gösterip, ders vererek eğitip terbiye etti ve icâzet verdi. Babasından sonra;' meşhûr Osmanlı âlimlerinden Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'den, tefsîr ve hadîs ilimlerinde âlim ve kayınbabası olan

Mevlânâ Seyyidî Karamânî'den ve meşhûr Osmanlı âlimi Müftiy-yüs-Sakaleyn İbn-i Kemâl Paşa'dan ilim öğrendi. Tahsilini tamamlayıp, ilimde yetiştikten sonra, zamanının Şeyhülislâmı olan İbn-i Kemâl Paşa'nın emri ile Çankırı Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Fakat bu vazîfeye gitmeden, o sırada İnegöl'de İshak Paşa Medresesi müderrisi Bursalı Şems Çelebi vefât ettiğinden, 922 (m. 1516) senesinde onun yerine ta'yin edildi. Bu sırada yirmialtı yaşlarında idi. Bu sırada Osmanlı Devleti, mühim hâdiselere ve önemli gelişmelere sahne oldu. Yavuz Sultan Selim Hân, Çaldıran'da Şah İsmâil'i ve Safevîleri Anadolu'dan çıkararak, Güneydoğu sınırlarının güvenliğini sağladı. Bir yıl sonra Mısır üzerine yaptığı sefer neticesinde, halifelik Osmanlılara geçti.

Ebüssü'ûd Efendi, İnegöl'deki İshâk Paşa Medresesi'ndeki müderrislik vazîfesinden 926 (m. 1520) senesinde alındı. On ay sonra 927 (m. 1521)'de İstanbul'da Dâvûd Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Aynı sene, Sa'dî Efendi yerine Mahmûd Paşa Medresesi'ne, 931 (m. 1524)'de İkinci Vezîr Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı medreseye ta'yin edildi. 932 (m. 1525)'de ise, Kireççi-zâde yerine Bursa Sultaniye Medresesi'ne ta'yin edildi. 934 (m. 1527) senesinde Abdüllatîf Efendi yerine Sahn-ı semân Müftî Medresesi müderrisliğine terfi olundu. Bu vazîfesi beş sene sürdü. Çok sayıda ve kıymetli âlimler yetiştirdi.

939 (m. 1532) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bursa kadılığı önemli mevkilerden idi. Bu vazîfede başarılı olan İstanbul kadılığına, İstanbul kadılığında muvaffak olan da Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edilirdi. Bundan sonra da şeyhülislâmlık makamına getirilirdi. Ebüssü'ûd Efendi, Bursa'da bir yıl kadılık yaptıktan sonra, İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesinde başarılı hizmetler yaptı. Bu vazîfesinde adlî işlerin tamâmına, belediye reîsliğine, denetleme ve ta'kib müesseselerinin tamâmına ve idâri işlerin bir kısmına bakıyordu. Ebüssü'ûd Efendi, bu vazîfesinde öyle serî ve çok çalışıyor, işleri öyle yürütüyordu ki, yanında çalışan kâtibler ona yetişemiyorlardı. Bu sebeple kâtiblerden bir grup günün yarısında, diğer bir grub da günün diğer yarısında işleri yetiştirmeye çalışıyorlardı, İstanbul kadılığı, ilmiye sınıfı için önemli bir mevkî idi. Ebüssü'ûd Efendi'nin İstanbul kadılığı vazîfesi üç sene sürdü. Bu zaman içinde fevkalâde başarı ve mehâretle kadılık yaptı. Bundan sonra, ilmiye sınıfı için en yüksek makamlardan sayılan kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi. Normalde Anadolu kadıaskeri, sonra da Rumeli kadıaskeri olması gerekirken, bir rütbe atlanarak, 944 (m. 1537) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Sekiz sene bu vazîfede bulunarak, büyük hizmetler yaptı. Ebüssü'ûd Efendi, kadıasker ta'yin edilmeden önce gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatmıştır: "Kadıasker olmadan bir hafta önce, rü'yâmda Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nin mihrabında benim için bir seccade serilmiş olduğunu gördüm. Halka İmâm oldum ve sekiz rek'at namaz kıldım. Bu rü'yâdan sonra kadıasker oldum. Meğer bu rü'yâ, kadıaskerlikte sekiz sene kalacağıma işâretmiş. Keşke kıldığım o sekiz rek'atlık ikindi yerine yatsı namazı kılmış olsaydım."

Ebüssü'ûd Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın sevip değer verdiği, pek kıymetli bir âlim idi. Kanunî, onu bütün seferlerinde yanında bulundurdu. 948 (m. 1541) senesinde Budin'in fethinde, kiliseden câmiye çevrilen bir câmide, Pâdişâh Kânûnî'ye ve orduya Cum'a namazı kıldırdı. Pâdişâhın emri üzerine, Budin'in ve Orta Macaristan'ın tapu ve tahrir işlerini yaptı. Mühim hizmetler yaptığı bu vazîfesinden sonra, 952 (m. 1545) senesinde Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'den sonra şeyhülislâm oldu. Bu sırada ellibeş yaşında bulunuyordu. Otuz sene şeyhülislâmlık yaparak, dîne ve devlete üstün hizmetler yaptı.

Ebüssü'ûd Efendi, şeyhülislâm olmasıyla ilgili bir rü'yâsını şöyle anlatmıştır: "Henüz daha medresede talebe iken, bir gece rü'yâmda Zeyrek Câmii'ne girdim. Câmi halk ile dolu idi. "Bu topluluk nedir?" dedim. "Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) dîvân-ı se'âdetleridir (toplantılarıdır)" denildi. Hürmetle bir köşede durdum. Önümde de, o devrin müftîsi İbn-i Kemâl Paşa oturuyordu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) mihrâbda oturuyordu. Sağ ve solunda Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz edeble ayakta duruyorlardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda da bir zât vardı. Kıyafetinden onu Arab zannetmiştim. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ile dizdize denilecek bir hâlde oturuyor ve konuşuyordu. Acaba bu zât kimdir ki, Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz ayakta oldukları hâlde, o, Resûlullahın huzûrunda oturuyor? diyerek hayret ettim. Konuşmalarını dinledim; Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) Arabca konuşuyorlar, o zât ise Farsça söylüyordu. Peygamberimiz (aleyhisselâm) ona; "Yâ Mevlânâ Câmî, ben Arabca konuşuyorum, sen de Arabca konuş" buyurunca, Arab zannettiğim o zâtın Mevlânâ Abdürrahmân Câmî olduğunu anladım. Mevlânâ Câmî, Peygamberimize; "Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Bir

hatâmdan dolayı sizden özür dilemiştim. Acaba özrüm makbûl olmadı mı?” dedi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Ne yolla i’tirâz etmiştin?” buyurunca, şöyle dedi. “Sizi methetmek için yazdığım bir kasidemde; “Onun sırrına eremiyorum, O Arabdır, ben ise Acemim...” demiştim” dedi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Beis yok, Farsça konuşman da makbûldür” buyurdu. Sonra Peygamberimiz (aleyhisselâm), Mevlânâ Câmî’ye hitaben; “Şu oturan kimseyi bilir misin?” diyerek İbn-i Kemâl Paşa’yı gösterdiler. Mevlânâ Câmî; “Bilmem yâ Resûlallah” dedi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “O, İbn-i Kemâl Paşa’dır ve hâlen ümmetimin müftîsidir” buyurdu. Sonra da beni göstererek; “Ya onun arkasında oturan şu kimseyi bilir misin?” buyurdu. Mevlânâ Câmî yine; “Hayır Yâ Resûlallah” dedi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “O, Ebüssü’ûd bin Yavsî’dir. O da ümmetimin müftîsî olsa gerektir.” buyurdu. Bu sâdık rü’yâdan tam otuz yıl sonra, bu âcize fetvâ işleri vazîfesi verildi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân ve İkinci Sultan Selîm’in saltanatları zamanında 30 sene şeyhülislâmlık yaptı. Osmanlı şeyhülislâmları arasında ençok bu makamda kalıp hizmeti geçen Ebüssü’ûd Efendi’dir. Bu vazîfede bulunduğu sırada çok mühim hizmetler yapmıştır. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Ebüssü’ûd Efendi’yi çok sever ve her önemli işinde onun fetvâsına müracaat ederdi. Süleymâniye Câmii’nin temel atma merasiminde, mihrabın temel taşını Ebüssü’ûd Efendi’ye koydurtmuştur. Devrinde âlimler arasında bir mes’ele hakkında farklı hüküm ortaya çıksa, Kanunî Sultan Süleymân Hân, Ebüssü’ûd Efendi’nin tarafını tercih ederdi. Ebüssü’ûd Efendi, o devirde, devlet kânunlarını dînin hükümlerine uygun şekilde te’lîf etmiştir. Tımar ve zeametlere dâir mevzûlarda verilen kararlar, genellikle Ebüssü’ûd Efendi’nin fetvâlarına dayanmıştır. Mülâzemet usûlü de onun kadıaskerliği zamanında te’sis edilmiştir. Kanunî, arazi kanunnâmesini de Ebüssü’ûd Efendi’ye yaptırmıştır.

Kanunî Sultan Süleymân Hân 974 (m. 1566) senesinde vefât edince, cenâze namazını Ebüssü’ûd Efendi kıldırdı. Onun vefâtı üzerine bir de mersiye yazdı. Bu mersiyesi de, edebiyattaki yüksek derecesini göstermektedir.

Ebüssü’ûd Efendi, sekiz senede Sultan İkinci Selim Hân zamanında şeyhülislâmlık yaptı. Sultan İkinci Selim Hân, Ebüssü’ûd Efendi’ye çok hürmet edip, onu incitecek hareketlerden sakınırdı. Bu dönemde de pek mühim hizmetler yaptı. En mühim hizmetlerinden biri, Kıbrıs’ın fethi için fetvâ vermesi ve Kıbrıs’ın fethini sağlamasıdır. Bu ada, İslâmiyetin ilk zamanlarında Eshâb-ı Kirâm tarafından fethedilmişti. Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs üzerinde târihî bir hakka sâhib olması ve bir de o zaman Kıbrıs’a hâkim olan Venediklilerin, yapılan anlaşmayı bozarak deniz yollarına tecâvüz etmeleri sebebiyle, Kıbrıs’ın fethine fetvâ verdi.

Kuruluşundan beri durmadan gelişen Osmanlı Devleti büyüdükçe, geniş arazileri ve değişik kabileleri içine almıştı. Bütün bunların idâresinde, her devrin âlimleri pâdişâha yardımcı olmuşlar, aldıkları mühim vazîfeler ile hizmet etmişlerdir. Ebüssü’ûd Efendi, bu âlimlerin en başta gelenlerindendir. Zamanında en parlak dönemine ulaşan Osmanlı Devleti’nin bu başarısına büyük katkıları olmuştur.

Ebüssü’ûd Efendi, dînine bağlı, haramlardan ve şüpheli şeylerden son derece sakınan, Allah korkusu çok olan bir âlimdi. Güleryüzlü, tatlı dilli olup, latifeden hoşlanırdı. Etrâfında bulunanlara yumuşaklıkla muâmele ederdi. Çok ibâdet eder ve zâhidâne bir hayat yaşardı. Gayet temiz ve sâde giyinirdi. Heybetinden meclisinde kimse konuşmaz, onun konuşması hürmetle dinlenirdi. Devlet işlerini ve hizmetlerini mükemmel bir şekilde yürütmesi yanında, talebe yetiştirmek ve kıymetli eserler hazırlamakla da vakit geçirirdi. Meşgûliyetinin çokluğuna rağmen, talebelerine zamanında ve aksatmadan derslerini verirdi. Zeyrek civarında Çırçır’da bulunan konağında oturur, müslümanların işlerine bakardı. Belli zamanlarda Topkapı sarayına giderek pâdişâhı ziyâret ederdi. Bu ziyâretlerine giderken devamlı bugün Ebüssü’ûd Caddesi denilen caddeden gittiği, bu sebeple onun ismine izafeten bu caddeye Ebüssü’ûd Caddesi denildiği ba’zı kaynaklarda kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde yetişmiş en büyük şeyhülislâmlardan birisi idi. Cinlere de fetvâ vermesiyle meşhûrdur. Eyyûb Sultan’da Yazılı Medrese adıyla tanınan medresede bulunduğu sırada, bir defasında cinler kendisinden fetvâ sormak üzere gelmişlerdi, içlerinden ba’zısı suâllerini sorarken, diğerleri de medresenin duvarlarına birşeyler yazmışlardı. Cinlerin bu duvarlara yazı yazmaları sebebiyle, o medreseye “Yazılı Medrese” ismi verilmiştir. Bu yazılar, daha sonra üzerlerine badana çekilmek sûretiyle kapatılmıştır.

Ebüssü'ûd Efendi, kendisine sorulan suâllere gayet hakimane cevaplar verirdi. Şeyhülislâmlığı dönemindeki fetvâlarının herbiri, bir kânun maddesi mahiyetindeydi. Bu fetvâları, "Fetâvâ-i Ebüssü'ûd" adlı bir kitapta toplanmıştır. Sorulan suâl manzûm ise, cevabı da kâfiye ve vezin bakımından suâle uygun olarak verirdi. Sorulan suâl nesir ve seçili ise, cevâbı da öyle olurdu. Suâl Arabca ise cevâbı da Arabca, suâl Farsça ise cevâbı da Farsça, Türkçe ise cevâbı da Türkçe olurdu. Çoğu gün binden fazla fetvâ verirdi. İki defa işlerin çokluğu sebebiyle, sabah namazından sonra sorulan suâllere cevap vermeye başlayıp, ikindi namazında bitirmiştir. Birinde 1412, diğerinde 1413 fetvâ verdiği tesbit edilmiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın, Yavuz Sultan Selim Hân'ın ve Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın fevkalâde sevgi ve iltifâtını kazandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Ebüssü'ûd Efendi'ye gönderdiği şu mektûp, ona karşı beslediği halisane duyguları dile getirmektedir. Mektûp özetle şöyledir:

"Hâlde hâldaşım, sinde sindaşım (yaşta yaşdaşım), âhiret karındaşım, Molla Ebüssü'ûd Efendi hazretlerine, sonsuz duâlarımı bildirdikten sonra, hâl ve hatırını suâl ederim. Hazret-i Hak, gizli hazînelerinden tam bir kuvvet ve daimî selâmet müyesser eylesin! Allahü teâlânın ihsânı ile, lütuflarınızdan niyaz olunur ki, mübârek vakitlerde, muhlislerinizi şerefli kalbinizden çıkarmayınız. Bizim için duâ buyurunuz ki, yere batasıca kâfirler hezimete uğrayıp, bütün İslâm orduları, mensûr ve muzaffer olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşalar!... Duâlarınızı, yine duâlarınızı bekleyen, Hak teâlânın kulu Süleymân bî riya."

Ebüssü'ûd Efendi, başta muhteşem bir hükümdâr olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, ilimde Zenbilli Ali Efendi ve İbn-i Kemâl Paşa, İmâm-ı Birgivî gibi âlimlerin, edebiyatta Fuzûlî ve Bâki gibi şâirlerin, mimarîde Mîmâr Sinân, târihte Selânikli Mustafa ve Ali, Nişancı Mehmed, coğrafyada Pîri Reîs, denizcilikte Barbaros ve Turgut Reîs gibi meşhûr kimselerin bulunduğu bir devirde bulunmuş ve o da ilimdeki yüksek derecesi ve mehâretiyle şeyhülislâmlık makamında hizmet etmiştir. Bu devir, Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerindendir. İlimde, san'atta ve diğer birçok husûslarda en meşhûr kimseler bu devrede bir araya gelmiştir. Osmanlı Devleti, o devirde dünyânın yarısına hükmeden muazzam bir devlet idi. Devletin bu hâle gelmesinde, diğer Osmanlı âlimleri gibi, Ebüssü'ûd Efendi'nin de büyük emeği geçmiştir. Hattâ ençok emeği ve hizmeti geçen âlimlerdendir, ömrü boyunca Osmanlı Devleti'nde adâletin yerleşmesinde ve yaygınlaşmasında her türlü çalışmayı yapmış ve pek üstün gayretler göstermiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, yüksek bir âlim olduğu gibi, olgun bir velî idi. Tasavvuf ehline karşı olduğu iddiası asılsızdır. Nitekim, meşhûr tarihçi Peçevî, bu iddia sahiplerini şiddetle tenkid etmekte ve asılsız iddiâlarını ilmî olarak reddetmektedir. Ebüssü'ûd Efendi, tasavvuf ehil olmayan ellerde kalınca, dîne zarar getireceğini bildiği için, ehli olmayanlara sert davranıyordu ki, bu onun din gayretinin açık bir delîlidir. Nitekim, kendisine bu konuda sorulan bir suâle, "Allahü teâlânın ilmi, sonsuz bir derya gibidir. İslâmiyet bu deryanın sahilidir. Biz sahil ehliyiz. Meşâyıh-ı izam ya'nî tasavvuf büyükleri, o sonsuz deryanın dalgıçlarıdır. Bizim onlar aleyhinde söyleyecek herhangi bir sözümüz, olamaz" diyerek cevap vermiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, bütün bu meziyet ve üstünlükleri yanında, edebiyat ve şiir sahasında da yadigâr eserler bırakmıştır. Zamanının şâir ve edîbleri, yazdıkları nefis kasidelerle onu övmüşler, şânını dile getirmeğe çalışmışlardır. Kendisinin Türkçe, Arabca ve Farsça şiirleri vardır. Arabca şiirlerinden "Kasîde-i mimiyye"si en meşhûrudur. Sorulan ba'zı suâllere şiirle cevap verdiği de olurdu. Şiirlerinde daha ziyâde fikir hâkimdir, ya'nî âlimâne ve hâkimânedir. Meselâ;

"Eşk-i pür-hûn ser-be-ser tutdı cihan eknâfını,
Sîne-i sûzânım içre âteş-i hasret gibi."

Ve aynı kasidesinde;

"Âleme beyhude bakma, eyle im'ân-ı nazar,
Sun'i üstâd-ı ezelde, nâzır-ı ibret gibi.

Her biri zerrât-ı ekvânın lisân-ı hâl ile,
Keşfeder sırr-ı cihanı hâtik-i hikmet gibi."

Ebüssü'ûd Efendi, benzeri az yetişen bir âlim idi. Arabcaya ve Arab edebiyatına vukûfîyetini ve bu husûstaki ihtisasını zamanın âlimleri ve Arab şâirleri tasdik etmişlerdir. Arabcayı gayet güzel yazar ve güzel konuşurdu. Şemsî Paşa'nın yazdığı beşyüz beyitlik manzûm "Vikâye"nin incelemesini yapıp, yanlışlarını göstererek nâzik ve zarif tarzda bir yazı ile iade etmesi meşhûrdur. Sorulan nükteli ve garip suâllere aynı

tarzda ve aynı üslûpta cevaplar verirdi. Nüktedan birinin hazîne ma'nâsına gelen "Hızânetü" kelimesinin ve çanak ma'nâsına gelen "Kas'atü" kelimesinin fetha ile mi yoksa kesrâ ile mi okunur diye sorduğu soruya; "La teftah-ül-hızânete velâ teksîr-ul-kas'ate" diye cevap verdi. Burada, "hızâne"yi feth etme, ya'nî "fetha" ile okuma Kas'ayı da kesr etme, "kesre" ile okuma derken, "fetha" kelimesini açma ma'nâsında, "kesre" kelimesini de kırma ma'nâsında kullanarak; "Hazîneyi açma, çanağı da kırma" diyerek, san'atlı bir ifâde kullanmıştır.

Tefsîr ilminde de büyük bir âlim olduğu için, "Müfessirlerin hatîbi" ünvanı verilmiştir. Yine fıkıh ilmindeki yüksek derecesinden dolayı, âlimler arasında "Nu'mân-üssânî (İkinci Ebû Hanîfe)" lakabıyla ve "Müftiy-yüs-sekaleyn (cinlerin ve insanların müftîsi)" ve İbn-i Kemâl Paşa'dan sonra "Muallim sânî" lakabıyle tanınmıştır. Bütün ilimlerde mahir olup, bilhassa tefsîr, fıkıh ve Arabî ilimlerde mütehassıs idi. Asrında İslâm âleminde onun derecesinde bir âlim yetişmemiştir. Zamanında Hanefî mezhebinin reîsliği onda idi. İslâm hukukunda, usûl ve fürû' mes'elelerinde tam bir selâhiyete sâhib idi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerine vâkıf idi.

Tîmûr Hân zamanında asrın en meşhûr iki âlimi olan Sa'deddîn Teftâzânî ile Seyyid Şerîf Cürcânî arasında, Arabî ilimlerin bir kolu olan me'ânî ilminde "temsili istihâre" ile ilgili yapılan dünyâca meşhûr bir münâzara, birgün Ebüssü'ûd Efendi ile o devrin meşhûr âlimi olan Hoca Hâfız Taşkendî arasında da mevzû olup, münâzara beş saat sürmüştü. Bu hâdise de Ebüssü'ûd Efendi'nin ilimdeki yüksek derecesini göstermektedir. Dînî hükümleri çok iyi bilen, sağlam karakterli, kimseye haksızlık etmeyen, hatır için asla söz söylemeyen, gayet tedbirli bir âlim idi. Devrin durumunu, şartlarını, halkın örf ve âdetlerini dikkate alır, işlerinde dînin emirlerinden asla dışarı çıkmazdı. Bütün bu vasıflarıyla üstün hizmetler yaptı.

Ebüssü'ûd Efendi, 25 Ağustos 1574 târihinde 84 yaşında iken vefât etti. İslâm âleminde çok tanınmış olduğundan, duyulduğu zaman büyük bir üzüntü ile karşılandı. Cenâze namazını Kadıasker Muhşî Sinân Efendi, Fâtih Câmii'nde kıldırdı. Cenâze namazı için o devrin âlimleri, vezirler, dîvân erkânı ve halk, büyük bir kalabalık hâlinde toplandı. Sultan İkinci Selim Hân. Ebüssü'ûd Efendi'nin vefâtından dolayı pek ziyâde üzülmüştür.

58 sene müddetle müderrislik, kadılık ve şeyhülislâmlık vazîfeleri ile, millete ve devlete çok hizmeti geçmiş, pâdişâhlar ve halk tarafından çok sevilmiş müstesna bir âlim idi. Yetiştirdiği âlimler, yaptığı mühim hizmetler ve yazdığı eserleri ile hem yaşadığı asırda, hem de sonraki asırlarda şükran ve rahmetle yâd edilen ve benzeri az yetişen bir İslâm âlimi idi.

Ebüssü'ûd Efendi'nin talebelerinden ve o devrin en meşhûr şâirlerinden olan Şâir Bâki Efendi, Ebüssü'ûd Efendi'yi metheden şu şiiri yazmıştır.

"Ser-i efâdıl-âfak müftî-i âlem,
Sipihr-i fazl-u kemâl, âfitâb-ı câh-ü celâl,

İmâm-ı saff-ı ef'âdıl, emîr-i hayl-i Kirâm,
Emîn-i dîn-ü-düvel hâce-i hûceste hısâl,

Ebû Hânîfe-i sânî Ebüssü'ûd ol kim.
Fezail içre olupdur efâdıl ona ıyâl."

Ebüssü'ûd Efendi: uzun boylu yanakları çukurca, buğday benizli, ak sakallı, nûrânî yüzlü, vakûr, heybetli idi. Gösterişten uzak bir şekilde giyinir, yiyip içmede, giyim ve kuşamda Eshâb-ı Kirâmın ve Tâbiîn'in yolundan ayrılmayan bir zât idi.

Ebüssü'ûd Efendi'nin İstanbul'da ve İskilip'te yaptırdığı hayratı vardır. İskilip'te, babası Muhyiddîn Mehmed İskilîbî'nin ve annesinin medfûn bulunduğu türbenin yanında bir câmi ve bir medrese, o civarda bir de köprü yaptırmıştır, İstanbul'da Eyyûb'de bir medrese yaptırdı. Kabri, bu medresenin yanındadır. Yine İstanbul'da Şehremini ve Ma'cuncu semtlerinde birer çeşme ve hamam yaptırmıştır. Ma'cuncu'da bir konağı ve Sütlüce'de bahçeli bir yalısı vardı. Tefsîrini bu yalıda yazmıştır.

Talebeleri, Osmanlı sultanlarından İkinci Selîm, Üçüncü Murâd ve Üçüncü Mehmed'in zamanlarında yetişen ilim adamlarının çoğunun hocasıdır. Bunlardan ba'zıları şu zâtlardır: Ma'lûl-zâde Seyyid Mehmed, Abdülkâdir Şeyhî. Hoca Sa'deddîn, Bostan-zâde Mehmed Sun'ullah Efendi, Bostan-zâde Mustafa, meşhûr şâir Bâki Efendi, Hâce-i sultan Atâullah, Kınalı-zâde Hasen ve Ali Cemalî Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi gibi âlimler.

Ebüssü'ûd Efendi, kendi oğullarını da ilimde yetiştirmiştir. Dört oğlu iki kızı vardı. Oğullarından Mehmed Çelebi, ilimde yetişip,

çeşitli medreselerde müderrislik, Şam vâliliği ve Haleb kadılığı yaptı. “Meylî” mahlası ile meşhûr olup, hattâtlığı ve şâirliği ile de tanınmıştır. Farsçada ve şiirde mehâretli idi. Farsça gazelleri vardır. Bu oğlu, kırk yaşında iken vefât etmiştir.

İkinci oğlu Şemseddîn Ahmed Çelebi, Taşköprü-zâde Ahmed Efendi’den ve babasından ilim öğrendi. Babasına muîd (yardımcı, asistan) oldu. Daha onyedi yaşında iken, Rüstem Paşa Medresesi’ne müderris oldu. Sahn-ı semân ve Şehzâde Medresesi’nde de müderrislik yaptı Bu oğlu da otuz yaşlarında vefât etti.

En küçük oğlu Mustafa Efendi’yi kendisi ilimde yetiştirip, icâzet verdi. Önce Sahn Medresesi müderrisliğine ta’yin edildi. Edirne Selîmiyye Medresesi’nde de müderrislik yaptı. Selanik, Galata, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığı yaptı. Bundan sonra Anadolu kadıaskerliği, bir sene sonra da Rumeli kadıaskerliği yaptı. Hat san’atında mahir, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilminde âlim idi. Meşhûr fıkıh kitabı “Dürer”e haşiye yazmıştır. Bu oğlu da 43 yaşında vefât etmiştir. Oğullarından Mustafa Çelebi hâriç, diğerleri kendisinden önce vefât etmişlerdir. Kızlarından biri, şeyhülislâm Müeyyed-zâde Abdülkâdir Şeyhî’nin hanımı idi. Bu zât, Ebüssü’ûd Efendi’nin kız kardeşinin oğludur. Diğer kızı, yine şeyhülislâm olan Ma’lûl-zâde Mehmed Efendi’nin hanımı idi. Ba’zı kaynaklarda bir kızının daha olduğu ve onun da Ali Cemâlî Efendi’nin oğlu Fudayl Efendi’nin hanımı olduğu kaydına rastlanmıştır. Ebüssü’ûd Efendi’nin kardeşi Şeyh Nasrüddîn de âlim ve ehl-i tasavvuf bir zât idi. Önce İskilib’de, sonra İstanbul’da insanlara rehberlik ederek irşâd vazîfesi yapmıştır.

Eserleri: Ebüssü’ûd Efendi, tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve diğer ilimlerde pekçok eser yazmıştır. Bu eserlerinden bir kısmı şunlardır:

1-İrşâdü akl-is-Selim; meşhûr tefsîri olup, kıymetli bir eserdir. Ebüssü’ûd Efendi yazdığı bu tefsîrde, “Keşşâf” tefsîri ile müfessirlerin baştâcı olan İmâm-ı Beydâvî’nin “Envâr-üt-tenzîl”ini kaynak olarak almıştır. Bu tefsîrlerden aldığı bilgiler yanına, yeni inceleme ve mütâlâalar da ilâve etmiştir. Evliyâ Çelebi, bu tefsîrden, “Seyehatnâme” adlı eserinde şöyle bahsetmiştir: “Üçbin ulemâdan ve binyediyüz kadar mu’teber tefsîrden istifâde etmek, feyz almak sûretiyle yazdığı tefsîr, hâlen âlimler arasında makbûl ve medhedilen bir tefsîrdir. Ona denk bir tefsîr yoktur.” “Mir’ât-ı kâinat” müellifi Nişancı-zâde de bu tefsîr için: “Yazdığı güzel tefsîr-i şerîfi dünyânın en güzel tefsîrlerindendir” demiştir.

Ebüssü’ûd Efendi, bu tefsîrini nasıl yazdığı hakkında yaptığı açıklamanın bir bölümünde, “Keşşâf” tefsîrinin ve İmâm-ı Beydâvî’nin “Envâr-üt-tenzîl” adlı tefsîrinin, yazılmış tefsîrlerin en meşhûru ve seçilmiş tefsîrler olduğunu belirttikten sonra; “Önceden bu iki kitabı okuyup incelemekle meşgûl olurken, bunların ihtivâ ettiği cevherlere, kıymetli bilgilere, diğer kitaplarda bulduklarımı da ilâve etmek sûretiyle, güzel bir uslûb ile tertîb etmek ve Allahü teâlânın lütfu olarak kalbime doğacak olan şeyleri de, Kur’ân-ı kerîmin şânına uygun bir şekilde ilâve edip Sultan Süleymân’ın hazînei şahânesine hediye etmeyi düşündüm. Lâkin seyahatlerim azmime mâni oldu. Yapılacak işin büyüklüğü beni tereddüde düşürdü. Aradan aylar ve yıllar geçti. Meşgûliyetin çokluğu, muharebelerde, seferlerde, beldelerde dolaşmam bu işe mâni oldu. Baktım ki fırsat elden gidiyor, ecel yaklaşıyor, hayat güneşi batmak, sönmek üzere, artık meşgalemin çokluğuna bakmadan arzu ettiğim kitabı yazmaya karar verdim. Allahü teâlâya sığınarak işe başladım” demektedir.

Ebüssü’ûd Efendi, bu tefsîri yazmaya başlayıp, Sâd sûresine kadar yazınca, Kanunî Sultan Süleymân Hân görmek istemişti. Yazılan kısım takdim edilince, büyük bir hürmetle karşıladı. Ebüssü’ûd Efendi’nin o zaman ikiyüz akçe olan meşihat yevmiyesini beşyüz akçeye çıkardı. Büyük ihsân ve ikramlarda bulunup, hil’at (elbise) giydirmişti. Bu tefsîr 973 (m. 1566) senesinde yazılıp tamamlanınca, Ebüssü’ûd Efendi’nin yevmiyesine yüz akçe daha ilâve edilerek altıyüz akçeye çıkarıldı. Tefsîr yazılıp tamamlandıktan sonra, Mekke’ye ve Medine’ye iki nüsha gönderilip, o zaman ilim öğrenmekte olan talebelerin istinsah etmesine, yazarak çoğaltmalarına izin verildi. Bu tefsîrin İstanbul kütüphânelerinde ve Anadolu’nun muhtelif şehirlerinde bulunan kütüphânelerde çok sayıda yazma nüshaları vardır. 1275-1285 (m. 1858-1868) seneleri arasında, Bulak’ta müstakil olarak ilk baskısı yapıldı. Yine Bulak’ta 1289 (m. 1872) senesinde İmâm-ı Râzî’nin tefsîr-i kebîri “Mefâtîh-ül-gayb” kenarında ikinci baskısı yapıldı. Daha sonra 1307-1308 (m. 1889-1890) senelerinde, Kâhire’de müstakil olarak üçüncü baskısı yapıldı. Aynı yıllarda İstanbul’da Dâr-üt-tabâat-il-âmire matbaasında, yine İmâm-ı Râzî’nin tefsîri kenarında dördüncü baskısı yapıldı. 1372 (m. 1952) senesinde, Mısır’da beş cild hâlinde beşinci baskısı yapıldı. Ebüssü’ûd Efendi’nin. bu tefsîri üzerine şerh ve

ta'likler, incelemeler yazıldı. Bu tefsîr, Mısır'da Câmi'ul-Ezher'de ders olarak okutulmuştur. 2-Ma'rûzât, 3-Hasm-ül-hılâf, fil-meshi alel-hıfâf, 4-Tehâfüt-ül-emcâd fî evveli kitâb-ül-cihâd, 5-Meâkıd-üt-tarâf fî evveli tefsîri sûret-il-fethi min-el-keşşâf, 6-Gamezât-ül-melîh fî evveli mebâhıs-il-kasr-ıl-âm minet-telvîh, 7-Tevâkıb-ül-enzâr fî evveli menâr-ül-envâr, 8-Ta'likatün alel-Hidâye; Burhâneddîn Mergınânî'nin "El-Hidâye" adlı meşhûr eserinin "Kitâb-ül-bey" kısmına yazdığı bir ta'likdir. 9-Fetvâlar Ebüssü'ûd Efendi'nin fetvâları, Bostan-zâde Muhammed bin Ahmed Efendi tarafından toplanmıştır. Bâblara ve fasıllara ayrılmıştır. 10-Kânunnâmeler: Ebüssü'ûd Efendi'nin fetvâ şeklinde tertîb ettiği kısımları ihtivâ eden bir eserdir. 11-Risâletü vakfünnuküd, 12- Galatât-ül-avvâm, 13-Tescil-ül-vakf, 14-Kânûn-ül-muâmelât, 15-Risâle-i mesh, 16-Münşeât, 17-Kıssa-i Hârût ve Mârût, 18-Tuhfet-üt-tullâb fil-münâzarât, 19-Risâletün fil-ed'ıyyet-il-me'sûre, 20-Mektûpları, 21-Şiirleri; Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri olup, Kasîde-i mîmiyye'si meşhûrdur. Kanunî Sultan Süleymân Hân için yazdığı Arabca mersiye en meşhûr şiiri olup, çok mükemmel bir mersiyedir. Bu mersiyesi o devrin Arab âlimlerinden Garseddîn Ahmed Halebî ve Şemseddîn Muhammed Halebî tarafından şerhedilmiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında buyuruyor ki: "Bir tavuk boğazlanıp, içi ve gursağı çıkarılmadan, kaynar suda haşlasalar, yolsalar, yemesi helâl olmaz, haramdır. Kesip içi ve gursağı çıkarılıp, içi yıkandıktan sonra haşlanırsa, tüylerine necâset bulaşmamış ise, yemesi helâl olur."

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında diyor ki: "İmâm, âmel-i kesîr oluncaya kadar tegannî ederse, yahut üç harf ziyâde ederse, namazı fâsid olur. Tegannî, ırlamaktır, sesini hançeresinde terdîd edip, ya'nî tekrarlayıp türlü sesler çıkarmaktır."

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında buyuruyor ki: "Bir köyde veya mahallede mescid olmayıp, cemâatle namaz kılmasalar, hükümet bunlara zorla mescid yaptırmalıdır. Cemâati ihmâl edenleri ta'zir etmelidir. Dokuzyüzkırk (m. 1533) senesinde bu husûsta her vilâyete emr gönderilmiştir. Murâd Molla Kütüphânesi'ndeki, Ebüssü'ûd Efendi fetvâsında; "Suâl: Namazda otururken, şehâdet parmağı kaldırmak mı, kaldırmamak mı daha iyidir? Cevap: Her ikisi de iyi demişlerdir. Fakat parmağı kaldırmamak daha iyi olduğu meydandadır."

Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kaza ve Kader" risalesinin tercümesi şöyledir:

"Din bilgisi kuvvetli olan bir kimse, nefsine uyup, gece-gündüz günah işlese, tanıdıktan, kendisine emr-i ma'rûf ve nasihat ettiklerinde, bunlara karşı; "Benim içki içeceğimi, Allahü teâlâ ezelde takdîr edip, Levh-i mahfûzda yazmıştır. Onun için, ister istemez, bu günahları bana yaptırmaktadır" dese, ya'nî insan kaza ve kadere mağlûb bir hâldedir. Kaderi yerine getirmeğe mecbûr ve günah işlemekte ma'zûrdur dese, bu sözünü akl ve nakl ile isbâta kalkışarak dese ki: Allahü teâlâ, hiçbirşeyi yaratmadan önce, yapacağı şeyleri biliyordu. Bunlar, elbette meydana gelecektir. Yaratmıyacağı şeyleri de biliyordu. Bunlar da, elbette meydâna gelmiyecektir. İnsanlar, bunları hiç değiştiremez. Allahü teâlânın ezelî kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmde haber verdiği şeyler de, ister istemez meydana gelecektir. Âlimlerimizin büyüklerinden, Fahreddîn-i Râzî de böyle söylüyor. Yasin suresindeki; "Onların îmân etmiyeceklerini ezelde söyledik" ve Müddessir suresindeki; "Onu yalnız yarattım, sonra çok mal, her işine hazır yardımcı çocuklar ve yüksek rütbe ve mevki verdim. Fakat o, bunları az görüp daha istedi ise de, arttırmadım. Çünkü, benim. Kur'ânıma ve Peygamberime inanmadı, inad etti. Sonra, onu Cehennemde (Sa'ûd) adındaki ateşten tepelere koyacağım", "Ebû Leheb'in elleri kurusun! Sonra kurudu" âyet-i kerîmelerinde Allahü teâlâ, bir kimsenin îmân etmiyeceğini haber veriyor. Bunlar îmân ederse, kelâm-ı ilâhînin yanlış olmasına sebep olur, bu ise, olamaz. O hâlde bunlar îmân edemez. Bunun gibi, kâfirlerin îmân etmiyeceklerini biliyordu. Bunlar îmân ederse, ilm-i ilâhînin yanlış olması îcâb eder. Kâfirler îmâna gelemez. Demek ki, insanlarda ihtiyâr, irâde-i cüz'iyye kalmıyor.

Günah işliyen o âlim, Fahreddîn-i Râzî'nin bu sözlerini bitirdikten sonra dese ki: insan, bir işi yapmayı, yapmamaktan iyi görür ve yapar. Bu görüşü, tercihi, insandan değildir. O hâlde insan, işi yapmağa mecbûrdur. Nitekim, Fahreddîn-i Râzî, Bekâra sûresinin baş tarafındaki, "Allahü teâlâ onların kalblerini mühürlemiştir" âyet-i kerîmesinden de, cebr lâzım gelir. Çünkü, Allahü teâlâ, kalbde küf'r arzusunu yaratınca, insan kâfir olmağa mecbûr olur, dedi. Demek ki, insanın her hareketi, yaprakların sallanması, ayın, güneşin hareketi gibidir. Nitekim, onlar da, canlı imiş gibi hareket ediyor, insan da, ihtiyârı ile hareket ediyormuş gibi görünüp, mecbûrî hareket etmektedir. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm, Âdem

aleyhisselâma dedi ki: “Allahü teâlâ seni, kendi kudreti ile yarattı. Rûhundan sana verdi. Melekleri sana karşı secde ettirdi. Seni Cennete koydu. Sonra, insanlar senin yüzünden Cennetten çıktı.” Âdem aleyhisselâm cevap verip; “Allahü teâlâ, seni Peygamber yaptı. Sana levhalar hâlinde Tevrat gönderip, herşeyi bildirdi. Tevrat bu levhalara ne zaman yazıldı?” deyince; “Seni yaratmadan önce” dedi. Bunun üzerine, Âdem aleyhisselâm sorup; “Benim Cennette hatâ edip çıkarılacağım Tevrât’da yazılı mı?” deyince, “Evet” dedi. Âdem aleyhisselâm da; “O hâlde ben, Allahü teâlânın, kitabında yazdığını yaptım” diyerek, hak kazandığını bildiren hadîs-i şerîf de, sözümün doğru olduğunu gösteriyor, dese, bu kimseyi günah işlemesine bırakmak caiz olur mu? Yoksa bunu, i’tikâdından vaz geçirip, tövbe etmesi emr olunur mu?

Cevap: Bunu o hâlde bırakmamalıdır. Sözlerinden anlaşıldığı gibi, “İnsan günah işlemeğe mecbûr ve kötülüklerinde ma’zûrdur. İbâdetlere sevâb, günahlara azâb olmaz” diye inanıyorsa zındıktır. Hemen öldürülmesi lâzımdır. Eğer ibâdetlere sevâb, günahlara azâb vardır amma, insan bunları yapmağa mecbûrdur. Herkes kaza kader elinde esîrdir diye, günahlarına üzülüyorsa, bu bozuk i’tikâdını düzeltmesi emr olunur. Sözlerinin yanlış olduğu bildirilir ve doğrusu anlatılır. Cevap şöyle verilir: Yapılacak günahları, Allahü teâlâ, ezelde biliyordu. Fakat, insanın iyiliği, kötülüğü, Cennetlik, Cehennemlik olacağı, son nefeste belli olur. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: Bir kimse, bütün ömrünce, Cehennem ateşine götürecek günahlar yapar. Bu kimse, ömrünün son günlerinde, Cennete götürecek iyilikler yaparak Cennete gider.” Bu günah işliyen âlim, bu hâl üzere yaşayıp ömrü bu hâlde tamamlanacağını Allahü teâlânın bildiğini nereden anladı ki kendini, son nefese kadar günah işlemeğe mecbûr sanıp, iyi olmaktan ümidsiz bulunuyor. Birçok inâdcı, azgın kâfirlerin, son günlerinde îmâna geldiği çok görülmüştür. Kendinin de, böyle düzeleceğine niçin ihtimâl vermiyor. Niçin iyiliğe dönmüyor? Ölünceye kadar günah işliyeceği, kendisine bildirildi mi? Belli bir kâfirin bile, ebedî kâfir kalacağını, Allahü teâlânın bildiğini kimse söyleyemez. Kur’ân-ı kerîmde haber verilen kâfirlerin, küfre mecbûr olmaları ve bunların îmâna çağrılmaları, ellerinden gelmiyen bir işi istemek demek olacağı da, yanlış sözdür. Çünkü ilim, ma’lûma tâbidir. Allahü teâlâ, olacak şeyleri, olacağı için biliyor. Kur’ân-ı kerîmde haber verilen şeyler de, olacakları için bildiriliyor. Bir ressamın, at resmi yapması, at o şekilde olduğu içindir. Yoksa, atın o şekilde olması, ressam, öyle yaptığı için değildir. Allahü teâlânın ba’zı kimselerin îmâna gelmiyeceklerini bilmesi ve Kur’ân-ı kerîmde haber vermesi, onlar, kendi arzuları ile küfür üzere kalmağı niyet edip, îmân etmek istemedikleri içindir. Yoksa, bunların kâfir olması, Allahü teâlânın bunları kâfir bildiği ve haber verdiği için değildir. Eğer Allahü teâlâ bildiği için kâfir olmağa mecbûr kalınsaydı, Allahü teâlânın kendi yaratmasında da irâde, ihtiyâr sahibi olmayıp, mecbûr olması lâzım gelirdi. Çünkü, kendi yaratacaklarını da ezelde biliyordu. O hâlde bunlar, kendi irâde ve ihtiyârları ile kâfir oluyor. Allahü teâlâ, ezelde bildiği için, haber verdiği için kâfir olmağa mecbûr değildirler, îmâna çağırılmaları da, olmıyacak şeyi istemek değildir. Kur’ân-ı kerîme topluca imân etmek yetişir. Her yerine ayrı ayrı îmân etmek istenmiyor ki, Kur’ân-ı kerîmde yazılı kâfirlerin, kendi imansızlıklarına da îmân etmeleri lâzım gelsin.

İrâde ile yapılan işleri yapmak arzusunu, Allahü teâlânın yaratması da cebr olmaz. O arzuyu Allahü teâlâ yaratır ise de, insan kesb etmektedir. Allahü teâlânın irâdesi, birşeyi yalnız yaratmağa veya yalnız yaratmamağa mahsûs olmayıp, her ikisine de şâmil olduğu gibi, insanın irâdesi de böyledir. İşi yapmayı da yapmamayı da irâde edebiliriz. Ya’nî yapmayı istediğimiz anda, yapmamağı da istiyebiliriz. Bir işi yaparken, hiç kimse, bu işi yapmamak elimde değildi, demez. Âdem ve Mûsâ aleyhimüsselâm konuşması cebr göstermez. Mûsâ aleyhisselâm, bu kadar ihsân sahibinin emrine karşı, irâdeni kullanırken, neden dikkat etmedin demiş, Âdem aleyhisselâm da, işin yapılmasını irâde ve ihtiyâr edeceğimi, Allahü teâlânın ezelde bildiğini Tevrat’da okuduğun hâlde ve bu işden meydana gelecek nice fâideleri bildiğin hâlde, beni ayıplamak sana yakışmaz demiştir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 301

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 398

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1002

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 183

5) Peçevî Târihi cild-1, sh. 52

6) Beyân-ül-hak sh. 932

7) Brockelmann Sup-2, sh. 651

8) Mir'ât-üt-hakikât cild-2, sh. 131

9) Fevâid-ül-behiyye sh. 81

10) Devhât-ül-meşâyıh sh. 23

11) Mir'ât-ı kâinât cild-2, sh. 131

12) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2, sh. 282

13) Kâmûs-ül-â'lâm cild-1, sh. 722

14) Menâkıb-ı Ebüssüûd (Menâkıb mecmûası). Süleymâniye Kütüphânesi. Es'ad Efendi kısmı. No: 3622

15) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 65, 247, 898 cild-2 sh. 1219, 1481, 2036

ECE-ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDÎN EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi Muhammed ve lakabı Muhyiddîn olup, Ece-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi diye tanınır. Ulemâdan Ya'kûb Efendi'nin oğludur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 924 (m. 1518) senesinde vefât etti. Vefât senesinin 939 (m. 1532) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

O zamanda bulunan âlimlerin büyüklerinden olan Mevlânâ Hatîbzâde'den okudu. Daha başka âlimlerin derslerinde de bulunarak, mükemmel bir şekilde yetişti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, İznik Medresesi'ne müderris oldu. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğine yöneldi.

Ece-zâde hazretlerinin ba'zı akrabaları rivâyet etmişlerdir ki; Yavuz Sultan Selim Hân, şehzâdeliği sırasında Trabzon'da sancakbeyi olarak bulunurken, Ece-zâde de orada idi. Birbirleri ile yakından tanışırlar, sohbet ederlerdi. Yavuz Sultan Selim Hân bu zâtı çok sever, iltifât ederdi. Ece-zâde yetişip kemâle geldikten ve bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, Yavuz Sultan Selim Hân'ın, babası Sultan Bâyezîd Hân'a tavsiye ve ricası ile Trabzon kadılığına ta'yin olundu. Bundan sonra çeşitli kasabalarda kadılık yaptı. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olunca, Ece-zâde'yi Selanik ve daha sonra da Bursa kadılığına ta'yin etti. Yine Yavuz Sultan Selim Hân, aynı zamanda bu zâtın kardeşi olan Zünnûn Çelebi'yi de Filibe kadılığına ta'yin etti.

Aklı ve zekâsı çok yüksek, zihni ve anlayış kabiliyeti çok kuvvetli, bir zât idi. Dînimizin emirlerine tam riâyet etmekte gayret ve sadâkat sahibi idi. Duâsı makbûl olanlardan idi. İslâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış olup, beğenilen, sevilen, rağbet edilen güzel sıfatları kendinde toplamış idi. Her hareketi gayet muntazam ve düzenli, her tavrı ölçülü ve seviyeli idi. Bütün hareketleri yerli yerinde idi. Geçmiş büyük zâtların güzel vasıfları ile vasıflanmış bir hâli vardı. Bu güzel hasletleri ile tanınıp sevilen, çok iyilik, ikram ve ihsân sahibi, makbûl bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 342

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 404

EFDAL-ZÂDE (Hamîdüddîn Hüseynî)

Osmanlı Devleti'nin yedinci şeyhülislâmı. İsmi Hamîdüddîn bin Efdalüddîn el-Hüseynî'dir. Efdalzâde Hamid Efendi adıyle meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 903 (m. 1498) veya 908 (m. 1503) senesinde. Şubat ayında vefât etti. Eyyûb Sultan mezarlığına defnedildi.

Önce babası Efdalüddîn Efendi'den, sonra zamânının âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra da Molla Yegân'ın hizmetine girdi. Molla Yegân'ın yanında tahsilini tamamladı. Bursa Kaplıca'daki Sultan Murâd Hân Medresesi müderrisi oldu. Burada talebe yetiştirirken, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında vazîfesinden alındı. Hamidüddîn de İstanbul'a geldi. Fâtih Sultan Mehmed Hân birgün İstanbul'da gezerken, Efdal-zâde Hamîdüddîn'e rastladı. Fâtih'in yanında âlimler de vardı. Böyle ara sıra şehri gezmek Fâtih Sultan Mehmed

Hân'ın âdeti idi. Karşılıklı selâmlaştılar. Fâtih; “Sen Efdal-zâde değil misin? Ben seni tanıdım. Yarın dîvânda hazır ol” dedi. Ertesi gün vezirler Fâtih'in odasına girince, Efdal-zâde Hamîdüddîn'in gelip gelmediğini sordu. Vezirler de geldiğini söylediler. Görüşme sonunda, Bursa'daki Muradiye Medresesi'ne günlük elli akçe yevmiye ve imâretten de kâfi miktarda iaşe ile müderris ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın elini öptü ve duâsını aldı. Fâtih, Efdalzâde'ye ilimle daha fazla meşgûl olmasını tavsiye etti. Efdal-zâde de bundan sonra kendini tamamen ilme verdi. Hattâ çok çalışmasından dolayı sakalının döküldüğünü ve belinin büküldüğünü söylerler. Hidâye kitabını şerheden Ekmelüddîn'in şerhine haşiye yazdı. Daha sonra Fâtih Câmii etrâfında bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. Sahn-ı semân'da müderris iken. Ailesiyle civarda bulunan bir köye taşındı. Haftada dört gün medreseye gelir, normal derslerini verirdi. Medrese ile ikâmet ittiği köyün arası uzak olmasına rağmen, derslerini hiç aksatmazdı. Fâtih Sultan Mehmed bir gazâdan dönünce, âlimler karşılamaya çıktılar. Sultan. Efdal-zâde'yi görünce: “Duydum ki sen bir köyde otururmuşsun. Tâ o köyden İstanbul'a gelip, dört dersi büyük bir titizlikle okuturmuşsun. Sen üzerine düşeni yaptın. Biz de üzerimize düşeni yaparız” dedi. Oradaki âlimlere savaş ganîmetlerinden birer esîr, Efdal-zâde'ye ise iki esîr hediye etti. Daha sonra Efdal-zâde Hamîdüddîn, İstanbul kadılığına getirildi. Ba'zı kaynaklar. Efdal-zâde'nin İkinci Bâyezîd zamanında İstanbul kadısı olduğunu söylerler. Hattâ Edirne'de de kadılık yaptığı Kâsım Paşa'nın yaptırdığı câminin vakfiyesinden de anlaşılmaktadır.

Efdal-zâde, Sultan İkinci Bâyezîd zamanında, 901 (m. 1495)'de Osmanlı devletinin en yüksek ilmî makamı olan şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Yedi sene kadar bu vazîfede kaldı. Buna göre vefât târihi 903 (m. 1497) olmayıp 908 (m. 1503) senesi olmaktadır.

Dînî ilimler kadar, fennî ilimleri de çok iyi bilirdi. Hattâ, eğer çeşitli ilimlere dâir kitaplar kaybolsa bile, Efdal-zâde onların hepsini hafızasından yazabilir demişlerdir. Bu derece ilmi ile beraber, ahlâkı da çok güzeldi. Çok sabırlı olup, hiç kızmazdı. Bir seferinde bir kadın, bir adamdan da'vâcı oldu. Muhakeme sonunda kadın haksız çıktı. Buna tahammül edemeyen kadın, ileri geri konuştu. Efdal-zâde kadına dönüp; “Senin bu şekilde hareket etmekten maksadın hükmü değiştirmek ise, bu imkânsız, kanunlar neyi emrediyorsa o olur. Yok eğer benî kızdırmak istiyorsan, boşuna yorulursun” diye cevap verdi.

Efdal-zâde Hamîdüddîn, pekçok hayr ve hasenat işlerdi. Edirnekapı yolu üzerinde Üçbaş Mescidi'ni, Fâtih'de Keskin Dede Zâviyesi'nin yakınındaki Keskin Dede Mescidi'ni ve Şekerciler Hânı yakınında da bir medrese yaptırdı, İstanbul vakıfları tahrir defteri kayıtlarına göre, medrese yapıldığında 200 000 akçe, çok sayıda kitap, medrese yanında; geliri 20 000 akçe olan 6 dükkân, Galata'da geliri 3440 akçe olan 3 dükkân ve dört mahzen ile ba'zı yerlerde odalar ve dükkânlar vakfetmişti. Bugünkü Malta'da olan Medrese yıkılmış ve yerine dükkânlar yapılmıştır.

Efdal-zâde, kıymetli kitaplar da yazmıştır. Ba'zıları şunlardır: 1-İsfehânî'nin Şerhu Tavâlî'si üzerine haşiye, 2-Hâşiyetü alâ şerhi muhtasar lis-Seyyid Şerîf, 5-Ecvibe-i müknia alâ şârih-i Hidâye liş-Şeyh Ekmelüddîn.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 84

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 191

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 38

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 69

5) El-Kevâkıb-üs-sâire cild-1, sh. 186, 187

6) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 256

7) Devhât-ül-meşâyıh sh. 14

8) Et-Tabakât-üs-Seniyye cild-3, sh. 185, 196

9) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 222

10) Keşf-üz-zünûn sh. 1116, 1857

EHÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Yûsuf bin Cüneyd Tokadî olup, Ehî Çelebi diye meşhûrdur. Doğum târihi belli değildir. Tokat'ta doğdu. 905 (m. 1499) senesinde İstanbul'da vefât etti. Aksaray ile Topkapı arasında yaptırdığı câminin yanında medfûndur.

Ehî Çelebi, ilk tahsilini Merzifon'da yaptı. Merzifon Medresesi'nde müderris olan Seyyid Ahmed Kırimî'den okudu. Sonra Sultan Bâyezîd Hân'ın hocası Molla Selâhaddîn'den ve Molla Hüsrev'den ilim tahsil etti. İcâzet (diploma) aldıktan sonra, Bursa'da Molla Hüsrev'in yaptırdığı medreseye müderris oldu. Sonra Edirne'de Taşlık Medrese'ye, daha sonra İstanbul'da Kalenderhâne Medresesi'ne ve Mahmûd Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Çok talebe yetiştirdi. Bilâhare yine Bursa'da Sultan Medresesi'ne ta'yin oldu. Sonunda İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edilerek, ilim âşıklarına bilgiler sundu. Bu vazîfede iken Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Oturmakta olduğu evin yakınlarında bir mescid yaptırdı. Sahip olduğu kıymetli kitaplarını, devrinin âlimlerine vakfetti. Ömrünü ilim ve ibâdetle geçirdi.

Ehî Çelebi, kıymetli eserler yazdı. Vikâye'nin Sadruşşeri'a şerhine haşiye yaparak, "Zahîret-ül-ukbâ" ismini verdi. Beydâvî haşiyesi meşhûrdur. "Hediyyet-ül-mehdiyyîn" kitabında, insanı küfre sürükleyen sözlerin ne olduğunu bildirdi. Bu eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır.

Hediyyet-ül-mehdiyyîn'den ba'zı bölümler:

Îmân bahsi: îmân ile İslâm birdir. Çünkü İslâm, İslâmiyetin bildirdiği hükümleri kabûl etmektir. Bu ise tasdikin kendisidir. Bu bakımdan, imân ile İslâm birbirinden ayrılamaz. Kâfirler ve ba'zı günahkâr mü'minler için kabirde azâb, müttekî mü'minler için ni'met ve mükâfat haktır. Münker ve Nekîr ismindeki meleklerin suâl sorması haktır. Haşr-ı cismânî diye meşhûr olan cesedlerin (toplanması) haktır. Kirâmen kâtibîn isimli meleklerin, kulların amellerini yazdıkları defterlerin, mü'minlere sağ taraflarından, kâfirlere ise, sol ve arka taraflarından verilmesi ve amelleri sebebi ile hesaba çekilmeleri haktır. Kevser havuzu haktır. Delîli Kevser sûresi'dir. Sırat köprüsünden geçmek haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Onlar şimdi de mevcûtturlar. A'zâların kullar hakkında şâhidlik yapacakları haktır.

Allahü teâlâ, kendisine şirk (ortak) koşulmasını af ve mağfiret etmez. Bundan başka küçük ve büyük günah sahiplerinden dilediğini af ve mağfiret eder. Kulun işlediği küçük günahtan dolayı azâb görmesi, büyük günah işliyenin de, o büyük günâhı helâl saymadı ise affa uğraması caizdir. Günâhı helâl saymak küfürdür.

Peygamberlerin (aleyhimüsselâm), evliyânın, âlimlerin ve zühd sahibi kimselerin şefaat etmeleri haktır ve gerçektir. Tövbesiz bile vefât etseler, büyük günah işlemiş olan mü'minler ebediyyen (sonsuz) Cehennemde kalmaz.

Öldürülen bir kimse eceli ile ölmüştür. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) gönderilmesinin hikmeti, mü'minleri Cennet ve sevâb ile müjdelemek, kâfirleri ise Cehennem ve azâb ile korkutmaktır. Allahü teâlâ, Peygamberlerini mu'cizelerle te'yid eder (Onlara yardım eder). Peygamberlerin evveli Âdem aleyhisselâm, sonuncusu ve en üstünü Muhammed aleyhisselâmdır. Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlânın emirlerine uyarlar. Erkek ve dişi değildirler. Allahü teâlâ, kullarına peygamberleri vasıtasıyla kitaplar gönderdi. Bu kitaplarında, farzları, vâcibleri, yasak kıldığı şeyleri, güzel va'dlerini ve acı azablarını bildirdi.

Hiçbir veli, Peygamberin (aleyhisselâm) derecesine ulaşamaz. Velînin kerâmeti haktır. Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) sonra insanların en üstünü Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Hazreti Ebû Bekr, Resûl-ı ekremi, gerek Peygamber olarak, gerekse O'nun mi'râcını hiç tereddüt etmeden tasdik etti. Hazreti Ebû Bekr'den sonra insanların en üstünü Hazreti Ömer'dir. Hazreti Ömer, da'vâlarda hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı için ona Fârûk denilmiştir. Sonra Osmân-ı zinnûreyn (radıyallahü anh) gelir. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm). Hazreti Osman'ı kerimeleri Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile tezvic eyledi. Bu sebeple ona, zinnûreyn (iki nûr sahibi) dendi. Sonra Hazreti Ali insanların en üstünüdür. Onların hilâfeti de bu tertip üzeredir.

Hayatta olanların, vefât etmiş olanlara duâ etmelerinde büyük fâideler vardır. Allahü teâlâ, duâları kabûl eder. Bu sebeble hacetleri giderir.

Peygamberler (aleyhimüsselâm) mukarreb meleklerden üstündürler. Meleklerin mukarrebleri beşerin avâmından, sâlihler de meleklerin avvâmından üstündür. Peygamber

efendimiz, (aleyhisselâm) ve Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birini hafife almak, onları basit görmek küfürdür.

Bir kimse küfür olduğunu bildiği hâlde, küfrü icâbettiren bir sözü, o sözün doğru olduğuna inanarak söylerse îmânı gider. Bir kimse, küfrü gerektiren bir sözü, inanarak söylemezse veya bilmeden söylerse, yine îmânı gider. Yüz sene sonra da olsa, bir küfrü yapmak için azmeden kimsenin, o ânda îmânı gider. Fakat bir gayr-i müslim, müslüman olmak için azmetse müslüman olmaz, insanı dinden çıkaracak bir şeyi konuşan kimseye gülenin îmânı gider.

Helâle haram, harama helâl olarak inanan kimsenin îmânı gider. Bir kimse kendisinin küfrüne rıza gösterirse îmânı gider.

“Allahü teâlâ gökte biliyor” denip, bununla Allahü teâlâya mekân (yer) nisbet etmek kasdedilirse, küfürdür. Allahü teâlânın küfürden râzı olduğuna inanmak, küfürdür.

Bir kimse başkasına zulüm ederken, zulme uğrayan ona; “Allahü teâlâdan korkmuyor musun?” dese, o da “Hayır korkmuyorum” dese, imansız olur. Mazlûm zâlime; “Yaptığın bu zulüm, Allahü teâlânın takdîridir” dese, zâlim de; “Bunu ben yapıyorum. Allahü teâlânın takdîri ile değil” derse îmânı gider.

Bir kimse, evliyânın rûhları burada hazırdır dese, imânı gider. (Burada rûhların hazır olacağına inanmak değil, rûhların hazır olduğunu söylemek küfürdür. Ya’nî rûhların hazır olduklarını bilmediği hâlde, hazırdır diyerek, gaybden haber verdiği için îmânı gitmektedir. Evliyânın rûhları. Allahü teâlâ gibi hazırdır demek küfürdür. Allahü teâlânın alîm, kadir ve mütekellim ve hazır olması gibi, hiç kimse alîm, kadir ve mütekellim ve hazır değildir.)

Sevâb umarak, haram olan birşeyi sadaka olarak vermek, küfürdür. Kendisine verilen sadakanın haram olduğunu bilerek, “Allah kabûl etsin” dese ve veren dahî “Âmin” dese ikisinin de imânı gider.

Bir kimse, Peygamberlere (aleyhimüsselâm) inandım, amma Âdem aleyhisselâm peygamber midir, bilmiyorum dese, îmânı gider.

Bir kimse, Âdem aleyhisselâm buğday yemese idi, biz şaki olmazdık dese îmânı gider.

Bir kimse; Resûlullah (aleyhisselâm) yemek yedikten sonra mübârek parmağını yalardı dese, bir başkası bu iş terbiyesizliktir dese, îmânı gider.

Bir kimse, Allahü teâlâ bana Cennet verirse, sensiz Cennete girmem dese, yahut filân ile Cennete girmeğe emr olunsam, girmem, yahut Allahü teâlâ bana Cennet verse istemem dese, bu sözler küfürdür.

Namaz beş vakitten fazla veya zekât nisabından fazla yahut oruç bir aydan fazla olsa, onlardan hiçbir şey yapmazdım demek küfürdür.

Meleklere dâir mes’eleler: Cebrâil ve Mikâil şâhidlik etseler, onların şehâdetlerini kabûl etmem yahut gökten melekler inse, şâhidliklerini kabûl etmem demek küfürdür. Meleklerden birisini ayıplamak küfürdür.

Kur’ân-ı kerîme dâir mes’eleler: Kur’ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîmeyi inkâr etmek yahut onunla alay etmek yahut onu ayıplamak, kötülemek küfürdür. Kur’ân-ı kerîmi, def veya bir çubuğun vuruşlarına göre ayarlıyarak, onların eşliğinde okumak küfürdür.

Namaz, zekât ve oruca dâir mes’eleler: Bir kimseye, gel namaz kıl deseler, o dahî kılmam dese, imansız olur demişler. Amma muradı, senin sözünle kılmam, Allahü teâlânın emri ile kılarım dese, imânsız olmaz. Namazı bile bile terkedip kazasını aklından bile geçirmeyip. Allahü teâlânın azâbından korkmıyan kimsenin îmânı gider. Abdestsiz olduğunu bile bile namaz kılan kimsenin îmânı gider.

Bir kimseye, zekâtını ver dense, o da vermiyeceğim dese, o kimsenin imansız olacağı söylenir. “Keşke Ramazân-ı şerîf orucu farz olmasa idi” sözü, hafife alarak, ağır ve meşakkatli görüldüğünden dolayı söylenirse küfür olur.

Zikirlere dâir mes’eleler: Bir kişi haram taam yerken Bismillah dese, îmânı gider. Bir kimseye lâ ilahe illallah de, dense, o da demem dese, bu sözü, senin emrinle demem şeklinde te’vil olunamazsa, küfür olur. Ezan ile alay etmek küfürdür. Ezan, alay edilerek tekrar edilse küfürdür.

İlim, ulemâ ve sâlihlere dâir mes’eleler: Bir kimse, başkasına ey dinsiz dese, o şahıs da buyurun emrinizdeyim dese, imansız olur. Fakat sükût etse, îmânı gitmez. Bir kimse, bir

müslümana kâfir dese, böyle söyleyen kimsenin îmânı gider. Bir kimseye küfrü gerektiren birşeyi emreden kimsenin îmânı gider.

Bir kimse beline siyah bir ip bağlayıp bu zünnârdır dese veya bunu kasdetse îmânı gider. Bir kimse, eğer bu iş böyle ise kâfir olayım derse, o anda îmânı gider.

Kerahatle alâkalı mes'eleler: Âlimin ve âdil sultânın elini öpmek caizdir. Fıkıh kitaplarına bakmak, onları mütâlâa etmek, geceleyin yapılan ibâdetten üstündür. Fıkıh dersi, Kur'ân-ı kerîm okumaktan üstündür. Âlim bir genç, âlim olmayan yaşlı bir kimseden üstündür. Niyet doğru olunca, ilim öğrenmek ve onunla amel etmek, bütün iyi amelleri yapmaktan daha üstündür. Çünkü onun fâidesi daha umûmîdir. İhtiyâç miktarı öğrendikten sonra daha fazlası ile meşgûl olmak, farzlarda herhangi bir eksikliği olmadığı zaman çok faziletlidir. Niyetin doğru olması demek, maksadın Allahü teâlânın rızâsı olmasıdır.

Âlimin câhil üzerinde hakkı ile, hocanın talebesi üzerindeki hakkı birdir. Bu haklardan bâ'zıları şunlardır: Onlardan önce söze başlamamak. Onlar hazır olmasalar bile, onların yerinde oturmamak. Onların sözlerini reddetmemek. Yürürken onların önüne geçmemek.

İbâdetlere dâir mes'eleler: Kişinin, gerek uyumak için yattığı zaman, gerekse, başka zamanlarda ayağını kıbleye uzatması mekrûhtur. Yemekten önce ellerini yıkamak sünnettir. Yemekten önce elleri yıkarken, önce gençler, sonra yaşlılar ellerini yıkarlar. Yemekten sonra önce ihtiyârlar, sonra gençler ellerini yıkarlar. Yemeğe başlarken, önce gençlerin ellerini yıkaması, yaşlıların yemek için gençleri beklememesi içindir.

İçerisinde Allahü teâlânın ism-i şerîfi bulunan bir kâğıda birşey koymak mekrûhtur. Allahü teâlânın ism-i şerîfinin, kâğıdın içinde veya dışında olması arasında fark yoktur. Farzdan sonra sünnet ile meşgûl olmak, duâ ile meşgûl olmaktan üstündür. Allahü teâlânın ism-i şerîfini duyanın ta'zim olarak celle celâlühü veya teâlâ yahut tebâreke veya sübhânehû demesi gerekir.

Kur'ân-ı kerîm, ezan, ikâmet, Cum'a veya iki bayramda hutbe okuyana, namaz kılmakta olan cemâate selâm verilmez. Selâm veren, selâmına cevap olarak verilen selâmı duymazsa, selâma cevap verenden, selâma cevap verme borcu düşmez. Selâm veren sağır ise, selâma cevap verenin dudaklarını hareket ettirerek selâm verdiğini o kimseye göstermesi lâzımdır.

İhtiyâr bir kadın aksırırsa veya selâm verirse, ona işitebileceği bir şekilde yerhamükellah denir ve selâmına cevap verilir. Aksıran kimse Elhamdülillah derse, yerhamükellah denir, yoksa denmez.

Güzel bir rü'yâ görülürse, Allahü teâlâya hamdedilir. Çünkü güzel rü'yâ görmek ni'mettir. Eğer hoşa gitmeyen Bir rü'yâ görülürse, onun şerrinden Allahü teâlâya sığınılır. Rü'yâ, istenirse, sâlih bir müslümana anlatılır, istenmezse anlatılmaz.

Bir kimse bir toplulukta bir kötülük görür, o topluluk da, onun sözü ile o kötülüğü terkedeceklerse, sükût etmesi caiz değildir. Eğer söylediği vakit o kötülüğü terk edemiyeceklerini bilirse, sükût edebilir. Bununla beraber, onları o kötülükten nehyetmek daha faziletlidir.

Evlâd hakkında şefkatli olmalı, onlara, bunu yaparsan yahut bunu yapmazsan güzel olur şeklinde söylemeli, onlara emir ile söylememelidir. Çünkü ba'zan çoluk-çocuk, emredilen işi yapmazlar da emre karşı gelirlerse, emre karşı gelmenin cezasını çekmeye müstehak olurlar.

Tırnakları Cum'a günü kesmek sünnettir. Tırnak çok uzun olduğu hâlde, Cum'a gününe kadar tehir etmek mekrûhtur. Çünkü, tırnağı uzun olan kimsenin rızkı dar olur. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bir hadîs-i şerîfte; "Cum'a günü tırnaklarını keseni, Allahü teâlâ, gelecek Cum'a gününe kadar ve üç gün fazlası ile belâlardan korur" buyurmuştur.

Kişinin kendisine, çoluk-çocuğuna ve güç durumda bulunan ana-babasına lâzım olan şeyleri alabilmek için çalışıp kazanması farzdır.

Eğer malının çokluğu ile övünmeye vesile olmayacaksa, fazlasını kazanmak mübahtır.

Kabir üzerine oturulmaz. Kabirlerdeki yaş otları kesmek mekrûhtur. Çünkü bu otlar, Allahü teâlâyı tesbih etmektedir. Bu otlar sebebiyle, meyyitten azâb giderilir. Meyyit, onun sebebiyle yalnızlığını giderir. Kabirlerdeki kuru otları koparmakta mahzur yoktur.

Yalan söylemek üç yerde caizdir: 1-İnsanlar arasında sulh yapmak için, 2-Harbde, 3- Kadın ile kocasının arasını bulmak için.

Kişinin, müslüman olmayan annesinin ve babasının nafakasını te'min etmesi, onları ziyâret etmesi gerekir.

Yeme ve içmeye dâir mes'eleler Tuzluk ve sahanı ekmek üzerine koymak mekrûhtur. Eli ve bıçağı ekmekle silmek mekrûhtur. Yemekte isrâf etmek men olunmuştur. Tok iken yemek de böyledir. Ekmeğin içini yiyip, dış kısmını bırakmak mekrûhtur. Sıcak yemek yenmez ve koklanmaz. Yemek sonrasında elleri mendil ile silmeden önce parmakları yalamak, tabağı sıyırmak, yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmek sünnettir.

Baba ile oğul çölde olup, beraberlerinde olan su, abdest için yalnızca birisine yetecek durumda olsa, öncelik babanındır. İçmek için ihtiyâç olduğunda, öncelik oğulundur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 286

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 292

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1085

6) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 381

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 410

8) Hediyyet-ül-mehdiyyîn

EMÂN PÂNİ-PÜTÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülmelik, lakabı Emânullah, nisbeti Pâni-pütî ve Hindî'dir. Daha çok Emân Pâni-pütî diye tanınır. Hindistan'da Pânî-püt şehrinde yetişti. Doğum târihi tesbit edilemeyen Emânullah Pâni-püti, 957 (m. 1550) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci günü vefât etti.

Şeyh Hasen'in ve Muhammed Mevdûd Lârî'nin talebesidir. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı idi. Emânullah Pâni-püti (radıyallahü anh) bilhassa tasavvuf yoluna âit yüksek hakîkatleri, ince sırları açıklayıp beyan etmekte çok üstün idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi. İfâde ve ikna kabiliyeti o derece idi ki, sohbetinde tasavvufa âit ma'rifetleri açıklamaya, izah etmeye başladığı zaman, en inadçı kimse bile ikna olur kabûl ederdi. Sözleri o kadar açık ve anlaşılır idi ki, dinleyenlerden birinin anlıyamaması, kabûl etmemesi düşünülemezdi. Tasavvuf ve vahdet-i vücûd ilimlerine dâir birçok kitap ve risale yazmış olup, bunlardan, onun bu ilmin inceliklerine ve hakîkatine ermiş olduğu anlaşılmaktadır, İsbât-ül-ehâdiyye ve Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretlerinin Levâih isimli eserine yaptığı geniş ve uzun şerh meşhûrdur.

Emânullah Pâni-püti, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Ehl-i beytin, Eshâb-ı Kirâmın ve onların yollarında bulunan büyüklerin muhabbeti ile yanmakta idi. Meclisinde, bir kitaptan talebelerine ders okuturken, sokakta oynayan ve seyyidlerden olan bir çocuk görse, derhâl kitabı eline alıp ayağa kalkar ve o çocuk ayakta bulunduğu müddetçe oturmazdı.

Meclisinde dünyâ sözü konuşulmaz, lüzumsuz birşey söylenmez, dedikodu yapılmazdı. Vakitlerini, cenâb-ı Hakkı zikretmekle ve ilim tâliblerine ilim öğretmekle geçirirdi. Bu yolun büyüklerine son derece bağlı olup, devamlı o büyüklerin kitaplarını okuyup mütâlâa eder, talebelerine de o kitaplardan okuturdu. Talebelerini şeklî aşkdan men eder, ilim öğrenmenin de çok lüzumlu olduğunu söylerdi. Birisi talebe olmak arzusuyla huzûruna gelse, ona; "Birşeyler oku. İlim öğren. Bizim yolumuz budur" buyururdu.

Yemek yemek, uyumak gibi şeylerle pek alâkası olmayan Emân Pâni-pütî hazretlerinin, sırtını yere koyarak yatıp uyuduğu görülmezdi. Yemek yiyeceği zaman, sanki yemeğin tuzuna bakıyormuş gibi çok az yerdi. Talebelerine, bu yolun esâsının büyüklere teslimiyet olduğunu söyler, bunda gevşeklik göstermemelerini sıkı sıkıya tenbîh ederdi.

Emân Pâni-pütî, ibâdetlerde ve bilhassa namazda öyle huşû' içinde bulunurdu ki, namaza durduğu zaman yüzünün rengi değişir, ayakta durmaya mecali kalmazdı. Çoğu zaman

namaza durup, Fâtiha'yı okumaya başladığında; "İyyâke na'büdü ve iyyâke neste'în" der, daha ileri devam etmeye mecali kalmayıp, bayılarak düştüğü olurdu.

Emânullah hazretleri, ba'zı eski dostlarını, bu yolda bulunan ba'zı tanıdıklarını ziyâret etmek için zaman zaman Dehlî'ye gelip, ziyâretlerde bulunurdu. Bir defasında yine Dehlî'ye gidecekti. Yola çıkacağı zaman talebelerine bakıp; "Bu defa inşâallah iki seferden biri olur?" buyurdu. Talebelerinin önde gelenlerinden olan Zekeriyyâ Ecvedehnî; "Sefer (yolculuk) esnasında dostlarınız, talebeleriniz de yanınızda bulunacaklar" deyince, buyurdu ki: "Eğer zâhirî bir sefer ise, dostlarla birlikte olur. Ama başka bir sefer ise, dostlarımı Allahü teâlâya ısmarladım. O'na emânet ettim." Bundan sonra evine girip herkesle ve hattâ herşeyle vedâlaştı. Öyle ki, okuduğu kitabı açıp baktı ve; "Senden çok haz ve lezzet aldım, çok fâidelendim" diyerek veda etti; Bu şekilde odaya ve duvarlara dahî veda ettikten sonra, aynı gün sıtmaya yakalandı. "Çok su ısıtın, yeni kaplar getirin ki, bugün bütün ömür düşünceleri gidiyor" buyurdu. Çok yemekler hazırlattı. O gün, Emânullah hazretlerinin de mensûbu bulunduğu Kâdiriyye yolunun müessisi (kurucusu) olan Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin vefâtının sene-i devriyesi idi. "Dostlardan önce ve önde gitmemeli" buyurup, o gün hazırlattığı çeşitli yemekleri, dostlarına ikram etti. Gayet neş'eli göründü. Ertesi gün kendisinde ölüm hâlleri görülmeye başladı. Bir ara "Tasavvuf büyükleri hazırlar ve bekliyorlar" buyurup, Kelime-i tevhîdi söyleyerek rûhunu teslim etti.

Emânullah hazretlerinin talebeleri pekçok olup, en önde gelenlerinden birisi Tâcüddîn bin Zekeriyyâ Ecvedehnî'dir. Güzel ahlâk ve ma'rifette, tasavvuf ve tevhîde âit kitaplar yazmakta hocasının yolunda idi. Diğerlerinden;

Şeyh Hüseyn Çeştî'nin yazısı güzel ahlâkı iyi olup, hâl ve zevk sahibi idi.

Mevlânâ Hüseyn Nakşî, gayet cömert, gönül sahibi, hoşsohbet, ahbablarının hatırını gözeten mübârek bir zât idi.

Diğer talebeleri de, güzel ahlâk sahibi, temiz kimseler idi.

Emânullah Pâni-pütî hazretleri buyurdu ki:

"Bize göre dervişliğin esâsı iki şeydir. Birincisi; ahlâkını, hâl ve hareketlerini Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak süsleyip, her ân edebe riâyet etmek, ikincisi ise; Resûlullah efendimizi ve O'nun Ehl-i beytini çok sevmektir."

"Muhabbetin tam ve olgun olmasının alâmeti, sevdiğinin yakınlarını, onunla alâkalı olanları da sevmektir. Hakîkî sevgi bunu îcâb ettirir. O hâlde Allahü teâlâyı çok sevmenin alâmeti Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) çok sevmek, O'na tâbi olmaktır. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), Allahü teâlânın mahbûbu ya'nî sevgilisidir. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) çok sevmek, insanı, O'nun Ehl-i beytini de çok sevmeye sevkeder. Sevgilinin sevdiklerini de sevmek, sevginin gereğidir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 627

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 247

EMİN KÖSESİ (Leys-zâde, Yahyâ Çelebi)

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Yahyâ Çelebi bin Emîn Hamza Nûreddîn olup, Emîn Kösesi ve İbn-i Leys (Leys-zâde) diye tanınır. 892 (m. 1487) senesinde İstanbul'da doğdu. Doğumuna, "Ammerehüllahü teâlâ (Allahü teâlâ ona ömürler versin) mısra'ını târih düşürmüşlerdir. 967 (m. 1559) senesinde, yetmişbeş yaşında iken vefât etti. Vefâtına şu mısra'lar târih düşürüldü.

"Yahyâ Çelebi gitti, şad ede Celîl onu." "Rahmetullahi rahimeh."

Emîn Kösesi, Sultan Bâyezîd-i velî zamanında pâdişâhın haraç emîni olan Nûreddîn Hamza Bey'in oğlu olup, çocukluğundan i'tibâren ilim tahsil ederek çok iyi yetişti. Fazilet ve kemâle rağbet edici idi. İstidâdının kuvveti kadar çok kitap okudu. Zâhirî ve bâtınî güzellikler ile süslü idi. Onuncu asrın ve Osmanlıların en büyük âlimlerinden olan Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin derslerine devam etti. O büyük zâtın yanında yetişti. Sonra Ali Cemâlî Efendi'nin kerîmesiyle (kızıyla) evlendi. Onun vefâtından sonra, yine büyük âlimlerinden olan Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretlerinin

hizmetlerinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Bir taraftan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi dergâhına da devam etti. Bu iki büyük zâttan ilim tahsil edip, kemâle geldi. Zamanının önde gelen âlimlerinden oldu. Vezîr Ayas Paşa'ya muallimlik yaptı.

924 (m. 1518) senesi Şevval ayında, önce Bursa'da bulunan Kâsım Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, iki sene sonra Şa'bân ayında, Eski İbrâhim Paşa Medresesi'ne, 930 (m. 1523) senesi sonlarında Bursa'da Rükneddîn-i Çelebi'nin yerine, Yıldırım Hân Medresesi'nde müderris oldu. Dört sene sonra Hümâyûnnâme sahibi olan Ali Çelebi'nin yerine Edirne'de Halebî Medresesi'ne daha sonra da sırasıyla; Çorlu'da Ali Paşa Medresesi'ne, Pervîz. Efendi yerine, Edirne'de Dâr-ül-hadîs payesine, Sahn-ı semân medreselerinden birine ve nihâyet 946 (m. 1539) senesi sonunda Ayasofya Medresesi'ne ta'yin olundu. Ayasofya'ya ta'yin edilmesine; "Kâne Yahyâ müstehıkkan li-Ayasofya (Yahyâ, Ayasofya Medresesi'ne lâyık idi)" cümlesi târih düşürülmüştür. Yine Sahn-ı semân medreselerinden birinde, İstanbul kadılığından emekli olan Karasulu Hasen Çelebi'den boşalan yere ta'yin olundu. Aynı sene içinde, o sene vefât eden Kemâl Çelebi yerine, Bağdad Dâr-ül-İslâm kadılığına getirildi. Kâdılık vazîfesini adâlet ve insaf ile çok güzel îfâ edip 960 (m. 1553) senesinde tekâ'üd (emekli) oldu. Vazife ve meşgûliyetten uzaklaşıp, sakin bir şekilde yaşamayı tercih etti.

967 (m. 1557) senesinde, Süleymâniye medreselerinden Dâr-ül-hadîs-i Süleymâniye'nin inşâatı tamamlanıp talebe okuyacak hâle gelince, Kanunî Sultan Süleymân Hân, kendi yaptırdığı bu medreseye Yahyâ Çelebi'yi müderris ta'yin etti. 967 (m. 1559) Zilka'de ayında, buradaki vazîfesinden ayrıldı ve dört ay kadar sonra vefât etti.

Emin Kösesi diye tanınan Yahyâ Çelebi bin Emîn Nûreddîn Hamza, bilhassa tefsîr, hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde mahir, yüksek bir zât idi. İlimde sanki bir derya idi. Ders anlatma ve ifâde kabiliyeti pek fazla idi. İnsanlara fâideli olan bir muallim, kendisinden istifâde olunan çok kıymetli bir müderris idi. İbâdetlerinde olduğu gibi, giyim kuşamında da gösterişten uzak, ihlâs sahibi bir zât idi. Başkalarını hased etmeye sevkedici hâllerden uzak idi. Zerâfet sahibi olup, kibir ve kendini beğenme gibi kötü huylar onda bulunmazdı. Fakirlerle beraber bulunur, bunun için sıkılmazdı. Kendisinde topladığı birçok güzel hasletten dolayı ve isminin Yahyâ olması sebebiyle, ba'zı âlimler onu, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin yetiştirdiği, âlimlerin büyüklerinden olan Yahyâ bin Eksem hazretlerine benzetmişlerdir. Sohbetlerinde ve kendisiyle konuşmakta duyulan lezzet pekçok idi. Dînimizin emirlerini yapmakta ve Muhammed aleyhisselâmın bildirdiği güzel ahlâka tam tâbi olmakta o kadar gayretli, hassas ve ileri idi ki, akranlarından hiçbiri o dereceye ulaşamamıştır. Edeb ve vekar sahibi olmakta, günahlardan ve kötü ahlâktan sakınmakta hiçkimse ona yetişemezdi. Temiz lisânı, yalan ve uygunsuz sözlerden uzak idi. Ömrü boyunca, şaka ile de olsa bir meclisde boş konuştuğu duyulmamıştır. Güller ve kıymetli mücevherler misâli olan fâideli sözlerine, hiçbir zaman boş lâf karışmamıştır.

Bâtını gibi zâhiri (dış görünüşü) de pek güzel olup, gül-i ra'nâ renginde, ya'nî sarı ile kırmızı karışımı, kırmızıya yakın buğday benizli idi.

Âlimlere, sâlihlere ve fakirlere olan muhabbeti nihâyet derecesinde idi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebi ilimlerin her çeşidinde mehâret ve ihtisas sahibi olmakla beraber, aklî ilimlerde de ilmî kudreti vardı. Hadîs-i şerîfleri güvenilir râvîlerin bildirdikleri şekilde çok dikkatli bir şekilde ezberler idi. Hadîs ilmindeki derecesi, İbn-i Hacer hazretlerine çok yakın idi. Arabî ve Fârisî lisanlarına hâkimiyet ve vukûfiyeti pek fazla idi. Çeşitli ilimlere dâir öyle kıymetli risaleler yazmıştır ki, okuyup anlıyanlar; "Sübhânallah! Bu ne büyük bir zâttır ki, allâme-i cihan olan bir kimse ona talebe olamaz, ilmi o kadar çoktur" derlerdi.

Târih ilmine ve evliyâ menkıbelerine olan ma'lûmâtı da pek fazla olup, meclislerde lüzum oldukça anlatırdı. Hazînet-ül-beyân ve sefînet-ül-irfân isminde bir eseri vardır.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 516

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 18

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 633

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 354

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 530

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 235

EMÎNÜDDÎN BİN NECCÂR

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Îsâ bin Neccâr ed-Dimyâtî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-Cûd ve lakabı Emînüddîn'dir. Emînüddîn bin Neccâr diye tanınır. 845 (m. 1441) senesinde doğdu. 929 (m. 1522) senesi Zilka'de ayının yirmiyedisinde vefât etti.

Sâlih Bülkînî ve Takıyyüddîn-i Şemnî gibi zâtlardan ilim öğrenerek yetişen Emînüddîn bin Neccâr, zamanının büyük âlimlerinden oldu. Necmüddîn-i Gaytî, Bedreddîn-i Gazzî ve başka zâtlar da ondan ilim öğrendiler. Emînüddîn bin Neccâr, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, veliyyi kâmil bir zât idi. Çok tevâzu sahibi, alçak gönüllü idi. Bilhassa a'mâ olanlara ve fakir durumda bulunanlara çok hizmet ederdi. Gece-gündüz demez, muhtaç olanların ihtiyaçlarını te'min için çırpınırdı. Zengin olanlardan zekât malları toplardı. Kendisi de fakir olduğu hâlde, bu zekât mallarından kendisi için hiç ayırmadan, hepsini ihtiyâç sahiplerine taksîm ederdi. Sûfîlere mahsûs elbise ve siyah bir cübbe giyer, pamuktan yapılmış bir sarık sarardı.

Meşhûr Câmi-i Gamrî'nin imamlığını yapardı. Yatsı namazından sonra bir miktar uyur, sonra kalkıp, imamlık yaptığı câmiye inerdi. Abdest alıp namaz kılmaya başlardı. Sabah namazı vaktinin girmesine takriben bir saat kala kürsîye çıkar sessiz olarak Kur'ân-ı kerîm okumaya başlar, sabah ezanı okununcaya kadar böyle devam ederdi. Ezan okununca artık sesini gizlemez, açıktan okumaya başlardı. Yaz ve kış bu âdetini hiç terketmezdi.

Kur'ân-ı kerîm okuması o kadar tatlı ve güzel idi ki, okuduğu zaman kalbleri, gönülleri cezbederdi. Okumasını dinleyenler, "Böyle güzel ve te'sîrli okuyan başka birini daha görmedik." derlerdi.

Bir defa kalede mübaşir olarak vazîfe yapan bir hıristiyan, bir sabah vakti Câmi-i Gamrî'nin yanından geçiyordu, içeride Kur'ân-ı kerîm okuyan Emînüddîn hazretlerinin sesini duydu. O okuyuş kendisine öyle te'sîr etti ki, adetâ kendinden geçti. Kalbinde bir genişlik ve yumuşama hissetti. Derhâl içeri girip, o büyük zâtın huzûrunda müslüman oldu. İslâmiyete bağlılığı pek güzel oldu. Devamlı olarak gelir, namazlarını Câmi-i Gamrî'de Emînüddîn hazretlerinin arkasında kılardı. Bu hâl, vefât edinceye kadar bu şekilde devam etti.

Emînüddîn bin Neccâr'ın bu güzel sıfatları, her tarafta yayılıp duyulmuştu, insanlar onun güzel sesiyle Kur'ân-ı kerîm okumasını dinlemek ve huşû' ile arkasında namaz kılmak için çok uzak yerlerden yanına gelirlerdi. Gelenlerin çoğu da, onun yanında bulunurken ağlamaktan kendilerini alamazlardı.

Câmi-i Gamrî'yi yaptıran, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî; "Bu câmi bir beden, Emînüddîn hazretleri de o cesedin rûhu gibidir" buyururdu.

İnsanlara iyilik ve ihsânları da pekçok olan Emînüddîn bin Neccâr, çok yemek ikram eder, ziyâfet verir ve bizzat kendisi hizmet ederdi. Bununla beraber, heybet sahibi, vakûr bir zât idi. Onu tanımayan bir kimse, ilk gördüğünde heybetinin te'sîriyle korkup titremeye başlardı, insanlara karşı tatlı dil, güleryüz ve yumuşaklıkla davranması olmasaydı, hiç kimse kendisiyle beraber bulunmaya tahammül edemezdi.

Kütüb-i sitte denilen altı büyük hadîs kitabındaki ve başka kitaplardaki hadîs-i şerîfleri çok iyi bilirdi. Kendilerine ulemâ-i râsıhîn denilen büyük âlimlerden idi.

Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'a girdiği zaman, kendisine imamlık yapacak birini istediğinde, ittifâkla Emînüddîn hazretlerini gösterdiler. Sultan onu da'vet etti. O da gelip, Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'dan ayrılıp İstanbul'a dönünceye kadar ona imamlık yaptı.

Emînüddîn bin Neccâr, elliyedi sene imamlık vazîfesini devam ettirdi. Bu uzun zaman içinde, hiçbir vakit olmadı ki, ezan okunduğunda o zât abdestsiz bulunsun.

929 (m. 1522) senesi Zilka'de ayının yirmiyedinci günü hastalandı. Câmiye gelecek mecali olmadığı hâlde, kendini zorlayarak geldi. Akşam namazını kıldırdı. Namazdan sonra vefât etti. Bâb-ı Nasr dışında bulunan türbesine defn olundu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 144

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 363

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 165

EMÎR AHMED-İ BUHÂRÎ

İstanbul'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) torunlarındandır, ya'nî seyyiddir ve Buhârâlıdır. Tasavvuf yolunda yükseldi. İstanbul Fâtih'de yıllarca talebe yetiştirdi. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebesi idi. Onun hasta kalblere şifâ olan sözleri ile yetişti. Onun hizmetiyle şereflenip, teveccühlerine kavuştu. Ubeydüllah-i Ahrâr onu çok severdi. Onu nerede görse ayağa kalkar, ta'zim ve ikramda bulunurdu. Seyyid Ahmed, hocasının bu iltifâtlarından dolayı çok mahcup olurdu. Birgün hocasına; "Muhterem efendim! Bu fakir için gösterdiğiniz ta'zim, bizi çok üzmektedir" deyince, Ubeydüllah-i Ahrâr ona; "Size nasıl ta'zim etmiyelim ki? Sizi gördüğümüz zaman iki büyüğün azametini müşâhede etmekteyiz. Biri; Sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın neslindensiniz. Diğeri de; Hâce Mahmûd Fagnevî ceddînizdir" buyurdu. Seyyid Ahmed-i Buhârî, hocasının bu ta'ziminden utanarak, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın halîfelerinden Simâvlı Abdullah-i İlâhî ile Anadolu'ya geldi. Yolda Molla Câmî ile sohbet ettiler: Abdüllah-i İlâhî'ye tâbi olup, onun hizmetine girdi. Abdüllah-i İlâhî onu çok severdi. Dâima sağ tarafına oturturdu.

Ahdüllah-i ilâhî hazretleri, insanların olgunlaşmasını, îmânın vicdânîleşmesini sağlayan tasavvufta bir yol olan Nakşibendî tarikatını Anadolu'ya yaymağa başladı. Etrâftan pek çok talebeler akın akın ona koşmağa, feyzleri ile hasta kalblerine şifâ aramağa başladılar, işte böyle bir evliyânın terbiyesinde olan Seyyid Ahmed-i Buhârî, beş vakit namazda İmâm olur, arkasında hocası ve diğer talebeler namaz kılarlardı. Abdullah-i İlâhî buyurdu ki: "Simâv'da altı sene, Emîr Ahmed bize yatsının abdesti ile sabah namazını kıldırdı." Buradan da anlaşıldığı gibi, Ahmed Buhârî geceleri hiç uyumazdı. Sâdece kuşluk vaktinde, dağa oduna gittiğinde bir saat kadar kaylûle yapardı. Ahmed Buhârî buyurdu ki: "Hocam ile Simâv'da bulunduğumuz zaman, beş vakit namazda bizi imamete geçirirdi. İşrâk (kuşluk) namazından sonra, hocamın merkebini ve katırını alıp dağa çıkardım. Yüklediğim odunları, öğle namazına yetişecek şekilde eve getirirdim, öğle namazını kıldırdıktan sonra, çift sürmeğe giderdim. Yaz geldiğinde de ekinleri biçer, kaldırırdım. Diğer zamanlarda sırtımda çalı taşır, bağ ve bahçe duvarını onarırdım. İkindi namazından sonra da hocamın huzûrunda otururdum." Ahmed Buhârî hazretleri, geceleri hep ibâdet eder, gündüzleri oruç tutardı. Bid'atlerden şiddetle kaçınır, sünnet-i seniyyeye uymaya çok dikkat ederdi. Dâima Allahü teâlâyı hatırlar, kalbi devamlı zikrederdi. Dünyâya hiç meyletmez, haramlardan kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Devamlı Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu düşünür, ona göre hareketlerini düzeltirdi.

Ahmed Buhârî, Simâv'da bir müddet kaldıktan sonra, hocasından izin alarak hacca gitmeye karar verdi. Hocası ona on akçe yol harçlığı, binek olarak da eşeğini verdi. Yolda okumak üzere bir Kur'ân-ı kerîm ve Mesnevî aldı. Akşam namazını kıldırdıktan sonra, hocası ve arkadaşlarıyla vedâlaşarak yola koyuldu. Yolda, bir kimsenin çok ısrârı üzerine Mesnevî'yi ona verdi. O kimse de hediye olarak ikiyüz akçe vermek istedi. Almamak için çok uğraştı ise de, sonunda kabûl etmek mecbûriyetinde kaldı. Bir müddet daha gittikten sonra, bir konakta Kur'ân-ı kerîmini çaldılar. Kudüs'e kadar parası kendisine yetişti. Ahmed Buhârî buyurdu ki: "Kudüs-i şerîfte idim. Mescid-i Aksa İmâmı bize muhabbet edip, Kudüs medreselerinin birinde bize bir oda ayırdı ve orada günlerimi geçirmeğe başladım. Medresenin kayyımı (hizmetlisi) bize iki ekmek getirirdi. Birgün dedi ki: "Bu ekmek, odanın hissesidir." O zaman içime bir sıkıntı düştü. Vakıf ekmeğini yemeyi kabûl etmeyip; "İhtiyâcım yoktur, istemiyorum" dedim. Kayyım da; "Öyle söylüyorsun ama, görenler seni zengin zannederler ve odadan çıkarırlar. Ekmeği al, yemezsen bir başkasına verirsin" dedi. Ben de; "Senin olsun" dedim. Ondan sonra hatırıma; "Bir kazanç yolu olsa da ondan günde bir akçe gelir olsa ve onunla nafakamı te'min etsem" düşüncesi geldi. O anda içeri bir köylü girdi. Bana; "Efendim! Yazı yazmayı bilir misin?" dedi. "Biraz okumuşluğumuz var" dedim. Bir kitap göstererek; "Bunu yazarsan, her yaprağına bir akçe vereceğim, istediğin kadar yazabilirsin. Hepsi de kabûlümdür" dedi. Kalem, kâğıt ve mürekkep de getirdi. O kitaptan hergün bir yaprak yazardım ve bir akçe alır, onu nafakamda kullanırdım. Hiç kimseden sadaka almazdım. Bey gibi geçinip giderdim. Sonra artan paralarla hac yolculuğuna devam ettim. Mekke-i mükerremeye

gittiğimde, hergün yedi defa tavaf yedi defa da sa'y yapacağıma nezr etmiştim. Sayı olarak kırkdokuz sa'y ediyordu. Gece yarılarına kadar devam ederdim. Gece yarısı Harem-i şerîfe karşı ayakta durarak duâ ederdim. Ba'zan da oturarak duâda bulunurdum. Sonra tavafa devam ederdim. Hiçbir gün yatıp uyuduğumu hatırlamıyorum." Seyyid Emîr Ahmed-i Buhârî, bir sene kadar Kudüs-i şerîfte, bir sene de Mekke-i mükerremede kaldı. Hocası Abdullah-i İlâhî, Simâv'dan hacca gidenlere tenbîh ederek, Ahmed'in artık gelmesini buyurdu. Heberi alan Ahmed; "Başüstüne" diyerek, o sene hacılarla beraber Simâv'a geldi. Bir müddet daha Simâv'da hocasının hizmetinde bulunan Ahmed-i Buhârî, birgün hocasına; "Efendim! İstanbul evliyâsını merak eder dururum. Müsâade ederseniz, gitmek istiyorum" dedi. Hocası da; "Bizi de sık sık İstanbul'a da'vet ediyorlar. Vezîr, kadıasker Manisalı Çelebi, hediyeler ve haberciler göndermiş, gelmemi istemişler. Sen önce git, bize oradan haberler gönder. Durum nedir öğrenelim" buyurdu. Ahmed-i Buhârî hemen yola çıktı. Günler sonra İstanbul'a geldi.

Emîr Ahmed-i Buhârî hazretleri buyurdu ki: "İstanbul'a geldim. Fakat ne bir kimse beni tanırdı, ne de ben bir kimseyi. Vefâ'ya gittim. Şeyh Vefâ hazretlerinin câmiine vardım, ikindi namazını bir köşede kıldıktan sonra, beklemeye başladım. Şeyh Vefâ, mihrâb içindeki kapıyı açıp girdi. Talebelerine İmâm oldu. Namazdan sonra, talebeleriyle Allahü teâlâyı zikre başladılar. Sessizce, herkes kendi hâlinde cenâb-ı Hakkın ismini anıyordu. Onları uzaktan seyre daldım. Hocaları Vefâ hazretlerine bakmak isteyince, o da başını kaldırıp bana doğru bakıyordu. Zikrleri bitince, yerimden kalkıp, hocaları ile müsâfeha etmek istedim. Şeyh de yerinden kalkıp, bana doğru geldi ve beni kucaklayıp bağrına bastı. Epey zaman konuşmadan oturdum. Sonra talebelerine dönerek; "Seyyid Ahmed, bizim misâfirimizdir. Hak ve hukukuna riâyet ediniz" diyerek ayrıldı. O gece rü'yâ gördüm ki, Vefâ hazretlerinin câmiinin bir direğinde bir kandil yanıyor. Fakat alevi parlak değildi. Benim de elimde bir mum vardı. Mumu o kandilden yakmak istedim. O kandilin yanına gittim. Elimdeki mumu yakmak için uzattım. O anda kandil ortadan kayboldu. Yerime geldim. Oturdum. Direğe baktığımda, kandil yine orada duruyor, sönük bir vaziyette yanıyordu. Tekrar mumu yakmak için gittim, yine kayboldu. Bu şekilde üç defa tekrar ettim. Mumu yakmaya muvaffak olamadım. Ertesi gün Vefâ hazretlerinin sohbetlerine katıldım. Bir gün daha orada kalıp, izin alarak ayrıldım. İstanbul'un durumunu bildirir bir mektûp yazarak, hocam Abdüllah-i İlâhî'ye gönderdim, İstanbul'un durumunu bildiren mektûpta; "Burada kişi gönül rahatlığında. Fakat hakîkatte dostun eteklerine yapışarak, huzûrunda olmak daha hoştur" sözü de yazılı idi. Abdullah-i İlâhî hazretleri, bu mektûptan bir müddet sonra İstanbul'a geldi. O sırada pâdişâh İkinci Bâyezîd idi. Vezîr Manisavî-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi, Abdullah-i İlâhî ve talebeleri için yer tahsis etti. Fakat bunu kabûl etmeyip, Zeyrek Câmii'nin boş ve viran hâle gelmiş medresesine yerleşti. Âlimler ve diğer insanlar, onun cana can katan sohbetlerine koştular. Ondan feyz aldılar. Abdullah-i İlâhî, Seyyid Ahmed-i Buhârî'ye burada icâzet (diploma) verdi. Avanos Bey'in oğlu Ahmed Bey, Rumeli'de Vardar Yenicesi'ne Abdullah-i İlâhî'yi da'vet etti. Abdullah-i İlâhî, yerine Seyyid Ahmed-i Buhârî hazretlerini vekîl bırakarak Vardar Yenicesi'ne gitti ve orada vefât etti.

Emîr Ahmed-i Buhârî, İstanbulluları irşâda, yetiştirmeğe başladı. Her taraftan talebeler huzûruna koşuyordu. Bereketli sohbetleriyle, talebelerin dünyâya meyilleri azalıyor, hidâyete kavuşarak, âhirete yöneliyorlardı. Talebeleri çoğalınca, Fâtih Câmii'nin batısında yakın bir yere mescid ve talebelerin kalacağı bir ev yaptırdı. Orada ders vermeğe başladı. Talebesi daha da çoğalınca, Balat'a yakın bir yerde, Galata'ya karşı birçok odalar yaptırdı. Talebeler, orada ikâmet ederek derslerine devam ettiler.

Talebeler, huzûrunda çok edebli otururlardı. Talebeleri dâima gösterişten uzak durur, kalben Allahü teâlâyı zikrederlerdi. Seyyid hazretleri, sohbetlerinde hiç dünyâ kelâmı konuşmazdı. Ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarından, Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek sözlerinden, âlimlerin hâllerinden başka şey anlatmazdı, İnsanların kalbinden geçenleri vilâyet nûru ile keşfederdi. Çok kimse arzusunu söylemeden cevaplarını alır, tatmin olur giderlerdi.

Seyyid Emîr Buhârî hazretleri, talebelerine, yollarının esaslarını şöyle bildirdi: "1- Ruhsatlardan sakınarak, nefse zor gelenleri yapmak, 2- Bid'atleri terketmek, 3- Sünnet-i seniyyeye sıkı sarılmak, 4- Gösterişten uzak olmak, 5- İnsanlarla ihtiyâç kadar görüşmek, 6- Az konuşmak, az yemek, az uyumak, 7- Geceleri ibâdet etmek, 8-Gündüzleri oruç tutmak."

Seyyid Ahmed-i Buhârî'nin dâmâdı Mahmûd Çelebi anlattı: "Oğlum Necmi Çelebi, şiddetli hastalığa yakalandı. Öyle ki, şehrin doktorları ilâç bulmaktan âciz kaldılar. Artık iyi olacağından ümidi kesmiştik. Yakınlarımızdan biri, Ahmed-i Buhârî hazretlerine duâ etmeleri için haber vermiş. Hemen gelip, hastanın yanına oturdular. Hastanın nabzı çok hafif atıyor, ölü gibi yatıyordu. Gözleri de kapalı idi. Seyyid Ahmed-i Buhârî, hastaya teveccüh etmeye, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Sonra duâ etti. O anda hasta gözlerini açtı. Emîr Buhârî'yi görünce, hemen doğrulup ellerini öptü. O da hastaya bir tesbih verip, istiğfar etmesi için emir buyurdu. Hasta bir iki günden sonra tam olarak sıhhatine kavuştu."

Seyyid Emîr Ahmed-i Buhârî, 922 (m. 1516) senesinde Cemâzil-âhır ayının bir Pazartesi günü, kuşluk vaktinde talebelerine vasıyyetini yaptı. Vasıyyetlerinden biri de; "Mezarımı mescidimin güneyindeki duvarın dibine kazınız. Yanındaki defne ağacını kesmeyiniz" idi. Talebeleriyle vedâlaştı ve onlara son nasihatlerini yaptıktan sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. O gece ay tutulmuştu. Şeyh Kâsım Çelebi; "Bu gece ya Emîr Buhârî vefât etti veya etmesi çok yakındır" demişti.

Mahmûd Çelebi anlattı: Hocamız Seyyid Buhârî hazretleri vefât edince, mübârek bedenini bu fakîr yıkadım. Bir talebe arkadaşım da su döküyordu. Yıkama esnasında, üç defa mübârek gözlerini açıp, hayattaki gibi baktılar. Mezara indirip toprak üstüne koyunca, kıbleye doğru sağ yanı üzerine döndü. Orada olanlar hayret ederek salevât getirmeye başladılar. Mezârı kapandıktan sonra, talebe arkadaşlarım üzerini örtmek istediler. Bunun için de ağacı kesmeyi, onunla mezarın üzerini örtmeyi uygun gördüler. Ben müsâade etmedim. Onlar çok ısrar ettiler. Ben de; "Ben gideyim, siz bildiğiniz gibi yaparsınız" dedim ve oradan ayrıldım. Gittikten sonra ağacı kesmişler. Kabrin etrâfını duvar yapıp üzerini örtmüşler. Fakat bir müddet sonra, o taşların arasından aynı ağaç çıkıp, büyümeye başladı."

Mezarı, Fâtih Câmii'nin batısındaki mescidinin kenarındadır. Yol tarafına pencere açıldı. Ziyâret edenler. Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedirler.

Anadolu kadıaskeri Ahmed Paşa'nın oğlu Hızır Bey Çelebi, Kaplıca müderrisi iken vazîfeden ayrılıp, Emîr Ahmed-i Buhârî hazretlerinin talebesi olmuştu. Hızır Bey Çelebi, hocasının vefât târihini şöyle düşürdü:

Zorlu imiş ayrılığın, pek zor, âh Şeyh, Nere gitti bilmem ki,
Hakka eren Şeyh. Bu ayrılık, hasret, keder ve hâlete.
Gönlüme dedim de târih. Dedi: "Vah Şeyh."

Lami'î Çelebi de şöyle söyledi:

Hani o hakîkat güneşi, Hakkın lütfu, ihsânı,
Tarikat yolunun kutbu, pâdişâhların mürşidi.

Işık salmıştı Buhârâ'dan doğarak Rûm üstüne,
iftiharıydı ecdadımın, şah idi, din mülküne.

Ahbabın yıldız gibi koydu, ay misâli batınca,
Gam bulutlarıyla dolu, yeryüzü olur kapkara.

Çünkü bu sevda buharı can dimağını kapladı,
Dil dedi, târih; "Ey Seyyid Ahmed-i Buhârî âh-vâh."

1) Nefehât-ül-üns sh. 465

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 195

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 362

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

5) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 587

6) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 101

7) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 42

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 31

EMÎR HAYÂLÎ ÇELEBİ

Mısır'da yetişen evliyâ ve şâirlerden. Meşhûr velî İbrâhim Gülşenî hazretlerinin oğlu ve halîfesidir. İsmi Ahmed, lakabı Şemseddîn, künyesi Ebü's-Safâ olup, Emîr Hayâlî Çelebi

adıyla meşhûrdur. 890 (m. 1485) senesinde Tebrîz'de doğdu. 977 (m. 1569) senesinde Mısır'da vefât etti.

Doğduğu zaman babasının hocası Dede Ömer Rûşenî (radıyallahü anh) hayatta idi. Bu çocuğun ileride velî bir kimse olacağını ve çok kimsenin ondan feyz alacağını firâsetiyle anlamıştı. Ahmed Hayâlî on yaşında iken, Şah İsmâil'in Tebrîz'i alması üzerine, babasıyle buradan hicret edip, önce Diyarbakır'a sonra Rakka, Haleb ve Antakya'ya geldiler. Buradan gemiye binerek Mısır'a geçtiler ve oraya yerleştiler.

İbrâhim Gülşenî'nin kırk icâzetli talebesi ve dört halîfesi vardı. Bunlardan biri de oğlu Ahmed Hayâlî'dir. (Diğer halîfeleri; Hasen Zarifi, Anadolu hisârında Durmuş Dede Tekkesi'nde medfûndur. Sâdık Ali Efendi, Diyarbakır'da Rûm Kapısı'nın yakınında medfûndur. Âşık Mûsâ Efendi ise, Edirne'de medfûndur.)

Daha çocukluğunda, Tebrîz'de Sultan Rüstem devrinde ba'zı haramiler ortaya çıkmış, geceleri evleri yağma ederlerdi. Kimse de onlara engel olamazdı. Tebrîz halkı İbrâhim Gülşenî'ye gelip, bu belânın kalkması için duâ istediler, İbrâhim Gülşenî: "Onların zararı bize dokunmayınca, onlar bu işlerine devam ederler" diye cevap verdi. O zaman bir bey, başka bir yere gitmişti. Hanımı, mücevherlerinin hepsini bir sandığa koyup, İbrâhim Gülşenî'ye emânet etti. Bunun yanında başkaları da kıymetli eşyalarını emânet bıraktılar. O gece bunu duyan haramiler, mücevherleri almak için İbrâhim Gülşenî'nin evini bastılar, İbrâhim Gülşenî'yi öldürmek için kılıçla saldırdılar. Fakat kılıçları hiç te'sîr etmedi. Sonra İbrâhim Gülşenî, çoluk-çocuğunu alıp dışarı çıktı. O zaman Ahmed Hayâlî çocuktu ve uyuyordu. Onu uyur olduğu hâlde bıraktılar. Ahmed Hayâlî'ye acıyan hizmetçisi de orada kaldı. Haramiler İbrâhim Gülşenî'ye emânet edilen hiçbir eşyayı yerinden kaldıramadılar. Bu duruma şaşırıp kaldılar. Hizmetçi onlara; "Kendiniz bu kadar denediniz. Ne efendimin ne de müslümanların emânetlerinden bir şey alamadınız. Hâlâ aklınız başınıza gelmedi mi?" deyince, ona saldırdılar. Bu gürültüye, uyumakta olan Emîr Ahmed Hayâlî uyandı. Evde olup biteni öğrenince; "Babam nerede?" diye bağırmaya başladı. O esnada İbrâhim Gülşenî, bir hizmetçinin eline bir sopa verip; "Git onları dışarı çıkar" dedi. Hizmetçi hemen; "Bismillah!" deyip eve girdi. O sopayla haramilere vurmaya başladı. Haramiler korkuya kapılıp kaçmaya başladılar. O sırada Ahmed Hayalî'nin eline bir bıçak geçti. Kaçan haramilerin arkasından fırlatınca, birinin ayağını yaraladı. O haraminin bir ayakkabısı düşüp, orada kaldı. Ertesi gün hâdiseyi duyan emânet sahipleri, gelip eşyalarının durumunu sordular. Eşyâlarına hiçbir şey olmadığını, hepsinin yerli yerinde durduğunu gördüler. Ama İbrâhim Gülşenî'nin talebelerinin ba'zı eşyâları çalınmıştı. Diğer kimselerin eşyâlarına birşey olmayıp, talebelerin eşyalarının zarar görmesinin hikmetini İbrâhim Gülşenî'ye sordular. "Yarın hepsi yakalanıp, birer uzuvlarının kesileceğine alâmettir" diye cevap verdi. Ertesi gün haramiler, gerçekten de yakalandılar. Kimi öldürüldü, kiminin ayağı, kiminin eli kesildi. Ama Ahmed Hayâli, ayağını yaraladığı kişi için; "Bu benim yaraladığım haramidir. Bunu serbest bıraksınlar" dedi. O adamı, daha henüz küçük olan Ahmed Hayâlî'ye bağışladılar. Cezalandırılmaktan kurtulan harami, hatâsını anlayıp tövbe etti ve dervişlerden oldu.

Şah İsmâil ve çevresinde toplanan çapulcular, Akkoyunlu Devleti'nin merkezi olan Tebrîz'i işgal etmeden önce, İbrâhim Gülşenî hazretleri bir rü yâ gördü. Rü'yâsında gözlerini kan bürümüş, işi-gücü insanlara zulmetmek olan Şah İsmâil ve çapulcularının, Tebrîz'i işgal ederek, her evi talan edip, yakıp-yıktıklarını gördü. Bu rü'yâdan sonra yakınlarına durumu anlattı. "Bu belâ gelmeden buradan gidelim" dedi. Talebeleri ve yakınları ile yola çıktılar. Bu sırada oğlu Emîr Ahmed Hayâli küçük bir çocuktu. Babası; "Evlâdım, korkuyor musun?" dedi. Ahmed Hayâli; "Madem ki sizinle beraberim; hiçbirşeyden korku ve endişe etmem" dedi. İbrâhim Gülşenî (radıyallahü anh); "Bizden ayrı olduğun zamanda da Allahü teâlâ seni korkudan muhafaza etsin. Arkana bakma, İhlâs sûresini okumaya devam et" dedi. Bundan sonrasını Emîr Ahmed Hayâli şöyle anlatır: "Ondan sonra kalbim rahatladı. Artık hiç korku ve endişem kalmadı. İhlâs sûresini her okuyuşumda, kalbimde yeni bir nûr meydana gelirdi. Böyle hep beraber giderken, açık bir araziye geldik. Ben, babamın atının terkisinde idim. Babam benimle meşgûl olurken çok yoruluyordu. Ona bir hayli sıkıntı veriyordum. Kalbimden; "Keşke babamın yanında olmasaydım da rahat etseydi" diye geçirdim. Ben bu düşüncede iken, babam bana dönüp; "Ahmed, istersen birkaç gün bizden ayrıl. Sakın ha namazlarını terk etmeyesin. Su bulamazsan, yoldan biraz içeri git, su ve yiyecek bulursun. Düşmandan kurtulur, sonra da bana ulaşırsın" deyip, beni attan indirdi. Kendisi atını koşturup gitti. Gece karanlığında, büyük bir sahranın ortasında tek

başıma kalakaldım. Kâh ayrılık üzüntüsü, kâh ne tarafa gideceğimi bilememenin şaşkınlığı içinde bocaladım. Bir müdded gittikten sonra, bir ateş gördüm. Ateşin yanına doğru yaklaştım. Bir köyün en son evinin ateşi olduğunu farkettim. Ev sahibine seslendim. Dışarı çıkıp beni içeri aldı. Kim olduğumu sordular. Kendimi tanıttım. Orada bulunanlar, babamın talebelerinden olduklarını söylediler. Bana çok hürmet ve iltifâtta bulundular. Sonradan onları ben de hatırladım. Onlar Tebrîz'e babamı ziyârete gelmişler; süt, kaymak gibi hediyeler getirmişlerdi. Babam da onlara hediyeler vermiş; "Siz garîbsiniz, ama oğlum Ahmed de sizin garîbinizdir" demişti. O zaman kimse bu sözden birşey anlamamıştı. Bu hâlin babamın bir kerâmeti olduğunu söyleyip, benim için ne yapacaklarını şaşırdılar. Ben de, annemin Tebrîz'den ayrılmadan önce, kuşağımın içine koyduğu, altın ve mücevherlerden birini çıkarıp ev sahibine verdim. Diğerleri bunu görünce, aralarında fısıldaşmaya, bana ters ters bakmaya başladılar. Hepsini para hırsı kapladı. Beni tutup elbisemi soydular. Eski bir elbise giydirdiler. Kuşağımdan çıkan otuz kadar altın ve mücevherimi alıp vermediler. Bana zarar verebileceklerinden korktum. Akşam olunca evden çıktım. Babamın gittiği tarafa doğru koşarak gittim. Onlar da peşimden çıktılar. Adımı söyleyip çağırdılar. Hangi tarafa gittiğimi bilemeyip geri döndüler. Bu sırada önüme beyaz bir kuzu çıktı. Onun peşine düştüm. Kuzuyu göremediğim zaman, hemen meleyerek yerini haber verirdi. Kalbim çok rahattı. Sabaha kadar böyle gittim. Bir çeşmeye vardım. Abdest alıp namazımı kıldım. Kuzu beni bekledi. Ona su verdim. Yine önüme düştü. Bir sahradan geçtik, öğleye doğru bir ormanlığa vardım. Su bulup namazımı kıldım. Kuzu ile beraber ben de ot yedim. İkindi vaktine kadar yine yola devam ettik, ikindi namazını da kılıp tekrar yola koyulduk. Yolda giderken, iki taze ekmek ve bir peksimet buldum.

Fakat sahibini bilmediğim için almak istemedim. Kuzu yanıma geldi. Peksimeti verdim, yemedi. Ekmeği uzattım yedi. Ben de peksimeti yedim. Sahibi gelirse ücret olarak külahımı veririm diye düşündüm. Akşam namazını kılıp, yoluma devam ettim. Birara kuzu yanıma geldi. Acâib sesler çıkararak bana sürtündü. Ben de onu okşadım, yüzünden gözünden öptüm. Tüyü çok yumuşak idi. Yatsı vakti oldu. Kuzu yolun bir kenarında durdu. Başı ile işâret edip gitti. Anladım ki, bu, Allahü teâlânın bir lütfu, ihsânıdır. Gözümden kayboldu. İşâret ettiği yöne gittim. Fakat kalbime asla korku gelmedi. Gece yarısı üç kimse önden gidiyordu. Onları görünce şüphelendim. Arkalarından yavaş yavaş gidip dinle dim. Biri benim hocam Muslihuddîn Efendi idi. Yanlarına varıp selâm verdim. Sesimden tanıdılar. Fakat elbiselerim değişik olunca şaşırdılar. Hâlimi sordular. Kuzudan başkasını anlattım. Yatsı namazı kılacaktık, su bulamadık. Babamın sözü aklıma geldi. Dağın arkasına dönersek su buluruz diye ısrar ettim. Hocam râzı olmadı. "Gece karanlığıdır. Biz yoldan sapmayız" dedi. Ben ağladım, yine i'tibâr etmediler.

Baktım dönmiyecekler; "Babam, bana abdest için su bulamazsan yolun bir tarafına git. Su ve yiyecek bulursun demişti. Siz gelmezseniz gelmeyin, ben gidiyorum" dedim, yoldan içerlere gittim. Onlar dönmediğimi görünce geldiler. Bir müddet gittik. Bir çeşmeye rastladık. Orada ateş yanıyordu. Abdest aldık. Ateşte biraz ısındık. Ekmek parçaları bulduk. Yedik Cemâatle namazı kıldık. Biraz uyuduk, yine yola çıktık. Biraz gittikten sonra, otuz kadar süvari yolumuzu kesti. İçlerinden birisi ileri gelip hâlimizi sordu. Hocam Muslihuddîn; "Yolcuyuz. Kara Ahmed'e gidiyoruz. Kâfilemiz önden gitti; onlara yetişmek için acele gitmemiz lâzım" dedi. O kimse hocamı sesinden tanıdı, "İbrâhim Gülşenî'nin oğlunu gördünüz mü? Çünkü, onu bana emânet etmişti" dedi. Hocam da onu tanıdı. Beni gösterip; "İşte budur" dedi. Atından inip benimle müsâfeha etti. Bana atını verdi. Kendisi başka ata bindi. Hocam yaya yürüyordu. Ben; "Hocam yaya yürürken ata binmem" dedim. Bir at da hocama verdiler. Bana bir miktar harçlık ve bir de mendil verdi. "Eğer yolda size taarruz eden olursa, bu mendili gösterin, bu mendili bize Mirzâ Hasen verdi deyin, kimse size birşey yapamaz" dedi. Biz de yolumuza devam ettik. Babamın kâfilesine yetiştik. Babamın kâfilesini yolda râfızî eşkıyâları çevirmişler. Babamı sormuşlar. Fakat babamı görememişler. Onlar yollarına devam ederken, biz de yetiştik. Beraberce Diyâr-ı Bekr'e ulaştık."

Şah İsmâil'in adamları Diyâr-ı Bekr'de de rahat vermeyince, İbrâhim Gülşenî (radıyallahü anh) ve oğlu Ahmed Hayâli Mısır'a gittiler. Mısır Memlûklu sultânı ve halkından çok hürmet ve iltifât gördüler. Sultan Kansugavri, İbrâhim Gülşenî hazretleri için bir medrese yaptırdı. Senelerce orada insanlar, o mübârek zâtın ilim ve irfanından istifâde edip, feyzleriyle hayat buldular. Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'a gelince, İbrâhim Gülşenî ile görüştü. Birbirlerine çok iltifât ettiler.

İbrâhim Gülşenî'nin 940 (m. 1533) senesinde tâ'ûndan vefâtından sonra, oğlu Ahmed Hayâlî babasının yerine geçti. Yedi gün halvette kaldı. Halvetten çıkıp, irşâd makamına oturdu. Babasının talebelerini ve sevenlerini, birlik ve beraber olmaya, bölünüp parçalanmamaya da'vet etti. Babasının halîfelerinden ve dervişlerinden hepsi gelip, kendisine bağlılıklarını bildirdiler. Üç gün geçince, yine pekçok kimse gelip, Ahmed Hayâlî'ye bağlılıklarını bildirdiler. Ancak tek tük ba'zı kimseler Ahmed Hayâlî'ye bağlanmamıştı, işte bunlardan Nahifi Halîfe şöyle anlatır:

"İbrâhim Gülşenî vefât edince, oğlu Ahmed Hayâlî'ye bağlanma husûsunda karar verememiştim. Hattâ kendi kendime; "Bir büyüğün elinde tövbe etmek ve ona bağlanmak yeter, İbrâhim Gülşenî'den sonra bir başkasına bağlanmam lâzım gelmez" dedim. Birgün rü'yâmda hocam Gülşenî'yi gördüm. Beyaz elbiseler giymiş ve beyaz sarık sarmıştı. Hatırımdan; "İbrâhim Gülşenî hayâtında iken siyah giyinir ve siyah sarık sarardı. Acaba şimdi neden böyle beyazlar giydi?" diye geçti. Hâtırımdan geçenleri anlayıp şöyle buyurdu: "O zaman o şekilde siyah giymemizin sebebi, bugün beyaz giymek içindir." Mübârek ellerini öpmek istedim. Yüzlerini çevirip; "Git, Emîr Ahmed Hayâlî'nin elini öp. Bundan sonra tasarruf onundur (bundan sonra talebelerin yetişmesi ona havale edilmiştir. Senin de ondan feyz alman lâzımdır)." buyurdular. Tekrar baktım, o beyazlar giyinmiş olarak gördüğüm zât, Emîr Ahmed Hayâlî oldu. Yanına varıp, kendisine bağlılığımı bildirdim. O anda rü'yâdan uyandım. Ona talebe olmaya niyet ettim. Sabahleyin hemen kalkıp yanına gittim ve beni talebe olarak kabûl etmesini rica ettim. Talebeliğe kabûl edip, gece gördüğüm rü'yâyı keşfettiler. Kulağıma; "Babamdan işâret almayınca bize gelmedin" buyurdular. Buna benzer hâller birçok kişinin başından geçti."

Emîr Ahmed Hayalî, 949 (m. 1542) senesinde hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirip. Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. 964 (m. 1556) senesinde Kudüs, Şam ve Haleb yoluyla İstanbul'a geldi. Burada altı ay kaldıktan sonra, tekrar Mısır'a döndü.

Ahmed Hayâlî'nin talebesi ve dâmâdı olan Muhyî Gülşenî anlatır: "960 (m. 1553) senesinde, Mısır'da nâib (kadı vekîli) idim. Orada Ahmed Hayâlî'nin elinde tövbe edip ona talebe olduktan sonra, vazîfemden vazgeçtim. Mahkemeye vardım, durumu anlattım. Üstadım olan Mısır kadısı Abdülbâkî Efendi, Ahmed Hayâlî'nin yanına geldi. Ahmed Hayâlî'ye; "Muhyî benim oğlumdur. Sizin kulunuz oldu. Sizden, mahkemeyi terk etmemesini, nâiblik vazîfesine devam etmesini rica ederim. Muhyî, sizinle zâhirî irtibâtımızdır. Ma'nevî durumumuzu siz bilirsiniz" dedi. Bunun üzerine hocam bana; "Yarın mahkemeye git" diye emretti. Ben; "Artık dervişlik mertebesine ulaştım. Başka işlerle uğraşmak istemiyorum, affediniz" dedim. Kızgın bir şekilde; "Sen bir de derviş olmuşsun. Yâ söz dinlersin veya bildiğin şekilde hareket edersin. Sen söz dinle" dedi. Bana acâib bir korku geldi. Titremeye başladım. Elimde olmadan; "Emîr Sultânımındır" dedim. "Emîr Allahü teâlânındır. Bir mazlûmu, isterse zimmî (müslümanların idâresinde yaşayan kâfir), isterse müslüman olsun, serbest bırak, ikisinin de kurtulmasına sebep olursun" buyurdu.

Hocam Ahmed Hayâlî'nin emrine uyarak, vazîfeli olduğum mahkemeye gittim. Biraz sonra bir hıristiyan geldi. Kendisine makam ve mevki sahibi bir müslümanın haksızlık yaptığını, bir başka hıristiyanla benzerliklerinden istifâde ile, onun bin altın borcunu kendisinden almak istediğini söyleyip şikâyetçi oldu. Adam gönderip borçlu ve alacaklıyı getirtti. Yapılan soruşturma ve tahkîk neticesinde, hıristiyanın haksızlığa uğradığı anlaşıldı ve bu yolda hüküm verildi. Müslüman, suçunun ortaya çıkması ile mahcûb olup utandı. Tövbe etti. Da'vâcı olan hıristiyan ile borç almış olan hıristiyan, tecellî eden İslâm adâletine hayran oldular, ikisi de Kelime-i şahadet getirerek müslüman oldular. Böylece hocam Ahmed Hayâlî'nin kerâmeti ortaya çıktı. Söz dinlememin bereketiyle, bir müslümanın tövbe etmesine, iki hıristiyanın da müslüman olmasına vesile oldum."

Muhyî Gülşenî anlatır: "961 (m. 1554) senesinde, zaviyede bir mevlid merasimi vardı. Hocam Ahmed Hayâlî beni, Mustafa Paşa'yı mevlide da'vet etmek için gönderdi. Mustafa Paşa, daha önce İbrâhim Gülşenî'nin talebesiydi. Sonra dünyâya meyl ederek dervişliği bıraktı. Yemen beylerbeyliğinden sonra Dâvûd Paşa'nın vefâtı üzerine, Mısır beylerbeyi olmuştu. Mustafa Paşa'nın yanına gidip, mevlid cemiyetine gelmesi için da'vet ettim. Bana tuhaf bir eda ile; "Bu sizin hocanızın halkı da'vet etmekten maksadı nedir?" diye sordu. Şöyle cevap verdim: "Üç şey içindir: 1-Talebe yetiştirmektir, insanlar, dünyâda ve âhirette birçok tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Bunları öğrenip, ona göre hazırlık yapmak lâzımdır. 2-Dünyâ ehlinin (günlük işlerle vakitlerini geçirenlerin) kulaklarına gaflet kurşunu akmıştır. Bu kurşun, buradan va'z ve nasihatle

çıkmaz. Ancak evliyânın ateş gibi kelâmı o kurşunu eritir. Ya kurşun eriyip dışarı dökülür. Hak sözleri işitip temiz kalbli biri olur veya tamamen evliyâyı inkâr edip, o kurşun erir kalblerine dökülür, helak olurlar, insanlar da böyle münkirlerin şerrinden kurtulur. 3- Eğer hocamızın emrine uyup, hizmeti ile şereflenirsen, kabiliyetine göre feyz alır, istifâde edersin.”

Bu sözlerimi duyunca Paşa; “Sen o tekkeye yeni gelmişsin. Ben o tekkenin inşâatında bile çalıştım. Türbenin alemini ben, Faik Paşa, Şücâ Paşa, Faik Bey ba’zı ileri gelenler tutup, binbir güçlükle yerine koyduk. Sen daha bu işte toysun” diye bağırıp çağırdı. Bu acâib tutumu karşısında ben; “Pekâla, bu tekkeye nice kimseler hizmet etmişlerdir. Bir kimsenin sonuna i’tibâr edilir” diye cevap verdim. Yanımda türbedâr Seydî Bey de vardı, İbrâhim Gülşenî’nin halîfesi olup, Mustafa Paşa ile beraber bulunmuştu. Bir acâib duâ edip Fâtiha okudu. “Gelirsen mes’ûd ve mutlu olursun, gelmezsen bedbaht bir kimse olursun” diye mırıldandı. Beraberce hocamız Emîr Ahmed Hayâlî’nin yanına geldik. Seyyid Bey durumu anlattı. Mustafa Paşa’nın bu durumunu öğrenen Ahmed Hayalî; “Ok saplandı” dedi. Biz bu sözün hikmetini anlayamadık. Mevlid gecesi tekrar bir talebe gönderdi. Gelmediği gibi; “Beylerin ve paşaların tekkede ne işi var?” demiş. O talebe gelip durumu bildirdi. Hocamız Ahmed Hayalî; “Ne kötü emîr (idâreci)” buyurdu. Sonradan Mısır beylerbeyi olan Mahmûd Paşa, o zaman bey idi. Mevlid merasimine gelmişti. Ahmed Hayâlî’nin elini öptükten sonra; “Bize duâ ediniz de güzel emîr olalım” dedi. Ahmed Hayâlî Mahmûd Bey’e duâ etti ve duâsında; “Mahmûd Paşa’nın muradı için Fâtiha” dedi. Mahmûd Bey, o zaman paşa olmadığı hâlde, onu paşa diye söylemesine orada bulunanlar hayret ettiler. Gerçekten de Mahmûd Bey, daha sonra Mısır Paşası oldu. Böylece Ahmed Hayâlî’nin kerâmeti anlaşılmış oldu. Demek ki, evliyâya hizmet edenler dünyevî ve uhrevî pekçok faydalara kavuşuyorlar.”

Emîr Ahmed, çok güzel ve te’sîrli konuşur, ince ma’nâları ifâde eden şiirler söylerdi. Şiirlerinin bulunduğu bir dîvânı vardır. Dîvânının nüshaları; Millet, Süleymâniye ve Fâtih kütüphânelerinde mevcûttur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 201, 202

2) Terceme-i hâl-i İbrâhim Gülşenî (İstanbul 1289) sh. 23

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 72, 246, 247, 443, 469

FENÂRÎ-ZÂDE MUHAMMED ŞÂH EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Yûsuf bin Muhammed bin Fenârî’dir. Lakabı Muhyiddîn olup, “Muhammed Şah” diye meşhûr oldu. İlk Osmanlı şeyhülislâmı olan Molla Fenârî’nin soyundan olduğu için “Fenârî-zâde” diye anılırdı. 877 (m. 1472) senesinde Sultan Fâtih devrinde İstanbul’da doğdu. 929 (m. 1523) senesinde de, Rumeli kadıaskeri iken vefât etti. Şeyhülislâm Ali Cemâlî Efendi cenâze namazında hazır bulundu. Bursa’ya nakledilip, dedesi Molla Fenârî’nin kabri yanına defnedildi.

İlk tahsiline, babasından ders alarak başladı. Onun vefâtından sonra, Hatîb-zâde ve Muarref-zâde’nin yanında tahsiline devam etti. Tahsilini bitirince, önce Bursa’da Sultan Bâyezîd Medresesi’ne ta’yin edildi. 919 (m. 1513)’da İstanbul’da Semâniyye medreselerinden birine getirildi. Daha sonra, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından, sırası ile Bursa ve İstanbul kadılıklarına ta’yin edildi. 923 (m. 1517) senesinde Arabistan kadıaskeri oldu. Sonra Edirne kadısı ve 925 (m. 1519) senesinde de Anadolu kadıaskeri oldu. Hemen o sene Rumeli kadıaskeri yapıldı.

Hanefî mezhebinde büyük bir âlim ve fâzıl bir zât idi. Ahlâk-ı hamide (güzel ahlâk) sahibi olup, zekî ve çok cömert bir kimse idi. “Gammî” mahlası ile şiirleri vardır. Kıymetli ve mu’teber eserlere şerh ve haşiyeler yazdı.

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Mevâkıf şerhi, 2- Şerhi ferâiz-i Sirâciyye haşiyesi, 3- Şerh-i Vikâye haşiyesi, 4- Şerh-i Metâlib haşiyesi, 5- Şerh-i Tevâli’ haşiyesi, 6- Risâle-i İsbât-ı Vücûd şerhi: Celâleddîn-i Devânî’nin eserine yazdığı şerhtir. 7- Hidâye ve Kitâb-ı sîre risaleleri, 8- Fen ilimlerinin çeşitli meselelerine dâir yazıp Ali Paşa’ya verdiği bir kitap, 9- Hâşiye-i tecrid haşiyesi, 10- Mikyas hakkında bir risale, 11- Risâletün fî îmân-ı ebeveyn-i Nebi (aleyhisselâm), 12- Tefsîr-i Fâtiha haşiyesi, 13- Füsûl-i Beydâvî haşiyesi, 14- Şerh-i esâs-ı sarf, 15- Evâil-i Mevâkıb haşiyesi, 16- Enmûzec-ül-ulûm şerhi, 17- Kitâb-ı ed’ıyye.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 72

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 58, 59

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 167

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 342

5) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 183

6) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 15

7) Keşf-üz-zünûn sh. 843, 893, 1248, 1717, 1846, 1892

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 230

9) Güldeste-i riyâz-i irfan sh. 248

10) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 376

FENÂRÎ-ZÂDE MUHYİDDÎN ÇELEBİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının onüçüncüsü ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhyiddîn bin Mehmed bin Ali bin Yûsuf Bâlî bin Şemseddîn el-Fenârî'dir. İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârînin torunu olması sebebiyle Fenârî-zâde diye bilinir. Babası, Rumeli Kadıaskeri Mehmed Şah Efendi'dir. 851 (m. 1447) senesinde Bursa'da doğdu. 954 (m. 1548) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan Câmii civarında medfûndur.

İlk tahsilini babasından aldıktan sonra, Hatîb-zâde ve Efdal-zâde'den fıkıh ilmini, diğer naklî ve aklî ilimleri tahsil edip çok istifâde etti. Molla Hatîb-zâde'nin yanında mülâzım (stajyer) olarak müderrislik yaptı. İstanbul'da bulunan Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bursa'daki Sultan Medresesi'ne müderris olduktan sonra Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderrislik vazîfesini yürüttü. Daha sonra 925 (m. 1519) senesinde Edirne ve 926 (m. 1520) senesinde İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. Adâlet ve doğrulukla hükmetti. İnsanları doğru yola da'vet edip, onların kurtuluş ve saadeti için çalıştı. 929 (m. 1522) senesinde Anadolu kadıaskeri olup hizmet ettikten sonra Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu makamlarda 15 yıl müddetle doğruluk, adâlet ve dürüstlük üzere vazîfe yaptıktan sonra, 944 (m. 1537) senesinde bu vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Bu sırada hac ibâdetini ifâ etti. Bir sene Mekke'de mücavir olarak kalıp, orada tefsîr okuttuktan sonra, tekrar İstanbul'a döndü. 948 (m. 1542) senesinde şeyhülislâm olarak ta'yin olundu. 3 yıl 6 ay müddetle bu şerefli ve ulvî vazîfeyi yürüttükten sonra, 952 (m. 1545) senesinde ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle şeyhülislâmlık vazîfesinden kendi isteğiyle istifâ edip, ikinci defa emekli oldu. Vefât edinceye kadar tefsîr okutmaya ve eser yazmaya gayret sarf etti. İbâdet ve tâatla meşgûl iken vefât etti. Dreski ve Rumeli hisarında mescid yaptırdı.

Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, fakir ve sâlih kimselere çok muhabbet eden, sâlih kimselerle beraber bulunmaktan hoşlanan, âlim ve faziletli bir zât idi. Zâhid (dünyâya düşkün olmayan), vera' ve takvâ sahibi idi. Çeşitli faziletleri ve pekçok husûsiyetleriyle tanınan Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi; güzel ahlâk, haya, yumuşaklık ve vekar ile kendini süslemişti. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere ulaşmış ve ma'rifetullaha kavuşmuş idi. Alışverişte, helâl ve haram konusuna çok dikkat eder, kul hakkından sakınırdı. Eli harama dokunmamış, Allahü teâlânın huzûrunda eğildiğinden başka bir kimseye baş eğmemişti. Dâima abdestli bulunurdu. Konuştuğu zaman tatlı ve akıcı bir üslûbla konuşurdu. Hak ve hakîkati anlatmaktan çekinmez, büyük küçük herkese saygı ve sevgide kusur etmezdi.

Nakl edilir ki: Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, zamanının vezirlerinden Ayâs Paşa'ya bir hâdiseden dolayı kırılmıştı. Mekke-i mükerremede mücavir olarak bulunduğu sırada, Kâ'be-i muazzamanın eşiğine yüz sürüp, Allahü teâlâya Ayâs Paşa'nın helaki için bedduâ etti. Bedduâdan sonra, zikr edilen vezirin helak olacağı kendine ma'lûm olup, bu vezir helak oldu diye söyledi. Kısa zaman içinde vezirin öldüğü haberi duyuldu.

Hayâtının başından sonuna kadar ilim tahsil etmek, ilim öğrenmek ve eser yazmakla meşgûl olan Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi; Arabca, Farsça ve Türkçe dillerine hâkim idi. Mekke-i mükerremede mücavir iken tefsîr okuttuğunda, tefsîr ilmine dâir bir eser yazmaya başlamıştı. Ancak bu tefsîri tamamlıyamamıştır. Fıkıh ve tefsîr ilimlerindeki yüksek derecesi yanında şairliği de bulunan Fenârî-zâde Muhyiddîn Çelebi, şiirlerinde Muhyî mahlasını kullanmıştır. Fenârî-

zâde'nin şu eserleri vardır 1-Fıkıh ilmine dâir Sadr-üş-Şerî'a'ya yazdığı ta'likâtı. 2- Hidâye'ye ta'likâtı, 3-Me'ânî ilmine dâir Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 4- Dîvân (Şiirlerinin toplandığı eseri).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 387

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 344

3) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 4233

4) Devhat-ül-meşâyıh sh. 22

5) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 18

6) Tezkire-i Sehî Bey sh. 72

7) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 52

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 183

9) Keşf-üz-zünûn sh. 1549

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 73

11) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 305

FETHULLAH EVDEHÎ

Hindistan da yetişen İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. Fethullah Evdehî diye tanınır. Dehlî âlimlerindendir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilememiş ise de, onuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Önceleri uzun seneler Dehlî Câmii'nde ders verip ilim öğretti. Bundan sonra Şeyh Sadreddîn Hakîm'in talebesi oldu. Onun yanında ve hizmetinde bulunup, tasavvuf yolunda ilerledi. Kalbi, Allahü teâlâdan başka herşeyin düşüncesinden temizlenip, bâtın ilminin yüksekliklerine kavuştu. Bu yolun büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Çeştiyye yolunda kemâle geldi.

İmâm-ı Rabbânî'nin babası Abdülehad hazretlerinin hocası olan Abdülkuddûs bin Abdullah, bu Fethullah Evdehî hazretlerinin talebesidir. Fethullah Evdehî, pekçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin önde gelenlerinden olan Şeyh Kâsım Evdehî, hocasından ve diğer büyüklerden duyduğu şeyleri toplayarak, Âdâb-üs-sâlihîn isimli bir eser meydana getirdi. Bu eserde şöyle yazmaktadır "Bu Çeştiyye yolunun büyüklerinin, halîfelerine ve talebelerine vermeyi âdet edindikleri; seccade, tarak, tesbih, baston, makas, iğne, ibrik, kâse, tuzluk, leğen, güğüm, ayakkabı ve na'lın gibi şeylerin herbirinin ayrı bir ma'nâsı vardır. Seccade; tâat, ibâdet ve istikâmete (doğru yola sımsıkı sarılmaya), tesbih; kalbin cem'iyyetinde meydana gelen dağınıklık ve perişanlığı toparlayıp, hakiki meşgûliyet ile meşgûl olmaya, tarak; şerrin, kötülüğün, çirkinlik ve fazlalığın defedilip atılmasına, baston; hakiki var ve bir olan Allahü teâlâya dayanıp, yalnız O'na güvenmeye makas; Allahü teâlâdan başka şeylerle olan meşgûliyetleri kesip, emelleri kısa yapmaya, iğne; sûret (görünüş) ile ma'nâyı birbirine iliştirmeye işâret ve alâmettir. Ama iğneyi ipliksiz vermezler. İbrik ve kâse; fukara ve misâfire ekmek ve su ikram etmeye, tuzluk, leğen ve güğüm; sofraya, ya'nî dervişlerin sofrasının ona havale edildiğine alâmettir. Ayakkabı ve na'lın; sağlam adım atmaya işârettir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 174

FETTENÎ (Muhammed Tâhir)

Hindistan'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed Tâhir'dir. Lakabı Melik-ül-muhaddisîn'dir. Fettenî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Hindistan'ın Kücerât eyâletinde bulunan Fetten kasabasında, 910 (m. 1504) senesinde doğdu. 986 (m. 1578) senesinde Fetten yakınlarında Ücceyin denilen yerde Bevheriler (karamita fırkası) tarafından şehîd edildi. Fetten'de medfûndur.

Fetten'de büyüdü, henüz bülüğ çağına gelmeden Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Onbeş sene müddetle ilim tahsiliyle meşgûl oldu. Birçok ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. Zamanında Kücerât

âlimleri arasında ondan daha yüksek kimse yoktu, özellikle hadîs ilminde yüksek ihtisas sahibi oldu. Sonra Harameyn'i ziyâret edip hac ibâdetini yaptıktan sonra; Şeyh Hasen el-Bekrî, İbn-i Hacer el-Heytemî, Ali bin Irak, Ali el-Müttekî ve Cârullah bin Fehd'den hadîs ilmini okuyup, hadîs-i şerîf nakl etti. Aden'e gidip, Şeyh Seyyid Abdullah el-Ayderûsî'den tasavvuf ilmini öğrendi ve ondan feyz alıp, ma'nevî derecelere kavuştu. Babası vefât ettiği zaman, ona çok mal ve servet miras kaldı. O malları, ilim tahsili yapan kimselere sarf etti.

Anlatılır ki: "Talebe okutan hocalara haber gönderip, çalışkan ve zekî olan talebelerin kendisine gönderilmesini isterdi. Hocaların gönderdiği talebeye; "Hâlin nasıldır?" diye sorar, eğer zengin ise; "Oku, ilim öğren, Allahü teâlâ feyzini arttırsın" diye duâ eder, fakir ise; "Oku, ilim öğren, maddî sıkıntılarını düşünme, senin ve bütün ailenin geçimini üzerime alıyorum. Gönlün rahat olsun, ilim tahsiline devam et" derdi. Fakirlerden ve güçsüzlerden kendisine gelen herkese bu şekilde yapardı. Onlara ilim tahsil etme vazîfesini verirdi. O kimselerden, çeşitli ilimlerde ihtisas sahibi birçok âlimler yetişti. Bütün malını bu şekilde sarf etti. Mekke-i mükerremeden döndükten sonra, sapık karamita fırkası mensûplarıyla münâzaralar edip, sapıklıklarından vazgeçirmeye çalıştı. Fakat kabûl etmediler. Onların küfürlerine hükmetti ve devrin sultânına fitnelerini önlemesi için şikâyete giderken, yolda çevrilip şehîd edildi.

Ali Müttekî hazretlerinin rü'yâsında, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz onun üstünlüğüne işâret etmiştir.

Anlatılır ki: Muhammed Tâhir Fettenî, ilim öğrenme çağında iken büyük sıkıntılara düştü. Eğer ilim tahsilini tamamlarsa, Allahü teâlânın rızâsı için ilmin yayılmasına çalışacağını va'd etti. İlimde yüksek dereceye ulaşınca va'dini yerine getirip, ders halkalında birçok büyük âlimler yetiştirdi.

Muhammed Tâhir el-Fettenî, ilmiyle âmil, geniş ilim sahibi, şüpheli ve haramlardan kaçınma husûsunda son derece dikkatli, sâlih bir zât idi.

Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1- Mecmâu bihâr-ül-envâr fî garâib-üt-Tenzîl, 2-Tezkiret-ül-mevzûat, 3- El-Mugnî fî esmâ-ir-ricâl ve letâif-ül-ahbâr, 4- Kifâyet-ül-müfarritîn fî şerh-iş-Şâfiiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 100

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 410

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1599

4) El-A'lâm cild-6, sh. 172

5) En-Nûr-us-safîr sh. 323

FİKÂRÎ (Mehdî Şîrâzî)

Kanunî Sultan Süleymân devri tefsîr âlimlerinden. İsmi, Mevlânâ Mehdî Şîrâzî olup, Fikârî adıyle meşhûr oldu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. Filibe Medresesi'nde müderris iken 957 (m. 1550) senesinde vefât etti.

Zamanının büyük âlimi Mevlânâ Gıyâseddîn Mensûr bin Sadreddîn Hüseynî'den Şirâz'da ilim tahsil etti. Yine memleketinin âlimlerinden dînî ilimleri, Arabî dil bilgilerini, kelâm, mantık ve hikmet gibi ilimleri öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelen Fikâri, burada da Mevlânâ Muhyiddîn Çelebi'nin talebesi oldu. Burada mülâzemet (stajyer müderris) rütbesini alan Fikâri, önce İstanbul'da Hoca Hayreddîn Medresesi'nde müderris oldu. Bir müddet burada müderrislik yaptıktan sonra, Dimetoka'daki medreseye müderris oldu. Buradan da Silivri'deki Pîrî Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bir müddet de burada talebe yetiştirdi. Fikâri'nin bu medreselere hangi târihlerde ta'yin edildiği ve ne kadar zaman vazîfe yaptığı kaynaklarda bildirilmemektedir.

Mehdî Şîrâzî, en son olarak Filibe'de, İkinci Murâd Hân zamanı Osmanlı vezirlerinden olan Şahâbeddîn Paşa'nin yaptırdığı medresede müderrislik vazîfesinde bulundu. Burada talebe yetiştirmekte iken vefât etti.

Fikârî Mehdî Şîrâzî Efendi, edîb bir kimse idi. Aynı zamanda edeb sahibi ve güzel ahlâklı idi. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Sabah, akşam, gece ve gündüz ilimle meşgûl olan Fikâri, aynı zamanda çok ibadet ederdi. Belagat ve beyân ilimlerinde (edebî ilimlerde) çok kabiliyetli idi. Şiir ve nesir yazmada yed-i tûlâ sahibi, ya'nî çok mehâretli idi. Hem

Arabca, hem de Farsça, çok güzel ve ince ma'nâlı şiirler yazardı. Aruz san'atını çok ustalıkla kullanırdı. Hem Arabca ve hem de Farsça şiirler yazabilmek, Fikâri'nin bu iki dildeki bilgisinin çokluğunu ve bu dilleri kullanmakdaki ustalığını göstermektedir.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alâ tefsîr-il-Beydâvî, 2- Hâşiyetün alâ ba'dı mevâdi-il-Keşşâf liz-Zemahşerî, 3- Hâşiyetün alâ şerhi Tecrid, 4- Şerh-ut-telhîs.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 28

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 511, 512

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 141

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1481

FUDAYL CEMÂLİ (Fudayl bin Ali Cemâlî)

Hanefî mezhebinde yetişmiş Osmanlı âlimlerinden. Meşhûr âlim Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin oğludur. İsmi Fudayl bin Ali bin Ahmed bin Muhammed Cemâlî'dir. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da doğdu. 991 (m. 1583) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine, Zeyrek yokuşundaki babasının yanına defnedildi. Defnedilmesi esnasında mezarı kazılırken babasının ayakları ortaya çıkmış ve hiç çürümediği görülmüştür. Hâlbuki muhterem babasından 59 yıl sonra vefât etmiş idi.

Önce babasının talebelerinden Amasyalı Molla Sâlih'den ilim öğrendi. Sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Emîr Şemseddîn ve Ebüssü'ûd Efendi gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra hacca gidip, hac vazîfesini yerine getirdi. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. 945 (m. 1538) senesinde Bursa Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'ne ta'yin edildi. 949 (m. 1542) senesinde Abdürrahmân Efendi'nin yerine Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. 951 (m. 1544) senesinde Cemâleddîn Muhammed Cürcânî'nin yerine Eyyûb Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Şeyhülislâm Ebüssü'ûd'un kızıyla evlendi. 956 (m. 1549) senesi Muharrem ayında, Hasen Bey yerine Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris oldu. 958 (m. 1551) Şevval ayında Niksârî Efendi yerine Ayasofya Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 960 (m. 1553) senesinden sonra kadılık mesleğine geçti. Emîn Kösesi yerine Bağdad kadısı oldu. 961 (m. 1554) senesinde Pervîz Efendi yerine Haleb kadılığına nakledildi. Daha sonra İstanbul'a geldiğinde, Hasen Bey yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin edildi. 969 (m. 1561) senesi Rebî'ul-âhır ayında Arab-zâde Abdülbâkî Efendi yerine Mekke-i mükerrerce kadılığı ile taltif olundu.

971 (m. 1563) senesi Cemâzil-âhır ayında emekli oldu, yerine Nişancı-zâde getirildi. 982 (m. 1574) senesinde Sultan Üçüncü Murâd Hân tahta geçtiğinde, kadıaskerlik teklif etti ise de bunu kabûl etmedi. Fakat zaman zaman Sultan Murâd ona iltifât eder, hediyeler gönderirdi. Hattâ Fudayl Cemâlî'nin ölüm hastalığında Vezîr İbrâhim Paşa'yı gönderip hayr duâsını almıştır. 985 (m. 1577) senesinde Şa'bân Hamîd Efendi vefât edince, Fudayl Cemâlî'ye şeyhülislâmlık teklif edildiyse de, bu vazîfeyi de kabûl etmedi.

Fudayl Cemâlî Efendi, babası gibi büyük âlim idi. Vera' ve takvâ sahibi, sâlih bir zât idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Ma'nevî hâller ve kerâmetler sahibi idi. Çok kerâmetleri görülmüştür. Humma ve benzeri hastalıklara okuduğu duâlar hemen te'sîrini gösterir, hastalar şifâ bulurdu.

Her nerede olsa, meclisin baş tarafına oturtulurdu. Yaz günlerinde bahçesi ziyâret yeri idi. Kış günlerinde ise evi, âlimlerin ve fazilet sahiplerinin toplanma yeri idi. Âlimlere, ilme ve kitaplara çok düşkün idi. Birçok kıymetli kitap yazdı. Yazdığı eserlerini ve kütüphânesinde bulunan kitaplarını Fâtih Câmii Kütüphânesi'ne vakfetti. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Ta'likât alâ sahîh-il-Buhârî, 2- Mesâil-i Esviyâ, 3- Dımânât: Hanefî mezhebine göre fıkıh bilgilerini açıklamakta olup, dört cilddir. 4- Tenvî'-ül-usûl fî ilm-il-usûl, 5- Avn-ur-râid fî şerh-il-ferâid, 6-Hâşiye-i şerh-i şerîfi, 7- Ecvibe alâ câmi'ıl-fusûleyn, 8- Muhtasar-ı Kâfiye, 9- İ'ânet-ül-fârid fî tashîh-il-ferâid, 10- Hâşiye-i Vâfiye, 11- Vezâif fin-nahv.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 77

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 822

3) El-A'lâm cild-5, sh. 153

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 223

5) Osmanlı müellifleri cild-1, sh. 320

6) Şakâyik-i Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 275

7) Keşf-üz-zünûn sh. 503, 554, 1087, 1180, 1248

GUBÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden ve dîvân şâirlerinden. İsmi Abdürrahmân'dır. Gubârî mahlası ile meşhûr oldu. Akşehirli olup, orada doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde Mekke'de vefât etti. Önce memleketinde ilim tahsil etti.

Sonra İstanbul'a gidip, o devrin meşhûr müderrislerinden Ali ve Müslim Çelebilerden ders aldı. Ayrıca Şeyh Hamdullah-zâde Mustafa Dede'den sülüs ve nesih hattı yazmayı öğrendi. Gubârî denilen yazı çeşidinde de üstâd oldu. Bu sebeble "Gubârî" mahlasını aldığı söylenir. Bu mahlayı şiirlerinde kullanmıştır, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı medreselerde bir müddet müderrislik yaptı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Irak seferine ordu kâtibi olarak katıldı. Daha sonra tasavvufa meyli arttı. Şeyh Ahmed Buhârî zaviyesinde, Şeyh Abdüllatîf Efendi'ye talebe oldu ve tasavvufta yetişti. Şeyh Vefâ tekkesinde riyâzetini tamamladı ve bir müddet kendi memleketinde irşâd vazîfesi yaptı. Bundan sonra seyahate çıkıp, Mekke ve Medine'ye gitti. Bir müddet Mekke'de mücavir olarak kaldı. Anadolu'ya dönüşünde, Kütahya'da sancak beyi olan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın küçük oğlu Şehzâde Bâyezîd'in hizmetine girdi. Onun oğlu Orhan Çelebiye muallim oldu. Şehzâde Bâyezîd ile Şehzâde Selîm arasında vukû' bulan hâdiselerden sonra bir müddet hapsedildi. Sonra serbest bırakıldı. Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından, Hac kâfilesi mahfil kadılığına ta'yin edildi. Kanunî Sultan Süleymân Hân bu vazîfeyi ona verdiğini şu mısrayı yazarak bildirdi: "Şimdi bildim kim imiş mahfile kadı olsun." O da bu mısranın altına şu mısrayı yazarak cevap vermiştir "Şöyle hizmet edeyin kâfile râzı olsun." Bu vazîfesi üzerine, hac kâfilesi ile Mekke'ye gidip birkaç sene orada mücavir olarak kaldı ve insanları irşâd ile meşgûl oldu. Orada vefât etti.

Gubârî, Vefâ'da bir hücrede kaldığı sırada, kapısının üstüne; "Vefâ semtinin hâli perişanı, ayaklar toprağı miskin Gubârî" ma'nâsında şu beyti yazmıştı:

"Şer-i kûy-ı Vefâ'nın hâksâri,
Ayaklar toprağı miskin Gubârî."

Eserleri: 1- Süleymânnâme; Kanunî Sultan Süleymân Hân devri olaylarını anlatmakta ve içinde Pâdişâhı medheden şiir yeralmaktadır. Bu eseri, Manisa Muradiye Kütüphânesi'nde eksik bir nüsha hâlinde vardır. 2- Şebistan-ı hayâl naziresi; edebî bir eser olup, İran şâirlerinden Fettâh-i Nişâbûrî'nin bu isimdeki mesnevîsine naziredir. 3- Misahât-nâme; Kâ'be ve Harem-i şerîfin ölçülerine dâir olup Birinci Mahmûd kütüphânesi'nde vardır. 4- Kâ'be-nâme; Kâ'be'nin medhine dâir bir manzûmedir. Manisa'da Çaşnîgir Kütübhânesi'nde bir nüshası vardır. 5- Yûsuf ve Zelîha; Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin "Yûsuf-ü-Zelîha" adlı hikâyesine dâir yazdığı manzûm esere naziredir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 192

2) Tezkirât-üş-şu'arâ cild-2, sh. 712

3) Sicilli Osmanî sh. 311

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3256

HABÎB ÖMERÎ KARAMÂNÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh Habîb'in soyu, baba tarafından Hazreti Ömer-ül-Fârûk'a ve anne tarafından Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'a ulaşır. Doğum târihi belli değildir. Niğde'nin Ortaköy kasabasında doğdu, ilk tahsiline burada başladı. "Şerh-i Akâid" kitabını okuduğu sıralarda, daha çok ilim tahsil etmek ve ma'nevî feyzlere kavuşmak

arzusu ile İran taraflarına gitti. Orada bulunan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin dergâhına yerleşti. Oniki seneye yakın onun hizmetinde bulunup, yüksek ma'rifetlere kavuştu. Sonra hocasından izin alarak Anadolu'ya geri döndü. Bir süre Ankara'da kaldı ve Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin nurlu kabirlerini sık sık ziyâret ederek çok feyzlere kavuştu. Akşemseddîn hazretlerinin sohbetlerine de devam etti. Kayseri'de Şeyh İbrâhim ve evliyânın büyüklerinden Emîr-i Kayserî ile sohbetlerde bulundu. Mekke-i mükerremeye giderek Zeyniyye yolunun büyüklerinden Şeyh Abdülmu'tî ile dostluğunu ilerletti. Bu büyüklerin herbirinden nice feyzlere kavuştu.

Şeyh Habîb, takvâ ehli bir zât olup, dört mezhebe de riâyet ederdi. Üç defa hacca gitti. Seyahati çok severdi. Aydın, Sivas ve Anadolu'nun daha birçok şehrini gezdi. Bir ara İskilip'te oturdu ve orada Ebüssü'ûd Efendi'nin babası Şeyh Muhyiddîn-i İskilîbî ile dostluk kurdu. Çeşitli ilimlerde derin ve ince bilgilere sahipti. Çok kerâmetleri görüldü. Hiç kimse, onun bir yere uzanarak veya dayanarak uyuduğunu görmemiştir. Yalnız hastalığının çok ağırlaştığı bir hâlde iken, bir yere dayandığı görüldü. 902 (m. 1496) senesinde Amasya'da vefât etti. Kabri, Mehmed Paşa imâretinin avlusunda, Mehmed Paşa ile oğlunun kabirleri arasındadır.

Şöyle anlatılır: Şeyh Habîb, İran'da Seyyid Yahyâ'nın dergâhına gittiği zaman, kapının önünde talebelerinden ba'zısı ile karşılaşmış ve onlara; "Şeyhiniz beni bir günde Hak teâlânın sevgisine kavuşturabilir mi?" diye sormuştu. Talebelerinin önde gelenlerinden Hacı Hamza, onun bu suâline çok kızıp; "Senin bunda şüphen mi var?" diyerek öyle bir vurdu ki, Şeyh Habîb'in aklı başından gitti, uzun süre kendine gelemedi. Bu durumu haber alan Seyyid Yahyâ hazretleri, hemen Şeyh Habîb'i çağırtıp; "Dervişler gayretli olur. Sen onların kusuruna bakma ve sakın huzûrsuz da olma! Hem hüküm, senin i'tikâd ettiğin, inandığın hâl üzeredir" diyerek onu teselli etti, gönlünü alan güzel sözler söyledi. Ayrıca ona; "Şu pencerenin yanına gidip otur, orada gördüklerini gelip bize anlat!" diye de emretti. Şeyh Habîb de, bu emre uyarak denileni yaptı. İşâret ettiği yere varır varmaz, hakîkat âleminin bütün sırları kendisine açıldı. Melekler âleminin nice manzaraları, gözleri önüne serildi. O, bambaşka bir insan oluvermişti. Kalbinde dünyâ sevgisine dâir birşey kalmamış, yüksek ma'rifetlere kavuşmuş, dergâha geldiğinde gönlünden geçenlere erişivermişti. Bir anda fenâ makamına yükseldi. Bu hâdise ile hocasının büyüklüğünü anlayan Şeyh Habîb, oniki yıl onun hizmetinde bulunarak, daha nice yüksek hâllere kavuştu.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın şehzâdesi Şehinşâh Bey'in nişancısı şöyle anlatır: Şeyh Habîb ile beraber akşam namazını kılıyorduk. Bir akrep, secde yerinden geçip, safın bir tarafına gitti. Ne olduğunu bilemediğimden aklım karmakarışık oldu. Namazda huzûrum kaçtı. Namazdan sonra yemek getirdiler. Fakat akrep sanki kafamın içini sokuyordu. Hep onu düşünüyordum. Bir türlü yemeği yiyemiyordum. Gönlümden geçirdiğim bu düşünceyi Allahü teâlâ Şeyh Habîb'in kalbine ilham edince, bana; "O zavallı akrep bizim yanımıza geldi. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm); "İki karayı (yılan ve akrebi) gördüğünüzde öldürünüz!" hadîs-i şerîfine uyarak, onu namazda iken öldürdük. Gönlünüzü meşgûl etmesin!" dedi. (Namazda yılanı ve akrebi öldürmek namazı bozmaz.) Böylece zihnimdeki kuşku ortadan kalkmış oldu. Benim âdetlerimden olduğu için, gönlümden geçirerek; "Eğer yemek helâl ise Bismillah" diyerek yemeğe başladım. Bunun üzerine Şeyh Habîb; "Helâldir, kuşkun olmasın!" dedi.

1) Bedâyi-ül-vekâyi sh. 309a, 412, 413a

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 540

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 282

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 58

5) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 109

HÂCE ABDÜLKEBÎR EVLİYÂ

Hindistan'da yetişen Allah dostlarının büyüklerinden. Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Aslen Pâni-püt şehrindendir. Babası meşhûr âlim ve evliyâ Abdülkuddûs hazretleridir. "Şeyh-i kebîr", "Vâlâ pîr" lakabları verildi. Onuncu asrın ilk yarısında Pâni-püt şehrinde vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek babası Abdülkuddûs hazretlerinin feyzlerinden istifâde etti. Sayılamayacak kadar çok kerâmetleri görüldü. Daha yürümeye başladığı zamanlarda, elinin hareketiyle elbisesinin kollarında bir arslan görünüp kaybolurdu. Talebesi olmakla şereflendiği hocalarından ve yüksek babasından kısa zamanda çok şey öğrendi. Zamanın ilim ve hâl sahipleri, onun büyüklüğünü kabûl ve tasdik ederler, hizmetinde bulunmayı şeref sayarlardı. Huzûruna gelenler, o mübârek zâtın heybetinden bir tek söz söyleyemeyip, başları önünde, geldikleri gibi giderlerdi. Allah dostları ile sohbet etmekten çok hoşlanır, sık sık ziyâfetler vererek fakirlerin gönlünü abr, insanları da sohbetleri ile şereflendirirdi. Dört oğlunun dördü de babalarına talebe olup, yüksek derecelere kavuştular.

İnsanlar, Hâce Abdülkebîr Evliyâ'ya talebe olmak için birbirleriyle yarış ederlerdi. Zengin, fakir, âmir, me'mûr, âlim, câhil, duyan herkes ona koşar, istifâde etmenin yollarını arardı. Birgün zamanın Dehlî Sultânı İskender bin Behûl Lodî, veziri Meyan Behûde bin Havas Hân ve Melik Muhammed Misvânî'yi yanına aldı. Üçü bir olup, kerâmet ve hâllerini duyup da ziyâretle şereflenemedikleri Hâce Abdülkebîr Evliyâ'ya gitmeye niyet ettiler. İçlerinde de bir şüphe vardı. Aralarında konuşup; "Herbirimiz değişik birşey arzu edelim. Bizim arzularımızı bilip de ikram ederse, onun büyüklüğü aşikârdır" dediler. Yolculuktan sonra birgün gece yarısı huzûr-ı âlilerine dâhil oldular. Hâce Abdülkebîr Evliyâ, misâfirlerine yemek ikram etti. Sultan İskender'in önüne ceylan eti, vezir Meyan Behûde'nin önüne yahni, Melik Muhammed Misvânî'nin önüne de tatlı koydu. Hepsinin de yeni pişmiş olduğu gözüküyordu. Herkesin önüne arzu ettiği yemekler gelmiş, hepsinin şaşkınlıktan ağızları açık kalmıştı. Onların bu hâlini gören Hâce Abdülkebîr Evliyâ; "Dostlar, hayrete ne hacet var? Allahü teâlâya tevekkül edip oturan fakir bir kulcağızını O, halka karşı asla mahcûb etmez" buyurdu. Misâfirler yemeklerini yediler. Bu zamana kadar gelip hizmetinde bulunamadıkları için çok üzülüp, özürler dilediler. Sultan, o mübârek zâtın hizmetçilerine rica edip yalvararak, iki köyü hizmetlerine vakfetti. Vezîr de bir köy bağışladı. Melik Muhammed ise, biricik kızını Abdülkebîr Evliyâ hazretlerinin nikahıyla şereflendirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Siyer-ül-aktâb sh. 230

HÂCE ABDÜLVEHHÂB BUHÂRÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülvehhâb'dır, Buhârî nisbetiyle bilinir. Seyyid Celâl Buhârî'nin torunlarındandır. Seyyid Celâl'in, Seyyid Ahmed ve Seyyid Mahmûd adında iki oğlu vardı.

Abdülvehhâb-ı Buhârî, Seyyid Ahmed'in oğullarındandır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 932 (m. 1526)'de Dehlî'de vefât etti. Kabri, Şah Abdullah'ın yanındadır. Hindistan'daki Mültan'da, Seyyid Sadreddîn Buhârî'den naklî ve ma'nevî ilimleri tahsil edip, yüksek derecelere kavuştu. Mültan'da bulunduğu zamanlarda, hocası ve eniştesi Seyyid Sadreddîn Buhârî'den şu sözleri duydu: "Dünyâda iki büyük ni'met vardır. Bunlar, bütün ni'metlerden üstündür, lâkin insanlar bu iki ni'metin kıymetini bilmiyorlar. Onlara kavuşmaktan gâfil bulunuyorlar. Birincisi; iki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâmın mübârek vücûdunun, Medîne-i münevverede bulunmasıdır, ikincisi ise; Kur'ân-ı kerîmdir. Hak teâlâ, onunla söylüyor ve insanlar bundan gâfillerdir." O, bu sözleri duyunca, hocasının huzûrundan kalkıp, Medîne-i münevvereye gitmek için izin istedi ve Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi ziyâret yolunu tuttu. Bu saadetle şereflenip, tekrar memleketine döndü. Sultan İskender Lodî zamanında Dehlî'ye geldi. Sultan onun büyüklüğünü anlayıp, aşırı derecede iltifât gösterdi. Ona talebe oldu. Ta'zim ve hürmet etti.. Sultan'ın ona sevgisi, onu araması ve ona olan muhabbeti o derece idi ki, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Şemseddîn-i Tebrîzî ile olan muhabbeti gibi idi.

Dehlî'den ikinci defa Haremeyn'i ziyâret etmek üzere ayrıldı. Ziyâretle şereflendikten sonra, tekrar memleketine döndü.

İlim ve amel sahibi olan Abdülvehhâb-ı Buhârî hazretleri, hâl ve muhabbet ehlinden idi. Tasavvufun yüksek derecelerine kavuşmuştu. Bir tefsîri vardır. Kur'ân-ı kerîmin tamâmına yakınını, Resûlullahın (aleyhisselâm) medhi ve zikri ile tefsîr etmiştir. Orada aşk-ı ilâhî inceliklerinden ve muhabbetullah sırlarından çok şeyleri açıklamıştır. Tefsîrinin bir yerinde; "Ey îmân edenler; namazlarınızda rükû' ve secde edin. Rabbinize ibâdet edin ve hayır yapın" meâlindeki Hac sûresi 77. âyet-i kerîmesini tefsîr ederken buyurur ki: "En büyük hayır ve iyilik;

söz, fiil ve hâlde Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) uymaktır. Resûlullaha (aleyhisselâm) tam tâbi olmak için, kâmil bir zâtın sohbetinde bulunmak lâzımdır, öyleleri vardır ki, Allah adamlarından biri ile bir sohbette, ma'rifet ve saadete kavuşur. Kalbinde Allah sevgisi artar ve o zâtın kalbinden kendi kalbine feyz akar. Bu bir sohbet, onun ömrünü arttırıcı olur. O zâta olan muhabbeti, Allah ve Resûlüne olan muhabbetini arttırır.

Hâllerin kalbden kalbe geçişinin hikmetine gelince; Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı ülfet, rahmet ve keremle yarattı. Onu kendi ahlâkıyla ahlâklandırdı. Bu ahlâkdan biri şevk'tir. Resûlullah (aleyhisselâm), Allahü teâlâdan bildirerek buyurdu ki: "Ebrârın beni görme şevki uzadı. Benim onları görme şevkim daha kuvvetlidir." Demek ki, Resûlullahı (aleyhisselâm) bu ahlâkta kemâl üzere yarattı ve O, şevk sahiplerine müştak (âşık) oldu. O'nun şevki, şevk sahiplerinden kuvvetli oldu. Resûlullahın (aleyhisselâm) bu şevki, kalbden kalbe kıyâmete kadar, vârislerine ve tâbilerine zamanındaki gibi intikâl eder. Bu da, sohbet ve ülfetle (yakınlıkla) şevk sahiplerinden şevk sahiblerine geçmekle olur. Sohbet ülfet için, ülfet ni'met için, ni'met lezzet için, lezzet ise kavuşmak içindir. Kavuşmanın çeşitlerinin ve semerelerinin artmasının ise sonu yoktur. Yazı ve söz ile anlatılması ve anlaşılması çok zordur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 221

HACI RAMAZAN

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. Kastamonuludur. Hacı Ramazan Efendi diye tanınır. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kaynaklarda, hakkında fazla ma'lûmât yoktur.

Zamanında bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Kastamonulu Hacı Ramazan, çok ibâdet ederdi. Geceleri namaz kılmakla ve gündüzleri oruç tutmakla geçirirdi. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde bir yaşayışı vardı. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanardı. Allahü teâlânın hidâyet ve ihsânlarına mazhar olmuş olan yüksek zâtların üstünü, irfan sahiplerinin yükseği idi. İnsanlar onu mübârek kabûl edip, bereketlenmek için yanında ve sohbetlerinde bulunurlardı.

Rivâyet edilir ki, Hacı Ramazan'ın kızından olan bir torunu vardı. Bu çocuk, bir zaman şiddetli bir hastalığa yakalandı. Öyle ki, başında bulunanlar ve akrabâları, çocuğun rûhunu teslim etmek üzere olduğunu görerek, yaşamasından ümit kestiler. Bu sırada çocuğun annesi, babasına (Hacı Ramazan'a) giderek, oğlunun sıhhate kavuşması için Allahü teâlâya duâ etmesini rica eyledi. O da murâkabe yoluyla Allahü teâlâya teveccüh eyledi. Daha sonra kalbine gelen ilhamı kızına bildirip; "Murâkabede senin oğlunu (torunumu) namaz kılarken gördüm. Bu hâl, onun sıhhatine, yaşıyacağına ve sâlih bir kimse olacağına alâmet ve işârettir" buyurdu.

Hacı Ramazan'ın kızı bu habere çok sevinip, çocuğunun iyileşmesini beklemeye başladı. Bu hâdiseden bir gün sonra, bu çocukcağız hastalıktan şifâ bulup, hiç hasta olmamış gibi tamamen sıhhate kavuştu. Çocuğun bu hâline şâhid olanlar, ölüm hâlindeki bir hastanın bu kadar kısa bir müddette iyileşip sıhhate kavuşmasının normal bir hâdise olmadığını, bunun, o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anladılar.

Hacı Ramazan'ın memleketi olan Kastamonu'da vazîfe yapan müderrislerden birisi şöyle anlatır: "Bir arefe günü idi. Bakmakla mükellef olduğum kimselerin bayramlık ihtiyâçlarını ve eve lâzım olacak şeyleri almak için hiç param yoktu. Bu durumdan dolayı üzüntü içindeydim. Şehrimizin ileri gelenlerinden borcum olmayan kimse yoktu. Bu sebepten, onların birinden yardım istemek veya borç almak gibi bir imkânım da yoktu. Hepsine borcum olduğundan kimseye gitmeye cür' et edemedim. Bu hâlin verdiği ızdırabla, çaresizlik içinde ve kimin kapısına gideceğimi bilemez bir hâlde iken, istiğfar edip, Allahü teâlâya sığınıyor ve yalnız O'na güveniyordum. Tam bu sırada kapı çalındı. Bu sıkıntılı hâlde bizi arayan kim olabilir ki, diye düşünerek, hayret ve merakla kapıyı açtım. Kapıda Hacı Ramazan vardı. Selâm verip, kapıyı kendisinin çaldığını söyledi. Benimle merhabalaştıktan sonra, bana dürülmüş bir kâğıt vererek; "Bu kâğıdın içinde abîr (hoş kokulu otların terkibinden meydana getirilen ve sürülen bir çeşit koku) vardır. Onu sürersiniz, güzel koku sürünmek sünnettir" buyurdu. Ben daha kâğıdı açıp içindeki abîri koklamadan, o zâtın güleryüzlü hâli, misk ve anber misâli tatlı olan o sözlerini dinlemekle zâten rahatlayıp ferahlamıştım.

Öyle büyük zâtları görmek, bir iki sözünü duymak bile insanı rahatlatıp kalbini ferahlatıyordu. O mübârek zât da, bu sıkıntılı hâlimde gelerek, kalb hânemi ıtr (güzel koku) ile kokulandırıp, beni çok sevindirdikten sonra, veda edip ayrıldı.

Ben içeri girip dürülü kâğıdı açtığımda, hayretler içinde kaldım. Çünkü kâğıdın içinde bir miktar abîr ve bundan başka iki büyük altın vardı. Öyle ki, bu altınlardan sâdece biri, bütün borçlarımı ödemeye, diğeri de bütün ihtiyâçlarımızı rahatlıkla almaya kâfi geliyordu. Hemen çarşıya gidip, borçlarımın tamâmını dağıttıktan sonra, lüzumlu olan ihtiyâçlarımızı da aldım. Hacı Ramazan hazretlerine çok duâ ederek evime döndüm. Demek ki, kerâmet olarak benim durumumu anlamış ve hiç belli etmeden de bana bu altınları vermişti. Onun daha böyle nice kerâmetleri görülmüştür.

Rivâyet edilir ki; Hacı Ramazanın ömrünün sonunda, hastalığı artıp vefâtı yaklaştığında, âlimlerden Şeyh Muhyiddîn Efendi isminde bir zât, onu ziyârete geldi. Söz arasında Hacı Ramazan Efendi, bu Muhyiddîn Efendi'ye hitaben buyurdu ki: "Hak celle ve a'lâ hazretlerinin emri ile, ben herhalde yârın öleceğim. Namazımı sizin kıldırmanız uygun görülmüştür." Hakîkaten dediği gibi, ertesi gün vefât edip, mübârek rûhu melekût âlemine yükselince, vasıyyeti gereği namazını Muhyiddîn Efendi kıldırdı.

1) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 418

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 433, 434

HÂFIZÜDDÎN ACEMÎ

Osmanlı devrinde yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Âdil Çelebi olup, lakabı Hâfızüddîn'dir. Hâfız-ı Acemî diye de tanınır, İran'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 957 (m. 1550) senesi İstanbul'da vefât etti.

Hâfızüddîn, ilk tahsilini Tebrîz'de yaptı. Mevlânâ Yezîd'den ilim öğrendi. Onun derslerinde bulunmakla çok istifâde etti. Birçok ilim dallarında söz sahibi oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, İran'da meydana gelen Şah İsmâil fitnesi sebebiyle, fesad ortamından ayrılıp Anadolu'ya geldi. Mevlânâ Müeyyed-zâde Abdurrahmân Efendi'nin ilim meclisine katıldı. Onunla ilmî müzâkerelerde bulundu. Kısa zamanda ilimdeki meziyet ve fazileti ortaya çıktı. Abdurrahmân Efendi, Hâfızüddîn'in ilim ve edebdeki bu üstünlüğüne hayran olup, onu Sultan Bâyezîd Hân'ın huzûrunda medh ve sena etti. Böylece Ankara Medresesi'ne ta'yinini sağladı. Hâfızüddîn, medresede ilim ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Hüsn-i hat (güzel yazı) sahibi idi. Çok serî yazardı. Güzel ve çok serî (çabuk) yazmada bir benzeri yoktu. Bir ayda Sadr-üş-Şeri'a kitabını yazdı. Medrese'de okuttu. Sonra Merzifon'da Çelebi Mehmed Medresesi'ne müderris oldu. Ders esnasında Seyyid Şerîfin Şerh-i Miftâh adındaki eseriyle meşgûl olup, bir kısmına haşiye yazdı. Bunun yanında, ba'zı eserlere de haşiye yazmakla meşgûl oldu. Daha sonra İstanbul'a geldi. Yaptığı haşiyeyi Müeyyedzâde'ye arz etti. O da bu eserini çok beğenip, takdîr ve tebrik eyledi. Yavuz Sultan Selim Hân; Mısır seferine çıktığında Amasya'ya uğradı. Orada Hâfızüddîn'i gördü, ihsân olarak İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Medresede Seyyid Şerîfin "Şerh-ı Mevâkıf'ından bir kısmına haşiye (açıklamalar) yazdı. Sonra İznik'de Orhan Gâzî Medresesi'ne müderris oldu. Orada da kıymetli eseri Heyula'yı yazdı. Sonra da İstanbul'daki Sahn-ı semân medreselerinden Başkurşunlu Medrese'ye müderris ta'yin edildi. Orada Muhâkemât-ı Tecridiyye isminde bir kitap yazdı, İlm-i kelâma dâir mes'eleleri bildirdi. Ayasofya Medresesi'nde ders verdi. Burada "Medînet-ül-ilm" adlı eserini yazdı. Sonra yetmiş Osmanlı akçesi yevmiye ile tekâ'üd (emekli) oldu. Noktat-ül-ilm, Fihrist-il-ulûm, Meârik-ül-ketâib, Sebâ-i Seyyare, Tercüme-i Tîmûrnâme, Menâkıb-ı Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh), Nefeset-ül-masdûr gibi eserleri yanında, çok sayıda risale ve tâ'likâtı vardır. Ömür boyu gece-gündüz ilimle meşgûl oldu. Âlimler arasında i'tibarlı, her ilimde üstün bir zât oldu. Fazilet, sahibi ve vakûr idi. Edebiyatta da çok mahir olup, ince ma'nâlı şiirler söyledi. Bir şiirinde şöyle dedi:

"Âşıklarız, belâzedeler mübtelâlarız,
Âlemde bir muhabbete kalmış gedâlarız."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 272

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 318

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 26

4) El-A'lam cild-6, sh. 5

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 243

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 469

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 351, 901, 976 cild-2, sh. 1766, 1844, 1812

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 449

9) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 275

HAKÎM ŞAH MUHAMMED KAZVÎNÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed, babasının adı Mübârek Şah'tır. Hakim Şah Kazvinî diye meşhûr olmuştur. Aslen İran'da bulunan Kazvîn şehrindendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir, İkinci Bâyezîd, Yavuz Sultan Selîm ve Kanunî Sultan Süleymân zamanlarında yaşamış, 928 (m. 1521) senesinde İstanbul'da vefât etmiştir.

Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Allâme Celâleddîn Devânî'nin uzun müddet hizmetinde kalıp ondan ilim öğrendi ve istifâde etti. Tabibler soyundan olan Hakim Şah, tıb ilminde de kendini yetiştirip mütehassıs oldu.

Mekke-i mükerremeye gidip, bir müddet orada mücavir olarak kaldı. Mevlânâ Müeyyed-zâde, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a ondan bahs edip, ilmî üstünlüğünü, tıb ilmindeki derecesini ve ahlâkî faziletini övdü. Bunun üzerine Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân, onu İstanbul'a da'vet etti. İstanbul'a Hekimbaşı ta'yin olundu. Yavuz Sultan Selîm pâdişâh olunca, onu sohbet meclislerinde bulundurup, fazlaca ikram ve iltifâtta bulundu. Kanunî Sultan Süleymân zamanına da yetişen Hakim Şah Kânûnî'nin ilk zamanlarında vefât etti. Kelâm, fıkıh, sarf, nahiv ve mantık ilimlerinde yüksek derece sahibi olan Hakim Şah, tıb ilminde de özel ihtisas sahibi idi. İlmi üstünlükleri yanında, ilmiyle âmil, faziletli ve güzel ahlâk sahibi olan Hakim Şah Muhammed Kazvînî'nin, birçok kıymetli eserleri de vardır.

Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Feth sûresinden i'tibâren yazdığı Kur'ân-ı kerîm tefsîri, 2-Keşf-ül-Hakâyık: İbn-i Hâcib'in nahiv ilmine dâir yazdığı Kâfiye'sinin şerhidir. 3- Hâşiyetü alâ Şerh-ıl-akâid-il-Adûdiyye, 4- Hâşiyetü alâ şerhi akâid-in-Nesefî lit-Teftâzânî, 5- Rabt-us-suver vel-âyât: Sûreler ile âyetlerin okuma şekilleriyle ilgilidir. 6- Şerhu Îsâgûcî fil-mantık, 7- Hâşiyet-i Şerh-i Hidâye, 8- Hayât-ül-Hayvan Tercümesi: Demîrî'nin bu eserinin, Farsça'dan Türkçe'ye tercümesidir. 9- Tezkiret-üş-şu'arâ: Ali Şîr Nevâî'nin Tezkiret-üş-şu'arâ'sına yazdığı zeylidir. 10-Şerh-ül-Mevâkıf, 11- Şerh-ül-Mûcizî (Tıb ilmine dâirdir), 12- Medâr-ül-fuhûl fî şerh-i Menâr-il-usûl, 13- Nasîhatnâme (Fârisî), 14- Hocazâde'nin Tehâfüt'üne yazdığı haşiyesi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 341

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 109

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 170

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 229

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1970

6) Keşf-üz-zünûn sh. 208, 388, 832, 1144, 1371, 1893

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 572

HALEBÎ İBRÂHİM

Haleb'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim Halebî'dir. Halebî İbrâhim diye tanınır. 866 (m. 1461) senesinde Haleb'de doğdu. Orada yetişti. 956 (m. 1549) senesinde İstanbul'da vefât edip Edirnekapı kabristanında defnolundu. Boğaz Köprüsü yolu yapılırken, Edirnekapı kabristanı yakınında bulunan Sakızağacı kabristanına nakledildi.

İlk önce, doğup yetiştiği Haleb şehrinde bulunan âlimlerden okuyan Halebî İbrâhim, ilim öğrenmekteki gayret ve arzusunun çokluğu sebebiyle Şam'a, Mısır'a daha sonra İstanbul'a gitti. Oralarda bulunan meşhûr âlimlerin derslerine

devam edip, yükseldi. Başta fıkıh olmak üzere; tefsîr, hadîs, ilm-i usûl, ilm-i fürû', kırâat gibi ilimlerde çok derin âlim oldu. Arab dili ve edebiyatına da hakkıyla vâkıf idi.

Zâhirî ilimleri tahsil ederken, bir taraftan da bulunduğu yerlerdeki tasavvuf büyüklerinin kalblere, rûhlara hayat veren kıymetli sohbetlerinde bulunarak, evliyâlık yolunda ilerledi. Böylece hem zâhirî ve hem de bâtını ilimlerde yetişip zamanındaki âlimlerin en önde gelenlerinden oldu.

İstanbul'a geldikten sonra, Fâtih Câmii'nde bir müddet imamlık ve hatîblik yaptı. Daha sonra da, Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan Sa'dî Çelebi'nin yaptırdığı Dâr-ül-kurrâ Medresesi'nde müderris oldu. Hemen hemen bütün fıkıh bilgilerini ve İslâm hukukunu ezbere bilirdi. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında İstanbul'da bulunan âlimler ve verdiği derslere devam eden talebeler, ondan çok istifâde etmişlerdir, İstanbul müftîsi ve kadısı ve Osmanlıların onuncu şeyhülislâmı olan Sa'dî Çelebi, fetvâlar husûsunda karşılaştığı müşkilatlarda Halebî İbrâhim hazretlerine müracaat ederdi.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden Mültekâ-ı Ebhur, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulurdu. Bu mübârek âlimi, zamanında bulunan ve daha sonra gelen Ehl-i sünnet âlimleri hep medhetmişler, kendisinden hürmet ve edeb ile bahsetmişlerdir.

Haramlardan, şüphelilerden ve dünyâya düşkün olmaktan uzak, dînimizin emirlerini yerine getirmekte çok gayretli, insanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşayan pek üstün bir zât idi. Ya câmide veya evinde olur, başka hiçbir yerde bulunmazdı. Mübârek yüzünü görmekle bereketlenmek istiyen, onu ya mescidde veya mescide gidip gelirken yolda görürdü, ibâdet etmek, ilim öğrenip öğretmek, müzâkere etmek ve öğrendiği ilimleri kitaplara geçirmekten başka hiçbir şeyden zevk ve lezzet almazdı, ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden, fazîlet sahibi evliyânın büyüklerinden idi.

Yolda yürüdüğü zaman, uygunsuz kimseleri ve sokaktaki uygunsuz hâlleri görmemek için gözlerini kısar ve hep önüne bakarak yürürdü, insanlardan birini kötüleyerek konuştuğu ve âhırete yaramıyan dünyalık birşey söylediği işitilmemiştir.

Halebî İbrâhim hazretleri, birçok kıymetli kitap yazmıştır. Herbiri Halebî İbrâhim'in ilim ve faziletteki üstünlüğüne ve İslâm âlemine yaptığı hizmetlere birer âdil şâhid olan kitaplarından ba'zıları şunlardır: 1) Mültekâ-i Ebhur: Bu eseri, Kudûrî, Muhtâr, Kenz ve Vikâye gibi kıymetli fıkıh kitaplarının bir hülâsası olup, bütün fıkıh kaidelerini kolay ve akıcı bir üslûpla anlatmaktadır. Bu eseri, hemen hemen Ortadoğu'daki bütün İslâm ülkelerinde meşhûr olup, bilhassa Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve Fransızcaya da tecüme edilmiştir. 2) Gunyet-ül-mütemellî fî şerhi Münyet-ül-musallî: Bu kitap, Sedîdüddîn-i Kaşgâri'nin "Münyet-ül-musallî ve gunyet-ül-mübtedî" adlı kitabının şerhi olup, bu kitabına "Gunyet-ül-mütemellî" ismini vermiştir. Bu eserinin bir adı da "Halebî-yi kebîr"dir. Daha sonra bu eseri, "Halebî-yi sagîr" adıyla yazdığı bir kitapta özetlemiştir. Bu eserinde, namaza âit fıkıh bilgilerini iyi bir tertiple ve anlaşılır bir şekilde îzâh etmiştir. Burhârieddîn-i Mergınânî'nin "Hidâye" adlı eserine, İbn-i Hümâm tarafından yapılan şerhini de kısaltarak yazmıştır. 3) Tabakât-ül-fukahâ: Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin hâl tercümesini anlatan, hem târih, hem de fıkıh ilmi bakımından önemli olan bu eserini, doksan yaşında iken yazmıştır. 4) Telhîs-ül-kâmûs li-Fîrûz-Âbâdî, 5) Dürret-ül-müvahhidîn ve riddet-ül-mülhidîn, 6) Er-Rehsu vel-vaks li-müstehıl-ir-raks, 7) Silk-ün-nizâm şerhu Cevâhir-ül-kelâm: Akaide dâirdir. 8) Şerhu Elfiyet-ül-Irâkî: Hadîs ilmine dâirdir. 9) Şerh-ut-tâiyye lil-Mukrî, 10) El-Kavl-üt-tâmınde zikri vilâdetihî aleyhisselâm, 11) En-Ni'met-üz-zerî'a fî nusret-iş-şeri'a.

Halebî İbrâhim'in yazmış olduğu Halebî-yi kebîr kitabından seçmeler:

"Bir kimsenin özürsüz, sağlam iken kılmadığı namazları, hasta ve özürlü iken kaza etmesi caizdir."

"Dişler arasında yemek artığı kalıp, altı yıkanamazsa, gusl caiz olur. Çünkü, su akıcı olup, bu artıkların altına sızar. Fakat bu artıklar, çiğnenerek katılaşmış ise, gusl abdesti caiz olmaz. Doğrusu da budur. Çünkü, su, bunun altına sızmaz. Bunda zarûret ve haraç da yoktur."

"Secdeye yatarken, kamîs, ya'nî entari ve pantalon paçalarını yukarı çekmek mekrûhtur ve bunları yukarı çekip, kıvırıp da namaza durmak da mekrûhdur."

"Rükû'da sünnetlerden birisi de, topuk kemiklerini birbirine bitiştirmektir."

“Ayakkabılarını arkada bırakarak namaz kılmak mekrûhtur.”

“Mahalle mescidinde, cemâat az olsa dahi, namazı burada kılmak, cemâati çok olan büyük câmide kılmaktan efdâldir. Mahalle câmiindeki cemâati kaçıranın, başka câmideki cemâate gitmesi efdâldir. Başka câmi cemâatine yetişemezse, yalnız kılmak için, mahalle mescidini tercih etmek efdâldir. Mahalle mescidinde İmâm, müezzin bulunmazsa, cemâatten biri bu vazîfeyi yapar. Başka câmiye gitmezler. Mahalle mescidinin İmâmı, yatsı namazını, beyazlığın gayb olmasını beklemeyip, daha erken, güneşin battığı yerde kırmızılık gayb olunca kılarsa, bununla birlikte erken kılmayıp, beyazlığın da gayb olmasını bekleyip, yalnız kılmak efdâldir. Mahallenin İmâmı fısk ile meşhûr ise, ya’nî büyük günah işliyorsa, başka mescidin cemâatine gitmelidir. Çünkü, mekrûhtan sakınmak, sünnet işlemekten daha önce gelir.”

“Elhân ederek, mûsikî perdelerine uyarak tegannî eden İmâm arkasında kılınan namazı iade etmek (yeniden kılmak) lâzımdır.”

“Hür kadının avuç içinden ve yüzünden ve ayaklarından başka bütün vücûdu avrettir. Çünkü, Peygamberimiz (aleyhisselâm); “Kadın avrettir. Açık olarak çıkarsa, şeytan gözlerini çok açarak ona bakar” buyurdu. Ayaklarına avret diyenler de oldu. Allahü teâlâ, Nûr sûresinde meâlen; “Müslüman kadınlar, zînetlerini göstermesinler! İş yaparken zarurî açılanlar günah olmaz. Baş örtülerini yakalarına kadar örtsünler. (Böylece, saçları, kulakları ve göğüsleri iyi örtülsün)” buyurdu. Âyet-i kerîmede (Zînet), ya’nî (süs)leri örtsünler demek, zînet takılan süslenen yerlerinizi örtün demektir. Açılması günah olmıyan zînet yerlerinin, yüz ile el olduğunu, Peygamberimiz bildirdi. Yine bu sûrede meâlen; “Kadınlar ayaklarını yere vurarak yürümesinler ki, ayaklarındaki örtülü zînetlerin sesleri işitilmesin” buyuruldu. Ayakların avret olduğu buradan anlaşılmaktadır.”

“Yan yatarak ayakları birbirine bitiştirip, Kur’ân-ı kerîmi, içinden ezbere okumak veya yürüyerek, iş görerek, hamamda, kabir başında oturup okumak caizdir. Hamamda okuyabilmek için, hamamın temiz olması ve avret yerleri açık olanların bulunmaması lâzımdır. Kitap okuyan, yazan, iş yapan yanında Kur’ân-ı kerîm okumağa başlamak, onlar dinlemedikleri zaman günah olur. Câmide veya başka yerde, birkaç kişinin, aynı zamanda, yüksek sesle Kur’ân-ı kerîmi okumaları tahrimen mekrûhtur. Birinin okuyup, başkalarının sessizce dinlemeleri lâzımdır, işi olanların dinlemesi farz olmaz. Kur’ân-ı kerîmi dinlemek farz-ı kifâyedir ve okunmasından ve nafile ibâdetlerden daha sevâbtır. Kadın, Kur’ân-ı kerîmi kadından öğrenmelidir. Yabancı erkeklerden, a’mâdan bile öğrenmemelidir.” Halebî-yi sagîr kitabından seçmeler
“Abdestin edebleri (yapılırsa sevâb olup, yapılmazsa hiç günah olmayan şeyler):

1-Abdesti, namaz vakti girmeden önce almaktır, özür sahiblerinin vakit girdikten sonra alması lâzımdır.

2-Helâda taharetlenirken, kıbleyi sağ veya sol tarafa almaktır. Abdest bozarken, kıbleye önünü ve arkasını dönmek tahrîmen mekrûhtur. Ayakları açıp çömelmek edebdir.

3-Necâset bulaşmamış ise, su ile taharetlenmek edebdir. Necâset, dirhem miktârından (ya’nî miskalden, dört gram ve seksen santigramdan) az ise, yıkamak sünnettir. Dirhem miktarı bulaşmış ise, yıkamak vâcib, fazlasını yıkamak farzdır. Yıkamada aded yoktur. Temizleninceye kadar yıkamalıdır. Sol elin, bir veya iki veya üç parmağının içi ile yıkanır.

4-Tahâretlendikten sonra, bez ile kurulanmaktır. Bez yok ise, el ile kurulamalıdır.

5-Tahâretlendikten sonra, avret mahallini, hemen örtmektir. Tenhâda lüzumsuz açmak edebi bozar.

6-Başkasından yardım istemeyip, abdesti kendisi almaktır, istemeden su döken olursa, caizdir.

7-Kıbleye karşı, abdest almaktır.

8-Abdest alırken konuşmamaktır.

9-Her uzvu yıkarken, Kelime-i şehâdet okumaktır.

10-Abdest duâlarını okumaktır.

11-Ağzına sağ el ile su vermektir.

12-Burnuna sağ el ile su vermektir.

13-Burnu sol el ile temizlemektir.

14-Ağzı yıkarken, dişleri (Misvak) ile temizlemektir. Sağ el parmakları uzatılıp, baş parmakla küçük parmak misvakın altından, diğer üç parmak da üstünden tutarak, üç kerre sağ, üç kerre sol yandaki dişler üzerine hafifçe sürülür. Kuvvetle sürmemeli, dişleri bozar. Hafif sürülünce, dişleri ve diş etlerini kuvvetlendirir. Misvak, Arabistan'da bulunan Erâk ağacının dalından, bir karış uzunlukta kesilen parçadır. Erâk dalı bulunmazsa, zeytin veya başka dallardan da olabilir. Nar dalı olmaz. Misvak bulunmazsa, fırça da kullanılabilir. Bu da yoksa, sağ elin baş parmağını sağ yandaki dişler üzerine, ikinci küçük parmağını sol dişler üzerine üç kerre sürerek temizlemelidir.

15-Ağzı yıkarken, oruçlu değilse, ağzı çalkalamaktır. Boğazında gargara yapmak her zaman mekrûhtur.

16-Burnu yıkarken, suyu kemiğe yakın çekmektir.

17-Kulağı mesh ederken birer parmağı, kulak deliğine sokmaktır.

18-Ayak parmaklarını tahlil ederken, sol elin küçük parmağı ile tahlil etmektir.

19-Elleri yıkarken, geniş yüzüğü yerinden oynatmaktır. Dar, sıkı yüzüğü oynatmak ise lâzım olup, farzdır.

20-Su bol ise de, isrâf etmemektir.

21-Suyu, yağ sürer gibi az kullanmamaktır. Üç defada da, yıkanan yerden en az iki damla su damlamalıdır.

22-Bir kaptan abdest alınca, o kabı dolu bırakmaktır, ibriğin ağzını kıbleye karşı durdurmalıdır. Namaz kılacak bir yolcu, kıble cihetini, ibriğin ağzına bakarak kolayca anlar.

23-Abdest bitince veya ortasında (Allahümmec'alnî minettevvâbîn...) duâsını okumaktır.

24-Abdestden sonra (Sübhâ), ya'nî iki rek'at namaz kılmaktır.

25-Abdestli iken, abdest almaktır. Ya'nî namaz kıldıktan sonra, abdestli iken, yeni bir namaz için, bir daha abdest almaktır.

26-Yüzü yıkarken, göz pınarını, çapakları temizlemektir.

27-Yüzü, kolları, ayakları yıkarken, farz olan yerlerden biraz fazlasını yıkamak. Kolları yıkarken, avuca su doldurmalı, bunu dirseğe doğru akıtmalıdır.

28-Abdest alırken, kullanılan sudan, elbiseye, üste, başa sıçratmamaktır.

Abdest alırken, yapılması menhî, ya'nî yasak olanlar onikidir. Bunları yapmak haram veya mekrûhtur ki, şunlardır:

1-Helada, kırda abdest bozarken, kıbleyi öne, arkaya getirmemelidir. Kıbleye ve mıshafa karşı ayak uzatmak da mekrûhtur. Mısfah yüksekte ise, mekrûh olmaz. Ayrı birşeye sarılı mıshaf, mıska ile helaya girebilir.

2-Tahâretlenmek için, biri yanında avret yerini açmak haramdır.

3-Sağ el ile tahâretlenmemelidir.

4-Su olmadığı zaman, gıda maddesi ile, gübre ile, kemik ile hayvan gıdası ile, kömür ile ve başkasının malı ile, saksı, kiremit parçası ile, kamış ile ve yaprak ile ve bez ile, kâğıd ile taharetlenmek mekrûhtur.

5-Abdest alınan havuza tükürmemeli ve sümkürmemelidir.

6-Abdest a'zâsını, hududundan pek aşırı veya eksik olarak yıkamamalı ve üçten az veya çok yıkamamalıdır.

7-Abdest a'zâsını, taharette kuruladığı bez ile kurulamamalıdır.

8-Yüzü yıkarken, suyu yüze çarpmamalı, alın üstünden aşağı doğru dökmelidir.

9-Suya üflememelidir.

10-Ağzı ve gözleri sıkı kapamamalıdır. Dudağın görünen kısmında ve göz kapağında ıslanmadık az bir yer kalırsa, abdest' kabûl olmaz.

11-Sağ el ile sümkürmemelidir.

12-Baş, kulaklar veya enseden birini her defasında eli ayrı ayrı ıslatarak, birden fazla mesh etmemelidir. Her defasında ıslatmadan tekrarlanabilir.

Tenbîh: Zarûret, mecbûriyet olmadıkça aşağıdaki onbir şeye riâyet etmelidir:

1-İki eli çolak olan, tahâretlenemez. Kollarını toprağa, yüzünü duvara sürerek teyemmüm eder, Yüzünde de yara varsa, namazı abdestsiz kılar ve namazlarını terk etmez.

2-Hasta olana, zevcesi (hanımı), câriyesi, çocukları, kardeşleri abdest aldırır.

3-Taş ve benzerleri ile taharetlenmek, su yerine geçer.

4-Deli olan veya bayılan kimse, yirmidört saat ayılamazsa, iyi olunca, namazlarını kaza etmez. İçki, afyon, ilâç ile aklı giden, her namazı kaza eder. Yatarak başı ile imâ edemiyecek kadar ağır hastalığı yirmidört saatten çok devam eden kimseden, aklı başında olsa bile namaz sakıt olur.

5-Abdesthâneye girmek için, husûsî şalvar kullanmak ve başı örtülü girmek müstehabdır.

6-Helâya girerken elinde, Allahü teâlânın ismi ve Kur'ân-ı kerîm yazılı bir şey bulunmamalıdır. Birşeye sarılmış veya cebde olmalıdır. Mıska böyledir.

7-Helâya sol ayakla girip, sağ ayakla çıkmalıdır.

8-Helâda avret yerini, çömelince açmalı, konuşmamalıdır.

9-Avret yerine ve necâsete bakmamalı, helaya tükürmemelidir.

10-Helâda birşey yememeli, içmemeli, şarkı söylememeli, ıslık çalmamalı, sakız çiğnememelidir.

11-Hiçbir suya, câmi duvarına, kabristana ve yola abdest bozmamalıdır.

Abdestin farzları, sünnetleri, edebleri ve menhî, ya'nî memnu' olan şeyleri vardır. Abdestsiz olduğunu bilerek zarûretsiz namaz kılan kimsenin îmânı gider. Namaz kılarken abdesti bozulan, hemen omuzuna selâm verip, namazdan çıkar. Vakit çıkmadan abdest alıp, namazını baştan tekrar kılar.

"Kur'ân-ı kerîmi nağme ile, ya'nî sesi mûsikî perdelerine uydurarak okumak, harfleri bozmaz ise, âlimler mekrûh demiştir. Zîrâ fâsıkların nağmelerine teşebbüh ya'nî benzemektir. Eğer harfler değişir ise, haramdır. Okuması mekrûh olan birşeyi dinlemek de mekrûhtur. Okuması haram olan şeyi dinlemek de haramdır. Kur'ân-ı kerîmi tegannî ile okuyan hafızlara emr-i ma'rûf yapmak vâcibdir. İnadlarına, düşmanlıklarına sebep olacak ise bunları dinlememeli, orayı terk etmelidir, iş görenler ve yatanlar arasında yüksek sesle Kur'ân-ı kerîm okunursa, okuyan günaha girer. Kur'ân-ı kerîmi okunamıyacak kadar küçük harflerle yazmak böyle küçük Kur'ân-ı kerîm almak günahtır."

Halebî İbrâhim hazretlerinin yazdığı Halebî-yi kebîr isimli eserde, Kur'ân-ı kerîm okumakla alâkalı kısımda buyuruluyor ki:

Namaz dışında kırâat: Namaz caiz olacak kadar, ya'nî namazda okuyacak kadar lâzım olan miktarda Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler ezberlemek her mükellefe farz-ı ayndır.

Kur'ân-ı kerîmi mıshaf-ı şerîften ya'nî bakarak okumak, ezbere okumaktan daha faziletlidir. Böyle yapılınca gözler de ibâdet etmiş olur. Hem Kur'ân-ı kerîm okumak, hem de mıshaf-ı şerîfe bakarak okumak gibi iki ayrı sevâb bir araya gelmiş olur.

Kur'ân-ı kerîmi, ona olması gereken hürmet ve ta'zîmin fazlalığından dolayı, abdestli olarak ve kıbleye dönmüş olarak okumalıdır. Hattâ, Kur'ân-ı kerîm okurken en güzel elbiseyi giymelidir. Okuduğu sûre bitip diğer sûreye geçmediği ve dünyevî bir iş ve söz ile fasıla vermediği müddetçe, başlarken okuduğu E'ûzü besmele ile devam edip bitirir.

Muhammed bin Mukâtil (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Berâe (Tevbe) sûresi yazıldığı ve bir önceki sûreye bitişik okunduğu zaman Besmele terkedilir. Fakat okumaya Berâe sûresinden başlanırsa, o zaman Besmele terk edilmez" Ebü'l-Kâsım Semerkandî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Bu husûsta sahîh olan Muhammed bin Mukâtil'in sözüdür."

Ba'zı âlimler buyurdular ki: "Bir kimse, Kur'ân-ı kerîmin hakkını eda etmek isterse, her hafta onu hatmetmelidir." Ayda veya kırk günde bir kerre hatmedilmesinin evlâ olduğu da bildirilmiştir.

Dârimî'nin Müsned'inde bildirildiğine göre, Eshâb-ı Kirâmdan Sa'd bin Ebî Vakkâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmin hatmi (bitirilmesi) günün evveline rastlarsa, melekler

akşama kadar o kimse için istiğfar ederler. Kur'ân-ı kerîmin hatmi gecenin evveline (ya'nî akşama) rastlarsa, melekler sabah oluncaya kadar o kimse için istiğfar ederler."

Yatarken Kur'ân-ı kerîm okumak istenildiğinde (meselâ uyumak için yatağına yatınca) ayaklar bitiştirilmeli ve toplanmalıdır. Böyle yapınca okumakta mahzur yoktur. Böyle yapmak Kur'ân-ı kerîme ta'zim ve hürmet içindir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bir müslüman yatağına gelip yatacağı zaman Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okursa; Allahü teâlâ o mü'min için bir melek vazîfelendirir. Melek, o mü'min uyanıncaya kadar, ona eziyet verecek hiçbir şeyi yanına bırakmaz (yaklaştırmaz)."

Yürümek ve çalışmak esnasında, şayet bu işler (yürümek ve çalışmak) kalbini meşgûl etmiyorsa, yürürken ve çalışırken Kur'ân-ı kerîm okumak caizdir. Eğer yürümek ve çalışmak kalbin Kur'ân-ı kerîm ile meşgûl olmasına mâni olursa mekrûh olur. Gusl abdesti alınan yerde ve pis olan yerlerde Kur'ân-ı kerîm okumak mekrûhtur.

Bir kimse, fıkıh ile alâkalı birşey yazan ve dinlemesi mümkün olmayan kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîm okumaya başlasa, günâhı Kur'ân-ı kerîmi sesli olarak okumaya başlayanadır. Bunun için bir kimse, yatan kimselerin yanında sesli olarak Kur'ânı kerîm okumaya başlasa, günâha girer. Sessiz okuması lâzımdır.

Bir çocuk evde Kur'ân-ı kerîm okumaya başlasa, evde bulunan diğerleri de başka bir işle meşgûl oluyorlar iseler hüküm şöyledir: Şayet, çocuk okumaya başlamadan evvel onlar işe başlamışlar ise dinlemeyi terk etmekte ma'zurdurlar. Ancak, önce okuma başlamış ise, bu hâlde dinlemeleri, işe başlamamaları lâzımdır. Kur'ân-ı kerîm okunan yerde fıkıh (din dersi) okumak da böyledir.

Asıl olan, Kur'ân-ı kerîm okunurken dinlemenin farz-ı kifâye olduğudur. Çünkü Kur'ân-ı kerîmi dinlemek, ona hürmet ve iltifât içindir. Bu ise, bir kısım kimsenin dinlemesi ile hâsıl olmakta, yerine getirilmektedir. Nitekim bir cemâate selâm veren müslümana, o cemâatten birisi cevap verince, diğerleri için de kâfi gelmekte, selâm veren müslümanın hakkına riâyet edilmekte, hakkı yerine getirilmiş olmaktadır.

Kur'ân-ı kerîm okuyanın, ona hürmet ve ta'zim üzere okuması, hürmet ve ta'zimi bozacak şekilde okumaktan sakınması gerekir. Meselâ çarşı-pazarda, iş-güç yerlerinde Kur'ân-ı kerîmi dinlemesi mümkün olmayanların (ve dinlemiyecekleri bilinenlerin) yanında sesli olarak okumak, onun hakkını zayi etmek olur ki, o zaman okuyan kimse günahkâr olur. Rızıklarını te'min ettikleri işleri ile meşgûl olanlar, o anda, sesli olarak okunan Kur'ân-ı kerîmi dinliyemedikleri için ma'zûr olmakta, günahkâr olmamaktadırlar. Ders vermekle meşgûl olan veya fıkıh ilmi çalışan kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîm okunması da böyledir. Dünyevî geçim zarûreti için çalışma esnasında, sesli okunan Kur'ân-ı kerîmi dinlememek özür olunca, dînî bir zarûret ve ihtiyâçtan dolayı (ilim öğrenmek için) dinliyememek elbette özür olur. Ancak buradaki özür, dersin, ilmî müzâkerenin, Kur'ân-ı kerîm okunmasından önce başlamış olması halindedir, önce Kur'ân-ı kerîm okunmaya başlamış ise, o hâlde dinlemek elbette lâzımdır.

Kur'ân-ı kerîm okurken, okuyanın hoca ve babası gibi, hürmete lâyık birisi gelince, Kur'ân-ı kerîm elinde olarak kalkması mekrûh değildir.

Kur'ân-ı kerîmi dinlemek, okumaktan daha faziletlidir. Çünkü dinlemekle farz yerine getirilmiş olur. Aynı şekilde Kur'ân-ı kerîm okumak, tatavvu (ya'nî nafile) ile meşgûl olmaktan daha faziletlidir.

Okunan yerde başka işle meşgûl olanlar bulunmazsa, güzel okumakla öğünmek ve riya gibi bir tehlike de yoksa, Kur'ân-ı kerîmi sesli olarak okumak, sessiz okumaktan daha faziletlidir.

Kâfire Kur'ân-ı kerîm âyetleri ve fıkıh bilgisi öğretmekte mahzur yoktur. Bu hâl onun hidâyetine, İslâm ile şereflenmesine vesile olabileceği ümîd edilir. Fakat kâfirin, Kur'ân-ı kerîme gusl abdesti almadan dokunması caiz değildir.

Kur'ân-ı kerîmi öğrenip sonra unutan kimse, büyük günah işlemiştir. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Mescidden tozu toprağı çıkarmasına (mescidi temizlemesine) kadar ümmetimin ecir ve (sevâbları) bana arz olundu. Ümmetimin günahları da bana arz olundu. Kişinin, kendisine Kur'ân-ı kerîmden bir sûre veya âyet verilip (onu ezberleyip) de unutmasından daha büyük günah görmedim."

Kur'ân-ı kerîmi öğrendiği hâlde unutmak demek, mıshafa bakarak okuyamıyacak hâle gelmek demektir.

Âyet-i kerîmeleri duvarlara ve mihrâblara güzel olmayan şekilde yazmayı âlimler hoş görmemişlerdir. Mıshaf-ı şerîfi tezyin etmekte (süslemekte) mahzur yoktur. Çünkü böyle yapmak, Kur'ân-ı kerîmi herkesin nâzarında büyültmek olduğundan iyi ve fâidelidir.

Mıshaf-ı şerîf çok okumak sûretiyle yıpranıp okunamıyacak hâle gelince, temiz bir beze sarılır ve ayak altı olmayan temiz bir yere gömülür.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 80

2) El-A'lâm cild-2, sh. 66

3) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 222

4) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 77

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 27

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 568

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 461 cild-2, sh. 23

8) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 308

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât-ül-a'yân kenarı) cild-2, sh. 110

10) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 492

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1009,

12) Keşf-üz-zünûn sh. 268, 617, 890, 1264, 1310, 1814, 2034

13) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 38

HALEBÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Abdürrahmân'dır. Lakabı Kemâleddîn, künyesi Ebü'l-Latîftir. Halebî nisbetiyle meşhür olmuştur. 874 (m. 1470) senesinde doğdu. 956 (m. 1549) senesinde vefât etti.

Haleb'de büyüdü ve ilim tahsilini orada yaptı. Osman Kürdî, Celâlüddîn Nasîbi ve başkalarından fıkıh ilmini tahsil etti. Ebü'l-Fazl bin Şıhne'den ilim öğrenip, ondan ve oğlu Esîr Muhammed'den ve Abdülberr bin Şıhne'den icâzet aldı. Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, İbrâhim bin Ali Kalkaşendî, Kutbüddîn Muhammed Hayderî, Hâfız Fahrüddîn Osman ed-Dîrî, Cemâlüddîn Yûsuf bin Şahin ve başkaları da ona fıkıh ilmiyle ilgili icâzet verdiler. Bu arada tasavvufa da yönelip, Abdürrâzık Hamevî'den Kâdiriyye yolunun hırkasını giydi. Hocası Kâdı Hüseyn bin Şıhne'nin yerine kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra insanlardan uzaklaşıp; güzel ve süslü elbiseler giymeyi terk ederek, fakirlerle ve tasavvuf ehliyle beraber bulunmaya başladı. Sultan Kansu Gavri'ye bu haber ulaşınca, ona bir mektûp yazıp, Haleb'de Şeyh-üş-şüyûh olmasını emr etti. Daha sonra Trablus'da Şafiî kadılığına ta'yin edildi. Sonra bu vazîfeden alınıp, Haleb kadılığına ta'yin edildi. Haleb kadılığını kabûl etmek istemedi. Bunun üzerine bu vazîfe Cemâlüddîn Kalkaşendî'ye verildi. Daha sonra Osmanlı pâdişâhı tarafından Haleb'deki Asrûniyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Haleb'de Evkaf Nâzırlığı (Vakıflar Bakanlığı) vazîfesini yürüttü. Bir müddet sonra Hâcibiyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Osmanlı pâdişâhı tarafından Mekke, Cidde ve civârına Şafiî kadısı olarak vazîfelendirildi. Mekke ahâlisinden olmayan ilk Mekke kadısı idi. Daha sonra bu vazîfeden 931 (m. 1524) senesinde alındı ve Haleb'de ilim tedrisiyle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Zamanının bir tanesi, âlim ve faziletli bir zât idi. Halk tarafından ve devlet adamları tarafından çok sevilip takdîr edilirdi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, adâlet ile hareket etmek sûretiyle, Allahü teâlânın dînine hizmet etti. Hoşsohbet ve güzel ahlâk sahibi idi. Şiir husûsunda da gayretli idi.

Manzûmetün fil-Ehâcî adlı bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 127

HALÎMÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülhalîm bin Ali'dir. Kastamonuludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân ile birlikte gittiği Mısır seferi dönüşünde, Şam'da vefât etti. Orada, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin türbesine defnedildi.

Zamanın âlimlerinden ilim tahsil etti. Molla Alâüddîn-i Arabî'nin hizmetlerinde bulunup, ondan naklî ve ma'nevî ilimleri tahsil etti. Molla Alâüddîn-i Arabî vefât ettikten sonra, Arab diyârına gidip, orada çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, hac ibâdetini yerine getirip İran'a gitti. O beldenin âlimleriyle de ilmî sohbetlerde bulundu. Sûfiyyenin ileri gelenlerinden Velî Şeyh Mahdûmî'nin hizmet ve sohbetinde bulunup, ondan feyz aldı. Daha sonra asıl memleketi olan Kastamonu'ya döndü. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olmadan önce, Trabzon'da vâli iken onu kendine hoca edinip, talebe oldu ve ondan feyz aldı. Gece-gündüz onun huzûrundan ayrılmazdı ve devamlı sohbetinde bulunurdu. Abdülhalîm Efendi'ye pekçok iltifât ve ihsânlarda bulundu. Allahü teâlânın inâyet ve ihsânıyle Osmanlı tahtına geçip pâdişâh olunca, onu kendine hoca edindi ve bol ihsânlarda bulundu. Yavuz Sultan Selim Hân ile birlikte Mısır seferine katıldı. Mısır seferi dönüşünde Şam'da hastalandı. Sultan Selim Hân onu ziyâret etti. Vefât edince cenâze namazında bulundu.

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân zamanında, Molla Şemseddîn diye bir saray hocası vardı. Teheccüd namazını kılan, iyi huylu bir zât idi. Yazması çok sür'atli idi ki, on günde bir mıshaf-i şerîfi yazıp bitirirdi. Yavuz Sultan Selim Hân, Mısır feth olununca, hocası Halîmî Efendi'ye buyurdu ki: "Şemseddîn bize Târih-i vassaf yazsın." Halîmî Çelebi, pâdişâhın emrini Şemseddîn Efendi'ye bildirdikten sonra, Şemseddîn Efendi yirmibeş gün mühlet alıp, Halîmî Çelebi'nin evinde yazmağa başladı. Halîmî Çelebi'yi ziyâret için gelen kimselerin rahatsız etmemesi için, bulunduğu odanın kapısını kilitleyip, sür'atle işe koyuldu. Yazma işiyle meşgûl iken, aniden yanında bir kimseyi oturur hâlde gördü. Korkup heyecanlandı. Bunun üzerine o kimse yaklaşıp, dizine yapıştı ve; "Korkma, biz de senin gibi insanız. Seni ziyâret için geldik" dedi. Molla Şemseddîn, kapıların kilitli ve pencerelerin demirli olduğunu görüp, bu kimsenin ricâl-i gaybden olduğunu anladı. Yazmayı bırakıp, sohbete başladılar, ilk önce şöyle sordu: "Arab diyârının tamâmı feth edilip Osmanlı topraklarına katılacak mı? Yoksa dönüşten sonra tekrar başka milletlerin eline mi geçecek?" O zât dedi ki: "Yavuz Sultan Selim Hân bu vazîfe ile vazîfelendirildi. Mübârek beldelerin (Mekke ve Medine'nin) hizmeti ona ve nesline verildi. Şimdi İslâm pâdişâhları arasında makbûl olan Âl-i Osman'dır. Selim Hân dahî evliyânın dışında değildir" dedi.

Molla Şemseddîn dedi ki: Sultan Selîm'in saltanat süresi uzun sürer mi" O kimse; "Üç yıl vakti vardır" dedi. Molla Şemseddîn tekrar sordu: "Konağında oturduğum Halîmî Efendi'nin sonu nicedir? Ya'nî ne zaman vefât eder?" O zât dedi ki: Şam'ı öteye geçemez, orada kalır." Şemseddîn Efendi dedi ki: "Ya benim ölümüm ne zaman olur?" O zât; "Kişiye kendi ölüm zamanını bilmek âdetullaha ters düşer. Hiçbir nefs nerede öleceğini bilemez" dedi. Şemseddîn Efendi; "Ricâl-ül-gayb, Allahü teâlânın bildirmesiyle bilebilirler. Lutf edip de beni uyarınız" dedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlâ bilir, ama sen dahî Halîmî Çefebi ile aynı günde vefât edip, sizinle birlikte bir cenâze daha zuhur eder. Yavuz Sultan Selim Hân, üçünüzün de cenâze namazında hazır bulunur" dedi. Koynundan bir arâkiyye (tiftikten ince başlık) çıkarıp, Şemseddîn Efendi'ye; "Bu, Selim Hân'a hediyemizdir. Ona iletin" buyurdu. Bir daha çıkarıp; "Bunu da Halîmî Çelebi'ye veresin" dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Efendi; "Bana bir hâtıranız olmaz mı" dedi. "Sana birşey hazırlamadım. Eğer kötü demezsen, başımdaki arâkiyyeyi vereyim" dedi. O zât, Şemseddîn Efendi'ye arâkiyyeyi verip; "Kitabını yaz bakayım, nice hızlı yazarsın göreyim" dedi. Şemseddîn Efendi yazmaya başladı. Gaybden gelen o zât hemen gözden kayboldu.

Bu durumları Hasen Can'a anlatıp, arâkiyyeyi Selim Hân'a ulaştırması için verdi. Hasen Can da arâkiyyeyi vermek üzere Selim Hân'ın huzûruna vardı. Olanları anlatıp, arâkiyyeyi Selim Hân'a verdi. Selim Hân arâkiyyeyi alıp, kokladı ve yüzüne saygı ile sürdü.

Pâdişâh Mısır'dan Şam'a doğru yola çıkınca, Halîmî Efendi hastalandı. Hekimlerin ilaçları da fayda etmedi. Yavuz Sultan Selim Hân onu zaman zaman ziyâret edip kalbini hoş tutmaya çalıştı. Üçüncü günde, Halîmî Çelebi vefât etti. Aynı gün, Molla Şemseddîn ve Pâdişâh'ın sarayından bir hoca da vefât

etti. Üçünün de cenâze namazı aynı yerde kılınıp, Yavuz Sultan Selim Hân hazır bulundu.

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân Anadolu topraklarına ayak basınca, sık sık hocasını hatırlar; “Mevlânâ Abdülhalîm ile sefere çıktık, şimdi sâdece onun hatıralarıyla dönüyoruz” diyerek, saygı ve sevgisini dile getirdi.

Molla Abdülhalîm Efendi; ilim ve irfanı yüksek, ilmiyle âmil, fazilet sahibi bir zât idi. Dînî ve dünyevî faziletlerde yüksek derece sahibi, cömert, vefakâr, kerem sahibi ve halîm (yumuşak huylu) idi. Az konuşur, çok dinlerdi. Kusur aramaz, iyiyi ve doğruyu görmeye çalışırdı. Kimseyi arkasından çekiştirmez, herkesi bir takım meziyetleriyle değerlendirirdi. Fakîr ve kimsesizlere çok yardım ederdi. Bu sepeple, onun adı her tarafta duyulmuştu.

Onun şiirlerinden bir beyt:

Elime girmişti dün gece ol zülf-ü-düta,
Sanki destimde idi, Memleket-i Çin-ü-Hıta.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 385

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 3065

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 124

4) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 610, 611, 612

HAMDİ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hamdullah’dır. Fâtih’in hocası, Akşemseddîn’in en küçük oğludur. Hamdi Çelebi adıyle meşhûr oldu. 853 (m. 1449) senesinde, Bolu’nun Göynük kazasında doğdu. 914 (m. 1508) senesinde, Göynük’te vefât etti. Babası Akşemseddîn’in yanına defnedildi.

Akşemseddîn vefât ettiği zaman Hamdi Çelebi on yaşında idi. Üstün bir kabiliyeti vardı. Zamanın fen ve edebiyat bilgilerini iyi öğrendi. Din bilgilerinde üstün bir dereceye yükseldi. Bursa’da Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın yaptırdığı Yıldırım Bâyezîd Medresesi’nde müderris oldu. Mevlânâ Hayâlî ile sohbet etti. Âlim, kâmil bir zât idi.

Hamdi Çelebi daha annesinin karnında iken, Akşemseddîn, mübârek elini üzerine koydu ve; “Benim kâmil oğlum, fâzıl oğlum, şâir oğlum” dedi ve duâ etti.

Akşemseddîn’in evinin üst yanında bir pınar vardı. Akşemseddîn, orada Hızır aleyhisselâm ile buluşup, sohbet ederdi. Sonradan o pınarın adı Şeyh Hızır Pınan kaldı. Birgün Hamdi Çelebi’nin annesi, o pınara su almak için gitti. Orada bir pîr-i fânî belirdi ve kendisinden su istedi. Hâtuncağız nâmahrem diye çekindi. Fakat o kişi; “Ben, biiznillah doğacak olan oğluna duâ ve himmet eylemeğe geldim” dedi ve o da su verdi. Pîr suyu içti ve duâ etti. Eve gelince, başından geçen hâdiseyi beyi Akşemseddîn’e anlattı. Akşemseddîn tebessümle buyurdu ki: “O Pîr-i fânî, kardeşim Hızır aleyhisselâmdır. Benim yakında doğacak âlim, kâmil ve şâir oğlum Hamdi’ye duâ ve ziyâret etmeğe gelmiş.” Bu durumdan çok memnun olan hanımı, şükür secdesine vardı.

Akşemseddîn’in vefâtından sonra bir hayli maddî-ma’nevî güçlük ve zorluklarla karşı karşıya kalan Hamdi Çelebi, herşeye rağmen mükemmel bir tahsil yapmayı başararak, mekteplerden me’zûn oldu. Din ve fen ilimlerinde, şiir ve edebiyatta söz sahibi oldu. Bir aralık Bursa’da Çelebi Sultan Mehmed ve Yıldırım Bâyezîd medreselerinde müderrisliğe ta’yin edildi ise de, bir müddet sonra kendi isteği ile bu mesleği bıraktı ve Göynük’e çekilerek, kendini tamamen tasavvuf yolunda yetişmeğe ve mesnevîlerini hazırlamaya verdi. İnzivâya çekilmesine, bir gece rü’yâsında babası Akşemseddîn’in yaptığı nasihatler sebep’ olmuştu. Babası ona; “Ey Hamdi, şimdiden sonra âhıret azığını hazırla. Allahü teâlânın velî kulu İbrâhim Tennûrî’ye teslim ol. Sohbetinde ve hizmetinde bulun!” dedi. Hamdi Çelebi, büyük bir aşk ve muhabbetle Kayseri’ye hocasının yanına gitmek niyetiyle yol tedârikinde iken, İbrâhim Tennûrî Bursa’ya geldi ve; “Seni bana gönderen, beni sana gönderdi. Şimdi sen benden evvel Kayseri’ye var. Sonra ben geleceğim” buyurdu. Hamdi Çelebi önden, arkasından da hocası Kayseri’ye gitti.

Hamdi Çelebi, hocasına sadâkatle hizmette bulundu. Ma’nevî derecelere yükseldi.

Göynük'de Sinân Halife adında ehl-i Kur'ân bir zât anlatır: "Onaltı, onyedi yaşında idim. Merhum Hamdi Çelebi'den okur ve ona hizmet ederdim. Birgün elbisesi keçeden bir derviş geldi ve; "Hamdi Çelebi'nin evi bu mudur?" dedi. Ben de: "Budur" dedim. O; "Varın haber edin, seni bir derviş ister deyin" dedi. Ben de haber verdim. Merhum Hamdi Çelebi geldi. Bu dervişi görünce çok hürmet etti. Musâfeha yapıp ağlaştılar. Üç gün üç gece sohbet ettiler. Hamdi Çelebi'nin bu dervişe hürmet ve hizmetine hayret ederdim. Üç gün sonra derviş gitti. Ben de; "Bu derviş kimdir?" diye sordum. Hamdi Çelebi dedi ki: "O, karındaşım Abdürrahmân Câmî'dir. Buralara gelmeden önce mektûbumuz varır gelirdi. Ayrıca karşılıklı görüşmek arzumuz çoktu. O bu beldeleri görmek arzu buyurmuş, tebdîl-i sûret edip, seyyah şeklinde gelerek, beni Bursa'da buldu. Oradan İstanbul'a gitti. Benim o esnada Göynük'e gitmem îcâb etti. Ayrılırken o; "İstanbul'dan dönüşümde Göynük'e inşâallah uğrarım, bir defa daha sohbet ederiz" diye va'd etmişti. O va'd üzerine Göynük'e uğradı. Yine Horasan'a gitti. Geldiğini ve gittiğini kimseye duyurmadı. Zira Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Mevlânâ Câmi hazretlerine nice defalar mektûplar gönderip; "Her konağına bin akçe vereyim ve envâ-i riâyetler ideyim" diye da'vet eyledi Fakat Mevlânâ Câmi Horasan'ı terketmedi.

Hamdi Çelebi, Dîvân edebiyatının Hamse sahibi, ya'nî beş mesnevî sahibi güzide şairlerindendir. Mesnevîleri arasında en çok "Yûsüf-ü-Zelîha"sı ve "Leylâ vü Mecnûn" mesnevîleri beğenildi ve meşhûr oldu. Bu ikisi ve diğer eserleri, kendi zamanlarında ve sonraki asırlarda zevkle okundu, özellikle "Yûsüf-ü-Zelîha"sı, dili ve üslûbu bakımından, o zamana kadar bu konuda yazılan eserlerin en güzeli olarak kabûl edildi. Bu eserinin önsözünde, bunu yazmasının sebebini açıklarken şöyle der:

Âdem oldur kim mevte kadir olur, Ancılayın kimse nâadir olur,
Diri sanursun ânı, ölmüşdür, Canına cismi merkad olmuşdur.

Hamdî, ehl-i Bekâa'yı yâd eyle,
Hâtırın yâd ile şad eyle,

Bülbül-i bostân-ı vefa,
Şâhbâz-ı şikâr-gâh-i Baka,

Ya'nî, nûr-i beyâz-ı Meşrık-i Dîn,
Kutb-i irşâd şeyh Şemseddîn,

Tıfl-ü-ferzendim ona bu fakir,
Olmuş idi, za'îf hazret-i Pîr,

Bana eylerdi şefkatle nazar,
Hem der idi. bu oğlum olmasa ger,

Gider idim bu dâr-ı mihnetten,
Derd-i gamdan, belâ-yi gurbetten.

Akşemseddîn'in ona olan şefkat ve teveccühünü dile getirmektir. Ayrıca, Akşemddîn ile ilgili bir menkıbeye de işâret etmektedir.

Menkıbe şöyledir: Akşemseddîn hazretleri dâima derdi ki: "Şu küçük oğlum Muhammed Hamdi, yetîm, zelîl kalmasa, şu mihneti çok dünyâdan göçerdim." Birgün, Hamdi Çelebi'nin annesi, Akşemseddîn'e dönüp; "Göçerdim dersin durursun, ama yine de göçmezsin" deyince, Akşemseddîn; "Göçelim" buyurdu. Göynük kasabasında yaptırmış olduğu mescide girip, vasıyyetini yaptı. Yakınları ile helâllaştıktan sonra, Yâsîn sûresini okumaya başladı. Sünnet üzere yatıp, mübârek rûhunu Hâk teâlâya teslim eyledi. Yukarıda zikredilen manzûmenin ilk mısralarında Hamdi Çelebi, mübârek babasının bu kerâmetine işâret etmektedir.

Hamdi Çelebi hayâtının sonuna kadar yalnızlık içinde yaşadı. Umûmiyetle, eserlerinden kazandığı para ile geçimini te'min ederdi. Eserlerinde "Câmî'yi taklîd etmiştir" diyerek tenkid edenler çıkmışsa da, eserlerindeki üslub ve tasvirler orijinaldir ve çok güzeldir. Almış olduğu derin ve geniş muhtevâlı din, fen, edebiyat ve tasavvuf kültürünün etkisiyle olgunlaşmış olarak eser te'lîf etmiştir. Mesnevîlerinde, dînî, ahlâkî, tasavvufî konuları ve incelikleri pek güzel ve samimî bir üslûpla işlemiştir. Eserlerinde az da olsa tasannu (yapmacık) bir üslub ve zorlama göze çarpmaz. Pek kıymetli bir kültür yadigârı bırakmıştır.

Hamdullah Hamdi Efendi'nin eserlerinden bilinenler şunlardır: 1- Yûsüf-ü-Zelîha mesnevîsi, 2- Leylâ vü-Mecnûn mesnevîsi, 3-Tuhfet-üt-Uşşak mesnevîsi, 4-Kıyâfetnâme, Mevlid-i Nebi, Ahmediyye şiirlerini ihtivâ eden dîvânı, 5-Tasavvuf ile ilgili bir risale, 6-Mecâlis-üt-tefâsir adlı tefsîri.

Hamdi Çelebi'nin dîvânı ve mesnevîleri el yazması hâlinde olup, henüz basılmamıştır. Mesnevîleri, gazel ve kasidelerine

tercih edilmekle beraber, sâde ve güzeldir, zevkle okunabilir. Yûsüf-ü-Zelîha mesnevîsindeki bir gazeli şudur:

Kâlû belâ'da ekdi çü tohum-ikbelâ-yi aşk,
Bitürdi âb-i derd ile ben bî-nevâ-yi aşk.

Çün hâsıl etti döğe döğe harmanımı derd,
Bir demde hâsılım yele verdi hevâ-yi aşk.

Gönlümü âşinâ edeli derd-i yâr ile,
Bigâne etti bana kamu âşinâ-yı aşk.

Benden selâmı kesdi, selâmet çün eyledi,
Dest-i melâmetiyle bana merhabâ-yi aşk.

Kalmadı gözde hâb eseri doldu âb ile
Bilmem ki, akıbet nidiser mâcerâ-yi aşk.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 267

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 250

3) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 69

4) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 309

HAMÎD BİN MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı Devleti'nin onbeşinci şeyhülislâmı. Onaltıncı şeyhülislâm olarak da kabûl edilir. Bu ihtilâf, Molla Yegân'ın şeyhülislâm kabûl edilip edilmemesinden ileri gelmektedir. Ba'zıları onu ikinci şeyhülislâm olarak kabûl ederler. Yenişehir kadısı Mehmed Efendi'nin oğludur. Esmâ-ül-müellifîn'de ismi Ahmed, babasının ismi de Ali olarak bildirilmektedir. Selçuklu sultanlarının saltanatgâhı olan Konya şehrindendir. Büyük dedesi Durûz Efendi diye meşhûrdur. Konya'da 900 (m. 1494) senesinde doğdu. 995 (m. 1587) senesinde İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı Fâtih Câmii'nde kılınıp, Eyyûb Sultan civarında defnedildi.

İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Hâmid Efendi, 922 (m. 1516) senesinde yirmiiki yaşlarında iken İstanbul'a geldi. Çivi-zâde Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi Sa'dî Efendi ve Aşcı-zâde Hasen Çelebi'den ilim tahsil etti. 925 (m. 1519) senesinde Sultaniye Medresesi müderrisi olan Kadri Efendi'nin hizmetinde bulundu. Bu âlimlerden de ilim tahsil ederek, 929 (m. 1522) senesinde onun yanına tezkireci (kâtip) oldu. 940 (m. 1533) senesi Safer ayında, mülâzemet (stajyer müderris) oldu. Aynı zamanda Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'ne, sonra Bâyezîd Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Buradan Kütahya'daki Germiyanoğlu Medresesi'ne, buradan da Bursa'daki Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 948 (m. 1541) senesinde, Ebülleys Ali yerine Dâvûd Paşa Medresesi müderrisi oldu. O sırada onikinci Osmanlı şeyhülislâmı olan Çivi-zâde Mehmed Efendi'ye dâmâd oldu. 952 (m. 1545) senesinde, şehzâde hocası olan Ca'fer Efendi yerine Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 954 (m. 1547) senesinde, Ca'fer İmâdî yerine Manisa müftîliğine ta'yin edildi. Hâmid Efendi'nin ilk mühim vazîfesi budur. 955 (m. 1548) senesinde Şehzâde. Medresesi'ne müderris oldu. 956 (m. 1549) senesi Muharrem ayında, Kara Çelebi yerine Şam müftîliğine ta'yin edildi. 957 (m. 1550) senesinde de Celâl-zâde Sâlih Efendi yerine Mısır müftîsi oldu. 959 (m. 1552) senesinde bu görevinden alındı.

Bu ara hacca giden Hâmid Efendi, hac ibâdetini yerine getirdikten sonra İstanbul'a geldi. 960 (m. 1553) senesinin sonlarında, Fudayl Efendi yerine Ayasofya müderrisliğine getirildi. 961 (m. 1554) senesinde, Kara Çelebi yerine Bursa kadısı oldu. 963 (m. 1556) senesinde. İstanbul kadısı, 964 (m. 1557) senesinde ise, Abdürrahmân Efendi yerine Rumeli kadıaskeri oldu. On seneye yakın müddetle bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü. Rumeli kadı-askerliği dokuz sene üç ay sürdü. 974 (m. 1566) senesinde. Kanunî Sultan Süleymân tarafından Avusturya'ya sefer açılmıştı. Hâmid Efendi de bu; sefere katıldı. Zigetvâr kalesi fethedildi. Ancak bu sırada Kanunî Sultan Süleymân vefât etti. Yerine oğlu İkinci Selîm tahta geçti. Bu seferden dönerken, Belgrad'da İkinci Selîm tarafından Rumeli kadıaskerliğinden emekli edildi. Hâmid Efendi, dîne çok bağlı olup, asla ta'viz vermezdi. Bu husûsta da hiç kimseden çekinmezdi. Onu çekemeyenler, Sultan İkinci Selîm tarafından emekli edilmesine sebep oldular. Yerine Kâdı-zâde ta'yin edildi.

968 (m. 1560) ve 973 (m. 1565) senelerinde kadıaskerlere onar, bilâd-ı selâse (Eskişehir, Edirne, Bursa) kadılarına beşer, diğer kadılara da üçer mülâzım verme kânunu, Hâmid

Efendi'nin kadıaskerliği zamanında çıkarılmıştır. 982 (m. 1574) Şevval ayında, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük âlimlerden olan, insanlara ve cinlere fetvâ veren Ebüssü'ûd Efendi vefât edince, yerini dolduracak dirayetli ve bilgili bir âlim aradılar. Neticede Hâmid Efendi, Ebüssü'ûd Efendi yerine şeyhülislâm ta'yin edildi.

Hâmid Efendi, üç yıl, bir ay ve yirmidört gün, şeyhülislâmlık makamını güzel bir şekilde idâre etti. Şeyhülislâmlık süresinin ilk dört ayı, Sultan İkinci Selîm zamanında, geri kalanı ise Üçüncü Murâd zamanında geçti. Faziletli ve takvâ sahibi bir âlim idi. İlmi ve ahlâki bakımdan üstün bir zât idi. İstanbul'da bir mescid yaptırdı. Mescidin kenarında talebelerin kalması için odalar yaptırıp, buraya vazîfeliler ta'yin etti.

Hâmid Efendi'nin, "Fetâvâ-i Hâmidiyye" adında dört cildlik bir eseri vardır. Bu eseri, senelerce medreselerde okunmuştur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 260

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 408

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 26

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 242, 243

HAMZA DEHRSEVÎ

Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Şeyhülislâm Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ'nın soyundandır. İsmi Hamza olup, nisbeti Dehrsevî'dir. Doğum târihi ve yeri tesbit edilemiyen Hâce Hamza, Sultan Behlûl zamanından İslâm Şah zamanına kadar, uzun bir ömür yaşadı. 957 (m. 1550) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmibeşinci günü akşamı, akşam namazını kılarken, namaz içinde rûhunu teslim etti.

Rivâyet edilir ki, Hamza Dehrsevî, aslen Hindistan'da bulunan Nevher beldesinden olup, ilk zamanlarında vâlilerden birinin hizmetinde bulunuyordu. Yüksek derecede bir mevki vardı. Bunun için, gece, evinin etrâfında bekçi ve nöbetçiler bulunurdu. Birgece geç vakitte uyanıp dışarı baktığında, bekçiyi evin etrâfında dolanıyor gördü. O ânda kalbinde bir değişiklik hissetti. Kendisinin buna lâyık olmadığını düşündü. Kendi kendine; "Ben, benim kendisine hizmet etmeye çalıştığım zâta değil, benim ve benim hizmet ettiğim zâtın hakîki koruyucusu ve her ni'metin sahibi olan zâta, ya'nî Allahü teâlâya yönelir, O'nun dînine hizmet ederim. Kullarla benim ne işim var?" dedi. Bundan sonra evinden çıkıp, yola düştü. Bu düşünceler ile Ecmîr'e gelip, Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Şeyh Ahmed Mecd'in ve başka büyük zâtların sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, memleketine dönüp, bundan sonra da Nârnûl'dan altı kilometre mesafede bulunan Dehrsev beldesine yerleşti. Kendi asıl beldesine değil de Dehrsev'e yerleşmesinin sebebi, Dehrsev'de ba'zı kimselerin büyüklere karşı uygunsuz düşünceler içinde bulunmaları idi. Onların ıslâhına vesile olmak niyetiyle oraya yerleşti. Niyeti hâlis olduğundan, maksadı hâsıl olup, onun vesilesiyle o kimselerin hepsi düzelerek sâlih insanlar oldular. Oradaki insanlar, ondan çok istifâde ettiler. Talebelerinin zâhirî ilimleri, Arabî ve Fârisî'yi okuyup öğrenmeleri için iki ayrı hoca tuttu. Talebelerinin, hem ilmî ve hem de tasavvufî yönden yetişmelerini te'min etti.

Hamza Dehrsevî hazretleri, bereket, ni'met ve kerâmetler sahibi çok kıymetli bir zât idi. Vaktinin her ânını en güzel şekilde değerlendirirdi. Çok ibâdet ederdi. Kazancı, geliri pekçok idi. Gelirinin hepsini fakirlere, ihtiyâç sahiplerine dağıtır, kendisi için birşey saklamazdı. Talebeleri için harcadığı miktar, hanımı ve çocukları için harcadığından az olmazdı. Bir ihtiyâç sebebiyle, dünyâya düşkün olan ve dünyalığı bol olanlardan birinin kapısına gitmedi ve bir hizmetçisini de göndermedi. Gelirinin çok olmasına rağmen, kendisi fakirler gibi yaşamayı tercih eder, bundan hiç çekinmezdi. Bir defasında Dehrsev'den Nârnûl'a gidiyordu. Giderken yolun kenarlarından odun toplayıp, sırtına yüklendi, ileri gidince, yolda, bu oduna ihtiyâcı olan fakir bir kimseyi gördü ve sırtındaki odunu o fakire verdi.

Diğer büyük zâtlar gibi, o da dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlar ile birlikte bulunmaktan son derece sakınırdı. Dünyâya düşkün olanların bu hâllerine acıyarak ve çok üzülerek buyururdu ki: "Dünyâ, ateş gibidir. Ondan, birşey pişirip yiyecek kadar ve üşüyünce ısınacak kadar olan miktarı yeterlidir. Herkes bilir ki, ateşten bu kadar istifâde edilir, yine

herkes bilir ki, ateşin bundan fazla olan miktarı yakar ve helak eder."

Hamza Dehrsevî'nin talebelerinden birisi şöyle anlatır: "Bir zaman hocam beni bir iş için Rigistan'a göndermişti. Yolda giderken, bir sahradan geçmem îcâb etti. Sıcak kum deryası misâli olan sahradan geçerken, bir ara çok susadım. Fakat su bulmak ihtimâlim de hiç yoktu. Bu hâl karşısında gönlüme geldi ki: "Eskiden evliyâ zâtlardan birisi talebelerinden birini bir yere gönderdiği zaman, o talebe yolda susayınca, su yerine süt bulur içerdi. Ben ise susuzluktan helak olmak üzereyim." Kalbim bu düşünceler ile meşgûl iken, uzakta koyunlarını otlatan bir çoban gördüm, ona yaklaşıp su istedim. Çobanın koltuğunun altında bir kırba (su kabı) vardı. Bana; "Bu civarda su bulamazsın. Ama. bu kırbanın içinde süt vardır. Arzu edersen buyur, iç" dedi. Kırbayı alıp sütten biraz içtim. Fakat biraz önce kalbime gelen düşüncelerden dolayı da üzülüp mahcûb oldum.

Yola devam ederken, bir ara yine susadım. Bu sefer, kum tepeleri arasında bir çukurda tatlı ve soğuk su bulunduğunu görüp, o sudan içtim. Bundan sonra rahatlıkla yoluma devam ettim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 192

HASEN CAN

Yavuz Sultan Selim Hân'ın nedimi ve "Tâc-üt-tevârih" kitabının müellifi Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin babası. Hasen Can, Sultan Selim Hân'ın 920 (m. 1514)'de Çaldıran seferinde Tebrîz'den getirdiği Azerî Türklerindendir. Babası Müezzin Hâfız Mehmed, onun babası da Hâfız Cemâleddîn'dir. Kesin olmamakla beraber 896 (m. 1490) senesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Babası, Akkoyunlu hükümdârı Ya'kûb Hân'ın saray Hâfızı idi. Çok güzel sesi vardı. Davudî sesiyle okuduğu Kur'ân-ı kerîm, dillere destan olmuştu. Yavuz Sultan Selim Hân daha Trabzon'da şehzâde iken, onun medhini işitmişti. Pâdişâh olunca, İran üzerine tertiplediği Çaldıran seferinden sonra eline geçirdiği Tebrîz'in âlimlerini ve san'at sahiplerini İstanbul'a götürmüştü. Bu âlimler arasında, sesinin güzelliği ile meşhûr olan İsfehanlı Müezzin Hâfız Mehmed ile oğlu Hasen Can da vardı. Sultan, Hasen Can'ın babasına çok yakınlık gösterdi. Onu sarayına alıp, nedimi ve musahibi yaptı. Babasının vefâtından sonra Pâdişâh'ın nedimi olan Hasen Can, meşhûr Osmanlı müverrihi (tarihçisi) ve Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin babasıdır. Hasen Can, Yavuz Sultan Selim Hân'ın büyük sevgisini kazanmış, Sultân'ın hizmetinden bir an ayrılmamıştı. Hasen Can'ın vefâtı, 975 (m. 1567) senesi civarındadır.

Hasen Can, Çaldıran seferi dönüşünden, vefâtı ânına kadar Sultan Selim Hân'ın yanından hiç ayrılmamış, onun mahremi, sohbet ve sır arkadaşı olmuştu. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sohbetleri çok tatlı ve emîn bir kimse idi. Sultan ile uzun gecelerde sabahlara kadar hiç uyumadan sohbet ederler, kitap okurlardı. (Nedim veya musâhib, pâdişâhların devamlı yanında bulundurduğu geniş ilim sahibi, sözünden, sohbetinden istifâde edilen veyahut zarif, nüktedân ve hazır cevap kimseler idi. Bunlar pâdişâhların i'timâdını kazanmış olup, dâima kendileriyle sohbet ederlerdi.) Hasen Can, uzun yıllar maiyetinde bulunduğu Osmanlı Sultânı Yavuz Selim Hân'ın birçok hâllerini, menkıbelerini ve ölümü ile neticelenen şîr-pençe hastalığının seyrini oğlu hoca Sa'deddîn Efendi'ye anlatmış, Sa'deddîn Efendi de, "Selîmnâme" adlı risalesinde, babasının anlattığı bu çok canlı ve bir Osmanlı hükümdârının husûsî hayâtına âit safhaları kaleme almıştır. "Selîmnâme", Sa'deddîn Efendi'nin "Tâc-üt-tevârih" kitabının sonuna eklenmiştir.

Hasen Can'ın oğlu Hoca Sa'deddîn Efendi, "Selîmnâme" adındaki eserinde, dedesi ve babası hakkında şu bilgileri nakletmektedir:

"Dedem Hâfız Mehmed Efendi, Akkoyunlu hükümdârı Ya'kûb Hân'ın devrinde [888-896 (m. 1478-1490)] Tebrîz'de yetişmiş ve onun saray Hâfızı olup, herkes tarafından çok sevilen ve hükümdârın gözdesi olan bir zât idi. Sultan Ya'kûb'un vefâtından sonra tahta geçen genç pâdişâh Rüstem Hân da dedemize pek fazla iltifât gösterip, onu sarayına almıştı. Rüstem Hân'ın vefâtından sonra, şehzâdeler arasındaki taht kavgaları sebebiyle devletin fetret devri başladı, parçalanıp yıkılmaya yüz tuttu. Bu sırada, babası Şeyh Haydar'dan kalan Hataylı tekkesinde şeyh olan Şah İsmâil, etrâfında toplanan müridleri ile Şirvan'a saldırdı. Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını ilân edip, Ehl-i sünnet i'tikâdındaki birçok müslümanı öldürdü. 908

(m. 1502) senesinde, Tebrîz'de Safevî hükümetini kurdu. Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'e ve Eshâb-ı Kirâmın daha birçoğuna dil uzatıp sövmeye başladı. Câmilerde namaz kılmayı yasak edip, minberleri yıktırdı. Tutup yakalattığı bütün Ehl-i sünnet âlimlerini şehîd etti. Müslümanların mallarına, kadınlarına ve kızlarına saldırıp ellerinden aldı. Askerine dağıtarak, istedikleri gibi kullanmalarına izin verdi. Akla hayâle gelmedik daha nice kötülükler yaptı. Müslümanların bu perişan hâlini haber alan Yavuz Sultan Selim Hân, 920 (m. 1514) senesinde, intikamcı, sefih, alçak bir zındık olan Şâh'ın üzerine yürüyüp perişan etmeye karar verdi. Sultan Selim Hân'ın İran üzerine yürüdüğü sıralarda, dedem (Hâfız Mehmed Efendi), Tebrîz'de Molla Kemâleddîn-i Erdebîlî'nin tekkesine varıp hizmetinde bulundu. Babam Hasen Can dedi ki: "Hattâ o gün, ikindi namazını şeyh ile birlikte cemâatle kıldık, namazdan sonra Amme (Nebe') sûresi okundukta, Şeyh Erdebîlî hazretleri babamı yanına çağırıp buyurdu ki: "Hak teâlâ, sizi ve evlâdınızı, bu büyük belâdan koruyacaktır. Çünkü sizler Hâfız-ı Kur'ân olup, Hakkın kelâmını nâzil olduğu gibi korumaktasınız." Bunun üzerine babam (Hâfız Mehmed Efendi), Şeyh Erdebîlî hazretlerine: "Osmanlı Sultânı bu ülkeye ayak basmak üzeredir. Bu işin sonunun nereye varacağı görünüyor?" diye suâl etti. Şeyh hazretleri de: "Bu gelen Sultan öyle bir zâttır ki, kendiliğinden buralara gelmez. Bu bedbahtı (din ve namus düşmanı, alçak Şah İsmâil'i) te'dib etmek (cezalandırmak) için, Hak teâlâ tarafından me'mûr edilmiştir. Bütün evliyânın rûhları onunladır. Kendisi dahî, evliyâlıkta rütbe ve makam sahibidir" diye cevap verdi. Babam dedi ki: "Cezalandırmak için gelir buyurduğunuzdan anlaşılıyor ki, Şâh'ı tepeleyip mağlûb edecektir." Şeyh hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ daha iyisini bilir ki, büyük bir bozgun var. Fakat (Şah İsmâil) bu arada canını kurtaracaktır." Sonra olan oldu. Sultan Selim Hân, Çaldıran seferinde Şâh'ı ve askerlerini büyük bir bozguna uğrattı. Şah İsmâil perişan bir vaziyette, taht ve tâcını bırakarak harb meydanından kaçtı. Az bir mâiyetiyle canını zor kurtardı. Ehl-i sünnet düşmanı olan Şah İsmâil'in zulmünden kurtulan müslümanlar, rahat bir nefes aldılar. Osmanlı Sultânı Tebrîz'e gelip, bütün âlimlere ve san'at sahibi olgun kimselere pek ziyâde alâka ve iltifât gösterdi. Hepsini yanına çağırdı. Meğer daha şehzâde iken, babamın ilimdeki ve Kur'ân-ı kerîm tilâvetindeki üstünlüklerini işitmişler ki, huzûruna da'vet ettiği âlimlere: "Kur'ân-ı kerîm kırâatinde edasının güzelliği ve Dâvûdî sesi ile meşhûr olan bir Hâfız. Mehmed-i Ya'kûb'u işitir idik. Acaba o da burada mıdır, yoksa vefât etmiş midir? Okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek istiyoruz" diye suâl edince, onun da hazır olduğunu haber verdiler. Kur'ân-ı kerîm tilâvetini dinleyince, hayranlığı bir kat daha arttı. Ona çok iltifât gösterdi. Ta'zim ve hürmette hiç kusur etmedi. Sonra babamı alıp İstanbul'a götürdü. Mahremine (yakın dostları arasına) aldı. Dâima beraberinde bulundurur, sohbetlerinden ayırmazdı. Sultan'ın musahibi (sohbet arkadaşı) oldu."

Hasen Can anlatır: "Sultan Selim Hân, birgün İran seferinde geçen bir hâdiseyi anlatırken demişti ki: "Biz, hiçbir sefere kendi görüş ve düşüncemizle karar vermedik. Görevlendirilmeden herhangi bir yere seferimiz olmamıştır." Bunun üzerine ben de, Kemâleddîn-i Erdebîlî'den işittiğim sözleri naklettim. Sözümü tasdik edip; "Molla Kemâleddîn denilen bu zât nasıl bir kimsedir?" diye suâl etti. Dedim ki: "Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî'nin büyük ve en bilgili talebesi olup, din ve fen ilimlerindeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna meyletti. Evliyâlıkta yüksek derecelere kavuştu. Fenâ mertebelerine ulaşıp, âlimlerin ve halktan herkesin kendisine inanıp bağlandığı ve çok talebesi bulunan bir tasavvuf ve ma'rifet ehli olmuştu, ibâdetle çok meşgûl olur, bir ân Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına itaatsizlik etmezdi. Dâima tâat üzere bulunurdu. Tefsîr ve hadîs ilimlerini mütâlaaya devam ederdi. Tefsîr-i Beydâvî'yi ve Sahîh-i Buhârî'yi yanından hiç ayırmazdı.

İbâdet eşiğinden başını kaldırmazdı. Âlimler arasında bir mes'ele hakkında ihtilâf zuhur edip çözmeye güçleri yetmezse, hemen ona başvururlar ve cevâbını alırlardı."

Hasen Can anlatır: "Merhum Cennet-mekân Pâdişâh hazretlerinin (Sultan Selim Hân'ın) âdet-i şerîflerinden biri de, çoğu gecelerini kitap okumakla geçirip, sabah namazına kadar uyumamalarıydı. Zaman zaman da bana okutup, kendileri dinlerlerdi. Ba'zan da, devlet ve saltanat işlerinden söz ederlerdi. Bir gece uyku bastırıp, sıhhatim de bir parça bozuk olduğundan, yatağıma uzanıp uyuyakalmışım. Sabah namazı vaktinde uyanarak namazımı kıldıktan sonra, hemen Sultân'ın hizmetine koştum. "Bu gece hiç görünmedin, ne yapıyordun?" diye sordular. "Birkaç geceden beri uykusuz kaldığım için, bu gece gaflet bastırıp hizmetinizden uzak kaldım" diyerek cevap verip, özür diledim. Bunun üzerine buyurdular ki: "Öyleyse şimdi anlat bakalım, bu gece nasıl bir rü'yâ gördün?" "Anlatılacak değerde bir rü'yâ görmedim" diye cevap verdim.

Yine buyurdular ki: “Bu nasıl sözdür? insan bir gecenin tamâmını uyku ile geçirsin ve de hiç rü’yâ görmesin. Hayret doğrusu! Herhalde birşeyler görülmüştür.” Sonra üzerinde durmayıp, başka konularda bir süre sohbet ettikten sonra tekrar buyurdular ki: “Saçma şeyler söyleme Hasen Can! Herhalde bu gece bir rü’yâ görülmüştür. Bunu benden gizleme!” Çok düşünmeme rağmen bir türlü rü’yâ gördüğümü hatırlayamadım. Yemîn ederek, anlatılmağa değer bir rü’yâ görmediğimi söyledim. Mübârek başlarını sallayıp; “Tuhaf şey!” dediler. Tekrar tekrar rü’yâmdan sormaları çok garîbime gitmişti. Sebebini de bir türlü anlıyamadım. Şaşırıp kalmıştım. Bir süre sonra, Kapı Ağasının oturduğu odaya bir iş için beni gönderdiler. Vardığımda gördüm ki, Hazînedârbaşı Mehmed Ağa, Kilercibaşı ve Saray Ağası ile töreleri üzere oturup konuşuyorlardı. Fakat Kapı Ağası Hasen Ağa düşünceli, şaşkın ve başını önüne eğmiş bir vaziyette gözü yaşlı oturuyordu. Gerçekten de o az konuşur, sakin, iyi huylu ve geceleri teheccüd namazına kalkan kişilerden biri idi. Fakat bu hâli, önceki davranışlarına hiç benzemiyordu. Bir yakını vefât etmiş sandım. “Ağa hazretleri, geçmiş olsun! Kalbiniz gamlı, gözünüz yaşlı görülür. Sebebi ne ola?” dediğimde; “Hayır, böyle bir durumum yok!” diye hâlini gizledi. Hazînedârbaşı dedi ki: “Kardeş, Ağa bu gece bir rü’yâ görmüş. Daha o uykunun mahmurluğundadır.” Ben de dedim ki, “Allah rızâsı için söyleyin ki, devletlû Pâdişâhımız, elbette bir rü’yâ görmüşsündür diye hiç durmadan beni sıkıştırdı durdu. Herhalde bu türlü ısrar edip durmaları sebepsiz yere değildir. Ona iyi bir armağan olur, anlatınız!” Hasen Ağa ise anlatmaktan kaçınıp duruyordu. Üzerinde bir utanç hâli vardı. “Benim gibi yüzü kara günahkârın ne rü’yâşı ola ki, pâdişâh katında söylensin. Kerem edin, bana böyle bir teklifte bulunmayın!” diye anlatmaktan kaçınıyordu. Biz sıkıştırdıkça, Ağa, hayası çok bir kişi olduğundan; “Kerem eyleyin, vaz geçin!” diye yalvarırdı. Sonunda Mehmed Ağa dedi ki: “Niçin söylemezsin? Daha önce bize anlattığında, pâdişâha anlatmak için me’mur edildiğini söylemiştin ya! Gizlenmesi hıyânet olmaz mı?” deyince, çaresiz “kalıp, gizli kapaklı sırrın mührünü açıp dedi ki: “Bu gece rü’yâmda gördüm ki, bu eşiğinde oturduğunuz kapıyı hızlı hızlı çaldılar. Ne haber vardır deyip kapıya koştum. Gördüm ki, kapı biraz aralanmış dışarısı görünüyor, fakat bir adam sığacak kadar değildir. Bu aralıktan baktığımda gördüm ki, taş Harem dâiresi, başlarında tayselan (sank) bulunan Arab simasında nûr yüzlü kimselerle dolu. Ellerinde bayraklar, silâhlar ve başka âletler ile hazır vaziyette duruyorlardı. Kapı dibinde de dört nûr yüzlü kimse duruyordu. Onların ellerinde de birer sancak vardı. Pâdişâhımızın sancağı, kapıyı çalanın elindeydi. O zât, bana dedi ki: “Biz neye geldik, bilir misiniz?” Ben de;

“Buyurun” dedim. Dedi ki: “O gördüğün kişiler, Resûlullahın (aleyhisselâm) eshâbıdır. Bizi Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimiz gönderip, Sultan Selim Hân’a-selâm söyledi ve buyurdu ki: “Kalkıp gelsin ki, Haremeyn’in (Mekke ve Medine’nin) hizmeti kendisine verildi ve gördüğün bu dört kimsenin birisi Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, diğeri Ömer-ül-Fârûk ve bir diğeri de Osmân-ı Zinnûreyn’dir. Seninle konuşan ben de, Ali bin Ebî Tâlib’im (rıdvânullahi teâlâ ecme’în). Bunu hemen varıp Selim Hân’a söyle!” dedi ve gözümün önünden yok olup gittiler. Bana dehşetli bir hâl oldu. Terler içinde kalıp, sabaha kadar öyle baygın bir vaziyette yatıp kalmışım. Oğullarım, teheccüd namazına alışageldiğim üzere kalkmadığımı görünce, hasta olduğumu sanmışlar. Sabah namazı vakti geçmek üzere iken gelip beni uyarmak için vücûduma ellerini sürdüklerinde görmüşler ki, suya düşüp ıslanmış gibi yatıyorum. Elbisemi değiştirmek için yenilerini getirip, o sırada beni uyandırmışlar. Aklım başıma gelince, acele gelip namaza yetiştim. Fakat aklım hâlâ tam başımda değildi” diyerek, hem söylüyor, hem de ağlıyordu.

Ben, Pâdişâhın buyurduğu hizmeti bitirdikten sonra, dönüp şerefli makamına gelince, bu hizmeti sormadan, yine rü’yâmdan sorup buyurdular ki:

“Şu senin, bu gece sabaha kadar uyuyup, hiçbir rü’yâ görmediğine şaşılır!” Bunun üzerine ben de: “Pâdişâhım, rü’yâyı bu Hasen kulunuz görmedi ise de, bir başka Hasen kulunuz görmüş.

Emriniz olursa arz edeyim” dedim. Emîrleri üzerine Hasen Ağa’nın rü’yâsını aynen naklettim. Anlattıkça mübârek yüzü kızarmaya başladı ve nihâyet dayanamayıp, mübârek gözlerinden yaşlar boşandı. Rü’yâyı tamamlayınca: “Demek ki, o dert sahibinin safâ-i meşrebi (temiz bir hâli) varmış. Sen onu bize medhettikçe; “Zâten, ibâdet ederken gördüğün her kimseyi velî sanırsın zannederdik. Meğer sevmediğini medhetmez imişsin” diye buyurdular ve arkasından: “Ey Hasen Can! Biz sana demezmiyiz ki, biz hiçbir tarafa me’mûr olunmadıkça hareket etmeyiz. Ecdadımızdan herbiri evliyâlıktan nasîbini almışlardır. Herbirinin nice kerâmetleri

vardır. İçlerinde, ancak biz onlara benzemedik” diyerek tevâzu’unu dile getirerek, hâlini gizlemeye çalıştı. Bu rü’yâdan sonra, Arabistan seferinin hazırlıklarına başlayıp, bütün tedbirlerini alıp, her türlü harp tedârikini te’min ettikten sonra sefere karar verdi. (Solak-zâde, bu konuda diyor ki: “Pâdişâha dahî o gece rü’yâsında, Hasen isminde bir şahıs vâsıtasıyle kendisine bir hizmetin görülmesi tebliğ olunacağı haber verilmişti.”)

Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Yavuz Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: “Bu gece rü’yâda Muhammed Bedahşî’yi gördüm. Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyip bizimle vedâlaştı.” Ben kulları ise, gençlik atılganlığı ile hemen rü’yâyı ta’bire giriştim ve; “Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise, yakında vefât edeceklerine işârettir” dedim. Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü’yâyı böyle ta’bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden Muhammed Bedahşî’nin ölüm döşeğinde Şam’ın ileri gelenlerini toplayıp; Yavuz Sultan Selim Hân’ın Allahü teâlâ katında övülmüş olduğunu haber vererek, Arab diyarının fethiyle Hak teâlâ katından vazîfelendirildiğini, bilcümle evliyânın, onun yardımcısı olduğunu bildirdi. Orada hazır olanlara ve olmayanlara, Sultânın emirlerine saygılı olmalarını tavsiye etmiş ve ayrıca: “Haremeyn-i muhteremeyne (Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultâna benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken, dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin” diye vasıyyette bulunmuştu. Şam vâlisi, durumu Sultân’ın kapısına duyurmuştu. Bu sırada Sultan’ın hocası Halîmî Çelebi Efendi, Sultân’ın yanına geldi. Konuşurlarken Yavuz Sultan Selim Hân: “Şöyle bir rü’yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü’yânın gerçekleşmesi ta’birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta’birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekilde ta’birin cezası dayak değil mi?” dedi. Halîmî Efendi ise bana bakıp: “Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin.” Ben ise utancımdan başımı öne eğip dedim ki: “Vefât günü ile rü’yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü’yâ daha önce ise ferman devletlû Pâdişâhımındır. Eğer iş aksi ise, gerçek budur ki, cezası caize (hediye) ihsânıdır.” Halîmî Efendi bu sözlerimi doğru bulup, dedi ki: “Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır.” Başlara taç olan Pâdişâh, Şam’dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü’yânın, Muhammed Bedahşî’nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca, kıymetli bir hil’at (elbise) ile tam ayar ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf, Muhammed Bedahşî’nin kerâmeti eseridir diyerek, azîz rûhuna duâlar eyledim.”

Hasen Can, Yavuz Sultan Selîm’in vefâtını şöyle anlatır: “Sultân-ı Arab ve Acem, 926 (m. 1520) Şa’bân ayında eski saltanat merkezi Edirne’ye gitmeyi kararlaştırıp, vezirler ve dîvân erkânını, önceden, ordu-i hümâyûna lâzım olan pekçok ağırlıklar ve hazîne-i âmire ile yola çıkardılar. Ferhad Paşa’yı, beraber gitmek üzere alıkoydular. Hareketten evvel, birgün oturdukları köşkten çıkıp, sarayın eteğindeki bahçeye yürüyerek indiler. Gezintileri sırasında bir yokuşa çıkarken, ol dîn-i İslâm’ın koruyucusu, sırtlarında hissettikleri bir acıdan rahatsız olup, bu zavallı hizmetçilerine hitâb ederek: “Arkama güya bir diken batıp acıtır” buyurdular. Bu hakîr dahî: “Herhalde bahçedeki ağaçlardan düşüp gömleğe takılmış olmalı. Ferman buyurulursa görülsün” dedim. Buyurdular ki: “Caizdir.” O anda iskemleci, taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Selim Hân da, kürsü üzerine oturdu. Mübârek yakalarından elimi sokup her ne kadar araştırdımsa da, birşey bulamadım. Mübârek arkalan gayet kıllı olduğu için, elimi sürmekle birşey hissedemedim. Ayağa kalkıp bir miktar gittikten sonra, acıdan şikâyetlerini tekrarladılar. Bu kere düğmelerini açıp baktım. Kılların arasından birdenbire gördüm ki, bir kıl başı kadar yer ağarıp, etrâfı kırmızı olmuş, üzerine dokununca; “İşte oldur” dediler. “Ne makûle nesnedir?” diye suâl buyurdukta, beyân ettim. Buyurdular ki: “Bir parça sık!” Ben dahî şehâdet ve orta parmaklarımla kenarından yokladım. Parmaklarımın arası sertleşmiş büyük bir gudde ile doldu. İrâdemi kaybedip; “Saâdetlû Pâdişâhım, bu büyük bir çıbandır. Henüz hamdır, olmadıkça zedelemek caiz değildir. Bir münâsip merhem koymak gerektir” dedim.

Meğer bu hâdiseden üç gün önce, bu bendelerinin, çıban eleminden rahatsız olup arka arkaya üç gün kendilerine hizmet şerefinden mahrûm olduğum hâtır-ı şerîflerinde kalmış imiş. Bu sözlerime karşı latife olmak üzere: “Biz çelebi değiliz ki, bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim” dediler. Bu hâlle Kasr-ı saadete çıktılar. Ol geceyi acı ve ıstırap ile geçirdiler. Ertesi gün çıban olgunlaşsın için hamama

gittiler. Bu bendelerinin hazır bulunmadığını fırsat bilip, kendi tellâkları olan Hasen adındaki hizmetçilerine iyice sıktırıp, çıbanı zedelemişler. Hamamdan geldikte ayaklarına kapandım. Hasen Can, sözünle amel etmedik amma, kendimizi helak ettik” buyurdular. Macerayı etrâflıca anlatınca, aklım başımdan gitti. Zaman geçtikçe ol sert madde azıtıp, taştıkça taştı. Pâdişâh Edirne’ye gitmeye karar verdiğinden, geri bırakılmayıp, Şa’bân ayının ikinci günü Edirne’ye doğru yola çıktılar. Hastalığı gitgide şiddetlendi, ilâç kabûl etmez bir hâl aldı.

Çorlu yakınında Sırt köyü nam mahalle inildi. Buraya indiklerinde, çıban öyle bir hâl aldı ki, akıntısını vücûdundan def etmeye Sultânın iktidarı kalmadı. Çaresiz, ol mahalde ikâmet ve karar ihtiyâr buyuruldu. Ve daha önce Edirne’ye varan erkândan Vezîr-i a’zam Pîrî Paşa ve Mustafa Paşa ve Beylerbeyi Ahmed Paşa, ordu-i hümâyûna da’vet olundular. Bunlar gelince askerin içine bir şüphe düşmesin diye, işlerin icâbına göre dîvân toplanıp, mansıplar dağıttılar ve terfi-i merâtib eylediler ve neş’eli görünerek, gizli kederlerini belli etmediler. Ve iki ay müddet, acılar içinde vakit geçirdiler.

Bu sırada asker arasında binbir türlü haber şayi’ olup, yersiz bir takım hareketler olacağı alâmetleri belirince, vezirler bana haber gönderip, Sultan için nasıl bir çâre gerektiği sorulunca, ben de; askerin mübârek yüzlerini görmeye hasret kaldıklarını kendilerine arz edip, yalvarıp, yakararak otağ-ı hümâyûnun önüne çıkmalarını sağladım. Orada bir miktar vekar içinde durup yüzünü gösterdikten ve sipâhilerin hatırlarına düşen tereddüdü izâle ettikten sonra, geri dönerek yerlerine avdet buyurdular. Ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa’yı, sır saklamaya iktidarı olmadığı için Edirne muhafızlığı behânesiyle o tarafa yolladılar. Çıbana hiçbir ilâç ve ihtimâm kâr etmediğinden, aynı sene Şevvâl’in dokuzuncu gecesinde rûhunu teslim edip, bu elemli dünyâdan Cennet bahçelerine doğru uçup gittiler.

Hastalığı sırasında ona hizmet etmek şerefinden bir an mahrûm olmadım. Geceleri sabahlara kadar, mum gibi için için yanarak karşılarında durur idim. Bir hizmeti olmadığı zaman, emr-i âlileri ile döşekleri yanında oturur idim. Kâh mübârek elleri elimde, kâh asîl ayakları dizimde idi. Cerrahlar ilâca giriştikleri sırada, kâh omuzuma dayanır, kâh cerrahların yaptıklarına bakmaya me’mûr eder, ancak bana i’timâd buyururlardı. Vefâtında Kur’ân-ı kerîm okumak ve Kelime-i şehâdeti telkinde bulunmak vazîfesini yalnız ben gördüm. Son nefesine kadar bir an yanından ayrılmadım. Hattâ son nefesini vereceği sırada, bu hakîre hitâb edip buyurdular ki: “Hasen Can, bu ne hâldir?” Ben hizmetçileri dahî dedim ki: “Sultânım, Allahü teâlâ ile olacak zamandır.” Buyurdular ki: “Bizi bunca zamandan beri kimin ile bilirdin? Cenâb-ı Hakka teveccühümüzde kusur mu gördün?” Ben dahî dedim ki: “Hâşâ ki, bir zaman Allahü teâlânın adını anmayı unuttuğunuzu görmüş olam. Lâkin bu zaman başka zamanlara benzemediği için, ihtiyâten söylemeye cesâret eyledim.”

Kısa bir an geçtikten sonra; “Yâsîn sûresini oku!” diye ferman buyurdular. Emr-i hümâyûnları gereğince, Yâsîn sûresini hatmettim. Benimle beraber okudular. İkinci defa okurken, “Selâmün kavlen min Rabbirrahîm” âyetine geldiğim zaman gördüm ki, mübârek dudaktan bu âyet-i kerîmeyi okuyarak hareket eder ve o anda, önce sağ şehâdet parmağını kaldırıp diğer mübârek parmaklarını sıkıp temiz rûhunu teslim etti.

Eli elimde idi. Mübârek bileğini tutmuş, nabzını dinliyordum. Nabzın durduğunu hissedince, o anda lâzım olan hizmetleri yerine getirmek üzere ayağa kalktım. Hakimbaşı Ahî Çelebi orada idi. Benim ne yaptığıma bakıyordu. Ayağa kalktığımı görünce: “Henüz hayat bâkidir. Ne için ayağa kalkarsınız?” diye beni oturtmaya kalkınca; “Bu eşiğe alnımı koyduğum andan bu âna kadar velîni’metimin hizmetinden bir lahza yüz çevirmemişim. Bu sıralarda yapılacak iş budur. Tabiblik etmenin zamanı geçti ve asıl cevher kaybolup gitti” dedim. Gerekli hizmetleri yerine getirdim.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 602 vd.

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 119

3) Lütfî Paşa Târihi sh. 284

4) Hadîkat-ül-cevâmi’ cild-1, sh. 272

HASEN HÜSÂMEDDÎN UŞÂKÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Uşâkîlik tarikatının kurucusu. İsmi Hasen olup, lakabı Hüsâmeddîn'dir. 880 (m. 1475) senesinde Buhârâ'da doğdu. Soyu Hazreti Hüseyn'e ulaşır. Hacı Teberrük isminde bir tüccârın oğludur. Anadolu'ya gelip, Uşak'ta yerleştiği için "Uşâkî" denildi. Sonra İstanbul'a gelerek, Kâsımpaşa'da kendisi için yaptırılan dergâhta tâliblerine ilim öğretti. Hac farizasını îfâ ettikten sonra, dönüşünde 1003 (m. 1594) senesinde Konya'da vefât etti.

Hüsâmeddîn Uşâkî, ilk tahsilini babasının nezâret ve himâyesinde tamamladı. Babasının vefâtı üzerine ticâretle meşgûl olmaya başladı. Üzüntü içinde uyuduğu bir gece, rü'yâsında ona şöyle denildi: "Boş yere ticâretin zahmetini çekmek, hakîkat ehli için zarar ve ziyandır. Arzun âhıret ticâreti, ya'nî Allahü teâlâya kavuşmak olsun. Gayen sonsuz sermâyeyi elde etmek ise, dünyâ mallarından yüz çevirip, Anadolu'nun güzel şehirlerinden Uşak'ta oturan Seyyid Ahmed-i Semerkandî hazretlerine varıp teslim ol. Uzlet köşesine çekilip, dâima Rabbin ile ol! İşte bu ma'nevî işâretten ve almış olduğu emirden sonra kendinde bir başkalık hisseden Hüsâmeddîn Uşâkî hazretleri, bir an önce bu zâta kavuşmak arzusu ile yanıp tutuşmaya başladı. Babasından mîrâs kalan bütün mallarını, servetini ve kurulu ticâret düzenini kardeşi Mahmûd Çelebi'ye bağışlayıp, kalbinden dünyâ sevgisini uzaklaştırdı. Durmadan içini yakan aşk ateşinin te'sîri ile, yaya olarak Buhârâ'dan ayrılıp yola çıktı. Aylarca süren zahmetli ve meşakkatli yolculuklardan sonra, Erzincan vilâyetine geldi. O sırada Erzincan'da bulunan Seyyid Ahmed-i Semerkandî hazretleri ile karşılaşıp ona bağlanarak, sâdık bir talebesi oldu. Hakîkî rehber olan bu büyük âlime bağlılığının kuvveti sayesinde kemâle kavuşup, evliyâlığın yüksek derecelerine ulaştı. Seyyid Emîr Semerkandî hazretleri, kısa zamanda evliyâlık makamına yükselen Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye, aldığı ma'nevî emir üzerine hilâfetnâme verdi. Sonra Hüsâmeddîn-i Uşâkî, me'mûr edildiği Uşak şehrine giderek yerleşti.

Hocası Seyyid Ahmed-i Semerkandî'nin âhırete irtihâlinden sonra, onun yerine geçti ve talebe yetiştirmeye başladı. Kısa zamanda ismi güneş gibi parlamaya ve şöhreti çok uzaklara yayılmaya başladı. O sırada devrin pâdişâhı, Sultan İkinci Selim Hân idi. Pâdişâhın iki oğlundan biri olan Şehzâde Murâd, Manisa'da vâli idi. Şehzâde Murâd, Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine, kendisinin sultan olup olmıyacağını anlamak üzere, bir mektûpla hizmetçisini Uşak'a gönderdi. Uşak'a varan haberci, doğruca Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye giderek, huzûra kabûl edilmesini rica etti. Huzûra kabûl edilen haberci, daha mektûbu Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine vermeden ve ziyâreti hakkında birşey söylemeden, Uşâkî hazretleri ona; "Git' Şehzâdeye söyle. Hemen İstanbul'a hareket etsin. Filan gün saltanat tahtına oturacaktır" dedi. Haberci, hemen Manisa'ya dönerek müjdeyi Şehzâde'ye bildirdi. Şehzâde Murâd, vakit geçirmeden İstanbul'a hareket etti. Balıkesir'e geldiğinde, Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın gönderdiği elçilerle karşılaştı. Elçiler, Sadr-ı a'zamın mektûbunu Şehzâde'ye verdiler. Mektûbu okuyan Şehzâde, bu mektûptan babası Sultan İkinci Selîm'in vefât ettiğini, Sadr-ı a'zamın ölüm haberini halktan sakladığını ve kendisini tahta çıkarmak üzere da'vet ettiğini öğrendi. İstanbul'a giderek, Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin haber verdiği zamanda, Sultan Üçüncü Murâd Hân nâmıyla tahta geçti.

Bu hâdiseden sonra, Sultan Murâd Hân'ın Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine karşı sevgisi ve hürmeti daha çoğaldı. Onun kâmil bir zât olduğuna güveni bir kat daha ziyâdeleşti ve onu İstanbul'a da'vet etti. Bunun üzerine Hüsâmeddîn-i Uşâkî, Uşak'tan ayrılıp, İstanbul'a geldiğinde; Pâdişâh, erkânı ve büyük bir halk topluluğu tarafından hürmet ve ta'zim ile karşılandı. Aksaray civarında oturması için Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye bir ev tahsis edildi. Bir müddet orada kalan Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretleri, Pâdişâh'a yakınlığından istifâde etmek istiyenlerin verdiği sıkıntıdan dolayı Uşak'a dönmeye karar verdi. Yol hazırlıklarının yapıldığını haber alan Pâdişâh, bu büyük zâtın İstanbul'da kalması için ricada bulundu. Uşâkî hazretleri, Sultan Üçüncü Murâd Hân'ın ricasını kabûl edip, İstanbul'da kalmağa karar verdi. Pâdişâh'ın emriyle Kâsımpaşa civarında Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin adına bir dergâh inşâ edildi. Hasen Uşâkî burada uzun zaman kalarak, çok talebe yetiştirdi. Sohbetlerinde çok kimseler kemâle geldi. Hilâfet verdiği talebelerini Anadolu'nun çeşitli yerlerine, halka doğru yolu göstermeleri için gönderdi.

Hasen Uşâkî İstanbul'a geldiği zaman, evliyânın büyüklerinden Ümmî Sinân hazretleriyle görüştü. Ümmî Sinân ona Halvetîlik tarikatında hilâfet verdi. Şeyh Ahmed-i Semerkandî ise, ona "Kübreviyye" ve "Nûr-i Bahriyye" yolunun hilâfetini vermişti. Hüsameddîn Uşâkî de bu yolları birleştirerek, Uşâkîlik tarikatını kurdu.

Âşık Edîb Efendi, Hüsâmeddîn-i Uşâkî hakkında bir beytinde şöyle demektedir:

Hüsâmî himmetiyle ejder-i nefsi zebûn eyler.
Medet ey pîr-i cânperver Hüsâmeddîn-i Uşâkî!

Şeyh Müştak Kadirî ise onun büyüklüğünü şu beytinde aksettirmektedir:

Eder bir anda vâsıl kûy-i yâre cümle muştâki,
Nigâh-ı Himmet eylerse Hüsâmeddîn-i Uşâkî.

Şöyle anlatılır: "İnsanların kalabalığından rahatsız olan Hüsameddîn Uşâkî, Pâdişâh'tan hacca gitmek ve Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etmek için izin istedi. Pâdişâh ona izin verdi. Sefere çıkmadan önce, oğlu Mustafa Efendi'ye hanımının hâmile olduğunu söyleyerek; "Bizim bu fânî âlemi terketmemiz yakındır. O saâdetli oğlumun ismini Abdürrahîm koy ve kendisinin ilim ve terbiyesi ile meşgûl ol" diye vasıyyette bulundu.

Hüsameddîn Uşâkî, hac farizasını yerine getirip geri dönerken, Konya'da rahatsızlandı ve orada vefât etti. Cenâze namazı Konya'da kılındı. Vasıyyeti üzerine İstanbul'a götürülmek üzere yola çıkarıldı. Konya vâlisi, yola çıkmadan önce Hüsameddîn Uşâkî'nin kokmaması için ilaçlatmak istedi. Fakat oğulları ve talebeleri buna karşı çıkarak, Uşâkî hazretlerinin kokmıyacağını söylediler ve ilâçlatmadılar. Mübârek bedeni, hiç kokmadan İstanbul'a getirildi şimdiki kabrinin bulunduğu yere defnedildi.

Bir zelzele yüzünden Hüsâmeddîn Uşâkî'nin türbe ve dergâhı harâb olmuş ve çökmüştü. Kabir, sokak zemininden çok aşağı kaymıştı. Yağmur suları kabre doluyordu. Zamanın Pâdişâhı Sultan İkinci Abdülhamîd Hân bir gece rü'yâsında onu gördü. Uşakî hazretleri sultâna; "Kabrimdeki mahzuru izâle ediniz" dedi. Sultan uyanınca, hemen yakını Hacı Ali Paşa'yı huzûruna çağırıp, rü'yâsını ona anlattı. Sultan Abdülhamîd Hân, dergâhın yerini bilmiyordu. Hacı Ali Paşa'ya dergâhın ve türbenin yerini bulmasını söyledi. Hacı Ali Paşa, Kâsımpaşa'da dergâhın ve türbenin yerini araştırarak, buldu. Dergâhın zelzeleden ve su baskınından sonra yıkık ve dökük bir hâlde olduğunu sultâna bildirdi. Sultânın emri ile, dergâh türbe yeniden yaptırılarak şimdiki hâline getirildi.

Şöyle anlatılır: "Kâsımpaşa'da, Uşâkî hazretlerinin dergâhı yakınlarında Ali Efendi isminde bir zât vardı. Ali Efendi misk satıcısı idi. Birşey tartarken, hak geçmesin diye çok dikkat ederdi. Ali Efendi Hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitmişti. Hacı olduktan sonra, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret için Medîne-i münevvereye gitmek istedi. Fakat ayaklarındaki bir hastalıktan dolayı gidemedi. Bu duruma çok üzüldü. Bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; "Ağlama! Kâsımpaşa'da evlâdım Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin kabrini ziyâret et, onu ziyâret etmek, beni ziyâret gibidir" buyurdu. Sonra İstanbul'a dönen Ali Efendi, hergün işe giderken Uşâkî hazretlerinin kabrini ziyâret etmeği kendisine vazîfe ve âdet edinmişti. Vefât ederken bunu çocuklarına vasıyyet etti."

Hüsâmeddîn Uşâkî, çeşitli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Evrâd-ı kebir, 2- Hizb-üt-tesbîh, 3-Ahzâb-ı Usbûiye 4- Şerhu virdi Settâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefîne-i evliyâ cild-4, sh. 179

2) Mir'ât-ı İstanbul cild-1, sh. 529

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 995, 1003

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 23

HASEN IRÂKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen Irâkî'dir. Doğum târihi bilinmeyen Hasen Irâkî, 930 (m. 1523) senesinde, aşağı Mısır'da Kevm denilen yerde vefât edip, Bâb-üş-Şa'riyye'nin dışına defnedildi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Tabakât-ül-kübrâ isimli meşhûr eserinde şöyle anlatır: "Hocalarımdan Ebü'l-Abbâs el-Harisî ile birlikte Hasen Irâkî'nin yanına gitmiştik. Hasen Irâkî bana dedi ki: "Bu yola girişimin ilk vaktinde olan bir hâdiseyi sana hikâye etmek, anlatmak istiyorum. Böylece sen, küçüklükten beri benim dostum arkadaşım gibi olmuş olursun." Ben de; "Peki efendim" deyip, kabûl ettim. Bunun üzerine şöyle anlattı; "Ben gençliğimde Dımeşk'da bulunuyordum. San'atkâr idim. Bir Cum'a günü arkadaşlarım

ile birlikte, oyun oynamak, eğlenmek ve içki içmek üzere toplandık. Bu sırada, Allahü teâlâ tarafından bana bir nidâ geldi ki, gizliden duyduğum bu ses bana; “Sen bunun için, böyle şeyler yapmak için mi yaratıldın?” diyordu. Bunun te’sîriyle bende bir değişiklik hâsıl oldu. İçinde bulunduğum hâlden utanıp, pişman oldum. Orada bulunanları ve eski hâlimi terkedip, onların yanından kaçtım. Onlar ne olduğunu anlıyamayıp, peşime düştüler ise de, bana yetişemediler. Benî Ümeyye Câmii’ne varıp, içeri girdim. Orada, kürsî üzerinde bir şahıs va’z ediyordu. Ve hep, Hızır aleyhisselâmın hâlini anlatıyordu. Birden Hızır aleyhisselâma karşı bende aşırı bir muhabbet hâsıl oldu. O zât va’zını bitirip gitti. Fakat ben, Hızır aleyhisselâmın hasretiyle kalakaldım. Kendisiyle görüşmek arzusu bende kuvvetlenmişti. Öyle ki, secdeye kapanıp, o zât ile buluşup konuşmak nasîb etmesi için Allahü teâlâya durmadan yalvarırdım.

Bir akşam namazından sonra idi. Birden arkamda oturan bir zâtın omuzuma dokunduğunu hissettim. Bana; “Evlâdım. Allahü teâlâ yaptığın duâyı kabûl etti. Ben Hızır’ım. Benimle ne işin var? Bana ne diyeceksin ki, bu kadar şiddetli bir arzu, ile görüşmek istiyorsun?” dedi. Ben çok sevinip, benimle beraber evimize gelmesini rica ettim. Kabûl etti. Eve gittik. Eve vardığımızda; “Benim için, boş tenhâ bir yer bul, orada yalnız başıma kalayım” dedi. Ben de kendisine boş bir yer (oda) gösterip, orada kalabileceğini söyledim. Burada yedi gün, yedi gece kaldı. Bana zikrin, Allahü teâlâyı çok anmanın ve O’nu hiç unutmamanın ehemmiyetini anlattı. Buyurdu ki: “Sana benim yaptığım virdimi (devamlı yapmakta olduğum vazîfemi, zikrimi) öğreteceğim. İnşâallahü teâlâ buna devam edersin ve hiç terketmezsin. Bir gün oruç tutar, ertesi gün tutmazsın. Bu şekilde devam edersin. Her gece beşyüz rek’at namaz kılarsın.” Ben de kabûl edip; “Peki” dedim. Beraber olduğumuz günlerde, ben geceleri onunla beraber beşyüz rek’at namaz kıldım. Sonra da bu şekilde devam etmeye niyet ettim. Ben o zaman yakışıklı ve genç idim. Bana, insanların arasında fazla ihtiyâç olmadıkça bulunmamamı tavsiye etti. Beraber olduğumuz zamanlarda beni tam arkasına oturtur, ben de tavsiyelerine aynen uyardım. Güzel bir cübbesi ve güzel bir sarığı vardı. Yanında bulunduğu günler yedi gün olunca, gitmeye hazırlandı. Benimle vedâlaştı ve buyurdu ki: “Ey Hasen, hiçkimse ile seninle kaldığım kadar fazla kalmadım. Gücün yettiği müddetçe zikre devam et. Sen inşâallah uzun bir ömür yaşayacaksın.” Hasen Irâkî hazretleri anlatmaya devam ederek, buyurdu ki: Hızır aleyhisselâmın bana öğrettiklerine aynen riâyet ettim. Bu riâyet bereketiyle, elhamdülillah çok ni’metlere, derecelere nail oldum. Onun haber verdiği gibi, hakîkaten ömrüm uzun oldu. Şu anda yaşım yüzyirmiyedi seneye ulaşmış bulunuyor.

Hızır aleyhisselâm benim yanımdan ayrıldıktan sonra, seyyah olup yollara düştüm. Hindistan’a ve Sîn (Çin) memleketine kadar gittim. Sonra Acem, Anadolu ve batı memleketlerine gittim. Elli sene devam eden seyahatten sonra Mısır’a döndüm. Mısır’da girmek istediğim bir bölgeye beni bırakmadılar. Bana mâni oldular. Midyen Metbûlî isminde âlim bir zât bana haber gönderip, mâni olunan yere girmek için ısrar etmememi, Karâfe’de ikâmet etmemi söyledi. Ben de kabûl ettim. Karâfe’ye gidip, metrûk (terkedilmiş) hâlde bulunan kubbe gibi bir yerde yirmi sene kaldım. Orada dünyâ, ihtiyâr bir kadın sûretinde gelip bana hizmet ederdi. Hergün iki parça yufka ekmek ve bir kap yemek getirirdi. Orada kaldığım müddetçe, kendisi ile (ihtiyâr kadın sûretindeki dünyâ ile) hiç konuşmadım. O da bana birşey söylemedi.

Yirmi sene önce girmek istediğimde bana mâni olduktan yere girmek için tekrar izin istedim. Birket-ül-Kar denilen yerde kalabileceğime dâir izin verdiler. Orada birkaç sene kaldım. Çok sıcak bir yerdi. Abdülkâdir Deştûtî hazretleri benim kaldığım o yerde bir câmi yaptırmak istiyor, bunun için benim başka bir yerde yerleşmemi istiyordu. Ben de oradan ayrılıp, bu Kevm beldesinde yerleştim.

Ey Abdülvehhâb, sana tavsiyem odur ki, hiç bir kimse ile çarpışma! Münâkaşa ve mücâdele yapma! Sana birisi birşey söylese, buna hakkı olmadığı hâlde söylemiş olsa dahî, sen peki deyip kabûl et! Senin ecrini, mükâfatını Allahü teâlâ mutlaka verir!” Ben Hasen Irâkî hazretlerinin anlattıklarını ibretle dinleyip, tavsiyelerine uymağa çok gayret ettim.”

Rivâyet edilir ki, diğer büyük zâtlar gibi, Hasen Irâkî hazretleri de nefse muhalefet etmeye, nefsin arzularına uymamaya çok gayret ederdi. Bir kimse, ona hediye olarak yeni bir elbise getirseydi, o elbiseyi parça parça keser, sonra tekrar dikerdi. Böylece, yeni olduğu hâlde eskimiş gibi görünen elbiseyi giyerdi. Bu hâlini anlamak istiyenlere buyururdu ki: “Nefsim, eşyanın yeni olanlarını kullanmaya meylediyor. Elbiseyi kesip yamayarak, eski hâle getirip ondan sonra giyince, nefsin bu meyli kalmıyor. Böylece ona muhalefet etmiş oluyorum.”

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 139

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 400

HASEN MATRÂVÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hasen olup, nisbeti Matrâvî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 916 (m. 1510) senesinde vefât etti.

Hârikalar ve kerâmetler sahibi evliyânın önde gelenlerinden olan Hasen Matrâvî, Karâfe Câmii'nde ikâmet ederdi. İnsanlar onu ziyâret etmek, sohbetlerinde bulunmak için uzak yerlerden yanına gelirlerdi. Yaşı ilerleyip, yüz yaşına yaklaşmış olduğu hâlde, geceleri kalkar, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Bunu hiç aksatmazdı.

Rivâyet edilir ki, bir gece Hasen Matrâvî'nin abdest suyu bitmişti. Bu hâlde iken Allahü teâlâya teveccüh edip, yalvardı. Bir de ne görsün, tam o sırada hâl sahibi âriflerden bir zât havada uçuyor ve omuzunda da su kabı var. O zât Hasen Matrâvî'nin yanına indi. Omuzunda bulunan su kırbasını Nil nehrinden doldurmuş idi. O sudan yavaşça dökdü, Hasen Matrâvî de abdest aldı. Bundan sonra o zât tekrar havada yükselerek, oradan ayrılıp uzaklaştı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Hasen Matrâvî hazretleri, bu hâdiseyi bana anlattı ve sonra; "Evlâdım, Allahü teâlâya karşı yaptığı ibâdet ve tâatte, sâdık, doğru, samimî ve ihlâslı olan kimseye Allahü teâlâ mahlûkâtı hizmetçi kılar, itaat ettirir ve boyun eğdirir. Eğer benim geceleyin ibâdete kalkmam ihlâs ile olmasaydı, başka bir sepeble olsaydı, Allahü teâlâ bana evliyâsından birini göndermezdi" buyurdu.

Hasen Matrâvî hazretlerinin menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 399

HATTÂB RAÎNÎ

Hadîs, fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Hüseyn'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Hattâb Raînî diye meşhûr oldu. 902 (m. 1496) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Mekke-i mükerremede doğdu. 954 (m. 1547) senesinde batı Trablus'da vefât etti.

Hattâb Raînî, fıkıh ilmini ve diğer ilimleri, babası Hattâb-ı Kebîr, Ahmed bin Abdülgaffâr ve evliyânın büyüklerinden Muhammed bin Irak'dan öğrendi. Hadîs âlimlerinden Abdülkâdir Nüveyrî, Muhibbüddîn Ahmed bin Ebi'l-Kâsım Nüveyrî, Burhânüddîn Kalkaşendi, İzzüddîn Abdülazîz bin Fehd, Cemâlüddîn Sânî, Abdürrahmân Kâbûni ve birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde çok yükseldi. İlim öğrendiği âlimlerin hepsi ona icâzet (diploma) verdiler. Ondan ise Abdürrahmân Tâcûrî, Muhammed Kaysî, oğlu Yahyâ Hattâb ve birçok âlim ilim öğrendi.

Hattâb Raînî, çok çeşitli ilimlerde mütehassıs idi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde derin bir âlim idi. Lügat bilgisi çok genişti. Sarf, nahiv, ferâiz ve hesap ilimlerinde de söz sahibi idi. Hicaz'daki Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin sonuncularındandır.

Ebû Abdullah Hattâb Raînî çok güzel eserler yazdı. Muhtasar-ı Halîl'e çok kıymetli bir şerhi vardır. Vefât ettikten sonra, büyük oğlu Yahyâ bunu dört cild hâlinde temize çekti. Bu eserinde, onun zekâsının yüksekliği ve mevzûlara hâkimiyeti açıkça görülür. Bu eser üzerine, onun yazdığından daha güzel bir şerh yazılmamıştır. Yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tahrîr-ül-kelâm fî mesâil-il-iltizâm, 2-Tahrîr-ül-mekâle fî şerh-ir-Risâle li İbn-i Gâzî, 3- El-Beşâret-ül-Henîe bi ennattâun lâ yedhulu Mekket-el-mükerremete velmedînete, 4-Tefrîh-ül-kulûb bil-hisâl-il-mükeffireti li mâ tekaddeme ve mâteahhere min-ez-zünûb 5- Tefsîr-ül-Kur'ân-ı kerîm (tamamlanmamıştır), 6- Umdet-ur-râvîn fî ahkâm-it-tavâin, 7-Kurret-ül-ayn bi şerh-il-verekât li İmâm-il-Haremeyn fil-usûl, 8-El-Kavl-ül-metin fî ennettâun lâ yehdul-ül-beled-el-emîn, 9- El-Kavl-ül-vâdıh fî beyân-il-revâih, 10- Mutemmimet-ul-âcûrûmiyye fî ilm-il-Arabiyye, 11- Mevâhib-ül-celîl fî şerhi

muhtasar-uş-Şeyh Halîl fil-fürû' 12- Hidâyet-üs-sâlik-ül-muhtâc li beyân-il-mu'temir vel-hac, 13- Tahrîr-ül-kelâm, 14-Namaz vakitlerinin aletsiz olarak, felekî faaliyetlere göre bulunmasına dâir üç risale.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 230

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 242

3) El-A'lâm cild-7, sh. 58

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1628

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 337

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 183, 301, cild-2, sh. 121, 252, 704

7) Brockelmann Gal-2, sh. 387

HAYÂLÎ

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülkerîm'dir. Hayâlî diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemekte olup, 930 (m. 1523) senesinde vefât etti. Babası Abdülkerîm Efendi'nin Edirne'de Sitti Sultan Câmii yakınında bina ettiği mektebin bahçesinde defn edildi.

Zamanının âlimlerinden Molla Azâri, Molla Lütfî ve Molla Kestelî gibi zâtlardan ilim tahsil ettikten sonra, Kalenderhâne Medresesi'ne müderris ta'yin olunup, ilim öğretmekle meşgûl oldu. İlmî yönden yükseldikten sonra, ba'zı yerlerde kadılık yaptı. Bu vazîfeyi adâlet ve doğruluk üzere bir müddet yürüttü. Yavuz Sultan Selim Hân zamanında defterdârlığa ta'yin edildi. Bu vazîfeyi de yüksek bir gayret ve titizlikle başarınca, Pâdişâh'ın iltifâtını kazandı. Fakat 920 (m. 1514) senesinde Amasya'da Yeniçeriler arasında çıkan fitneden dolayı bu vazîfeden alındı, tekrar kadılık vazîfesine döndü. İzmir kadısı oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığının ilk zamanlarında, İzmir kadısı iken vefât etti.

Abdülkerîm Hayâlî Efendi; zekî, âlim, fasih bir lisâna sâhib idi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek, konuştuğu zaman tatlı dilli ve ikna edici idi. Kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman onun hükmünü açıklamakta geç kalmazdı. Tasavvur ve hayâl gücü fazla olduğu için, "Hayalî" diye anılmıştır. Kâdılık yaparken, hakkı ve hakîkati araştırır, adâletten şaşmazdı. Verdiği kararlarda kimseden çekinmezdi ve cesâretli idi. Sohbet esnasında hoşsohbet ve güleryüzlü olan Abdülvehhâb-ı Hayâlî Efendi'nin bu güzel vasıflarından başka, yüksek ilmî derecesi şairliği de vardı. Şiirlerinde Hayâlî mahlasını kullanırdı. Türkçe olarak yazdığı "Leylâ ve mecnûn" adlı manzûm bir eseri vardır. Onun beyitlerinden;

Harâb olubdur ol âbâd gördüğün gönlüm,
Gamla dopdoludur şâd gördüğün gönlüm.

Cihanda başına sultân iken benim servim,
Kul oldu sen şaha âzâd gördüğün gönlüm.

Hayret alır aklımı baksam gözüne kaşına,
Şad hezârân aferin ol sûretin nakkaşına.

Meşhedi taşını mecnûnun alâmeti sanma göz,
Senk-i mihnettir ki, yağdırdı zemâne başına.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 333

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 404

3) Tezkiret-üş-şu'arâ (Kınalı-zâde Hasen Çelebi) cild-1, sh. 353

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-3, sh. 2070

HAYREDDÎN HIZIR BÂLÎ

Osmanlılar zamanında yetişen evliyâdan. İsmi, Hayreddîn Hızır'dır. Hızır Bâlî Efendi diye meşhûr olmuştur. Bugün Yugoslavya sınırları içinde bulunan Manastır'da doğduğu

bilinmekle beraber doğum târihi bilinmemektedir. 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

İlk önceleri, bir küçük dükkânda güzel koku satmakla meşgûl idi. Bir gece rü'yâsında Sirozlu Kâtib-zâde isminde bir zâtı gördü. O zât ona, Halvetiyye yoluna girmesini emr etti. Bunun üzerine ertesi gün, dükkanındaki güzel kokuları dağıtıp dükkânını kapattı. Sirozlu Kâtib-zâde'nin hizmetine kavuşmak üzere yola çıktı. Şeyh Kâtib-zâde'nin huzûruna varınca, talebeliğe kabûl edildi. Huzûrunda hizmet ve sohbette bulunup yükseldi.

Halvette olduğu ilk zamanlarda, bulunduğu odanın kapısını nûr yüzlü bir zât açıp; "Kırklardan birisi vefât etti. Sizi onun yerine vazîfelendirelim" buyurdu. Bu zâtın emrine uyarak, istenilen vazîfeye tâlib oldu. Daha sonra o zâtın işâretiyle, Manastır'da bir câmi ve dergâh yaptırıp, insanlara Allahü teâlânın dînini ve peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmakla meşgûl oldu. Gece-gündüz demeden insanlara hak yolu anlatıp irşâd etmekte iken vefât etti.

Hızır Bâlî hazretlerinin yüksek hâlleri ve birçok kerâmetleri vardır. Çok güzel rü'yâ ta'bir ederdi.

Câmi ve dergâh yaptırmaya başladığı zaman, sâdece yedi dirhemi vardı. Ancak câmi ve dergâh tamamlandığı zaman, yetmişbin akçe harcadığı görüldü. Cenâb-ı Hak, niyet ve çalışmaları neticesinde, ihtiyâcı olan parayı bol bol ihsân etti. O zamanlar, geçimini te'min etmek için diktiği bağ ve bahçesinden başka birşeyi yoktu.

Devşirme usûlü ile saraya gelip yetiştirilen kişilerden birisi, bir rü'yâ görüp ta'birini Hızır Bâlî'den sordu. Hızır Bâlî rü'yâyı dinledikten, sonra; "Sen nikâhı düşmeyen birisiyle bilmeyerek evlenmişsin" buyurdu. Araştırıldığında, o kişinin evlendiği kadının, kendi kız kardeşi olduğu anlaşıldı. O kişi bilmeden düştüğü bu durum için tövbe edip kardeşini başka bir müslümanla evlendirdikten sonra, işlemiş olduğu günâhın keffâreti olarak hacca gitti.

Nakl edilir ki; Manastır şehrinin ileri gelenlerinden Mustafa Çelebi isminde birisi hacca gitmişti. Harem-üş-şerîfte Hızır Balî hazretlerini de tavaf ederken gördü. Hac dönüşü Manastır'a geldiğinde, onu karşılayanlar arasında Hızır Bâli de vardı. Mustafa Çelebi onu görünce, hemen elini öpüp ayağına kapanmak istedi. Bunun üzerine onu bir kenara çekip; "İnsan insana benzer, her gördüğünü söyleyen hatâ eder" diye nasîhat etti ve o hâli bildiğini işâret etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 78

HUBBÎ MOLLASI (Muhammed bin Abdullah)

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Şâir. İsmi, Muhammed bin Abdullah'dır. Mahlası Vüsûlî olup, Hubbî Mollası ve Muhammed Vüsûlî Efendi diye tanınır. 930 (m. 1523) senesinde doğdu. 998 (m. 1589) senesi Receb ayının onsekizci günü, İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin (radıyallahü anh) türbesinin yakınında defnedildi. Müstakil türbesi vardır.

Vüsûlî'nin muhterem babası, Sultan Selim Hân şehzâde iken kapıcı başılığı yapardı. Ayrıca şehzâdenin terbiye edilmesi ve yetişmesi için de saraya sık sık girip çıkardı. Muhammed Vüsûlî, zamanındaki âlimlerden dînî ilimleri öğrendi. Sonra Saçlı Emîr Efendi ismi ile meşhûr âlimin derslerine devam etti. Bu arada Muhaşşi Sinân Efendi'nin derslerine de devam ederek olgunlaştı. Dînî ilimleri tahsil edip bitirdikten sonra, 949 (m. 1542) senesinde Haleb kadısı oldu. Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığı zamanında Anadolu kadıaskeri olan ve Mirim Kösesi diye tanınan Muhammed Efendi'nin ve Şehzâde Sultan Selim Hân'ın tavsiyeleri ile, Bursa"daki Emîr Sultan Medresesi'ne müderris oldu. Oradan Eski İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde müderrislikten ayrıldı. Konya'da bulunan Şehzâde Âlişân'ın yetişmesi için Konya'ya gitti. Şehzâde Âlişân Konya'dan Kütahya'ya gelince, Şehzâde ile beraber Kütahya'ya geldi. Germiyanoğlu Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. Aynı zamanda Mevlevîlik yolunu öğretmek ve Şehzâde Kerîm Efendi'nin hocalığını yapmak vazîfesi de ona verildi. Kerîm Efendi'yi çok güzel yetiştirdi. İlim ve edeb hazînesi hâline getirdi.

Hubbî Mollası Kütahya'ya geldiğinde, onu sevenler şu rubâ'îyi söylemişlerdir:

“Ne yerdir ki, ayak bastın,
Yüzüm orda kilim olsun.
Ne yoldur ki gölge yaptın,
Tenim orda toprak olsun.”

974 (m. 1566) senesinde, Sultan Selim Hân’ın pâdişâh olduğu zaman, Mu’allim-zâde Efendi yerine Bursa kadılığına ta’yin olundu. Yine aynı senenin Zilhicce ayında, Hasen Efendi’nin yerine İstanbul kadısı oldu.

Hubbî Mollası (radıyallahü anh), ilimde nihâyetsizlik deryasının dalgıcı idi. Temiz kalbli, açık konuşan, sağlam i’tikâdlı, yumuşak huylu, lisânı kibar bir zât idi. Hüküm vermekte keskin kılıç gibi idi. Dört defa İstanbul kadısı oldu. Osmanlılarda bir talebe medreseden me’zûn olurken, bir kimse ilmî bir hüviyete kavuşurken, mühim bir vazîfeye başlarken ve bunlar gibi ba’zı mühim işlerde, bu işe işâret olarak sarık sarılır ve bu sarık sarmak merasim ile yapılırdı. Hubbî Mollası İstanbul kadısı iken, Pâdişâh’a yazılı olarak müracaat edip, bu sarık sarma merasiminin devletin resmî merâsimi hâline getirilmesini sağladı.

Hubbî Mollası (radıyallahü anh) İmâm-ı Tartûşî’nin “Sirâc-ı Vehhâc” isimli kitabını, akıcı bir lisân ile Türkçeye tercüme etti. Tophânede çok güzel bir câmi ile bir hamam yaptırdı, iki eseri de mimari bakımdan şaheserdir. Parmakkapı’da da yaptırmış olduğu mescid ve mektebi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 127

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 311

HÜSEYN BİN ABDULLAH AYDERÛS

Evliyânın, büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Abdullah Ayderûs’tur. 861 (m. 1456) senesinde Yemen’de doğdu. 917 (m. 1511) senesinde Yemen’in Terim kasabasında vefât etti. Orada babasının yanına defnedildi.

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs seyyid olup, ilim, amel, cömertlik ve diğer güzel huylarda üstün bir dereceye sâhibdi. Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Gece-gündüz Kur’ân-ı kerîm okur, ecdadının âdet-i şerîfesi üzere geceleri ihyâ eder, ibâdetle geçirirdi. Misâfirlere, fakirlere, kimsesizlere bol bol yedirir, içirir, yardım ederdi. Herkesin kardeşçe yaşamasını ister ve insanların aralarını ıslâh ederdi. Kur’ân-ı kerîmden Allahü teâlânın murâdını ve hadîs-i şerîflerden Muhammed aleyhisselâmın murâdını anlıyan bir zât idi.

Babası onun hakkında dedi ki: “Secdede iken yaptığım duâların çoğunda, Allahü teâlâdan bana sâlih ve âlim bir evlâd vermesini istedim, işte o evlât, bu oğlum Hüseyn’dir.”

Kardeşi Ebû Bekr bin Abdullah Ayderûs onun hakkında dedi ki: “Kardeşim Hüseyn, bizden üstün ve cömerttir. Zira o, sıkıntı ve darlık hâlinde de yardım eder, elinde ne varsa verirdi. Biz ise imkânımız olduğu zaman yardım ederdik.”

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs’un, ilim ve edeb öğrendiği hocalarından ba’zıları şunlardır: Fakîh Abdullah bin Ahmed Ebû Kesîr, Kâdı İbrâhim bin Zâhira, Fakîh Muhammed bin Abdürrahîm Eska, Fakîh Allâme Abdülhâdî Sûdî’dir.

Fakîh Abdullah bin Ahmed Ebû Mahzeme dedi ki: “Ben Hüseyn bin Ayderûs’dan daha akıllı, ileri görüşlü bir zât görmedim.” Hüseyn bin Ayderûs, iki sene kadar Mekke-i mükerremede mücavir, olarak kaldı ve ceddi Muhammed aleyhisselâmın kabrini devamlı ziyâret etti. Çok kimseler, Hüseyn bin Ayderûs’u yazılarında ve şiirlerinde medhettiler. Özetle şöyle dediler “Âlimlerin, evliyânın onun üstünlüğü hakkında söyledikleri haberler kulaktan kulağa yayıldı. O, bereketli bir yağmur gibidir. Mal, mülk sahibi olanların cimrilik yaptığı bir zamanda o, bereket yüklü bir yağmur bulutu gibi muhtaçların imdâdına koşup yardım etti. İnsanlara dünyâ ve âhıret saadetini gösteren İslâm dînine sımsıkı bağlı ve Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerini dilinden düşürmiyen bir zât idi. Kendinden önceki âlimlerin, velîlerin üstünlüklerine ve güzel ahlâkına vâris oldu.”

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs’un çok kerâmetleri görüldü. Hüseyn bin Ayderûs’un talebesi olan Abdürrahmân bin Ali şöyle anlattı: “Bir Cum’a günü Hüseyn bin Ayderûs’un arkasında sabah namazı kılıyorduk. Birinci rek’atte secde sûresi’nin yarısını okudu. Ben de o arada çok daraldım, ikinci rek’atinde öbür yarısını okuması lâzım idi. Fakat o, ikinci rek’ atte Fâtiha’dan sonra hemen İhlâs sûresini okudu ve rükû’ etti.

Ben ve diğer cemâatin hepsi bu duruma şaşırdık. Zîrâ her zaman, uzun bir sûrenin yarısını bir rek'atte, diğer yarısını da bir rek'atte okurdu. Namaz bittikten sonra, mihraba döndü ve tefekkürle meşgûl oldu. Güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra duhâ namazı kıldı. Sonra bize bakıp buyurdu ki: "Cemâatte daralan bir kimse varsa, o zaman zammı sûreyi kısa okumak lâzımdır." O zaman anladım ki, o benim darda olduğumu anlamış ve onun için kısa olan İhlâs sûresini okumuş."

Hüseyn bin Abdullah'ın ba'zı talebeleri huzûruna gelip, mallarının azlığından ve nüfuslarının çokluğundan ve bu yüzden de geçim sıkıntısı çekmekte olduklarını söylediler ve hocalarından kendilerine bir yol göstermesini taleb ettiler. Bunun üzerine Hüseyn Ayderûs, dergâhın bir hizmetçisini huzûruna çağırdı ve ona dedi ki: "Bana bir miktar hurma ile, kuru üzüm ve buğdayla diğer erzaklardan getir." O da onun emrettiği bütün şeylerden bir miktar getirdi. Ayderûs onları aldı ve üzerine okuyup duâ etti ve talebelerine dağıttı. Onlar da götürüp, kendi erzaklarının arasına karıştırdılar. Çok az birşey, Ayderûs'un himmet ve bereketi ile onlara uzun zaman yetti. Onlar da hocalarının bereketinden olduğunu anladılar ve bir daha geçim sıkıntısı çekmediler.

Hüseyn Ayderûs'un talebelerinden olan Muhammed bin Ali, bir sebepten dolayı Şebâm beldesinde hapse atıldı. Hapiste iken hocasını vesile ederek, kurtulması için Allahü teâlâya yalvardı. Akşam o beldenin âmiri Ayderûs'u rü'yâsında gördü. Çok heybetli idi. Âmir korkuyla: "Ey efendim, sizin bize bir emriniz var mı?" diye sordu. O da; "Hapishânenizde bulunan Muhammed bin Ali benim talebemdir ve sen onu suçsuz olarak haps ettirdin. Onu hemen serbest bırakın. Derhâl benim yanıma gelsin" dedi. Bunun üzerine, sabah olur olmaz âmir gidip hemen onu hapisten çıkardı ve ona; "Hüseyn Ayderûs seni yanına ister" dedi. O bu duruma çok hayret etti. Kendi kendine; "Âmir acaba onu nerede gördü ?" diye düşündü. Hocasının huzûruna gelince, hocası ona tebessüm ederek; "Yavrum, onlar bizi rü'yâda gördüler" buyurdu.

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs, bir şiirinde özetle şöyle dedi:

"Allahü teâlâyı zikretmek (anmak), hayâta tad ve güzellik verir. Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği yola gir. O'nun emirlerine uy. Gayet edebli ol. Oyun ve eğlenceyi bırak, âhıret için çalış. Nefsinle mücâdele et. İşlerini sırf Allahü teâlânın rızâsı için yap. Doğru yolda bulunan âlimlere ve onların kitaplarına göre işlerini yap, onlara uy. Şunu unutma ki, dünyâda da âhırette de izzet ve şeref, Allahü teâlâya ibâdet etmekte, O'nun beğendiği ve râzı olduğu işleri yapmaktadır. Yoksa malda ve makamda değildir."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 405

2) Nûr-us-sâfir sh. 88

HÜSEYN BİN AHMEDÎ

Evliyânın büyüklerindendir. İsmi, Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn'dir. Aslen Halebli olup, Musul'a gelip yerleşmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. Mekke-i mükerremede 912 (m. 1506) senesinde vefât etti. Orada defnedildi.

Birçok kerâmetleri ve üstün hâlleri vardır. İbn-i Hanbelî onun kerâmetini şöyle anlatır: "Ben, Hüseyn bin Ahmed ile birlikte hacca gitmiştim. Mekke-i mükerremeye vardıktan sonra, Arafat'ta vakfeye durmuştuk. Beni yanına çağırıp buyurdu ki: "Benim ömrümün sonu yaklaştı. Bu mübârek topraklardan gitmek istemiyorum. Sana vasıyyetlerimi bildireyim." Az bir zaman sonra da vefât etti. Lâkin o sene Mekke-i mükerremede çok su sıkıntısı var idi. Onun cenâzesini yıkamak için suyu nereden bulurum diye düşünürken, yanıma yüksek sesle konuşan birisi geldi. Dedi ki; "Hüseyn bin Ahmed vefât mı etti?" Ben de "Evet" dedim. "Neden bu kadar düşünceli duruyorsun?" deyince; "Ben yalnızım ve su sıkıntısı da var. Onun techîz ve tekfinini yalnız nasıl yaparım ve gasli için suyu nereden bulurum?" dedim. O kimse bana; "Sen burada bekle, bir yere ayrılma" dedi ve gitti. Aradan biraz zaman geçince, bir de baktım ki, o kimse, ellerinde birer testi su ve kefen bulunan bir toplulukla beraber geldi. Yanıma gelir gelmez hazretin cenâzesini yıkamaya başladılar, yakın bir kabristanda kabrini kazıp, beraberce defnettik. Bana hepsi ta'ziyette bulundular ve yanımdan ayrıldılar. Onların kim olduklarını ve nereden geldiklerini bilmiyordum.

Birkaç gece sonra, Hüseyn bin Ahmed hazretlerini rü'yâmda beyaz elbiseler içinde, bağ ve bahçeler arasında sevinçli

olarak gördüm. Bana; “Allahü teâlânın rahmeti senin üzerine olsun. Sen beni sâlih kimselerle birlikte çok güzel techîz ve tekfin ettin” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 405

HÜSEYN-İ MECZÛB

Mısır’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hüseyn-i Meczûb diye tanınır. Evliyâlık hâlleri ile ve Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Zamanında bulunan evliyâ arasında, devamlı olarak oruç tutan bir zât olarak tanınırdı. Doğum târihi bilinmemektedir. Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda fazla ma’lûmat bulunamıyan Hüseyn-i Meczûb 920 (m. 1514) senesinde vefât etti.

Çok kerâmetleri görüldü. Susadığı zaman bir kuyunun başına gider ve; “Ey kuyu! Hüseyn susamış” derdi. Allahü teâlânın izni ile, kuyunun suyu bir anda yükselirdi. Hüseyn-i Meczûb o kuyudan kana kana içer, sonra kuyunun suyu yine eski seviyesine inerdi.

Rivâyet edilir ki, Hüseyn-i Meczûb’un bulunduğu beldede Ebû Kûre isminde değirmencilik yapan bir kimse ve hanımı vardı. Bunların çocukları olmuyordu. Birgün bu hanım, Hüseyn-i Meczûb’a haber gönderip, bir çocukları olması için duâ ederse ve bir çocukları olursa, sevâbını kendisine hediyye etmek üzere bir mevlid okutmayı nezrettiğini (adadığını) bildirdi. O da duâ etti. Hakîkaten o hanım hâmile oldu ve bir erkek çocuğu oldu. Fakat aradan geçen zaman içinde, o hanım yaptığı nezri unuttu. Birgün bu hânım, bir tavuk kızarttı. Efendisiyle birlikte yemek üzere sofraya geldi. Bu sırada tek gözlü bir kimse geldi. Tavuğu kapıp götürdü. Hüseyn-i Meczûb hazretlerinin de bir gözü görmezdi. Ya’nî sofradan tavuğu alıp giden kimse Hüseyn-i Meczûb’a benziyordu. Kadıncağız bu hâle çok teaccüb ederek geceledi. Sabah olunca, Hüseyn-i Meczûb bunların evine geldi. O hanıma dedi ki: “Sizi îkâz etmek için sofranızdan tavuğu ben aldım. Nezrinizi yerine getirmezseniz (mevlid okutmazsanız), çocuğunuzu da aynı şekilde alıp, giderim.” Nezrini hatırlayan kadıncağız, derhâl adağını yerine getirdi.

Hüseyn-i Meczûb’un talebelerine ders vediği dergâhında, gece bekçilik yapan, nöbet tutan bir talebesi vardı. Birgün akşam bu talebeye, sabaha kendisi için et yemeği hazırlamasını söyledi. O gün de dergâhta et bitmişti. Akşam vakti olduğundan, dışarıdan alıp getirmesi de mümkün değildi. Ne yapayım diye telâşlanırken, çaresiz beklemeye başladı. Nöbete devam etti. Geç vakit olunca, dergâhın önünde bir kimse göründü, önünde yüklü bir merkep vardı. O kimse bu nöbetçi talebeden, yükü indirmek için kendisine yardım etmesini istedi. Yükü indirdiler. Talebe yükte ne olduğunu sorduğunda, o kimse, dergâha taze et getirdiğini söyledi. Talebe de teşekkür edip sevindi. Hemen o etten, hocası için güzel bir yemek hazırladı. Sabah olup yemeği ona ikram ettiğinde, hocası; “Akşam et yok diye epeyce telâşlandınız değil mi?” dedi. Hâlbuki bu talebe, merak ve endişesini hiç kimseye söylememişti.

Hüseyn-i Meczûb’a bir gün, hanımı tarafından olan akrabalarından birisi gelmişti. Ona; “Benim ecelim (vefâtım), Bâb-ı züveyle denilen yerde bulunan bir fakirin vasıtasıyla olacak” dedi. Sonra kendisini taşıyacak bir merkeb istedi. Merkebi hazırladılar. Bindi, o akrabası ile birlikte o dediği yere (Bâb-ı züveyle’ye) gittiler. Yol boyunca herhangi bir rahatsızlığı görülmedi. Oraya vardıklarında, dilencilik yapan, insanlardan ekmek isteyen bir fakir gördüler. O fakir bunları görünce, ayağa kalktı. Yanlarına gelip Hüseyn-i Meczûb’a bir tokat vurdu. Sonra Hüseyn-i Meczûb kendisini getiren kimseye tekrar geri götürmesini söyledi. Geri dönerken yolda vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 407

HÜSEYN VÂ’İZ-İ KÂŞİFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali el-Kâşifî el-Beyhekî es-Sebzevârî el-Hirevî olup, meşhûr “Reşehât ayn-ül-hayât” kitabının sahibi olan Ali Hirevî’nin babasıdır. Lakabı Kemâleddîn’dir. Kâşifi, Vâ’iz-i Hirevî, Veli Hüseyn Kâşifi gibi isimlerle tanınır. Şiirlerinde Kâşifi mahlasını (takma adını) kullanırdı. Aslen Horasan’da bulunan Sebzevâr beldesindendir. Doğum târihi

tesbit edilememiştir. 910 (m. 1504) senesinde Hirat'ta vefât etti.

Zamanında bulunan âlimlerin derslerinde bulunarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle gelen Hüseyn Vâ'iz; tefsîr, hadîs, fıkıh, edebiyat ilimlerinde ve tasavvuf yolunda zamanının önde gelen büyüklerinden oldu. Sultan Hüseyn Baykara zamanında Hirat'ta vâ'iz idi.

Hayâtı hakkında kaynak eserlerde, teferruatlı ma'lûmat bulunamayan Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi çok kitap yazmış olup, Fârisî dilde yazdığı Mevâhib-i aliyye tefsîri meşhûrdur. Bu tefsîre Tefsîr-i Hüseynî de denmektedir, İsmâil Ferruh Kırımî, 1246 (m. 1830) senesinde Türkçeye tercüme edip, Mevâkib ismini vermiştir. Ayrıca Muhammed bin İdrîs-i Bitlisî başka bir tercümesini yapmıştır.

Diğer eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: 1) Ahlâk-ı muhsinî (Bu kitap İngilizce'ye de tercüme edilmiştir), 2) El-Erbeîn fî ehâdîs-il-mev'ıza, 3) Esrâr-ı Kâsımî, 4) Envâr-ı Süheylî, 5) Bedâi'ul-eşkâr fî sanâyi'ıl-eş'ar, 6) Tuhfet-üs-salât, 7) Tuhfet-ül-âliyye, 8) Tefsîr-i sûre-i Yûsuf (bi-lisân-il-ırfan), 9) Cevâhir-ül-esrâr ve zevâhir-ül-envâr fî şerh-ı Mesnevî, 10) Cevâhir-ut-tefsîr li-tuhfet-il-emîr, 11) Er-Risâlet-ül-âliyye fil-ehâdîs-in-nebeviyye fî şerh-i Erbe'în, 12) Ravdat-üş-şühedâ, 13) Seb'at-ül-kâşife, 14) Fadl-üs-salât alen-Nebiyyi (aleyhisselâm), 15) Feyz-ün-nevâl fî beyân-iz-zevâl, 16) Levâih-ül-kamer, 17) Mir'ât-üs-safâ, 18) En-Nikâveti fî beyân-it-tilâveti, 19) Letâif-üt-tavâif, 20) Matla'ul-envâr.

Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin yazdığı Ahlâk-ı muhsinî isimli eserden ba'zı kısımlar:

Güzel ahlâkın alâmetleri: Hikmet sahipleri demişlerdir ki, güzel ahlâkın alâmetleri ondur: 1- İyi insanlara muhalefet etmemek, 2- Fedâkârlığı hep başkalarından beklemeyip, kendi nefsinden fedâkârlıkta bulunmak, 3- Hiç kimsenin aybını araştırmamak, 4- Bir kimsede uygun olmayan bir hâli gördüğü zaman onu iyiliğe te'vil etmek, sû-i zanda bulunmamak, 5- Kabahati olan bir kimse özür dilediğinde özrünü kabûl etmek, 6-Yapabildiği kadar muhtaçların ihtiyâçlarını gidermek, 7- İnsanlardan gelen eziyet ve sıkıntılara sabır ve tahammül etmek, 8- Kendi ayıplarını görmek, kendi ayıplarını araştırıp onları düzeltmekle meşgûl olmak, başkalarının ayıplarıyla uğraşmamak, 9- Herkese tatlı dil, güleryüz göstermek, 10- İnsanlarla yumuşak konuşmak ve onlara yumuşak muâmelede bulunmak.

Eski zamanlarda sultanlardan biri, oğlunun süslü, zînetli ve kıymetli elbiseler giymiş hâlde gittiğini gördü. Ona dedi ki, "Ey oğlum! Senin giydiğin elbiselerin eşi, benzeri bulunur. Fakat sultanlar öyle elbiseler giymeli ki, başka kimse onun gibi elbise bulamamalıdır." Oğlu hayretle; "Babacığım, o dediğiniz elbisenin aslı nedir ki, benim şu giydiklerimden daha kıymetli ve daha süslü olsun?" deyince, babası çok güzel cevap verip; "O dediğim elbise, atkısı iyilik ve güzellikten, çözgüsü de adâletten dokunmuş kumaştan olmalıdır" deyince, oğlu buradaki ince ma'nâyı çok iyi anladı. Mehâretin, pahalı kumaşlardan süslü elbiseler giymekte değil, zâhirini ve bâtınını İslâmın güzel ahlâkı ile süslemekte olduğunu anladı. Güzel ahlâk sahibi olmaya, dinimizin emirlerine tam uygun yaşamaya gayret etti. Hakikî saadet ve rahatlığın İslâmiyete tam uymakla mümkün olduğunu, gösteriş ile ve haram işleyerek yapılan işin ve bundan zevk aldığını zannetmenin hakîkatte sıkıntı ve rahatsızlık olduğunu, kendi tecrübesi ile çok iyi kavramış oldu.

İyi kimselerle beraber bulunmak: Dâima hayır sahibi iyi kimselerin sohbetlerinde bulunmak, özü sözü doğru, fazilet ve kerem sahibi zâtlar ile beraber olmak, saadetin kimyâsıdır. Ya'nî insanı saadete kavuşturan en kıymetli sermâyedir. Dînine bağlı sultanların âdetleri öyle idi ki, onlar hiçbir zaman meclislerinden hikmet ve fazilet sahibi âlimleri eksik etmezler idi. Onlar ile meşveret etmeden, onlara danışmadan herhangi bir hüküm vermezlerdi. Bu sebeple saltanattan adâlet ve istikâmet üzere devam ederdi. Bu sultanların hemen hemen hepsi de ilim sahibi faziletli kimseler idi.

Büyükler buyurmuşlardır ki: "Sâlih dost, attâr (güzel kokular satan kimse) gibidir. Itriyattan sana birşey vermese dahî, hiç olmazsa güzel kokusundan nasîb alır, istifâde edersin. Sâlih olmayan, uygunsuz ve kötü arkadaş ise, demirci gibidir. Kendisiyle beraber bulunduğunda, seni demirci ocağına (ateşe) atmasa bile, dumanından ve buharından rahatsız olursun. İsi ve dumanı üzerine siner."

Hakîkî âlim ve ârif zâtlar bulunmadığı, bulunsa da beraber olup, sohbetinde bulunmak imkânı olmadığı zamanlar, bir meclisde bulunabilecek en güzel sohbet arkadaşı, büyüklerin kitaplarıdır. Bu musahipler (ya'nî büyüklerin kitapları olan

sohbet arkadaşları), o meclislerde olanlardan hiçbir şey istemez. Onlardan dâima istifâde olunur. Onunla birlikte bulunan, bir sıkıntı, yorgunluk ve bezginlik hissetmez.

Haya: Haya üç kısımdır. Birincisi; insanın kendi ayıp ve kusurlarından dolayı utanmasıdır. Haya sahibi olan bir mü'min, gaflet ile işlediği kabahatleri düşünüp, pişman olmalı, üzülmeli, bunları kime karşı işlediğini düşünerek mahcub olmalı, utanmalıdır.

Hayanın ikinci kısmı; keremden hayadır. Kerîm olan bir zâtın yanına, acz ve ihtiyâç sahibi, zavallı bir kimse gelerek birşey isteyince, kerîm olan zâtın o zavallıyı eli boş olarak göndermekten haya etmesi, utanması, keremden hayadır.

Keremden haya sıfatının en yüksek derecesi ile muttasıf olan Allahü teâlâdır. Günahkâr bir kimse, samimiyetle suçlarını i'tirâf ederek, acz ve kırıklık ile el açıp boyun bükerek ve gözyaşı dökerek yalvarsa ve affını dilese; Allahü teâlâ o kulu eli boş döndürmekten haya eder ve o kulunun günahlarını affeder. Beyt:

Vararak ol yüce dergâha iltica eden,
Ne mümkün eli boş dönsün, affedilmeden.

Hayanın bu ikinci kısmına misâl olmak üzere şöyle bir hâdise anlatılır Abbasî halifelerinden Me'mûn zamanında çöllerde yaşayan bir köylü vardı. Bu köylünün mensûb olduğu kabile, kıtlık ve susuzluk sebebiyle çok bunalıp, sıkıntıya düştüler. O köylü bu zor şartlardan kurtulmak ve sulak bir yer bulmak ümidi. İle kabilesini terkedip yollara düştü. Nihâyet toprağı güzel ve suyu bol olan bir yere vardı. Oradaki tatlı ve serin sulardan kana kana içti. Bu su kendisine o kadar çok tatlı geldi ki, sudan bir kova doldurup halifeye götürmeye niyet etti. Aradaki mesafe çok uzak olmasına rağmen, bu suyun, tam halîfeye hediye edilecek güzellikte olduğunu zanneden köylü, testisini doldurup, yollara düştü. Epey müddet yola devam etti. Bu sırada Halife Me'mûn ma'iyetiyle birlikte bir yerden memleketine (Bağdad'a) dönüyordu. Köylü bu gelenin halife olduğunu anlayınca, derhâl yaklaşarak, halife ile görüşmek istediğini söyledi. Me'mûn; "Söyle bakalım. Ne istiyorsun?" dedi. O da; "Size kimsenin getirmediği bir hediye getiriyordum" dedi. Me'mûn, hayretle ve merakla; "Hediyen ne imiş, görelim" dedi. Köylü testiyi uzatınca, hizmetçilerden biri bir maşrapa su doldurup halîfeye verdi. Halife köylünün durumunu ve maksadını iyi anladığından, onu üzmemek ve hayâl kırıklığına uğratmamak için, uzak yoldan gelmekle bozulmaya başlamış ve kokusu değişmiş olan bu sudan birkaç yudum içti. Köylüye de bu suyu getirmesinin sebebini anlattırdı. Sonra da ona bol miktarda para yardımında bulunup gönderdi. Köylü gittikten sonra, yanında bulunanlar, halîfeye; köylüye böyle muâmelede bulunmasının hikmetini suâl ettiler. O da şöyle cevap verdi: "Köylünün anlattıklarını siz de dinlediniz. O, en tatlı ve güzel suyun, getirdiği su olduğunu zannediyor. O kadar fevkalâde bir su olmadığını, üstelik getirdiği suyun da uzun yolculuk esnasında bozulup, koktuğunu da bilmiyor. Büyük bir ümid ile bize gelmiş. O sudan köylünün yanında sizlere de verseydim, suyun tatsızlığını siz sezdirecektiniz. O ise buna son derece üzülürdü. Eğer onu geri döndürmeyip birlikte Bağdat'a götürseydik, orada Dicle nehrini görünce, getirdiği bir testi suyun ne kadar ma'nâsız olduğunu anlayacak, daha fazla utanıp mahcûb olacaktı. Onun için böyle yaptım (ya'nî geri gönderdim). Ben ondan haya eder utanırım ki, bir fakir bana iltica edip, iyilik ve ihsâna kavuşmak ümîdi ile elini uzatıp yüzsuyu döksün de, ben onu eli boş ve gönlü kırık olarak geri göndereyim."

Hayanın üçüncü kısmı şudur ki: dînen ve aklen istenilmesi uygun ve münâsip olmayan bir işi işlemekten utanmalı, edebi, o isi işlemesine müsâade etmemelidir.

Sultan Mahmûd-i Gaznevî, birgün vezirlerine emir verip, halk içinde en ahmak kim ise bulunup getirilmesini istedi. Her tarafı araştırdılar. Çok yüksek bir çınar ağacının tam tepesine çıkıp, elindeki balta ile üzerine bastığı dalı kesmeye çalışan bir kimse gördüler. Bu kimse, kestiği dal ile beraber düşüp parçalanacağı için, böyle bir işi yapmakla bunun insanların en ahmağı olduğuna karar verip, o kimseyi sultânın huzûruna getirdiler. Sultan; "Bundan daha ahmak kimse vardır" dedi. Merakla; "Sultânım, bundan daha ahmak olan kimdir?" diye suâl ettiklerinde, sultan şöyle cevap verdi: "İnsanların en ahmağı, zâlim bir idârecidir ki, dâima zulme hazırlanır, hep teb'asına cevr-ü-cefâ etmekle kendi kendini perişan edip, askerinin kuvvet ve kudretini de yok eder. Hepsini takatsiz bırakır. Böylece mağlub olur ve bayrak hâkimiyetini de kaybeder. Hiçbir yerde heybet ve i'tibârı kalmaz. Hem kendini, hem etrâfım harâb eder. İşte bu, insanların en ahmağıdır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 34

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 316

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1960

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 76 cild-2, sh. 416, 674

5) Keşf-üz-zünûn sh. 398, 1305, 1574, 1648, 1896, 1916

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1016, 1097, 1104, 1107

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 348

İBN-İ ABDÜLKERÎM (Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi)

Osmanlı devri âlim ve şâirlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvehhâb bin Abdülkerîm Rûmi olup, Abdülkerîm-zâde diye tanınır. Doğum târihi bilinmeyen Abdülkerîm-zâde, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 975 (m. 1568) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci gecesinde, İstanbul'da vefât etti. Kabri Edirnekapı'da, Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın yanında idi. Boğaz Köprüsü çevre yolu yapılırken, İbn-i Kemâl Paşa'nın kabri ile birlikte on metre kadar geriye alındı.

Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi'nin baba ve dedeleri de âlim, âbid, fazilet sahibi zâtlar idi. Dedesi Abdülkerîm Efendi, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında kadıasker ve müftî idi. Babası Abdülvehhâb Efendi de, Sultan Selim Hân zamanında defterdarlık vazîfesinde bulunmuş olup, o da âlim ve şâir bir zât idi.

Abdülkerîm-zâde, çocukluğunda ve gençliğinde, ailesi tarafından kâmil bir edeb ve terbiye ile yetiştirildi. Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebüssü'ûd Efendi, İsrâfil-zâde ve Çivi-zâde gibi zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Çok sıkı riyâzet ve mücâhedeler ile tasavvuf yolunda da ilerlemeye gayret etti. Hem zâhiri, hem de bâtınî ilimlerde yükselerek kemâle geldi.

İlim öğrenmek husûsundaki gayreti ve istidâdı ve hocalarının yüksek ihtimâm ve hassasiyeti sebebiyle, ilimde çok yüksek derecelere çıkan Abdülkerîm-zâde, zamanında bulunan âlimlerin büyüklerinden olup, etrâfa nûr ve ışık saçan bir güneş misâli parlamaya başladı. Emsal ve akranından ileride oldu. Şöhreti etrâfa yayılmaya başladı. Fıkıh, tefsîr ve kelâm gibi naklî ilimlerle birlikte; nahiv, edebiyat ve Arabî ilimlerde de yükseldi. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Gelibolu'da Sarıca Paşa ve Edirne'de Taşlık medreselerinde müderrislik yaptı. Bu vazîfeleri asistanlık devreleri oldu.

Abdülkerîm-zâde, 951 (m. 1544) senesinde; Ebûssü'ûd Efendi ve Mirim Kösesi Muhammed Efendi tarafından çeşitli ilimlerde imtihana tâbi tutulan ilim erbâbı arasında bulundu. Bunlardan dört tanesi, diğer arkadaşları arasında ilim ve irfan bakımından çok yüksek derece alarak, muvaffakiyetle imtihanı kazandılar. Bu âlimlerden Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi, Kalenderhâne Medresesi'nde; Kara Abdürrahmân, Efdaliyye Medresesi'nde; Kâdı-zâde, Bursa'da Kaplıca Medresesi'nde; Vizeli Abdülkâdir Efendi, Yıldırım Hân Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildiler.

953 (m. 1546) senesi Şevval ayında, İznik'de bulunan Süleymâniye Medresesi'ne müderris olan Abdülkerîm-zâde, bir sene sonra Sahn-ı semân, iki sene sonra da Sultan Selîm medreselerine müderris oldu. 958 (m. 1551) senesi başında Haleb, aynı senenin Şevval ayında Şam kadısı olarak ta'yin edildi, iki sene sonra Mısır kadılığına ta'yin olundu. Burada iki sene vazîfe yaptıktan sonra, ikinci defa Haleb kadılığına ta'yin edildi. Haleb'den sonra bir müddet Bursa kadılığı yapıp, daha sonra da Anadolu kadıaskeri olarak ta'yin olundu. Bu makamda yedi sene kaldıktan sonra 971 (m. 1563) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmibirinci günü tekâüd (emekli) oldu. 975 (m. 1568)'de, Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi vefât etti.

İlimde bir derya misâli olan Abdülkerîm-zâde Efendi, ilmiyle âmil idi. Hâfızası çok kuvvetli olup, ezberlediği birşeyi kolay kolay unutmazdı, insanlara karşı gayet yumuşak huylu, merhametli ve cömert idi. İyilik, ikram ve ihsânları dillere destan olmuştu.

Talebelerinden birisi şöyle anlatır: "Birgün meclisinde oturuyordum. Hâlinden fakir ve ihtiyâç sahibi olduğu anlaşılan bir kimse içeri girdi. Hâl lisânı ile maddî sıkıntıda olduğunu, kendisine yardım edilmesini istiyor gibi bir durumu vardı. Abdülkerîm-zâde gelen kimsenin durumunu anlayıp, âdeti olduğu üzere hizmetçisini çağırarak; "Altmış akçe getir!" dedi.

Hizmetçi dalgınlıkla altmış akçe yerine altmış altın getirip arzedince, orada bulunanlar mes'eleyi bilmedikleri için, altınları görünce şaşırdılar. Abdülkerîm-zâde (radıyallahü anh) ihsânının bolluğundan dolayı, altmış akçeye karşı çok yüksek bir meblağ olan altmış altını geri çevirmeyip, öylece fakire verdi. Fakir, teşekkür ve duâ ederek ayrılıp gitti."

Abdülkerîm-zâde, dînimizin her emrine hassasiyetle riâyet eder, çok mecbûr kalmadıkça müstehabları dahî terk etmezdi. Kütüphâneye abdestsiz olarak girmezdi. Allahü teâlânın isimlerini ve âyet-i kerîmeleri özel bir kalemle yazardı. Bu kalemi başka işte kullanmazdı.

Kâdı Beydâvî'nin Envâr-üt-tenzîl ismindeki tefsîrine "Tâhâ" sûresine kadar bir haşiyesi, Tecrîd'e bir haşiyesi ile, ba'zı kitaplara açıklamaları vardır. Üç dille şiir yazdı. Fakat Arabî olarak yazdığı şiirler daha mükemmeldir. İ'câz, fesahat ve belagat bakımından Arabî şiirlerinin, Türkçe ve Fârisî lisanıyla yazdıklarından daha üstün olduğu bildirilmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 270

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 379

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 250

4) El-A'lâm cild-6, sh. 256

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 118

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 114

7) Keşf-üz-zünûn sh. 191, 380

İBN-İ ACÎMÎ (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed'dir. Lakabı Şemseddîn olup, İbn-i Acîmî diye meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1531) senesi Ramazan ayında, Kudüs'te Beyt-i Makdis'te vefât etti.

Şeyhülislâm Kemâleddîn Burhan, Şeyhülislâm İbn-i Ebî Şerîf, meşhûr hadîs-i şerîf âlimlerinden Hâfız Celâleddîn Süyûtî, Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ, Hâfız Şemseddîn Sehâvî gibi büyük âlimlerden ilim tahsîl etti. İbn-i Tûlûn onun hakkında şöyle dedi; "O, faziletli bir zâttır. İbn-i Acîmî, Nâsıruddîn bin Zerik'ten hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Burada çok iyi karşılandı. Tekrar memleketine döndü. Birkaç defa Dımeşk'a gidip geldi. Câmide va'z-ü-nasîhat etti. Müslümanlara din ve dünyâ saadetinin yollarını anlatırdı. Bir müddet Füsûs kitabından dersler verdi."

İbn-i Hanbelî de şöyle dedi: "İbn-i Acîmî, Haleb'e iki kere gitti. Şam'a da gitti. Şam'da ve Haleb'de insanlara va'z-ü-nasîhat eyledi. Başına siyah sarık sarardı. 929 (m. 1522) senesinde buranın en büyük hadîs âlimi olan Zeynüddîn İbni Şemmâ' ile görüştü. Birbirlerine icâzet verdiler. (Her iki âlim birbirinin ilimdeki yüksek derecesini görerek, büyük âlim olduklarını bildirdiler.)

İbn-i Şemmâ' buyurdu ki: "İbn-i Acîmî'nin va'zında bulunan ve kendine güvendiğim birisi; İbn-i Acîmî'nin ezbere çok şeyler bildiğini, konuşmalarının pek tatlı olduğunu anlattı. İbn-i Acîmî, şüphesiz tefsîr ve hadîs ilminde mütehassıs idi. Müslümanlara nasihat ederdi. Onları, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaları husûsunda teşvik ederdi. O, evliyâ ve âlimleri över, her hâlde, her işte ve sözde, evliyâ ve âlimlere uymayı tavsiye ederdi. Tasavvuf yolunda olduklarını söyleyip de, dînin emir ve yasaklarını bilmeyen ve onlara riâyet etmeyen kimseleri kötüler, beğenmezdi. Böyle câhilce tarikat yolunda olduğunu söyleyenlerin yolunda bulunmaktan müslümanları sakındırırdı."

Yine İbn-i Hanbelî, İbn-i Acîmî hakkında şöyle der: "O, Haleb'de va'z ederdi. Cemâat onun va'zlarını dikkatle ve büyük bir istekle dinlerdi. Yine o zamanın âlimlerinden Ebû Yezîd Hîşî de, İbn-i Acîmî'nin üslûbunda va'z ettiği hâlde, insanlar İbn-i Admî'nin va'zlarına gösterdikleri ilgi kadar onun va'zlarına rağbet etmezlerdi."

İbn-i Acîmî'ye, ömrünün son senelerinde Beyt-i Makdîs idâreciliği verildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 230

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 11, 12

İBN-İ ALVÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Alvân Hamevî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Alvân da denir. Hama şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 954 (m. 1547) senesi Ramazân-ı şerîf ayı başında Hama'da vefât etti.

Din ve fen ilimlerini babasından öğrendi. Tasavvuf ilminin inceliklerini de babasından öğrenip, vefâtından sonra yerine geçti ve çok talebe yetiştirdi. İbn-i Alvân'da, küçüklüğünde anlayış ve hafıza zayıflığı vardı. Bir gece seher vaktinde, babasını bir hâl kapladı. Daha sonra bu hâli geçip, evden çıktı ve dışarıda büyükçe bir bakır kaptan abdest aldı. Bunu gören İbn-i Alvân, gidip babasının abdest aldığı kabdan arta kalan suyu içti. Bereketi hemen görülüp, o günden sonra anlayışı ve hafızası çok kuvvetlendi. Rahatsızlığı kalmadı. İbn-i Alvân, babasının vefâtından sonra Hama'da insanlara va'z ve nasihat etti. Din ve fen ilimlerini okutup, ders verdi. Ders esnasında kendisine sorulan sorulara kolaylıkla cevap verirdi. Çok güzel va'z eder, açık ve tatlı konuşurdu. Gazzî'nin babası Hama'ya gelince, İbn-i Alvân, o büyük âlimi karşılamak için talebelerini gönderdi. Onu dergâhında misâfir etti. Sonra Gazzî'nin babası, "Matali'ul-bedriyye" adlı eserinde İbn-i Alvân'ı çok medhetti. Herkes onu; çok ibâdet eden, hayır ve hasenat sahibi, âlim, kâmil, ecdadı gibi çok Kur'ân-ı kerîm okuyan, hayırlı eserler bırakan, güzel ahlâk sahibi bir zât olarak bilirdi.

İbn-ül-Hanbelî, eserinde, İbn-i Alvân ile görüştüğünü, ondan ilim öğrendiğini bildirdi. İbn-i Alvân iki defa Haleb'e geldi ve ilk gelişinde Eşrefiyye Medresesi'ne uğradı. O mecliste Şihâbüddîn Antâkî, Şemsüddîn Sefiri, İbn-il-Hanaciz ve başka âlimler de bulundular.

İbn-i Tûlûn, târihinde dedi ki: "İbn-i Alvân, 938 (m. 1531) senesinde, kardeşi faziletler sahibi Ebü'l-Vefâ ile hacca gitti. Dönüşte Dımeşk'a uğradı. Dımeşk dışındaki Mescîd-i Kasb'da va'z etti. Kendisine sorulan suâlleri cevaplandırdı. Orada Dımeşk'ın ileri gelen âlimleri hazır bulundular. Kâdı Zeynüddîn, hazır bulunanlar arasında idi. İbn-i Alvân çok güzel hutbeler okudu ve şiirler söyledi."

İbn-i Alvân, ma'nevî üstünlük ve hâller sahibi idi. Çok kerâmetleri görüldü. Allah korkusundan titrer ve ağlardı.

İbn-i Alvân buyurdu ki: "Beni al, muhakkak ben senin için helâlim diyen şeyden başka birşey satın almadım."

Birgün evinin, merdiveninden tuttu ve buyurdu ki: "Evde olan şeyleri dışarı çıkarınız." Denileni yaptılar ve hep birlikte oradan uzaklaştıklarında, ev büyük bir gürültüyle çöktü.

İbn-i Alvân, kendisinden duâ istiyen bir topluluğa duâ etti. Hepsi maksadına kavuştu. Âsi, günahkâr bir topluluk için duâ etti. Topluca gelip tövbe ettiler.

İbn-i Alvân'ın yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ül-Habîb, 2-Misbâh-ül-Hidâye, 3-Fetâvâ-üş-Şâfiî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 28

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 304

3) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 50

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 241

5) El-A'lâm cild-6, sh. 291

6) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 183

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 365

8) Brockelmann Sup-2, sh. 462

İBN-İ ARRÂK

Fıkıh, hadîs ve kırâat âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali bin Abdürrahmân bin Arrâk eş-Şâmî el-Hicâzî olup, lakabı Sa'düddîn'dir. 907 (m. 1501) senesi Zilhicce ayının yedisinde, Beyrut'ta doğdu. 963 (m. 1556) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Ali bin Arrâk, beş yaşında iken, iki senede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Altı sene, babasının her Cum'a indirdiği hatme iştirâk etti. Hatm-i şerîflerin bereketi üzerinde görüldü. Çeşitli ilim dallarında çok kitap ezberledi. Kırâat ilmini, ilk önce babasının mümtaz (seçilmiş) talebeleri olan Şeyh Ahmed bin Abdülvehhâb ve Şeyh Mahmûd bin Hamîdân el-Medenî'den öğrendi. Sonra Hatîb Şemsüddîn Muhammed bin Zeynüddîn'den okudu. Kırâat, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Bundan başka; ferâiz, matematik ve şiirde mehâret kazandı.

İbn-i Arrâk, ağır başlı ve vekar sahibi idi. Mescid-i Nebevî'nin hatîbliği vazîfesini üzerine aldı. Gayretli, iffet sahibi ve cömert idi. Dımeşk, Haleb ve başka yerlere gitti. Dımeşk'a uğradığında, babasının talebesi olan Şeyh Muhammed el-Îycî ile sohbet etti. Dımeşk'da iki ikâmeti esnasında Muhyiddîn İbni Arabî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Kabrin yanından ayrılmayıp, orada geceledi. Beyt-i Makdîs'i ziyâret etti. Oradan Mısır'a gitti. Medîne-i münevverede, Mescid-i Nebevî İmâm ve hatîbi iken vefât etti.

Birçok eser yazan İbn-i Arrâk'ın eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Tenzîh-üş-şerî'at-il-merfua anil ahbâr-il-şeri'at-il-mevduâ, 2-Tehzîb-ül-Ahvâl vel-A'mâl, 3-Şerhu Sahîh-i Müslim, 4-Şerh-ül-abâb fil-fıkh, 5-Es-Sırât-ül-müstekîm, 6-Neşr-ül-ketâif fî katr-il-katâif.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 218

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 337

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 746

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 494 cild-2, sh. 1077

İBN-İ ATIYYE İSKENDERÎ (Muhammed Avfî)

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed İbni Ali bin Sâlih bin Osman İbni Ebi'l-Feth bin Ömer bin Abdürrahmân bin Ali bin Muhammed bin Abdullah İbni Atâyye bin Abdüssamed bin Ali bin Abdülmu'tî bin Ahmed bin Yahyâ bin Mûsâ bin Hamza bin Abdürrahmân bin Abdürrahîm bin Mahmûd bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdürrahmân bin Avfdır (r.anhüm). Eshâb-ı Kirâmdan ve Aşere-i mübeşşereden (dünyâda iken Cennetle müjdelenen on kişiden biri) olan Abdürrahmân bin Avf hazretlerinin soyundandır. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Şemsüddîn idi. Mısır'ın İskenderiyye şehrinde, 818 (m. 1415) senesi Muharrem ayında dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Mekke-i mükerreme, Yemen ve Hindistan taraflarına giderek, çok ilim öğrendi. Tekrar Mısır'a döndü. Sonra Irak'ı ziyâret etti. 880 (m. 1475) senesinden sonra, Şam yakınlarında bulunan Müzze'ye yerleşti. Burada çıkan bir isyandan sonra ayrılıp, Şam'da Âtike mahallesine geldi. 906 (m. 1501) senesi Zilhicce ayında, Şam'ın Şevîke yakınında Kasr-ül-Cüneyd mahalesinde vefât etti. İbn-i Hanbelî, 947 veya 948 (m. 1541) senesi Şa'bân ayı sonlarında vefât ettiğini bildirmektedir, İbn-i Tûlûn; "947 senesi Şevval ayının yedisinde Cum'a günü, Câmi-i Dımeşk'da cenâze namazı kılındı" demektedir.

Babası Şeyh Bedreddîn-i Avfî, oğlu Ebü'l-Feth'in doğumunu şöyle anlatır: "Annesi oğluma hâmile iken, evliyânın büyüklerinden Şeyh Abdürrahmân-ı Şebrîsî'nin yanına gitmiştim. Doğumun kolay olması için ondan duâ etmesini istedim. Bana dedi ki: "Senin hanımın Âmine'nin ikiz çocuğu olur.

Bunlardan birisi yedi gün sonra ölür, diğeri ise uzun zaman yaşar. Onun ismini "Ebü'l-Feth" koy. O, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânlarına kavuşacak, Allaha tevekkül edenlerden olacak ve çok yüksek ma'nevî derecelere yükselmek nasîb olacaktır. Bu oğlun, sa'îd (Cennetlik) olarak yaşar ve şehîd olarak vefât eder. Dünyâdan, anasından doğduğu gündeki gibi günahsız olarak ayrılır. Onun şânı pek yüce olur. Allahü teâlânın emniyetine nail olur. Doğumdan sonra durum, Şeyh Abdürrahmân'ın haber verdiği gibi oldu. Doğumundan 40 gün sonra büyük bir ziyâfet verdim. Bu ziyâfette, Şeyh Abdürrahmân ve fakirlerden ve sâlihlerden kalabalık bir cemâat hazır bulunup, duâ ettiler. O gün onları misâfir ettim. Çocuğu alıp, onların huzûruna getirdim. Şeyh Abdürrahmân Şebrîsî, çocuğu aldı ve damağına bir kuru hurma koydu. Çocuk ağzında onu çiğnedi ve suyunu emdi. Sonra biraz bal istedi. Hemen hazır ettim. Şeyh Abdürrahmân ondan üç kerre ağzına koyup yaladı ve sonra çocuğa yalattı. Daha sonra fakirlerin önüne koydu ve onlara da bu baldan tatmalarını

emretti. Yedi kerre balın üzerine Fâtiha-i şerîfe okudu. Bana da: "Al bunu annesine götür, ver. Ondan başka kimse yemesin. Bu mübârek çocuğu hakkında da bir korkusu endişesi olmasın. Yemîn ederim ki, vefât eden çocuğunun rûhunun Arş-ı a'lânın etrâfında dolaştığını görüyorum" dedi. Sonra evimden çıkıp gitti.

Ebü'l-Feth İbni Atiyye İskenderî, "Huccet-ür-râciha" kitabında şöyle anlatır: "Gençliğimde Şeyh Abdürrahmân'ı gördüm. Yanına yaklaştığım zaman, benim alnımdan öptü ve şefkatle bana baktı. Bana zikir etmemi, ya'nî Allahü teâlâyı çok hatırlayıp anmamı telkin etti. Bu husûsta benden söz aldı. Sonra bana dedi ki: Allahü teâlânın emânetinde olarak yaşa, Allahü teâlâya sığın. Allah, her işini kolaylaştırsın. Seni, kendisinin dışındaki şeylerden fânî kılıp, kendisi ile bâki eylesin. Sen, asrının İmâmı, zamanın bir tanesi, akranlarının en üstünü, din kardeşlerinin arasında mübârek olan bir kimsesin! Allah, seni koruyup gözetsin! Fazl-ün-kereminde ihsân ettiği şeylerle sevinç ve neş'eni arttırsın!" Daha sonra kıymeti, şerefi çok yüksek olan bir elbise giydirdi. Sonra da; "Artık bizim günlerimiz sona erdi, saatlerimiz tükendi" dedi. Yedi yıl sonra, zühd ve vera' sahibi, âbid ve ârif Ebü'l-Hasen Ali Demnehûri'nin ve Şeyh Ebû İshâk İbrâhim EtkâvÎ'nin elinden, 825 (m. 1422) senesinde Muharrem ayının onuncu günü hil'at giydim."

Ebü'l-Feth, ilimde çok yüksek idi. Çok ilim tahsil etti. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilimlerini okudu. Bunların ilki, babasının dedesi Kâdı Nûreddîn Ebü'l-Hasen Ali'dir. O da, fıkıh ve hadîs ilmini çeşitli âlimlerden almıştı. Hâfız Alâüddîn Ali bin İbrâhim İbni Dâvûd bin Süleymân bin Sâlim bin Selâme el-Attâr'dan hadîs ilmini ve İbn-i Attâr'dan da fıkıh ilmini tahsil etmişti. Hâfız ve fakîh Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şerefüddîn en-Nevevî de onunla beraberdi. İbn-i Hacer, Takıyyüddîn Ressâm, İzzeddîn Ebû Muhammed İbni Furat el-Hanefî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf okudu. Hâfız Şemseddîn Ebü'l-Hayr el-Makdisi'den de, evinde ve Câmi-i Kâf'da "Sahîh-i Buharî" ve "Sahîh-i Müslim" ile Sühreverdî'nin "Avârif-ül-me'ârif" kitabını, Kutbüddîn-i Kastalânî'nin giyim ve sohbet hakkındaki "İrtifâ'-ür-rütbe" kitabının, İbn-i Hişâm'ın "Siyer"ini, "Sünen-i İbn-i Mâce", "Müsned-i Rıfâ'î" ve "Câmi-i Tirmizî" adındaki hadîs kitaplarını, "Muvattâ" ve "Sünen-i Ebî Dâvûd" ve daha başka kitaplardan ba'zı bölümleri okudu. Birçok âlim ona icâzet verdi ve hil'at giydirdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Ebü'l-Abbâs Ahmed İbni Muhammed bin Hasen et-Türâbi, babası Kâdı Bedreddîn es-Sûfî, dedesi, dayısı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Kâsım et-Tûnûsi, Hâfız İbn-i Nâsıruddîn, İbn-i Cezerî, Şeyh Abdürrahmân İbni Ebi Bekr bin Dâvûd el-Hanbelî, Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed bin Müslim, Şeyhülislâm İbn-i Hacer-i Mısrî.

Yaşadığı beldede ilim ve fazilet sahibi olarak tanınan İbn-i Atıyye'nin emsalleri arasında üstün bir yeri vardı. Tunus'ta, Sultan Hasen bin Muhammed bin Osman bin Mensûr bin Abdülazîz el-Hâfsî zamanında kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi. Kanunî Sultân Süleymân Hân devrinde, deniz yolu ile İstanbul'a geldi. Pâdişâh kendisine çok ta'zim edip, sayısız ikram ve ihsânlarda bulundu. Ona iyi bir maaş tahsis edildi. Meşhûr zâtlardan birçok kimse gelip, ondan ders aldı. Bir ara kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi, İlmini herkese yaydı ve bunları yazıp kitaplara geçirdi. Bu esnada Ca'berî'nin "Şerh-i Şâtıbıyye" kitabına birçok ilâvelerde bulundu. Vezir Mahmûd Paşa imâretinde, onun bir evi vardı. Sonra Mısır'a gitmek üzere Sultan'dan izin istedi. Çünkü Anadolu'nun kışına ve soğuğunun şiddetine dayanamadığı için izin istemişti. İstanbul'dan ayrılmasına izin verildi. Kara yolu ile Mısır'a gitmek üzere, 944 (m. 1537) senesinde İstanbul'dan hareket etti. Önce Haleb'e uğradı. Oradaki kırâat âlimlerinden İbn-i Hanbelî ve daha başkaları, ona gelip Kur'ân-ı kerîmi kırâat eylediler (okudular). İbn-i Hanbelî, derslerde onun yardımcılığını yapardı. Haleb'in sıcağından müteessir oldu. Afiyet içinde olmasına rağmen, talebelerinden Şemsüddîn-i Tayyibî ile beraber oradan ayrılıp Trablus'a geldiler. Bir müddet orada kaldı. Burada da, çok kimse ondan faydalanıp, çeşitli ilimleri tahsîl ettiler. Oradan Dımeşk'a (Şam'a) gelip, aynı senenin Cemâzil-evvel ayının dördünde Salı günü şehre girdiler. Câmi-i Tenkiz'e yerleşti. Sonra Şam beldesi kadısı Zeyneddîn-i Sahyûnî'nin evine geçti. Beldenin âlim ve fâzılları yanında toplanmaya başladılar, ilim ve tahkîk ehli olduğunu anladılar, özellikle tefsîr, edebiyat, mantık, kelâm, arûz, kırâat, me'ânî ve beyân ilimlerinde mütehassıs idi.

Şafiî âlimlerinden Şeyh Alâüddîn bin İmâdüddîn, ondan Kâdı Beydâvî tefsîrinin ilk kısımlarını, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Risâlet-ül-vücûd" adındaki eserini ve Mes'ûdî'nin "Şerhu âdâb-il-bahs"inin bir bölümünü okudu. Şeyh Şihâbüddîn-i Tayyibî de, ondan ilm-i kırâat husûsunda çok şey okudu. Tayyibî'ye, okuttuğu ilimler için icâzet verdi. 944 (m. 1537) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Pazartesi günü Dımeşk'dan ayrıldı. Talebelerinden büyük bir cemâat, onu Dâryâ denilen yere kadar uğurladı. Talebesi Şeyh Şihâbüddîn-

i Tayyibî, hocasının bu yolculuğunu anlatan bir eser kaleme alıp, ona “Sükker-ül-merşûş fî târih-i sefer-iş-şeyh Megûş” adını verdi.

İbn-i Hanbelî, onun hakkında diyor ki: “O, âlim ve her ilimde mahir bir zât idi. Şaşılacak bir zekâya ve anlayışa sahipti. Garîb şeylerden haber verirdi. İlmî mütâlâaları o kadar çoktu ki, bu husûstaki derecesine kimse yetişemedi. Oğlu Muhammed dedi ki: Babam çok talebe okuturdu. Ders vermekten vakit bulabilirse, ancak o zaman yatıp uyurdu. Büyük zâtlardan, ilim tahsîl etmek için kendisine müracaat edenler çok olurdu.”

“Şakâyık-ı Nu’mâniyye” adındaki eserin sahibi diyor ki: “İbn-i Atıyye, Şeyh Megûş’tan ilim tahsîl etti ve ondan Kur’ân-ı kerîmi okudu. Ayrıca onunla çeşitli konularda mübâhase etti. Fazilet, tetkik, hıfz ve tahkîk ehli olup, zamanının bir tanesi idi. Kur’ân-ı kerîmi kırât-ı seb’a veya kırâat-ı aşere ile ezberden okurdu. Nahiv ve Sarf ilimlerinde derin ilme sahipti, Seyyid Şerîf Cürcânî’nin haşiyeleri ile birlikte “Telhis” kitabını şerh etmiş ve tamâmını ezberlemişti. Bu kitabı çok tetkîk ve tahkîk ederdi. Ayrıca o, Seyyid Şerîf Cürcânî’nin “Mevâkif, İsfehânî’nin “Tavâli” ve Allâme Kutbüddîn-i Râzî’nin “Metali” kitaplarını da şerh etmiş ve başından sonuna kadar hepsini ezberlemişti. Mantık ilminin bütün kaidelerini ezbere bilirdi. Hiçbirini hatırından çıkarmazdı. “Şerh-i Tavdîh” kitabının şerhi olan “Telvîh” kitabı ile, Kâdı Adûdüddîn Îci’nın “Şerh-ı Muhtasar-ı İbn-il-Hâcib” kitabının tamâmı onun ezberindeydi. Usûl-i fıkıh ilminin bütün kaidelerini ezberlemişti. Tayyibî’nin haşiyeleri ile birlikte, “Keşşâf tefsîrini başından sonuna kadar ezberlemişti. Bu derece yüksek ilminin yanında, gayet yumuşak sözlü ve alçak gönüllü idi. Gayet vakûr idi. Bütün güzel huylarla süslenmişti. Vakitlerinin çoğunda Kur’ân-ı kerîm tilâveti ile meşgûl olurdu. Bütün ilimlere dâir kitapları ezberlediği için, yanında kitap ve defter bulunmadığı hâlde, çeşitli mütalaalarda bulunurdu.” Başlıca eserleri şunlardır: 1-Huccet-ür-râciha fî sülûk-i muhaccet-il-vâdiha, 2-Âdâb-ül-libâs ves-sohbe: Tasavvuf hakkında, dört cildlik bir eserdir. 3-Dîvân-ı şi’r, 4-Tuhfet-ül-lebîb ve bugyet-ül-keîb, 5-Keşf-ül-beyân an sıfât-il-hayavân. 6- Şerhu ferâiz-ir-rahbiyye: Büyük bir cild hâlinde yazdığı bu eserini, 883 (m. 1478) senesinde tamamlamıştır. 7-Kitâb-ül-Arabiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 248

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 30, 33

3) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 14, 15, 16, 17

4) El-A’lâm cild-7, sh. 53

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 210, 223

6) Brockelmann: Sup-2, sh. 58

İBN-İ DİYBA’ (Abdurrahmân bin Diyba’)

Yemen’de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Yûsuf’dur. İbn-i Diyba’ adıyle meşhûr olmuştur. 866 (m. 1461) senesi Muharrem ayının dördünde, Perşembe günü Zebîd şehrinde doğdu. 944 (m. 1537) senesi Receb ayının onyedisinde, Zebîd’de vefât etti. Şeyh İsmâil Cebertî’nin türbesi yakınındaki Bâb-ı Sihâm türbesine defnedildi.

“Bugyet-ül-müstefîd bi-ahbâri Zebîd” adlı kitabında diyor ki: “Benim doğduğum senenin sonlarında babam, Zebîd şehrinden başka bir yere gitmiş. Bir daha dönmemiş. Ben, dedem allâme ârif-i billâh Şerefeddîn bin İsmâil bin Muhammed’in yanında büyüdüm. Dedemin duâsı bereketiyle, çok büyük ihsânlara ve iyiliklere kavuştum. Dedem velî bir kimse idi.”

Önce Kur’ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Kur’ân-ı kerîmin okunuşu ile ilgili kırâat ilimlerini dayısından öğrendi. Önce ba’zı kırâatlere göre, daha sonra da “Kırâat-i seb’a”nın tamâmına göre Kur’ân-ı kerîmi okudu. Şâtıbiyye kitabını, Bârizî’nin Zübed adlı eserini ve Behce kitabının da bir kısmını ezberledi. Dayısı Ebü’n-Necâ ve İbrâhim bin Ca’mân’dan; fıkıh ferâiz, hesâb, cebir, geometri, matematik, Arabî ilimleri tahsil etti. Hadîs, tefsîr ilimlerini Zeynüddîn Ahmed Şeyhî’den öğrendi. Bunlardan başka, o asırdaki Yemen âlimlerinden de ilim tahsil etti.

İlki 883 (m. 1478) senesinde olmak üzere, defalarca hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere âlimlerinden

ve özellikle Hâfız Şemseddîn Sehâvî’den hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilminde çok yüksek derecelere erişti ve adı her tarafta duyuldu.

İbn-i Diyba’dan da pekçok âlim ilim öğrendiler. Allâme İbn-i Ziyâd, Seyyid Hâfız Tâhir bin Hüseyn Ehdel, Şeyh Ahmed bin Ali Mezcâcî gibi büyük âlimler bunlardandır. Zamanındaki pekçok âlime icâzet verdi. Hadîs ilminde güvenilir olup, hadîs ilminin inceliklerini, hadîs âlimlerini, onlardan gelen haberleri çok iyi bilirdi. İslâmiyete çok bağlı ve haramlardan, şüpheli şeylerden pekçok kaçınırdı. Sâlih ve mütevâzî bir zât idi. Onun zamanında hadîs-i şerîf öğrenmek için herkes ona gelirdi. Çeşitli memleketlerden ve uzak beldelerden sayısız talebesi vardı. Zamanının Yemen Sultânı Âmir bin Abdülvehhâb ona çok hürmet ederdi. Medresesinin idâresini de İbn-i Diyba’ya vermişti.

Yemen diyârında çok meşhûr olup, çok kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1- Teysîr-ül-vüsûl ilâ câmi’ul-usûl, 2- Misbâh-ul-mişkât, 3- Şerhu Duâi İbn-i Ebî Harbe, 4- Gâyet-ül-matlûb, 5- Bugyet-ül-müstefîd fî ahbâri medîneti Zebîd, 6- Kurret-ül-uyûn fî ahbâr-il-Yemen-il-meymûn, 7- Mevlid-i şerîf-i Nebevî, 8- Kitâb-ül-mi’râc 9- A’zam-ül-minneti fîmâ Yagfirullahü bihi-z-zünûb-yûcebü bihil-Cenneti, 10- Temyîz-üt-tayyib minel-habîs mimmâ yedûru alâ elsinet-in-nâsi minel-hadîs, 11- Tenkîh-ül-vüsûl, 12- Câmi’ul-usûl li-ehâdîs-ir-Resûl (aleyhisselâm), 13- El-Ikd-ül-bahir fî târihi devleti Benî-Tâhir, 14- El-Fadl-ül-mezîd fî bugyet-il-müstefîd, 15- Ahsen-üs-sülûk fî nazmı men veliye medînete Zebîd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 159

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 255

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 545

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 158, 159

5) Keşf-üz-zünûn sh. 17, 1150, 1194, 1494

İBN-İ EBİ’L-HAMÂİL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed Serâvî olup, İbn-i Ebi’l-Hamâil diye meşhûrdur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 932 (m. 1525) senesinde Mısır’da vefât etti. Cenâze namazı Câmi’ul-Ezher’de kılındı.

İbn-i Ebi’l-Hamâil’in çok kerâmetleri görüldü. Çok defa Allahü teâlânın sevgisi ile kendinden geçerdi. İbrânice, Süryânice ve Farsça gibi çeşitli dillerde konuşurdu. Çok talebe yetiştirdi. Birşey söylese, Allahü teâlâ onun dediğini yaratır, utandırmazdı. Şehir halkı birgün kendisine gelip, kavun, karpuz tarlalarına musallat olan farelerden şikâyet ettiler. Birisi, tarlasında çok fare olduğunu söyleyip yardım istedi. İbn-i Ebil-Hamâil ona; “Şimdi tarlana git Benim adımı söyle ve hepiniz burasını terkedin diye seslen” buyurdu. O da gidip denileni yaptı. Tarlada tek fare görülmedi.

İbn-i Ebi’l-Hamail, hanımının huysuzluklarını yumuşaklıkla karşılardı. O kızınca, susar, cevap vermezdi.

Yûsuf Harisî onun hakkında şöyle dedi: “Bir defasında İbn-i Ebi’l-Hamâil’i Fârsikur Câmii’nde gördüm. Onu bir hal kapladı. O durumda, tek elle, kimsenin kaldıramadığı su küpünü kaldırdı ve başka bir yere götürdü.”

Ali bin Yakut dedi ki: “İbn-i Ebi’l-Hamâil ile birçok defalar görüştüm. İlk görüştüğümde, Kâhire dışında Hamra dergâhında kalıyordu. Bana ders okuttu. Mısır’a geldikten sonra, Gamri Câmii civarında yerleşti. Görüştüğümüzde onun elini öperdim. O da bana duâ ederdi. Yaptığı duâların neticesini dâima görürdüm.”

İbn-i Ebi’l-Hamâil, talebeleri üzerinde titrer, en güzel bir şekilde yetişmelerini ister, herkesle görüşmelerine müsâade etmezdi. Buna uymayan, aksi hareket edenlere; “Ben yapıyorum, siz başkalarının yanına gidip o yaptıklarımı yıkıyorsunuz” buyururdu.

Hacca gittiğinde, orada çok kimseler onu karşıladı. Karşılayanlar arasında, tüccârlar ve her sınıftan insan vardı. O bunu uygun görmeyip, bir talebesine; “Biz buraya ticârete gelmedik. İnsanlarla uğraşacak hâlde değiliz. Biz burada ibâdetle meşgûl olacağız” buyurdu. Akşam olduğunda hizmetçisini yanına çağırıp; “Şimdi sen, bizi karşılayan ve saygı gösterenlerin tek tek evlerine gidip, benim yarın geleceğimi ve şu anda bin altına ihtiyâcımın olduğunu söyle”

buyurdu. Hizmetçi de denileni yaptı. Onların arasında bin altını veren çıkmadı. O günden sonra da kendisine hiç kimse gelmedi ve bütün ziyâretler kesildi. O zaman İbn-i Ebi'l-Hamâil buyurdu ki: "Elhamdülillahi Rabb-il-âlemîn."

İbn-i Ebi'l-Hamâil buyurdu ki: "Tam bir azîm ve ihlâsla okunan "La ilahe illallah" kelimesi, insanı Allahü teâlânın sevgisine kavuşturur."

"İslâm âlimlerinin yazdıkları bütün kitapların her satırında "Allaha kul ol" ma'nâsı vardır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 179

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 126

İBN-İ EBÎ ŞERÎF (İbrâhim bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Eyyûb Makdisî Mısrî'dir. Künyesi Ebû İshak olup, lakabı Burhânüddîn'dir. İbn-i Ebî Şerîf diye meşhûr oldu. 833 (m. 1430) senesi Zilka'de ayının onsekizinde, Salı gecesi Kudüs'de doğdu. 932 (m. 1525) senesi Muharrem ayının ikinci Cum'a günü, Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazını Abbasî halîfesi Mütevekkil kıldırdı. Cum'a namazından sonra Sâbât'taki türbesine defnedildi.

İbn-i Ebî Şerîf altı yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve tecvidle okudu. Çeşitli kırâat şekillerini öğrendi. Fıkıh, kelâm, mantık ve Arabî ilimleri Sirâcüddîn Rûmî'den; me'ânî, beyân bilgilerini Ya'kûb Rûmî'den öğrendi. Takıyyüddîn Kalkaşendî, Zeynüddîn Mahir ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Hocalarından icâzet (diploma) aldı. Sonra Kâhire'ye gitti. Orada Emînüddîn Aksarâyî'den Şerh-i akaidi, Celâlüddîn Mahallî'den Şerh-i Cem'ül-Cevâmi' adlı eserleri okudu. Kâhire'de birçok âlimin derslerinde bulundu. Bûtîcî ve Şihâbüddîn İbşîtî'den hesap, ferâiz; İbn-üd-Dirî ve Ebi'l-Fadl Magribî'den tefsîr okudu. Çeşitli ilim dallarında üstün dereceye yükseldi. 853 (m. 1449) senesinde hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede Takıyyüddîn bin Fehd, Ebi'l-Feth Merâgî, Ebi'l-Bekâ bin Ziya, Ebi's-Se'âdât, Muhibbüddîn Taberî ve başka âlimlerle görüştü. Hocalarından ders okutmaya ve fetvâ vermeye icâzet (diploma) aldı.

İbn-i Ebî Şerîf, çok talebe yetiştirdi. İbn-i Tûlûn Câmii ve başka câmi ve medreselerde tefsîr okuttu, ilim ve edeb öğretti. İslâm dîninin güzel ahlâkını her tarafa yaydı. 906 (m. 1500) senesi Zilhicce ayında, Kâhire'de Şafiî mezhebi kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesi 910 (m. 1504) senesi Rebî'ul-evvel ayına kadar devam etti. Dinde çok sağlam idi. Herkesten hürmet gördü.

Menâvî şöyle anlattı: "Mısır vâlisi, İbn-i Ebî Şerîfe bir hizmetçisini gönderip, Mısır'ı terketmesini ve memleketi olan Kudüs'e gitmesini istedi. İbn-i Ebî Şerîf bu sebeple yol hazırlığına başladı. Birgün evinde iken, aniden bir zât ortaya çıktı ve; "Sen buradan ayrılmıyacaksın" dedi ve gözden kayboldu, İbn-i Ebî Şerîf; "Ebû Bekr, Ebû Bekr" diye seslenip, hizmetçisini çağırdı ve az önce gelen zâtın kim olduğunu sordu. O da kapının kapalı olduğunu, kimsenin içeri girmediğini söyledi. O zaman İbn-i Ebî Şerîf, gelen zâtın evliyâdan biri olduğunu anladı. Sefer hazırlığını bıraktı. Daha sonra onu Mısır'dan çıkarmak istiyenler, ondan özür diledi."

İbn-i Ebî Şerîf, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Minhâc: Fıkıh ilmine dâir bir eser olup, dört cilddir. 2- Şerhu kavâid-il-İ'râb libn-i Hişâm, 3- Şerh-ül-Akâid libn-i Dakîk-il-ıyd, 4- Şerh-ül-Hâvî: Fıkıh ilmine dâir olup, iki cilddir. 5-Nazm es-Sîret-in-Nebeviyye, 6- Nazm-ün-Nuhbe libn-i Hacer, 7-Şerh-ut-Tuhfe libn-i Hâim: Ferâiz ilmine dâirdir. 8- Nazm lukatat-ül-İclân liz-Zerkeşî, 9-Dîvânü Hutab 10- Nâsıh vel-mensûh, 11- Manzûme fil-kırâat.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 88

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 118

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 134

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 246

5) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 102

6) El-A'lâm cild-1, sh. 66

7) Brockelmann Sup-2, sh. 13

İBN-İ EBÎ ŞERÎF (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Mes'ûd bin Rıdvan'dır. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. İbn-i Ebi Şerîf diye meşhûr oldu. 822 (m. 1419) senesi Zilhicce ayının beşinde, Cumartesi gecesi Kudüs'de doğdu. 905 (m. 1499) senesinde Kudüs'de vefât etti.

İbn-i Ebî Şerîf, babasının himâyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şâtibiyye, Minhâc, Elfîye adlı eserleri ezberledi. Ezberlediklerini Şihâbüddîn Ahmed bin Hacer Askalânî, Kâdı Muhibbüddîn bin Nasrullah Hanbelî, Şeyhülislâm Sa'düddîn Diyrî ve Şeyhülislâm İzzeddîn Makdisî'nin huzûrunda okudu. İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ezberledi. Kur'ân-ı kerîm kırâatlerini Ebü'l-Kâsım Nüveyrî'den öğrendi. Ayrıca ondan Arabî ilimler, usûl, mantık, arûz, hadîs ıstılâhlarını öğrenip, 844 (m. 1440) senesinde me'zûn oldu ve ders okutmaya icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini Allâme Zeynüddîn Mahir ve İmâdüddîn bin Şeref'den alıp, Şihâbüddîn bin Rislân, İzzeddîn ve Kudsî'nin derslerinde bulundu. Me'zûniyetinden sonra aynı sene Kâhire'ye gitti. Kâhire'nin en büyük âlimlerinden; İbn-i Hümâm, İbn-i Hacer, Kâdı Şemsüddîn Kayâtî İzzeddîn Bağdadî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs ilmini; İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî, İzzeddîn Fürât Hanefî ve başkalarından öğrendi. İbn-i Hacer'den icâzet (diploma) aldı. İbn-i Hacer onu; "Faziletli ve zamanının bir tanesi" diye vasıflandırarak övdü. İbn-i Ebi Şerîf, Kâhire'ye birçok defa gelip gitti.

İbn-i Ebi Şerîf, 853 (m. 1449) senesinde, mahkeme reîsi Kâdı Abdülbâsit ile birlikte hacca gitti. Medîne-i münevverede Muhibbüddîn Taberî ve başka âlimlerle Mekke-i mükerremede de Ebi'l-Feth Meragi ve başka âlimlerle görüştü. Buralarda ders okuttu. Fetvâ verdi. 881 (m. 1476) senesi Kâhire'ye döndü. Oraya yerleşip talebe yetiştirdi. Çok kimseler dersini dinlediler ve istifâde ettiler. Daha sonra Beyt-ül-makdîs'e (Kudüs'e) döndü. Sultan Kayıtbay tarafından, oradaki Hadîs Medresesi'ne ta'yin edildi. Sonra fermanla, Kudüs'deki Selâhiyye dergâhında ders vermeye başladı. Cevheriyye ve başka medreselerde ders okuttu.

Şeyh Nûreddîn, Ebü'l-Avn'a, İbn-i Ebî Şerîf hakkında ne düşündüğünü sordu. O da cevap olarak buyurdu ki: "Biz Muhammed bin Ebî Şerîf için Arş üzerine; "Allahü teâlânın velî kullarını sevenlerdendir" diye yazılmış olarak gördük."

İbn-i şerîf, çok sayıda eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İthâf-ül-ahsâ bi fedâil-il-mescid-il-Aksâ, 2- El-Esâd bi şerh-ıl-irşâd lil-mukrî fil fürû', 3- Et-Tâc vel-iklîl alâ envâr-it-Tenzîl lil-Beydâvî, 4- Dürer-ül-levâmi' Şerhu Cem'ıl-Cevâmi' lis-Sübkî, 5- Şerh-ül-irşâd lin-Nevevî, 6-Şerh-uş-Şifâ lil-Kâdı Iyâd, 7-Savb-ül-Gamâme fî irsali taraf-il-amâme, 8- Fetâvâ, 9- El-Fevâid fî halli şerh-ıl-Akâid lin-Nesefî, 10- Feyd-ül-kerem alâ abîd-il-kavm fî nazm-il-Hıkem, 11- Kıt'a alâ şerh-il-Minhâc, 12-Kıt'a alâ Sahîh-il-Buhârî, 13- Kıt'a alâ safvet-iz-Zebîd, 14- El-Müsâmere fî şerh-ıl-müsâyere fil-akâid-il-münciyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 200

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 64

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 11

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 29

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 222

6) El-A'lâm cild-7, sh. 53

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 193, 749 cild-2, sh. 1218, 1667

8) Brockelmann Gal-2, sh. 998

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 362

İBN-İ EHDEL (Hüseyn bin Sıddîk bin Hüseyn)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Sıddîk bin Hüseyn bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ali bin Ebî Bekr bin Ali el-

Ehdel el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Bedrüddîn'dir. Daha çok İbn-i Ehdel diye tanınır. 850 (m. 1446) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Yemen'de Ebyât-ı Hüseyn denilen yerde doğdu. 903 (m. 1497) senesi Zilka'de ayının sonunda, Yemen'de bulunan Aden beldesinde, Aden iskelesi yakınında vefât etti.

Doğduğu yer olan Ebyât-ı Hüseyn'de ve oraya bağlı nahiyelerde yetişen İbn-i Ehdel, buralarda ilim tahsil etmekle beraber, bu maksadla: Yemen'de bulunan Zebîd beldesine, Azerbaycan'da bulunan Merâga beldesine, Mekke-i mükerreme, Medine-i münevvere ve başka yerlere de gidip, oralardaki âlim ve evliyâ zâtların sohbetlerinde bulunarak kemâle geldi. Fakihîn (iki fıkıh âlimi) olarak meşhûr olan, Ebû Bekr bin Kays ve Ebü'l-Kasem bin Ömer'den okudu. Bunlardan başka; Ali el-Ahmer, İbrâhim bin Ebi'l-Kasem, Ömer el-Fetâ, Sercî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan ilim ve feyz aldı. Daha sonra hacca gidip, hacdan sonra bir müddet mücavir olarak orada kaldı. Burhânî ve Mahyevî gibi âlim zâtların meclislerinde bulundu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâret edip, orada Ebü'l-Ferec el-Merâgî'nin derslerini dinledi. Sonra memleketine dönüp, Yahyâ el-Âmirî el-Lafzî gibi zâtlardan okudu. Daha nice âlimlerden ilim öğrenen İbn-i Ehdel, zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin önde gelenlerinden oldu. Ayrıca, hadîs, nahîv ve başka ilimlerde ve tasavvuf yolunda da yükselerek kemâle geldi. Kendisinden ise, birçok zât ilim öğrenip istifâde etmişlerdir.

Zamanında bulunan âlim ve evliyânın büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan İbn-i Ehdel hazretleri, faziletler sahibi, yüksek bir zât idi. Hâfızası çok kuvvetli olup, okuduğu, öğrendiği şeyleri kolay kolay unutmazdı, insanlara fâidesi pekçok idi. Kur'ân-ı kerîm okuması pek güzel idi. İnsanlarla çok güzel geçinir, herkese karşı tatlı dil ve güleryüz gösterirdi. Dostlara karşı olan muhabbeti pekçok idi. İffet sahibi, güzel ahlâklı, kanaatkar bir zât idi. İnsanlar, onda bulunan böyle güzel sıfatları görüp imrenirler, ona gıbta ile bakarlardı.

Mısır'daki Şafiî âlimlerinden Şemseddîn Sehâvî, "Ed-Dav-ül-lâmi'" isimli eserinde, bu zâtın kendisinden ders okuduğunu ve ona icâzet verdiğini anlatmakta ve hâl tercümesi hakkında ma'lûmat vermektedir.

İbn-i Ehdel'in, "İrtiyâh-ül-ervâh fî zikrillah-il-kerîm-il-fettâh" isimli bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 144

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 20

4) Brockelmann Sup-2, sh. 251

İBN-İ EMŞÂTÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Hasen bin İsmâil bin Ya'kûb bin İsmâil'dir. Lakabı Muzafferüddîn'dir. İbn-i Emşâtî diye meşhûrdur. 812 (m. 1409) senesinde Kâhire'de doğdu. 902 (m. 1496) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Kâhire'de büyüdü. Orada; Kur'ân-ı kerîmi, fıkıh ilmine dâir Sadr-uş-Şerî'a'nın "Nikâye" adlı eserini, İbn-i Hacîb'in "Kâfiye"sini İbn-i Hacer el-Askalânî'nin "Nûhbet-ül-Fiker" adlı eserini, tıb ilmine dâir Hocendî'nin "Telvîh" adlı eserini ezberledi. Sa'd bin Dîrî, Emînüddîn Aksarâyî, Şemnî ve İbn-i Ubeydullah'dan fıkıh ilmini okudu. Emînüddîn Aksarâyî'den nahiv ve diğer ilimleri de tahsil etti. Şemnî ve Şeref bin Huşâb'dan tıb ilmini öğrendi. Hatîb Ebü'l-Fazl en-Nüveyrî'nin derslerini Şemsiyye Medresesi'nde dinledi. Şemsüddîn el-Mahallî'den "Mîkat" adlı eseri okudu. Şemsüddîn Şâmî ve Bedreddîn Hüseyn el-Busayrî'den Sünen-i Dâre Kutnî'yi okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî ve diğer âlimlerden hadîs dinledi. Birçok büyük âlimler ona fıkıh ve hadîs okutma husûsunda icâzet verdiler.

Mahmûd el-Emşâtî, birçok defalar Dımeşk'a gitti ve Ebû Şi'r'in va'z ve sohbetlerinde bulunup, ondan istifâde etti. Birçok defalar hacca gitti. Orada mücavir olarak kaldı. Mekke-i mükerremede Takıyyüddîn bin Fehd ve Ebü'l-Feth el-Merâgî'nin sohbetlerinde bulundu. Bekâî ile birlikte Tâif'i ziyâret etti.

Vatan savunması için harbe gidip, nöbet tuttu. Yüzme ve ok atma husûsunda çok mehâret gösterdi. Harbe giden ve yaralanan kimselerin tedâvisi husûsunda büyük fedâkârlıklar gösterdi. Birçok ilimlerde ve yeni buluşlar husûsunda gayret gösterdi. Ba'zı medreselerde başmüderrislik yaptı. Tıb ilmiyle ilgili de ders okuttu. Tıb ilminde araştırma yapıp, eser yazdı. Zimâmiyye Medresesi'nde fıkıh dersi müderrisliği yapıp, Müeyyidiyye Medresesi'nde imamlıkla beraber ders okuttu. Sâlihiyye ve Zâhiriyye medreselerinde ilim öğretmekle meşgûl oldu. Tûlûn Medresesi'nde ve Mensûriyye Medresesi'nde Şeref bin Huşâb'dan sonra tıb ilmini okuttu. Sa'd bin Dîri'den sonra kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra bütün vazîfelerden ve san'atlardan vazgeçip tıb ilmiyle meşgûl oldu. Birçok talebe yetiştirdi. Allâme Şihâb bin es-Sâig bunlardandır.

Çok tevâzu sahibi, nefsinin isteklerini yenen, arkadaşlarına ve dostlarına karşı cömert ve ihsân sahibi, akrabâlarına karşı çok yakın idi. Âhırete hazırlıklı olup, dünyâ malına ve makamına gönül vermezdi. Tatlı sözlü, güleryüzlü ve hoşsohbet olduğu için, herkes onun sohbetini dinlemeye can atardı.

Mahmûd el-Emşâtî'nin çeşitli ilimlere dâir birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-un-Nikâye fî fürû'ıl-fıkh (Hanefî fıkhının usûl bilgilerini anlatır), 2-El-Kavl-üs-sedîd fî ihtiyâr-il-imâi vel-Abîd, 3- El-İsfâr fî Hükm-il-Esfâr, 4-El-Münciz fî şerh-ıl-Mûciz li-ibn-in-Nefîs, 5- Te'sîs-üs-sıhha bi şerh-ıl-lümha. (Bu son iki eser tıb ilmiyle ilgilidir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 145

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 128, 129

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 411

4) El-A'lâm cild-7, sh. 163

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1900

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 249, 371

İBN-İ HACER-İ MEKKÎ HEYTEMÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Hacer Heytemî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 899 (m. 1494) senesi Receb ayında, Mısır'da doğdu. 974 (m. 1566) senesinde, Mekke-i mükerremede vefât etti. Cennet-ül-Muallâ kabristanındaki Taberiyyîn türbesine defnedildi.

İbn-i Hacer ismiyle şöhret buldu. Dedelerinden biri, lüzumsuz konuşmaz, ancak ihtiyâç ve zarûret olduğunda konuşurdu. Konuşmaması sebebiyle onu bir taşa benzettiler ve Hacer (taş) dediler. Sonra da böyle meşhûr oldu.

İbn-i Hacer daha küçük yaşta iken, babası vefât etti. Onun tahsili ve terbiyesi ile, babasının hocası büyük tasavvuf âlimi Şemsüddîn bin Ebi'l-Hamâil ve onun talebesi Şemsüddîn Şenâvî meşgûl oldular. Şemsüddîn Şenâvî, onu Heytem'den Tanta'ya götürdü. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve bir müddet tahsil gördü, ilk derse, Seyyid Ahmed Bedevî'nin makamında diz çökerek başladı. 924 (m. 1518) senesinde Kâhire'ye gitti. Ondört yaşında iken Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne girdi Kâhire'de; Kâdı Zekeriyyâ, Abdülhak Sinbâtî, Mücellen Nefs Şafiî, Şemsüddîn bin Ebi'l-Hamaî, Şemsüddîn Şühdî, Şemsüddîn Semhûdî, İbn-i İzzeddîn Basiti, Emîn Gamrî, Şihâbüddîn Remlî, Tablâvî Şafiî, Ebü'l-Hasen Bekrî, Şemsüddîn Lekânî, Şemsüddîn Tahrayî, Şemsüddîn Abbâdî, Şemsüddîn Bedvî, Şemsüddîn bin Abdülkâdir Fardî, Şemsüddîn Delcî, Şihâbüddîn Natvî, Şihâbüddîn Reksî, Şihâbüddîn bin Abdülhak Sinbâtî, Şihâbüddîn Bülkînî, Şihâbüddîn bin Tıhân, Şihâbüddîn bin Neccâr, Şihâbüddîn bin Sâig gibi asrının meşhûr âlimlerinden; sarf, nahiv, me'ânî, mantık, ferâiz, hesâb, usûl-i fıkıh, fıkıh, hadîs, tefsîr, kelâm ve tasavvuf ilimlerini öğrendi. Şafiî mezhebinde ve diğer hak mezheblerde büyük bir âlim olarak yetişti. Yirmi yaşında, din ve fen ilimlerinde mütehassıs oldu. Talebe yetiştirmek ve fetvâ vermek üzere icâzet (diploma) aldı. Yetişmesinde büyük yardımı dokunan hâmisi Şemsüddîn Şenâvî'nin de teşviki ile, onun yeğeni ile evlendi. Bu sıralarda Şafiî mezhebi fıkhına dâir er-Ravda adlı eseri, önce ihtisar edip (kısaltıp), daha sonra da şerhetmeye başladı. Bu eser, değerini bilmiyenler tarafından parçalandı. Bu duruma İbn-i Hacer çok üzüldü.

İlk defa 932 (m. 1526) yılında Mekke-i mükerremeye gitti. Bu yolculuğunda ilk eserini yazmaya başladı. Hac sonu Mekke'de bir müddet kaldı. Eserini de Mısır'a dönüşünde tamamladı. 937 (m. 1531) senesinde tekrar ailesiyle birlikte hacca giden

İbn-i Hacer, bu seferinde Mekke-i mükerremede uzun müddet kaldı. Sonra da Kâhire'ye döndü. 940 (m. 1534) senesi hac mevsiminde, yerleşmek üzere Mekke'ye gitti ve otuzüç sene, vefâtına kadar orada kaldı. "İmâm-ül-Haremeyn" ismiyle meşhûr oldu. Halka fetvâ ve ders verirdi. Çok talebe yetiştirdi. Bir taraftan da kıymetli eserlerini yazdı. Eserlerinin hemen hemen tamâmını burada te'lîf etti. Hicaz'da ve diğer beldelerde şöhreti yayıldı, insanlar ondan istifâde için yanına toplandılar.

İbn-i Hacer, yaşadığı asırda büyük hizmetler yaptı. İnsanlara doğru yolu gösterip, eşsiz eserler yazdı. İbn-i Hacer'in yaşadığı devirde, Mısır ve Hicaz Osmanlı Devleti'ne bağlı idi. Mekke-i mükerremedeki devletin temsilcisi emirler tarafından da büyük hürmet ve i'tibâr gördü. İbn-i Hacer, adâlet mevzûunda yazdığı kırk hadîs kitabını, devrin Osmanlı Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân'a ithaf etti. Sultan'dan ve devlet ricalinden son derece hürmet gördü. İbn-i Hacer, Ehl-i sünnet müslümanlarının gözbebeği oldu. Âlimler tarafından övüldü. Asrının bir tanesi idi.

Büyük âlim Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî onu çok övdü. "İbn-i Hacer-i Mekkî'nin sözleri, yazıları, dört mezhebde de huccettir, seneddir" buyurdu.

Âlimler onun gibi ve onun kadar eser yazmaktan âciz kaldılar. Eserleri tekrar tekrar basıldı. Yirmi tanesi 1338 (m. 1919) yılına kadar çok defa basıldı. Biyografi müelliflerinin eserlerinden tesbit edildiğine göre, eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- El-A'lâm bi Kavâti-il-İslâm: 1293 (m. 1876) senesinde Mısır'da 160 sahife olarak basıldı. Hakîkat Kitabevi tarafından neşredildi. 2- Tuhfet-ül-muhtâc: İmâm-ı Nevevî'nin Minhâc'ının şerhidir. Dört cild hâlinde, Mısır'da 1282 (m. 1865) senesinde, üç cild hâlinde de 1290 (m. 1873) senesinde Bulak matbaasında basıldı. Şafiî mezhebinde en kıymetli fıkıh kitabıdır. 3- Tuhfet-ül-ahyâr fî mevlid-il-Muhtâr, 4- Tathîr-ül-cenân vel-lisân: Yüzaltmışdört sahife olarak "Savâik" adlı eserinin hamişinde, 1307-1308 (m. 1890) senesinde Mısır'da ve 1983'de İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırıldı. Bu eserinde Hazret-i Mu'âviye'nin ve Amr İbni As hazretlerinin Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden oldukları, İslâmiyete yaptıkları hizmetlerini bildirmekte, Eshâb-ı Kirâm arasında olan muharebeler hakkında çok fâideli ve lüzumlu açıklamalar yapmaktadır. 5- El-Cevher-ül-münazzam fî ziyâret-i Kabr-il-Mükerrem: Yüzdört sahife olarak Bulak matbaasında 1279 (m. 1862) ve 1309 (m. 1891) senelerinde basılmıştır. 6- Hâşiyetün alel îzâh fil-menâsik lin-Nevevî: Hac ibâdetine âit olan bu eseri, Mısır Meymeniyye matbaasında 1323 (m. 1905) senesinde, Cemâliye matbaasında da ikiyüzellibir sahife olarak 1329 (m. 1911) senesinde basıldı. 7- Hayrât-ül-hisân fî menâkib-il-İmâm-il-a'zam Ebî Hanîfet-in-Nu'mân: Mısır Hayriyye matbaasında 1304 (m. 1886) ve 1311 (m. 1893) senesinde basılmıştır. "Mevâhib-ür-Rahmân" adıyla Türkçeye tercüme edilen bu eser, İmâm-ı A'zam'ın büyüklüğünü anlatır. 8-Ez-Zevâciru fin-nehyi an iktirâf-il-kebâir: iki cild hâlinde, hamişinde de "El-A'lâm" ve "Keff-ür-ruâ'" adlı eserleri ile birlikte Bulak matbaasında 1284 (m. 1867), Meymeniyye'de 1310 (m. 1892)-1331 (m. 1912) senelerinde basıldı. Büyük günahları bildiren bir eserdir. 9- Şerh-ül-erbe'în lin-Nevevî:

İmâm-ı Nevevî'nin te'lîfi olan kırk hadîsin şerhidir. 1307 (m. 1889) senesinde Mısır'da basıldı. Diğer adı Feth-ül-mübîn'dir. 10- Şerh-ül-Kasîdet-il-Bürde: Yüzaltmışsekiz sahife olarak 1309 (m. 1891) senesinde Bulak matbaasında, ayrıca 1301-1303 (m. 1885) senelerinde de Kâhire'de basıldı. 11-Es-Savâik-ül-muhrika: Hindistan'da âlimler, velîler çok olduğu hâlde ve İslâm güneşi yükselmiş olup, cihanı nûrlandırmakta iken, kalbleri cehâlet ile kararmış, menfaat, hırs ile bozulmuş olan zındıklar, Eshâb-ı Kirâma dil uzatıyor ve taassubu, edebsizliğe kadar götürüyorlardı. O zaman, Hind Sultânı Hümâyûn Şah (radıyallahü anh) olup, dînini çok sever, âlimlere pek hürmet ederdi. İhsânı ve adâleti ve herkesin şânına yakışan idâresi ile, müslümanlara her sûrette iyilik ederdi. Kendisi, Hindistan'daki Gürgâniyye devletinin kurucusu olup, Bâbür Şâh'ın (radıyallahü anh) oğlu idi. İşte böyle mes'ûd bir zamanın âlimleri, sapıkları susturmak için toplanarak, İbn-i Hacer hazretlerine başvurdular. O da, Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) üstünlüklerini, iki büyük kitapta yazıp, delîl, sened ve vesîkalarla düşmanların dillerini kesti. Bu kitabı iki kısımdır. Birincisinde; Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali hazretlerinin hak halîfe olduklarını, üstünlüklerini ve Eshâb-ı Kirâmın hepsini sevmemiz lâzım olduğunu, Âyet-i kerîmelerle ve hadîs-i şerîflerle isbât etmektedir. Râfızîlerin Eshâb-ı Kirâmın çoğunu kötülediklerini, Ehl-i sünnet mezhebindeki müslümanlara bu yüzden saldırdıklarını, bu sebeble bid'at sahibi olduklarını, sapık ve yanlış yolda bulunduklarını, İslâmiyete çok zarar yaptıklarını yazmaktadır. Kitabın ikinci kısmı, "Tathîr-ül-cenân" ismi ile meşhûrdur. 1307 (m. 1889) senesinde Kâhire'de yüzaltmışdört sahife olarak basılan bu

eserin ikinci tab'ı, 1385 (m. 1965) senesinde ikiyüzaltmışüç sahife olarak basılmıştır. Devamındaki "Tathîr-ül-cenân" da altmışsekiz sahifedir. Bu eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset yoluyla bastırılmıştır. 12- El-Fetâvâ-el-Hadîsiyye: 1307 (m. 1889) ve 1329 (m. 1911) târihlerinde Mısır'da ikiyüzkırksekiz sahife olarak basılmıştır. Yeni baskıları da vardır. 13- El-Fetâvâ-ül-kübrâ el-Fıkhiyye: Dört cüz hâlinde Kâhire'de Meymeniyye matbaasında 1333 (m. 1914) senesinde basıldı. 14-Feth-ül-cevâd fî şerh-ıl-irşâd: iki cüz olarak 1305 (m. 1887) senesinde Mısır'da basıldı. 15-Keff-ur-Ruâ, 16-Menâsik-ül-hac: İkiyüzkırk sahife olarak 1323 (m. 1905) senesinde Meymeniyye, daha sonraları Mekke ve Mısır'da defalarca basıldı. 17- El-Minah-ül-mekkiyye fî şerh-ıl-Hemziyye: Busayrî'nin meşhûr kasidesinin şerhidir. 1292 (m. 1875) senesinde Bulak matbaasında basıldı. 18- En-Nûhab-ül-celîle fil-hutâb-il-cezîle: İkiyüzyetmişsekiz sahife olarak 1290-1308-1310 (m. 1873-1890-1892) senelerinde Mısır'da basıldı. 19- El-Erbe'în-il-Adliyye: Kâtip Çelebi'nin, Kanunî Sultan Süleymân'a armağan edilmiştir diye kaydettiği meşhûr eserdir. 1152 (m. 1739) senesinde Leiden'de basıldı. 20-Şerh-ül-muhtasar-ül-fıkh-iş-Şâfiî: 1301 (m. 1883)-1305 (m. 1887) senelerinde Kâhire'de basıldı. 21- Feth-ül-Bârî, 22- El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-Mehdî: Mehdî aleyhisselâmın ikiyüz kadar alâmetini bildirmektedir. 23- Kalâid-ül-ukbân, 24-Nasîhat-ül-mülûk: Bunlar çok kıymetli eserleridir. Basılmamış olan birçok eseri daha vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Meblag-ül-i'râb fî fadl-il-Arab, Ma'den-il-Yevâkît, Tahrîr-ül-makâl, el-Kavl-ül-muhtasar, el-İfsâh an ehâdîs-in-nikâh, Dürr-ül-mendûd, Tenbîh-ül-ahyâr, Eşrâf-ül-vesâil ilâ fehm-iş-Şemail.

Allâme İbn-i Hacer-i Mekkî'ye soruldu: "Diri olan velî için nezr yapmak caiz midir? Nezr olunan şeyleri o velîye veya herhangi bir fakire vermek lâzım mıdır? Ölmüş olan velî için nezr yapmak caiz midir? Nezr olunan malı velînin çocuklarına ve akrabasına, yahut onun yolunda bulunanlara, talebesine, hizmetçilerine vermek lâzım mıdır? Mezar üzerine, kabir, duvar, parmaklık, sıva gibi şeyler yapmak için nezr sahih olur mu?

Cevâb olarak buyurdu ki: "Diri olan velî için adak yapmak sahîhdir. Adak olunan malı ona vermek vâcibdir. Başka hiçbir yere vermek caiz olmaz, ölmüş velî için nezr yapmağa gelince, mal meyyitin olsun diye niyet edilirse, nezr bâtıl olur. Sahîh olmaz. Başka bir hayr için, meselâ, çocuklarına, talebesine, türbesindeki veya başka yerdeki fakirlere vermeği, yedirmeği niyet ederse, adak sahih olur. Niyet ettiği şeyleri vermesi vâcib olur. Adak sahibi hiçbirşey niyet etmedi ise, zamanındaki müslümanların âdetlerine bakılır. Hemen her müslüman, ölü için nezrim olsun diyerek, yazdığımız yerlerden birine vermeği ve sevâbını ölüye bağışlamağı düşünmektedir. Adak yapan da, bu yerleşmiş, kökleşmiş âdetleri bildiği için, onlar gibi nezr etmiş olur. Vakfda olduğu gibi nezri sahih olur. Vakfda, şartlarını söylemese, yerleşmiş adetlerdeki şartlara göre vakfetmiş sayılmaktadır. Mezarların yapılması, sıvanması için yapılan nezrler bâtıldır. Fakat İmâm-ı Ezrâî ve Zerkeşî ve başkaları buyurdu ki: Peygamberlerin, evliyânın ve âlimlerin mezarlarını, yırtıcı hayvanların ve hırsızların ve düşmanların açmasından korumak için üzerine duvar, parmaklık gibi şeyler yapmak caizdir. Böyle fâideli şeyleri adamak sahih ve caiz olur ve iyi olur. Bunlar için vasıyyet yapmak da böyledir.

İbn-i Hacer-i Mekkî buyurdu ki: Mü'minlerin rûhları (İlliyyîn) denilen makamda, kâfirlerin rûhları (Siccîn) denilen yerdedir. Her rûh, cesedine, bilinmeyen hâlde bağlıdır. Bu bağlılıkları, dünyâdaki bağlılıklar gibi değildir. Rü'yâ gören kimsenin, gördüğü şeylere olan bağlılığı gibidir. Fakat, ölülerin cesedlerine ve başka şeylere bağlılıkları, rü'yâ görenin bağlılığından pekçok kuvvetlidir. Bunun içindir ki, İbn-i Abdülberr'in, rûhlar kabirlerinin yanındadır sözü ile yukarıdaki sözün arasını bulmak güç olmaz. Rûhların kendi cesedlerine te'sîr ve tasarruf etmelerine ve kabirde bulunmalarına izin verilmiştir. Meyyit kabirden çıkarılıp başka kabre konursa, rûhun bedenle olan bağlılığı bozulmaz. Beden çürüyüp, toprak maddeleri, sıvıları ve hâsıl olan gazları dağılınca, bu bağlılık yine bozulmaz." "Nifak ya'nî münâfıklık, zâhirin bâtına uymaması demektir. Sözü, özüne uymaz. İ'tikâd edilecek şeylerde münâfıklık yapmak, küfürdür, işlerinde ve sözlerinde münâfıklık yapmak, haram olur. İ'tikâdda, îmânda münâfıklık, diğer küfürlerden daha fenâdır, ifâ etmek, yerine getirmek niyeti ile va'd yapmak caizdir, hattâ sevâbtır. Böyle va'di ifâ etmek vâcib değildir, müstehâbdır. Îfâ etmemek tenzîhen mekrûh olur. Hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, yapmak niyeti ile verdiği sözü tutmazsa günah olmaz" buyuruldu. Hanefî ve Şafiî mezheblerinde, ahdi bozmak da, özürsüz mekrûh, özürlü caizdir. Fakat bozacağını önceden haber vermek vâcibdir. Hanbelî mezhebinde va'de vefa vâcibdir. Yerine getirmemek

haram olur. Yapması dört mezhebde de sahih olan bir şeyi yapmak takvâ olur."

"Ey kalbi Allah sevgisi ile, Resûlullah sevgisi ile dolu olan müslüman! Birinci vazîfen, Peygamberimizin (aleyhisselâm) Eshâb-ı kirâmının sevgisini, Ehl-i Beyt-i Nebevinin sevgisi ile kalbinde cem' etmektir. Ehl-i Beyti, Resûlullahın evlâdı oldukları için sevdiğimiz gibi, diğerlerini de, O'nun eshâbı oldukları için sevmeliyiz. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın nail oldukları şeref pek yüksektir. O şerefe başkaları kavuşamaz. O şereften birisi, Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek nazarları onlara işlemiş ve hepsine ma'nevî imdâd ile yardım etmiştir. Bu hâssa, bunlardan başkasında bulunmuyor. Bunların kemâlâtına, geniş ilimlerine, Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) aldıkları hakîkat mirasına, sonra gelenlerden hiçbiri kavuşamamışlardır. Her müslümanın, bunların hepsini âdil, sâlih, velî, âlim ve müctehid bilmesi lâzımdır. Selef-i sâlihîn ve ulemâ-i kâmilin de bu i'tikâdda idiler. Kendilerinden bir hatâ çıksa da, cenâb-ı Hak hepsini af ve mağfiret ile müjdelemiştir. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Allah onların hepsinden râzıdır. Onlar da, Allahü teâlâdan râzıdırlar" buyurulmuştur (Beyyine-8). Sahâbe-i Kirâmdan birini kusurlu bilmek ve kötülemek, bu âyet-i kerîmeye inanmamak olur. Şüphe yoktur ki, hazret-i Mu'âviye (radıyallahü anh), Sahâbe-i Kirâmın neseb i'tibâriyle büyüklerindendir. Peygamber efendimize (aleyhisselâm) neseb ile ve nikâh ile çok yakın ve mahremleridir.

Server-i âlem (aleyhisselâm), onun hilm ve cömertliğini medh ve sena buyurmuştur. Onda İslâmiyet, sohbet, neseb, nikâhla akrabalık şerefleri toplanmıştır ki, bunların her biri, Cennette Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında bulunmağa sebep olan şereflerdir. Bunlara hilm, ilim ve halifelik şerefleri de katılınca, kalbinde az bir safa ve sıdkı ve salâhı ve imânı ve iz'ânı olan kimse için artık bu husûsta fazla anlatmağa lüzum kalmaz."

Zevâcir'den ba'zı bölümler:

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Uyluğunuzu göstermeyiniz, ölünün ve dirinin uyluğuna bakmayınız."

"Avret yerini başkasına gösterene, Allahü teâlâ şiddetli azâb yapacaktır."

"Avret yerini açmak büyük günahtır."

"Üç kişi Cennete hiç girmeyecektir: Birincisi; deyyus, ya'nî karısının başka erkeklerle düşüp kalkmasına göz yuman kimse. İkincisi; kendisini erkeklere benzeten kadınlar. Üçüncüsü; içki içmeğe devam edenler. "Kadınların kendilerini erkeklere benzetmesi demek, onlar gibi giyinmesi, başlarını onlar gibi traş etmesi olup, büyük günahlardandır.

"İki kişi vardır ki, Cehenneme gireceklerdir: Birincisi; yanlarında kırbaçlar, coplar taşıyıp, insanları haksız olarak dövenlerdir. İkincisi; erkeklere kendilerini çıplak gösteren, ya'nî ince, altındaki deri görünen elbise ile erkekler yanına giden kadınlardır. Bunlar, kötü iş için erkeklerin yanına giderler."

Ebû Dâvûd, hazret-i Âişe'den (radıyallahü anha) bildiriyor ki: Kız kardeşim Esma, Resûlullahın yanına geldi. Arkasında ince elbise vardı. Derisinin rengi belli oluyordu. Resûlullah (aleyhisselâm) baldızına bakmadı. Mübârek yüzünü Çevirdi ve "Yâ Esma! Bir kız namaz kılacak yaşa geldiği zaman, onun, yüzünden ve iki ellerinden başka yerlerini erkeklere göstermemesi lazımdır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîften anlaşılıyor ki, kadınların yabancı erkekler yanına açık saçık çıkmaları büyük günahtır. İmâm-ı Zehebî buyuruyor ki: "Erkeklere zînetini gösteren kadınlara, meselâ altın, inci gibi şeyleri örtüsünün üstüne takan, koku süren, boyalı, ipek kumaş örtünmüş olan, kol ağızları geniş olup kolları görünen ve bunlar gibi kendilerini erkeklere gösteren kadınlara, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette azâb edecektir. Bu kötülükler, kadınlarda çok olduğu için, Resûlullah (aleyhisselâm); "Mi'râc gecesi Cehennemi gördüm. Cehennemdekilerin çoğunun kadın olduğunu gördüm" buyurdu.

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan, hamama peştemal ile örtülü girsin! Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan kimse, zevcesini hamama göndermesin!"

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan bir kimse, yabancı bir kadınla bir odada yalnız kalmasın!"

"Erkeklerin dizleri ile göbekleri arası avrettir."

"Zinâ eden kimse, puta tapan kimse gibidir." Bu hadîs-i şerîf, zinânın büyük günah olduğunu göstermektedir.

"Şarap içmeğe devam eden bir müslüman öldüğü zaman, Allahü teâlâ onu puta tapan kâfir gibi cezalandırır." Zinânın, şarap içmekten daha kötü, daha günah olduğu muhakkaktır.

"Bu ümmetin hayırlı olması, aralarında zinâ yayılıncaya kadar devam edecektir. Zinâ aralarında yayılınca, Allahü teâlâ hepsine azâb eder."

"Aralarında zinâ ve ribâ yayılan bir memlekette bulunanlara, Allahü teâlânın azâbı helâl oldu." Ribâ, faiz almak ve faiz vermek demektir.

Resûlullah (aleyhisselâm), Eshâbına sorarak: "Zinâyı nasıl bilirsiniz?" buyurdu. "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ ve O'nun Resûlü zinâyı haram etmiştir. Kıyâmete kadar haramdır" dediler. "Bir kimse, komşusunun kadını ile zinâ ederse, yabancı on kadınla zinâ etmekten daha çok azâb çeker" buyurdu.

Yabancı kadına şehvetle elini süren kimsenin, kıyâmet günü eli boynuna bağlanacaktır. Onu öperse, dudakları, Cehennem ateşinde yanacaktır."

"Yabancı bir kızla zinâ etmek büyük bir günahtır. Evli kadınla yapmak daha büyük günahtır. Mahrem akrabası ile zinâ yapmak hepsinden büyük günahtır. Dul kadının zinâ yapması, kızın yapmasından daha büyük günahtır. Yaşlı adamın yapması, gençlerin yapmasından daha büyük günahtır. Âlimin zinâsı, câhilin zinâsından daha büyük günahtır."

"Allahü teâlâ buyurdu ki: Velîlerim sebebi ile bana düşmanlık eden, bilsin ki, benimle harb halindedir. Kulumun, farz ettiğim şeylerle bana yaklaşmasını sevdiğim kadar, başka hiçbir şeyle yaklaşması sevgili olmaz. Kulum bana nafile ibâdetleri yapmakla yaklaşınca, onu severim ve her istediğini veririm."

"Bir kimse bana salevât okursa, bana bildirilir. Ben de ona duâ ederim."

"Bir müslüman bana selâm verince, rûhum bedenime gelir, selâmına cevap veririm. Peygamberler mezarlarında diridirler."

Resûlullah (aleyhisselâm); "Toprak, Peygamberlerin cesedlerini çürütmez. Cum'a günleri bana çok salevât okuyunuz! Ümmetimin okuduğu salevât, her Cum'a günü bana bildirilir." buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Sen mezarda çürüdükten sonra, selâmlar nasıl bildirilir?" dediler. Cevâbında: "Allahü teâlâ, toprağın Peygamherleri çürütmesini haram etmiştir" buyurdu.

Âyet-i kerîmede; "Ey mü'minler! Birbirinizin mallarını bâtıl yoldan yemeyiniz!" buyuruldu (Bekâra-188). Bâtıl yol, faiz, kumar, gasb, sirkat, hile, hıyânet, yalancı şâhidlik, yalan yemîn ederek aldatmaktır.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Helâl yiyen, farzları yapıp haramlardan sakınan ve insanlara zarar vermiyen bir müslüman Cennete gidecektir"

"Haram ile beslenen beden, ateşte yanar."

"Şerrinden, zararından emîn olunmayan kimsenin, dîni, namazları, zekâtları, kendisine faide vermez."

Yine hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Hileli mal satan, bizden değildir. Gideceği yer Cehennemdir."

"Çok namaz kılan, oruç tutan, sadaka veren, fakat dili ile komşularını incitenin gideceği yer Cehennemdir" Kâfir olan komşuyu da incitmemek, ona da iyilik yapmak ihsân etmek lâzımdır.

"İki müslüman, dünyâ çıkarları için döğüşünce, ölen de öldüren de Cehenneme gidecektir."

"İnsanlara zulm eden, kıyâmette bunun azâbını çekecektir."

Gayr-i müslimlere zulm yapmak da böyledir.

"Üç kimsenin duâsı muhakkak kabûl olur. Mazlûmun, misâfirin ve ana-babanın."

"Kâfir olsa da, mazlûmun bedduâsı reddedilmez."

"Günahlar içinde azâbı en çabuk verilecek olanı, hükümetine isyan etmektir."

Âlimlerin çoğu, günâhı, büyük ve küçük günah diye iki kısma ayırmışlardır. Büyük günahların kısa olarak ta'rîfi: Her farzın terki, âyet ve hadîsle haram olduğu bildirilen her şey ve Cehennem ile korkutulan her günah.

Küçük günahların ta'rîfi: Haklarında âyet ve hadîs olarak haram olduğu bildirilmeyen, fakat harama yol açan günahlardır. Diğer bir sözle mekrûh olan şeyi yapmaktır. Günahların küçüklüğü sebebiyle, bu günahlar benimsenmemeli ya'nî bunlara da ehemmiyet verilmelidir. Çok mühim olan bu husûsu belirtmekte zarûret vardır ki, aralarında istiğfar veya hayırlı bir işle giderilmemiş üç küçük günah bir araya gelirse, büyük günah, ya'nî kebîre olur. Küçük, büyük diye ayırmaksızın, her türlü günahtan kaçınmalıdır.

Günahlardan sakınmak: Allahü teâlâ, kullarını kendisine karşı gelerek günah işlemekten sakındırmış, emirlerini dinlemeyip karşı gelenleri perişan eylemiştir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: "Allahü teâlânın farz kıldığı şeyleri zayi etmeyiniz. Koymuş olduğu sınırları tecâvüz etmeyiniz. Allahü teâlânın haram kıldığı şeylere riayetsizlik etmeyiniz. Allahü teâlâ unuttuğundan değil de, size merhametinden dolayı ba'zı şeylerden bahis buyurmadı. Siz onları araştırmayınız."

Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) annesi Ümmü Süleym, Resûlullaha (aleyhisselâm); "Ey Allahın Resûlü! Bana nasîhatta bulun" deyince, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Günahları terk et. Çünkü bu en faziletli hicrettir. Farzlara devam et. Çünkü farzlara devam, en faziletli cihaddır. Allahü teâlâyı çok zikret. Çünkü kul, Allahü teâlâyı zikirden daha sevimli birşeyle Allahü teâlânın huzûruna varamaz."

Bilâl bin Sa'îd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Günâhın küçüklüğüne bakma. Fakat kime karşı geldiğine bak."

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Günâhı terketmek, tövbeden daha kolaydır."

Muhammed bin Ka'b el-Kurazî şöyle buyurdu: "Günâhı terketmek, Allahü teâlânın katında en sevimli ve en makbûl bir ibâdettir."

Resûl-i ekrem (s.a.v) buyurdu ki: "Siz, bir şeyi emr ettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar onu yapınız. Birşeyi yasakladığım zaman da ondan sakınınız."

Fudayl bin Iyâd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Günah kişinin yanında ne kadar küçük görülürse, Allahü teâlâ katında derece büyük olur. Günah kişinin yanında ne kadar büyük görünürse, Allahü teâlânın katında da o derece küçük olur."

Şöyle rivâyet edilir: "Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma; "Ey Mûsâ! Yarattıklarımdan ilk helâka ve hüsrâna uğrayan İblîs'tir. Çünkü, ilk önce İblis bana karşı geldi. Bu bakımdan bana âsî olanları (emirlerimi dinlemeyip, bana karşı gelenleri) helak olanlardan sayarım" buyurdu.

Ya'kûb el-Kârî şöyle anlatır: "Rü'yâmda esmer uzun boylu birisini görlüm. Herkes onun peşinden gidiyordu. Onun kim olduğunu sorunca, Veysel Karânî olduğunu söylediler. Ben de onun peşinden gitmeye başladım. Bir müddet sonra ondan bana nasihatte bulunmasını istedim. O zaman bana şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya tâatte bulunduğun zaman, O'ndan rahmetini iste. Günah işlediğin zaman, intikam almasından çok sakın ve kork. Bu hâlde de Allahü teâlâdan ümidini kesme."

Vehb bin Münebbih buyurdu ki: "Allahü teâlâ, İsrâiloğullarına şöyle buyurdu: Bir kul bana itaat ettiğinde, ondan râzı olurum. Ondan râzı olunca, onu ve onun eserlerini mübârek bereketli kılarım. Benim bereketimin sonu yoktur. Bir kul bana âsî olunca, ona gazâb ederim. Gazâb edince, ona la'net ederim. Benim la'netim, yedinci torununa kadar ulaşır."

Mâlik bin Dinar (radıyallahü anh) şöyle anlattı: Allahü teâlâ Peygamberlerinden birisine şöyle vahyetti: "Kavmine söyle, düşmanlarımın girdikleri yerlere girmesinler, düşmanlarımın giydiklerini giymesinler, düşmanlarımın yediklerini yemesinler. Yoksa onlar benim düşmanlarım gibi olurlar."

Ammâr bin Dâda anlatır: "Bana Kelmes şöyle dedi: "Ey Ebû Seleme! Bir günah işledim. Kırk seneden beri ağlıyorum." Ben; "O işlediğin günah nedir?" diye sordum. "Beni bir arkadaşım ziyâret etmişti. Ona balık alıp ikram ettim. Yemek yedikten sonra, komşumun duvarından bir parça toprak alarak, misâfirimin ellerini temizlettim, işte kırk seneden beri bunun için ağlarım. Çünkü, duvardan o toprağı sahibinden izin almadan almıştım" dedi.

Ömer bin Abdülazîz vâlilerden birisine şöyle yazdı: "İnsanlara zulüm yapmaya gücünüz ve kudretiniz olduğu zaman, Allahü teâlânın kudretini hatırlayınız, insanlara zulüm yaptığınız zaman, âhırette onun cezasını çekeceksiniz. Şüphesiz ki, Allahü teâlâ mazlûmun hakkını zâlimden alacaktır. Allahü teâlâdan yardım istiyerek, zâlimin zulmüne karşı duran

kimseye zulmetmekten çok sakın. Allahü teâlâ, kulu kendisine samimiyetle sığındığı zaman, hemen o kuluna yardım eder."

Abdullah bin Selâm (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Allahü teâlâ melekleri yarattığı zaman, başlarını semâya kaldırdılar; "Yâ Rabbî! Kiminle berabersin?" diye suâl ettiler. Allahü teâlâ; "Hakkını ona verinceye kadar mazlûm ile beraberim" buyurdu.

Selef-i sâlihînden birisi şöyle buyurdu: "Ey günah işliyenler! Allahü teâlânın size karşı hilminin uzun ve çok olmasına, işlediğiniz günahların cezâlarını hemen vermediğine bakıp da aldanmayınız, işlediğiniz günahlar sebebiyle, Allahü teâlânın gazâbından sakınınız."

Abdullah bin Medînî, bir arkadaşının şöyle anlattığını nakletti: "Bir kaybımı aramaya çıkmıştım. Bir müddet dolaştıktan sonra, bir kabrin yanında bir yere oturdum. Bir ara kabirlerden gelen bir ses işittim. Kalkıp kabirlere doğru yaklaştığımda, birisinden bir inilti geldiğini işittim. O inilti; "Ah oruç tutardım, namaz kılardım. Şimdi ise titriyorum" diyordu. Orada bulunanları da çağırdım. Onlar da aynen benim duyduklarımı duydular. Sonra ben yine kaybettiğimi aramaya devam ettim. Ertesi gün tekrar aynı yere gelip dinlediğimde, o kabrin sahibi yine aynı şekilde inliyordu. Sonra evime döndüm. Korkumdan iki ay hasta yattım." Abdullah bin Medînî kendisi de şöyle anlattı: "Ben de bunun benzeri bir hâdiseye şâhid oldum. Küçükken merhum babamın kabrine Kur'ân-ı kerîm okumak için giderdim. Bir Ramazân-ı şerîfte, sabah namazından sonra kabristana vardım. Babamın kabrinin yanına oturdum. Bir miktar Kur'ân-ı kerîm okudum. Bu sırada orada bulunan bir kabirden acı bir inleme ile, âh âh sesleri geliyordu. Duyanların kalbini yaralıyordu. Bir müddet bu sesi dinledim. Bu arada oraya birisi geldi. Ona; "Bu kabrin sahibi kimdir?" diye sordum. O da şöyle cevap verdi: "Bu kabir falancanındır. Ben onu küçüklüğümden tanırım. Devamlı namazlarını mescidde cemâatle kılardı. Fazla konuşmazdı. Benim onun hakkında bildiğim bu kadar." öyle birisinin bu hâlde bulunmasına çok teaccüb ettim. Fakat onun durumunu araştırdığımda, tüccâr olduğunu ve ticâretinde faiz yediğini öğrendim. Yine o şahıs hakkında bana şöyle anlatıldı: "Onun kabri açılmıştı. Bu sırada, onun boynunda büyük bir zincir ve bu zincire bağlı bir köpek görüldü. Onun başucunda durmuş, dişleri ve tırnakları ile onu ısırmaya çalışıyordu. Biz bundan çok korkup, derhâl toprak ile örttük."

Günah işlemek sebebiyle, Allahü teâlânın gazâbından dolayı kabir azâbına uğramaktan Allahü teâlâya sığınırız.

Süleymân bin Cebbar şöyle buyurdu: "Bir günah işlemiş ve onu basit görmüştüm. Rü'yâmda bana; "Küçük bile olsa günâhı küçük görme. Çünkü bugün senin yanında küçük olan, yarın Allahü teâlânın yanında büyük olur."

Günahlardan insanı men eden, alıkoyan şeylerin en te'sîrlisi; Allahü teâlâdan, O'nun intikamından, gazâbından, O'nun azâbla muâmele etmesinden korkmaktır. Allahü teâlânın emirlerine muhalefet edenler, kendilerine bir fitnenin veya acı bir azâbın isâbet etmesinden çok sakınsınlar ve korksunlar.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), ölüm hâlinde bulunan bir gencin yanına teşrîf ettiler. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) o gence; "Kendini nasıl buluyorsun?" buyurdu. O genç; "Allahü teâlânın rahmetini umuyorum. Günahlarımdan da korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Bir kulun kalbinde bu ikisi bir araya gelirse, Allahü teâlâ o kula umduğunu verir, korktuğundan emîn kılar" buyurdu.

Vehb bin Verd şöyle anlattı: "Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: Firdevs Cennetinin sevgisi ve Cehennem korkusu, belâ ve musibetlere karşı sabır meydana getirir. Kulu dünyâ lezzetlerinden, şehvetlerinden ve günahlarından uzaklaştırır."

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kıyâmet gününde her göz ağlıyacaktır. Fakat, Allahü teâlânın haram kıldığı şeylere bakmıyan, Allah için uykusuz kalan, Allah korkusundan sinek başı gibi yaş dökenler müstesna (Bunlar, kıyâmet gününde ağlamıyacaktır)."

Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde; "Mü'min, bir günah işlediği vakit, kalbine siyah bir nokta, bir leke vurulur. Tövbe ederse, kalbi cilalanır. Ya'nî, bu leke silinir, yeniden parlar. Tövbe etmez, isyana devam ederse, siyah lekeler kalbini kaplayıncaya kadar artar" buyurmuştur.

Bir mü'min, istemeyerek bir günah işledikte, bir vakit namazı kılmadığında, kalbinde bir üzüntü, bir pişmanlık duyar. Tövbe eder, bir daha yapmamağa karar verir, fakat bu günahları işlemeğe devamla, özürsüz namazları terke devam ederse,

kalbindeki bu üzüntü gittikçe azalır ve nihâyet hiçbir üzüntü duymaz.

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, “Tathîr-ül-cenân” kitabında şöyle yazıyor: Abdullah İbni Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber “aleyhisselâtü vesselâm” efendimize geldi ve; “Yâ Muhammed! Mu’âviye’yi (radıyallahü anh) sana tavsiye ederim. Kur’ân-ı kerîmi yazdırmakta ona emniyet et, güven!” dedi.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), birgün mübârek zevcesi Ümm-i Habîbe’nin (radıyallahü anha) odasına geldi. O esnada hazret-i Mu’âviye başını, kız kardeşi Umm-i Habîbe’nin (radıyallahü anha) kucağına koymuş uyuyordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bu hâli görünce buyurdu ki: “Yâ Ümm-i Habîbe! Kardeşini bu kadar çok mu seviyorsun?” O da; “Kardeşimi çok seviyorum” dedi. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Onu, Allahü teâlâ ve Resûlü de seviyor.”

Hazret-i Mu’âviye, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) yakın akraba olmak ile şereflenmiştir. Çünkü, kızkardeşi Ümm-i Habîbe (radıyallahü anha), Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) zevcelerinden idi.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: “Allahü teâlâ bana söz verdi ki, kızlarını aldığım ve kızlarımı verdiğim âileler, Cennette benimle beraber olacaklardır.”

Hazret-i Mu’âviye’nin faziletlerini bildiren hadîs-i şerîflerden birisi de budur ki, Resûlullah (aleyhisselâm) hazret-i Mu’âviye’ye buyurdu ki: “Sen melik olduğun zaman, ya’nî halîfe olduğun zaman, vazîfeni iyi yap!” Hazret-i Mu’âviye buyurdu ki: “Benim halîfe olmağa arzu ve hevesim, bu hadîs-i şerîfi işittiğim zaman başladı. Zîrâ bu hadîs-i şerîf benim halîfe olacağımı müjdeliyordu.” Server-i âlem (aleyhisselâm), hazret-i Mu’âviye’nin ileride halîfe olacağını haber vermişti. Bu haber de mu’cizelerinden biridir. Mu’âviye (radıyallahü anh), bu hadîs-i şerîfin muhakkak meydana çıkacağına îmânı olduğundan, halîfe olacağı zamanı bekliyordu. Fakat bunun hakîkî zamanı, Emîr-ül-mü’minîn İmâm-ı Ali’nin (radıyallahü anh) vefâtından ve İmâm-ı Hasen’in (radıyallahü anh) hilâfeti kendinden ayırarak ona verdiği andan sonra idi. Mu’âviye (radıyallahü anh) acele ederek, vaktinden önce, Âişe ve Zübeyr ve Talhâ’nın (r.anhüm) İmâm-ı Ali (radıyallahü anh) ile harb etmelerinden sonra bu arzusunu yerine getirmek istedi ki, bunda yanılmıştı. Fakat bu hatâsı, ictihâdda hatâ olduğundan, hiçbirşey denemez.

Server-i âlem (aleyhisselâm), Ebû Bekr ve Ömer’e (r.anhümâ) danıştı, iki defa; “Fikrinizi bana söyleyiniz!” buyurdu. Onlar; Allahü teâlâ ve Resûlü (aleyhisselâm) daha iyi bilir” dediler. Sonra, Mu’âviye’ye (radıyallahü anh) haber gönderdi. Yanlarına gelince, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İşlerinizde Mu’âviye’yi bulundurunuz. Çünkü o, kavidir, emîndir.”

Diğer bir hadîs-i şerîfte; “Yâ Rabbî, Mu’âviye’ye hesabı ve kitabeti bildir! İslâm memleketlerinde, ona yüksek mevki ve makam ver! Emîrlerinin yapılmasını kolaylaştır! Onu azâbdan koru!” diye duâ buyurdu. İmâm-ı Ömer (radıyallahü anh), Mu’âviye’yi (radıyallahü anh) medh ve sena edip, hazret-i Ebû Bekr Şam’ı alınca, oraya vâli yaptığı kardeşi Yezîd’in vefâtında, onu kardeşinin yerine vâli ta’yin etti ve halîfe kaldığı onsekiz sene içinde vazîfesinden azl etmedi. İmâm-ı Osman ve İmâm-ı Ali de (r.anhümâ), halîfe iken Mu’âviye’yi (radıyallahü anh) Şam vâliliğinde bırakıp azl etmediler. O zaman birçok vilâyetler, vâlilerinden şikâyet ettikleri hâlde, Mu’âviye (radıyallahü anh) dâima sevilmiş, kimse onu şikâyet etmemiştir.

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, “Fetâvâ-i fıkhiyye” kitabında buyuruyor ki: “Kur’ân-ı kerîmi Arabîden başka harf ile yazmak ve başka dile tercüme edip, Kur’ân-ı kerîm yerine bunu okumak, sözbirliği ile haramdır. Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh), Fâtiha’yı İranlılara Fârisî harflerle yazmadı. Tercümesini de yazmadı. Fâtiha sûresinin Fârisî tefsîrini yazdı. Arabîden başka harf ile yazmak ve böyle yazılmış Kur’ân-ı okumak haramdır. Kur’ân-ı kerîmi Arabî harflerle, okunduğu gibi yazmak sûreti ile değiştirmek bile sözbirliği ile haramdır. Böyle yapmak, Selef-i sâlihînin, ya’nî ilk yıllardaki müslümanların yaptıklarını beğenmemek, onları câhil bilmek olur. Meselâ, Kur’ân-ı kerîmde (Ribû) yazılı ise de, (Ribâ) okunur. Bunu, okunduğu gibi (Ribâ) yazmak caiz değildir. Kur’ân-ı kerîmi böyle yazarken ve başka dile tercüme ederken, Allah kelâmının i’câzı bozulmakta, nazm-ı ilâhî değişmektedir. Herhangi bir sûrede bulunan âyetlerin yerlerini değiştirmek haramdır. Çünkü, âyetlerin sırası kat’î olarak doğrudur. Sûrelerin sıralarının doğruluğu ise zannîdir. Bunun için,

sûrelerin yerini değiştirerek, okumak, yazmak, mekrûh olmuştur. Kur'ân-ı kerîmi başka harflerle veya tercümesini yazmak, okumak, öğrenmesini kolaylaştırır demek doğru değildir. Doğru olsa bile, caiz olmasına sebep olamaz."

"İslâm âlimlerinin çoğuna göre, duâyı inkâr eden kâfir olur. Kur'ân-ı kerîme inanmamış olur. Duâ ile istenilen şey, ya kabûl olup verilir. Yahut, âhırette verilir. Yahut, günahın affedilmesine sebep olur. Allahü teâlâ, kulunun duâ etmesini, yalvarmasını sever. Duânın kabûl olması için şartlar vardır. Bunlardan biri, helâl yemek, helâl giymektir, Biri de, kalb ile, ya'nî gönülden istemektir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allahü teâlâ, çok duâ edenleri sever. Duâ edip, ümidini kesmeyen, va'd olunan üç şeyden birine elbette kavuşur."

"Peygamberlerin türbelerinde namaz kılmak sahihtir. Mekrûh dahî değildir. Peygamberler, mezarlarında diridirler. Fakat, onların hayatları, her bakımdan bizim hayâtımız gibi değildir. Yemeleri, içmeleri, ibâdet yapmaları lâzım değildir. Meleklerin hayâtına benzer. Lezzet almak için ibâdet yaparlar. Çünkü kabir hayâtında cenâb-ı Hakkı müşâhedeleri, dünyâdakinden daha mükemmeldir."

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "Es-Savâ'ık-ül-muhrika" kitabının önsözünde buyuruyor ki: "Bu kitaptaki yazıların hakîkatlerini, özlerini kavrayacak kadar derin ilme mâlik olmadığım hâlde, bu yazıları yazmağa beni sürükleyen sebep, Hatîb-ül-Bağdâdî'nin "El-Câmi" kitabında bildirdiği şu hadîs-i şerîf olmuştur: "Fitneler, bid'atler yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la'net eylesin! Allahü teâlâ, bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez."

Bu eserdeki ba'zı hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ, beni insanların en asilzâdesi olan Kureyş kabilesinden seçti ve bana insanlar arasından en iyileri arkadaş, sâhib olarak ayırdı. Bunlardan birkaçını bana vezirler olarak ve din-i islamı insanlara bildirmekte yardımcı olarak seçti. Bunlardan ba'zılarını da Eshâr olarak, ya'nî zevce tarafından akraba olarak ayırdı. Bunları seb edenlere, iftira edenlere, söğenlere, Allahü teâlânın ve bütün meleklerinin ve insanların la'neti olsun! Allahü teâlâ, kıyâmet günü, bunların farzlarını ve sünnetlerini kabûl etmez." (Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), hem vezirleri idi, hem de eshâbı idi. Çünkü, birisi ezvâc-ı mütahherâttan Âişe'nin, ikincisi de, Hafsa'nın (r.anhüm) babası idi. Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek zevcesi Umm-i Habîbe (radıyallahü anha) annemizin erkek kardeşi olan Mu'âviye ve babası Ebû Süfyân ve anası Hind (r.anhüm) de eshârdan olup, bu hadîs-i şerîfe dâhildirler.)

"Eshâbımın ve akrabamın ve bana yardım eden, gösterdiğim yolda gidenlerin sevgisinde benim hakkımı koruyunuz! Onları sevmek sûretiyle benim peygamberlik hakkımı koruyanları, Allahü teâlâ, dünyâda ve âhırette belâlardan, zararlardan korur. Benim peygamberlik hakkımı düşünmiyerek, onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır."

"Allahü teâlâ, bütün insanlar arasından beni seçti. Bütün üstünlükleri ve iyilikleri ihsân eyledi ve benim için eshâb ayırdı, seçti. Eshâbım arasından benim için akraba ve yardımcılar seçip ayırdı. Bir kimse, benim için, benim peygamberliğim için bunları sever ve sayarsa, Allahü teâlâ da, onu Cehennemden muhafaza eder. Bir kimse, benim hatırımı düşünmiyerek, eshâbımı sevmez, onlara dil uzatır, incitirse, Allahü teâlâ da, onu Cehennem azâbı ile yakar, sızlatır."

"Allahü teâlâ, beni bütün insanlar arasından ayırıp seçti. Bana eshâb ve akraba olarak en iyi insanları seçti. Bunlardan sonra, birçok kimse gelir ki, eshâbıma akrabama dil uzatırlar. Onlara yakışmayan iftiralar söyliyerek, kötülemeğe uğraşırlar. Böyle kimselerle oturmayınız! Birlikte yiyip içmeyiniz! Bunlardan kız alıp vermeyiniz."

El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-mehdiyy-il-muntazar" adlı eserinden ba'zı bölümler:

Hazreti Mehdî'nin alâmetleri: Hazreti Mehdî, Ehl-i beytten olacaktır. Hazreti Hasen'in neslinden gelecektir. Hazreti Mehdî'nin ismi, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ism-i şerîflerinden, ya'nî Muhammed olacaktır. Babasının ismi de, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) babasının ismi gibi olacaktır. Hazreti Mehdî'nin alnı geniş ve dişleri aralıklıdır. Bu durumu, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ benim neslimden, dişleri aralıklı, alnı açık, yeryüzünü adâletle doldurarak, malı ve mülkü

insanlara bol bol ikram eden bir evlâdımı gönderecektir. Zulüm ve fıskla dolu olan dünyâ, o geldikten sonra adâletle dolup taşacaktır." Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Mehdî'den önce dünyâ zulümle dolu iken, onun zamanında adâlet ile dolar" buyurdu. Gökte ve yerde bulunan bütün mahlûkat ondan râzı olacaktır. Onun adâleti her yeri kaplayacak ve insanlar arasında Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesi ile muâmele edecektir. Onun devrinde, ümmetin gerek iyileri ve gerekse kötüleri, o âna kadar görülmemiş şekilde, pekçok ni'metlere kavuşacaklardır. Çok yağmur yağmasına rağmen bir damlası zayi olmayacak, toprağa atılan az bir tohum ile çok ürün alınacaktır. Doğudan siyah bayraklı bir ordu çıkacak ve bu ordu hiçbir kavmin yapmadığı bir savaş yaptıktan sonra, Hazreti Mehdî zuhur edecektir.

Hadîs-i şerîfte; "Mehdî'nin başı hizasında bir bulut olacaktır. Buluttan bir melek; "Bu Mehdî'dir. Sözünü dinleyiniz!" diyecektir." buyuruldu. Allahü teâlâ, İslâmiyeti nasıl Resûlullah efendimizle (aleyhisselâm) başlatmışsa, Hazreti Mehdî ile sona erdirecektir. Sayıları Bedr gazâsında bulunan Eshâb-ı Kirâm kadar olan bir grup insan ona bi'at edecek ve her zâlim onun karşısında mağlup olacaktır. Zamanı o kadar adâletle dolacak ki, kabirdeki ölüler, dirilerek imrenecektir. Onun bayraktarı, doğudan Temimî nesline mensûp bir genç olacaktır. İnsanlar hakka dönünceye kadar, Hazreti Mehdî mücâdelesine devam edecektir. O, fitnelerin zuhur ettiği bir zamanda gelecek ve ihsânı karşılıksız olacaktır. Hazreti Mehdî mü'minlerle beraber Kudüs'te sabah namazı kılarken Îsâ aleyhisselâm gökten inecek ve Hazreti Mehdî onu insanlara tanıtacaktır, Îsâ aleyhisselâm namazını Hazreti Mehdî'nin arkasında kılacaktır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Hazreti Îsâ, saçlarından sanki sular damlıyormuş gibi gökten inecektir. Hazreti Mehdî ona; "Yâ Îsâ, geç de bize namaz kıldır" dediğinde, Îsâ aleyhisselâm "İkâmet senin için getirilmiştir" diyecek ve benim evlâtlarımın birisinin arkasında namaz kılacaktır" buyurdu. Hazreti Mehdî'nin rengi Arabî (ya'nî beyaz), bedeni İsrâilî'dir. Sağ yanağı üzerinde yıldız gibi parlayan bir ben vardır. İnsanlar arıların beyleri etrârında toplandığı gibi, Hazreti Mehdî'nin etrârında toplanırlar. Zülkarneyn ve Süleymân aleyhisselâm gibi, bütün dünyâya sahip olur. İslâmiyet aleyhine söylenen bir söz ona ağır gelir. Hazreti Mehdî, sözüne karşı gelindiği zamanlar, sağ elini sol uyluğuna vurur. Mehdî, âdil bir hakem olarak çıkacak, haçları kıracak, domuzu öldürecek ve malı, mülkü dağıtacak, fakat bolluktan dolayı kabûl eden olmayacaktır. Hazreti Mehdî, yeryüzünün hazînelerini çıkaracak ve küfür diyarlarını fethedecektir.

Ma'sûm insanlar katloluncaya kadar Mehdî çıkmayacaktır. Bu katliamlara, yerde ve göktekiler tahammül edemez bir hâle geldiğinde zuhur edecektir. Hazreti Mehdî gelince, insanlar onu aşk ve muhabbetle kucaklayacaklardır. Hazreti Mehdî, bütün haramların helâl sayıldığı, büyük bir fitneden sonra ortaya çıkacaktır. Hilâfet, ona evinde otururken gelecek ve devrinde yeryüzünün en hayırlısı kendisi olacaktır.

Hazreti Mehdî doğu tarafından çıkacaktır. Karşısına dağlar bile dikilse, onları ezip geçecek, o dağlarda kendisine yol bulacaktır. Mehdî çıkmadan önce, Medine'de simsiyah taşların bile kan içinde kaybolacağı büyük bir vak'a olacaktır. Bu hâdise de, bir kadının öldürülmesi, bir kamçının sallanması kadar kolay olacaktır.

Hazreti Mehdî çıkmadan önce, milletler arasında ticâret ve yollar kesilecek, insanlar arasında fitne çoğalacaktır. Çeşitli ülkelerden birçok âlim, birbirlerinden habersiz olarak Mehdî'yi aramak için yola çıkacak ve âlimlerin herbirine 310 kadar insan refakat edecektir. Sonunda hepsi de Mekke'de buluşurlar. Birbirlerine, oraya niçin geldiklerini sorarlar. Sonra hep birlikte aradıktan sonra, Hazreti Mehdî'yi bulacaklar, ona; "Sen Mehdî'sin" dediklerinde, o kabûl etmeyerek onlardan kaçacak, sonunda onlar onu ikna edecekler ve ona bî'at edeceklerdir. Daha sonra Allahü teâlâ, bütün insanların kalblerini onun muhabbetiyle dolduracaktır.

Hazreti Mehdî, birçok beldede câmi inşâ eder. Mehdî'nin doğum yeri Medine'dir. Hicret edeceği yer Kudüs' tür. Hazreti Mehdî'nin sakalı bol ve sık olacaktır. Gözü sürmeli olacaktır. Dişleri parlak olacaktır. Yüzünde bir yıldız gibi parlayan ben bulunacaktır. Omuzunda, Peygamber efendimizdeki (aleyhisselâm) nübüvvet mührü bulunacaktır. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) bayrağıyla çıkacaktır. O bayrak dikilmemiş olup, siyah ve dört köşelidir. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) vefâtından sonra hiç açılmamış olup, ancak Hazreti Mehdî tarafından açılacaktır. Allahü teâlâ onu üçbin melekle destekleyecektir. O melekler, Hazreti Mehdî'ye karşı gelenin yüzüne ve arkasına vuracaktır. Yaşı otuz ile kırk

arasında olacaktır. Esmer ve orta boylu olacaktır. Hâşimî soyundan olup, hilâfeti Hazreti Îsâ'ya devredecektir.

Hazreti Mehdî uçan bir kuşa işâret ettiği zaman, kuş hemen bu emirle yere düşecek, kuru bir ağaç diktiğinde, ağaç hemen yeşillenip yapraklanacaktır. Onun zamanında, kurtla koyun bir arada oynayacak, yılanlar insanlara bir zarar vermiyecektir. İnsan tarlaya bir avuç tohum atacak, yediyüz avuç ürün kaldıracaktır. Riya, ribâ, zinâ, içki kalmayacak, ömürler uzayacak ve emânet zayi olmayacaktır. Kötüler helak olacak, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) buğz eden kimse kalmayacaktır. Hazreti Mehdî, hiçbir bid'atı bırakmayacak ve bütün sünnet-i seniyyeyi ihyâ edecektir.

Hazreti Mehdî'nin alâmetlerinden biri de, Deccâl'in onun zamanında ortaya çıkmasıdır. Hadîs-i şerîfte; "On büyük alâmet görülmeyince kıyâmet kopmaz: Ateş, Deccâl, Dâbbet-ül-erd, Güneşin batıdan doğması, Îsâ'nın (aleyhisselâm) gökten inmesi, Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkması, doğuda, batıda ve Arabistan'da ay tutulması olacak. Bunlardan sonra Yemen'den bir ateş çıkıp, halkı bir araya getirecektir." buyuruldu. Deccâl hakkında Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Geçmiş peygamberler, şaşı, kör, yalancı olan Deccâl'in büyük fitne ve belâ olduğunu haber verip, ümmetlerini onun şerrinden, zararından korkuturlardı."

Hazreti Mehdî Kostantiniyye'yi fethederken, Deccâl Şam ile Irak arasında bulunur. Önce kurtarıcı olduğunu iddia eder. O zaman dinsizler ve müslümanlar ona tâbi olurlar. Bir gözü kördür, iki gözü arasında "Kâfir" yazısı çıkar. Okuma yazması olmıyan her mü'min bunu okuyabilir. Bunun üzerine bütün müslümanlar onun yanından ayrılır. Deccâl, sonra peygamber olduğunu, daha sonra ilâh olduğunu ilân eder. Deccâl'in Cennet diye gösterdiği aslında Cehennem, Cehennem diye gösterdiği ise Cennettir. Kehf sûresinin başındaki âyetleri okuyanlar, onun şerrinden muhafaza olacaklardır. Onun fitnelerinden biri de şudur "Bir Arabîye; "Ben senin ananı ve babanı şu anda göstersem, bana inanır mısın?" diye sorunca, o genç; "Evet" cevâbını verecek. O anda şeytanlar, o Arabîye anası babası şeklinde görünecek ve; "Ey oğul! Bu senin Rabbindir. Ona tâbi ol" diyecekler."

Deccâl, bir askeri iki parçaya bölecek ve; "Bakın bunu şimdi dirilteceğim" diyerek, askeri diriltecek. Bunu gören dinsizler onu gerçekten Rab zannedecekler.

Deccâl, göğe emrederek yağmur yağdıracak, yere emrederek bitki çıkartacak, kuru nehirlere emrederek onlarda su akıtacaktır. Deccâl'in bir eli diğerinden uzundur. Bu uzun elini denizin en dibine daldırarak, içindeki balıkları çıkartacaktır. Kendisini yalanlayan bir kavmin arasına gidip, onların bütün hayvanlarını helak edecektir. Deccâl'in iki kulağı arası yirmi metre olan ve altında yetmişbin yahûdinin gölgelenebileceği bir merkebi olacaktır. Herkesin îmânını bozmaya uğraşacak ve kendisine inanmıyanları çeşitli zararlar vererek korkutacaktır. Mekke ve Medine dışında bütün dünyâyı feth edip, kırk gün veya kırk sene hüküm sürecektir. Sonunda Suriye veya Filistin'de Îsâ aleyhisselâm ve Hazreti Mehdî tarafından öldürülecektir. Deccâl'den sonra Ye'cûc ve Me'cûc denilen insanlar yeryüzüne yayılacaktır. Ye'cûc ve Me'cûc, Nûh aleyhisselârnın oğlu Yafes'in soyundandırlar. Yüzleri yassı, gözleri küçük, kulakları çok büyük, boyları kısadır. Herbirinin bin çocuğu olur. Cin ve insanların adetlerinin ondadokuzu Ye'cûc ve Me'cûc'dür. Arkasında kaldıkları seddi hergün oyarlar. Sed, gece eskisi gibi olur. Dinsizdirler. Sed arkasından çıkınca, insanlara saldırırlar, insanlar şehirlere binalara saklanırlar. Hayvanları bitirirler. Nehirleri içip kuruturlar, Îsâ aleyhisselâm ve eshâb-ı duâ ederler. Boyunlarında bir yara hâsıl olup, bir gecede hepsi ölürler. Hayvanlar bunları yiyerek çoğalırlar. Pis kokularından yeryüzü yaşanmıyacak bir hâl alır.

Daha sonra Dâbbet-ül-erd denilen hayvan çıkacak, gökleri bir duman kaplayıp, bütün insanlara gelip, canlarını yakacak, herkes bunun acısından duâ edip; "Yâ Rabbî! Bu azâbı üzerimizden kaldır. Sana îmân ediyoruz" diyecektir. Alâmetlerin sonuncusu, bir ateştir ki, Aden'den çıkacaktır.

"Hayrât-ül-hisân" isimli eserden ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâya hamdolsun ki, Peygamberlerin huyları ile bezenen âlimleri, onların vârisleri yaparak, seçkin kullarından eyledi. Âlimleri dünyâda ve âhırette rehber yaptı. İnsanlara hakkı anlatmakta, kaynaklardan hükümleri çıkarmakta, müctehidleri âlimlerden ayırdı, insanların ihtiyâçlarını gidermede, bedenî ve rûhî yapıyı ayakta tutmada, âlimlere direk vazîfesi gördürdü.

Âlimler öyle iktidar sahibidirler ki, bütün sultanların saltanatı onların ayakları altındadır. Onların rey ve kalemleri herşeyin

üstündedir. Âlimler, yıldızlara nûrları ileten ana yıldız, bütün gezegenlere güneşin ışığını ileten asıl güneş gibidir.

Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur. O tektir ve şeriki yoktur. Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve Resûlüdür. O öyle Resûldür ki, halkın zâhirî ve bâtınî ma'nâda hidâyetleri için çalışan âlimlerin feyz kaynağı olmuştur. Salât-ü selâm, O'nun, Âlinin ve Eshâbının üzerine olsun.

Dünyâ ve âhırette selâmete ermek için, Peygamberlerin vârisleri âlimler ile, Allahü teâlânın dostları ve müctehidler hakkında ulu orta konuşmamak lâzımdır. Müctehidler arasındaki ictihâd farkları, onların faziletleri ve kazandıkları sevâb açısından bir eksiklik, noksanlık olmadığı gibi, bunların hepsinin de hidâyet üzere oldukları hakîkattir.

İmâm-ı Beyhekî'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Allahü teâlânın kitabından size herhangi bir hüküm verilirse, onunla amel lâzımdır. Terkedildiğinde özür kabûl edilmez. Eğer aradığınız hükmü Allahü teâlânın kitabında bulamazsanız, benim sünnetime tâbi olunuz. Sünnetimde de o hükme âit birşey bulamazsanız, Eshâbımın dediklerine sarılınız. Zira Eshâbun, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz. Eshâbımın ihtilâfı da sizin için rahmettir."

Mezhebler arasındaki hüküm farklılıkları, çoğunlukla delîllerde kuvvet, ihtiyât ve takvâya yakınlık i'tibâriyle efdal olanı aramaktan dolayı ortaya çıkmıştır. Bu durum, belirli mes'elelerdedir. Her müctehidin ictihâdı, şüphesiz doğrudur.

Bize lâzım olan şey, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinden olan müctehidlerin fıkhî mes'elelerdeki ihtilâflarını büyük bir ni'met, geniş bir rahmet, apaçık fazilet kabûl etmektir. Bu husûsta güzel bir incelik vardır. Bunu câhiller göremezler.

Bir mezhebe bağlı olanın, diğer mezheb hakkında ileri geri konuşmaması lâzımdır. Böyle bir özellik, insanlar arasında buğz ve adavete sebebiyet verir. Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde; "Bir velî kuluma eziyet eden kimse, benimle harbetmiş gibidir" buyuruyor, ilmiyle amel eden İslâm âlimlerinin hepsi, Allahü teâlânın velî kullarıdır. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Geçmiş ümmetlerin helak sebeplerinden biri de, âlimlerine dil uzatmaları ve din husûsunda şiddetli münâkaşalara düşmeleriydi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 152

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 370

3) El-A'lâm cild-1, sh. 234

4) Nûr-üs-sâfir sh. 258

5) hûh-ül-meknûn cild-1, sh. 15, 77, 128, 230, 451, cild-2, sh. 241, 425, 510

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 57, 128, 620, cild-2, sh. 1059, 1324, 1502, 1876

7) Ahlwardt; Verzeichniss der Arabischen Handschriften cild-2, sh. 265 cild-3, sh. 63

8) Brockelmann Sup-2, sh. 527

9) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 27

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 46, 61, 160, 247, 393, 404, 1017

11) Kıyâmet ve Ahıret sh. 166, 256, 296, 303, 319, 376

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 9, 17, 18, 23, 24, 60, 61, 76, 252, 353

13) İslâm Ahlâkı sh. 132, 189, 311, 471

14) Fâideli Bilgiler sh. 44, 49, 61, 325, 335, 407, 434

15) El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-mehdiyy-il-muntazar

16) Hayrât-ül-hisân

İBN-İ KEREKÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin Muhammed bin İsmâil'dir. Künyesi Ebü'l-

Vefâ, lakabı Burhânüddîn olup, aslen Kerek'dendir, İbn-i Kerekî adıyle meşhûrdur. 835 (m. 1432) senesinde Kâhire'de doğdu. 922 (m. 1516) senesinde Kâhire'de vefât etti. Evinin yanındaki bir kuyudan abdest almak isterken, kuyuya düşüp boğuldu. Cenâze namazı Şa'bân ayının altısında Çarşamba günü kılındıktan sonra, Sultan Kayıtbay'ın kabri yakınına defnedildi. Kansu Gavrî'nin vefâtından sonra tahta geçen Sultan Tomanbay, sağlığında evine gelip giderdi. Vefâtında ise yürüyerek cenâzesine katıldı.

İlim öğrenme yaşına gelince, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şemseddîn bin Hımmısânî'nin huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okumasını ilerletti ve tecvîd ilmini öğrendi. Daha sonra İmâm-ı Nevevî'nin Erbe'în kitabını, Şâtıbiyye'yi, Kudûrî'nin Muhtasar adlı fıkıh kitabını, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve daha başka kitapları ezberledi. Ezberlerini, asrının büyük âlimlerinden; hadîs Hâfızı İbn-i Hacer, Alemüddîn Bülkînî, Kalkaşendî, Velevî es-Saktî, İbn-i Deyrî, İbn-i Hümâm ve diğer ba'zı âlimlerin huzûrunda okudu.

Bundan sonra kendini tamamen ilme ve ilim öğrenmeye veren İbn-i Kerekî, Sahîh-i Müslim'in tamâmını veya çoğunu Zeynüddîn Zerkeşî'den dinledi. Şeyhûniyye İmâmı Şemseddîn'den fıkıh ve Arabî ilimleri öğrendi. Necmeddîn Gazzî ve İzzeddîn bin Abdüsselâm Bağdâdî'den de ilim öğrendi. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim adındaki hadîs kitaplarını Şihâbüddîn bin Attâr'dan okudu. Bunlardan başka Takıyyüddîn Şemsî, Takıyyüddîn Hısnî, Kemâleddîn İbni Hümâm, Kâfiyecî ve daha başka âlimlerin derslerine devam etti. Şemseddîn Şümnî'den de; tefsîr, hadîs, usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini öğrendi.

İbn-i Kerekî'ye pekçok vazîfeler verildi. Önceleri maddî bakımdan sıkıntı çektiyse de, daha sonra durumu iyileşti. 903 (m. 1497) senesinde, Mısır'da Hanefî kadılığına getirildi. 906 (m. 1500) senesine kadar bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü. Ondan ilim öğrenmek için yanına pekçok kimse gelir giderdi. Hattâ ilmî mes'eleleri görüşmek için uzak beldelerden âlimler bile onun yanına gelirlerdi. Mısır Sultânı Kayıtbay, bu âlimden istifâde etmek için, dâima onunla beraber olmaya gayret ederdi. Seferde olsun, diğer zamanlarda olsun, İbn-i Kerekî'nin yanından ayrılmak istemezdi.

İbn-i Kerekî kadılık vazîfesinden ayrılınca evine çekildi. Bir medrese gibi olan evinde, çeşitli ilimlerde talebe yetiştirmeye başladı, ölünceye kadar ilim öğretmek ve fetvâ vermekle meşgûl oldu.

İbn-i Kerekî üç defa hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Mekke ve Medine âlimleriyle görüştü. Karşılıklı olarak ilmî görüşmeler yaptılar ve birbirlerinden istifâde ettiler. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Konuşmaları çok tatlıydı. Güzel yazı yazar, bütün insanlarla iyi geçinir, herkese ikramlarda bulunurdu. Çok zekî ve çabuk kavrayışlı idi. Huyu, ahlâkı güzel olup, hoş tabiatlı bir insandı.

Hatîblik ve vâ'izlik de yapan İbn-i Kerekî, talebelere hadîs-i şerîf okutur, öğretirdi. Halkın suâllerine cevap verir, fetvâlarıyla onların müşkillerini hallederdi. Nazım ve nesir yazmada kabiliyetliydi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Fetâvâ: Fetvâları konularına göre tertîb edilmiştir. 2- Haşiyetü alâ Tavdîh-i İbn-i Hişâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 46

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 102, 103

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 59

4) En-Nûr-us-sâfir sh. 101

5) Et-Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 204, 205

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1304

7) Brockelmann Sup-2, sh. 95

İBN-İ MÜNÎR

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahîm bin Münîr el-Ba'lî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Daha çok İbn-i Münîr diye tanınır. Suriye'de, Dımeşk'a (Şam'a) üç günlük mesafede bulunan ve acâib binaları ve eski eserleri ile tanınan Ba'lebek şehrindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 937 (m. 1531) senesi Safer ayının ikisinde, Pazar günü Ba'lebek'te vefât edip, talebelerine

ders verdiği zaviyesinin bahçesinde defn olundu. Vefât senesinin 931 (m. 1524) olduğu da rivâyet edilmiş ise de, 937 (m. 1531) olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

İbn-i Münîr, evliyânın büyüklerinden olan İbrâhim Metbûlî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerin önde gelenlerinden, âlim, ârif, faziletler sahibi, zâhid bir zât idi. Yumuşak huylu, güleryüzlü, sevimli bir hâli vardı, insanlar, sohbetlerinden istifâde etmek, mübârek kalbinden yayılan feyz ve nûrlara kavuşmak için huzûruna gelirler, hazır bulunurlardı.

İbn-ül-Münîr, nafakasını te'min için, üstübeç, zercâr (bakır sülfat) gibi maddeler ve ıtriyat (güzel kokular) yapıp satardı. Hergün Ba'lebek çarşısında bu hazırladıkları şeyleri satar, kazandığı altın, gümüş ve bakır paraları bir kâğıdın içine koyardı. Böylece her satıştan kazandığı para, cebinde ayrı kâğıtlara sarılmış hâlde dururdu. Huzûruna fakir bir kimse gelip bir yardım talebinde bulunsa, elini cebine atar, içinde para bulunan dürülü kâğıtlardan ne kadar gelirse, hepsini o fakire verirdi. Verirken de, verdiği kâğıtların içinde ne kadar para bulunduğuna, fakire ne kadar verdiğine bakmazdı, iyilik, ihsân ve ikramları pekçok olup, çok sadaka verirdi. Bilhassa takvâ sahiplerine, iyi kimselere çok yardımda bulunurdu. Mescidleri i'mâr eder, dünyalık bir malı bulunmayarak vefât eden, garîb ve fakir kimselerin kefenleme masraflarını karşılardı.

Diğer insanlar yanında olduğu gibi, hâkimler ve makam sahipleri arasında da hürmet ve i'tibârı çok idi. Talebelerine ve herkese karşı edebe uygun bir şekilde emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunurdu.

Diğer evliyâ zâtlar gibi, İbn-i Münîr hazretleri de nefsin arzularına uymayıp, ona zor gelen ibâdetleri çok yapmakta pek ileri idi. Çok ibâdet ederdi ve devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi.

Her sene hacca giderdi Bu gidişinin çoğu yaya olurdu. Omuzunda sâdece bir su kabı bulunur, onunla insanlara su dağıtırdı. Vefâtından evvel altmışyedi defa hacca gittiğini söylemiştir. Her sene hac vazîfesini ifâ ettikten sonra memleketine dönmeyip, Kudüs'e Mescid-i Aksâ'ya gider, orayı da ziyâret ederdi. Orada bir ay kadar kaldıktan sonra memleketine dönerdi. Tam otuz sene müddetle, devamlı olarak gündüz bir hatim, gece de bir hatim okumayı ihmâl etmedi. Sâde, gösterişsiz elbise giyerdi.

Hacca gidip gelirken, yolda ve orada kaldığı müddetçe birkaç hurmadan başka birşey yiyip içtiği görülmezdi. Oralarda yemek yenip su içilince, def-i hacet hâsıl olacağından o mukaddes yerlerde böyle bir işi edebe uygun bulmazdı.

Ba'zı senelerde de hacca giderken, hayvanına zâhire, şeker, iğne, iplik, sürme gibi ihtiyâç eşyalarını yükler, götürüp oradaki insanlara dağıtırdı, insanlar onu, şehrin dışına kadar çıkarak karşılardı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî (radıyallahü anh), "Tabakât-ül-kübrâ" isimli eserinde şöyle anlatır: "İbn-i Münîr hazretlerinin vefâtının yaklaştığı haberi bana ulaşınca, Ebü'l-Abbâs el-Harîsî ve Ebü'l-Abbâs el-Gamrî ile birlikte onu ziyâret etmeye niyet ettik. Ertesi günü sabah erkenden, Bâb-ün-nasr denilen yerde buluşup yola çıkmaya karar verdik. Oraya kim erken gelirse, diğerlerimizi bekleyecekti. Sabahleyin ben geldiğimde, orada arkadaşlarımı bulamadım. Oradaki kapıcı dedi ki: "Onlar buraya geldiler. Epey müddet beklediler. Sonra da, Hânke yolundan çıkıp gittiler." Ben de onlara yetişirim ümidiyle yola çıktım. Biraz sonra Yemen tarafından gelen bir derviş ile karşılaştım. Bana; "Nereye gidiyorsun?" dedi. "İbn-i Münîr hazretlerine gidiyorum" deyince; "Ben de aynı yere gidiyorum" dedi. Benim bindiğim hayvan topal, vakit de kış günü olduğu için, normalde akşama ancak varabilirdik. Fakat daha güneş az yükselmiş idi ki, birden kendimizi o zâtın yanında bulduk. Yanına girdik. Çok halsiz düşmüş, gözlerinde takat kalmamış idi. Üç günden beri konuşmadığını öğrendik. Bizim girdiğimizi hissetti. Fakat kim olduğumuzu tanıyacak hâlde değildi. "Kimsin?" diye sordu. "Abdülvehhâb" dedim. Bunu duyunca; "Kardeşim, buraya kadar niçin zahmet ettin?" dedi. "İnşâallah bu ziyâretimiz çok hayırlı olur. Sevâb kazanırız" dedim. Bana çok duâ etti. Öğle namazından sonra veda edip ayrıldım. Hânke'ye geldiğimde ikindi vakti olmuştu. Biraz sonra bulunduğum yere Ebü'l-Abbâs girdi. Benim henüz gitmediğimi yeni geldiğimi zannediyordu. "Haydi, hayvanına bin gidelim" dedi. "Ben oraya gittim, ziyâret ettim. Şimdi geri dönüyorum" dedim. Bu sözüme çok hayret ettiler. İnanmazsanız oraya vardığıma dâir işâretimi de size söyleyebilirim. Meselâ, İbn-i Münîr hazretlerinin yaslandığı yastık kırmızı idi. İsterseniz gidince kontrol edersiniz" dedim. Ben anladım ki, yanına giderken ve gelirken aradaki çok uzak mesafeyi Allahü

teâlânın izni ile çok kısa zamanda almam, hep İbn-i Münîr hazretlerinin bir kerâmeti idi.

İbn-i Münîr hazretlerinin tasavvufa dâir, “Rekâik-ül-hakâik” isimli bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 130

2) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 178

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 158

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 226

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 234

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 581

İBN-İ NECCÂR

Kanunî Sultan Süleymân devri âlim ve müderrislerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed olup, Dülger-zâde adıyle meşhûrdur. Babası Muhammed bin Neccâr, büyük tüccârlardandır. Aslen Karamandandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul’da vefât etti. Eyyûb Sultan türbesi yakınına defnedildi.

İbn-i Neccâr’ın dedesi, ticâret maksadıyla çok yerler gezmiş, daha sonra İstanbul’a gelmişti. Saraçhâne yakınında bir mescid yaptırmış ve geri kalan ömrünü burada ibâdetle geçirmişti. Babası ise Üsküb’e göçmüş, bir mescid yaptırıp, âhıret hazırlığı ile meşgûl olmuştu. (Üsküb bugün Yugoslavya sınırlarındadır.)

İbn-i Neccâr, önce kendi memleketinin âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, hemşehrisi İshak Efendi Medresesi’nde tahsilini tamamladı.

Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Molla Gazâlî’ye mu’îd (asistan) oldu. 942 (m. 1535) senesinde de mülâzım olmuştu, önce Tire Medresesi’ne, sonra Bursa’da Hamza Bey Medresesi’ne müderris oldu. 958 (m. 1551) senesinde Karamânî Mehmed Efendi yerine Edirne’de Halebiyye Medresesi müderrisi oldu. 960 (m. 1553) senesinde bu vazîfesinden ayrıldı. 962 (m. 1555) senesinde Küçük Tâceddîn yerine, Bursa’da Sultaniye Medresesi’ne müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde vefât eden Kara Ca’fer Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerinden olan Karadeniz cihetindeki Çifte Başkurşunlu’ya müderris oldu. 969 (m. 1561) senesi Rebî’ul-âhır ayında ise Bağdad kadılığına ta’yin edildi. Burada kadılık vazîfesini 972 (m. 1564) senesine kadar güzel bir şekilde yürüttü. Bu senenin Muharrem ayında emekli oldu. Yerine Çalık Ya’kûb Efendi Bağdad kadısı oldu.

Dülger-zâde Mehmed Efendi, dînî ilimleri iyi bilen, faziletli ve kâmil (olgun) bir kimse idi. Sâlih kimseleri sever, ilim ve irfan ehliyle beraber bulunurdu. Gösterişten uzak, sâde bir hayât yaşardı. Türkçe ve Arabca mükemmel şiirler yazardı. Hüsn-i hat (yazı) san’atında da usta idi. Sahip olduğu kitaplara tashihler (düzeltmeler), haşiyeler ve ta’likler (açıklama ve notlar) yazmak âdeti idi. Pekçok kitabı bizzat eliyle yazarak çoğalttı. Ebüssü’ûd Tefsîri ve Hasen Çelebi’nin Telvîh kitabına yazdığı haşiye, Molla Hüsrev’in Dürer ve Gurer isimli kitapları, eliyle yazarak çoğalttığı kitaplardandır.

Dedesinin mahallesinde (Saraçhâne’de) yangın çıkınca, mescidin minaresinin külahı yandı. Bu hâdiseden, başına bir hâl geleceği ma’nâsını çıkardı. O hafta içinde vefât etti.

Atâî, 1043 (m. 1633) senesinde Üsküb kadısı olduğu zaman, Dülger-zâde Mehmed Efendi’nin babasına âit vakıfları gördüğünü ve muhâsebesini ve kontrolünü yaptığını bildirmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 125

İBN-İ NÜCEYM MISRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Zeynel’âbidîn bin İbrâhim bin Muhammed bin Nüceym el-Mısrî’dir. 926 (m. 1519) senesinde doğdu. 970 (m. 1562) senesinde Mısır’da vefât etti.

İbn-i Nüceym, Şerefüddîn Bülkînî, Şihâbüddîn Ahmed bin Yûnus Mısrî, Emînüddîn Mukammed Dımeşki, Ebü'l-Feyz Sülemî, Nûreddîn Dilemi ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Şemsüddîn Muhammed bin Abdullah Gazzî, kardeşi Sirâcüddîn Ömer bin İbrâhim Mısrî ve birçok âlim ilim öğrendi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Nüceym, faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Çok sayıda talebe yetiştirdi. Onun yanında on sene kaldım ve ondan ilim öğrendim. 953 (m. 1546) senesinde birlikte hacca gittik."

İbn-i Nüceym, çok kıymetli eserler yazıp, fıkıh mes'elelerini bir takım temel kaideler altında toplamaya çalıştı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Eşbâh: Eser yedi bölümden meydana gelmiştir, ilk bölümde fıkıh mes'elelerinin temel kaidelerini, diğer bölümlerinde ise, fıkıh fürû'una dâir ince mes'eleleri anlatmaktadır. Bu eser çok meşhûr olup, birçok âlim esere şerh, haşiye ve ta'likler yazmışlardır. Eser 1298 (m. 1880) senesinde Mısır'da, 1322 (m. 1904) senesinde İstanbul'da basılmıştır. Mecelle'nin baş tarafındaki kaidelerin yarıya yakını bu eserden alınmıştır. Birçok şerhleri olup, en meşhûru Ahmed Hamevî'nin "Uyûn-ül-besâir" adlı şerhidir. 2- Zeyniyye: Hanefî fıkhına dâir meşhûr bir eserdir. 1323 (m. 1905) senesinde Bulak'da ve 1322 (m. 1904) senesinde Mısır'da basılmıştır. 3-Bahr-ür-râik fî şerh-i Kenz-id-dekâik: Kenz kitabının şerhidir. Yedi cild olup, bir cild tekmilesi ve İbn-i Âbidîn'in bunlara haşiyesi ile birlikte 1311 (m. 1893) senesinde Mısır'da, 1393 (m. 1973) senesinde Beyrut'ta basılmıştır. 4- Şerh-ül-Menâr Hâfızüddîn Nesefî'nin yazdığı "Menâr-ül-envâr" adlı usûl-i fıkha dâir esere yazdığı şerhidir. Beş ayda bitirmiştir. Ayrıca çeşitli konulara dâir yazmış olduğu risalelerin sayısı altmışdörde ulaşmaktadır. Fetvâları, oğlu Ahmed tarafından "Fetâvâ-i Zeyniyye" adıyle toplanmıştır.

İbn-i Nüceym'in "Kebâir ve segâir" adlı risalesinden ba'zı bölümler:

Büyük günahlardan ba'zıları:

Küfürden sonra gelen büyük günahların bir kısmı şunlardır: Zinâ, livâta, helâl olduğunu i'tikâd etmeden az bile olsa alkollü içki içmek (içkinin helâl olduğunu i'tikâd etmek küfürdür), yalancı şâhidlik etmek, muharebeden kaçmak, faiz yemek, ana-babaya karşı gelmek, yetimin malını yemek, akraba ile alâkayı kesmek, bilerek Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) iftira etmek, özrü olmadığı hâlde kasden Ramazân-ı şerîfte oruç tutmamak, ölçü ve tartıda hile yapmak, farz olan namazı vaktinden önce veya sonraya almak, zekâtı vermemek, zulüm ile müslümana zarar vermek, Eshâb-ı Kirâmdan birisine dil uzatmak, âlimlere ve hamele-i Kur'ân'a dil uzatmak, onları ayıplamak, gücü yettiği hâlde emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyiliği emredip, kötülükten men etmeyi) yapmamak, sihri öğretmek ve yapmak, Kur'ân-ı kerîmi okumayı unutmak, Allahü teâlânın rahmetinden ümidi kesip, mekrinden emîn olmak, ölüm tehlikesi gibi zarûret olmadan leş veya domuz eti yemek, kumar oynamak, malı isrâf etmek, yeryüzünde din ve mal husûsunda fesad çıkarmak, hâkimin haktan ayrılması, yol kesmek, günah olan işlerde yardımcı olmak, günah olan işlere teşvik etmek, hamamda insanların yanında avret mahallini açmak, Hazreti Ali'yi, Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'den üstün tutmak, intihar etmek, a'zâlarından birisini telef etmek, üzerine idrar sıçramasından sakınmamak, verdiği sadakayı başa kakmak, bir kâhini veya müneccimi tasdik etmek, elbiseyi kibirlenmek için uzatmak, kötü bir çığır açmak, iyilik yapana nankörlük etmek, müslümanın müslümana ey kâfir demesi, âlimin ilmi ile amel etmemesi, yemeği ayıplamak, dünyâyı sevmek, başkasının evinin içine bakmak, başkasının evine izinsiz girmek.

Şunlar da küçük günahlardandır: Sultanların ve zenginlerin rahatlığından ve ni'met içerisinde olduğundan bahsetmek, mâlâya'nî konuşmak, sövmek, kötü sözler söylemek, aşırı mizah yapmak, sırrı ifşa etmek, tanıdıkların ve dostların hakkını küçük görmek, zekâtı geciktirmek.

Büyük günah, yalnız tövbe etmekle affolur. Küçük günahları affettirecek şeyler çoktur. Tövbe ederken, kılmadığı namazları kaza etmesi lâzımdır. Kabûl olan hac, büyük günahları temizlemez diyen âlimler doğru söylemişlerdir. Temizler diyen âlimler de, namazı kaza etmek lâzım olmaz dememişlerdir. Namazı vaktinden sonraya geciktirmek günahı affolur demişlerdir. Ayrıca kaza etmek lâzımdır. Kaza etmeğe gücü varken kaza etmezse, ayrıca büyük bir günah daha işlemiş olur. Böyle olduğunu ba'zı âlimler tenbîh eylemiştir. Bunu iyi anlamak lâzımdır."

Eşbâh kitabından ba'zı bölümler: "Yasaklardan, zararlardan kaçmak, iyi, fâideli şeyleri yapmaktan daha önce gelir. Hadîs-i şerîfte; "Emîrlerimi gücünüz yettiği kadar yapınız. Yasak

ettiklerimden sakınınız” buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfte; “Yasak edilmiş şeyin zerresini yapmamak, bütün insanların ve cinnin ibâdetlerinden daha çok sevâbtır” buyuruldu. Bunun için, meşakkat olunca vâcib terk edilir. Fakat yasakları, hele büyük günahları yapmağa hiç izin yoktur.” “Âyet-i kerîmede ve hadîs-i şerîflerde haram olduğu bildirilmiyen şeyler, aslı üzere helâl olur. Veya helâl ve haram diye hüküm olunamaz. Hanefî ve Şafiî âlimlerinin çoğu, böyle şeyler helâl olur dedi. İbn-i Hümâm, “Tahrîr” kitabında böyle söylüyor. Bunun için, Besmele ile kesildiği bilinmiyen hayvan ve zararı görülmeyen ota helâl denir.”

“İlk insan topraktan yaratıldı. Bütün insanların bedenleri toprak maddelerinden meydana gelmektedir. Fakat insanlar, ettir, kemiktir. Toprak değildir. Cin de böyledir. Ateş ve havadan yaratılmış iseler de, ateş ve hava değildirler.”

“Çocuğa hiçbir ibâdet, hattâ, Hanefîde zekât da farz değildir. Çocuğa hiçbirşey haram değildir. Çocuğa ta’zîr yapılır. Had vurulmaz. Kısas yapılmaz. Amden öldürdüğü, hatâ kabûl edilir. Aklı olunca, îmân etmesi vâcib olur denildi. Sadaka-i fitr ve kurbanın, kendi malından vâcib olması da ihtilaflıdır. Toprağı varsa, uşr ve haraç vermesi lâzımdır. Fâsid olmıyan ibâdetlerinin sevâblarına kavuşur. Çocuğa ilim öğretenlere, iyilik yaptıranlara çok sevâb verilir. Büyüklere İmâm olamaz. Bir kimse bir çocuğa imâm olunca, cemâat sevâbı hâsıl olur. Çocuk velî olamaz. Cum’a ve bayram hutbesi okuması caiz olur. Sultan olabilir ise de, milleti idâre için bir nâib ta’yin eder. İzin verilince da’vâ açabilir ve yemîni kabûl edilir. Ezan okuması sahîh ise de, mekrûhtur. Farz-ı kifâyeyi yapması ile, büyüklerden sakıt olmaz. Birşeyi yapması için çocuğa izin vermek caizdir. Çocuğun izinli olduğunu ve getirdiği şeyin hediye olduğunu söylemesi kabûl edilir. Sattığı şeyi, izinli olduğunu sorup anladıktan sonra almak caiz olur. Çocuğun (başkasının malından) getirdiği hediyeyi ve sadakayı almak da böyledir. Çocuğun izinli olduğunda şüphe edilirse, araştırmak lâzım olur. Öğrenmesi için çocuğa Kur’ân-ı kerîm vermek caiz olur. Kız çocuğunun küpe için kulağını delmek caizdir. Çocuğa gelen hediyeyi, çocuğa zarurî lâzım değilse, yalnız fakîr olan anası-babası yiyebilir. (Başka fakirlere de yediremezler.) Ana-baba fakîr değil, fakat kendilerinde bulunmayan birşey ise, yiyebilirler ve kıymetini çocuğa öderler. Anaya-babaya hediye etmek niyeti ile getirilen şey, kıymetsiz olduğunu bildirmek için, çocuğa hediye diyerek verilirse, anaya-babaya getirilmiş olur. Bunu, zengin iseler de yiyebilirler ve dilediklerine verebilirler. Akıllı çocuk, alış-verişe ve zekât vermeğe vekîl yapılabilir, izinli olsa dahî kefil olamaz. Çocuğun selâmına cevap vermek vâcib olur. Çocuğa selâm vermek caizdir. Müslüman olması sahîh olup, mürted olması sahîh değildir. Mürted olmağa sebep olunca öldürülmez. Besmele ile kestiği yenir. Kadınlara bakması ve halveti caizdir. Küçük kız, mahrem olmıyan emîn kimse ile sefere çıkabilir. Çocuğa tehlikeli iş yaptırınca çocuk ölürse, yaptıran diyetini öder. Çocuk çukura, suya düşüp ölürse, anası-babası cezalanmaz. Elinden düşürüp ölürse, keffâret lâzım olur ki, altmış gün oruç tutar. Çocuğun anasından, babasından izinsiz herhangi bir sefere çıkması caiz değildir. Ananın, babanın, günâh olmıyan emirlerine itaat etmesi farz-ı ayndır. Baliğ olan çocuğun da, seferin tehlikeli olması, veya kendisine muhtaç olmaları hâlinde, anne ve babasının izinleri olmadan gitmesi caiz değildir. Ana-baba olmazsa, ced ve cedde onların yerine geçer. Bunlardan izinsiz yapılan hac mekrûh olur. Fakîr oğlunu evlendirmek babaya vâcibdir. Çocuğun malını ona harc etmeğe, babası veya dedesi velî olur. Anası olmaz. Anası, kendi yanında kalan çocuğun ihtiyâcını onun parası ile satın alabilir.”

“Bahr-ür-râik”den ba’zı bölümler:

“Bıyığa, sakala, zînet için, süs için yağ sürmek mekrûhtur. Cemâl için, ya’nî çirkinliği gidermek, vekarını, şerefini korumak için yağ sürmek mekrûh değildir. Cemâl için yapılan bir şeyde zînet de hâsıl olursa, zînete niyet etmezse, zarar vermez. Yeni, güzel şeyler giymek de, cemâl için olunca mübah olur, iyi olur. Kibir için olursa haram olur. Giydiği zaman hâlinde bir değişiklik olmazsa, kibir için olmadığı anlaşılır. Sakalın uzunluğu sünnet mikdârı ise, daha uzatmak için yağlamak tahrimen mekrûh olur. Sakalın sünnet mikdârı, bir kabzadır, bir tutamdır. Sakalın, çenedeki ile birlikte bir tutamdan fazlasını kesmek vâcibdir. “Sakalınızı uzatınız!” hadîs-i şerîfi, bir tutamdan fazla uzatınız demek değildir. Sakalı bir tutamdan kısa yapmayın veya tamamen kazımayın demektir. Çünkü, bu hadîsi haber veren Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anh), sakalının bir tutamdan fazlasını keserdi.”

Îmân: Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Allahü teâlâdan getirdiği açıkça bilinen şeylerin hepsini tasdik etmektir.

Hanefî mezhebi âlimlerinin ekserisi, îmânın kalb ile tasdik dil ile ikrâr etmek olduğunu söylemişlerdir. Kalb ile îmân ettikten sonra dil ile ikrâr etmek, dünyâda müslüman muâmelesi yapılması içindir.

Küfür: Lügatta (sözlükte) örtmek demektir. Dindeki ma'nâsı ise Resûlullahın (aleyhisselâm) açıkça bildirmiş olduğu şeyleri yalanlamaktır.

Hanefî mezhebi âlimleri, dîni hafife almak ma'nâsını taşıyan söz ve fiillerin küfrü gerektirdiğini buyurmuşlardır. Meselâ; bile bile kasden abdestsiz namaz kılmak. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) farz ve vacibin dışında fazladan (nafile olarak) yaptığı için, bir sünnet-i seniyyeyi ehemmiyetsiz ve basit görerek devamlı terk etmek gibi.

"Feth-ül-kadîr"de şöyle buyuruluyor: "Küfrü gerektiren bir lafız (söz) ile şaka yapan, küfrü gerektiren sözün ma'nâsına inanmasa da, küfrü gerektiren sözü hafife aldığı, ma'nâsının tehlikeli ve îmânı giderdiğine ehemmiyet vermediği için mürted olur. Küfrü gerektiren lafızlar (sözler) fetvâ kitaplarından öğrenilebilir. Fetvâ kitaplarından küfrü gerektirdiği bildirilen sözler, hakîkaten dinden çıkmayı gerektirir. Ba'zı selefsizler (yeni) ortaya çıkanlar), fetvâlarda şunlar küfrü gerektirir sözü hakîkaten küfre düşürdüğü için değil korkutmak içindir, derler. Böyle söylemek bâtıl bir sözdür. Bu husûsta doğru olan küfrü gerektiren sözlerin ve fiillerin gerçekten küfrü gerektirdiğidir."

Küfrü gerektiren sözlerden ba'zıları şunlardır: Birisine bu hasta olmaz. Bu, Allahü teâlânın (hâşâ) unuttuğu kimselerdendir, demek. Allahü teâlânın yukarıda veya aşağıda olduğunu söylemek. Bir şeyi söylediğini bildiği hâlde, eğer ben bunu söyledi isem, kâfirim demek. Gaybı bilirmisin, suâline evet bilirim diye cevap vermek. Ben çalınan eşyaları kimin çaldığını bilirim, demek. Bir sünneti hafif görmek. Eğer Allahü teâlâ bana şunu emretseydi yapmazdım demek. Haram yerken veya zinâ gibi haram bir işi yaparken Besmele çekmek. Cennete girdikten sonra Allahü teâlânın görüleceğini inkâr etmek. Büyük ve küçük günahların helâl olduğunu iddia etmek. Kendisine "Ey kâfir, ey yahudi, ey mecûsî" diyen kimseye cevap olarak buyurun emrinize hazırım demek. Günahkâr olan kimsenin tövbeyi unutup, günâhını basit görmesi, günah sebebiyle ceza verileceğine inanmayıp günahları çirkin görmemek. Zulmün, zinânın, haksız yere insan öldürmenin ve hiçbir dinde helâl olmamış olan her haramın, haram olmamasını temenni etmek. Mecûsîlere mahsûs olan nevruz gününde onlara uyarak onlarla beraber yaptıklarını yapmak. Nevruz gününde yemek, içmek için değil de sırf nevrûz gününe ehemmiyet vermek, kıymet vermek ve hürmet olsun diye, daha önce satın almadığı birşeyi satın almak. Nevruz gününde, bir yumurta ile de olsa, bu güne hürmetten dolayı müşriklere hediye vermek.

Dinsizlerin işlerini güzel görmek ittifâkla küfürdür. Hattâ âlimler buyurdular ki: "Mecûsîlerin yemek yerken konuşmamaları güzeldir" demek küfürdür.

Küfrü gerektiren bir sözün söylenmesi için telkinde bulunan kimse imansız olur. Bu telkin oyun tarzında bile olsa yine aynıdır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 192

2) El-A'lâm cild-3, sh. 64

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 358

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 378

5) Kerâkib-üs-sâire cild-3, sh. 154

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 134

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) cild-1, sh. 34

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 97, 356, 727, cild-2, sh. 1515, 1661

9) Brockelmann Gal-2, sh. 310

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1019

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 352

12) İslâm Ahlâkı sh. 209, 270, 416, 528

13) Fâideli Bilgiler sh. 48, 86

14) Kebâir ve segâir

15) Bahr-ür-râik

16) Eşbâh

İBN-İ SAYRAFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Sadaka bin Ahmed bin Hüseyn bin Abdullah bin Muhammed bin Muhammed'dir. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Babası, kıymetli ma'den ve eşyalar satmakla meşgûl olduğu için, İbn-i Sayrafi diye meşhûr olmuştur. 829 (m. 1426) senesinde doğdu. 905 (m. 1500) senesinde vefât etti. Annesi ona hâmile olduğu zaman, çok garîb ve ilgi çekici rü'yâlar görürdü. İbn-i Sayrafi hazretlerinin dedesi, âlim ve Kur'ân-ı kerîmi yedi kırâat üzere okuyan bir zât idi. Babası ise beldesinin zengin tüccârlarından idi. Haret-üz-Zevîle denilen yerde yerleşti ve bir mescid bina ettirip, birçok vakıflar bırakmış idi.

İbn-i Sayrafi hazretleri, Haret-üz-Zevîle denilen yerde büyüdü, dokuz yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Umde adlı eseri, Şâtıbî'nin iki eserini, tecvîdle ilgili Cezerî metnini, hadîs ve nahiv ilimlerine dâir Elfiye adlı iki eseri, Tenbîh, Cem'ul-Cevâmî', Telhîs-ül-Miftâh adlı eserleri, Hâvî'yi, Bürde ve Bânet Suâd kasidelerini ezberledi. 845 (m. 1441) senesinde evlendi. Anne ve babasıyla birlikte hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, 848 (m. 1444) senesinde memleketine döndüğü zaman, tekrar ilim tahsiline yöneldi. Kırâat ilmini; Zeynüddîn Tâhir, Nûreddîn Belbesî, Şümûs Ebû Abdülkâdir ed-Darir el-Ezherî, İbn-ül-Attâr, İbn-i Mûsâ Hanefî, Şihâbüddîn İskenderi, Tâcüddîn bin Temriyye, Alâüddîn Kalkaşendî, Zeynüddîn bin Iyâş gibi zâtlardan okudu. Aruz ilmini; Şihâbüddîn Havvâs, İbşitî ve başka âlimlerden öğrendi. Ferâiz ve hesâb ilmini; Bûtîcî, Şihâbüddîn Şermesâhî'den okudu. Astronomi, cebir, geometri, hikmet ve Arabî ilimleri; Havvâs, Kalkaşendî ve Zeynüddîn Tâhir'den öğrendi. Sarf ve hadîs ilmini İbn-i Hacer el-Askalânî'den tahsil edip, yine İbn-i Hacer el-Askalânî, Aynî, Dîrî gibi zâtlardan hadîs-i şerîf dinledi.

Zamanındaki diğer âlimlerden; fıkıh, tefsîr usûlü ve hadîs usûlü, me'ânî, bedî', mantık ve tasavvuf ilimlerini tahsil etti. Fıkıh ilmini tekrar Zeynüddîn bin Iyâş'tan okudu. Ondan Mahallî'nin usûlünü Cem'ul-Cevâmî' şerhini, Minhâc-ül-Feri şerhini okuyup, aklî ilimleri ise Kâfıyecî, Şirvânî gibi zâtlardan öğrendi.

Mekke-i mükerremede tasavvuf ilmini Abdülmu'tî Magribî'den öğrenip, Kâhire'de Ebü'l-Feth bin Ebü'l-Vefâ hazretlerine talebe olup yüksek derecelere kavuştu. Kalkaşendî, Bûtîcî. Menâvî gibi âlimlerden uzun müddet fıkıh ilmini tahsil etti. Güzel yazı yazma husûsunda gayret sarf edip, çeşitli yazı şekillerini İbn-i Hassân'dan öğrendi. Bu sırada mektepde derslere devam eden arkadaşlarından Türkçeyi öğrendi.

Âlim, fâzıl, çok zekî, güzel konuşan, sür'at-i intikâle sâhib bir zât olan İbn-i Sayrafi hazretleri, ders okutmak ve fetvâ vermek üzere icâzet alıp, fetvâ ve ders okutmakla meşgûl oldu. Taybersiyye Câmii'nde İmâm olduğu zaman hadîs dersi okuttu. Onun huzûrunda imamlar toplanıp ders okurlardı. Mekke-i mükerremede ve Kâhire'de ondan birçok faziletli ve seçilmiş kimseler ders alıp istifâde ettiler. Necmüddîn bin Fehd onun ders halkasında yetişen kimselerdendir. Bir müddet Menâvî'nin yerine Kâhire'de kadı vekîlliği yaptı. Sâlihiyye'de ikâmet edip insanlara va'z ve nasihat vermekle ve ders okutmakla meşgûl oldu. Başlangıçta Sâlihiyyeliler tarafından ona iltifât edilmedi ve birçok sıkıntılarla karşılaştı. Bu süre içinde kendi hâlinde ilim öğretmek ve eser yazmakla meşgûl oldu. Daha sonra Seyhûniyye Medresesi'nde fıkıh ve Berkûkiyye Medresesi'nde tefsîr dersi okuttu.

İlim öğrenmek ve öğretmekten zevk alan İbn-i Sayrafî hazretleri, birçok eserler yazmıştır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ut-Tebrîzî fil-fıkh, 2- Şerh-ül-verekâtü fî usûl-il-fıkh, 3- Şerhu Kâfi, 4- Mukaddimetü fil-felek, 5- Kitabetü alâ dîvân-i İbn-i Fâriz, 6-Ünvân-ü me'ânî Nûhbet-ül-fiker fî usûl-il-hadîs, 7- Şerhu Nazm-ül-İrşâd fıl-fıkh-eş-Şâfiî li İbn-i Mahri.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 253

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 316

3) Keşf-üz-zünûn sh. 69, 1936

İBN-İ SULTAN

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin Sultan'dır. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Kutbüddîn'dir. İbn-i Sultan diye meşhûr oldu. 870 (m. 1465) senesinde doğdu. 950 (m. 1543) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazı Emevî Câmii'nde kılındı. Kalkanderiyye türbesinin içerisine defnedildi.

İbn-i Sultan, Abdülberr bin Suhbe ve başka âlimlerden ilim öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Kusaiyye, Zâhiriyye medreselerinde ve Emevî Câmii'nde ders verdi. Sultan Gavri zamanında Şıhne bin Şıhne'nin yerine Mısır'da kadılık yaptı. Zâhiriyye Medresesi'nde ikâmet ederdi. Emevî Câmii'nin müderrisliğinde de bulundu.

Zamanının büyük âlimlerinden Yûnus İsevî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Sultan büyük âlimlerden olup, devlet katında da sözü geçerli idi. Mühim mes'elelerde ona müracaat edilirdi. Sonradan gözlerini kaybetti. Ancak gözleri, görüyormuş gibi eski hâlini muhafaza ediyordu. Nûrânî yüzlü idi. Kendisine sorulan suâllere kitaplardan cevap hazırlardı. Yazdığı fetvâları, başkasınınki ile karışmaması için mührü ile mühürlerdi. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Her Cum'a gecesi Emevî Câmii'nde toplanarak Kur'ân-ı kerîm okuyan, Allahü teâlâyı zikreden ve Resûlullaha (aleyhisselâm) salât-ü selâm okuyan bir topluluğa kendi mülkünden bir yer vakfetti.

İbn-i Sultan, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Kenz-üd-dekâik lin-Nesefî, 2-Risâletün fî tahrîm-il-afyon, 3-El-Berk-ül-lâmi', 4- Feth-ül-melik-ülâlem-ül-mennân, 5- Teşvîk-üs-sâcid ilâ ziyâreti eşref-il-mesâcid.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 254

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 283

4) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1516

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 292

6) Brockelmann Sup-2, sh. 400

İBN-İ SUYÛFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin "Yûsuf'dur. Lakabı Bedrüddîn'dir. Hısn'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 925 (m. 1519) senesinde Haleb'de vefât etti. Haccac kabristanına defnedildi.

İbn-i Suyûfi, doğduğu memlekette ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi, İmâm-ı Nevevî'nin Minhâc'ını, İbn-i Mukrî'nin İrşâd'ını, Irâkî'nin iki Elfiye'sini, Kâdı Beydâvî'nin usûl ilmine dâir olan Minhâc'ını ve kelâm ilmine dâir olan Tavâli' adlı eserini, Şâtıbiyye'yi, İbn-i Hacîb'in Kâfıye'sini, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, İzzî'yi ve Şemsiyye'yi ezberledi. Kırâat ilmini; Ebû Muhammed Süleymân bin Ebû Bekr, Ebü'l-Hasen Cebertî, Zeynüddîn Ca'fer Senhûri'den, fıkıh ilmini Şemsüddîn Cevcerî'den, usûl-i fıkıh, mantık, me'anî ve beyân ilimlerini Ali Karaderviş'den, hadîs ilmini Halebli Ebû Zer İbni Burhân'dan öğrendi. Ayrıca Molla Abdürrahmân Câmi, Takıyyüddîn İbni Fehd, Abdürrahmân İbni Halîl Ezreî, Burhânüddîn Bukâî', Şemsüddîn Selâmi'den de ilim öğrendi. Ders aldığı hocalarının çoğu, ona fetvâ ve ders vermesi husûsunda icâzet verdiler.

İnsanlar onun derslerinden çok faydalandılar. İbn-i Suyûfi, İslâmın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak husûsunda da çok gayretli idi. Uzun boylu, heybetli olup, onu gören büyük bir âlim olduğunda şüphe etmezdi.

Vefâtından sonra, oğlu onu rü'yâsında gördü. Oğluna, kabir kerpiçlerinin kaburgasının üzerine düştüğünü söyledi. Ertesi gün, oğlu, Hacı Ebû Bekr Haccac ile beraber babasının kabrine gitti. Kabri açtıklarında, bir kerpicin kaburgalarının üzerine düşmüş olduğunu gördüler. Kabirden mis gibi bir koku geliyordu. Bedeni ilk defnettikleri hâlde duruyordu.

İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Kırâat âlimlerinden Muhyiddîn Abdülkâdir'in boğazında bir rahatsızlık meydana gelmişti. Bu rahatsızlık Kur'ân-ı kerîmi güzel okumasına mâni oluyordu. Bunun üzerine o, Bedrüddîn Suyûtî'nin kabrine gitti. Onu vesile ederek duâ etti. Kabirden evine döner dönmez rahatsızlığından Allahü teâlânın izni ile kurtuldu."

İbn-i Suyûfî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alâ şerh-ıl-Minhâc lil-Mahalli, 2- Hâşiyetün alâ şerh-ıl-Kâfiye el-mutevassıt li Rüknüddîn Esterâbâdî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild 3, sh. 265

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 133

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 118

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 100

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 258

6) Kevâkib-üs-sâire sh. 178

İBN-İ TÛLÛN

Hanefî Mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Lakabı Şemsüddîn, Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn-i Tûlûn diye meşhûr olmuştur. 880 (m. 1475) senesinde Dımeşk'da bulunan Sâlihiyye'de doğdu. Yine Dımeşk'da, 953 (m. 1546) senesinde vefât etti. Kâsiyun dağı eteğinde, ailesine âit türbeye defnedildi.

Dımeşk'da büyüdü. Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil etti. Kâdı Nâsırüddîn Ebü'l-Bekâ, Hatîb Sircâcüddîn es-Sayrafi, Cemâlüddîn Yûsuf bin Abdülhâdî, Şeyh Ebü'l-Feth İskenderî, İbn-ün-Naîmî ve başkalarından ilim okudu. Amcası Cemâlüddîn bin Tûlûn ve başkalarından fıkıh ilmini öğrendi. İmâm-ı Süyûtî'den hadîs ve diğer ilimleri tahsil edip, Mısır ve Hicaz âlimlerinden bir cemâatin huzûrunda yazılı olarak icâzet aldı. Nahiv, fıkıh ve hadîs ilimlerinde yüksek derecelere ulaşan İbn-i Tûlûn, Şeyhülislâm Ebû Ömer Medresesi'ne müderris ve Sâlihiyye'deki Selîmiyye Câmii'ne İmâm ta'yin olundu. Nahiv ve fıkıh okutup, talebe yetiştirmeye çalıştı. İnsanlar onun derslerine çok rağbet edip, istifâde ettiler. Zamanını ilim öğreterek geçiriyordu.

Şeyh Ahmed bin Şeyh Ârif-i billah Süleymân esselâh es-Sûfî nakleder ki: Babamın yanında bulunuyordum. Şeyh Şemsüddîn bin Tûlûn, ona ziyâret için geldi. Oturduğu zaman, fakirlerden bir kimse gelip, babama, rü'yâsında Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi siyah yüzlü olarak gördüğünü anlattı ve rü'yâsının ta'birini istedi. Babam da: "Bu rü'yânı, Şeyh Şemsüddîn bin Tûlûn sana güzel ta'bir eder" dedi. Şeyh Şemsüddîn'in yanına gidip rü'yâsını anlattıktan sonra, Şeyh Şemsüddîn dedi ki: "Bu rü'yâ, gören kişinin Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnetine muhalif olduğuna ve sünnete uygun olmayan hâllerinin bulunduğuna delâlet eder. Çünkü siyahlık, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sıfatı değildir. Adam; "Böyle bir durumdan Allahü teâlâya sığınırım. Benim i'tikâdımda bu şekilde birşey yoktur" dedi. Şeyh Şemseddîn; "Muhakkak sende sünnete muhalif bir durum vardır ve tövbe etmen gerekir" dedi. Adam; "Kendimde böyle bir durum olduğunu bilmiyorum. Ancak nefsim, ba'zan beni namazdan alıkoyar ve namazı geç kılarım" dedi. Şeyh Şemseddîn; "Tamam, sünnete muhalif olan hâlin budur. Çünkü namaz dînin direğidir. Namazın terk edilmesinden daha sünnete muhalif bir iş mi vardır?" buyurdu. Bunun üzerine adam tövbe etti ve bir daha namazı terk etmemek husûsunda söz verdi.

Şeyh Şemseddîn İbni Tûlûn'dan birçok kimseler ilim öğrenip, istifâde etti. Daha o hayattayken, talebeleri ilimde yükselip, çevrelerini aydınlatıyorlardı. Şeyh Şihâbüddîn et-Tayyibî, muhaddislerin ve vâ'izlerin baştâcı olan Alâüddîn bin İmâdüddîn, Necmüddîn el-Behnesî, Hatîb-i Dımeşk gibi zâtlar bunlardandır. Şeyhülislâm İsmâil en-Nablûsî, Allâme Zeynüddîn bin Sultan, Şeyhülislâm Şemsüddîn el-Îsevî, Şeyhülislâm Şihâbüddîn el-Vefâî, Kâdı Ekmelüddîn bin Müflih gibi zâtlar da onun ilim meclisinde yetişip, insanlara Allahü teâlânın dinini anlatmakla meşgûl oldular.

Fıkıh, hadîs, nahiv, tıb, târih ve ta'bir ilimlerinde yüksek derece sahibi olan İbn-i Tûlûn, ilmiyle âmil olan bir zât idi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle, gece-gündüz ibâdet etmekle süslemiş olan İbn-i Tûlûn'un, değişik ilimlerde birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinin çoğunu hocası İmâm-ı Süyûtî'nin kitaplarından toplamıştır. Şiire dâir eserleri de vardır. Bu eserlerinden başlıcaları: 1-Ta'likât: 90 cild kadar olup, çeşitli konularla ilgili yazdığı risalelerdir. 2-El-Kalâid-ül-cevheriyye fî Târih-is-Sâlihiyye, 3-El-Lü'lü-ül-manzûm fil-vukûf-i alâ mâ İştegalet minel-ulûm, 4-El-Cevâhir-ül-Mudıyye fî tıbbi es-

Sâdat-is-Sûfiyye, 5-En-Nefehât-ül-Ezheriyye, 6-İ'lâm-üs-Sâilîn an Kütüb-i Seyyid-il-Mürselîn, 7-Erbe'în-i fil-hadîs, 8-İrsâl-üd-dema'ti fî beyâni sâ'at-il-icâbeti yevm-il-Cum'ati, 9-İrşâd-ül-Mürtezâ ilâ İyâdet-il-Merdâ, 10-El-Guraf-ül-aliyye fî terâcim-i müteahhır-il-Hânefiyye, 11-Enbâ-ül-ümerâ bi-Enbâ-ü-vüzerâ, 12-Kudâtü Dımeşk, 13-Müfakihet-ül-Hillân fî Havâdis-iz-zemân, 14-Şüzûr-üz-Zehebiyye, 15-Ünvân-ür-Resâil fî ma'rifet-il-Evâil, 16-El-Fülk-ül-Meşhûn fî ahvâl-i Muhammed bin Tûlûn, 17-Deful-ilbâs, 18-İfâdet-ür-Râim li Mesâil-in-Nâim, 19-Tuhfet-ül-ahbâb fî mantik-ut-tayri ved-Devâb, 20-Behcet-ül-Enâm fî-fedâil-iş-Şâm, 21-Tahzîr-ül-ibâd min-el-hulûli vel-ittihâd, 22-Tashîh-ül-Mesâbîh, 23-Et-Temettu' bü-Akrân fî terâcim-il-a'yân, 24-Ed-Dürer-ül-Gavâlî fil-ehâdîs-il-avâlî, 25-Ed-Dürer-ül-Fâhire, 26-Risâletün fî Hükm-i Îsâ (aleyhisselâm) Hine Nüzûlihî, 27-Et-Târî alâ zellet-il-kârî, 28-Gâyet-ül-isbât li telfan-il-emvât, 29-Feth-ül-Celîl fimâ verade fî makâm-il-Halîl, 30-El-Ukûd-üd-Düriyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 51

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 52, 54

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 298

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 240, 241

5) El-A'lâm cild-6, sh. 291

6) Keşf-üz-zünûn sh. 54, 64, 91, 106, 131, 352, 376, 500, 617, 686, 689, 733, 748, 854, 861, 934, 961, 1098, 1119, 1188, 1191, 1194, 1202, 1494, 1719, 1816, 1901, 1919, 1967, 1984

İBN-İ ÜMM-İ VELED

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülevvel bin Hüseyn bin Hasen bin Hâmid er-Rûmî'dir. İbn-i Ümm-i Veled künyesi ile meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 950 (m. 1543) senesinde vefât etti. Babası Ümm-i Veled ünvâniyle bilindiği için, İbn-i Ümm-i Veled veya Ümm-i Veled-zâde diye meşhûr olmuştur. Babasından ve Molla Hüsrev'den ilim tahsil ettikten sonra, Molla Hüsrev'in kızıyla evlendi. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Silivri kadılığına ta'yin edildi, ömrünün sonuna yakın zamana kadar kadılık yaptı. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifi şöyle nakleder: "Babam Molla Muslihuddîn, Arabî ilimleri okuduğu zaman, Ümm-i Veled-zâde Silivri'de kadılık yapıyordu, ömrü yüz yaşına yaklaşıp, simasında ve hâllerinde ihtiyârlık zâhir oluncaya kadar kadılıkta kaldı, ömrünün sonunda dilinde kekemelik hâsıl olup konuşamaz oldu ve aklî muvâzenesini kaybetti. Bu sebepten dolayı halk içinden ayrılıp, vefâtına kadar İstanbul'daki evinde oturdu."

Âlim ve fâzıl bir zât olan İbn-i Ümm-i Veled; tefsîr, fıkıh, hadîs ve kırâat ilimlerinde tam ihtisas sahibi idi. Ömründe dünyâya meyletmeyip, kendi hâlinde yaşadı.

İlimde yüksek değeri olan Ümm-i Veled-zâde'nin Keşşâf tefsîrine yazdığı muhtasarı ve nahiv ilmine dâir Kâfiye'ye, Hubeysî'nin yazmış olduğu şerhe haşiyesi vardır. Bu eserine göz gezdiren ilim ehli, onun Arabî ilimlerdeki üstünlüğünü anlar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 67

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 493

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 344

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1481

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 258

İBRÂHİM BİN USAYFİR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Usayfir'dir. Kâhire'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 942 (m. 1535) senesinde Kâhire'de vefât etti. Sûreyn'de, kendi dergâhının bahçesine defnedildi.

İbrâhim bin Usayfir'in kerâmetleri, daha çocukluk yaşlarında görülmeye başladı. Çoğu zaman bahçelerde, tarlalarda uyurdu. Vahşî hayvanlar ona dokunmaz, zarar vermezdi.

Beldenin vâlisi uzak bir yere sefere çıkacaktı, İbrâhim bin Usayfir'e gelip durumu arzetti. O da; "Selâmetle gidecek, selâmetle geleceksin" buyurdu. Vâli buradan ayrılıp, Muhaysin adlı bir zâta gidip, ona da durumunu söyledi O da korkutacak ba'zı şeyler söyleyip, sefere çıkmamasını tembih etti. Vâli, tekrar İbrâhim bin Usayfir'e geldi. Yine aynı cevâbı alınca, sefere çıktı. Hiçbir tehlike ile karşılaşmadan gitti ve sâlimen geri döndü.

Bir defasında Mûsâ adlı bir dostu sefere çıktı. Oradan çoluk-çocuğuna gül suyu yolladı, İbrâhim bin Usayfir, onun çocuklarına haber gönderip; "O gül suyunu saklayın. Lâzım olduğu gün gelebilir" buyurdu. Ardından Mûsâ'nın vefât haberi geldi. Onu getirdiler ve o gül suyunu kefenine serptiler.

Hare'de, İbrâhim bin Usayfir'e eziyet eden biri vardı, İbrâhim bin Usayfir, birgün onun için; "Eden bulur" buyurdu. O ân, o kişinin ayakları şişti. Yürüyemez oldu. Bu hâl içinde ölüp gitti.

İbrâhim bin Usayfir, birgün bir sakaya, "Bu suyu, şu, şu yangın yerine dök" buyurarak, sakaya suyu medresenin karşısında ba'zı yerlere döktürdü. Çok kimseler buna bir ma'nâ veremediler. Gece orada yangın çıktı. Ateş, su dökülen yerlerin ilerisine geçmedi. Evler yanmaktan kurtuldu.

İbrâhim bin Usayfir, Allahü teâlânın sevgisiyle kendinden geçerdi. Deniz üzerinde yürür, gemiye ihtiyâç hissetmezdi.

Birisi birgün elinde bir süt kabıyla ona geldi. O da onu alıp yere çaldı. Kap kırıldı ve içinden ölmüş bir yılan çıktı.

İbrâhim bin Usayfir tatlı dilli, güler yüzlü bir zât idi. Ömrü ibâdet ve Allahü teâlânın kullarına hizmetle geçti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 248

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 246

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 140

İBRÂHİM EFENDİ (Mevlânâ Seyyid İbrâhim)

Anadolu'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Seyyid İbrâhim bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali el-Horasânî olup, Mevlânâ Seyyid İbrâhim diye tanınır. Babası Horasan diyârının ileri gelenlerinden Sadrüddîn Muhammed isminde bir zât olup, Anadolu'ya gelerek, Amasya yakınında bulunan Yenice ismindeki köyde yerleşmiş idi. O köyde büyük bir zaviyesi olup, orada talebe okuturdu, İbrâhim Efendi bu köyde dünyâya geldi. Doğum târihi bilinmemektedir. 935 (m. 1528) senesinde vefât etti. Vefâtında yaşının doksanı geçmiş olduğu rivâyet edilmektedir.

Seyyid İbrâhim'in babası Muhammed Efendi, kerâmet sahibi, çok yüksek bir velî idi. Rivâyet edilir ki, ömrünün sonlarına doğru Seyyid Muhammed Efendi'nin gözleri zayıflayıp, görme hassası kaybolmuş idi. Birgün, o zaman daha genç yaşta bulunan oğlu Seyyid İbrâhim ile beraber otururlarken, birden oğluna hitaben; "Ey gözümün nûru evlâdım. Başını açma. Çünkü hava soğuktur. Üşürsün" dedi. O da çok hayret edip; "Babacığım, sen göremezdin, benim başımın açık olduğunu nasıl bildin?" diye merakla suâl edince, babası şöyle cevap verdi: "Evlâdım, seni görmek arzum o kadar şiddetlendi ki, gözümü açıp seni bana göstermesi için, cân-ı gönülden Allahü teâlâya duâ ettim. O da bu duâmı kabûl edip, seni bana gösterdi. Şimdi yine gözüm perdelidir, ya'nî kapalıdır. Göremiyorum."

Muhammed bin Hüseyn (radıyallahü anh), o zamanlar Amasya'da vâli olarak bulunan şehzâde İkinci Bâyezîd Hân ile çok iyi görüşüp sohbet ederler idi. Aralarında baba-oğul gibi münâsebet vardı. Bâyezîd Hân ona ismiyle değil. "Baba" diye hitâb eder, başka zamanlarda da yine bu şekilde bahsederdi. Her zaman onun duâsını isterdi.

Yine Seyyid İbrâhim'in babasına âit olan bir menkıbe şöyledir: Sadrüddîn Muhammed bin Hüseyn, birgün Şehzâde Bâyezîd Hân ile sohbet ederlerken, bir ara ona, ava çıkmak husûsunda aşırı davranmamasını, hattâ ava hiç çıkmamasını tavsiye etmişti. Bâyezîd Hân bu söze uyarak birkaç gün ava gitmedi ise de, yine birgün av için hazırlanıp, avlanma yerine gitti. Av esnasında Şehzâde'nin hizmetçileri ve maiyetindekiler, buldukları av hayvanını onun bulunduğu tarafa doğru sürerlerdi. Böylece o da, önüne gelen avı kolayca avlayıverirdi. Bu avda da, güzel bir ceylanı Şehzâde'nin bulunduğu yere sürdüler. Şehzâde tam okunu atıp ceylanı avlayacaktı ki, birden vazgeçti. Onu vurmadı. Şehzâde'nin bu

hâli orada bulunanları hayrette bıraktı. Bu garîb hâlin sebebi kendisinden suâl edildiğinde, şöyle cevap verdi: “Tam ceylanı avlıyacağım sırada gördüm ki, babam (Şehzâde Bâyezîd, Muhammed bin Hüseyn’den hep “Babam” diye bahsederdi) güzel bir ceylanın sırtına binmiş bana doğru geliyor ve; “Ben seni avdan men etmemiş miydim?” diyordu. Onun bu sözü bana çok te’sîr etti. Ben o korku ile avlanmaktan vazgeçtim.”

İlk tahsilini babasının huzûrunda yapan Seyyid İbrâhim, bundan sonra ilim öğrenmek maksadıyla Bursa’ya gitti. Orada; Şeyh Sinânüddîn, Hasen Samsûnî ve Hocazâde gibi meşhûr âlimlerin derslerinde ilim öğrenip yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu.

Bir ara, Karamanlı vezîr Mehmed Paşa tarafından, oğlunun ta’lim ve terbiyesi için ta’yin olundu. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Sultan Bâyezîd’in oğlu Şehzâde Korkut’un hocalığına me’mûr oldu.

Merzifon, Karahisar ve diğer ba’zı şehirlerde müderrislik yaptıktan sonra, Amasya’da Sultan Bâyezîd Medresesi’ne müderris oldu. Bundan sonra da Amasya kadılığına ta’yin edildi. Sultan Bâyezid Hân’ın saltanatının son zamanlarında emekli oldu. Kardeşleri Hüseyn ve Abdâh efendiler de âlim ve veli zâtlar olup, Amasya’da Bâyezîd Medresesi’nde müderris idiler.

Yavuz Sultan Selim Hân, İstanbul’da Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin türbesinin yakınında bir ev satın alıp, Seyyid İbrâhim’e hediye etmişti. O da emekliliğinden sonra İstanbul’a gelerek bu eve yerleşti ve vefâtına kadar o evde ikâmet etti. Vefâtından evvel, kendisinden sonra bu evi, Ebû Eyyûb Medresesi müderrislerine mahsûs olmak üzere vakfetti.

Seyyid İbrâhim hazretleri, gayet uzun boylu, gür sakallı, heybetli bir zât idi. Güzel ahlâklı idi. Diğer evliyâ zâtlar gibi, o da az yemek, az uyumak ve az konuşmak kaidesine tam uygun yaşardı. Hiçbir zaman yatakta yatarak uyuduğu görülmezdi. Oturarak bir miktar uyuyup, uyku ihtiyâcını giderirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Devamlı olarak ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı, başka hiçbir şey ile alâkadar olmamayı tercih etti. Bu sebepten hiç evlenmedi.

Rivâyet edilir ki: Seyyid İbrâhim’in babası, talebelerinin ve yakınlarının da ısrarları ile, oğlu Seyyid İbrâhim’i sâlihlerden bir zâtın kızı ile evlendirmek istedi. O ise evlenmemek niyetinde idi. Fakat babasının bu husûstaki ısrarının pek fazla olması sebebiyle, sırf onun yüksek hatırı için bu işe râzı oldu. Tam bu sırada hiç beklenmedik birşey oldu ve Seyyid İbrâhim’in babası, evlendirme işinden vazgeçtiğini bildirip, bu işten el çekti. Sebebi bilinemiyen bu ani karar değişikliğine, Seyyid İbrâhim çok sevindi. Çünkü o, evlenmeyi zâten istemiyordu ve istemiye istemiye kabûl etmiş idi. Aradan bir zaman geçtikten sonra, yakınları Seyyid İbrâhim’in babasına suâl edip, bu husûsta çok ısrarlı olduğu hâlde, birden değişip ve aniden karar verip vazgeçmesinin hikmetini sordular. O da şöyle cevap verdi: “Rü’yâmda Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bana hitâb edip; “Hak celle ve alâ hazretleri sana Seyyid İbrâhim gibi bir evlât vermiş iken, bununla kanâat etmeyip, onun evlâdını dahi görmeyi mi istersin?” buyurdular. Efendimizin (aleyhisselâm) bu ikâzından, evlenmesi husûsunda oğluma daha fazla ısrarda bulunmamamı işâret buyurduklarını anlayıp, bu işten derhâl vazgeçtim.”

Seyyid İbrâhim, bu hâdiseden sonra insanlarla münâsebetten yüz çevirip, gösterişten, bozuk niyetten uzak bir şekilde, hâlis bir kalb ile Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmeye başladı. Hâl ve gidişatında; salâh, doğruluk, iffet ve takvâ üzere ve dînimizin emirlerine tam uymakta son derecede titiz olup, zühd ve vera’ sahibi pek yüksek bir zât idi.

Hem anne, hem de baba tarafından asâlet sahibi temiz ailelere mensûb, çok edebli, aklı ve zekâsı fevkalâde olan bir kimse idi. Dünyâya düşkün olmaması o derecede idi ki, onun yanında altın ile saksı parçası bir idi. Dünyalık şeylerden eline geçenlerin, kendisine zarurî lâzım olan kadarlık kısmını bırakıp, fazlasını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Bir ân Allahü teâlâdan gâfil olmazdı. Hizmetçileri dâhil, hiçbir zaman hiçbir kimseye şu işi şöyle yap diye emr etmez, zarurî lâzım olursa, yine emretmeyip imâ yoluyla bildirirdi. Meselâ su kabını boş görse, hizmetçisine bunu doldur demez; “Bunu yapan kimse su koymak için yapmıştır” derdi.

İlim sahibi olanlara ve bu ilimleri ile yalnız Allah rızâsı için çok ibâdet edenlere mahsûs nûrlar, Seyyid İbrâhim’in yüzünde gün ışığı misâli parlardı, insanlarla konuşmasında ender rastlanan bir husûsiyete sahip idi. Sözde ve fiilde, büyükler ile küçükleri bir tutar, küçükleri de büyükler gibi vekarla,

ağırbaşlılıkla karşılardı. Bu da tevâzu'nun çokluğundan idi. Beş vakit namazı câmide cemâatle kılar, akşam ile yatsı arası mescidde bulunup, ibâdet ile meşgûl olurdu.

İnsanın anlatmaktan âciz kaldığı güzel sıfatları ve faziletleri yanında, hüsn-i hatta (güzel yazı yazmakta) da mehâret ve ihtisas sahibi idi. Birçok mu'teber eseri, kendi hattı (yazısı) ile yeniden yazmıştır.

Ömrünün sonlarına doğru gözlerinin görme hassası gidip, iki gözü birden a'mâ olmuş idi. Bir ilâç yapılıp, Allahü teâlânın izni ile bir gözü açıldı, ömrünün sonuna kadar, o bir tek gözü ile yetindi. Hiçbir zaman dünyâya rağbet gözüyle bakmadı.

Osmanlı âlimlerinden Taşköprüzâde diye tanınan Ahmed bin Mustafa, Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserinde, Seyyid İbrâhim'i anlatırken buyuruyor ki: "Ölüm hastalığında Seyyid İbrâhim'i ziyârete gittim. Vefâtı yaklaşmış idi. Geldiğimi anlayınca gözünü açıp; "Hak teâlâ hazretleri çok kerîm ve latîfdir. O'nun, ta'rîf ve tavsifin çok üstünde, hadsiz ve hesapsız olan lütuf ve keremi bana müşâhede olundu" buyurdu. Bundan sonra yine kendinden geçip gözlerini kapadı. Hep, Allahü teâlânın yüce ismini tekrarlıyordu. Ben biraz sonra, kendisine duâ ederek yanından ayrıldım. O gece vefât ettiğini öğrendim. Cenâzesi, Ebû Eyyûb-i Ensârî (radıyallahü anh) hazretlerinin câmiine yakın bir yerde defn olundu."

Rivâyet edilir ki, zamanında bulunan haddîni bilmez bir kimse, Seyyid İbrâhim'e dil uzatıp gıybetini yapar, hakkında uygun olmayan şeyler söylerdi. Bu kimsenin yaptıkları, söyledikleri, defalarca Seyyid İbrâhim'e haber verildiği hâlde, o bir cevap vermeyip hep sükût eder ve sabrederdi. Yine bir gün o kimsenin, haddi aşarak ve daha da ileri giderek söylediklerini kendisine haber verdiler. Önceki söyledikleri yara olarak kalbinde durduğu ve hiçbir şey söylemeyip hep sabrettiği hâlde, bu defa çok üzülüp gayrete gelerek; "Acaba şu anda lisânı (dili) döner, hareket eder mi ki?" dedi. Mübârek gönlü çok incinip, o kimseye; "Dili kurusun" diye bedduâ etti. O gece, o kimsenin dili tutuldu ve ölünceye kadar hiç konuşamadı. O kimsenin bu acıklı hâlini görenler, Allahü teâlânın velî kullarına dil uzatmanın, karşı gelmenin ve edebsizce sözler söylemenin ne kadar tehlikeli olduğunu ve ne ağır belâ ve musibetlere uğranacağını anladılar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 343

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 319

3) Şezerât-ül-zeheb cild-8, sh. 206

4) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 92

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 531

6) Amasya Târihi cild-3, sh. 225

İBRÂHİM GÜLŞENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Şehâbeddîn bin Aydoğmuş bin Gündoğmuş bin Oğuz Atâ'dır. Lakabı Gülşenî olup, 830 (m. 1426)'da Azerbaycan'da doğdu, iyi bir tahsil gören İbrâhim Gülşenî, Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin halîfelerinden Ömer Rûşenî'den feyz aldı. Şah İsmâil'in işkenceleri zamanında Mısır'a gitti. "Ma'nevî" adındaki kırkbin beyitlik mesnevîyi yazdı. Halvetî tarikatinin Gülşenî kolunun kurucusudur. 940 (m. 1534) senesinde Mısır'da vefât etti.

Babası Emîr Muhammed, asil bir Türk âilesindendir. Emîr Muhammed vefât ettiğinde İbrâhim'in yaşı küçüktü. Çocuk yaşta yetim kalan İbrâhim, amcası Seyyid Ali tarafından terbiye edilmeğe ve ilim öğretilmeye başlandı. Çok zekî ve kabiliyetli olan İbrâhim, kısa zamanda akranları arasında en ileri oldu. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Bilgisini daha da arttırmak için, o zamanın ilim, irfan merkezi olan Semerkand'a gitmek üzere yola çıktı. Yorucu yolculuklardan sonra Tebrîz'e geldi. Sultan Uzun Hasen'in Kâdı'l-kudâtı Mevlânâ Hasen ile sohbet etti. Mevlânâ Hasen, İbrâhim'in (radıyallahü anh) âlim ve faziletli bir kimse olduğunu anlayınca, ona çok hürmet göstererek, "Tebrîz'de kalırsanız, size maddî-ma'nevî hertürlü kolaylığı sağlar, hizmetinizi görmekle şerefleniriz" dedi. İbrâhim Gülşenî de kabûl edince, durumu Sultan Uzun Hasen'e bildirdi. Sultan ona, dîvân-ı hümâyûnunda nişancılık vazîfesi verdi. Böylece devlet hizmeti görmeye başladı. Fakat İbrâhim'in niyeti ve yaratılışı bu işe

uygun değildi. Bu işe bir türlü ısınamadı. Haramlardan kaçmak, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terketmek bu işte olamıyordu. Nitekim arzusuna uygun yaşayabilmek için, Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin halîfesi Dede Ömer Rûşenî'nin hizmetine girerek, talebesi oldu. Onun her emrini yerine getirmek için canla başla çalıştı. Nefsini terbiye etmek için çok uğraştı. Nefsinin isteklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsine muhalefet etti. Onun bu gayreti sebebiyle, cenâb-ı Hak pekçok ihsânlarda bulundu. Kalb gözü açıldı. Kısa zamanda Ömer Ruşenî hazretlerinden icâzet (diploma) almakla şereflendi.

Hocası, Dede Ömer Rûşenî'nin kendisine Gülşenî diye hitâb etmesi üzerine, lakabı Gülşenî olarak kaldı, İbrâhim hazretleri, Gülşenî diye etrâfta tanınır oldu. Böylece, İbrâhim Gülşenî, hocasının emri üzerine tam olarak yetişmiş, kâmil ve taliblere feyz verecek bir hâlde, Tebrîz'deki medresede ders vermeğe başladı.

İbrâhim Gülşenî'nin Allahü teâlânın emirlerini yapmakta ve yasaklarından kaçınmaktaki gayreti pek ziyâde idi. Dünyâya zerre kadar meyletmez, şüpheli korkusu ile mübahların dahî fazlasını terkederdi. Allahü teâlâya olan korkusundan günlerce yemek yemek aklına gelmezdi. Eline geçen malları fakirlere dağıtır, kendisi kimseden birşey kabûl etmezdi.

İnsanlara öyle tatlı, hoş, yumuşak davranırdı ki, dost-düşman herkes onu takdîr ederdi. Müslümanlar onun huzûruna geldikleri gibi, kâfirler bile İbrâhim Gülşenî'nin alçak gönüllülüğünü görüp seve seve müslüman olurlardı. Sultan, İbrâhim Gülşenî'yi sever, hürmet ederdi. Sultan bir gece acâib bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında iri yarı siyah bir kimse, kendisini öldürmek kastıyla, elinde kılınç saldırdı. Sultan öldürülme korkusunda iken, İbrâhim Gülşenî hazretleri talebeleriyle geldi. Talebelerinin her birinin eline altın kılınç verdi. İbrâhim Gülşenî'nin talebeleri, o siyah kimseye kılınçlarını vurup, parça parça ettiler. Sultan ertesi gün İbrâhim Gülşenî'yi sarayına da'vet etti. Hürmet ve saygı gösterdi, izzet ve ikramda bulundu. Sultan daha rü'yâsını anlatmağa fırsat bulamadan, İbrâhim Gülşenî (kuddise sirruh) rü'yânın ta'birini söyledi. "Sadaka belâyı giderir, ömrü uzatır" buyurdu. Bu hâli gören Sultân'ın, İbrâhim Gülşenî'ye olan i'timâd ve bağlılığı arttı.

Birgün Şehzâdelerden biri, düşman olduğu birisinin zarar görmesini istedi. Bu maksad ile İbrâhim Gülşenî'ye gelip, o kimsenin zarar görmesi için bir yazı yazmasını istedi. İbrâhim Gülşenî de; "İşi Hak teâlâya havale etmek iyidir. Kin tutarak, öfkelenerek bir müslümana zarar vermeğe kalkmak, hattâ uğradığı bir zarara sevinmek caiz değildir" buyurdu. İbrâhim Gülşenî'den bu yazıyı alamayacağını anlayan şehzâde atına bindi, başka birinden böyle bir yazı almak kasdıyla yola çıktı. Yolda at şahlanarak, iki ayağı üzerine doğruldu. Şehzâde, atın arkasına düştü ve kendinden geçip bayıldı. Görenler yetişip, bu haliyle evine getirdiler. Şehzâde ayılıp kendine gelince: "İbrâhim Gülşenî'ye gidin, ben tövbe ettim, pişman oldum. Beni affetsin" diye haber gönderdi, iyi olup ayağa kalkınca, hemen İbrâhim Gülşenî'nin yanına gitti. Huzûrlarında tekrar tövbe etti. Sâdık talebelerinden oldu.

İbrâhim Gülşenî, Tebrîz'de va'z ve nasihat ediyordu. Yabancı biri gelip, İbrâhim Gülşenî'ye; "Senin akraban, kadı ile işbirliği yaparak bana zulmetti. Yüzelli altınımı aldı" dedi. İbrâhim Gülşenî va'z ve nasihati bıraktı. Mes'eleyi araştırdı ve şikâyetçinin haklı olduğunu anladı. Şemseddîn adındaki kadıyı huzûruna çağırttı. Kâdıya; "Niçin haksız yere hükmettin?" diye sordu. Kâdı da; "Sizin yeğeniniz olduğu için, hatırınıza riâyet ederek böyle karar verdim" dedi. İbrâhim Gülşenî; "Haksız yere karar verdiğin için bu hâlini her yere muhakkak duyurmak lâzımdır" dedi.

Kâdı Şemseddîn özür diledi. Pişman olduğunu, tövbe ettiğini bildirdi. Çevrede bulunan kadılar da araya girip, güçlükle Kâdı Şemseddîn'i bu zor durumdan kurtardılar, İbrâhim Gülşenî hazretleri, altınları yeğeninden alarak sahibine geri verdi.

İbrâhim Gülşenî, birgün talebeleriyle sohbet ediyordu. Bir ara talebeler; "Efendim! Allahü teâlânın ihsânı ile kabirdeki ölülerin azâbda veya ni'met içinde oldukları bilinebilir mi? Duâ ederek azâbda olanın azâbı kaldırılır mı?" diye sordular, İbrâhim Gülşenî de: "Allahü teâlânın sevdiklerinden biri bir kabre uğradığında, kabirdekinin azap içinde olduğunu gördü. Aradan bir müddet geçtikten sonra, tekrar o kabrin yanına uğradı. Kabre teveccüh ettiğinde, azâbın kaldırılmış olduğunu gördü. Hayret ederek düşünceye daldı. O sırada kendisine bir hitâb geldi. Deniyordu ki: "Bu kabirde yatan kimsenin küçük bir çocuğu vardı. Annesi o çocuğu ilim öğrenmeye gönderdi. Çocuk Besmele'yi öğrenince, Besmele'nin hürmetine babasının azâbı kaldırıldı."

Yine bunun gibi şâhid olduğum bir hâdise de şöyledir: Kâdı Îsâ'nın hocası Fahreddîn vefât etmişti. Kâdı Îsâ, hocasının kabrine teveccüh ettiğinde, onun azâbda olduğunu anladı ve gelip bana durumu söyledi. Kâdı Îsâ'ya dedim ki: "Hocanın sende hakkı var. Hocan için sadaka ver, Kur'ân-ı kerîm okut ve rûhuna hediye eyle." Kâdı Îsâ denilenleri yaptı. Fukaraya yemek yedirdi. Sevâbını hocasının rûhuna hediye etti. O gece Kâdı Îsâ rü'yâsında hocasını gördü. Azap melekleri gelmişler, ona azap yapmak istiyorlardı. Tam o anda bir nûr onu kapladı. Bu nûru gören melekler, azâbdan kurtulduğunu anlayıp oradan ayrıldılar. Ertesi günü rü'yâsını bize ta'bir ettirmek için geldi. Biz de; "Okuduğun Kur'ân-ı kerîm ve yaptığın hayır-hasenât ona nûr oldu ve azâbdan kurtardı. Çünkü Kur'ân-ı kerîm nûrdur" dedik.

Sultan Hasen, oğlu Halîl'i iyi bir idâreci olabilmesi için Fâris vilâyetine ta'yin etti. Halîl, gittiği vilâyette halka zulüm etmeye başladı. Zulmünden bıkan halk, durumu Sultan Hasen'e anlattılar. Sultan, bu duruma çok üzülüp, İbrâhim Gülşenî ile Kâdı Hasen'i huzûruna istedi. Dedi ki: "Oğlum Halîl zulme başlamış. Yazdıracağım emri ona götürüp, insanların içinde korkmadan okuyun." Sultan Hasen'in hanımı, durumu acele oğluna bildirdi Halîl haberi alınca, yollara adamlarını koyup; "Gelenleri yakalayıp derhâl huzûruma getirin" diye emir verdi. Sultan Hasen'den fermanı alan İbrâhim Gülşenî ile Kâdı Hasen yola çıktılar. O vilâyete yaklaştıklarında, Halîl'in adamları onları yakaladı ve vâlinin huzûruna çıkardılar. Halîl, İbrâhim Gülşenî'ye hürmet eder görünmeye çalıştı. Herkesin bulunduğu bir sırada İbrâhim Gülşenî'ye: "Efendim! Tebrîz'den çıkalı kaç gün oldu?" diye sordu. O da; "Onyedi gün oldu" deyince, Halîl alay ederek; "Efendim! Tebrîz'den buraya bir ayda ancak gelinir. Hele bu kış mevsiminde yollar buzlu ve karlıdır. Daha uzun zamanda gelmek gerekmez mi?" deyip, inanmadı, İbrâhim Gülşenî hazretleri; "Biz ömrümüzde hiç yalan söylemedik. Yalan söyleyeni de sevmeyiz. Fakat şunu iyi biliniz ki, Allahü teâlânın sevdiği kulların himmeti dağları eritir. Bizim bir aylık yolu onyedi günde gelmemiz şaşılacak şey değildir ki... İnanmıyorsanız işte mektûp. Bugünkü târihe, bir de mektûpdaki târihe bakınız" buyurdu. Bu ağır sözlerden bir an duraklayan Halîl, mektûbu aldı ve yanındaki dîvân beyine verdi. Târihi okudular. Tam onyedi gün olduğunu gördüler. Mahcûb olan Halîl; "Efendim! Bu, sizin kerâmetinizden başka birşey değildir" dedi. İbrâhim Gülşenî de; "Madem ki evliyânın tasarruf etme gücüne inanıyorsunuz, öyle ise babanıza karşı gelmemelisiniz. Eğer bozuk niyetinizi düzeltmezseniz, sizi bu gece cezalandırırız" dedi. O sırada Vâli Halîl; "Yarın İbrâhim Gülşenî'yi öldürteyim" diye düşünüyordu. O gece rü'yâsında, İbrâhim Gülşenî'nin kendi boğazını sıkarak; "Bre zâlim! Yaptığın zulümler yetmezmi ki, cenâb-ı Hakkın hâlis kullarına da kötülük düşünürsün?" dedi. Halîl boğulacak gibi oldu. Yattığı yerde ellerini kaldırarak tövbe etti. Uyandığında ter içinde kalmış, çok korkmuştu. Yatağından kalkıp düşünmeye başladı, İbrâhim Gülşenî, o gece Kadıasker Alâyi'nin evinde misâfir idi. Gece yarısı olduğunda, ev sahibini uyandırdı ve; "Haydi Vâli Halîl'in konağına gidelim" buyurdu. Gece yarısı Halîl'in konağına girdiler. Yattığı yerin kapısına gelince, yüksek sesle; "Ey Halîl! Tövbe ettin mi, yoksa hâlâ beni öldürme fikrinde misin?" dedi. Vâli Halîl, ağlıyarak kapıdan çıktı ve İbrâhim Gülşenî'ye; "Efendim! Yaptıklarıma pişman oldum. Tövbe ettim. Yalvarıyorum bana duâ buyurunuz. Bundan sonra hiç kimseye zulüm etmiyeceğim" dedi.

Sultan Hasen'in devlet adamlarından ikisi, İbrâhim Gülşenî'yi (radıyallahü anh) ziyârete geldiler. Gelenler daha hiçbir şey söylemeden, birisine; "Senin bu gece niyet ettiğin şey makbûldür. Fakat buradaki malından değil, köyden gelecek olandan ver. Kendi yerine gönderdiğin vekîlin sâlih bir kimsedir. İnşâallah senin için hac eder. Yalnız ücretini bol ver" dedi. Diğerine de; "Niçin sabah gusl edip tövbe etmedin? Burada oturma. Git, çabuk gusl abdesti alarak buraya gel" buyurdu. Meğer, o iki kimsenin birisi yerine hacca vekîl gönderecekmiş. Düşündüğü bir kimsenin bu işi yapıp yapamayacağı hakkında tereddüt ediyordu. Vereceği paranın helâlden olup olmadığında da şüphesi vardı, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden bu kerâmetleri görünce, hemen Sultan Hasen'e gitti. Olanları anlattı. Sultan Hasen, İbrâhim Gülşenî'nin büyüklüğünü daha iyi anladı ve onu memnun etmek için Kâdı Hasen'i çağırdı. "Git, İbrâhim Gülşenî'yi ziyâret et. Bizden selâm söyle. Bizi duâdan eksik etmesin" diyerek pekçok hediyeler gönderdi Kâdı Hasen, İbrâhim Gülşenî'nin huzûruna gidip, selâmı söyledi ve hediyeleri arz eyledi. Selâmı alan İbrâhim Gülşenî, hediyeleri kabûl etmedi. Kâdı hediyeyi mutlaka vermek için zorlayıp duruyordu ki, İbrâhim Gülşenî; "Kâdı Efendi! Bana hediyeyi vermek için uğraşıp duracağına, acele ile evine git, kitapların yanıyor!" buyurdu. Kâdı sür'atle evine gitti. Baktı ki, mangaldan ateş sıçramış, kütüphânesindeki kitaplar yanmağa başlamış. Eğer

yetişmese, kitaplarının hepsi ve evi yanacakmış. İbrâhim Gülşenî'nin bu kerâmetini de görünce, ona olan yakınlığı ve bağlılığı bir kat daha arttı. Gusl için gönderdiği kimse abdest alıp geldi. İbrâhim Gülşenî ona tövbe ettirdi. Tövbeden sonra o kimse evliyâlık hâllerine kavuştu.

İbrâhim Gülşenî, birgün uyurken aniden uyandı; "Bana bir haşere iğnesini sokmak istedi. Araştıralım bakalım" dedi. Orada bulunanlar araştırırken, bir akrebin İbrâhim Gülşenî'nin üzerine doğru geldiğini gördüler. Hemen öldürdüler.

O sıralarda Erdebil hânedanına mensûp Safevî Eshâb-ı Kirâm düşmanları, Tebrîz'deki Ehl-i sünnet müslümanları ortadan kaldırmak ve İbrâhim Gülşenî'ye zulmetmek için harekete geçtiler. Ateşe tapan mecûsîler ile birleşerek, Tebrîz'i işgal ettiler. Her tarafı yakıp yıktılar. Önlerine gelen genç, yaşlı, kadın, erkek demeden herkesi öldürmeğe başladılar, İbrâhim Gülşenî hazretleri bu fitneden kurtulmak için oradan hicret etmeğe karar verdi. Fakat hazırlanacak vakit bulamadan yakalandılar, İbrâhim Gülşenî; "Cenâb-ı Hak, İbrâhim aleyhisselâmı, Nemrûd'un ateşinden nasıl kurtardı ise, inşâallah bizi de öyle kurtarır" diyerek, Allahü teâlâya tevekkül eyledi. Tebrîz'i işgal eden komutan, kimsenin kaçmaması için çeşitli tedbirler alıp, her mahalle başına karakol kurdu. Sıkı tedbirler aldı. İbrâhim Gülşenî'yi de idâm etmek üzere alıp götürdüler ve başına bir nöbetçi koydular. Allahü teâlânın bir ihsânı olarak, onu bekleyen nöbetçi, İbrâhim Gülşenî'nin talebelerinden birinin yakını idi. İbrâhim Gülşenî'yi simâen tanımazdı, fakat ismini duymuştu. Ona karşı kalbinde büyük bir muhabbet vardı.. Karşısında duran elleri bağlı nûr yüzlü zâta sordu: "Siz kimsiniz?" O da; "İbrâhim Gülşenî'yim!" buyurunca, nöbetçi asker şaşırdı. Derhâl hürmet eden bir hâle girerek, ondan özür dilemeğe, kusurlarının affedilmesi için yalvarmağa başladı. "Size nasıl yardım edebilirim?" diye sordu, İbrâhim Gülşenî de; "Bağlarımı çözünüz" buyurunca, asker denileni yaptı. Kaçırma yollarını araştırdı ve başardı, İbrâhim Gülşenî oğluyla kaçarken, eşkiyalar önünü kesti. Onlara sordu: "Kimi arıyorsunuz?" Onlar da; "İbrâhim Gülşenî'yi kaçırdık onu arıyoruz" diye cevap verdiler. Onlara; "Ben de İbrâhim Gülşenî'yi arıyorum. Bulursanız bana haber verin!" deyince, eşkiya reîsi; "Aradığımız bunlar değilmiş" diyerek oradan ayrıldılar. Oğlu Ahmed Hayâlî ile Diyarbakır'a hicret eden İbrâhim Gülşenî'ye, şehrin "hâkimi, Âmir Bey ile kardeşi Kayıtmaz Bey son derece hürmet gösterdiler. İzzet ve ikramlarda bulundular. Fakat orada fazla kalmayıp, yollarına devam ederek Mısır'a gittiler.

İbrâhim Gülşenî'nin hocası Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinden Tîmûrtaş ile Şahin efendiler de daha önce Mısır'a gelip yerleşmişlerdi. Mısır halkı onlara değer veriyor, saygı ve hürmette kusur etmiyorlardı, İbrâhim Gülşenî'nin Mısır'a gelmesini halk büyük bir sevinçle karşıladı. Kâdı'l-kudât Abdülberr bin Şahna, Tîmûrtaş ve Şahin efendilerin ricası üzerine Kubbet-ül-Mustafâ denilen yerde yerleşti. İnsanlara nasihate, ibâdetleri yapmanın, haramlardan kaçmanın faziletini anlatmağa başladı. Kısa zamanda Sultan Gavrî başta olmak üzere herkes onu çok sevdi. Onun kalblere şifâ olan sözlerini hep dinlemek, hiç kaçırmamak için huzûrunda bulunmağa gayret ettiler. Gelenlerin çok olması üzerine, hükümdâr ona, Müeyyediye'de bir medrese yaptırdı, İbrâhim Gülşenî oraya giderek, insanlara Ehl-i sünnet i'tikâdını ve Gülşenîye yolunu anlatmaya başladı.

Sultan Selim Hân Mısır'ı zaptettiğinde, İbrâhim Gülşenî hazretleri onu; "Azîzim, hayr-ı mukaddem ömrünün vârı safa geldin. Keremler eyledin gönlüniün sultânı safa geldin" diyerek karşıladı. Sultan Selim Hân, Ehl-i sünnet âlimi olan İbrâhim Gülşenî'ye çok saygı ve hürmet gösterdi. Pekçok yeniçeri ve sihâpiler sohbetiyle şereflendi. Onun duâsını alarak, feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştılar.

Mısır'da İbrâhim Gülşenî hazretlerinin talebeleri ve sevenleri çoğaldı. Nâmı, zamanın sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân'a erişti. Sultan Süleymân Hân, onu İstanbul'a da'vet eyledi. İstanbul'a gelen İbrâhim Gülşenî hazretlerine çok hürmet gösterdi, ikramlarda bulundu. O sıralarda İbrâhim Gülşenî yüzdört yaşlarında idi. Gözlerinde bir rahatsızlık hissediyordu. Görmesi çok zayıflamıştı. Durumu Pâdişâh'a arz eyledi. Sultan da Kahhâlbaşı'na (Sürmeci başına) emrederek, gerekli ihtimâmı göstermesini emretti. Kahhâlbaşı da bütün gayretini sarfederek, Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda yeniden gözlerinin açılmasına sebep oldu. İbrâhim Gülşenî sıhhate kavuşunca, Çıkrıkçılar başındaki Atîk İbrâhim Paşa Câmii'nde halka va'z ve nasihat etmeye başladı. Kısa zamanda İstanbulluların gönlünde taht kuran İbrâhim Gülşenî'ye, devlet erkânından ve halktan pekçok kimse talebe olmakla şereflendi. Pâdişâh, şeyhülislâm, âlimler ve evliyâ, onun ilimdeki üstünlüğünü çok takdîr ettiler. Bir müddet

İstanbul'da kalan İbrâhim Gülşenî hazretleri, Pâdişâh'tan izin alarak tekrar Mısır'a döndü.

İbrâhim Gülşenî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin mesnevîsi tipinde, ona eş olarak, kırk gün içinde kırkbin beyitlik Farsça bir mesnevî yazdı ki, "Ma'nevî" ismini verdiği bu kitabı çok kıymetlidir.

İbrâhim Gülşenî'nin geleceğini ve onun çok büyük bir âlim ve velî olacağını, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri ikiyüzelli sene önce, Allahü teâlânın izniyle kerâmet olarak bildirmiştir. Beyt:

"Gülşenî dervişi güldür, goncalardır Mevlevî,
Bülbülü şeydâ okur ki, Mesnevî ki Ma'nevî."

İbrâhim Gülşenî, 940 (m. 1534) senesi Şevval ayının dokuzuncu gününde, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Yerine oğlu Ahmed Hayâli geçerek, Gülşenî yolunu devam ettirmeğe çalıştı.

İbrâhim Gülşenî vefât ettiği gün, Münteci Muhammed Efendi'nin evinin önündeki bir servi ağacı yere devrildi. Muhammed Efendi; "Bu hayra alâmet değil" deyip, duâ almak niyetiyle İbrâhim Gülşenî'nin evine doğru gitti. Eve vardığı zaman, vefât ettiğini öğrendi. Evinin önünde bir servi ağacının devrildiğini, Gülşenî'nin oğlu Ahmed'e anlattı. Orada bulunanlar hayret ettiler. Çünkü, yakınları tabut yapmak için her tarafa servi ağacı aramağa çıkmışlardı. Orada bulunanlar "Biz servi ağacı bulmağa etrâfa adam göndermiştik. Meğer sizin servinizin düşmesi İbrâhim Gülşenî hazretlerinin tabutu içinmiş" dediler. Bana teselli geldi. O serviden tahta biçtirerek, tabut yaptırıp getirdim. Onunla defn ettiler. Yıkarken etrâfa öyle güzel bir koku yayıldı ki, misk gibi... Bu kokuyu, orada bulunan herkes hissetti. "Bu, Cennet kokusudur" dediler.

İbrâhim Gülşenî'nin oğlu Ahmed Hayalî, babasından otuzyedi sene sonra vefât etti. İbrâhim Gülşenî'nin türbesine defnedildi. Kabri kazılırken etrâfa öyle güzel bir koku yayıldı ki, orada hazır olanlar bu kokunun Cennet kokusu olduğunu ve İbrâhim Gülşenî'nin kabrinden geldiğini anladılar. Sandukayı kaldırıp, toprağı kazmaya başladılar. Aşağı inildikçe koku arttı. Kokunun İbrâhim Gülşenî'nin mübârek kabrinden geldiği aşikâr oldu. Kabre inen şöyle anlattı: "Merak ederek İbrâhim Gülşenî'nin kabrini açtım. Aradan otuzyedi sene geçmesine rağmen, kefeninde leke bile yoktu. Mübârek başına doğru bakarak hürmetle selâm verdim. Kabirden şöyle cevap verdi: "Aleyke selâmullah yâ İbni!" Tahammül edemeyip, elimde olmayarak diz çöktüm. Yanımda Şeyh Ali'nin lalası vardı. O, korkudan yukarı çıktı. Ben Ahmed Hayâlî'nin cesedini kabre koydum. Üzerimdeki bütün yorgunluk ve korku gitti."

İbrâhim Gülşenî hazretlerinin "Ma'nevî" isimli mesnevîsinden ayrı olarak, Arabî, Fârisî ve Türkçe dîvânları da vardır. "Ma'nevî'nin bir kısmını, talebelerinden Muhammed Fenâî Efendi Türkçeye tercüme etmiştir.

İbrâhim Gülşenî hazretlerinin yazdığı bir kaside şöyledir:

Aşk ile den hâlimi, n'olasıdır akıbet,
Nem var ise çün ânın, olasıdır akıbet.

Aşk ile, mecnûnluğum, vâlih-ü-meftûnluğum,
Faş oluben hâs-ü-âm, bilesidir akıbet

Aşk alıberî aklımı, unutturup naklimi,
Deli gibi dağlara, salasıdır akıbet.

Aşk ile şeydâlığım, ağlar iken güldüğüm,
Yâd-ü-biliş görüben, gülesidir akıbet.

Aşka olup mübtelâ, bir deme yüzbin belâ,
Başıma ondan kaza, gelesidir akıbet.

Dilin ile varlığın, sal yerine yokluğ al,
Almaz isen bîmakaal, alasıdır akıbet.

Aşk İzini izleyen, doğru yolun gözleyen,
Rûşenî'den Gülşenî, bulasıdır akıbet.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 26

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 67

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-1, sh. 580

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

5) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 43

6) Menâkıb-i İbrâhim Gülşenî

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 106

İDRÎS-İ BİTLİSÎ

Osmanlı âlimlerinden ve devlet adamlarından. Babası Hüsâmeddîn Ali Bitlisi, Ahmed-i Yesevî hazretlerinin yoluna mensûp mübârek bir zât veya Dede Ömer Rüşeni hazretlerinin talebelerinden bir şeyh idi. Uzun zaman Akkoyunlu Sultânı Uzun Hasen'in dîvânında nişancılık yapmıştı. Oğlu İdrîs-i Bitlisi de, 896 (m. 1490) senesine kadar Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasen oğlu Ya'kûb Bey'in dîvân hizmetinde çalıştı. Osmanlı Sultânı İkinci Bâyezîd Hân'ın bir zaferi münâsebeti ile gönderdiği fetihnameye, sultânı adına cevap yazan İdrîs-i Bitlisi, İstanbul'a da'vet edildi.

Bu arada, Şah İsmâil'in ortaya çıkıp fitne çıkarmasına târih düşürdü. "Mezheb-i nâ-hak" (Bâtıl mezheb) dedi. Şah İsmâil bunu duydu. Kıvrak zekâsı ile Şah İsmâil'e çok güzel cevap verip, zulmünden kurtuldu. Hizmetine girmesi için yaptığı teklifi reddetti. Osmanlı ülkesine gitti. Sultan Bâyezîd Hân, ona mühim vazîfeler verdi. Arab ve Acem kadıaskerliğine ta'yin etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Osmanlı ülkesine gelip yerleşen İdrîs-i Bitlisî'ye pek fazla iltifât etmiş, çok yüksek maaş tahsis etmiş ve ondan bir "Târih-i Âl-i Osman" yazmasını istemişti. O da bu emre uyarak, ilk sekiz Osmanlı pâdişâhı hakkında, Farsça ve manzûm olarak 80.000 (seksenbin) beyitlik "Heşt-behişt" adında manzûm bir eser te'lîf etti. Bu eser, daha sonra Türkçe nesre tercüme edildi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın hizmetinde de bulunan İdrîs-i Bitlisi, Sultân'ın İran'a karşı tertîb ettiği Çaldıran seferinde ona refakat etti ve Sultan Selîm nâmına bütün Doğu Anadolu bölgesini zabdetti. Bitlisli olmasının da yardımıyla, Doğu vilâyetlerinden topladığı ordunun başına geçerek, İranlıları mağlûb edip, Mardin'i fethetti. Urfa ve Musul'un, Osmanlılara iltihâkında mühim rol oynayıp, bölgenin dâhilî işlerini (içişlerini) kuvvetli esaslara dayandırarak tanzim etti. Sultan Selim Hân nâmına Hısn-ı keyfâ'yı (Hasenkeyf) Eyyûbîlerden Sultan Halîl'e ihsân etti. Mısır'ın fethinde de bulundu ve Yavuz Sultan Selim Hân'ı tebrik ve tebcil eden bir kaside ile Mısır'ın idâresi hakkında Sultân'a güzel nasihatlerde bulundu. 926 (m. 1520) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefât edip, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın tahta çıktığı sene vefât etti. Eyyûb Sultan'da İdrîs köşkü civarında, Bülbül Deresi tarafında bir set üzerine defnedildi. İdrîs Bitlisî'nin Eyyûb Sultan'da yaptırdığı çeşme meşhûrdur.

Nesir ve nazımda güçlü bir kaleme sahipti, İran'da iken de bu üstün husûsiyetleri sayesinde zamanın seçkin kimseleri arasında yer almıştı. Arabca ve Farsça olarak kaleme aldığı eserleri sayılamıyacak kadar çoktur. Kasidesi, bu eserlerin dışındadır. Çeşitli konularda büyük eserler ve küçük risaleler yazmıştır. Tasavvuf ilmine dâir eserlerin metinlerine yaptığı şerhleri, açıklamaları da çok güzeldir. "Münâzara-i savm-ü-ıyd" adındaki eserini de, Sultan İkinci Bâyezîd'e arz etmişti. "Mecmûât-ül-fevâid-ü-müteferrika" adındaki eserde, onun üç tane mektûbu kaydedilmiş olup, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmında (3344) numarada mevcûttur. Çeşitli yazı şekillerinde yazmakta da usta bir hattât sülüs, nesih ve talik yazıda üstâd idi.

Yaşadığı asrın ileri gelen âlimlerinden olan İdrîs-i Bitlisî'nin, gönüllere ferahlık veren sohbetlerine, başta pâdişâhlar olmak üzere devlet ricali büyük ilgi gösterirlerdi. Bir müddet de Yavuz Sultan Selim Hân'ın musâhibliğini (sohbet arkadaşlığını) yaptı.

İdrîs-i Bitlisî'nin oğlu Ebü'l-Fadl Muhammed Efendi de, büyük bir âlim ve faziletler sahibi bir zât idi. Babasının "Heşt-behişt"ine zeyl yaptı. Birçok kıymetli eseri Türkçeye tercüme etti. Fazileti ulemâ arasında meşhûr oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 566

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 309

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 217

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 46

5) Keşf-üz-zünûn sh. 283, 840, 841, 875

6) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 7

7) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 327

8) Osmanlı Târih ve Müverrihleri (Cemâleddîn) sh. 24

9) Münşeât-ı selâtîn cild-1, sh. 326

10) Hadîkat-ül-cevâmi’ cild-1, sh. 262 cild-2, sh. 65

11) Tuhfe-i Hattâtîn sh. 110

İMÂM-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yaşamış âlim ve kadılardan. Doğum târihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Babası İmâm olduğundan, İmâm-zâde Mehmed Efendi diye meşhûr oldu. 973 (m. 1565) senesinde İstanbul’da vefât etti. Okmeydanı’ndaki zaviyede Vâ’iz Sinân Çelebi’nin kabri yakınına defnedildi.

Babası Mahmûd Paşa Câmii’nde İmâm idi. Sâlih ve zühd sahibi bir zât idi. Sâlih kimselerle beraber bulunurdu, önce İbn-i Kemâl Paşa’dan ilim öğrendi. Daha sonra Kadri Efendi’nin yanında bulunup, ondan ilim tahsil etti. Önce Kütahya’da Vâhid Paşa Medresesi’ne müderris oldu. Bunun Vâcidiyye Medresesi olduğu da söylenir. Daha sonra terfi ettirilerek İnegöl müderrisi oldu. Oradan da Yıldırım Hân Medresesi’ne ta’yin edildi. 946 (m. 1539) senesinde Molla Cürcan yerine Gebze’de Mustafa Paşa Medresesi’ne müderris oldu. 953 (m. 1546) senesinde Hoca Kayını Mehmed Efendi yerine Üç Şerefeli Medresesi’ne, 954 (m. 1547) senesinde Üsküdar’da bulunan Mihrimâh Sultan Medresesi’ne müderris oldu. O zaman bu medrese yeni yapılmıştı. Molla Mehmed Efendi Mihrimâh Sultan Medresesi’nin ilk müderrislerindendir. 955 (m. 1548) senesinde Pervîz Abdullah Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki Çifte Başkurşunlu Medrese’ye ta’yin olundu. 958 (m. 1551) senesinde Abdülkerîm-zâde yerine Yavuz Sultan Selîm Medresesi’ne müderris oldu. 959 (m. 1552) senesinde Emîr Hasen Niksârî yerine Haleb kadısı olan Molla Mehmed Efendi, 961 (m. 1554) senesinde vazîfesinden alındı. 972 (m. 1564) senesinde Tâceddîn Efendi yerine Amasya’daki Sultan Bâyezid Medresesi müderrisliği ve Amasya müftîliğine atandı. Burada müzmin bir hastalığa yakalandı. Vazifesini yapamaz hâle gelince, yerine Bağdâdî-zâde Ahmed Çelebi ta’yin edildi.

İmâm-zâde Molla Mehmed Efendi çok sâlih bir zât olup, takvâsı ile meşhûrdu. İslâmî ilimler ile zamanındaki fen bilgilerini çok iyi bilirdi. İlmi ile amel eden ihlâs sahibi âlimlerdendi. Dâima hak ve hakîkati söyler, bu husûsta kimseden çekinmezdi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymak için çok dikkat ederdi. Vera’ ve takvâda çok aşırı idi. Şüpheli şeylerden şiddetle kaçınırdı. Hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların bile bir kısmını terkederdi. Mehmed adında bir oğlu vardı. Müderris olup, Üsküdar ve Bağdad kadısı oldu. Bağdad dönüşü Haleb’e gelirken yolda vefât etti. Babası gibi sâlih ve iffetli idi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, 961 (m. 1553) senesinde Nehcüvân seferine çıkınca, Molla Mehmed Efendi, o zamanın büyük âlimlerinden Şeyhülislâm Rükneddîn Zekeriyâ ile görüşmüş ve ilmî sohbetlerde bulunmuştur. Şöyle bir hâdise anlatılır Molla Mehmed, 940 (m. 1533) senesinde Bursa’da Yıldırım Hân Medresesi’nde müderris iken, Kara Dâvûd Efendi Bursa kadısı idi. Birgün Kara Davud’un meclisinde İmâm-zâde Mehmed Efendi zikredildi. Orada bulunanların kimi zühdünden, kimi sâlih bir kişi olmasından, kimi de çok kanâat sahibi olmasından bahsetti. Orada bulunanların hepsi onu medh-ü-senâ ettiler. Yazdığı kıymetli eserlerinden bazıları şunlardır: 1- Beydâvî tefsîrine haşiye, 2- Kâfiye tercümesi, 3-Misbâh tercümesi, 4- Avâmil tercümesi. Bu eserlerini, oğluna Arabca öğrenirken yardımcı olması için tercüme etmişti. Arabca ve Farsça şiir söyler ve yazardı. Türkçe’yi olduğu kadar, Arabca ve Farscayı da çok iyi bilirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 51, 52

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 116

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 19

IRÂKÎ-ZÂDE MUHAMMED

İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Irâkî-zâde Muhammed olup, Çerkezdir. Gençliğinde Cindi (yiğitler, pehlivanlar) taifesinin reîsi idi. Doğum târihi ve yeri bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde Medîne-i münevverede mücavir iken vefât etti.

Irâkî-zâde Muhammed Efendi, ilk zamanlarında çok zengin idi. Malının haddi hesabı yoktu. Sultanlar gibi köşklerde yaşar, emrinde binlerce insan hizmet ederdi. Çok heybetli idi. Kendisine çok i'tibâr edilir, hürmet gösterilirdi. Tam debdebeli bir hayat yaşardı, ölçüye sığmayacak kadar mala sahip olmasına ve binlerce hizmetçisi bulunmasına rağmen, çok âdil ve cömert idi. Çok yüksek bir ahlâka sahip idi. Fakirleri gözetirdi. Emrindeki insanlara ihsânlarını bol bol yapardı. Bunun için herkes onu sever, sayardı. Tasavvufa girmeseydi, iyi bir devlet başkanı olacak karaktere sahip idi. İçinde bulunan tasavvuf yolunda ilerlemek arzusu, onu bu debdebeli hayattan çekti. O zamanda bulunan tasavvuf büyüklerinden Seyyid Ali bin Magribî'nin emrine ve hizmetine girdi. Çok sıkı, zahmetli, meşakkatli riyâzet çekerek, yüksek derecelere kavuştu. Dünyalık hazîneler yerine, gönlünü bitmez tükenmez hazîneler ile doldurdu. Hocası Seyyid Ali bin Magribî, Irâkî-zâde Muhammed'e önce çok sıkı riyâzet ile nefsini temizlemesini emreyledi. Uykuyu ve yeme-içmeyi o kadar azalttırdı ki, günlerce uyumaz, yemekleri de ayakta duracak kadar yerdi. Ba'zan birkaç gün hiçbir şey yemezdi. Bir defasında yaz mevsiminde, günler çok sıcaktı. Her taraf yanıp kavruluyordu.

Birgün susuz durmak mümkün değildi. Böyle bir zamanda hocası, Irâkî-zâde Muhammed'e yirmi gün su içmemesini söyledi. Hocasının emrini tutarak, yirmi gün su içmeyip, bu sıkıntıya tahammül etti. Yirmi gün sonra hararetinin ve ateşinin şiddetlenmesi sebebiyle aklı başından gitti ve olduğu yere yığılıp kaldı. Onun bu hâlini, hocası kerâmetler hazînesi olan Seyyid Ali bin Magribî'ye haber verdiler. Su içmesine izin vermesini istirhâm ettiler. "Susuzluk ateşinden ölecek hâle geldi" dediler. Seyyid Ali bin Magribî; "Ölürse emr-i Hak meydana gelmiş olur. Allahü teâlânın rahmetine kavuşur" dedi. Gelen kimseler su verilmesi için ısrar ettiklerinde, Ali bin Magribî; "Su vermek, Allah sevgisinin ateşinin ocağına su dökmektir" dedi ve su verilmesine müsâade etmedi. Ancak başına soğuk su dökmelerini söyledi. Bu emir üzerine Irâkî-zâde'nin başına soğuk su döktüler ve bedenine su serptiler. O zaman aklı başına geldi ve ayağa kalktı. Ayağa kalkması ve doğrulması öyle dehşetli bir hâlle oldu ki, birkaç gün sonra tasavvufta yüksek hâllere kavuştu. Allahü teâlânın cezbeleri kendisini kapladı. Bu aşk ateşi ile yanıp yakılırdı. Bütün bedeni, Allah yolunun ateşi ile doldu. Zühd ve takvâ ehli bir kimse oldu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Dünyâ malına zerre kadar kalbi meyl etmez, dünyâ malını aklına bile getirmezdi. Bütün vücûdu pür nûr idi. Mübârek vücûdu, karanlık gecedeki ay ışığı gibi etrâfını nûrlandırdı.

Hocası Seyyid Ali vefât ettikten sonra, Medîne-i münevverede mücavir oldu. Mukaddes yerlerde bulunmanın verdiği saadet ile yaşamakta, ibâdet ve tâat ile meşgûl olmakta iken vefât etti ve orada defn olundu.

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 107

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 358

İSHAK ÇELEBİ

Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devirlerinde yaşayan Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi, İshak Çelebi bin İbrâhim Üskübî olup, İshak Çelebi diye tanınır. Babası, Kılıççı İbrâhim Efendi isminde san'atkâr bir zât idi. Bunun için, İshak Çelebi, Kılıççı-zâde diye de tanınmıştır. 898 (m. 1493) senesinde, Rumeli'nin şirin yerlerinden olan ve Vardar nehri kenarında bulunan Üsküp beldesinde doğdu. 944 (m. 1537) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmibeşinci günü, Pazartesi gecesi Şam'da kadı iken vefât etti. Bâb-üs-sagîr'de defnedildi. Vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmiş ise de, 944 (m. 1537)'de olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

Babası demircilikle uğraşan bir zât olduğu hâlde, kendisi küçük yaştan i'tibâren ilim öğrenmeye meyilli olarak yetişti. Bu husûstaki gayret, istidat ve kabiliyetinin de fevkalâde olması sebebiyle, kısa zamanda kemâle geldi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Mevlânâ Kara Bâlî hazretlerinin hizmetlerinde ve sohbetlerinde bulunarak, çok yükseldi. O büyük âlimden icâzet alıp me'zûn olduktan sonra, Edirne'de İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sonra Üsküp Medresesi'ne geçti. Bir müddet sonra da

Bursa’ya giderek, Kaplıca Medresesi’nde ders verdi. Daha sonra da İznik’te Sultan Orhan Hân Medresesi’nde ve nihâyet 933 (m. 1526)’de Edirne’de Dâr-ül-hadîs Medresesi’nde vazîfelendirildi. Buraya ta’yininde âlimler şu beyti târih düşürmüşlerdir:

“Âlim-ü ehl-i tefsîr rûşen-i fakîh âfâk,
Allah, ne müstahaktır Dâr-ül-hadîs’e İshâk.”

İshâk Çelebi, bir müddet de burada ilme hizmet ettikten sonra, 937 (m. 1530)’de meşhûr Çivi-zâde ve İsrâfîl-zâde ile birlikte İstanbul’a gelerek, devrin âlimleri huzûrunda imtihan edildiler. Gösterdikleri yüksek başarı üzerine, tekrar müderrislik görevi ile devrin en yüksek ve meşhûr medresesi olan Sahn-ı semân medreselerine ta’yin edildiler. Nihâyet 942 (m. 1535) senesinde Şâm-ı şerîf kadılığına ta’yin edildi, İshâk Çelebi, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Şâm-ı şerîfe ulaştı. Şam’a ta’yin edilmesinde şu beyti târih düşürmüştür:

“Şehr-i Zilhicce’de azmim sefer-i Şam oldu,
Başladım yazmağa târihi, akşam oldu.”

İshak Çelebi, birkaç sene bu hizmette kaldıktan sonra, Hasen Çelebi’nin kaydına göre burada vefât etti. Vefâtının yaklaştığı sırada şu beyti söylediğini, yine Hasen Çelebi, Tezkire’sinde kaydetmiştir. Beyt:

“Gelicek hâlet-i nez’a dedi, târihini İshak,
Yöneldim cenâb-ı Hakka, başım açık, yalın ayak.”

İshâk Çelebi’nin önceleri uygun olmayan ba’zı tavırları olmuşsa da, sonradan halisane tövbe ettiği kaynaklarda bildirilmiştir. Şiirde, fesahat ve belagatta, ilim ve irfanda, zamanının sevilen ve takdîr edilen şahsiyetlerinden idi. İlme olan hizmetleri yanında, çağının edebiyat dünyâsında etkiler bıraktığı, şiirlerinin zevkle okunup takdîr edildiği, yine kaynakların ifâdesinden anlaşılmaktadır. Şiirleri âşıkane ve sâdedir. Üslûbu ve ifâdesi yapmacıktan ve mübalağadan uzak ve samimîdir. Şiir ve edebiyattaki mehâreti sebebiyle, bir müddet Yavuz Sultan Selim Hân’ın musahipleri (sohbet arkadaşları) arasına girdiyse de, ba’zı sebeplerden dolayı uzun müddet kalamadı.

İshak Çelebi’nin şiirlerini ihtivâ eden dîvânı basılmamıştır. Yazma nüshalarından birisi, Süleymâniyye Kütüphânesi, Kâdı-zâde Muhammed Efendi kısmında, 386 numarada kayıtlıdır. Üç nüshası da, İstanbul Üniversitesi. Kütüphânesi yazmalar kısmında mevcûttur. Bursalı Muhammed Tâhir Bey, Dîvân’ından başka, Yavuz Sultan Selim Hân’ın fetihlerine dâir bir Târih’i ile imtihan risalesi adlı iki eserinin daha bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Şehrengiz-i Bursa adlı manzûm bir eseri mevcûttur.

İshâk Çelebi, birçok fazilet ve güzel sıfatların kendisinde toplandığı, zarif, hoş sohbet bir zât idi. Zamanında bulunan fazilet sahibi âlimler arasında mümtaz bir yeri vardı. Sözlerinin sağlamlığı, akıcı üslûbu, söylediği sözlerin ma’nâlarının açıklığı sebebiyle, dinleyenlerin dikkat ve muhabbetlerini celbederdi. Aşırı ve yalan olmamak şartıyla, latife, şaka ve espiri yapmayı seven, hoş tabiatli, devamlı güleryüzlü bir zât idi. Sözleri, sohbetleri o kadar tatlı olurdu ki, o mecliste bulunanlar, o meclis hiç dağılmasın, o sohbet hiç bitmesin isterlerdi. Yaratılıştan kendisinde bir tatlılık ve doğruluk vardı. İ’tikâdı Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri i’tikâda tam uygun idi.

İlim ve edebdeki yüksekliği herkes tarafından bilindiğinden, âlim zâtlar da, diğer insanlar gibi gelip, onun sohbetlerinde bulunurlar, istifâde etmeye, feyz kaynağı olan sohbetlerinden nasîb almaya gayret ederlerdi.

Fesahat ve belagatta, ya’nî sözün açık, düzgün ve hatâdan uzak olması san’atında ve bu san’atı konuşurken en güzel şekilde tatbik etmek husûsunda o derece ileri idi ki, meşhûr Arab şâirlerinden olan Ümri-ül-Kays’ın şiirleri ve edebî sözleri, onun sözleri ve şiirleri yanında âciz ve yaralı, ya’nî cılız kalır ve Ebü’l-Alâ-i Me’arrî’nin şiirleri onun şiirleri yanında fesahat ve belagattan uzak kalır demişlerdir. Tertîb ettiği Dîvân’ının terkib ve üslûbuna, zamanın pâdişâhı dâhil herkes hayran kalmıştır.

İshak Çelebi’nin güzel şiirlerinden seçilen ba’zı beyitler:

Zâdımız gussa vü gam, derd-ü-belâ râhilemiz,
Kâ’be-i kûyüne azmetmededir kâfilemiz.

Bade kim nûş ederim ayrı düşüp yârimden,
Katre katre dökülür dîde-i hûn bârımdan.

Bu ceşmim çeşme-sârının acep hûnîn akar yaşı,
Meğer var ise ol aynın ciğer dağındadır başı.

Men eylese eşkim rûh-i cânânı gözümden,
Cevherse de billâh atarım ânı gözümden.

Her mû serimde başladı yer yer ağarmaya
Fasl-ı hazânda açılır oldu baharımız.

Sîne-i gül çâk çâk-ü cân-ı bülbül derd-nâk,
Bağ-ı derdim mübtelâsı gül müdür, bülbül müdür?

Gün yüzün görmeyeli gündüzümüz şâm oldu,
Ay efendim daha gelmez misin akşam oldu.

Gönül âyinesi safidir amma,
Temaşa bunda bir ehl-i nazar yok.

Geçmişüz tâc-ü-kabâdan olûben aşka esîr,
Ger sorarsan bizi mecnûna çıkar silsilemiz.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 903

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 254

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 202

4) Keşf-üz-zünûn sh. 848, 1001

5) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 324

6) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 468

7) Tezkiret-üş-şu’arâ cild-1, sh. 158

İSMÂİL ŞİRVÂNÎ

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Anadolu’da Bitlis’e bağlı Şirvan beldesindendir. İsmi İsmâil olup, nisbeti Şirvânî’dir. Doğum târihi kat’î olarak tesbit edilememiştir. 940 (m. 1533) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefâtının 961 (m. 1554) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

Celâleddîn-i Devânî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrenerek yetişen İsmâil Şirvânî, daha sonra Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hizmet ve huzûrunda bulunarak kemâle geldi. O büyük zâtın sohbetlerinde bulunmakla ve bu yolda ilerlemek istidâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda yükselip üstün makamlara ve ma’nevî olgunluklara erişti. Hâce hazretlerinin talebelerinin en yükseklerinden, önde gelenlerinden oldu.

Hâce Ubeydullah’ın vefâtından sonra hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra memleketine dönmeyip, mücavir olarak orada kaldı.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında Anadolu’ya gelen İsmâil Şirvânî, epey zaman Anadolu’da kalarak, ilim âşıklarına, muhabbet ehline Nakşibendiyye yüksek yolunu anlattı. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden aldığı feyz ve bereketleri etrâfa yaymaya, çalıştı, insanlar ondan çok istifâde ettiler. Anadolu’da uzun müddet hizmete devam edip, sonra tekrar Mekke-i mükerremeye döndü. Orada talebelerine Sahîh-i Buhârî ve Tefsîr-i Beydâvî okuturdu. Çok talebe yetiştirdi.

Uzun boylu, vekar ve heybet sahibi, uzun ömürlü bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi olup, insanların hâlleri ile değil, kendi hâlleri ile uğraşırdı. Herkesle iyi geçinir, küçükle büyüğü, zengin ile fakiri bir tutardı. Çok mütevâzî, alçak gönüllü idi. Kimseyi kendinden aşağı görmezdi. Kerâmeti bol, himmeti yüksek, zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok üstün, pek mübârek bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 351

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 359

KÂDI MUHAMMED ZÂHİD

Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da’vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve “Silsile-i âliyye” denilen büyük âlim ve velîlerin ondokuzuncusudur. Semerkandlı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 936 (m. 1529) senesinde

Semerkand’a bağlı Hisâr’ın Vahş köyünde vefât etti. Kabr-i şerîfi oradadır.

Kâdı Muhammed Zâhid Semerkandî, silsile-i âliyye büyüklerinden olan Ya’kûb-ı Çerhî hazretlerinin kızının oğlu olup, torunudur. Hocası, her ilimde söz sahibi Ubeydüllah-i Ahrâr’dır. Bu hocasının sohbetine kavuşmadan önce, çok gayretler sarfedip, nefs mücâhedesi yaptı. Nefsini ıslâh etmek için uğraştı. Bu hâli yıllarca sürdü. Daha sonra Ubeydüllah-i Ahrâr’a 883 (m. 1429) senesinde talebe oldu. Oniki sene sohbetinde ve hizmetinde bulundu. Ondan feyz alarak kemâle erdi. Vefâtından sonra da yerine irşâd makamına geçip, insanlara feyz vermek üzere halîfesi oldu.

Kâdı Muhammed Zâhid, “Silsilet-ül-ârifîn” adlı eserinde, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır: “Hocama talebe oluşum şöyle vukû’ bulmuştu: Şeyh Ni’metullah adında bir ilim talebesi ile Semerkand’dan Hirat’a ilim öğrenmek için yola çıkmıştık. Şâdmân köyüne varınca, havanın çok sıcak olması sebebiyle, günlerce o köyde kaldık. Biz burada iken, Ubeydüllah-i Ahrâr bu köye teşrîf etti. Bir ikindi vakti ziyâretine gittik. Bana; “Sen neredensin?” dedi. “Semerkand’danım” dedim. Sonra sohbete başladı. Çok güzel konuşuyordu. Konuşması sırasında benim kalbimden ve hatırımdan geçen şeyleri bir bir saydı. Hirat’a gitmek için yola çıkmamın sebebini de söyledi. Bunun üzerine kalbim ona tamamen tutuldu. Sonra bana dedi ki: “Eğer maksadın ilim öğrenmekse, o iş burada kolaydır.” iyice anladım ve kanâat getirdim ki, benim hatırımdan geçen şeyleri biliyordu. Buna rağmen kalbimden Hirat’a gitme arzusu çıkmadı. Bu düşüncemi de keşfedip anladı. Sonra kalkıp bana doğru yaklaştı ve; “Hirat’a gitmekten maksadın nedir? Söyle bana, ilim mi öğrenmek, yoksa tasavvufda mı yetişmek istiyorsun?” dedi. Heybetinden dehşete kapıldım ve sustum. Yanımdaki yol arkadaşım cevap verip; “Onun asıl maksadı Hirat’a gidip tasavvuf yoluna girmektir, ilim öğrenmeye gidiyorum demesi, bu maksadını gizlemek içindir” dedi. O da tebessüm etti. Bunun üzerine; “Eğer böyle ise, çok iyi ve güzeldir” dedi. Sonra beni alıp, bahçesine doğru götürdü, insanların gözünden kayboluncaya kadar yürüdük. Sonra durdu, elimi tuttu. Elimi tutar tutmaz, ben kendimden geçmeye başladım. Ben kendimi kaybedinceye ve kendimden geçinceye kadar tuttu. Ayıldığım zaman bana dedi ki: “Herhalde sen benim yazımı okuyabilirsin.” Sonra cebinden bir kâğıt çıkarıp okuduktan sonra katladı ve bana verdi. “Bunu muhafaza et. Bunda ibâdetin hakîkati, itaat, huşû’ ve Allahü teâlânın azameti karşısında insanın acizliği yazılıdır. Bu saadet, Allahü teâlânın muhabbetiyle ve O’nun Resûlü Seyyid-ül-evvelîn vel-âhırîne (aleyhisselâm) tâbi olmakla ele geçer. Bunun için, din ilimlerine vâris olan âlimlerin sohbetinde bulun. Onlardan fâideli ilim öğren. Tâ ki Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olmak sûretiyle ma’rifet-i ilâhiyyeye kavuşasın. Ulemâ-i sû’dan (kötü din adamlarından) uzak dur. Çünkü onlar, dîni dünyâ malı toplamak için ve makama, mevkîye kavuşmak için âlet ederler. Helâl, haram ayırmadan bulduğunu yiyen ve dîne uygun olmayan işler yapan sapık tarikatçılardan uzak dur. Yine Ehl-i sünnet i’tikâdına uymayan sapık kimselerden de uzak dur!” Sonra Fâtiha-i şerîfe okudu ve bana Hirat’a gitmem için izin verdi. Bundan sonra emri üzerine yola çıktım. Mevlânâ Sa’düddîn Kaşgârî’ye götürmem için bir mektûp verdi. Mektûba, bana yardımcı olup, korumasını yazmıştı. Bunu görünce, kalbimi tamamen bir muhabbet, ihlâs sardı. Fakat Hirat’a gitme azmim kırılmadı, vazgeçmedim. Mektûbu alıp yola çıktım. Yolda ilerledikçe, bindiğim hayvan yavaşladı, gücü kalmadı. Yol almaktan âciz kaldım.

Buhârâ’ya altı fersah (36 km. kadar) mesafe kalmıştı ki, yolun bu kısmında şiddetli bir göz ağrısına tutuldum. Günlerce orada kaldım, iyileşince yola çıktım. Bu sefer humma hastalığına tutuldum. O zaman anladım ki, eğer yola devam edersem helak olacağım! Gitmekten vazgeçip, Ubeydüllah-i Ahrâr’ın yanına dönüp, onun sohbetinde ve hizmetinde bulunmaya karar verdim ve geri döndüm. Taşkend’e vardığım zaman, kitaplarımı, eşyamı ve binek hayvanımı bir arkadaşıma emânet olarak bıraktım. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr’ın talebelerinden biriyle karşılaştım. Ona; “Gel, beraberce Ubeydüllah-i Ahrâr’ı ziyârete gidelim” dedim. Bana; “Binek hayvanın ve kitapların nerede?” dedi. “Bir arkadaşıma emânet olarak bıraktım” dedim. “Git onları benim eve getirip, bırak. Sonra beraberce ziyârete gideriz” dedi. Ben onları almak üzere giderken, bir de baktım ki, birisi bana; “Hayvanın ve eşyâların kayboldu!” dedi. Hayret ettim, oturup düşünmeye başladım ve kalbimden; “Herhalde gelir gelmez ilk önce ziyâretine gitmediğim için Ubeydüllah-i Ahrâr bana kırıldı. Bu sebeple bineğim ve eşyâlarım kayboldu” düşüncesi geçti. Herşeyden önce onu ziyârete gitmeye karar verdim. Tam bu sırada birisi gelip; “Binek hayvanın ve eşyaların bulundu” dedi. Emânet bıraktığım kimsenin yanına gittim. Bana dedi ki: “Ey

Muhammed! Senin binek hayvanını emânet aldığımda, onu bir yere bağladım. Biraz sonra gözden kayboldu. Aramaya başladım, bulamadım. Üzgün üzgün geri döndüm. Dönerken bir de gördüm ki, senin binek hayvanın sokak ortasında, insanlar arasında üzerindeki eşya ile beraber aynen duruyordu. Hayret ettim, bu kadar kalabalık arasında ona kimse dokunmamıştı.” Sonra binek hayvanımı ve eşyâlarımı alıp Semerkand’a Ubeydüllah-i Ahrâr’ın yanına gittim. Huzûruna varınca, bana bakıp tebessüm ederek; “Hoş geldin” dedi. Bundan sonra sohbetine ve hizmetine devam edip, yanından ayrılmadım.”

Kâdı Muhammed Zâhid hazretleri, asrının âlimlerinin en büyüklerinden olup, tasavvuf ilminde ve hâllerinde mütehassıs ve ilâhî sırların gizliliklerine vâkıf idi. Kendinden sonra, kız kardeşinin oğlu Derviş Muhammed, yetiştirdiği velîler arasında en büyüğüdür.

Muhammed Zâhid’in (kuddise sirruh) “Mesmûât-ı Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid” ve “Silsilet-ül-ârifîn” adlı eserleri meşhûrdur. “Mesmûât” adlı eserinde, hocası Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri’nin sohbetlerinde dinlediklerini toplamıştır. Fârisî lisânda yazdığı bu eseri 155 varak olup, Süleymâniye Kütüphânesi’nde vardır. Bu eserinden ba’zı bölümler:

“İnsanın yaratılmasından maksad, kulluk yapmasıdır. Kulluğun aslı ve özü ise, her halükârda Allahü teâlâyı unutmamak, gâfil olmamak, tazarru (yalvarma) ve huşû’ (korku) içinde bulunmaktır.”

“İbâdet ile ubudiyet (kulluk) arasındaki fark; ibâdet, dinin emrettiği vazîfeleri yapmak; ubudiyet ise, kalbin gafletten uzak ve dâima Rabbini ta’zim eder hâlde olmasıdır.”

“Temkin makamına kavuşmak için, zarûretsiz söz söylememek lâzımdır. Çok gülmek ve çok konuşmak kalbi öldürür. Temkin makamı, huzûr ve agâh! (gafletten uzak) olmaktan ibârettir ki, bu hâl, gözdeki görme, kulaktaki işitme vasfı gibi hiç kaybolmamalıdır. Kendisini Allahü teâlânın her ân gördüğünü bilmelidir. Böyle bir hâle gelen kimsenin konuşması gerekir. Bu hâle kavuştuktan sonra, (insanları irşâd için) konuşmaması gaflettir. Gaflet ise, kalbin ölmesi demektir. Kalbin gafletten uzak olması, huzûr ve agâh! olmasıyladır. Bu nisbetin sahibi çok çalışmalı, ihtimâm göstermeli ve bu nisbet zamanını iyi muhafaza etmelidir.”

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: “Emr-i ma’rûfu ve nehyi münkeri öyle yapmalı ki, ondan netice alınsın. Bunu yaparken, insanların anlıyacağı şekilde yapmak lâzımdır. Hadîs-i şerîfte; “İnsanlara, akılları derecesinde konuş” buyuruldu.” Bir defasında Moğol Hanlarından biri Ubeydüllah-i Ahrâr’ın huzûruna gelmişti. Müslüman olmayan bu Hân, domuz eti yerdi. Ona domuz eti yemek İslâmiyette haramdır dese, yemekten vazgeçmeyecekti. Ona dedi ki; “Domuz etini yemek birçok haysiyyeti kaybettirir. Çünkü hayvanlardan sâdece domuz, dişisini kıskanmaz. Onun etini yemek, insanda gayret ve hamiyyeti yok eder” dedi ve gayretin üstünlüğünü anlattı. O Hân bunu çok ma’kûl bulup, kendisi yemekten vazgeçtiği gibi, askerlerinin de domuz eti yemelerini yasakladı.”

“Gençlik zamanı fırsat ve ganîmettir. Bu kıymetli zamanı ve nefesleri saadet vesilesi yapmayana yazıklar olsun. Se’âdet arayan kimse, Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklanmalıdır. Hilm (yumuşaklık), kerem, cömertlik, tevâzu, Îsâr ve diğer ahlâk-ı hamide olan şeylerle ahlâklanmalıdır. Husûsen kalbde Allahtan başka hiçbir şeye bağlılık kalmamasına (mâsivânın terkine) çok çalışmak lâzımdır. Büyükler, “Kalbi mâsivâdan korumak lâzımdır” buyurdular. Bunun için de “Kalb bir ayna gibidir. Karşısına gelen herşeyi gösterir. Kalbden mâsivâ silinip atıldığı zaman, kalbde Allah sevgisinden başka hiçbir şey kalmaz” buyurmuşlardır.”

“Nefsinin isteklerinden, hevâsından uzak dur. Başkasının (nefsinin) emri altına girme ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşasın.”

“Akıllı kimse, bir işi bir haftada veya bir ayda bitiren, dünyâya âit fâideleri kısa zamanda elde eden kimse değildir. Akıllı o kimse ki, bütün çalışmasını ve gayretini dinin emirlerine uymaya sarfeden, işlerini âhırette fâide verecek şekilde yapandır. Bundan daha akıllı kimse ise, bütün gayretini sarfederek, Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çeviren, onları kalbinden çıkarandır. Böyle yapan kimse, Allahü teâlânın rızâsına kavuşur.”

“Himmet, bütün düşünceyi bir iş üzerinde toplamaktır. Büyükler buyurdular ki: “Bir işin hâsıl olması veya bir belânın kalkması için tamamen Allahü teâlâya yönelip istenirse, maksada kavuşulur.” Meselâ hasta olan veya hastası olan kimse; “Yâ Şâfî” diyerek Allahü teâlâya yalvarır, himmetini şifâ

hâsıl olması için sarfederse, şifâ bulur. Fakir düşüp çaresiz kalınca, Allahü teâlânın isimlerinden olan “Ganî” ismini, “Yâ Ganî” diyerek söyleyip yalvarırsa, fakirlikten kurtulur. Allahü teâlânın isimlerini söyleyerek O’na yönelmek, kurtuluşa erdirir. Himmetin te’sîri çok büyüktür. Eğer bir kimse yükselmek ve hakîkî saadete kavuşmak için himmet sarfetse, buna kavuşur. Fakat himmetini dünyâ lezzetleri için sarfederse, yolunu şaşırır. Büyükler buyurmuşlardır ki: “Kur’ân-ı kerîme ve himmete karşı durmak mümkün değildir, durulamaz!”

Eğer bir kâfir bile düşüncesini, himmetini bir işin hâsıl olması için toplayıp devamlı o işin hâsıl olmasını istese, taleb ettiği şeye gösterdiği himmet sebebiyle kavuşur. Himmeti, te’sîrini gösterir.

Peygamberler (aleyhimüsselâm), bütün varlıkları ile Allahü teâlâya yönelerek himmetlerini sarfedip, savaşlarda düşmanlarını perişan etmişlerdir, İbrâhim aleyhisselâmın ateşe atılırken gösterdiği tam himmet üzerine, Allahü teâlâ ateşe; “Ey ateş, İbrâhim’e serin ve selâmet ol!” (Enbiyâ-69) buyurdu ve ateş onu yakmadı.”

“Dervişlik, yalnız bir yere çekilip oturmak, gökte uçmak, dağda ve mağarada bulunmak değildir. Dervişlik; gönlü, mâsivâdan, ya’nî Allahü teâlâdan başka herşeyden çevirmektir.”

“Dünyâya düşkün olmayanlarla, âhıret adamlarıyla oturmak, beraber bulunmak, çok te’sîrli ve fâidelidir. Önce te’sîri anlaşılmasa bile, doğan bir çocuğun hergün yavaş yavaş büyüdüğü gibi, insan yavaş yavaş dünyâya düşkün olmaktan kurtulur.”

“(Herki yek câ heme câ, her ki heme câ hîç câ) Bir yerde bulunan (bir yere bağlanan), her yerde bulunur. Her yerde bulunan (her yere bağlanan), hiçbir yerde bulunamaz.”

“İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), “Hâlbuki sen (Ey Resûlüm) onların içinde iken Allah onlara azâb verecek değildi, istiğfar ettikleri hâlde de Allah onlara azâb edecek değil” (Enfâl-33) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken şöyle buyurmuştur: “İslâmiyetin mevcûd olması, Resûlullahın mevcûd olması mesabesindedir. Nasıl ki Resûlullah hayatta iken azap kaldırılmış, insanlara azap gelmemişse, İslâmiyetin bir yerde mevcûd olması ile de (İslâmiyete uymak sebebi ile de) azap kalkar, istiğfar etmek sebebi ile de azap inmez, istiğfar, azâbın gelmesine mâni olur. Bir yandan Allahü teâlânın emirlerine uymayıp, bir yandan da “Estağfirullah, Estağfirullah” demek, istiğfar değildir, istiğfarın ma’nâsı; Allahü teâlânın emirlerine uymak, yasak ettiği şeylerden sakınmaktır. Allahü teâlânın rahmetine ve mağfiretine yol açacak sebeplere yapışmak lâzımdır. Zulüm ve isyan olan işleri yapmaktan sakınmalıdır.”

Kâdı Muhammed Zâhid hazretlerinin “Silsilet-ül-ârifîn” adlı eserinden de ba’zı bölümler şöyledir:

Evliyânın büyüklerinin hâlleri: Zünnûn-i Mısrî hazretleri şöyle buyurmuştur: “Tasavvuf yolunda, cenâb-ı Hakkın dostlarından, sevgili kullarından ba’zıları o hâle gelmiştir ki, eğer bir büyük zât onlara Allahü teâlânın muhabbetinden, azamet ve celâli ile ilgili sözler söylerse, muhabbetleri sebebiyle o hâle gelirler ki, can verirler.”

Şeyh Abdülvâhid bin Zeyd (kuddise sirruh) buyurdu ki: “Bir defasında gazâya gitmeye niyet ettim. Bütün talebelerimi topladım. Mecliste bir şahıs meâlen; “Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen mü’minlerin canlarını ve mallarını Allah Cennet karşılığında satın aldı” (Tövbe-111) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudu. Bunun üzerine onbeş yaşında bir genç ayağa kalktı. Bu gencin babası vefât etmiş, kendisine pekçok mal mîrâs kalmıştı. Âyet-i kerîmeyi okuyan zâta dedi ki: “Ey Şeyh! Allahü teâlâ mü’minlerden canlarını ve mallarını Cennet karşılığında satın aldı mı? Allah yolunda canını ve malını feda edene Cennet verilecek mi?” dedi. O zât da; “Evet. Allahü teâlânın kelâmı doğru ve va’di haktır” dedi. Genç; “Şâhid ol ki, ben nefsimi ve malımı Allahü teâlâya sattım” dedi. O zât; “Vallahi bu büyük bir iştir. Sen küçüksün. Korkarım ki sabredemezsin ve çaresiz kalırsın” dedi. Bunun üzerine o genç; “Ey Şeyh! Bir kimse cenâb-ı Hakla ahitleşsin ve çaresiz kalsın! Hâşâ ve kellâ. Hiç böyle şey olur mu? Şâhid ol hakîkaten ben nefsimi ve malımı Allah için feda ettim, Allah yoluna adadım ve pişman olmayacağım” dedi. Sonra bütün malını sadaka olarak dağıttı. Bizimle birlikte cihâd için sefere çıktı. Bize ve hayvanlarımıza hizmet etmeye başladı. Biz uyurken o nöbet tutardı. Gündüz oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Hepimiz onun bu hâline hayran kalırdık. Tâ ki, Rum diyarına vardık. Biz harp hazırlıklarını yaparken, o genç kendinden geçmiş ve hayran bir vaziyette; “Aynâ-yı merdıyye’ye müştakım, ona kavuşmak istiyorum” der dururdu. O hâle gelmişti ki, arkadaşlarımız onun aklının gittiğini zannediyorlardı. Birgün onu çağırdım ve; “Bu söylediğin sözün

ma'nâsı nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Bir gün uyumuştum. Rü'yâmda gördüm ki, birisi bana; "Aynâ-yı merdıyye'ye git!" diyordu. Sonra birdenbire bir bahçe karşıma çıktı. Bu bahçenin içinde suyu berrak ve saf akan bir ırmak vardı. Irmağın kenarında hûrîler duruyordu. Hepsi de öyle süslenmişler ve öyle güzel idiler ki, dilim onu anlatmaktan âcizdir. Beni görünce birbirlerine; "Müjde! İşte Aynâ-yı merdıyye'nin zevci" dediler. Onlara selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" dedim. "Bizim aramızda değil, biz onun hizmetçileriyiz, daha ileri git" dediler, ilerledim. Bir başka bahçe gördüm, içinde her türlü güzellikler vardı. Hâlis sütten bir nehir gördüm. Nehir kenarında, benzerini o âna kadar görmediğim güzellikte hûrîler vardı. Onların güzelliğine hayran oldum. Beni görünce birbirlerine baktılar ve; "Müjde olsun ki, bu, Aynâ-yı merdıyye'nin zevcidir." dediler. Onlara da selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mıdır?" diye sordum. "Hayır biz onun hizmetçisiyiz" dediler, ilerledim. Bir Cennet ırmağına rastladım. Etrâfında hûrîler vardı. O kadar güzeldiler ki, bunları görünce önceki gördüğüm hûrîlerin güzelliğini unuttum. Onlara da selâm verdim. "Sana da selâm olsun ey Allahü teâlânın veli kulu" dediler. "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" dedim. "Hayır, biz onun hizmetçileriyiz, ileriye git" dediler, ilerledim. Saf bal akan bir ırmağa vardım. Bu ırmağın da etrâfında hûrîler vardı. Bu hûrîler güzellikte öncekilerden daha üstün idi. Öyle ki, öncekilerin hepsini unuttum. Selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" diye sordum. "Hayır, bu gördüklerinin hepsi onun hizmetçisidir, ileri git" dediler, ilerledim. Tek bir inciden yapılmış, ipleri nûrdan bir çadır gördüm. Kapısında ay yüzlü bir hizmetçi bekliyordu. Bu hizmetçi öyle güzeldi ki, göz hayrette kalıyordu. Beni görünce; "Ey Aynâ-yı merdıyye! işte sana eş olacak kimse geldi" dedi. Çadıra yaklaşıp içeri girdim. Aynâ-yı merdıyye (huri) inci ve yakut kaplı altın bir taht üzerinde oturuyordu. Onu görür görmez meftun oldum. Bana; "Hoş geldin ey Allahın evliyâ kulu" dedi. Yaklaştım. Boynuna sarılmak istedim. "Sabret, sen dünyâdasın, henüz vakit var. Yarın gece bizim yanımızda olacaksın" dedi. Bu rü'yâdan sonra birden bire uyandım. "Ey Şeyh! O güzelliğe kavuşmak için sabırsızlanıyorum. Hiç sabrım kalmadı" dedi. Sonra savaş başladı. Genç de savaşıp kahramanlıklar gösterdi. Büyük bir yara alıp yere düşmüştü. Onu kaldırıp baktıklarında gülüyordu. Gülerek rûhunu teslim edip, şehîd oldu."

Abdullah bin Zeyd (radıyallahü anh) şöyle anlatmıştır: "Bir gemiyle yolculuğa çıkmıştık. Gemi rüzgâra kapılıp bir adaya doğru sürüklendi. Adaya yaklaşınca, yanaşıp indik. Adada puta tapan bir adam gördüm. "Neden bu puta tapıyorsun? Bu put, ne fayda sağlar, ne de zarar" dedim. "Siz kime taparsınız?" dedi. "Herşeyi yaratan, her şeye mâlik olan ve her şeye gücü yeten Allahü teâlâya ibâdet ederiz" dedim. "Bunu size kim bildirdi?" dedi. "Allahü teâlâ bize kerîm bir peygamber gönderdi. Onun vasıtasıyla bize bildirdi" dedim. "O peygamber neredee dir?" dedi. "Bize Allahü teâlânın gönderdiği dîni bildirip tebliğ vazîfesini tamamladıktan sonra vefât etti. Allahü teâlâya kavuştu." deyince; "Ondan size hiçbir alâmet kaldı mı?" dedi. "Evet, O, Allahü teâlâdan bir kitab getirdi. Şimdi o Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) bizim yanımızdadır" dedim. "Bana gösterin" dedi. Kur'ân-ı kerîmi ona gösterdim. "Ben bunu okumasını bilmiyorum" dedi. Kur'ân-ı kerîmi açıp ona bir sûre okudum. Ben okudum, o ağladı. Sûreyi okuyup bitirince; "Lâyık olan odur ki, kimse bu kelâmın sahibine âsî olmasın" dedi ve hemen müslüman oldu. Kur'ân-ı kerîmden birkaç sûreyi okumayı ve kendisine yetecek kadar din bilgisi öğrendi. O gece yatsı namazını kıldıktan sonra yatma zamanı geldi. O yatmayıp sabaha kadar ibâdet etti. Talebelerime dedim ki: "Bu yeni müslüman oldu. Buna aramızda biraz para toplayıp verelim ki, sıkıntı çekmesin. Parayı toplayıp götürdüğümüzde; "Bu nedir?" dedi. "Bunu al, kendine nafaka yap ki sıkıntı çekmeyesin" dedim. "La ilahe illallah. Ben daha önce bu adada iken puta tapardım. Allahü teâlâyı bilmezdim, fakat O beni zayi etmedi, korudu. Şimdi ise O'nu tanıyorum. Beni hiç zayi eder mi?" dedi. Üç gün sonra bir haber aldım ki, o yeni müslüman olan kimse hastalanıp yatağa düşmüş. Hemen yanına koştum. Bir isteğin bir hacetin var mıdır?" dedim. "Benim ihtiyâcımı, her ihtiyâcı gideren Allahü teâlâ karşıladı" dedi. Bundan bir gün sonra da vefât etti. O gece onu rü'yâmda gördüm. Bir bahçe içinde duruyor. Bahçenin üzerinde yüksek bir kubbe, kubbenin altında bir taht üzerine oturmuş. Yanına da bir hûrî oturmuş. Meâlen; "... Melekler de her kapıdan yanlarına vararak şöyle diyeceklerdir: Sabrettiğiniz için size selâm olsun! Âhıret saadeti ne güzeldir!" (Ra'd:23-24) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyordu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1047

2) Behcet-üs-seniyye sh. 11

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 174

4) Umdet-ül-makâmât sh. 82

5) Mesmûât, Süleymâniye Kütübhânesi Es'ad Efendi bölümü No: 1715 Varak: 5a, 13a, 18a, 24a, 25a, 29b, 55b, 56b.

6) Silsilet-ül-ârifîn, Süleymâniye Kütübhânesi Hacı Mahmud bölümü. No: 2830 Varak 188a, 190a-b, 191a-b.

7) Hadikat-ül-evliyâ sh. 86

8) İrgâm-ül-merîd sh. 68

9) Reşehât zeyli sh. 5

10) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 300

KÂDI-ZÂDE-İ RÛMÎ (Mîrim Kösesi)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Dokuzuncu asrın başlarında vefât etmiş olan meşhûr Osmanlı âlimlerinden Kâdı-zâde-i Rûmî diye tanınmış, Selâhaddîn Mûsâ bin Muhammed'in torunu olan Kutbüddîn Muhammed'in oğludur. Büyük dedesine nisbetle Kâdı-zâde-i Rûmî diye meşhûr oldu. Ayrıca; Mîrim Kösesi ve Kutbüddîn-zâde isimleriyle de tanınmıştır. Kaynaklarda doğum târihi bulunamıyan Kâdı-zâde 957 (m. 1550)'de vefât etti.

Baba ve dedeleri de âlim ve fâdıl kimseler olan Kâdı-zâde, hem baba, hem de anne tarafından asil bir aileye mensûptur. Annesi, meşhûr âlim Hocazâde'nin kerîmesi olup, babaannesi de, büyük kelâm ve astronomi âlimi Ali Kuşcu'nun kerîmesi idi.

Muzafferuddîn-i Acemî, Mevlânâ Kocavî, Ya'kûb bin Seyyid Ali, Mevlânâ Müeyyed-zâde gibi zamanının meşhûr, büyük âlimlerinden okuyarak yetişti. Bu büyük âlimlerin huzûr ve hizmetlerinde bulunmakla, hem ilmî bakımdan yükseldi. Hem de güzel hasletleri kendisinde topladı. Böylece hem zâhirî, hem de bâtını kemâlâta, yüksek olgunluklara ve ma'nevî derecelere kavuştu.

İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, ilk olarak Bursa'da Veliyyüddîn-zâde Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra, İstanbul'da Atîk Ali ve Hacı Hasen-zâde, İznik'de İznik, Edirne'de Dâr-ül-hadîs, Bursa'da Muradiye ve Bâyezîd Hân medreselerinde müderrislik yaptı. Adı geçen medreselerde uzun müddet hizmet edip, çok talebe yetiştirdi. Talebeler, onun anlattıkları ince bilgilerden, yüksek ilimlerden ve akıcı lisânından çok istifâde edip, âlim oldular.

Müderrislikten sonra kadılığa yönelen Kâdı-zâde, Haleb ve Edirne kadılıklarında bulundu. 945 (m. 1538)'de saltanat merkezi olan İstanbul'a kadı, daha sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. Bütün işleri dînimizin emirlerine tam uygun olarak yerine getirip, çok güzel idâre etti. Bir müddet sonra bu vazîfesinden alınıp, tekrar İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris yapıldı. Kısa bir müddet buradaki vazîfeye devam edip, sonra haccetmek niyetiyle yola çıktı. Hacca gitti. Hac vazîfelerini çok güzel eda edip, tekrar İstanbul'a döndü. İstanbul'a döndükten sonra, emekliye ayrıldı.

Çok yüksek ilim sahibi ve ilmi ile amel eden âlimlerin büyüklerinden olan Kâdı-zâde-i Rûmî Muhyiddîn Efendi, dînimizin emirlerine son derece ve hassasiyetle bağlı idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Edebi, aklı ve zekâsı fevkalâde idi. Çok dikkatli, şuur ve idrâki kuvvetli, basiret sahibi ve asîl bir zât idi. Gece ve gündüzde, açıkta ve gizlide, devamlı ilim öğrenmekle meşgûl idi. Kıymetli meclisinde her mahlûku hayır ile yâd eder, hiçbirşeyi kötülemezdi. Haya ve edebini hiçbir zaman terk etmezdi. Temkin, ihtiyât, vekar ve heybet sahibi idi. Bütün faziletleri kendisinde toplamış idi. Tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup, bu yolda bulunanlara da çok muhabbet ederdi. Kendisi umûmiyetle insanlardan uzak durur, kendi hâli ile meşgûl olurdu. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanıyordu. Keşf ve kerâmet sahibi idi.

Kâdı-zâde-i Rûmî (radıyallahü anh), amcası olan Mîrim Çelebi'nin yanında yetiştiği için, Mîrim Kösesi diye meşhûr olmuştur. Böylece, hey'et, hendese gibi aklî ilimlerde de ilerledi. Hey'et ilmine dâir bir risale, ayrıca kâfiye isimli nahiv kitabına bir haşiye yazdı, İstanbul'da bir mescid ve bir mekteb yaptırdığı bilinmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 320

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 243

3) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 113

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 497

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 448

KÂDI-ZÂDE (Şemseddîn Ahmed)

Osmanlılar zamanında Edirne'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının onaltıncısıdır. İsmi, Ahmed bin Mahmud el-Edirnevî er-Rûmî olup, lakabı Şemseddîn'dir. Kâdı-zâde diye tanınır. 918 (m. 1512) senesinde dünyâya geldi. 988 (m. 1580) senesinde Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da, Fâtih'de vefât etti. Kabri, Fâtih Câmii yakınında bulunan Küçük Karaman'daki çeşmesi yanındadır. Babası Bedrüddîn Mahmud Efendi de âlim bir zât idi.

İlim tahsiline Edirne'de İshak Çelebi'nin huzûrunda başlayan Kâdı-zâde, yine Edirne'de bulunan Üçşerefeli medreselerinde, o zamanın meşhûr âlimlerinden olan Şeyhülislâm Çivizâde Muhammed Muhyiddîn Efendi'den okudu. Bundan sonra İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde, insanların ve cinnîlerin müftîsi, Onüçüncü Şeyhülislâm Ahmed bin Mustafa Ebüssü'ûd Efendi hazretlerinin derslerine devam etti. Ayrıca Sa'dî Çelebi ve Mevlânâ Kadri (veya Kadirî) Efendi gibi zâtlardan da ders aldı. Böylece asrının en büyük âlimlerinden ders ve feyz alarak kemâle gelip, zamanının önde gelen âlimlerinden oldu.

Kâdı-zâde Ahmed Efendi, ilk olarak Bursa'da Ferhâdiyye Medresesi'ne müderris oldu. Bundan sonra Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa Medresesi'nde vazîfe aldı. Sonra yine Bursa'da bulunan Kaplıca Medresesi ve daha sonra da İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi'nde ders okuttu. 963 (m. 1555) senesi Safer ayında Haleb kadısı oldu. 967 (m. 1559) senesi Zilka'de ayında müfettişlik me'mûriyeti verildi. 971 (m. 1563) Rebî'ul-evvel ayında İstanbul kadısı ve 974 (m. 1566) Rebî'ul-âhır ayında Rumeli kadıaskeri oldu. Bu sırada Sadr-ı a'zam Mehmed Paşa ile aralarında meydana gelen bir soğukluk sebebiyle Edirne'ye gitti. Orada Dâr-ül-hadîs medreselerinde ders vermekle meşgûl iken, oğlu Kâdı Abdürrahmân Çelebi'nin vefât etmesi üzerine İstanbul'a geldi.

O sırada tahta geçmiş olan Sultan Üçüncü Mürâd Hân'ın iltifâtına kavuşan Kâdı-zâde, Pâdişâh tarafından hatırı hoş edilerek, 983 (m. 1575) senesi Safer ayında Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'ine nakledildi. Burada vazîfeye başladı. Aynı sene, kendisine tekrar Rumeli kadıaskerliği vazîfesi verildi. 985 (m. 1577) senesi Şa'bân ayının beşinci günü Hamîd Efendi'nin vefâtıyla Şeyhülislâm oldu. O yüksek ve mübârek makamda fetvâ vermek vazîfesini hakkıyla îfâ edip, herkesin hürmet, takdîr ve tebrikini kazandı.

988 (m. 1580) senesi Rebî'ul-âhır ayının onbirinci günü olan Çarşamba günü rûhunu cenâb-ı Hakka teslim edip, Fâtih Câmii yakınında bulunan Küçük Karaman'da yaptırmış olduğu çeşmenin yanında defn olundu. Yaşı yetmişi aşmış idi. Onun vefâtından sonra Ma'lûl-zâde Nakîb Mehmed Efendi şeyhülislâm oldu.

Birçok üstün ve güzel sıfatları kendinde toplamış olan, çok yüksek bir zât idi. İyilik, ihsân sahibi olan cömerdler kâfilesinin ferdi idi. İlmi o kadar çok idi ki, âlimler, onun geçmiş büyük âlimlere hayırlı bir halef, iyi bir vekîl olduğunu söylemişlerdir. Aklı ve zihni pek kuvvetli idi. Bir ân boş durmazdı. Fazilet ve kemâlâtta, mükemmel idi. Hükmünde çok âdil idi. Zâlimin hasmı, mazlûmun hâmisi (koruyucusu) idi. Edebi ve zekâsı pekçok idi. Heybetli, vakûr, ağırbaşlı ve sâlih bir zât idi. Her türlü taşkınlıktan uzak idi.

Allah rızâsı için çok çalışıp, çok eser bıraktı. Çukur Hamam yakınında bulunan evinin karşısında yaptırdığı câmisi ve Dâr-ül-kurrâ'sı vardır. Edirne'de babasının yaptırmış olduğu câmiyi genişletip ta'mir ettirdi. Câminin gelirlerini de genişletip çoğalttı.

Takvâsı, haramlardan sakınıp, dînimizin emirlerine tam uyması o derece idi ki, şeksiz ve şüphesiz olarak, yaptığı her iş cenâb-ı Hakkın kelâmına, emrine uygun olurdu. Ya'nî yaptığı işin, dînimizin emrine uygun olmasında son derece titiz

ve gayretli idi. Doğruyu söylemekten, en tehlikeli ve nâzik anlarda bile vazîfesini hakkıyle îfâ etmekten, adâlete uygun hüküm vermekten çekinmezdi. Ferman ve emirlerden, dinimizce mahzurlu bulduklarını iptal ettirip geri bıraktırdığı çok olmuştur.

İki sene yedi ay ve sekiz gün devam eden şeyhülislâmlığı müddetince ve başka vazîfelerinde, görevini hiç aksatmadan ve en ince teferruatına kadar tam olarak yaptı. Zâten yüksek olan ilmiye mesleğinin, ilim erbâbının i'tibârının daha da yükselmesine vesile olup, İslâmiyete uygun olmayan ba'zı hâllerin halk arasında yayılmasına, verdiği fetvâlar ile mâni oldu.

Vazifelerinin ağırlığı ve meşgûliyetlerinin çokluğuna rağmen, birçok kıymetli eser de te'lîf etmiş olan Kâdı-zâde hazretlerinin, bu değerli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Netâic-ül-efkâr fî keşf-ir-rümûz vel-esrâr Bu kitap, İbn-i Hümâm hazretlerinin "Feth-ül-kadîr" isimli meşhûr eserine tekmiledir. Feth-ül-kadîr, vekâlet bahsine kadar olup, sonra tekmile başlamaktadır. Bu eser sekiz cild olarak 1318 (m. 1900)'de Mısır'da basılmış ve 1388 (m. 1968)'de Beyrut'ta Fotokopisi yapılmıştır. 2) Ta'lîkâtün alet-telvîh: Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin Tenkîh-ül-usûl şerhine ta'lîkdir. 3) Şerh-uş-şerîfi li miftâh-ıl-ulûm lis-Sekkâkî, 4) Hâşiyetün alâ tecrid-il-kelâm, 5) Şerhu hidâyet-ül-hıkme lil-Ebherî, 6) Hâşiyetün alâ evâili Sadr-üş-şerî'a, 7) Ta'lîkâtün alel-Mevâkıf, 8) Hâşiye-i Beydâvî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 171

2) El-A'lâm cild-1, sh. 254

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 414

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-5, sh. 3539

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 259

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 148

7) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 620, 721

8) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 387

9) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 118

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1027

11) Devhat-ül-meşâyıh sh. 28

12) Keşf-üz-zünûn sh. 348, 498, 1766 2022 2030, 2034

KALBURCU ŞEYHİ (Ahmed Dede)

Kanunî Sultan Süleymân devri âlim ve velîlerinden. Aslen Kütahya'ya yakın bir kasabadandır. Halk arasında Kalburcu Şeyhi adıyla meşhûr olmuştur. Mihmandar ve Çavdarlı adı ile de bilinirdi. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmemektedir. 978 (m. 1570) senesinde vefât etti.

Önce kendi memleketinin âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra Şeyh Sinân Karamânî'nin hizmetinde bulundu. Abdüllatîf Efendi'nin sohbetlerinden çok istifâde etti. Ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Şöyle bir hâdise anlatılır Henüz talebe iken, arkadaşlarıyla derse gidip gelirlerdi. Yine birgün derse gittiklerinde, iki arkadaşıyle beraber her biri, gönüllerinden geçenlerin hâsıl olması için hocalarından duâ istediler. Hocaları bu talebelerini kırmadı. Onlar için duâ etti. Hocalarının duâsı bereketiyle, o talebelerden biri Pâdişâh'ın ordusunda komutan, biri de ilim ehli âlim bir kimse oldu. Ahmed Dede ise, hazret-i İbrâhim gibi çok mâl ve mülke kavuştu, zengin oldu. Ahmed Dede, daha sonra İstanbul'a geldi. Burada büyük zâtlardan olan Kütahyalı Merkez Efendi'nin yanında hizmet etti. Merkez Efendi'nin yanında İslâmiyetin güzel ahlâkını ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) yolunu öğretmek için izin aldı. Yine büyük zâtlardan Kastamonulu Şa'bân Efendi'nin de iltifâtlarına kavuştu.

İstanbul'dan ayrılıp memleketine geldi. Burada yaptırdığı zaviyesinde ikâmet eder, insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını öğretirdi. Hocasının duâsı bereketiyle çok mal ve mülke kavuştuğundan, herkese çok fazla ikramlarda bulunurdu. Gece-gündüz, gelene geçene yemek yedirir, açları doyururdu. Zaviyesinde sofra hiç eksik olmazdı. Çok kerâmetleri görüldü, ömrü boyunca hiç kimseden hediye,

maaş ve sadaka gibi şeyleri kabûl etmedi. Çiftçilikle geçinirdi. Tarlalarından elde ettiği ürünlerden, misâfirlerine yedirmek ve ihtiyâç sahiblerine vermek için bir miktar ayırmak âdeti idi. Hattâ hayvanlar ve kuşlar için bile yiyecek ve buğday ayırırdı.

Tarlaya ektiği buğday ve çavdarlar, normal tohumdan olmasına rağmen, çok güzel ve benzersiz olurdu. Bu sebeple Ahmed Dede'ye halk arasında Çavdar Şeyhi de derlerdi. Tarlalardan elde ettikleri buğdayı bir anbara koyarlar, kapısını kapatırlardı. Buğdayı anbarın altındaki oluktan alırlardı. Anbarın tamamen boşaldığı hiç görülmedi. Bu sayede hiçbir zaman zâhire sıkıntısı çekilmezdi. Ahmed Dede'ye civar köy ve kasabalardan çok misâfirler gelirdi. Misâfirlere ayrılırken birer çörek verir, onlar da bunu yol azığı yaparlardı. Her zaman; "Bu ni'metlerin hepsi, Ahmed Dede'nin hocası Abdüllatîf Efendi'nin duâsı bereketi iledir" diye Allahü teâlâya şükrederlerdi.

Sultan İkinci Selîm şehzâde iken Ahmed Dede'yi ziyâret etmiş ve zaviyesi yakınında bir mescid yaptırmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 203

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMÂN

Aklî ve naklî ilimlerde âlim, Onuncu Osmanlı Sultânı. Yavuz Sultan Selim Hân'ın oğlu olup, annesi Âişe Hafsa Sultan'dır. 900 (m. 1494) senesinde Trabzon'da doğdu. Kanunî lakabıyla meşhûr oldu. Avrupalılar, "Büyük Türk", "Muhteşem Süleymân" lakabları, ile tanırlar. 974 (m. 1566) senesinde Zigetvar kalesi önlerinde vefât etti. Naşı Belgrad'a getirildi. Orada Hâce-i Sultanî Atâullah Efendi'nin kıldırdığı cenâze namazından sonra, Zigetvar seferine iştirâk etmiş olan Şeyh Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi ve talebelerine teslim edilen cenâze, dörtyüz muhafızın nezâretinde İstanbul'a getirildi. Süleymâniye Külliyesi içindeki türbesine defnedildi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'a "Süleymân" ismi, Kur'ân-ı kerîm açılarak verildi. Neml sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde geçen Süleymân'ın (aleyhisselâm) isminden alındı. Annesi Âişe Hafsa Hâtun ve ninesi Gülbahar Hâtun'un terbiyesinde büyüyen Şehzâde Süleymân, yedi yaşından sonra ilim öğrenmeye başladı. Kastamonu yakınlarındaki Daday kasabasından Evhadoğlu Hayreddîn ismiyle bilinen mübârek bir zât, şehzâdeye hoca ta'yin edildi. Hayreddîn Efendi, Şehzâde Süleymân'a aklî ve naklî ilimleri öğretecek, kendi bildiklerini onun da hafızasına nakşedecekti. Yıllar akıp gitti. Şehzâde, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Fıkıh bilgilerinde ilerledi. Arabca derslerine başladı. Fen bilgilerinde ma'lûmat sahibi oldu. Bu sırada her şehzâde gibi, onun da bir san'at sahibi olması arzu edildi. Devrin tanınmış kuyumcularından biri hoca ta'yin edildi. Kuyumculuk san'atını öğrendi. Yaşı büyüdükçe, değişik ilimlerde çeşitli hocalardan ders aldı. Askerlik, idâre ve komutanlık bilgilerini öğrendi. Silâh ta'limleri yaptı. Onbeş yaşına kadar babasının yanında Trabzon'da kaldı. Onbeş yaşına gelince, kânun gereği sancak taleb edip, Karahisâr-i Şarkî'ye sancak Beyliğine, oradan da Bolu'ya ta'yin edildi. Daha sonra Kırım'da Kefe sancakbeyliğine gönderildi. Gittiği sancaklarda, lalası nezâretinde devlet idâresinde de tecrübe sahibi olup yetişen Şehzâde Süleymân, çevresinde meydana getirilen ilmî havadan hiçbir zaman uzak kalmadı. Devamlı âlimlerin derslerine ve sohbetlerine katılır, onların Allahü teâlânın rızâsı için yaptıkları nasihatleri dinler, ilim ve feyzlerinden istifâde ederdi. Aklî ve naklî ilimlerde ilim sahibi oldu. Bilhassa fıkıh bilgilerinde çok yükseldi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın 918 (m. 1512) senesinde tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağrılan Şehzâde Süleymân, babasının kardeşleri ile mücâdeleleri sırasında İstanbul'da babasına vekâlet etti. Ortalık sâkinleşince, kendisine, merkezi Manisa şehri olan Saruhan sancakbeyliği verildi. Burada, lalası Kâsım Paşa'nın nezâretinde, devlet idâresini iyice öğrendi. Manisa'da iken Merkez Efendi ile tanıştı. Annesi Hafsa Sultan, İstanbul'daki Sünbül Efendi'den bir talebesini istemiş, o da Manisa'ya Merkez Efendi'yi göndermişti. Şehzâde Süleymân, Manisa'da ve daha sonra İstanbul'da Merkez Efendi'den çok istifâde etti. Sultan olduktan sonra İstanbul'da Topkapı dışında bir dergâh yaptırıp emrine verdi. O mübârek zâta hürmette kusur etmedi.

Babası Çaldıran ve Mısır Seferlerinde iken Edirne'de ikâmet ederek, Batı'dan gelecek herhangi bir saldırıya karşı Rumeli'nin muhafazası vazîfesi ona verildi. Babası Yavuz Sultan Selim Hân'ın Çorlu yakınlarında Sırt köyünde vefât

etmesi üzerine, Sadr-ı a'zam Pîrî Mehmed Paşa'nın gönderdiği Silâhdarlar Kethüdası Süleymân Ağa'nın Manisa'ya getirdiği haberle İstanbul'a geldi. 926 (m. 1520) senesinde, yirmialtı yaşında bir delikanlı iken, Osmanlı tahtına geçip, hilâfet ve saltanat sancağını eline aldı. Onuncu Osmanlı Sultânı ve Yetmişbeşinci İslâm Halîfesi oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefâtı "Arslan öldü", Sultan Süleymân Hân'ın tahta geçmesi de "Kuzu geçti" sözleri ile Avrupa'yı sevince boğmuştu. Bütün haçlı dünyâsını sevindiren bu haber, çok geçmeden Avrupalıyı hayâl kırıklığına uğratacaktı.

Osmanlı düşmanlarının, Yavuz Sultan Selim Hân'ın ölümü ile sevinmeleri pek uzun sürmeyecekti. Zîrâ kısa bir zaman sonra, batıdaki en büyük düşmanları; Almanya, İspanya, Hollanda ve bir kısım italya topraklarına sahip olan Şarlken ve kardeşi Avusturya Kralı Ferdinand'a şöyle yazacaktı.

"Bu kadar zamandır erlik da'vâsın eder, merd-i meydânım dersin. Şimdiye değin kaç kerredir ki üzerine geliyorum ve mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden, ne de karındaşından nâm-ü-nişan yok! Size saltanat ve erlik da'vâsı haramdır! Askerinden, belki avretinden dahî utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yoktur! Er isen meydana gelesin! Hak teâlâ hazretlerinin takdîri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Beç sahrasında üleşelim, reaya fukarası dahî âsudâ olsun. Yoksa meydanı arslandan hâlî buldukça, tilki gibi fırsatla şikâr olmayı erlik sayma.

Bu kere dahî meydana gelmezsen, avretler gibi iğ ve çıkrık alup dahî padişahlık tacını urunmıyasun ve erlik adını diline getürmiyesin"

Doğudan kalleşçe saldırılarıyla meşhûr İran Şah'ı bu kahraman Sultan'dan payını alacak, onun da topraklarına girilip, birkaç defa savaşa da'vet edildiği hâlde, ortaya çıkmaması üzerine şu mektûp yazılacaktı:

"Tahmasb Bahadır!

Hidâyete kavuşan ere selâm olsun, iyice bil ki, sana uyan azgınlar, sapıklık ve döneklik yolunu tutmuşlardır. Açık bir usûlü değiştirmeye, beğenilmiş töre ve yasaları başkalaştırmaya kalktığın, insafı bırakarak sapıttığın besbellidir. Hele iki ulu ermişe (Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e) sövmek, dört mezhebde de sapıklıktan sayılır.

Allahü teâlânın buyruklarına uymakla beraber, O'na bel bağladım ve Resûlullahın (aleyhisselâm) kurduğu esaslara hürmet ettikten başka, kendilerinden yardım diledim ve O'nun dört ulu arkadaşının himmetlerine dayanarak buralara geldim, İstanbul'dan ayrılalı bir yıl oldu. Doğuda sapıtanların yer ve yurtlarını bozmak, ulu sahâbîlerin düşmanlarını azaplandırmak düşüncesi ile savaşı göze aldım ve ordumu önüme katarak, gele gele Şa'bân'ın beşinci (6 Temmuz) günü Kars'a vardım. Zafer arması olan bayraklarım Kars civarını şereflendiriyor. Peygamberimizin (aleyhisselâm) emirleri, düşmana kılıçtan evvel, İslâm olmayı teklif etmektir. Ben bu niyet ile sana bu emirnameyi yazdım) senelerden beri, sen kendini Şah saymaktasın. Saçma lâflarla kendince erkeklik taslarsın. Geçmiş yıllarda da ülkene geldim ve her defasında ovalarını atlarıma çiğnettim. Gazilerin kılıçları seni korkuttuğu için karşıma çıkamadın. Saklanıp durdun. Arlanacak bu hâl ile, inlere kapandın. Allahü teâlânın la'net ettiği fitneyi uyandırdın ve ona uydun. Geçen yıl, askerlerimden bir kısmının düşmanlarla gazâda bulunduğunu fırsat bildin. Hevâ ve hevese uyarak memleketimin ba'zı teb'asını üzüverdin. İyi bilesin ki, zâlimin zulmü kesesinde kalmaz. Azgınlar gün gelir ki, büyük bir azâba uğrarlar. İnşâallah pek yakında kahraman askerlerim, Nahcivan'a şeref saçarlar.

Senin gaflet uykusundan uyanacağına, inattan vaz geçeceğine, İslâm dînine döneceğine ihtimâl vererek, teb'ana hiç bir fenâlık yaptırmadım. Lâkin ulu sahâbîlere küfür edenlerin erkeklerini öldürmek ve kadınlarını esîr almak fikri zihnimden geçmektedir. Onun için, sende zerre kadar gayret ve silsilende cesâretten eser varsa, gel, askerinle karşıma çık da, Allahın takdîri ne ise görülsün. Benim bütün maksadım, Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünnetlerine ehemmiyet vermektir.

Mal ve mülkün, yanımda zerre kadar kıymeti yoktur. Olanca hevesim, sapıklarla savaşmaktır. Elim ve kolum, Allahın inâyetinden kuvvet almıştır. Bu güne kadar karşıma çıkmayıp saklanışın, top ve tüfeklerimin korkusundan ise, o korkuyu kalbinden çıkar. Ordum, seni topsuz tüfeksiz dahî karşılayabilir. Top ve tüfek, senin gibi adını, namusunu terk edenlerle savaşmak için yapılmamıştır. Sana uyan alçakların

hâlinin, şüphesiz azgınlıktan ibâret bulunduğu bellidir. Gelecek olsan, top ile tüfek ile seni kimse karşılamaz. Dönmelere, sapıtanlara, arsızlara karşı topa ve tüfeğe hacet yoktur. Senin gibi azgınları keskin kılıç ile karşılamak kâfidir. Eğer askerlerimin çokluğunu bahâne ediyorsan, bunların çoğu yerli yerine gönderilmiştir, insan, düşmana bundan daha fazla lütuf ve mürüvvet gösteremez. Ya'nî askerin çokluğundan korkma. Gelir isen, her sefer yaptığın gibi, tabana kuvvet verip kaçmıyasın. Baş miğferini atıp da onu kadınların baş örtüsü ile değiştirirsen, şahlık sana haram olsun. Kaçanların mülküne ateş salmak, büyük kumandanların âdetlerindendir. Kaçarsan, teb'anın göreceği muâmelenin vebali senin boynunadır. Bu sefer girdiğim yerden ya çıkmam veya taş üzerinde taş bırakmama şartı ile çıkarım ve memleketini baykuş yuvasına çeviririm. Fermanımı, her hâlde cevapsız bırakmıyasın. İşte ben harekâta geçiyorum. Sen de vakit ve saatinde hazır ol. Hidâyet yolunu tutanlara selâm ederim."

Genç ve dirayetli pâdişâh Sultan Süleymân Hân, gözyaşları arasında babasını defnetti. Sonra cihâd ile meşgûliyetinden İstanbul'da birgün rahat oturamayan Yavuz Sultan Selim Hân için, mezarının üstüne bir türbe, câmi, mektep ve imâret, bir de medrese yapılması emrini verdi. Baba yadigârı, dirayetli vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın tecrübesinden de istifâde ile memleket mes'elelerine el attı. Merkeze gelen şikâyetleri değerlendirerek, ba'zı uygunsuz işler yapıp halka zulüm eden kimseleri cezalandırdı. Her tarafa, tahta çıktığını bildiren mektûplar gönderdi. Lalası Kâsım Paşa'yı dördüncü vezîr olarak ta'yin etti. Pâdişâh değişiminden istifâde ile isyana kalkışan Şam Beylerbeyi Canberdi Gazâlî'nin isyanı bastırıldı. Bu arada yıllık haracını vermemek için direnen Macar Kralı da, Osmanlı elçisi Behram Çavuş'u birçok eziyetten sonra öldürtmüştü. Canberdi Gazâlî mes'elesinin halledildiği haberi İstanbul'a ulaştığı sırada, Macaristan'a sefer kararı verildi. İstanbul'un ma'nevî büyükleri olan; Ebûl el-Ensârî (radıyallahü anh), Şeyh Ebü'l-Vefâ (radıyallahü anh), Seyyid Ahmed Buhârî'nin (radıyallahü anh) kabr-i şerîflerini, baba ve dedelerinin de kabirlerini ziyâret eden Pâdişâh, duâlarda bulunduktan sonra, ordusunun başında yola revân oldu. Sadr-ı a'zam Pîrî Mehmed Paşa'nın teşviki ile, Orta Avrupa'nın kapısı olan Belgrat kalesi alınıp, en büyük kilisesi câmiye çevrildi. Şehirde adâlet sağlandı. 927 (m. 1521) senesinde vukû' bulan bu sefere, evliyâdan birçok kimse ile; Edirne, Filibe ve Sofya medreselerinden pekçok talebe katılmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Belgrat'ın fethinin akabinde, Rodos'un fethi için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Avrupa'nın kilidi olan Belgrat'tan sonra, sıra Akdeniz'in kilidi olan Rodos adasına gelmişti. Rodos, müslümanlarla ölünceye kadar mücâdele etmeye yemîn etmiş olan, "Sen Jan şövalyeleri" adlı hıristiyanların elindeydi. Çok sağlam bir kalesi vardı. Ama îmân kalesi, nice sağlam denilen kaleleri yıkmıştı. Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, Rodos'un fethi ve Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin te'sîsi için yıllardır donanmanın güçlendirilmesi için çalışıp durmuştu. Nihâyet beklediği vakit gelmiş, müslüman gemilerini soyan, hac gemilerine aman vermeyen, kıyı şehirlerindeki ma'sûm insanları esîr edip işkence eden bir avuç vahşî şövalyenin sonu yaklaşmıştı. Verilen emir üzerine, donanma harekete geçti. Pâdişâh da ordunun başında karadan yola çıktı. Kütahya, Sandıklı, Aydın, Çine yoluyla Marmaris'e vardı. Bindiği gemiyle, Türk donanmasının selâm toplarının gürlemeleri arasında Rodos'a çıktı. 928 (m. 1522) yılının Temmuz ayı sonlarında Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfi üzere kaleye; "Ya îmân edip kardeşimiz olun, ya da teslim olup cizye verin!" teklifi yapıldı. Ama hıristiyan âleminin katillerinden meydana gelen şövalye topluluğu, böyle birşeye yanaşmayacaklarına dâir yemîn ettiler. Ertesi sabah Türk topları gürlemeye, Rodoslunun beyninde patlamaya başladı. "Allahü ekber" sadâları ile yapılan hücumlara, cılız çan sesleri ve "Sen Jan!" nâralarıyla karşılık veriyorlardı. Dört ay süren kuşatmadan sonra, beşinci ayın sonunda, "Rodos'un kapısı Rodoslular tarafından açılır" sözü, "Rodos'un kapısı Osmanlılar tarafından açılır" şekline getirilip, 929 (m. 1522) senesi kışına girerken kale teslim alındı, içindekiler, istedikleri yere gitmekte serbest bırakıldılar. Çevredeki adalar da fethedildi. Her tarafa fetihnameler gönderildi. Krallar, beyler ve pâdişâhlar, elçiler gönderip bu mühim zaferi kutladılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın babası gibi sevip hürmet ettiği Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, emekliliğini taleb etti. İsteği kabûl edilip, yerine İbrâhim Ağa ta'yin edildi. İbrâhim Ağa, Pâdişâh'la Manisa'da beraber bulunmuş, daha sonra da hasodabaşılık hizmetine getirilmişti. Bu hâli hazmedemeyen ikinci vezîr Ahmed Paşa, Mısır beylerbeyliğini taleb etti. 929 (m. 1523) senesinde Mısır'a gönderilen Ahmed Paşa, orada elde ettiği Memlûk kalıntıları ve küskünlerin başına geçerek, sultanlığını ilân etti. Ancak kendisine yardımcı olarak verilen

Kâdı-zâde Kâsım Bey, başına topladığı askerlerle, Ahmed Paşa'nın ordusunu yenip, onu da öldürdü. Vezîr-i a'zam Mısır'a giderek, küskünlük ve haksızlıkları giderdi.

Macar Kralı Layoş'un İspanya İmparatoru Şarlken'le akrabalık kurması, Osmanlılara tâbi olan Eflâk ve Boğdan beyliklerinin, İran'la ittifâk kurmaya kalkışması ve papanın yeni bir haçlı ordusu hazırlığında olması üzerine, Kanunî Sultan Süleymân Hân, memleket içindeki mes'eleleri hallettikten sonra, Macaristan üzerine bir sefer tertîb eylemeye niyetlendi. Bu arada Şarlken'le savaşıp esîr düşen Fransa Kralı Birinci Fransuva'nın annesi ve kendisi, Osmanlı Pâdişâhı'ndan yardım istedi. Zâten bahâne arayan Pâdişâh, bir taşla iki kuş vurmak niyetiyle, Macaristan üzerine sefer için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Fransa Kralı'na da şu mektûbu yazıp gönderdi:

"... Ben ki Sultânlar Sultânı, Hakanlar rehberi, yeryüzü hükümdârlarının tacı, Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın, Zülkadriye'nin, Diyarbakır'ın, Azerbaycan'ın, Acem'in, Şam'ın, Mısır'ın, Mekke'nin, Medine'nin, bütün Arab diyârının (ki ulu atalarım kılıçlarının kuvveti ile feth etmişlerdi) ve feth eylediğim nice diyârın Sultan ve Pâdişâhı, Bâyezîd Hân oğlu Selim Hân oğlu Sultan Süleymân Hân'ım.

Sen ki Fransa vilâyetinin kralı Françesko'sun. Huzûruma, yarar âdemin Franjan ile mektûp gönderip, ba'zı ağız haberi de yollıyarak, memleketinize düşman girmiş olduğunu ve hapsedildiğinizi bildiriyorsunuz. Kurtulmanız husûsunda benden inâyet ve meded ummaktasın. Her ne ki demişsen, benim huzûruma arzolundu. Şimdi pâdişâhlara sinmek ve hapis olmak uygun değildir. Gönlünüzü hoş tutun, kalbiniz kırılmasın. Bizim ulu atalarımız, dâima düşmanı def ve memleketler feth için seferden uzak kalmamışlardır. Ben de onların bu yolunu tutup, memleketler, yalçın kaleler fethederek, gece-gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmış hâlde bulundum. Cenâb-ı Hak hayırlar nasîb eylesin. Durumu ve haberleri elçinizden öğrenirsiniz."

Kanunî, gönderdiği bu mektûpla üç gayeye hizmeti düşünüyordu. Birinci gaye; kendinden yardım isteyen kimseyi yardımsız bırakmamak, ona yardım etmek. İkinci gaye; hıristiyan âleminde bir gedik açabilmek. O zamana kadar hıristiyan âlemi, müslüman Türk dünyâsına bir bütün hâlinde saldırmışlardı. Fransızların Türklerle anlaşması, batıdaki hıristiyan birliğini bozabilirdi. Üçüncü gaye de; Türklere düşmanca davranan Macarlara haddîni bildirmekti.

932 (m. 1526) senesi baharında, Osmanlı pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân, her sefere çıkarken yaptığı gibi, İstanbul'da medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Ebü'l-Vefâ, Seyyid Ahmed Buhârî, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Bâyezîd-i Velî ve Yavuz Sultan Selim Hân'ın kabirlerinde gözyaşı döküp duâlar etti. Daha sonra da ordusunun başında; Edirne, Filibe, Sofya, Niş yolu ile Belgrat'a varmak için yola çıktı. Ordunun içinde; defalarca savaş görmüş gaziler, ölümü hiçe sayan serdengeçtiler, velîler, garîbler, dervişler, yiğitler vardı. Binlerce kişilik ordu, baştan başa Rumeli'ni geçti. Hiçkimseye beş kuruşluk zarar vermeden, bir otu yerinden koparmadan, tam bir disiplin içinde hedefine ulaştı. Türk kuvvetleri, Macaristan'da fırtına gibi esmeye başladılar. Macarlar, pek güvendikleri Şarlken'den bile yardım alamadılar. Neye uğradığını şaşıran Kral Layoş, Osmanlı kuvvetlerini Mohaç'ta karşılamaya karar verdi. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Drava nehri üzerine yaptırdığı ikiyüz metre uzunluğundaki köprüyü, ordusunu geçirdikten sonra yaktırdı. Askerin karşısında düşman, gerisinde en dar yeri ikiyüz metre olan nehir bulunuyordu. Ağustos sonları idi. Türk ordusu Mohaç tepelerine vardı. Akşam konaklayıp dinlendiler. Gece sabaha kadar ibâdet edip, zafer için duâ ettiler. Sabah vakti saf bağlayıp, hep birlikte namaz kıldılar. Namazdan sonra birlikler yerlerini aldılar. Pâdişâh, son olarak ordusunu savaş kıyâfetleri ile teftiş etti. Düşman kuvvetlerine yaklaşınca, Kanunî Sultan Süleymân Hân el açıp, Resûlullahın (aleyhisselâm) sancağının gölgesinde cenâb-ı Hakka şöyle yalvardı:

"İlâhî! Kuvvet ve kudret senin. Allahım! Tasarruf ve nusret senin. Yâ Rabbî! Lütuf ve inâyet senin; kerem, mürüvvet ve himâyet senin. Bir bölük ümmet-i Muhammed fukarasını yerindirme! Düşmanı sevindirme!" deyip, gözlerinden yaşlar akıttı. Onun bu hâlini gören Osmanlı askeri de cân-ü-gönülden Allahü teâlâya yalvarıp gözyaşları döktüler. Herbiri atlarından inip, ağlayarak Hak teâlâya secde ettiler, düşmana karşı zafer taleb ettiler. Canlarını hak yoluna vermeye azmettiler. Kanları harekete getirip, İslâm askerini coşturan mehter davulları dövülmeye başladı. Yeniçeriler, azâblar, akıncılar, bütün

Osmanlı ordusu, en yüksek kumandanından en küçük erine kadar yerinde duramaz oldu. Heyecanla beklediler. Macarların hareketli bir çelik yığını gibi gelen askerleri dört nala yaklaştı. Plân gereği gaziler yanlara çekiliyor, birbirlerine zincirlerle bağlı Macar askerlerini topların önüne doğru çekiyorlardı. Bunlar arasında, Pâdişâh'ı öldürmeye yemîn etmiş otuziki Macar şövalyesi de vardı. Şövalyelerden üç tanesi, Pâdişâh'ın yanına kadar sokuldu. Pâdişâh, üçü ile birden bizzat mücâdele edip, birini öldürdü. Diğerleri de başka gaziler tarafından öldürüldüler. Bu arada Türkün savaş oyununa gelen Macar kuvvetleri, merkeze yaklaşınca, kendilerini meşhûr Osmanlı toplarının karşısında buldular. Hüsrev ve Bâli Bey'in akıncıları da, Macar ordusunu arkasından çevirdiler. Bir tarafta bataklık, bir tarafta top ateşi, öbür tarafta akıncı kuvvetleri vardı. Kral Layoş'un da içinde bulunduğu düşman kuvvetleri ne yapacaklarını şaşırdılar. Kurtuluşu bataklığa atlamakta buldular. Bataklık, Macar askerlerini ve Kral Layoş'u derinliklerine çekmiş, onlara mezar olmuştu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, iki saat gibi kısa bir zaman içerisinde, koca bir Macar ordusunu yok etmiş, şanlı bir zafer kazanmıştı. Târihler, yirmibir Zilka'de 932 (m. 29 Ağustos 1526) günü Mohaç zaferinin kazanıldığını yazacaklardı. Mohaç zaferinden sonra, müstakil Macar krallığı yıkıldı. Budin, Segedin ve diğer yerler fethedilip, buralarda Osmanlı sancağı dalgalandırıldı. Adâlet te'min edildi. Erdel voyvodası Zapolya Janos, Macar kralı olarak ta'yin edildi. Pâdişâh, fetihlerden sonra İstanbul'a döndü.

Kanunî Sultan Süleymân Han, ömrü boyunca; Belgrat, Rodos ve Mohaç'tan başka; Viyana, Alman, Irakeyn, Korfo, Boğdan, Budin, Estergon, Tebrîz, Nahcivan ve son olarak da Zigetvar seferlerine iştirâk etti. Kırkaltı yıllık hükümdârlığında, onüç büyük sefer yapmış oldu. Bunlardan; Irakeyn, Tebrîz ve Nahcivan seferleri, Hıristiyan Avrupa kavimleri ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran, Eshâb-ı Kirâm düşmanı İran Safevî devletine karşı yapıldı. Bu fetihler sonunda birçok şehirler fethedilip, pekçok kimsenin huzûr ve saadete kavuşması sağlandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında birçok kıymetli kumandanlar yetişip, denizde ve karada zaferler kazandılar. Preveze ve Cerbe zaferleri, Osmanlının en meşhûr deniz zaferleri arasında yer aldı. Doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde akınlar yapılıp zaferler kazanıldı, İspanya'dan Hindistan'a kadar, müslümanların yardımlarına koşuldu.

954 (m. 1545) senesinde Avusturya ve Alman kralları, Şarlken ve Ferdinand'la yapılan İstanbul andlaşması dört sene devam etmiş, bilâhare on bir senelik bir savaş hâlinden sonra, 969 (m. 1562) senesinde yeni bir Osmanlı-Avusturya sulh andlasması yapılmıştı. Fakat bu arada hıristiyan dünyâsı boş durmuyor, doğuda İranlılarla uğraşan Osmanlı ordusuna rahat vermiyorlardı. İran Safevî devleti, Papa ve hıristiyan devletlerle irtibât kuruyor, onlarla Osmanlıya karşı andlaşmalar yapıyordu. Bu andlasmalar gereğince de hıristiyan devletler, Osmanlı Devleti'nin batısında ba'zı hâdiseler çıkarıyorlar, Avusturya ve Macaristan'da bu kışkırtmalara katılıyorlardı. 969 (m. 1562)'da yapılan andlaşmaya muhalif olarak, Avusturyalılar, Osmanlı topraklarına tecâvüzde bulunup ba'zı kaleleri ele geçirmişlerdi. 969 (m. 1562) Osmanlı-Avusturya andlaşmasında kabûl ettikleri vergiyi ödemedikleri gibi, yeni kral ikinci Maksimilyan'ın olumsuz tutumu ve Zigetvar Kalesi'ndeki düşman kuvvetlerin ahâliyi ta'ciz etmeleri üzerine, Kanunî Sultan Süleymân Hân, 973 (m. 1566)'de İstanbul'dan hareket etti. Sultan Süleymân Hân, bu onüçüncü seferine çıktığında yetmişüç yaşındaydı. Bir takım hastalıklarla durumu iyi olmıyan, ayaklarında nikris hastalığı bulunan Pâdişâh, zulmün önüne geçmek, ahâlinin huzûr ve güvenini sağlamak için, hasta haliyle, Osmanlı târihinin en muhteşem askeri harekâtı kabûl edilen bu sefere çıktı.

Ba'zan araba, ba'zı yerde taht-ı revân ile giden Pâdişâh, yerleşim merkezlerine girileceği zaman, hasta olduğunun bilinip devlet idâresinde zaaf olmaması için ata binerek ilerliyordu. Sultan Süleymân Hân, seferden sağ dönemeyeceğine inanıyordu. Nitekim İstanbul'dan çıkmadan önce, payitahtta medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret ettikten sonra, Edirnekapı'da şehirden ayrılacağı sırada, bir mübârek kimse yolunu kesmişti. O mübârek kimse, duâsını yaptıktan sonra, pâdişâhın bir daha dönmeyeceğini îmâ ederek; "Pâdişâhım biz senden râzı idik, Hak teâlâ da senden râzı ola!" demiş ve Pâdişâh da bu seferde vefât edeceğini anlamıştı. Hastalıktan o kadar sıkıntı çekmesine rağmen, cihâd sevâbından mahrûm kalarak yatakta ölmemek ve yetmişüç yaşına varan ömrünün son günlerini Allahü teâlâ yolunda hizmet ile geçirmek için, bu onüçüncü ve son seferine çıkmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Zigetvar seferine çıkarken kendi el yazısıyla yazdığı vasıyyetnamesinde, oğlu Şehzâde Selîm'e (İkinci Selîm'e) şöyle vasıyyette bulundu:

"Benim candan sevgili, iki gözümün nûru Selim Hân'ım! Bu iki bazubendi ve bir çeheri al sandığı, iki cihan Fahri Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) rûhuna vakfeylemişimdir. Sana vasıyyet ederim; bunları satıp Cidde şehrine su getiresin. Cümle oda hizmetlileri şâhiddir. Sen benim yazımı bilirsin. Görelim arzumuzu nice yerine getirirsin. Dünyâ kimseye payidar değildir. Ümiddir ki, bahasıyla satasız. Hak teâlâ bu seferi mübârek edip, gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ide. Habîb-i ekrem hürmetine aleyhisselâm."

Pâdişâh, bu sefere çıkarken, orduya gâzî-dervişlerin katılmasına dikkat gösterdi. Zamanın evliyâsının büyüklerinden Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'nin de orduda bulunması, askere ayrı bir huzûr veriyordu. Zigetvar'a doğru yaklaştıkça, garîbler, dervişler, mübârek ordunun bu mübârek seferine katılmanın verdiği sevinçle, coşku içinde ya şehîd veya gâzîlik için duâ ediyorlardı. Onbinlerce kişiden meydana gelen Osmanlı ordusu, geçtiği yerleri i'mâr ederek, her bölgede, her beldede bir eser, bir iyilik bırakarak, garîblerin gönlünü alarak yoluna devam ediyordu. Her şehirde, her köyde, her beldede insanlar, çoluk-çocuk, kadın-erkek, müslüman-kâfir herkes, bu muhteşem orduyu, beldeler fethedip, arkasında eserler bırakan, insanları huzûra garkeden bu mübârek insanları seyretmek, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı can gözü ile bir defa daha görebilmek için yol kenarlarına doluşuyorlardı. Suçu olmayan hiç kimse bu muhteşem ordudan korkmuyor, onun varlığından huzûr duyuyordu. 973 sonundan (1566 başından) beri muhasara altında olan Zigetvar Kalesi'ni, Zerniski Mikloş müdâfaa etmekte idi. Günlerce süren kuşatmada, birçok kereler umûmî hücumlar yapıldı. Zigetvar kuşatmasından iyice bunalan Kont Zerniski, Eylül başındaki huruç harekâtında öldürülünce, 21 Safer'de (7 Eylül'de) kale fethedildi. Kanunî, 20-21 Safer (6-7 Eylül) gecesi vefât ettiyse de, askerin moralinde bozukluk meydana gelmemesi için, ordudan gizli tutuldu. Bu seferde, Zigetvar dâhil; Güle, Lügos ve diğer ba'zı kaleler de feth edildi, öldüğü ordudan saklanan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın cenâzesi, otağında gizlice yıkanıp, Şehzâde Selîm'in gelmesi için Manisa'ya haber gönderildi. Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa, askeri çok güzel idâre edip, Pâdişâh'ın vefâtını hiç hissettirmeden Belgrat'a kadar geldi. Orada Şehzâde Selîm yetişti. İstanbul'da tahta çıkmış, Belgrat'a, orduyu ve cenâzeyi karşılamaya gelmişti. Orada askere pâdişâhın vefâtı bildirildi. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Kırkaltı sene başlarında bulunup zaferden zafere koşturan, hiçbir seferinde yenilmek bilmeyen bu yüce pâdişâhın öldüğüne inanamıyorlardı. Fakat hakîkat ortadaydı. Allahü teâlânın habîbi Resûlullah da (aleyhisselâm) ömrünü tamamlayıp vefât etmişti. Doğan herşey, ölüme mahkûmdu.

Kabûllenmekten başka çâre yoktu. Yeni Pâdişâh, askerlerle birlikte cenâze namazını kıldıktan sonra, memleketin nâzik durumunu dikkate alarak, kendisi askerin başında kaldı. Cenâzeyi İstanbul'a gönderdi. Cenâze, İstanbul'da Süleymâniye Câmii'nin musalla taşına konuldu. Burada cenâze namazı, beşyüz mübelliğin (İmâmın sözünü tekrar ederek, duyulmayan yerlere ulaştıran Cemâatten bir kimsenin) "Erkişi niyetine" sözleri ve tekbîr sesleri arasında kılındı. Baş tarafı Süleymâniye'de bulunan cemâatin, sonu Fâtih'de bitiyordu. Kılınan cenâze namazından sonra, kendi yaptırdığı Süleymâniye Câmii bahçesindeki türbesine gelindi. Cenâze kabre konuldu. Bu sırada bir çekmece getirilip, kabre konulmak istendi. Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi müdâhale etti. Çekmecenin niçin konulduğunu, dînimizde kıymetli birşeyin cenâzeyle gömülmesinin mümkün olmadığını söyledi. Sultan Süleymân Hân'ın vefâtından bir gün önce vasıyyet edip, bu çekmecenin kendisi ile gömülmesini istediğini bildirdiler. Ebüssü'ûd Efendi, mutlaka içindekilerin görülmesi gerektiğini, kıymetli birşey varsa gömülemeyeceğini söyledi. Çekmece Ebüssü'ûd Efendi'ye verilirken, elden kayıp düştü. Yere bir sürü kâğıt döküldü. Kâğıtların herbirinde bir fetvâ ve altında şeyhülislâmın imzası vardı. Ebüssü'ûd Efendi, yazıların altında kendi imzasını görünce, "Sen kendini kurtardın ama, biz ne yapacağız?" diyerek ağlamaya başladı. Kanunî Sultan Süleymân Hân, yapacağı her işi şeyhülislâma sormuş, ondan aldığı fetvâ dâhilinde hareket etmişti. Delîl olarak da, aldığı fetvâların yanında gömülmesini vasîyet etmişti.

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yapılan birçok fetihler neticesinde, devletin hududları genişledi. Yavuz'un vefâtında 6.557.000 km2 olan Osmanlı toprakları, Kânûnî'nin vefâtında 14.893.000 km2yi buldu. Batıda Almanya içlerine kadar akınlar yapıldı. Doğuda Hazar Denizi'ne ulaşılarak Türkiye-

Orta Asya birleşmesi siyâseti yanında, bütün Arabistan, Ortadoğu dâhil, Hind Okyanusu'ndan Umman Denizi, Basra Körfezi, Kızıldeniz'e ve Kuzey Afrika'dan Atlas Okyanusu'na ulaşıldı. Akdeniz Türk gölü hâline geldi. Atlas Okyanusu'nda, herbiri deniz kurdu olan, Osmanlı levendleri ve reîsleri dolaşmaktaydı. Afrika sahilleri ile Batı Akdeniz'de; Oruç, Hayreddîn ve Hızır reîsler, Akdeniz'de; Turgut Reîs, Piyâle Paşa, Sinân Paşa, Sâlih Reîs, Hind Okyanusu'nda; Hadım Süleymân Paşa, Selman Reîs, Süveyş'de; Seydi Ali Reîs, Murâd Reîs Osmanlı Sancağını dalgalandırıp, fetihler yaptılar. Kaptân-ı Derya Barbaros Hayreddîn Paşa Preveze'de, Turgut Reîs Cerbe'de Haçlı donanmalarını bozguna uğratarak, Türk-İslâm târihinin en muhteşem zaferlerini kazandılar.

"Türk Asrı" denilen onuncu (Milâdî onaltıncı) yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin sultânı Süleymân Hân'ın, dünyânın bütün kralları ve beylerine karşı yüksek otoritesi vardı. Roma-Cermen İmparatorluğu, Portekiz, İspanya, Fransa, Milano, Napoli, Papalık, Venedik, Ceneviz, Macaristan, Avusturya, Lehistan, Rus Knezleri, Safevî, Gürgâniyye, Özbek; devlet, krallık, dükalık ve sultanlığı ile münâsebetlerde bulunuldu. Kırım Hanlığı, Mekke-i mükerreme Emîrliği, Eflâk, Boğdan Erdel voyvodalıkları, Ragusa cumhuriyetleri, Osmanlı Devleti'ne tâbi ve imtiyazlı hükümetlerdi. Roma-Cermen İmparatoru Şarlken'in ülkesinde esâret hayâtında yaşayan Fransa Kralı Birinci Fransuva kurtarılarak, dünyâ ticâret ve hâkimiyet siyâseti gereğince imtiyaz verildi. Roma-Cermen İmparatorluğu, Avusturya, Lehistan ve Safevî devletleri ile sulh andlaşmaları imzalandı. Gürgâniyye ve Özbek devletleri ile dostluk te'sis edildi. Dünyânın her tarafındaki müslümanlarla irtibât kurulup, dertlerine derman olunarak, yardımlarına koşuldu. İspanya'daki Endülüs müslümanları, hıristiyanların zulmünden kurtarılıp, Kuzey-Afrika'ya ve Osmanlı topraklarına göçleri sağlandı.

Sultan Süleymân Hân'ın asıl adından daha fazla bilinip, şöhretli olan "Kanunî" ünvanı, önceki Osmanlı Kânunnâmeleri'ni ve devri i'câbı, lüzumlu hükümleri, "Kânunnâme-i Âl-i Osman" adı altında, İslâm Hukuku esasları dâhilinde toplattırıp tanzim ettirmesinden ileri gelmektedir. "Kânunnâme-i Âl-i Osman"ın hazırlanmasında, Sultan Süleymân Hân'a, devrin büyük âlimlerinden olan Ahmed İbni Kemâl Paşa ve Ebüssü'ûd efendiler yardımcı oldular. Kanunnâme; hukuki, idarî, mâlî, askerî ve diğer lüzumlu mevzûları içine alan başlıklar altında; ceza, vergi ve ahâli ile askerlerin kânunlarını ihtivâ ediyordu. Yüzyıllarca tatbik edilen Kânunnâme'de; tımar ve zeamet sahipleri ile, ahâlinin hukukî ve mâlî durumları tesbit edilerek, toprakları; uşrî, haracî ve mîrî olarak birbirinden ayrılmış hükümlerin tatbik şekilleri açıklanmıştır. Kânunnâme'de bildirilen hükümlerin tamâmı İslâm hukukundan (Hanefî mezhebine göre) alınarak tanzim edilmiş, fethedilen ülkelerde, "Örfi hukuk" denilen, önceki idâreden kalan kânunlar ve halkın teamülleri de, İslâm hukukuna uygunluğu şartıyla Kânunnâme'de yer almıştır. Devleti idâre etme, hilâfet müessesesinin gerekleri ve sosyal adâlet husûslarındaki hükümler, bizzat Kanunî tarafından titizlikle tatbik edildi. Sultan Süleymân Hân; Atlas Okyanusu'ndan Umman Denizi'ne ve Macaristan, Kırım ve Kazan'dan Habeşistan'a kadar geniş yerleri, Allahü teâlânın kelâmı Kur'ân-ı kerîmin emirleri ile adâletle idâre etmeye muvaffak oldu. Kânunnâme'yi hazırlarken ve tatbik ederken, İslâm âlimlerine danışmadan bir iş ve bir kânun yapmadı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kırkaltı senelik hükümdârlığı zamanında hazırlanan kânunlar, çok güzel tatbik edilip, devletin teb'asına ve diğer insanlara huzûr ve saadet kaynağı oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kânunlarında, yanılıp da hakkı çiğneyenlere ne ceza verileceği açıkça belirtilmiş, tek tek suçlar ve cezaları îzâh edilmişti. Meselâ; "Bir kimsenin atı, katırı veya öküzü ekine girerse, beş çomak (değnek) vurup, beş akçe çerime alına" Ancak bu şekildeki hafif cezalar, sulh zamanı için geçerliydi. Harp ânında cezalar birkaç kat katlanır, hattâ durumun nezâketine göre idâm cezası bile mümkün olurdu. Askerin ihtimâmı ve verilen cezâların müessiriyeti ile te'min edilen disiplin ve ortaya çıkan adâlet sayesinde birçok kaleler, sulh yoluyla teslim alınırdı. Osmanlı askerine ve adâletine hayran olan Avrupalı aileler; "Keşke bizim şehrimizi de feth edip, bizi de idâreleriyle şereflendirselerdi!" temennileriyle iç çekerler, bir çokları da sınırı geçip Osmanlı'nın adâletine sığınırlardı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, çevresindeki mümtaz ilim sahibi ulemâya danışarak hazırlattığı kânun ve nizamlarda, me'mûriyete ta'yin ve azlin esaslarını da tesbit etmiş, haksızlıklara mâni olarak, rastgele ta'yin ve azlin önüne geçmiştir. Kendisi de koyduğu kânun ve nizâma tam bir riâyet göstererek, tatbikata koymuştur. Bu sebeble de, herkes

azledildikten sonra bir daha ta'yin edilmeme korkusuna düşmüş, vazîfelerini bilfiil icrada daha temkinli ve dikkatli hâle gelmişlerdir. Çünkü kânunlara uymayan bir hâlinden dolayı azledilen bir me'mûr, bir daha ta'yin edilemez, makam ve mansıp yüzü göremezdi.

Hiç kimseye imtiyaz hakkı verilmeyen Osmanlı'da, herkes kazancını bileğinin hakkıyla kazanırdı. Mevki ve makam babadan oğula mîrâs kalmaz, akıllı baba vezîr, akılsız oğul çöpçü olabilirdi. Köle, gösterdiği muvaffakiyet ve sadâkat mesabesinde vezîr-i a'zamlığa kadar yükselirdi. Asâlet mes'elesi, yalnız Osmanlı hânedanı için mevzûbahisti. Ancak Osmanlı hânedanının her şehzâdesi, tam bir dikkatle, liyakatli ellerde yetiştirilir, devlet-i âliyenin başına geçmeye lâyık hâle getirilirdi. İşin üstesinden gelemiyecek olanlar, tahta geçmesine fırsat verilmeden bertaraf edilirler, daha lâyık olanlar işi ele alırlardı. Hiçbir şehzâde, hiçbir pâdişâh, sarayında yan gelip yatamazdı. Hergün, sabahtan akşama kadar belirli bir programa göre belirli işleri yapmağa mecbûr tutulurdu. Saray, yeni giren bir çıraktan pâdişâha kadar, herkes için bir mektep vazîfesi görürdü. Yüksek seviyede eğitim veren Enderun mektebi de sarayda idi.

Herhangi bir me'mûriyete ta'yinde; zenginlik, fakirlik, dostluk-ahbablık gözetilmez, liyâkat ön plâna alınırdı. Zamanın Avusturya sefiri Busbek'in dediği gibi; "Herkes kendi mevki ve ikbâlinin bânisidir. Türkler, meziyyetin insanlarda irsiyet yoluyla intikâl ettiğine veya mîrâs kaldığına inanmazlar. Namussuz, tehbel ve âtıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler, i'tibâr göremezler, hor ve hakîr olup kenarda kalırlar." Kânûnî'nin vezîr-i a'zamlarından Lütfî Paşa, "Âsafnâme" adlı eserinde, vezirlerin ve paşaların kapılarının halka günde beş vakit açık olduğunu, herbirinin evinde halkın rahatça yemek yiyip beş vakit namaz kıldığını anlatmakta ve bunun devamını istemektedir. Vezirin evinin içine kadar, herşey halka açıktır ve vezîr halkın karnını doyurmakta, ev sahipliği yapmaktadır.

Osmanlıda vazîfeye ehil olanlar tayin edilmekte, ta'yin edilenin işine kimse müdâhale edememektedir. Meselâ, işi devletin dînî cephesini kontrol altında tutmak olan şeyhülislâm, dîne uymayan herhangi bir harekete, pervasızca müdâhale edebilmekte ve karşısındaki pâdişâh da olsa vazîfesini hakkıyla icra etmekteydi.

Tam bir adâlet, disiplin, hakkaniyet ve Allahü teâlânın rızâsı için konup icra edilen kânun ve nizâmlar, sâdece Osmanlı vatandaşlarını huzûra gark etmekle kalmamış, onlardaki huzûr ve refahı gören İngiliz kralının akıllı bir davranışıyla, İngiltere'de bugünkü demokratik sistemin temeli atılmıştır. Zamanın İngiltere kralı olan Sekizinci Henry, ânında ve âdil karar verebilen Osmanlı adliyesini, gönderdiği bir tetkik heyetine inceletmiş ve kendi memleketinde tatbik etme yoluna gitmiştir.

Halkını her yönüyle huzûr ve sükûna kavuşturmak isteyen Kanunî Sultan Süleymân Hân, vergi ve mâlî işleri de yeniden düzenledi. Vergilendirme ve vergi tahsilinde halka zulmedilmemesine çok dikkat ederdi. Hattâ bir defasında Hadım Süleymân Paşa yerine Mısır beylerbeyliğine ta'yin edilen Hüsrev Paşa, Mısır'dan hazîneye dörtyüzbin altın fazla para göndermişti. Pâdişâh, halka zulmedip haksızlıkla elde edilmiş olabilir düşüncesiyle, teftiş heyeti göndererek durumu yerinde kontrol ettirdi. Paranın, yapılan yeni yeni kanallar sayesinde; üretimin artmasıyla ortaya çıkan fazlalıktan alınan gelir olduğu tesbit edildi. Ancak Kanunî, yine de işe tam kanâat edemeyip, Hüsrev Paşa'yı vazîfeden alarak, Hadım Süleymân Paşa'yı yeniden Mısır'a gönderdi ve fazla olan dörtyüzbin altınla da, yeni su kanalları açılıp, halkın istifâdesine sunulmasını emretti. Bu kadar büyük işleri başaran dahî Pâdişâh, büyük cihangir; şahsiyeti ile, icrââtı ile tam bir örnekti.

Zigetvar'da onüçüncü seferi esnasında, 20-21 Safer 974 (6-7 Eylül gecesi 1566) târihinde vefât eden Kanunî Sultan Süleymân Hân, iyi bir komutan, teşkilâtçı bir devlet adamı olup, âlim ve edîbdi. Vakûr, azîm ve irâde sahibiydi. Akıllı hareket ettiğinden hep muvaffak oldu. Adam seçmesini ve yetiştirmesini gayet iyi bildiğinden, devlet kadrosunda kıymetli şahsiyetleri vazîfelendirdi. Hoşgörü sahibi olmasına rağmen, din ve devlet aleyhine olan hareketleri hiç affetmezdi. İleri görüşlü olup, anlayışı kuvvetliydi. Milletin ve askerin psikolojisini iyi bildiğinden, çok sevilirdi. Hayâtı seferden sefere koşmakta ve muharebe meydanlarında geçen Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın devrinde Osmanlı Devleti çok zenginleşti. Kırkaltı yıl süren saltanatı müddetince, İslâmiyeti yaymaktan başka birşey düşünmedi. Bu düşücesini, Gâzî Bâli Bey'e yazdığı mektûp çok güzel ifâde etmektedir.

Kanunî Sultan Süleymân'ın gençlik çağında, 932 (m. 1526) senesinde kazanmış olduğu Mohaç Meydan Muharebesinde, Macar ordusunu arkadan çevirerek onu tamamen mahveden Semendire Sancakbeyi Gâzî Bâli Bey, Mohaç Harbi'nden yıllar sonra sancakbeyliği alâmeti olarak kendinde mevcût olan iki tuğ'un üçe çıkarılmasını rica ederek, pâdişâhtan bir tuğ daha istemişti. Terfi ve terakkinin muayyen yaş, kıdem ve hizmet mukabilinde olduğunu bilen Kanunî, Gâzî Bâli Bey'e şu mektûbu yazdı:

"Yârigârım ve muhterem lalam Gâzî Bâli Bey!

Berhüdar olasın, yüzün ak olsun.

Bizden bir tuğ dahî arzu eylemişsin. Henüz bir tuğ zamanı değildir. Sana Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) fetih tuğunu verdik. Bu ihsân üzerine iyilik olmaz. Bunun şükrünü bilip, yerine getiresin. Bilesin ki, bey olmak iki kefeli terazidir. Bir kefesi Cennet ve bir kefesi Cehennem'dir. Bir an adâletle hükmetmek, yetmiş yıllık ibâdetten efdaldir. Âhıreti hatırdan çıkarmayasın. Serasker olduğun yerlerde ve hükmünün geçtiği mahallerde bir kimseye zulüm ve düşmanlık etmekten şiddetle sakınasın. Âhırette bize hitâb olunursa, senin yakana yapışırım. "Ol vilâyetleri kılıcımla fetheyledim" demiyesin. Memleket, Allahü teâlâ hazretlerinindir. Dikkat edip, nefsine gurûr getirmeyesin. Feth olunan kalelerin mal ve erzakını hep Beyt-ül-mâl için almışsın. Buna rızâ-yı hümâyunum yoktur. Beştebirini alıp, geri kalanını İslâm askerlerine dağıtasın. İslâm askerinin ihtiyârlarını baba, orta yaşlılarını kardeş ve gençlerini oğul bilesin. Babalara hürmet edesin, oğullara şefkat gösteresin. İslâm askerine hiç bir veçhile zorluk çektirmeyesin. Ni'meti bol veresin. Eğer hazînen tükenirse, buraya bildiresin ki, sana bir iki bin kese göndermekten aczim yoktur. Halkın fakirlerini, rencide ettirmekten şiddetle kaçınasın ki, bizim halkımızı rahat görüp, küffâr halkı imrensinler, meyl ve muhabbetleri bizim tarafa olsun. Bir kimseyi hizmetinde kullandığın zaman da, sakın evvelki hâline i'timâd etmeyesin. Çok kimseler vardır, elinde fırsat olmadığı zamanda zâhidlik ve iyilik yüzü gösterip, eline fırsat geçtiği zaman Fir'avn ve Nemrud olur. Ol kimseleri tecrübe edip göresin. Eğer evvelki hâli son hâline uygunsa, hizmetinde kullanasın. İmdi, ey Gazi Bâli Bey! Sana dahi nasihatim odur ki; atın yürüğünü, kılıcın keskinini ve beyin bahadırını saklayasın. Allahü teâlâ hazretleri, yolunu açık ve kılıcını keskin eyleye ve seni Küffâr-ı hâksâr üzerine mensûr ve muzaffer eyleye..."

Sultan Süleymân Hân, ta'kib ettiği âlemşümûl siyâsetle, Almanya içinde hıristiyanlıkta yeni bir mezhep kuran Martin Luther ve taraftarı protestanları desteklemiştir. Avrupa'nın en mahrem yerlerine kadar ulaşan teşkilâtlı istihbarat ağı sayesinde, her türlü hâdiseden haberdâr olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Almanya ile İspanya'yı birbirinden ayıracak olan Martin Luther'i daha ilk ortaya çıkışında keşfetti. Martin Luther'in günlük yediği yemeğe kadar, her türlü hâl ve hareketlerinden haberdâr oldu. Martin Luther'i kullanarak da Avrupa'yı parçaladı. Yıllarca sürecek olan Avrupa iç çekişmelerini hazırlayarak, Osmanlı Devleti'nin karşısında güçlü bir birliğin meydana gelmesine mâni oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, âlimlere ve Allah dostlarına çok hürmet eder, her birine hâllerine göre izzet ve ikramlarda bulunurdu. Sümbül Efendi ve talebesi Merkez Efendi'ye, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin halîfelerinden Baba Haydar'a ve İstanbul'daki diğer evliyâya çor hürmet gösterirdi. Ömrünün sonuna doğru, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'yi yanından hiç ayırmaz olmuştu. Âlimlere danışmadan hiçbir iş yapmaz, Allah dostlarının nazarlarını üzerinden eksik etmezdi. Âlimler için medreseler, evliyâ için tekkeler yaptırır, fethettiği yerleri câmilerle ma'mûr ederdi.

İstanbul'da su sıkıntısı baş gösterip, bir at tulumu su onbeş akçeye çıkmıştı. Zamanın sultânı Kanunî, şehre getirilmeye münâsip bir su bulunmasını Hassa mîmârı Mîmâr Sinân'a havale etti. O da araştırıp soruşturdu. Gerekli inceleme ve tetkikten sonra, Kâğıthâne civarında böyle bir suyun bulunduğunu, şehre getirmenin mümkün olduğunu Pâdişâh'a arz etti. Pâdişâh bu haberden çok memnun olup; "Bu suların şehre getirilmesi nasıl mümkün olur?" diye sordu. Mîmâr Sinân; "İki yol vardır sultânım! Birincisi, halkınızın haddi hesabı yoktur. Siz ferman edince, cümlesi hizmete can verirler. İkinci yol ise; herkese ücret karşılığı iş verilmesidir. Masrafının hazîneden karşılanıp, işin mükemmelce yapılmasıdır" dedi. Pâdişâh Kanunî Sultan Süleymân Hân, başını salladı ve; "Birinci söylediğiniz yolun bize faydası olmaz. El hayrı olur. Kendi malımızdan sarf edelim ki; ihtiyâr, zayıf kimseler, dul kadınlar ve yetim çocuklardan duâ alalım, inşâallah.." deyip, mes'elenin hallini emretti. Kâğıthâne'den

getirilen güzel sular, asırlarca bağrı yanıkların ciğerlerini serinletti. O yüce Pâdişâh'a bol bol duâlar edilmesine vesîle oldu.

İstanbul'da yapılan en muhteşem eser, şüphesiz Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından Mîmâr Sinân'a yaptırılan Süleymâniye külliyesidir. Halk arasında yaygın olan şu söz, gerçeğin tam ifadesidir. "Süleymâniye'nin sahibi Süleymân, mîmârı Sinân, hamuru îmândır." Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kurduğu Sahn-ı semân medreselerinin ilmî bütünlüğünü tamamlamak; Sahn-ı Süleymân ve külliyesine nasîb olmuştur. İstanbul'un yedi tepesinden birinin üstünde kurulan Süleymâniye külliyesi; câmi-i şerîf, tıp fakültesi, dört medrese, mülâzimler medresesi, hadîs-i şerîf medresesi (Dâr-ül-hadîs), hastahâne (Bîmârhâne), imâret, tabhâne, dâr-ül-kurrâ (Kur'ân-ı kerîm kırâatinin öğretildiği medrese) ve türbelerden meydana gelmektedir.

Fâtih Sultan Menmed Hân'ın yaptırdığı Sahn-ı semân medreselerine girebilmek için, ilk önce orta öğretim seviyesindeki tetimme medreselerinden birinden me'zûn olmak ve bir sene de hazırlık okumak mecbûrî idi. Sahn-ı Süleymâniye'ye kabûl edilebilmek için de, mûsıla-i sahn adı verilen ara fakülteyi bitirmek îcâbediyordu. Bu ara fakülteyi bitirenler, Süleymâniye medreselerinden birine kabûl edilirlerdi.

Zamanla yetişen çok sayıdaki ilim ehline iş bulmak imkânı azaldı. Ta'yin işlerinde ba'zı aksaklıklar görülmeye başlandı. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi'nin teklifi ile "Mülâzemet usûlü" getirildi. Kânûnî'nin en gözde icrââtlarından biri olan bu usûle göre; medrese me'zûnları, me'zûniyet zamanı ve aldıkları yüksek notlara göre bir sıraya tâbi tutuldular. Bu arada me'zûniyet sonrasında ilimden uzak kalmamaları için de, ileri gelen âlimlerin yanında bir nevî staj gördüler. Sırası gelen, uygun görülen hizmetlerde vazîfelendirildi. Böylece ileride ortaya çıkabilecek, hatır-gönül ve iltimas şaibelerinin önüne gelçildi.

Her Osmanlı pâdişâhı gibi, Kanunî Sultan Süleymân Hân da kul hakkına çok riâyet eder, âhirette kendinden hesap sorulmasından çok korkardı. Çeşitli hizmet birimlerinden meydana gelen Süleymâniye külliyesi tamamlanınca, mîmârından işçisine kadar, orada çakışanlardan helâllik almak istedi. Süleymâniye külliyesine hizmeti geçen herkesin toplanmasını emretti. Verilen gün ve saatte herkes geldi. Yüzleri nurlu, elleri nasırlı insanlar, endişeyle toplandılar. Acaba bir hatâ mı işledik, bilmeden bir kusurumuz mu oldu, diye düşündüler. İnsanların hakkı geçmemesi için onları bekletmekten de hoşlanmayan Sultan Süleymân Hân, saatinde geldi. Kendisi için hazırlanan yere geçti. Binlerce kişiden çıt çıkmıyordu. Sultanlar sultânı, en tatlı sesiyle, önce Allahü teâlâya hamdetti. Sonra Peygamberler Sultânına (aleyhisselâm) salevât getirdi. O'nun (aleyhisselâm) güzel ve güzide Eshâbını (r.anhüm) hayırla andı. Sonra da ecdadına ve bütün din kardeşlerine Fâtihalar gönderip, duâlarda bulundu ve:

"Ey din kardeşlerim!... Can kardeşlerim!

Görüyoruz ki, bu câmi-i şerîf tamamlanmıştır. Ona emeği geçenlerin cümlesinden, Kadir Mevlâm râzı olsun! Ancak, hemen şunu söylemek istiyorum ki, çalışıp da hakkını alamamış veya az almış kim varsa, gelip bizden istesin..." dedi. Kalabalıktan çıt çıkmadı. Yüce Pâdişâh, sözüne devam edip; "Olabilir ki, hakkını alamıyan kimse burda değildir. Burda olanlara ahdim olsun ki, gelmiyenlere söyliyeler. Onlar da gelip, haklarını bizden alalar" dedi.

Tabiî hiç kimse çıkıp benim şu hakkım var demedi. Çünkü hiç kimsenin hakkı kalmamıştı. Vesîkaların tetkikinden anlaşıldığına göre; inşâatın en kesif olduğu zamanlarda bile, çalıştırılan at, merkep ve katırların çayıra salınma saatlerine bile bilhassa dikkat edilmiş, hiçbir mahlûkâtın hakkına tecâvüz edilmemesine gayret gösterilmiştir.

Tamamlanmış olan Süleymâniye Câmii'nin açılış günü gelince, Pâdişâh, çevresindekilere dönüp istişâre etti. "Câminin kapısını önce açmaya, kim lâyık ola?" dedi. Hak ve hukuku gözetmekte kendisine yardımcı olan yakınları; "Mîmâr Ağa, azîz bir pîrdir. Cümleden lâyık, ol emekdârınızdır" dediler. Bunun üzerine Pâdişâh, Mîmâr Sinân'a dönerek; "Bina eylediğin şu mübârek câmiyi; sıdk-u safâ ve duâ ile senin açman evlâdır" buyurdu. 964 (m. 1557) senesinde açılan o câmide, nice mübârek kimseler, yıllarca, göz yaşı döküp Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl oldular.

Zamanın en büyük ve en âdil pâdişâhı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Budin seferinden dönüyordu. Edirne yakınlarında bağ ve bahçeler arasında yollarına devam ediyorlardı. Öncüler, Yeniçeriler, peşinden de cihan sultânı Kânûnî geliyordu. Çoluk-çocuk, herkes yollara dökülmüş, muhteşem ordusunun başında cihâddan gelen şanlı Süleymân'ı görüp selâmlamaya çıkıyordu. Pâdişâh, doru atının üzerinde vakûr ve sevimli bir şekilde ilerliyordu. Bu sırada bir köylü, elindeki küreği fırlattı. Pâdişâh'ın atı ürktü. Çünkü kürek, atın ayaklarına çarpmıştı. Muhafızlar adamcağızı hemen yakaladılar. Pâdişâh bırakmalarını emretti. Köylüyü huzûruna getirdiler. Pâdişâh müşfik bir sesle; "Derdin nedir, ey müslüman?" diye sordu. Adamcağız rahatlayıp; "Sultânım, biz fakir köylüleriz. Birkaç dönüm arazîmiz vardır. Yazın eker, kışın yeriz. Dünden beri geçen askercikleriniz, ekinlerimizden bir kısmını ezdiler. Ya bunları öder, küreğimizin hakkını teslim edersiniz veya sizi şikâyet ederiz" dedi. Yeryüzünün tek sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân, hayretle; "Peki!.. Bizi kime şikâyet edeceksin?" diye sordu. Köylü; "Size, Kanunî demezler mi Pâdişâhım? Kânuna şikâyet ederiz, kânuna!" dedi. Köylünün sözlerinden çok memnun olan Kanunî, birçok ikramlarda bulundu. Böyle kendisini doğru yola çekecek teb'ası bulunduğu için Allahü teâlâya hamdetti.

Yine bir defasında kadının biri, Pâdisâh'a, geceleyin evinin soyulduğundan şikâyetçi oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, hırsızın evin içine kadar girip, hiçbir şey bırakmadan alıp gitmesine hayret edip; "Ne için o kadar derin uyudunuz, mukayyet olmadınız?" diye sormaktan kendisini alamadı. Kadın hiç tereddüt etmeden; "Biz seni uyanık bilirdik de, onun için rahat uyuduk pâdişâhım!" diye karşılık verdi. Pâdişâh da kendisinin suçlu olduğunu kabûl edip, zararı tazmin etti.

Avrupa hıristiyanlarının, Papa'nın kışkırtması ile bir araya gelip Osmanlı topraklarına saldırmaya teşebbüs etmeleri üzerine, sultanlar sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân, ordusunu toplayıp sefere çıktı. Târihlere şan veren ordu ağır ağır ilerliyor, hedefine bir an önce ulaşmak için gayret sarfediyordu. Havalar da iyice ısınmıştı. Hıristiyanların oturduğu bir beldeden geçerken, yolun dar olması sebebiyle, ba'zı askerler üzüm bağlarının içinden yürüdüler. Üzümler olgunlaşmış, susuzluktan dudağı çatlamış olan askerlere; "Al beni, ye beni" dercesine bakıyordu. Askerlerden biri dayanamayıp, sahibinin haberi olmadan bir salkım üzüm kopardı. Yerine de, bir keseye koyduğu parayı bağladı. Üzümü de yedi. Çok geçmeden mola verildi. Ordunun arkasından, kan-ter içinde hıristiyan bir köylünün geldiği görüldü. Köylüyü komutana götürdüler. Çok heyecanlı olan köylü, komutanın eline mi, ayağına mı kapanacağını bilemedi. Bir asker, kendi bağından kopardığı üzümün yerine para bırakmıştı. Bağında başka bir zarar yoktu. Böyle bir askere ve komutanına, elbette teşekkür edilmeliydi. Ama komutan bu habere hiç sevinemedi. Bir askerinin, başkasının malını izinsiz almasını bir türlü kabûl edemiyordu, tellâllar çağırtılıp, o asker bulundu. Bu arada, Pâdişâh da hâdiseyi öğrenmişti. Hemen o askerin ordudan atılmasını emretti ve; "Kursağında haram lokma bulunan bir askerin bulunduğu ordu ile zafer ve nusret müyesser olmaz" buyurdu. Hıristiyan köylü, üzümü alan askeri taltif ettirmek için geldiğini, hâlbuki işin tersine döndüğünü arzedince, komutan; "Eğer o asker parayı bağlamamış olsaydı, bu ordunun adı zâlimler ordusu olurdu, işte o zaman o askerin kellesi giderdi. Parayı asmaya bağlamakla kellesini kurtardı. Ama sahibinden izinsiz mal almakla da, seferden men cezasına çarptırıldı" dedi ve o kahraman ordu yoluna devam etti. Belgrat yakınlarında bir yerde konaklama emri verildi. Askerler, çevredeki su ve çeşmelerden istifâde edip abdestlerini tazelemeye, susuzluklarını gidermeye çalışıyorlardı. Çeşmelerden birinin yakınlarında bir manastır vardı.

Manastırın rahibi, Osmanlı askerinin durumunu öğrenip, haçlı askerlerini haberdâr etmek için, manastırdaki rahibelerden birkaçını süsleyip, ellerine verdiği testilerle çeşmeye gönderdi. Rahibelerin geldiğini gören Osmanlı askerleri, hemen çeşmenin başından ayrılıp, rahibelere sırtlarını döndüler. Rahibeler testilerini doldurup gidinceye kadar kimse dönüp kızlara bakmadı. Rahibeler gelip, durumu rahibe anlattılar. Rahip, koparılan üzümlerin yerlerine para bırakıldığını duymuştu ama, bu kadarını beklemiyordu. Bunlar ne biçim insanlardı. Malda mülkte gözleri yok, kadına kıza iltifât etmiyorlar, memleketlerinden günlerce uzaklardaki yerlere kadar geliyorlar, korku ve endişeden uzak bir şekilde canlarını feda ediyorlardı. Hemen kâğıt kalem istedi. Osmanlı askerlerinin karşısına çıkmak için hazırlanan haçlı orduları kumandanlarına mektûp yazdı. Mektûbunda; "Ey haçlı kumandanları!.. Siz bu ordu ile nasıl başa çıkabilirsiniz? Bu insanlar, canlarına ehemmiyet vermiyorlar, çünkü Allah yolunda komutanları emrinde çekinmeden can veriyorlar.

Biliyorlar ki, gidecekleri yer Cennettir. Kadına, kıza, ehemmiyet vermiyorlar, yanlarına gönderdiğim rahibelere sırtlarını döndüler. Mala-mülke ehemmiyet vermiyorlar, bütün mal ve mülklerini terkederek cihâda çıkıyorlar. Herkese karşı iyi davranıp, kimseye zulmetmiyorlar. Ey haçlı kumandanları!.. Siz, onlardaki bu hasletleri ortadan kaldırmadan karşılarına çıkmayınız. Eğer onlarla savaşmaya kalkışırsanız, binlerce askerinizin canına mal olacak acı bir tecrübeden başka birşey elde edemezsiniz" dedi. Ancak haçlı kumandanları, kahraman Osmanlı askerlerinin kılıçlarına yem olmak için birbirleriyle adetâ yarış ettiler. Osmanlı askerine yeni yeni zaferler kazandırdılar. Avrupalılar, kendi kötü hasletlerini Osmanlılara da aşıladıkları zaman onları yenebileceklerini yıllar sonra anladılar. Faaliyetlerini o yönde yoğunlaştırdılar.

Sultan Süleymân Hân devrinde, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz ordusu dünyâda birinci idi. Kültür ve san'at faaliyetleri doruk noktasındaydı, ilim, kültür ve san'at müesseselerinde, Kânûnî'nin himâyesinde kıymetli şahsiyetler yetişip, herbiri eşsiz eserler verdiler. Devrinde yetişen; tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer İslâm ilimlerinde; Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebüssü'ûd Efendi, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Taşköprü-zâde, Kınalı-zâde Ali Efendi, Celâl-zâde Mustafa Bey, Halebî İbrâhim Efendi, Coğrafya'da Pîrî Reîs ve Seydi Ali Reîs ile Anadolu atlası sahibi Matrakçı Nâsuh, hattâtlıkta Şeyh Hamdullah'ın oğulları ve talebeleri meşhûrdu. Şiirde, "Sultân-üş-şu'arâ" Bakî Efendi'nin üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Tasavvufta; Sünbül Sinân Efendi, Merkez Efendi, Pâdişâh'ın defalarca ayağına gittiği Baba Haydar Efendi, Pâdişâhın süt kardeşi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Germiyanlı Ya'kûb Efendi ve halîfeleri meşhûr oldu. Çiftçilik, alçı, çini, ayna, hakkaklık, dokuma ve halı san'atları çok ileri seviyedeydi. Bu devirde yetişen Mîmâr Koca Sinân, Türk-İslâm san'atının birer şaheseri olan eserler yaptı.

Pekçok hayrat ve iyilikleri olan Sultan Süleymân Hân, çok da eser yaptırdı, İstanbul'da Süleymâniye Câmii ve külliyesi, Sultan Selîm, Şehzâdebaşı, Cihangir câmilerini, Rodos'ta kendi adıyla anılan bir câmi, yine Anadolu, Rumeli ve Adalar'da muhteşem câmiler, medreseler, hastahâneler, yollar, köprüler yaptırdı. Bağdad'da İmâm-ı a'zam ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, Konya'da Hazreti Mevlânâ'nın türbelerini ta'mir ettirdi. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye birçok hayır ve hasenatta bulundu.

Avrupalıların "Muhteşem Süleymân", müslümanların "Şanlı Süleymân" lakablarıyla yâd ettikleri Kanunî "Muhibbî" mahlası ile çok güzel şiirler yazdı. Şiirlerinden bir kısmı dîvânında toplandı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, ağaçların karıncalar tarafından istilâ edildiğini görüp, karıncaların kırılması husûsunda, zamanın şeyhülislâmı Zenbilli Ali Efendi'den fetvâ istedi. Suâli şiir şeklinde olup, şöyleydi:

"Dırahtı (ağacı) sarmış olsa karınca,
Zarar var mı karıncayı kırınca."

Zenbilli Ali Efendi de, bu zarif suâle yine şiirle cevap verip, suâl kâğıdının altına şu beyti yazdı:

"Yarın dîvânına Hakkın varınca,
Süleymân'dan alır hakkın karınca."

Kânûnî'nin şiirlerinden ba'zıları şöyledir:

"Son nefeste sakla îmânım benim,
Bulmaya yol âna şeytân-ı racîm,

Mustafâ'nın (aleyhisselâm) hürmetine, ilâhî!
Sen müyesser eyle Cennât-ı nâim."

"Allah Allah diyelim, râyet-i şânı çekelim,
Gözüne sürme deyü dûdî siyahı çekelim,

Pâyimâl eyleyelim kişverini surh-u serin,
Yürüyüp her yana dek, şarka siyahı çekelim."

"Halk içinde, mu'teber bir nesne yok, devlet gibi,
Olmaya devlet, cihanda, bir nefes sıhhat gibi.

Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır.
Olmaya baht ve saadet, dünyâda vahdet gibi.

Ko, bu iş ve işreti (yeme içmeyi) çünkü, fenâdır akıbet,
Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ve adet.

Gelmeye bu şîşe-i cerh-i cerh içre bir saat gibi.

Eğer huzûr etmek dilersen, ey Muhibbî, fariğ ol,

Olmaya vahdet makamı, kûşe-i uzlet gibi.”

Terci’-i bend

“Âlemin her köşesi berhevâ ve berhâdır gider,
Kimi şâdân kimi gamkîn ah ile vâdır gider,

Herkesin bir hâli var amma ki dünyâdır gider,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey gönül cây-ı ikâmet içün değildir bu cihan,
Kim ki gelmiştir buna, âhır gider ol bağrı kan,

İnleyüp derd ile ağlarsan yeridir her zaman,
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Merd isen ey dil sakın umma bu dünyâdan vefâ,
Mehrin umsan eylemez mehr-ü-vefâ asla sana.

Ânın içün buna rağbet eylemez ehl-i safa
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Âlem içre hiç benim bir kimse bilmez hâlimi,
Ölür isem kimseye arz eylemem ahvâlimi.

Gör neler etmiş dahî neyler bu çârh-ı zâlimi,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey Muhibbî, âlem içre çünki hiç gitmez gamın,
Eksik etme işin çeşmin, geceler artsın demin,

Ola kim bunun ile derde bulasın merhemin,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Bu güzel şiirlerin yazarı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân’ın vefâtı üzerine, zamanın en meşhûr âlim ve şâirlerinden Bakî Efendi bir mersiye yazdı. Mersiyesinin ba’zı mısralarında şöyle demektedir:

Gün doğdu. Şâh-ı âlem uyanmaz hâbdân?
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn cenâbdan?

Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber,
Hâk-i cenâb-i südde-i devlet meâbden;

Yansun yıkılsın âteş-i hicranla âfitâb,
Derdinle kaare çullara girsün sehâbdan.

Yâd eylesün hünerlerini kanlar ağlasun,
Tîğın boyunca kâareye batsun kılâbdan.

Aldun hezâr put-gedayi mescid eyledün,
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları.

Âhır çalındı kûs-i râhil ettin irtihâl,
Evvel konağın oldu bustanları...

Minnet Hudâ’ya iki cihanda kılup sa’îd,
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gaazi hem şehîd.

Allahü teâlânın sevgili kullarım nerede olursa olsunlar arayıp bulan Kanunî Sultan Süleymân Hân, o mübârek kimseler için bütün imkânlarını seferber eder, rahatça hizmet etmelerini te’min ederdi. Ancak, fazlaca güvenini kazandığı için fevkalâde yetkiler verdiği vezîr-i a’zamı Makbûl İbrâhim Paşa, Allah dostları ile arasına perde olmaya başlamış, onların gönülleri ferahlatan güzel sohbetlerinden Pâdişâh’ı mahrûm bırakmaya kalkışmıştı. O sırada Mısır evliyâsının büyüklerinden olan İbrâhim Gülşenî de İstanbul’a gelmiş, Pâdişâh’ı ziyâret etmeyi arzu etmişti. İbrâhim Paşa, nâmını çok duyduğu İbrâhim Gülşenî’nin Pâdişâh’la görüşmesine mâni olmak istemişti. İbrâhim Paşa, her fırsatta Şeyhülislâm İbn-i Kemâl Paşa’ya, kadıya, devlet ileri gelenlerine İbrâhim Gülşenî’yi hep kötüledi. Hiç kimseden yüz bulamayınca, Sultan Süleymân Hân ile görüşememesi için çâreler aramaya başladı, İbrâhim Gülşenî’ye iyi davranarak, Mısır’a geri göndermeyi de düşündü. Birgün talebeleri, gözleri görmeyen İbrâhim Gülşenî’yi, Eyyûb’de omuzlarında tezkere ile götürüyorlardı. Sultan Süleymân da Kâğıthâne’den kayık ile geliyordu. Karşıdan bu topluluğu gördü. Yüksek bir kimsenin cenâzesi zannetti. Bostancıbaşı İskender Ağa’ya: “Bu meyyit kimindir?” diye sordu. Bostancıbaşı: “Efendim, İbrâhim Gülşenî’dir. Mısır’dan Sultânımı ziyârete geldi” dedi. Sultan Süleymân Hân:

“Çoktan mı geldi?” Ağa; “Altı aydan fazla oldu efendim” dedi. Sultan Süleymân Hân; “Acaba şimdiye kadar kendileri ile neden müşerref olamadık? Neden arz etmediler?” dedi. İbrâhim Paşa: “Efendim, İbrâhim Gülşenî’nin İran’da, Mısır’da, devlet adamlarından, beylerden çok talebesi var. Onu Mısır’da durdutmamak lâzımdır” deyince, Bostancıbaşı, İbrâhim Gülşenî’yi Pâdişâh’a medh etti. Üstünlüklerini, hâllerini uzun uzun anlattı. İbrâhim Paşa’nın yanıldığını söyledi. Sultan Süleymân Hân’ın kalbi İbrâhim Gülşenî’ye ısınmış ve görüşmek arzusu uyanmıştı, İbrâhim Paşa’ya; “Şeyh İbrâhim Gülşenî hazretleri bu kadar uzun zamandır burada olduğu hâlde, niçin bizimle görüştürmediniz? Yarın da’vet eyle” diye emir verdi. Ertesi gün Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Paşa’dan evvel Kapıcıbaşı Rüstem Ağa’yı İbrâhim Gülşenî’yi da’vet için gönderdi. Rüstem Ağa edeble huzûruna vardı. Pâdişâh’ın selâmını söyledi. Da’vet etti. İbrâhim Gülşenî, da’veti kabûl etti. Rüstem Paşa’ya; “Vezîr-i a’zam olasın” diye duâ etti.

Rüstem Paşa bu duâdan sonra sadr-ı a’zam ve Pâdişâh’a dâmâd oldu. İbrâhim Gülşenî, talebeleri ile saraya geldi. Onların geldiklerini gören İbrâhim Paşa’nın kin damarları kabardı. Onların gelişini sarayın penceresinden seyreden Pâdişâh’a gitti. “Bu hâl, Mısır’a sultan olma iddiasıdır” dedi. Bunun üzerine Sultan Süleymân Hân; “Ben İbrâhim Gülşenî’yi öyle görürüm ki, bütün dünyâyı verseler iltifât etmez. Garazla arz münâsip değildir” diye cevap verdi. İbrâhim Paşa: “Eğer İbrâhim Gülşenî sizinle görüşürse, sizi sihirle aldatmağa kalkabilir. Onun için bir an evvel Mısır’a gönderelim. Yanınıza gelmeden emir çıkarın ki, memleketin selâmeti için bu daha iyi olur” dedi. Sultan Süleymân Hân; “Ben onu uzaktan bir pîr-i fânî gördüm. Cezbesi kalbime ferahlık verdi. Hele gelsin görelim” dedi. İbrâhim Gülşenî’nin talebeleri, hocalarını Sultan Süleymân’ın odasının kapısına kadar tezkere ile getirdiler. Kapıdan, kapıcıbaşı alıp huzûra getirdi. Gözleri görmüyordu. Yüksek sesle selâm verdi. Sultan Süleymân Hân da selâmını sesli aldı. Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî’yi kucakladı. İbrâhim Gülşenî de Sultan Süleymân’ı kucakladı. Sultan Süleymân Hân’ın elleri ve ayakları gerildi. İbrâhim Gülşenî’nin kucağında o koca gövdesi ile bir çocuk gibi kaldı, İbrâhim Gülşenî, o zaman yüzdört yaşında idi. Sultan Süleymân’a çok nasihat etti. Sultan Süleymân Hân, hüngür hüngür ağladı. “Pâdişâhım, her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil. Verdiğin kararların hepsinin hesabını, O’nun huzûrunda vereceğini unutma. Âlimlere hürmet et. Onlara iyi davran, sakın inâd edip onlarla uğraşma. Onların kuvveti Allahü teâlâdandır. Herkesin hakkına riâyet et. Emrin altındakilere ihsânını bol ver. Zulm edersen zâlimlerden olursun. Bizden, Allahü teâlâya gidecek yolu sor. Dergâh-ı Hakka hangi yolla ulaşmak mümkün olur, onu sor. Sormayanlar, sormadıkları ve bozuldukları, başkalarını dahî bozdukları için âhırette mes’ûl olacaklar” dedi. Kollarını kaftanından dışarı çıkardı. Kolları, iki parmak kalınlığı kadar ancak vardı. Orada bulunanlar, bu kadar ince kollarla Pâdişâhı nasıl sıkıp kaldırdı diye hayret ettiler. Sultan Süleymân Hân; “Efendim, sizin duânız bize yeter” dedi. İbrâhim Gülşenî uzun uzun duâ etti ve; “Bizim buraya gelmemiz sizi zâhir gözü ile görmek için idi. İnşâallah...” dedi. Kalkmak istedi. Sultan Süleymân Hân, elinden tutup kaldırdı, İbrâhim Gülşenî; “Allahü teâlâ da sizin desteğiniz olsun” diye duâ etti.

İbrâhim Gülşenî hazretleri ve talebeleri için yüz kişilik yemek hazırlanmıştı. O yemekten binden fazla kimse karnını doyurdu. Yemekler hiç eksilmemişti. Kanunî Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin gözlerini tedâvi etmesi için, kendi göz doktorunu vazîfelendirdi. Çok geçmeden, mübârek kimsenin gözleri tekrar görmeye başladı. Pâdişâha çok duâ etti.

Kanunî Sultan Süleymân Hân anlatır: “Yüzden ziyâde yüksek âlim ile sohbet ettim. Şeyh İbrâhim Gülşenî’den daha yüksek cezbe sahibi ve sözü kalbe te’sîr eden âlim görmedim. Bana nasihat ederken; “Her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil” dediği zaman, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, bütün dünyâyı verseler, o hâle bedel olamaz. Her ne zaman İbrâhim Gülşenî’yi düşünsem, o hâllerden bir hâl hâsıl olur. Bana bir duâ öğretti ki, her ne niyetle okusam, o niyetim, o muradım muhakkak hâsıl olurdu. Bana; “Tebrîz’i fethettiğin zaman, orada çok oturma ve onlardan olan kimseye hükümeti verme. El-mukadderu kâinûn” dedi. Tebrîz’i fethettiğim zaman, bu nasihati unuttum ve Tebrîz beyliğine onlardan birini verdim. Onun için Tebrîz elimizden çıktı.”

İbrâhim Gülşenî Mısır’a gitmeden önce, dört Cum’a Ayasofya Câmii’nde va’z etti. Câmi, dışına kadar cemâatle doldu, İbrâhim Gülşenî’nin sesi çok yüksek olmamakla beraber, en arkadaki cemâat gayet rahat işitirdi. Son Cum’a, Sultan Süleymân Hân da va’zınâ geldi. Va’zın başından sonuna

kadar devamlı ağladı. Va'zın sonunda İbrâhim Gülşenî'ye, Pâdişâh'tan ve diğer kimselerden o kadar çok hediye geldi ki, haddi hesabı aştı. Bunları Sarban Hasen Efendi'ye teslim etti. "Hasen Efendi! Bu gelen eşyadan bir tane bile istemeyiz. Bunları hep fakirlere dağıt" dedi. Bütün hediyeleri fakirlere dağıttılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, zamanın evliyâsının büyüklerinden, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'ye "Ağabey" diye hitâb eder, onun pek yüksek bir zât olduğunu, Hızır aleyhisselâm ile görüştüğünü bilir, kendisini de Hızır aleyhisselâm ile görüştürmesini isterdi. Aralarında geçen bir menkıbe şöyle anlatılır:

Kanunî, birgün kayıkla Boğaz'da gezmeye çıkmıştı. Ortaköy hizasına gelince, kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi çağırttı. O da yanında bir ahbabı ile gelip, kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbabı, devamlı olarak Kânûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanunî bu hâli farkedince, parmağındaki o kıymetli yüzüğü çıkarıp; "Buyurun, daha yakından iyice bakıp inceleyebilirsiniz" dedi. O zât, yüzüğü aldı. Evirip çevirdikten sonra, denize atıverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunanlar çok hayret ettiler. Bir müddet gittikten sonra, o zât inmek istediğini bildirince, kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada denizden bir avuç su alıp Sultân'a uzattı. Avcundaki suda, biraz önce denize attığı yüzük vardı. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. Kanunî elini uzatıp yüzüğü alınca, o zât birdenbire gözden kayboluverdi. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye dönüp; "Ağabey, neler oluyor?" dedi. O da; "O gördüğünüz Hızır idi" dedi. Bunun üzerine Kanunî; O hâlde bizi niye tanıştırmadınız?" deyince, Yahyâ Efendi; "O kendini tanıttı. Ama siz tanımakta geç kaldınız" buyurdu.

1) Târih-i Peçevî

2) Târih-i Solak-zâde

3) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 94

4) Münşeât-ı selâtîn cild-1, sh. 510

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 90

6) Menâkıb-ı Gülşenî sh. 405

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1068

8) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 369

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 440

10) Süleymânnâme (Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi), İstanbul 1248

11) Menâkıb-ı Beşiktaşî Müderris Yahyâ Efendi

12) Hulefâ-i a'zâm-ı Osmâniyye hadarâtının Haremeyn-i şerîfeyndeki âsâr-ı mebrûre ve meşkûre-i hümâyunlar İstanbul 1317 sh. 25

KARA ÇELEBİ (Muhammed bin Hüsameddîn Abdullah)

Osmanlılar zamanında Bursa'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüsâmeddîn Abdullah el-Bursavî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Kara Çelebi ve Hicrî Efendi diye tanınıp meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir: 965 (m. 1557) senesinde vefât etti.

Kara Çelebi'nin babası Mevlânâ Hüsâmeddîn Abdullah, Fâtih Sultan Mehmed Hân Gâzî'nin vezirlerinden olan Karamanlı Mehmed Paşa'nın azâdlı kölelerinden idi:

Kara Çelebi diye tanınan Muhammed Efendi, zamanında bulunan çeşitli âlimlerin sohbet ve derslerinde bulunarak güzel bir şekilde yetişti. İstidâdının çokluğu sebebiyle, kısa zamanda yükselerek kemâle geldi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli yerlerde kadı olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Edirne'de bulunan Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın muîdi. (yardımcısı, ders vekîli) oldu. Buradaki gayretleri ile ve tînetinin güzelliği, hâlinin ve istikâmetinin dosdoğru olması sebebiyle, daha yüksek olgunluklara ve daha yüksek derecelere kavuştu.

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın yanında yetişerek ve daha da olgunlaşarak; Bursa'da Îsâ Bey, Kütahya'da Molla Vâcid, Tire'de Tire, Amasya'da Hüseyniyye, Çorlu'da Çorlu, Bursa'da Manastır, Manisa'da Sultan, İstanbul'da Sahn-ı semân ve Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân medreselerinde müderrislik yaptı. Adı geçen medreselerde talebelere son derece fâideli oldu. Müderrislik vazîfesine devam etmekte iken, kadılık yapmak arzusu gönlüne geldi. Önce Şam'da, sonra Bursa'da kadılık yaptı. Bursa'da iken, buradaki vazîfesinden alınıp, yine Bursa'da Muradiye Medresesi'nde, sonra İstanbul'da Ayasofya ve daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris olarak vazîfelendirildi.

Müderrislik yapıp, Muhammed aleyhisselâmın yolunu, dîn-i İslâmın yüksek hükümlerini talebelere en güzel şekilde anlatmakta ve öğretmekte iken, ikinci defa Bursa kadısı oldu. Sonra Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu.

Kara Çelebi nâmı ile tanınan Muhammed Efendi, çok yüksek ilim sahibi bir zât idi. Vera' sahibi idi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Aklı, zekâsı ve anlayış kabiliyeti pek kuvvetli idi. İlimde sanki bir derya misâli idi. Bilhassa kelâm.ve fıkıh ilimlerinde pek derin olup, bu ilimlere âit her mevzûyu en güzel şekilde bilir ve izah ederdi. Târih ilmine olan aşinalığı da pekçok olup, târihe dâir haber verdiği, anlattığı latif ve zarif hâdiseler, orada olanların hepsini pür dikkat dinlemeğe sevkederdi.

Kara Çelebi hazretlerinin, bilinen apaçık fazilet ve üstünlükleri yanında, şairliği de kuvvetli olup, şiirlerinde "Hicrî" mahlasını (takma adını) kullanırdı.

Hatını kırık, gönlü mahzûn, müşkülü çok, kalbi yaralı olanların bulundukları meclislere gider, fesahat ve belagat san'atıyle öyle güzel sözler söyler, öyle tatlı mes'eleler anlatırdı ki, dinliyenlerin gönülleri ferahlar, kalblerinde rahatlık hissederlerdi.

Kara Çelebi, kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir:

1) Sefînet-üd-dürer: Fıkha dâirdir. 2) Dîvân, 3) Vâkı'ât: Bu kitapta fetvâları toplamıştır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 179

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 246

3) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 495

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 345

5) Keşf-üz-zünun sh. 1199

KARA DÂVÛD BİN KEMÂL

Kânunî Sultan Süleymân Hân devrinde yetişen Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Kemâl İzmitî'dir. Halk arasındaki ismi Kara Dâvûd'tur. Doğum târihi bilinmemektedir, İzmitlidir. 948 (m. 1541) senesinde Bursa'da vefât etti. Yıldırım Bâyezîd semtinde yaptırdığı câminin bahçesine defnedildi.

Kara Dâvûd, İzmit Medresesi'nde; Mevlânâ Lütfî ve Müeyyed-zâde gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Bursa'daki Kâsım Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sonra Trabzon Medresesi'nde görevlendirildi. Bu medresede ilk dersi Kara Dâvûd bin Kemâl verdi. Buradan Edirne'deki Üçşerefeli Medrese'ye daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edildi 922 (m. 1516) senesinde Bursa kadısı oldu. Bu görevden emekliye ayrıldı. Bir süre sonra tekrar bu göreve getirildi Daha sonra kendi arzusu ile emekliye ayrıldı. Çok ihsân sahibi olup, kul haklarına çok dikkat ederdi. Hakkı söylemekten çekinmezdi. Fâzıl, kâmil ve ârif bir zât idi.

Çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları Bunlardır: 1-Şerhu Kasîde-i Nûniyye, 2-Hâşiye-i alet-tasavvurât, 3-Hâşiye-i alet-tasdîkât, 4-Hâşiye-i Şerh-i Metali', 5-Hâşiye-i alâ Şerh-i Şemsiyye, 6-Telhîs-i takrîr-i Kavânin, 7-Hâşiye-i alet-Tehzîb, 8-Şerh-i Delâil-i Hayrat: Bu eser Kara Dâvûd ismi ile meşhûrdur. Muhammed Cezûlî'nin yazmış olduğu Delâil-i Hayrat adlı eserin şerhidir. Kara Dâvûd bin Kemâl, bu eseri şerh ederken, İslâm târihi ile ilgili birçok husûsları da yazmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Şeyh Ebû Hafs Amr bin Ebî Hasen Nişâbûrî, bir eserinde şöyle anlattı: “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), gazâdan dönerken bir yerde konaklamışlardı. Eshâb-ı Kirâmdan Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh), bir haceti için ordugâhtan ayrıldı. O, ordugâha gelmeden önce, Resûl-i ekrem ve Eshâb-ı Kirâm oradan ayrıldılar. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh) geri dönünce İslâm ordusunu bulamadı. Ordunun ne tarafa gittiğini görmek için yüksekçe bir dağın tepesine çıktı. Etrâfına bakınırken, bir savma (bir papazın tek başına yaşadığı yer) gördü. Etrâfında çok kalabalık bir insan topluluğu gördü. Onların yanına gidip, içlerinden birine neden toplandıklarını sordu. O da; “Bu savmada bir râhib vardır) senede bir sefer bize va’z ve nasihat eder. Bu rahip bize bugün nasihat edecek, onun için buraya toplandık. Onun dedikleri ile bir sene amel ederiz” dedi. Hâlid bin Velid (radıyallahü anh) rahibin neler söyliyeceğini dinlemek için orada bekledi. Savmadan genç bir rahip çıktı. O topluluğa doğru gelince, orada bulunanların hepsi ayağa kalktılar. Hepsi ona hürmette bulundular. O rahip yerine oturduktan sonra; “Dağılın. Bu sene ben size va’z etmeyeceğim” dedi. Bunun üzerine cemâat ağlaşarak; “Bir seneden beri sizin va’zınızı bekliyoruz. Hepimiz çok uzak yollardan geldik. Bize va’z etmemenizin sebebi nedir?” diye sordular. Rahip; “İçinizde Muhammed’in eshâbından bir kimse var. Zira ben, aklımda olan ve size söyliyeceğim şeyleri söyliyemiyorum. Onu bulup çıkarmadan size va’z etmem” dedi. Aradılar, fakat Hâlid bin Velîd’i (radıyallahü anh) bulamadılar. Çünkü o onlar gibi giyinmişti ve onların dillerini çok iyi konuşuyordu. Silâhlarını da, oraya gelmeden önce bir yere saklamıştı. Rahip oradakilere; “Hepiniz oturun, onu ben bulurum” dedi. Herkes oturup sustuktan sonra rahip; “Ey Muhammed’in eshâbı! Ben senin nerede olduğunu bilmem. Sâdece Allahü teâlâ bilir. Eğer dînini seviyorsan, dînin ve peygamberin Muhammed hürmetine ayağa kalk” dedi. Onun bu sözleri üzerine Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh) o topluluğun kendisini öldürebileceğini düşünerek ayağa kalkmadı. Rahip yine; “Dînini ve Peygamberini seversen kalk” dedi. Hâlid bin Velîd kendi kendine; “Dînim ve Resûlullahın (aleyhisselâm) yolunda bin canım dahî olsa feda olsun” diye düşünerek ayağa kalktı. Oradakiler ona doğru hücum edince, Rahip; “Onun yanından çekilin. Zira bu kadar çok kişinin bir kişiyi öldürmesi doğru değildir” dedi. Rahip onu yanına çağırarak karşısına oturttu ve ona; “Sen Muhammed’in arkadaşlarının büyüklerinden misin, yoksa küçüklerinden misin?” diye sordu: Hâlid bin Velîd de (radıyallahü anh); “Ne büyüklerindenim, ne de küçüklerindenim. Orta mertebede olanlardanım” dedi. Rahip; “Birşey bilir misin?” diye sorunca, o; “Dînin emirlerini yerine getirecek ve işlerimi görecek kadar bilirim” dedi. Rahip; “Sana suâl sorsam cevap verebilir misin?” diye sordu. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Bilirsem cevap veririm. Bilemezsem bile, dînimizde lâzım olmayan şeyleri bilmemek ayıp değildir. Zira her âlimden üstün bir âlim vardır.” Sonra Rahip şöyle sordu: “Duydum ki, sizin peygamberiniz Muhammed şu haberi vermiş: “Allahü teâlâ Cennet-i a’lâda her ne yarattı ise, onun benzerini dünyâda yarattı.” Bir seferinde de şöyle anlatmıştır: “Allahü teâlâ, Cennette Tûbâ isminde bir ağaç yarattı. Bu ağacın kökü bir olduğu hâlde, Cennetteki her köşkün, her sarayın ve her evin içinde o Tûbâ ağacının dallarından bir dal vardır.” Ben bunun benzerini bulamadım. Acaba dünyâda bunun benzeri var mıdır ve sen bunu bilir misin?” Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Evet bilirim. Onun dünyâda bir benzeri vardır. Allahü teâlâ onun benzeri olarak güneşi yarattı. Güneş doğup tam tepeye geldiği zaman yer yüzünde ne varsa oraya güneş girer” diye cevap verdi. Rahip bu cevâbı beğenerek; “Bu konuşmanla çok güzel cevap verdin. Peygamberinin sözünü doğruladın. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ebû Bekr’in ilmi mi çoktur?” diye sordu. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Eğer sen Ebû Bekr’i (radıyallahü anh) görmüş olsaydın, onun ilim ve irfan hazînesi olduğunu görürdün” diye cevap verdi. Sonra rahip; “Sana birşey daha sorayım. Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: “Cennette dört ırmak akar. Bunların biri şarap, biri bal, biri süt, biri sudur. Bu dört ırmak arasında ara ve hicab yoktur. Dördü de aynı yerden akar. Ama birbirlerine karışmazlar.” Ben bunun da dünyâda benzerini göremedim. Bunun dünyâda bir benzeri var mıdır?” dedi. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Evet vardır. Allahü teâlâ, insanın dimağında birbirinden ayrı dört su yarattı. Onlardan biri kulaktan gelir, acıdır. Biri gözden gelir, tuzludur. Biri burundan gelir, kokmuştur. Biri ağızdan gelir tatlıdır. Asıl maddeleri dimağ iken asla karışmazlar” diye cevap verdi. Bu cevap üzerine rahip; “Güzel dedin. Peyamberinin sözlerini isbât ettin. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ömer-ül-Fârûk’un mu ilmi çoktur?” diye sorunca, Ebû Bekr (radıyallahü anh) için verdiği cevâbın aynısını söyledi. Rahip yine; “İşittim ki, Muhammed; “Cennette çok güzel tahtlar vardır ki, yüksekliği beşyüz senelik yoldur. Sahibi üzerine çıkmak isteyince taht eğilir ve sahibini üzerine alıp kalkar” demiş. Ben aradım, taradım, dünyâda bunun bir eşini bulamadım. Sen bunun bir

benzerini bilir misin?” diye sordu. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Evet bilirim. Sen deveyi görmüyor musun? Ne kadar yüksektir. Ona binmek çok zordur. Fakat bir çocuk yularından çekince boynunu aşağı eğer. Çocuk boynuna binince, başını kaldırır, çocuk sırtına doğru kayarak, sırtına biner. Hazret-i Süleymân aleyhisselâm bütün ordusu ile birlikte bir yere gitmek isteyince, rüzgârlar bulundukları sarayın altına girip onları kaldırdı. Bir günde iki aylık yol aldı. Bu, sizin kitabınızda yok mu?” dedi. Rahip; “Güzel cevap verdin ve Peygamberinin sözlerini isbât ettin. Sen mi âlimsin, yoksa Osman Zinnûreyn mi?” diye sorunca, Hâlid bin Velîd daha önce Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer. İçin verdiği cevâbın aynısını söyledi. Rahip yine; “Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: “Cennet ehli Cennette yerler, içerler, hiçbir zaman içlerinden herhangi birşey çıkarmazlar. Kusmağa bile ihtiyâç duymazlar.” Bunun benzerini dünyâda bulamadım. Sen bir benzerini biliyor musun?” diye sordu. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Evet biliyorum. Allahü teâlâ ana karnında olan çocuğa dört veya beş aylık hâle gelince can verir. O ma’sûm yavru dünyâya gelinceye kadar, her ne arzu ederse Allahü teâlâ anasına o şeyi yemesini nasîb eder. Ananın yediği o şey, o çocuğa gıda olur. Çocuk ne dışarı çıkarır, ne de kusar” diye cevap verdi.

Rahip; “Doğru söyledin. Senin mi ilmin çoktur, yoksa Ali bin Ebî Tâlib’in mi ilmi çoktur?” diye sordu. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh), ona; “Eğer sen Hazreti Ali’yi ve öteki sahâbîleri (r.anhüm) görseydin, bilgi hazînesinin ne demek olduğunu anlardın” dedi. Rahip birşey daha sormak niyetinde olunca, Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “İnsaf et ey rahip! Sen bana dört soru sordun. Müsâade et de, ben sana birşey sorayım. Sen cevap ver, sonra istediğin kadar soru sor” dedi. Rahip sormasını söyledi. Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); “Cennetin anahtarı nedir? Bana söyle” dedi. Rahip; “Îsâ aleyhisselâma ve Meryem’e imân etmektir” dedi. Hâlid bin Valîd (radıyallahü anh); “Onları seversen, Cenneti açan nedir? Doğru söyle” dedi. Rahip cevap veremedi ve sustu. Orada bulunan halk; “Ey rahip, sen bu zâta dört soru sordun. O da hiç beklemeden cevâbını verdi. Şimdi sen niçin susuyorsun? Neden cevap vermiyorsun?” dediler. Rahip: “Ben cevâbını biliyorum. Fakat siz bunu kabûl etmezsiniz. Çünkü bu zâta doğru cevap vermekten başka çârem yoktur. O, ölüm tehlikesi varken, Peygamberi adına and verdiğim zaman hiç çekinmeden ortaya çıktı. Şimdi benden Îsâ aleyhisselâm adına doğru cevap vermemi istiyor. Ben cevap verirsem siz kabûl etmezsiniz. Hattâ beni öldürürsünüz. Onun için susuyorum” dedi. Orada bulunanlar; “Biz niçin râzı olmıyalım? Biz Cennetin anahtarını öğrenmek için buradayız. Doğruyu bildir ki, hepimiz Cennete girelim” dediler. Bunun üzerine rahip; “Miftâh-ül-Cenneti, bu kişinin peygamberi olan Muhammed aleyhisselâmdır. Çünkü O’nun peygamberliğini tasdik etmedikçe, Cennete girilmez! Nasıl anahtar olmayınca odaya girilmezse, anahtarsız Cennete de girilmez” dedi. Bunun üzerine oradakiler; “Biz şimdiye kadar boşu boşuna zahmetler çekip duruyormuşuz. Meğer Muhammed aleyhisselâm Cennetin anahtarı imiş ve O’nun peygamberliğine îmân ile Cennete girilirmiş. Şimdi biz de Allahü teâlânın Resûlünün nübüvvetini tasdik eyledik” dediler ve hep birlikte Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldular.

“Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) mi’raca çıktığı zaman bir vadiye vardı. Bu vadiden güzel kokular geliyordu. Cebrâil aleyhisselâma; “Bu güzel kokular nedir?” diye suâl edince, Cebrâil (aleyhisselâm); “Burada Firavn’ın hanımının ve kızlarının, hizmetçisi olan hâtunun ve çocuklarının kabri vardır. Buraya Cennet meyvaları gelmiştir. Bu güzel koku o Cennet meyvalarının kokusudur” dedi.”

Atâî Horasanî şöyle anlattı: “Kim bir fenâlık yapar veya nefsine zulmeder de Allahtan mağfiret dilerse, Allahı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur” meâlindeki Nisa sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmesi nâzil olunca, şeytan korkunç bir ses ile feryâd eyledi. Sesi öyle yüksek idi ki, yeryüzündeki bütün askerleri işitip, yanına geldiler ve; “Nedir bu hâlin? Bu şiddetli feryadın sebebi nedir?” diye sordular. O da; “Benim hilelerim ile bu ümmete işlettiğim günahların af ve mağfireti hakkında Muhammed’e bir âyet-i kerîme nâzil oldu” dedi. Askerleri bunun hangi âyet-i kerîme olduğunu sorunca, Nisa sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmesini onlara okudu. Sonra şöyle dedi: “Bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ istiğfar edenlere af ve mağfiretini va’d etti. Allahü teâlânın va’dinde dönmek yoktur. Şimdi düşünün. Acaba buna bir hîle yolu bulabilir misiniz?” Onlar; “Hayır, biz böyle bir hîle yolu bilmiyoruz” dediler. Bunun üzerine şeytan onlara; “Hele siz gidip biraz düşünün. Belki bir hîle yolu bulabilirsiniz. Ben de bu arada düşüneyim” dedi. Şeytanın askerleri oradan ayrıldıktan bir süre sonra, şeytan yine bir nâra attı. Bütün askerleri tekrar toplanıp geldi. Şeytan onlara; “Bir yol bulabildiniz mi?” diye sorunca, onlar; “Hayır” cevâbını verdiler. Şeytan; “Ben bir hîle yolu buldum” dedi.

Avânesi bunun ne olduğunu sorunca şöyle dedi: “O büyük Peygamber âhırete intikâl ettikten sonra, ümmetine güzel amel sûretinde çeşitli bid’atler işletelim. Bunları ne Peygamberleri, ne halîfeleri ne de eshâbı yapmış olsun. Böyle amelleri onlara güzel göstermek sûretiyle, onlar o bid’atleri sünnet sanıp ısrarla üzerine düşüp yaparlar. O yaptıkları amelden de tövbe ve istiğfar etmezler. Bu işledikleri bid’atlerle onların Cehenneme girmelerini sağlar, muradınıza erersiniz” dedi. Allahü teâlâ cümlemizi şeytanın şerrinden muhafaza eylesin. Âmin!

Şöyle anlatılır: “Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) zamanında, yahudi âlimlerinin bir başkanı vardı. Bu bilgin Şam’da oturuyordu. Birgün kendi kendine; “Muhammed’in dîni gün geçtikçe yayılmaktadır. Onun sıfatları Tevrat’ta vardır. Bu yüzden ben tenhâ bir yerde oturup Tevrat’ı dikkatlice okuyayım, O’nun vasıflarının bulunduğu yaprakları yırtıp ateşte yakayım. Sonra benden O’nun sıfatlarını soran olursa; “O’nun sıfatları Tevrat’ta yoktur” diyeyim. Böylece yahudi taifesi ona inanmamış olur” diye düşündükten sonra, bir Cumartesi günü gizli bir odaya girdi. Tevrat’ı dikkatlice okumaya başladı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek sıfatlarının dört yaprakta yazılı olduğunu gördü. O dört yaprağı koparıp ateşte yaktı. Ertesi Cumartesi gözümden kaçmış yer olabilir düşüncesi ile yine gizli bir odaya girdi ve Tevrat’ı dikkatlice okumaya başladı. Bu sefer Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) vasıflarını sekiz sahifede buldu ve onları yırtıp yaktı. Fakat bu durum kendisini şaşırttı. Ertesi Cumartesi yine bir odaya girip, Tevrat’ı baştan sona kadar okumaya başladı. Bu sefer Server-i âlem efendimizin (aleyhisselâm) sıfatlarını onaltı sahifede buldu. Bu durum üzerine kendi kendine şöyle düşündü:

“Bu ilginç bir sırdır, ilk hafta dört yaprakta O’nun sıfatlarını buldum. O yaprakları yaktım, ikinci hafta sekiz yaprakta O’nun sıfatlarını buldum. O yaprakları da yaktım. Bu hafta ise onaltı sahifede buldum. Onları da yakarsam, haftaya otuziki sahifede O’nun sıfatlarını bulurum. Bu durum, ancak Allahü teâlâ tarafından olan bir iştir. En iyisi Medîne-i münevvereye gidip, peygamberlik da’vâsında bulunan Muhammed’i göreyim. Eğer bu Tevrat’ta yazılan sıfatlar onda varsa, O’nu tasdik edip îmân edeyim. Şayet o sıfatlar O’nda yoksa; “O büyük Peygamber Tevrat’ta yazılıdır. Fakat sen o değilsin” diyeyim. Böylece bu müşkilimi çözmüş olayım.” Sonra hemen hazırlanmaya başladı. Şam’daki yahudiler ona engel olmak istedilerse de, onları dinlemeyerek; “Muhakkak gidip bu müşkilimi çözeceğim” dedi ve yola çıktı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) âhırete intikâl ettiğinin üçüncü gününde, bilgin Medine’ye girdi. Yolda Eshâb-ı Kirâmdan birisine rastlayıp. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) nerede olduğunu sordu. O Sahâbî de onu mescide götürdü. Ebû Bekr (radıyallahü anh) ve Eshâb-ı Kirâmdan birçok zât mescidde oturuyorlardı. Yahudi bilgin içeri girip; “Selâm sana yâ Muhammed!” deyince, orada bulunan bütün Eshâb-ı Kirâm O’nun mübârek ism-i şerîflerini duydukları için ağlamaya başladılar. Bunun üzerine yahudi: “Muhammed’e ne oldu? Aranızda değil mi?” diye sorunca, Hazreti Ebû Bekr, “Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) âhırete intikâl edeli üç gün oldu” dedi. Bu sözleri duyan yahudi; “Keşke anamdan doğmasaydım. Keşke Tevrat’ta O’nun vasıflarını görmeseydim, Ne olurdu O’nun mübârek cemâlini bir kere görmüş olsaydım” diyerek ağlamaya başladı. Onun bu feryadını duyan Hazreti Ali ona; Sen o yayudi değil misin ki, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) olan düşmanlığından ötürü, O’nun vasfı Tevrat’ta bulunmasın diye tenhâ bir yere girip, Tevrat’ı okudun. Sonra dört yerde O’nun sıfatlarını gördün ve o yaprakları yırtıp yaktın. Ertesi hafta sekiz yerde bulup onları da yaktın. Ertesi hafta onaltı yerde buldun. “Bu hikmet-i ilâhîdir” diyerek buraya gelen sen denilmişin? O hâlin ne idi? Şimdi bu muhabbet ve feryadın nedir?” diye söyledi. Yahudi onun bu sözleri üzerine; “Eğer Peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed peygamber olsaydı, kelâmında ayrılık olmazdı. O; “Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra hiç kimseye peygamberlik verilmez” diye buyurmadı mı?” deyince, Hazreti Ali; “Evet buyurdu” dedi. Bunun üzerine Yahudi; “Evet O haber verdi. Fakat şimdi âhırete intikâl etmiş bulunuyor.

Sen benim Şam’da kendi evimde hanımımın, evlâdımın ve hiç kimsenin haberi olmadan gizlice yaptığım bir işi nereden bilirsin? Sana vahy mi geldi? Yoksa sen Peygamber misin?” diye sorunca, Hazreti Ali şöyle dedi: “Ben peygamber değilim. Ama O’nun dâmâdı ve amcasının oğluyum. O, âhırete teşrîf etmeden önce bana şöyle buyurdu: “Yâ Ali! Ben âhırete teşrîf ettikten üç gün sonra, Şam’dan bir yahudi gelip sevgisini izhâr edecektir. O yahudiye gizlice işlediği kabahatten haber ver. Bana Cebrâil bildirdi. Bu mu’cize ona yeter. İmân etsin.” Ben de sana o büyük Peygamberin sözlerini söylüyorum.” Yahudi;

“Bu. O’nun peygamberliğine bir delîldir. Bir delîl daha bulun, îmân edeyim. Şüphem kalmasın” dedi. Hazreti Ali ona ne, istediğini sordu! Yahudi. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek vücûdlarına giydiği gömleği istedi. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) giymiş olduğu bir gömleği getirdiler. Yahudi gömleğe bakıp kokladıktan sonra şöyle dedi: “Gerçekten, bu gömleği giyen, Tevrat’ta vasfı anlatılan âhır zaman Peygamberidir. Zîrâ, bu kokunun O’ndan başkasında bulunması mümkün değildir. Şimdi bana O’nun kabr-i şerîfini gösterin; Orada îmân edeceğim.” Yahudiyi oraya götürdüler. Orada îmân etti ve Allahü teâlâya şöyle niyazda bulundu: “Yâ Rabbi! O, Resûle aşkım ve muhabbetim çoğaldı. Rûhumu alıp, beni O’nunla görüştür.” O anda Kelime-i şehâdet getirip, rûhunu teslim etti. Namazı kılındıktan sonra Bâki’mezarlığına defn olundu.”

Şeyh Sa’dî Şirâzî bir eserinde şöyle bildirdi: “Eski sultanlardan biri, Hızır aleyhisselâmın ölü veya diri olduğuna dâir delîl istedi. Bu yüzden vezirini çağırıp ona; “Hızır aleyhisselâm diri midir?” diye sordu. Vezîr, diri olduğunu söyleyince sultan; “Onu da’vet et gelsin” dedi. Bunun üzerine Vezir; “Onun nerede olduğu bilinmez ve aramakla bulunmaz” dedi. Sultan bulunması için çok ısrar edince, vezir; “Bu iş benimle olmaz. Zîrâ bizden çeşit çeşit zulümler zâhir olmaktadır. Bunun için, onun bizimle görüşmesi mümkün değildir. Onu bulmasını şeyhülislâmdan iste. Bu iş için o daha münâsiptir. Bulursa ancak o bulur” dedi. Sultan, şeyhülislâmı huzûruna da’vet ederek, Hızır aleyhisselâmı bulmasını istedi. Şeyhülislâm bulamıyacağını söyleyince, sultan çok ısrar etti. Bunun üzerine şeyhülislâm sultandan bir süre tanımasını istedi. Bu arada fakir bir zât şeyhülislâmın huzûruna gidip; “Hızır aleyhisselâmı’ arıyormuşsunuz. Beni pâdişâhla buluşturun. Ben onu bulurum” dedi. Şeyhülislâm, o fakir zâtı sultânın huzûruna götürdü ve; “Bu kişi Hızır aleyhisiselâmı bulacak” dedi. Sultan ona; “Hızır aleyhisselâmı ne zaman getireceksin?” diye sorunca, o şahıs; “Bu iş için zamana ihtiyâç vardır. Bana kırk gün müsâade et Bu arada yiyecek bir şeyler de ta’yin eyle. Hiçbir şeye ihtiyâcım kalmasın. Ben de bu arada ihlâs ile ibâdet edeyim.

Böyle olunca, Hızır aleyhisselâmı bulup size getirebilirim” dedi. Sultan bu zâtın dediklerini kabûl etti ve hergün kendi yiyeceklerinden belli bir miktarının onun evine gönderilmesini emretti. Bir miktar da kendisine verdi. Eve gittiğinde, elindekileri hanımı görünce, onların ne olduğunu sordu. O da durumu hanımına anlatınca, hanımı; “Sen”, Hızır aleyhisselâmı tanıyor musun?” diye sordu. O zât tanımadığını söyledi. Bunun üzerine hanımı; “Kırk gün sonra nasıl bulup da sultâna götüreceksin?” diye sorunca, o zât; “Ben de bilmiyorum. Buna, ihtiyâcımızdan dolayı mecbûr oldum, fakat böyle yaptığıma pişmânım” dedi. Aradan otuzdokuz gün geçip, kırkıncı gün olunca, sultan o zâta; “Yarın Hızır aleyhisselâmı getirsin?” diye haber gönderdi. Ertesi gün sultan iki süslü atı o zâtın evine gönderdi. O zât hayâtından ümîdi keserek, güzelce bir abdest aldıktan sonra, iki rek’at namaz kıldı. Allahü teâlâya duâ etti ve Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) vesile ederek kurtulmasını taleb etti. Sonra sultânın huzûruna gitti. Bu sırada o zâtın yanında ma’sûm bir çocuk zâhir oldu ve sağ tarafında durdu. Sultan; “Hızır ne zaman gelecek” dedi. Bunun üzerine o zât; “Sultânım, ben hayâtımda hiç Hızır aleyhisselâmı görmedim. Fakat fakirliğimden dolayı bu yola başvurdum. Hızır zor durumda olan insanları kurtarır. Beni fakirlikten kurtardığın için bana göre Hızır sensin” dedi ve sustu. Sultan hiddetlenerek; “Fakirim deseydin, sana birşeyler verirdik. Fakat sen Hızır aleyhisselâmı bulurum diyerek, kırk gündür bize niçin eziyet ettin?” dedikten sonra, başvezîre; “Şimdi buna ne ceza verelim?” diye sordu. Vezîr, sultâna; “Emîr ver, bunu parça parça etsinler ve her parçasını bir sokak başına assınlar. Böylece herkese ibret olur. Bundan böyle hiç kimse sultanın huzûrunda yalan söylemez” dedi; O zâtın yanında duran ma’sûm çocuk;

“Herşey aslına dönecektir” dedi. Sonra sultan, ikinci vezire; “Buna ne yapalım?” diye sordu, ikinci Vezîr, “Bunu bir dibeğe koyup, döve döve keşkek gibi yapalım. Sonra her sokak köşesine bir parça bırakalım. Böylece herkese ibret olur. Bundan böyle hiç kimse sultânın huzûrunda yalan söylemez” dedi. Yine o ma’sûm çocuk, önce söylediği gibi; “Herşey aslına dönecektir” dedi. Bu sefer sultan, üçüncü vezire aynı soruyu sorunca, üçüncü vezir; “Başvezîr ve paşa karındaşlarımız güzel söylediler. O, böyle cezaya lâyıktır. Fakat bu şahsın ihtiyâcı çok olmasaydı, kendisini böyle bir tehlikeye atmazdı. Devletli sultânımıza yakışan af ile muâmeledir. Emîr ve ferman sultânımızındır” dedi. Yine o ma’sûm çocuk; “Herşey aslına dönecektir” dedi. Pâdişâh, o zâta; “Bu çocuk senin neyin olur?” diye sorunca, o da; “Benim tanıdığım değildi!” Buraya geldiğim zaman, yanıma geldi

durdu. Ben de sizin hizmetçiniz sandım” dedi, Sultan ona; “Sen kimsin? Bunlar birbirine benzemeyen söz söyledikleri hâlde, sen üçüne de aynı cevâbı verdin” dedi. O ma’sûm çocuk; “Bu şahıs sana kimi getirecekti?” diye sorunca, sultan; “Hızır aleyhisselâmı getirecekti” dedi. Bunun üzerine çocuk; “Sultânım, senin bu baş vezirin bir kasabın oğludur. Halkı kırmaktan başka hiçbir işe yaramaz, ikinci vezirin bir ahçı oğludur. Bu da halkı dövmekten başka bir işe yaramaz. Üçüncü vezîr ise, bir vezirin oğludur. Aslına çekip dâima suçluları af eder ve ihsânda bulunur. İşte Hızır benim. Hızır’la buluşmaktan maksad nasihattir. Eğer benden nasihat istersen, sana nasihatim şudur “Baş vezirini bu görevden alıp, kasapbaşı yap. Varsın hayvanları kesmeğe devam etsin, ikinci vezirini bu görevden alıp, ahcıbaşı yap. Keşkek yapmaya devam etsin. Üçüncü vezirini de başvezir yap. Senden bir ricam var. Bu zâta ta’yin ettiğin şeyleri kesme” dedikten sonra kayboldu. Sultan onu bulmalarını emretti. Aradılar fakat bulamadılar. Durumu o zâta sordular. O da; “Daha önce onu görmemiştim. Burada gördüm” dedi. Sultan, Hızır aleyhisselâmın söylediklerini hemen yerine getirdi ve o zâta gönderdiği şeyleri de kesmedi.”

İbrâhim aleyhisselâmın amcasının, Sârâ isminde çok güzel bir kızı vardı. Sârâ, İbrâhim aleyhisselâmın mu’cizelerini gördükten sonra, Hazreti İbrâhim’in yanına geldi ve îmân etti. Sonra İbrâhim aleyhisselâma; “Dilerim ki beni zevceliğe kabûl edersin” dedi. Hazreti İbrâhim de kabûl etti. Allahü teâlâ, ona şöyle vahyetti: “Yâ İbrâhim, Sârâ’yı da yanına al. Nemrûd’un yanına git Onu imâna da’vet eyle. Eğer îmân etmezse, ona bir azap edeyim görsünler.” Bu emir üzerine Hazreti İbrâhim, yanında Sârâ olduğu hâlde Nemrûd’un huzûruna geldi ve; “Ey Nemrûd, gel Allahü teâlâya îmân et O’nu bir olarak kabûl et. Eşi ve benzeri olmadığını söyle. Beni de O’nun gönderdiği hak peygamber bil. Yoksa Allahü teâlâ sana azap gönderecek” dedi. Bu sözler üzerine Nemrûd; “Ben, seni iki sefer öldürmek istedim. Fakat sen onlardan kurtuldun. Artık seninle işim yoktur. Sen buradan git” dedi. İbrâhim aleyhisselâm, Îmân etmesi için ısrar etti ise de, Nemrûd imân etmedi. O da Sârâ’yı alıp oradan ayrıldı. Sonra, Nemrûd gün geçtikçe küfrünü arttırdı. Allahü teâlâ şöyle vahy indirdi: “Yâ İbrâhim! Git, Nemrûd’u dîne da’vet eyle.” Bu emri yerine getirmek için, İbrâhim aleyhisselâm Nemrûd’un yanına gidip; “Ey Nemrûd! Allahü teâlâdan kork. Halkı azdırıp küfür ve dalâlete sokarsın. Kendini Allahü teâlâya şerik koşarsın. Benim Rabbim diridir, ölümsüzdür. Bütün noksan sıfatlardan da münezzehtir, îmâna gel. Allahü teâlâdan kork. Sana azap gönderir” dedi. Tam kırk gün Nemrûd’u îmâna da’vet eyledi. Fakat Nemrûd îmân etmedi. Sonra Cebrâil aleyhisselâm, Hazreti İbrâhim’in yanına gelip; “Allahü teâlâ sana selâm söyledi. Şu emri verdi. Nemrûd’a haber ver. Ne kadar askeri varsa alıp sahraya gelsinler, ona asker göndereceğim” diye bildirdi. Bu emir üzerine İbrâhim aleyhisselâm, hemen Nemrûd’un yanına gidip; “Ey Nemrûd, askerlerini al ve sahraya çık. Allahü teâlâ sana asker gönderecek” dedi. Nemrûd ona; “Ne askeri gönderecek?” deyince, İbrâhim (aleyhisselâm); “Allahü teâlâ yarattığı mahlûkâtın hepsinin en hakîri ve en zayıfı olan sivrisineği gönderecek” dedi. Nemrûd; “Sivrisinek Rabbinin askeri midir?” diye sorunca, İbrâhim aleyhisselâm;

“Evet bütün yaratıklar Rabbimin askeridir” dedi. Sonra Nemrûd, askerlerine hazır olmalarını emretti. Hepsi zırh giydiler. Başlarına da miğfer geçirdiler. Sonra da sahrada toplandılar. Askerlerin adedi. Çok fazlaydı. Nemrûd, bu askerlerin arkasında duruyordu. Allahü teâlâ, sivrisineklerin başkanına; “Askerini al. O Nemrûd’u ve askerlerini yiyip helak eyle” diye emir verdi. Bu emir üzerine bütün sivrisinekler sahraya toplandılar. O kadar çok sivrisinek geldi ki, güneş görünmez oldu. Çeşit çeşit korkunç sesler çıkararak, askerlerin üzerine hücum ettiler. Nemrûd, üzerine konan sivrisineklerin öldürülmesini emretti. Sivrisinekler, askerlerin zırhlarının altlarına girerek hepsini helak eylediler. Nemrûd bunu görünce, hemen saraya kaçtı ve her tarafın kapatılmasını emretti. Nemrûd’un öldürülmesi için, bir kanadı olmıyan bir sivrisinek ta’yin olmuştu. O sinek Nemrûd’un peşine takılıp, anahtar deliğinden içeri girdi.

Nemrûd’un yüzünün hizasına gelerek vızıldamaya başladı. Nemrûd, gece gündüz uyumadan o tek kanatlı sivrisinekle savaştı. Fakat bir türlü sivrisineği öldüremedi. Sivrisinek, zafer kazanıp onu soktu. Soktuğu anda, orası şişti. Nemrûd onun ağrısından feryâd ederken, sinek burnundan içeri girdi ve beynine kadar ulaştı. Sinek orada vızıldayıp, beynini yemeğe başladı. Nemrûd, hizmetçisine gece-gündüz başını ovdurmaya başladı. Çünkü sineğin vızıltısından beyni zonkluyordu. Kırk gün başını ovdurmaya devam etti; Bundan sonra, sinek içerde büyüdüğü için, artık, ovmak fayda etmiyordu. Bezden tokmak yaptırıp, gece-gündüz kafasına vurdurmaya başladı. Kırk gün de böyle geçti. Sinek daha

büyüyünce, bunlar da fayda vermedi. Daha büyük tokmak yaptırdılar. Vurmaya devam ettiler. Hizmetçiler bu işten bıktılar. Aralarında; “Tanrılık da’vâsı ediyor da, başından bir sineği çıkarmağa gücü yetmiyor” diyorlardı. Tokmakları büyüttüler. Nemrûd’un kuvvetli bir hizmetçisi vardı. Hizmetçiler birgün ona gidip; “Öyle kuvvetli vur ki, bizi bu azaptan kurtar” dediler. Onların ısrarlarına dayanamıyarak, tokmağın içine taş koyup, var kuvvetiyle Nemrûd’un kafasına vurdu. O anda, Nemrûd’un kafası ikiye bölündü, içinden, serçe büyüklüğünde bir sivrisinek çıktı. Allahü teâlâ ona diğer kanadını da ihsân etti. O uçup oradan gitti. Nemrûd da Cehennemi boyladı.

İbrâhim aleyhisselâm, hanımı Sârâ ile oradan ayrılıp Mısır’a hicret etti. O zamanlar Mısır’da zâlim bir pâdişâh vardı. Bu pâdişâh, kadın meraklısı idi. Nerede güzel bir kadın olduğunu duysa, onu sarayına getirtirdi. İbrâhim aleyhisselâm, bu durumu öğrenince çok üzüldü. Hazreti İbrâhim, hanımı Sârâ’yı bir sandığa koyup deveye yükledikten sonra, bir kervan ile Şam’a doğru gitti; Yolda pâdişâhın adamları önlerine çıktı. Herkesin malına bakıp, ona göre haraç alıyorlardı. Sıra İbrâhim aleyhisselâma gelince, sandığı açmak istemedi. “Ne kadar haraç isterseniz vereyim” dedi. Onlar kabûl etmediler. Hazreti İbrâhim ne kadar üsteledi ise de, onlar sandığı açtırdılar. Sandığın içinde çok güzel bir kadın olduğunu gördüler ve; “Bizim pâdişâhımız böyle güzel kadınları arar. Onun için bu kadını ona götürmek zorundayız” dediler, İbrâhim aleyhisselâm ve Sârâ’yı alıp, pâdişâhın huzûruna çıkardılar. Pâdişâh, İbrâhim aleyhisselâma; “Bu senin neyin oluyor?” diye sordu. Hazreti İbrâhim pâdişâhın sorusuna “Kardeşimdir” dedi. Çünkü karısı olduğunu söyliyeni öldürüyordu. Burada kardeşimdir demekle; “Dinde kardeşim” demeği murâd etti. Padişâh, Sârâ’yı haremine gönderdi. İbrâhim aleyhisselâm bu duruma çok şaşırdı. Allahü teâlâ, Sârâ’nın bulunduğu köşkün bütün duvarlarını billur gibi saf ve şeffaf eyledi. İbrâhim aleyhisselâm, Sârâ’yı ve pâdişâhı rahatlıkla görüyordu. Akşam, pâdişâh Sârâ’yı dileyerek elini uzatmak istedi. Sârâ onun bu hâlini görünce; “Benden uzak dur, ey pâdişâh, yoksa sen bilirsin” dedi. Pâdişâh, Sârâ’nın sözünü dinlemedi. Tekrar elini uzatmak istediği anda, eli ayağı kurudu. Bütün bedeni ve a’zâları tutuldu. Köşk şiddetli bir şekilde sarsılmaya başladı. Bu durumu gören pâdişâh; “Ey Sârâ! Yüce Hak teâlâya niyaz eyle. Bu köşk dursun. A’zâlârım da eski hâlini alsın. Bir daha sana karşı kötü niyet beslemem. Seni İbrâhim’e teslim ederim” dedi. Bunun üzerine Sârâ, Allahü teâlâya niyaz etti. Köşkün sallanması durdu. Pâdişâhın a’zâları eskisi gibi oldu. Tekrar Sârâ’ya el uzatmak isteyince, Pâdişâhın elleri ve ayakları kurudu. Tekrar Sârâ’ya yalvardı. Bu hareket birkaç kere tekrar etti. Sonunda pâdişâh cân-ı gönülden tövbe etti ve Sârâ’ya; “Şimdiden sonra, benim kızkardeşim ol” dedi. Sârâ’dan af dileyerek, câriyesi Hacer’i ona hediye olarak verdi. Hacer, Sâlih aleyhisselâmın soyundan geliyordu. Sârâ da bu câriye’yi İbrâhim aleyhisselâma hediye etti. O da Hacer’i nikâh ile kendisine hanım olarak kabûl etti. Hacer’den İsmâil aleyhisselâm doğdu. Bu duruma çok üzülen Sârâ’ya, Allahü teâlâ İshâk aleyhisselâmı ihsân eyledi.

İshâk aleyhisselâmın doğuşu şöyle anlatılır: “İbrâhim aleyhisselâmın, misâfirsiz yemek yememek mübârek âdeti idi. Eğer misâfir bulamazsa, o gün oruç tutardı. Bir seferinde, onbeş gün süreyle evine götürecek misâfir bulamadı. Bu yüzden çok üzüldü. Tam bu sırada bir grup melek geldi. Bunlar, Lüt kavmini helak etmek için yeryüzüne inmişlerdi. Çok güzel insan sûretinde idiler. Başlarında Cebrâil, isrâfil ve Mikâil vardı, İbrâhim aleyhisselâmın yanına gelip selâm verdiler. O, selâmlarını alarak çok sevindi. Küçük bir buzağıyı kesip, pişirdi ve misâfirlerin önüne çıkardı. Fakat onlar yemeğe ellerini sürmediler. Onlara; “Niçin yemiyorsunuz?” diye sordu. Onlar; “Biz değerini vermeden yemek yemeyiz” dediler, İbrâhim aleyhisselâm; “Benim taâmımın değeri, başında Besmele çekmek, sonunda Elhamdülillah demektir. Böyle deyin ve buyurun yiyin” deyince, Cebrâil aleyhisselâm, diğerlerine bakarak; “Bu İbrâhim (aleyhisselâm), Allahü teâlânın onu kendisine Halîl yapmasına gerçekten lâyıktır” dedi ve önlerinde bulunan pişmiş buzağı etini eliyle sıvayınca, Allahü teâlânın izni ile buzağı dirildi ve koşarak annesinin yanına gitti, İbrâhim aleyhisselâm onların bu hâlini görünce, melek olduklarını anladı ve kendi kendine; “Acaba niye geldiler?” diye düşündü. Cebrâil (aleyhisselâm), Hazreti İbrâhim’in korkusunu anladı. Kendilerini tanıttılar ve Lût kavmini helak etmeye gittiklerini anlattılar, İbrâhim’in (aleyhisselâm) hanımı Sârâ da orada bulunuyordu. Cebrâil (aleyhisselâm) ona dönerek; “Ey Sârâ, Allahü teâlâ senden İshâk isminde bir erkek çocuk dünyâya getirecek. Onun da Ya’kûb isminde bir oğlu olacak” deyince, Sârâ; “Ben çocuk doğurabilir miyim? Ben doksandokuz yaşındayım. Kocam İbrâhim ise yüzyirmi yaşındadır. Bizden çocuk olması çok acâib olur” dedi. Melekler ona; “Sen Allahü teâlânın işine

acâib mi diyorsun? Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Onun işine ve emrine teaccüb edilmez. Allahü teâlânın rahmeti, üstün ni’metinin devamı ve bekâsı, her ân artıp çoğalması sizedir” dediler. Onlar gittikten bir süre sonra Sârâ, Allahü teâlânın izni ile İshâk aleyhisselâma hâmile kaldı ve sonra İshâk aleyhisselâm doğdu.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 400

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 399

3) Kara Dâvûd

KARA SEYYİDÎ HAMÎDÎ

İlmiyle âmil, veliy-yi kâmil olan evliyânın büyüklerinden. Kara Seyyidî Hamîdî, Osmanlılar devrinde yetişen büyük âlimlerdendir. Hamîd (Isparta) ilinde doğduğu için Hamîdî diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 913 (m. 1507) senesinde İstanbul kadısı iken vefât etti.

İlk zamanlarında âlimlerin kitaplarını çok okuyarak, onlardan ders alarak yetişti. Sonra Alâüddîn Ali Fenârî’nin hizmetine kavuştu. Çok gayretli idi. Hocasının himmet ve yardımları ile kısa zamanda, yüksek derecelere kavuşup, kâmil bir âlim oldu. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, önce Sivas Medresesi’ne, sonra Bursa’da Sultan Murâd Hân Medresesi’ne ta’yin oldu. Bundan sonra, İznik’te Sultan Orhan Gâzî ve Bursa’da Sultan medreselerinde vazîfe yaptı. Daha sonra, Sahn-ı semân medreselerinden Çınarlı Medrese’ye müderris oldu. Burada, herbiri yüksek anlayış, zekâ ve firâset sahibi olan talebelere, ilim âşıklarına ders vermeye devam ederken emekli oldu. Seyyidî Hamîdî (radıyallahü anh), vaktin kıymetini çok iyi bilirdi. Ömrünü ilim öğrenmek ve insanlara hizmet ile geçirdi. İnsanlar tarafından çok sevilir, sayılır, hürmet edilirdi. Mütevâzi, alçak gönüllü idi. Fakat vakûr ve heybetli idi.

Kara Seyyidî Hamîdî, Seyyid Şerîf Cürcânî’nin (radıyallahü anh) Şerh-i Miftâh’ına ve Şerh-i Mevâkıfına haşiye yazdı. Ayrıca Risâlet-ül-cu’l isminde bir eseri ve Arabî şiirleri vardır. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Hamîdî’ye vakfiyelerinin defterini tutturdu. Vakıf işlerini bitirdikten sonra, İstanbul kadılığına ta’yin olundu. 913 (m. 1507) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 120

2) Osmanlı Müellifleri sh. 398

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 313

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 130

5) Keşf-üz-zünûn sh. 858

KASTALÂNÎ

Fıkıh, hadîs ve kırâat âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdülmelik bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali Askalânî’dir. Künyesi Ebü’l-Ab’bâs olup lakabı Şihâbüddîn’dir. Kastalânî diye meşhûrdur. 851 (m. 1448) senesi Zilka’de ayının onikinci günü, Kâhire’de doğdu. 923 (m. 1517) senesi Muharrem’in yedisinde, Cum’a gecesi Kâhire’de vefât etti. Cenâze namazı Cum’a’dan sonra Ezher Câmii’nde kılınıp. Kâdı Bedreddîn Aynî türbesine defnedildi.

Kastalânî, Mekke-i mükerremede uzun süren iki ayrı ikâmeti hâriç, bütün ömrünü Kâhire’de geçirdi. Küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok âlimden ders okudu. Kırâat ilmini; Sirâcüddîn Ömer bin Kâsım Ensârî, Zeynüddîn Abdülganî Heytemî, Şihâbüddîn bin Esed, İbn-i Tûlûn Câmii İmâmı Şemsüddîn bin Hımsânî, Zeynüddîn Abdüddâim ve el-Ezheri’den öğrendi. Fıkıh ilmini; Fahrüddîn Maksî, Şihâbüddîn İbâdî, Şemsüddîn Bâmî, Burhânüddîn Aclûnî ve İbn-i Hacer Askalânî’den, hadîs-i şerîf ilmini; Meyûnî, Radıyyüddîn, Evhâkî, Sehâvî, Şâvi ve başka âlimlerden öğrendi. İcâzet

(diploma) aldı. Fıkıh, hadîs, kırâat, tasavvuf, târih ve birçok ilim dalında üstün bir dereceye yükseldi.

884, 894 (m. 1479, 1489) senelerinde Mekke-i mükerremeye gitti ve mücavir olarak kaldı. Oradaki âlimlerle görüştü. Derslerini dinledi. Gamrî Câmii ve Serîfiyye'de va'z etti. İnsanlar, akın akın gelip dersini dinlediler. Karâfe'deki medresenin başmüderrisi oldu. Çok talebe yetiştirdi. Mısır'daki âlimlerle, ilim meclislerinde müzâkerelerde bulundu.

Kastalanî; zühd, vera' ve takvâ sahibi idi. Hatâ ve yanlışını gösterene kırılmaz, bilakis onu takdîr eder, sevgi gösterirdi.

Âlâî onun hakkında şöyle dedi: "O, faziletli, dînine bağlı, iffet sahibi bir zât idi. Ömrünü, okumak, okutmak ve ibâdetle geçirdi."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demektedir: "O, zamanındaki insanların en nûrânî yüzlüsü olup, uzun boylu idi. Kur'ân-ı kerîmi, ondört rivâyet üzere çok güzel okurdu. Okumasından en katı kalbli kişilerin kalbi yumuşar, dayanamayıp gözyaşı dökerlerdi. Namazda, mihrâbda okurken, cemâat huşû' ile kendinden geçer, ağlamaktan ayakta duramazlar yere düşerlerdi. Medîne-i münevverede, Peygamberimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâreti esnasında, O'na olan muhabbeti sebebiyle kendinden geçerdi. Sonra da bu muhabbetinin neticesi olarak, Peygamberimizin (aleyhisselâm) hayâtını anlatır: "Mevâhib-i Ledünniyye" adlı eserini yazdı. Eseri, bütün müslümanlar arasında meşhûr oldu. Gözyaşlarıyla okundu. Bu eseri, Câmi-ül-Ezher müderrislerinden Allâme Muhammed Zerkâhî Mâlikî şerh etti ve sekiz cild olarak 1329 (m. 1911) senesinde Mısır'da ve 1393 (m. 1973) senesinde Beyrut'ta basıldı. Şâir Bâki Efendi, onu Türkçeye çevirdi. İki cild olarak basıldı. Beyrut Hukuk mahkemesi reîslerinden Yûsuf bin İsmâil Nebhâni tarafından, "Envâr-ül-Muhammediyye" adıyla kısaltıldı. 1312 (m. 1894) senesinde harekeli olarak Lübnan'da basıldı. 1401 (m. 1981)'de İstanbul'da ofset baskısı yapıldı. Çok fâidelidir. İkinci önemli eseri, Sahîh-i Buhârî'ye şerh olarak yazdığı "İrşâd-üs-Sârî fî Şerh-il-Buhârî"dir. Bunlardan başka eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ukud-üs-seniyye fî şerh-il-mukaddimet-il-Cezeriyye Tecvîd ilmine dâirdir. 2- El-Kenzü fî vakf-i Hamza ve Hişâm alel-Hemz, 3- Şerhu Şâtıbiyye, 4- Meşârik-ül-envâr-il-mudiyye fî medhi hayr-il-beriyye, 5-Tuhfet-üs-Sâmi' vel-Kâri bi hatm-i Sahîh-il-Buhârî, 6- Nefâis-ül-enfâs fis-Sohbe, 7- El-Libâs, 8- Ravd-üz-zâhir fî menâkıbı Şeyh Abdülkâdir, 9-Nüzhet-ül-ebrâr fî menâkıbı Şeyh Ebi'l-Abbâs el-Havvâ, 10-Tuhfet-üs-Sâmi' vel-Kâri, 11-Resâil fil-amel.

Mevâhib-i Ledünniyye'den ba'zı bölümler:

"Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), Eshâbından bir kimse hasta olsa, onu görmeye giderdi. Hattâ kâfirlerin hastasını da ziyâret ederdi.

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) şöyle anlattı: "Yahudi olan bir erkek çocuğu vardı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hizmetini görürdü. Birgün bu çocuk hastalandı. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) onu görmeye gitti. Başına yakın bir yere oturdu. Ona müslüman olmasını teklif etti. Çocuk babasına baktı. Babası; "Resûlullah hazretlerine itaat et!" dedi. Bunun üzerine çocuk kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Resûl-i ekrem; "Allahü teâlâya hamdolsun ki, o çocuğu Cehennem ateşinden kurtardı" buyurarak oradan ayrıldı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm), hastanın yakınına gelmesi, başı ucunda oturması, hâlini hatırını sorup; "Kendini nasıl buluyorsun?" diye sorması güzel âdetlerinden idi.

Câbir (radıyallahü anh) şöyle anlattı: "Birgün hasta olmuştum. Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm), Ebû Bekr (radıyallahü anh) ile beraber beni görmeye geldiler. Beni, kendimden habersiz bir hâlde yatarken buldular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), abdest alıp, abdest suyunu üzerime saçtığında kendime geldim. O ânda Server-i âlemin (aleyhisselâm) karşımda oturduğunu gördüm.

Ebû Mûsâ'nın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Aç olan kimseye yemek verin, hastayı ziyâret edin ve esîri kurtarın" buyurdu.

Hasta ziyâretinin fazileti: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Bir kimse bir hasta kardeşini ziyârete gitse, gökten bir münadî, şöyle nidâ eder: "Sen ne güzelsin, bu yürüyüşün ne güzel! Sen Cennette kendine bir menzil edindin."

"Bir kimse güzelce bir abdest alsa, sonra Allahü teâlâdan sevâb ve ecir umarak hasta olan müslüman kardeşini ziyârete gitse, o kimse. Cehennemden yetmiş yıllık yol kadar uzaklaştırılır."

“Beş haslet vardır ki, bir kimse bir günde onları işlese, Allahü teâlâ onu Cennet ehlinden yazar. (Bu beş haslet şunlardır):

Hasta ziyâretine gitmek, cenâzede hazır olmak, oruçlu olmak, mescide gitmek ve bir köle azâd etmek.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), hasta ziyâretine gitmek için bir günü veya bir vakti ayırmazlardı. Her gün ve her zaman, hasta olduğu müddetçe ziyârete giderlerdi.

Cumartesi günü hasta ziyâretini terk etmek sünnete aykırıdır. Bir yahudi hekimin ortaya attığı bit’attir. Bunun hakkında şöyle anlatılır: Birgün Sultânın biri hasta oldu. Bir yahudi tabibi tedâvi etmesi için saraya çağırdılar. Günlerden Cumartesi olduğu için yahudiler iş yapmazlardı. Yahudi hekim Sultâna; “Cumartesi günleri hastanın yanına dışardan birisinin gelmesi doğru değildir” diye yalan uydurdu. Sultan’da ona inanarak, Cumartesi günü ziyâreti yasakladı. Bu durum sonra halk arasında yayıldı. Çok kimse bu sözü tatbik etmeye başladılar ve Cumartesi günü hasta ziyâretine gitmediler. Bu bozuk ve asılsız birşeydir. Yahudiler müslümanların en şiddetli düşmanıdırlar. Fırsat bulunca asla kaçırmazlar. Çünkü onların inançları şöyledir. Onlardan biri, bir müslüman için hayır dilese, dininden çıkar.”

Fenâvî şöyle buyurdu: “Kış mevsiminde hastayı geceleyin ziyâret etmek müstehabtır. Yaz mevsiminde ise gündüz ziyâret etmek müstehabtır.” Bunun hikmeti şöyledir. Geceleri hasta ağır olur. Kış geceleri uzun olduğu için gece ziyâret edince hastanın gönlü biraz rahat bulur. Yazın ise günler sıcak ve ağır olur. Hasta gündüzleri çok daralır. Onun için yaz mevsiminde gündüz ziyâret müstehab olur. Doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Hasta ziyâreti husûsunda hastaların hatırını hoş edip, kalblerine kuvvet vermek, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnetlerindendir. Bir hastanın hatırını hoş edip, kalbini kuvvetlendirmek gibi hiçbir ilâç faydalı olmaz.

Hastalık: Kalb hastalığı ve beden hastalığı olmak üzere iki çeşittir. Birinci tür hastalığın ilâcı Peygamber efendimize (aleyhisselâm) mahsûstur. Çünkü kalblerin ilâcı, kalbin hâllerini ve durumunu bildikten sonra olur. Onu bilen ise Allahü teâlâdır ve O’nun bildirmesiyle de Resûl-i ekremdir (aleyhisselâm).

İkinci tür hastalığın ilâcının bir miktarı, Resûl-i ekremden (aleyhisselâm) rivâyet edilmiştir. Tabîbler, bu husûsta nice cild kitaplar yazmışlardır. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) bedenlerin tedâvisi ve beden hastalıklarının ilaçları ile pekçok uğraşmamalarının sebebi şudur: O’nun peygamber olarak gönderilmesinden asıl murâd, halkı Hakka da’vet etmek, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirip, İslâmiyeti beyân etmektir. Bundan dolayı himmetin en çoğu o tarafa yönelikti. Fakat ibâdetin yapılması için, bedenin sıhhatli olması gerektiğinden, beden hastalıklarının tedâvisinde gerektiği kadar tıb bilgisi ile uğraştılar.

Himmetin, kalbin ıslâhı yönünde olması gerekir. Çünkü o bozuk olunca, bedenin sıhhatli olmasının hiç fâidesi yoktur. Kalb sıhhatli olunca, beden hastalığının çok fazla zararı yoktur.

Âlimler şöyle buyurmuşlardır: Zehir bedene hasıl zarar verirse, isyan ve kötülükler de kalbe öyle zarar verir, İsyân ve günahların birçok zararlarını beyân etmişlerdir. İsyan ve günahlar, insanı ilimden mahrûm eder. İlim bir nûrdur. Allahü teâlâ, onu kulunun kalbine yerleştirir. Günah ve kötülükler o nûru söndürür. Kalbi karanlıklarla dolar. Gittikçe bid’at ve dalâlete düşer. Kalbin karanlığı arttıkça, bu durum yüzünde ortaya çıkar. Herkes bu durumu görmeye başlar. Bid’at ehlinin yüzünde asla nûr yoktur.

Yine âlimler buyurdular ki: “İlâçların en fâidelisi duâdır. Duâ, belânın düşmanıdır. Duâ, belânın inmesini önler, inmiş olanı hafifletir. Duâ, mü’minin silâhıdır. Duânın, kabûl edilmesinin umulduğu vakitlerde edilmesi gerekir. Meselâ, gecenin son üçtebirinde olmalıdır. Kıbleye karşı, huşû’ ile, Allahü teâlâya hamd-ü-senâ, Resûlüne salât-ü-selâm ile duâ etmelidir.”

Duâdan önce tövbe ve istiğfar etmeli, bir miktar sadaka vermelidir. Zira sadaka, duâların kabûl edilmesinin en kuvvetli sebeplerindendir.

Nazar değen kimseye okunacak duâlar Nazar değmesi haktır. Ya’nî, göz değmesi doğrudur. Ba’zı kimseler, birşeye bakıp beğendiği zaman, gözlerinden çıkan şua zararlı olup, canlı ve cansız, herşeyin bozulmasına sebep oluyor. Bunun misâlleri çoktur. Nazarı değen kimse, hattâ herkes, beğendiği birşeyi görünce “Mâşâallah” demeli, ondan sonra o şeyi söylemelidir, önce Mâşâallah deyince, nazar değmez. Göz değen kimseye,

Peygamber efendimizin bildirdiği şu ta'vîzi okumalıdır: "E'ûzü bikelimâtillâhittâmmeti min şerri külli şeytânin ve hâmmetin ve min şerri külli aynin lâmmetin." Bu ta'vîz her sabah ve akşam üç defa kendi üzerine veya yanındakilerin üzerine okunursa, göz değmesinden ve şeytanların ve hayvanların zararından korur. Bir kimseye, okurken, E'ûzü yerine "Ü'îzüke" denir, iki kişiye okurken "Ü'îzü-kümâ" denir, ikiden fazla kimseye okurken, "Ü'îzü-küm" demelidir.

Abdullah es-Sâci'nin şöyle anlattığı nakledildi: "Bir zamanlar çok güzel ve iyi koşan bir devem vardı. O devemle bir sefere çıkmıştım. Birlikte gittiğim kervanda nazarı değen bir kimse vardı. Kervandakiler bana; "Filân kimsenin nazarından deveni sakın" dediler. Ben de; "O, benim deveme zarar veremez" dedim. Bu sözümü o kişiye ulaştırmışlar.. Ben devenin yanından ayrıldığım bir anda, gelip deveme nazar etmiş. O ânda devem yere yıkılmış. Ben devemin yanına gelince "Buna ne oldu?" diye sordum. Onlar da durumu anlatıp; "Sen gittiğin an, o şahıs geldi ve deveye nazar etti" dediler. Ben de; "O şahsı bana gösterin" dedim. Onu bana gösterdikleri zaman, Mülk sûresinin üçüncü ve dördüncü âyet-i kerîmelerini okudum. O ânda o şahsın gözleri kör oldu, devem de yerinden kalkıp sıhhat buldu."

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), hastalar için şöyle duâ ederdi: "Yâ Rabbî! Şifâ ihsân et! Şifâ verici sensin, senden başka şifâ verecek yoktur, öyle bir şifâ ver ki, hastalıktan eser kalmasın."

Ebû Bekr Râzî şöyle anlatır: İsfehân diyarında, Ebû Nuaym'ın huzûrunda oturuyordum. O sırada bir haberci gelip; "Ebû Bekr bin Ali'yi sultâna şikâyet etmişler. Sultan da onu haps etmiş" dedi. O gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Sağ tarafında Cebrâil aleyhisselâm duruyordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bana; "Ebû Bekr bin Ali'ye, Sahîh-i Buhârî! de olan sıkıntı duâsını okumasını söyle" diye buyurdu. Sabah olunca, gidip durumu ona söyledim. O da bu duâyı kurtuluncaya kadar okudu. Allahü teâlâ, bu duânın bereketiyle ona kurtuluşu ihsân eyledi.

Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) abdesti: Osman bin Affân (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir kap su istedi. Getirdikleri zaman, eline su dökerek üç defa ellerini yıkadı. Ondan sonra sağ eline su alarak, üç sefer ağzını, üç sefer de burnunu yıkadı. Sonra üç defa mübârek yüzünü yıkadı. Sonra üç defa dirseklerine kadar kollarını yıkadı. Sonra mübârek başını meshetti. Daha sonra da ayaklarını topuklarına kadar yıkadı ve; "Bir kimse böyle benim gibi abdest alır, sonra iki rek'at namaz kılarsa, onun geçmiş günahları affolunur" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 85

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 103

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 121

4) El-Kevâkib-us-sâire cild-1, sh. 126

5) Mevahib-i Ledünniyye Mukaddimesi

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 69, 166, 867 cild-2, sh. 1090, 1551, 1896

7) İzâh-ul-meknûn cild-2, sh. 484, 684

8) Brockebnann Sup-2, sh. 78

9) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 158

10) Les manusarits arabes de l'Escurial cild-3, sh. 87

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1029

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 355

KESTELLİ (Mustafa bin Muhammed)

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında yetişmiş Osmanlı kelâm ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mustafa bin Muhammed Kastalânî'dir. Kestelli adıyla meşhûrdur. Aslen Bursa yakınlarındaki Kestel kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1496) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesi yakınında defnedildi.

Önce zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Daha sonra Molla Hızır Bey Bursa'da Sultâniyye Medresesi'nde müderris iken, onun yanına danışmend oldu. Hocazâde ile Hayâlî Çelebi de, Hızır Bey'in Mu'îdi (asistanı) idiler. Burada ilmi tahsilini tamamlayan Kestelli, Mudurnu kasabasında ve daha sonra Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesi'nde müderris oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerini yaptırınca, bu medreselerden birine Kestelli'yi ta'yin etti. Burada bir müddet talebe yetiştirmek ve ilim mütâlâa etmekle meşgûl oldu. İlme çok meraklı olan Kestelli, bu uğurda devamlı çalıştı. Yorulmak, bıkmak ve dinlenmek bilmezdi. Çalıştıkça dinî ilimlerdeki bilgisi arttı, ilmi arttıkça da bu husûstaki gayreti çoğaldı. Onun bu gayreti, Sultân'ın bile kulağına gitmiş, iltifâtlarına kavuşmuştu. Zîrâ, Fâtih Sultan Mehmed Hânın âlimlere çok saygısı vardı. Kestelli'nin bu gayretli çalışmasını duymayan kalmamıştı. Hatta; "Eğer Sahn medreselerinin hepsi bana verilse, herbirinde günde üç ders verebilirim" derdi.

Bursa kadılığına ta'yin edildi. Sonra Edirne, daha sonra 886 (m. 1481) senesinde İstanbul kadısı oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından kadıasker ta'yin edildi. Osmanlı Devleti'nde o zaman birtâne kadıasker bulunurdu. Vezir Karamanî Mehmed Paşa, vezirlerin dört tane olduğunu, işlerin daha iyi yürümesi için kadıaskerlerin de ikiye çıkarılmasını teklif etti. Böylece biri Rumeli, diğeri de Anadolu olmak üzere, o târihten sonra kadıaskerlerin sayısı ikiye çıkarıldı. Kestelli Rumeli kadıaskeri, Hacı Hasen-zâde de Anadolu kadıaskeri oldu. Kestelli, dâima hakkı söyleyen, hiçbir şeyden çekinmeyen bir kimse idi. Kadıaskerin ikiye çıkarılmasını Kestelli önce kabûl etmedi ise de, sonradan Karamânî Mehmed Paşa'nın kendisini ikna etmesiyle bu işe râzı oldu. Kestelli'nin Sultanın yanındaki i'tibarından ve tok sözlülüğünden Karamanî Mehmed Paşa çekinmeye başladı. Kadıaskerliğin ikiye çıkarılmasında Vezir Mehmed Paşa'nın büyük rolü vardı. 866 (m. 1481) senesinde Fâtih vefât edip, yerine İkinci Bâyezîd Hân geçti, İkinci Bâyezîd Hân tarafından emekli edildi. Yerine Çandarlı Hakı Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa kadıasker ta'yin edildi.

Şöyle anlatılır: Molla Musannifek vefât edince, âlimler cenâze namazına katıldılar. O zaman Kestelli İstanbul'da idi. Evi de şimdiki Sultan Selîm Câmii'nin bulunduğu yerde idi. Cenâzeden dönerken, yolda Kestelli, yanında bulunan Manisavî-zâde ve Hocazâde'ye; "Bu akşam bizde kalalım" diye teklif etti. Manisavî-zâde ile Hocazâde bu teklifi kabûl ettiler ve o akşam Kestelli'nin evinde sohbet ettiler. Sohbet sırasında ilmi mes'eleler konuşuldu. Hikmet, tıb ve dini ilimlerden bahsedildi. Hattâ târihi mevzûlardan, Arabî dil bilgileri ve şiirler üzerinde bile konuşuldu. Bu sohbet sırasında Manisavî-zâde ile Hocazâde, Kestelli'nin her türlü aklî ve naklî ilimde çok fazla bilgi sahibi olduğunu gördüler.

Osmanlı vezirlerinden Sinân Paşa, tatil günlerinde ziyâfetler verir, âlimleri da'vet ederdi. Çok güzel yemekler hazırlatırdı. Böylece âlimlerin bir araya gelmesine ve ilmi sohbetler yapılmasına vesile olurdu. Yine böyle bir sohbette, tıbbî konular konuşuldu, hastalıklardan bahsedildi. Kestelli'nin tıbbî konularda da bir hayli bilgi sahibi olduğu, bu toplantıda açıkça ortaya çıktı. İbn-i Sina'nın tıb ilmine dâir meşhûr Kânun ve Şifâ kitaplarını çok iyi bilirdi. Hocazâde, zamanındaki âlimlerden sâdece Kestelli'yi anarken, "Molla" (veya Mevlânâ) ta'birini kullanırdı. Başka âlimleri onun ayarında görmediğinden, diğerleri için Molla ta'birini kullanmazdı.

Molla Kestelli, uzun boylu, mavi gözlü, zayıf, sarı benizli idi. Devamlı medreselerde talebe yetiştirmek, ilim müzâkere etmek ve kadılık yapmakla meşgûl olduğundan, kitap yazmaya fazla zamanı olmamıştır. Eserleri şunlardır: 1- Talîkâtün alel-mukaddimât-il-erbe'ati, 2- Haşiyetün alâ şerh-ü-akâid lin-Nesefî, 3- Risâletün fî tefsîri âyeti "Fesuhkan li eshâb-is-se'îr", 4- Risâletün fî cihet-il-kıble, 5-Risâletün fî seb'i eşkâl-il-mevâkıf, 6-Risâletün atel-vikâye, 7- Şerhu risâleti seb'i eşkâl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 282

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 306, 307

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 11, 12

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 3

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 161, 162

7) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 491, 492

KÜÇÜK TÂCEDDÎN EFENDİ (İbrâhim Hamîdî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdullah'dır. Hamîd ilinde, Isparta'ya bağlı Atâbey'de doğdu. Tâceddîn lakabı verildi. Hamidî nisbet edildi. Küçük Tâceddîn Efendi nâmıyla meşhûr oldu. 973 (m. 1565) yılında İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı civârında, Emîr Buhârî Zaviyesi bahçesine defnedildi.

Küçük yaşta memleketinden ilim tahsili için ayrılan Küçük Tâceddîn Efendi, bugün Yunanistan sınırları içerisinde olan Serez'e gitti. Oradaki âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Hacı Efendi Zâviyesi'nde kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye ile meşgûl oldu. Zâhir ve bâtın ilimlerinde mütehassıs oldu. İlminin üstünlüğü, ahlâkının yüksekliği ile tanındı. Sultan Selim Hân devri âlimlerinden Sarıgürz Nûreddîn Efendi'nin yanına verildi. 928 (m. 1521) yılında Sarıgürz Efendi'nin vefâtı üzerine, İstanbul'da, Başçı İbrâhim Medresesi'ne, sonra Plevne'de Mihâloğlu Bey Medresesi'ne, Tire'de Kara Kâdı Medresesi'ne, daha sonra da kendi memleketi olan Atâbey'deki Ağras Medresesi'ne müderris oldu. Orada ders ve fetvâ verdi. 951 (m. 1544) senesinde İznik'te Süleymân Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir sene sonra bu vazîfeden ayrıldı. 955 (m. 1548)'de Bursa Sultan Murâd Hân Medresesi'ne, 962 (m. 1554) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. İki sene sonra da Ayasofya Medresesi'ne, 966 (m. 1558)'da Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne, bir sene sonra Molla Cürcan Efendi yerine Amasya'daki İkinci Bâyezîd Medresesi'ne müderris ve müftî oldu. Amasya'da altı seneden fazla ilim öğretip fetvâ verdikten sonra, ihtiyârlık sebebiyle vazîfesinden ayrılıp emekli oldu. 972 (m. 1564) senesinde İstanbul'a gitti. 973 (m. 1565) senesinde de vefât etti. İstanbul'da Fâtih Câmii'ne götürüldü. Cenâze namazını Ebüssü'ûd Efendi (radıyallahü anh) kıldırdı. Daha sonra Emîr Buhârî Zaviyesi mezarlığına defnedildi.

Tâceddîn İbrâhim Efendi, asrının en ileri gelen âlimleri arasındaydı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin toprakları nasıl en geniş hâle gelmişse, ilim ve fazîlet ehli de o kadar çoğalmıştı. Bu yüzden ilmi ve irfanı ile akranlarını geride bırakan âlimler, bir üst vazîfeye ta'yin için bir hayli bekliyor, bu beklemeye ömrü vefa etmiyen de ebedi âleme göçüp gidiyordu. Tâceddîn İbrâhim Efendi de bunlardan biriydi. Aklî ve naklî ilimlerde mahir, ahlâkta üstün, ibâdet ve tâatte, vera' ve takvâda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok ileri idi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapıp doğru yolu göstermekte pek gayretli idi. Allahü teâlânın bir kuluna dîninden birşey öğretebilmek için kendi rahatını feda eder, insanların âhıretini kurtarmak için sıkıntılara katlanmaktan çekinmezdi.

Birçok talebeye ilim öğreten Tâceddîn İbrâhim Efendi, pek kıymetli eserler yazdı. Sadr-üş-şerî'a sânî'nin "Li-Vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-Hidâye" adlı şerhine ve "Şerh-i miftâh" adlı esere birer haşiye yazdı. Müslümanların istifâdesi için birçok risale kaleme aldı. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf"ına da ba'zı açıklamalarda bulundu.

Oğulları Molla Haydar ve Abdülvehhâb Efendiler de, babalarının yolundan ayrılmadılar. Dînimize hizmet için çalıştılar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 49

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 46

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 52, 55

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 369

5) Keşf-üz-zünûn sh. 2022

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 27

KUHİSTÂNÎ (Muhammed bin Hüsâmeddîn)

Horasan'da bulunan Kuhistân beldesinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Buhârâ müftîsi idi. İsmi Muhammed bin Hüsâmeddîn el-Horasânî el-Kuhistânî olup, lakabı Şemseddîn'dir. Kuhistânî ve Muhammed Kuhistânî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 962 (m. 1555) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunmayan Kuhistânî'nin vefât târihi

950 (m. 1543), 953 (m. 1546) ve 962 (m. 1555) olarak değişik şekilde bildirilmiş olup, 962 olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

O zamanda bulunan büyük âlimlerin derslerinde yetişip kemâle gelen Kuhistânî, Buhârâ müftîsi oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok yüksek idi. Âlim, İmâm (o zamandaki âlimlerin büyüğü, önderi) olup, başka ilimlerde de ihtisas sahibi idi. Aklı, zekâsı, hafızası pek kuvvetli idi. Rivâyet edilir ki, âlimlerden dinliyerek öğrendikleri şeylerin hiçbirini unutmamıştır.

Zühd sahibi dünyâya düşkün olmayan, çok kıymetli bir zât idi. Devamlı ibâdet ve tâatla, ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl olurdu. Az yemek, az uyumak, az gülmek ve az konuşmak kaidesine tam uygun yaşardı, ilimde derya misâli idi.

Câmi'ur-rumûz adındaki Nikâye Şerhi, Câmi'ul-mebâni adındaki Fıkh-ı Gîdânî şerhi ve Şerh-ı mukaddimet-üs-salât kitapları meşhûr olup, bu kitaplarının hepsi fıkıh ilmine dâirdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 244

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 179

3) El-A'lâm cild-7, sh. 11

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 544

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 300

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1030, 1098, 1101

KURD EFENDİ (Muhammed bin Ömer)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer er-Rûmi olup, Kurd Efendi diye meşhûrdur. Tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûb idi. Aslen Rumeli'de, Filibe'nin otuzaltı kilometre batısında, Meriç nehri sahilinde ve demir yolu hattı üzerinde bulunan meşhûr Tatar Pazarcığı kasabasındandır. Babası Helvacı Ömer Efendi'dir. 931 (m. 1524) senesinde doğdu. 996 (m. 1588) senesi Şevval ayının altısında Tatar Pazarcığı'nda vefât edip, babasının yanına defn olundu.

Meşhûr Sofyalı Bâlî Efendi'nin huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişti. Yüksek âlimlerden ve tasavvufta Halvetiyye yolunun büyüklerinden oldu. Bâlî Efendi'nin talebelerinin en yükseklerinden ve halifelerinden idi. Onun vefâtından sonra yerine geçip, Sofya tekkesinde talebelere ders vermeye başladı, İlimde ve tasavvuf yolunda derecesi pek yüksek idi. Ders verdiği talebeler, ondan çok istifâde ettiler.

981 (m. 1573) senesinde, İstanbul Kadırga'da, Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı zaviyede vazîfe aldı. İlim âşıklarına, ilim ve feyz kaynağı olarak uzun müddet hizmet etti.

Zigetvâr'ın fethinden sonra sınırlara çıkıp, Mustafa Paşa'ya çok yardım etti. Budin'e gitti. Sınırdaki nice kaleler onun bereketi, gayret ve himmeti ile feth olundu. Sınır beyleri, âmirler ve diğer insanlar onun sohbetlerinde bulunup, çok istifâde ettiler. Dönüşte uğradığı bir beldede, şeyh Muslihuddîn isminde evliyâ bir zât ile görüştü. Bir Cum'a günü idi. Bir mecliste toplandılar ve sohbet ettiler. Bu sohbette bulunanlar, Kurd Muhammed Efendi bereketiyle öyle fâidelere kavuştular ki, o sohbette bulunanların çoğu, yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştular. O meclisin bereketi, söylenilen sözlerin kalblere nasıl te'sîr ettiği, uzun zaman anlatılageldi.

Kurd Efendi; kâmil, faziletler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Talebelerinin yükseği ve kendisinden sonra halîfesi olan Emîr Abdülkerîm Efendi, hocasının büyüklüğünü, üstünlüğünü, derecesinin yüksekliğini anlatmak için şöyle söylerdi: "Mısır'da, Yemen'de bu kadar sene dolaştım, nice tasavvuf büyüklerinin sohbetlerine vâsıl olup, hizmetlerinde bulunmakla şereflendim. Herbirinden ayrı fâide ve feyzlere kavuştum. Ancak, Muhammed Kurd Efendi'ye vâsıl olmadıkça tam kemâle eremedim. Fenâ ne imiş, ancak ona kavuştuktan sonra anlıyabildim."

Zâhirî ve Bâtınî ilimlerde birçok talebenin olgunlaşıp kemâle gelmesine vesile olan Kurd Efendi'nin çok talebesi vardı. Herkes tarafından kendisine saygı ve i'tibâr gösterilirdi. Sultan Üçüncü Murâd Hân ona çok hürmet ve iltifât ederdi. Çünkü, dalâlette olan birçok kimsenin, hidâyete kavuşup doğru yola gelmelerine vesile olduğunu biliyordu. Talebeleri de, her tarafta insanları hak yoluna da'vet eder, doğru yolda

bulunmaya sevk ederlerdi. Bid'at ve sapıklıktan uzaklaşmayı, ibâdet ve tâate devam etmeyi teşvik ederlerdi. Muhammed Kurd Efendi'nin kendisinde olduğu gibi, talebelerinde de, kerâmetler, harikulade hâller meydana gelirdi.

Mübârek vücûdu, âleme rahmet, insanlara hidâyet rehberi idi.

Bir ara, İstanbul'da Çarşamba semtinde, Fethiye'de bulunan Mehmed Ağa Câmii'nin yanındaki Halvetiyye tekkesine yerleşen Muhammed Kurd Efendi, orada talebe yetiştirmeğe devam etti. Buradaki vazîfesine devam ederken, Ebü'l-Feth Câmii'nde ve zaviyesinin yanında bulunan Mehmed Ağa Câmii'nde Çarşamba ve Cum'a günleri va'z ederdi. Herkes akın akın gelirler, feyz kaynağı olan sohbetlerinden istifâde etmeye çalışırlardı.

Kurd Muhammed Efendi, İstanbul'da bulunurken, 996 (m. 1588) senesinde, hocasının kabrini ziyâret için Sofya'ya gitti. Kendisi ve yanında bulunanlar, Bâlî Efendi'nin kabrini ziyâret ederken, çok feyzlere, bereketlere kavuştular. Bundan sonra akraba ziyâreti için Tatar Pınarcığı'na geldi. Orada hastalandı. Nakledilir ki, hastalığı şiddetlenip vefâtı yaklaştığında bile, hiç âh vah etmedi. Sabretti. Cenâb-ı Hakkın takdîrine tam râzı olmuş hâlde idi. Orada; Şevval ayının altısında vefât etti. Babasının yanına defn olundu.

Kurd Efendi nâmıyla meşhûr Muhammed bin Ömer (radıyallahü anh), kıymetli eserler de te'lîf etmiş olup, isimleri şöyledir: 1) Mürşid-ül-enâm ilâ dâr-is-selâm (Şir'at-ül-İslâm kitabının şerhidir), 2) Tercüme-i şerh-ül-kâfiye lil-Câmi', 3) Ta'bir-ur-ru'yâ, 4) Tefsîru sûret-ül-mülk, 5) Reyhân-ül-ervâh fî tercümet-ül-mirâh, 6) Şerhu mukaddimet-ül-Cezeriyye fit-tevhîd, 7) Âdâb-ı mülûk risâlesi, 8) İlmihâl, 9) Tercümân-ı Hidâye şerhi Bidâye, 10) Etvâr-ı seb'a risalesi, 11) Tercüme-i vikâye, 12) Şerhu neşr-ül-Cezerî (Kırâat ilmine dâirdir)! Eserlerinin hiçbirisi basılamamıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 89

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 259

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 63

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 197

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 145

KUTB-İ MEKKÎ (Muhammed Kutbüddîn Efendi, Nehrevânî)

Mekke-i mükerremede yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Alâüddîn (Ali bin) Ahmed bin Muhammed bin Kâdı Hân bin Ya'kûb bin Hasen bin Ali olup, hisbeti Nehrevânî, Hindi, Mekkî ve Harkânî'dir. Lakabı Kutbüddîn olup; Kutb-i Mekkî, Müftiy-ül-enâm Nehrevânî, Muhammed Kutbî Efendi ve Muhammed Nehrevânî gibi isimlerle tanınır. Hanefî mezhebi âlimlerinden olup, tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. Aslen Hindistanlıdır. 917 (m. 1511) senesinde doğdu. 990 (m. 1582) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmialtısında, Cumartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefâtının 988 (m. 1580)'de olduğu da rivâyet edilmiştir.

İlk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Bu yolda daha çok ilerlemek, daha çok ilim öğrenmek arzu ve şevki pekçok olduğundan, çok seyahat etti. Arabistan, Mısır ve başka yerlerde âlimlerin sohbet ve hizmetinde bulundu. Abdülhak es-Sinbâtî, Muhammed Tûnusî, Nâsıruddîn el-Lekkâni, Ahmed bin Yûnus bin Şelbi gibi âlimlerden ilim öğrendi. Tam bir ilim ve irfan âşığı idi. Nerede kemâl ehli olan bir zâtın bulunduğunu işitse, susuzluktan helak olmak üzere olan bir kimsenin soğuk su bulması gibi sevinerek oraya giderdi. Aynı şekilde, nerede yüksek, fazilet sahibi bir zâtın bulunduğunu haber alsa oraya koşar, o yüksek zâtın ilim ve edebinden istifâde edebilmek için çırpınırdı.

943 (m. 1536)'de İstanbul'a geldi. Şevâhid-i telhis'i şerheden Şerîf-i Abbasi'nin meclisine devam edip, ilmini ilerletti. İcâzet alıp Mekke-i mükerremeye döndü. 965 (m. 1557)'de tekrar İstanbul'a geldi. Osmanlı âlimleri ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Fazilet ve kemâlâtı, ilmi derecesinin yüksekliği anlaşıldığından, Kanunî Sultan Süleymân Hân, Mekke-i mükerremede inşâ ettirdiği "Medârîs-i Er-be'a"nın (Dört Medrese'nin) birine bu zâtı ta'yin etti. Kutb-i Mekkî de, vefât edinceye kadar o mübârek beldede vazîfeye devam etti. Ders ve fetvâ verdi.

Kutbüddîn Muhammed Mekkî hazretleri; gece gündüz ilim ve ibâdet ile meşgûl olurdu. İlim dâiresinin kutbu, garîb ve yüksek hâllerin bahri (denizi) misâli idi. Arabî ilimlere hakkıyla vâkıf idi. Naklî ilimlerin yanında, aklî ve edebî ilimlerde de söz sahibi idi. Arabîden başka birkaç lisânı da çok iyi bilir ve konuşurdu. Şiir söylemekte, güzel yazı yazmakta ve hitâbette (güzel konuşma kabiliyetinde) de. Çok mahir idi. Bir mes'eleyi îzâh ederken, kısa ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı. Riya ve kibir gibi, çirkin düşünce ve niyetlerden uzak idi. Gayet cömert ve yumuşak huylu olup, Herkese yardımcı olurdu. Kendisinde topladığı güzel hasletler sebebiyle, insanların sevgisini, muhabbetini kazanmış idi. Kutbî mahlasıyla yazdığı Arabî ve Fârisî şiirleri meşhûrdur. Hâkimler, vâliler, âlimlerle yazışma ve mektûplaşmaları var idi. Mektûplarında onlara nasihat ederdi.

İki defa Anadolu'ya gelip uzun müddet kaldığı için, bilhassa Türkler tarafından tanınır ve çok sevilirdi. Onun da müslüman Türklere karşı ayrı bir muhabbeti vardı. Hac zamanında, hac ibâdeti esnasında onlara rehberlik yapardı. Hac için Mekke-i mükerremeye gidip de, onunla görüşmeden, kendisini ziyâret etmeden geri dönen Türk büyüğü olmazdı. Türklerin ileri gelenleri, Kutb-i Mekkî ile beraber olmaktan çok hoşlanır, ona hediyeler verirlerdi. O da bu hediyeler ile kıymetli kitapları satın alır, bu kitapları ihtiyâcı olanlara ve almak isteyip de alamayanlara parasız olarak dağıtırdı. O zamanda bulunan ve daha sonra gelen âlimler, onu çok medhetmişler, çeşitli ilimlerde, bilhassa; tefsîr, fıkıh ve hadîs ilimlerinde çok derin âlim olduğunu bildirmişlerdir.

Kutb-i Mekkî (radıyallahü anh), ba'zı kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) El-İ'lâm bi-a'lâmi beledillâh-il-harâm (Mekke târihi), 2) El-Berk-ül-Yemânî fil-feth-ü-Osmânî, 3) Et-Temsîl vel-muhâdara, 4) Tabakât-ül-Hânefiyye (dört cild), 5) Tarz-ül-esmâ alâ kenz-il-mu'ammâ, 6) Fevâid-üs-seniyye, 7) Menâsik-ül-hac, 8) Tezkire, 9) El-Câmi' (bu eserinde, "Kütüb-i sitte"de bulunan hadîs-i şerîfleri çok güzel bir tertîb ile toplamıştır).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 123

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 420

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 255

4) El-A'lâm cild-6, sh. 6

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 17

6) En-Nûr-üs-safir sh. 342

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 268

8) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 321 cild-2, sh. 78

9) Keşf-üz-zünûn sh. 126, 239, 576, 1098, 1298, 1513, 1832

10) Brockelmann Sup-2, sh. 514

KUTBÜDDÎN KÂDI-ZÂDE

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Mevlânâ Muhammed bin Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, lakabı Kutbüddîn Kâdı-zâde'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 957 (m. 1550) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Kutbüddîn Mehmed Efendi, meşhûr Kâdı-zâde'nin torunudur. Babasının vâlidesi, Ali Kuşcu'nun kızıdır. Kendinin vâlidesi, Hocazâde'nin kızıdır. Ana tarafından dedesi olan büyük âlim Ali Kuşçu tarafından yetiştirildi, önce Şeyh Muzafferuddîn Acem'den, Mevlânâ Kocalı Seyyidî Çelebi ve Seyyid Ali-zâde Mevlânâ Ya'kûb, Mevlânâ Müeyyed-zâde'den okudu. Hocalarının feyz ve bereketleriyle, ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Sırasıyla; Bursa'da Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa Medresesi, İstanbul'da Hacı Hasen-zâde Medresesi, sonra Yine Bursa'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi, İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi, İznik Medresesi, Edirne'de Dâr-ül-Hadîs Medresesi ve Bursa'da Murâdiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Çok talebe yetiştirdi. İlim ve edeb öğretti. Daha sonra çeşitli yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. Önce Haleb'de, ikinci olarak Edirne Meymene'de, üçüncü olarak saltanat merkezi olan İstanbul'da kadılık yaptı. Daha sonra Anadolu kadıaskeri oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirip, kulların ıslâhına çalıştı. Sonra da Sahn-ı semân medreselerinin birine müderris ta'yin edildi. Bir ara

ders vermeye ara verip, hacca gitti. Hac vazîfesini eda edip İstanbul'a döndü. Önceki vazîfesi üzerinden tekâüd (emekli) oldu.

Kutbüddîn Kâdı-zâde; ilmiyle âmil, vera' sahibi, dînin emirlerine sımsıkı bağlı, edîb, güzel huylu bir zât idi. Rûhen ve bedenen tertemizdi. Nefsin kötülüklerinden çok sakınır, buna karşı dâima uyanık bulunurdu. Herkes için hayır düşünürdü. Haya, edeb, vekar ve fazilet sahibi idi. Allahü teâlânın sevgili kulları olan velîlere, sâlihlere ve tasavvuf talebesine ve yollarına son derece saygı ve muhabbet gösterirdi. Ma'nevî hâller sahibi olup, kimsenin ondaki bu üstünlükten haberi yoktu. Kalbi, Allahü teâlânın sevgisi ile dopdolu idi. Astronomi ilmine dâir bir eser yazdı. Nahiv ilmine dâir olan Kâfiye isimli kitaba şerh yazdı, İstanbul'da bir mescid ve bir mektep yaptırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 448

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 198

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 867, 899 cild-2, sh. 1042

4) Bedâyı-ül-vekâyi Varak 510, b

LÂMİÎ ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişmiş âlim ve evliyâdan. İsmi, Mahmûd bin Osman bin Ali en-Nakkâş bin İlyâs Lâmiî'dir. 877 (m. 1572)'de Bursa'da doğdu. Zamanının büyük âlimlerinden zâhirî ilimleri öğrendi. Tasavvufta Seyyid Emîr Ahmed Buhârî hazretlerine intisâb ederek, onun talebesi olmakla şereflendi. 938 (m. 1531)'de Bursa'da vefât etti.

Lâmiî Çelebi'nin babası Osman Çelebi, Sultan İkinci Bâyezîd'in hazîne defterdârı idi. Osman Çelebi'nin de babası Nakkaş Ali Paşa, devrinin en şöhretli san'atkârı idi. Tîmûr Hân onu Semerkand'a götürdü. Bir müddet orada kalan Ali Paşa, Bursa'ya döndüğünde, Yeşil Câmi ve Yeşil Türbe'nin iç nakışlarını yaparak büyük hizmetler yaptı. Lâmiî Çelebi'yi annesi Dilşâd Hâtun yetiştirdi. Lâmiî Çelebi, devrinin büyük âlimlerinden Molla Ehâveyn ve Molla Muhammed bin Hasen-zâde'den; tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Talebelik hayâtında tasavvufa karşı oldukça temayülü vardı. Bu sebeple Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolundaki evliyânın büyüklerinden İstanbul'da Seyyid Emîr Ahmed Çelebi'nin derslerine katılarak, ona talebe oldu. Tasavvuf yolunda, o büyük zâtın teveccühleri, feyz ve bereketleri ile olgunlaşıp, kâmil bir insan oldu.

Lâmiî Çelebi, Şeyh Rüstem Halîfe ile aralarında geçen bir hâtırasını şöyle anlattı: "Rüstem Halîfe, önceleri Zeyniyye tarîkatinde Hacı Halîfe'nin talebesi olmuş görünüyorsa da, davranışları, onun Üveysîlere benzediğini gösteriyordu. O sıralarda gözüme bir ağrı girmişti. Yaptırdığım tedâvilerden hiçbir fayda görememiştim. Rüstem Halîfe bana dedi ki: "Gençliğimde benim de gözüm ağrımıştı. Senin gibi çeşitli şeylere başvurmuştum. Fakat hiçbiri netice vermemişti. Birgün yolda giderken, karşıma biri çıktı. Daha birşey söylemeden bana dedi ki: "Evlâd! Gözlerinin ağrılarından kurtulmak istiyorsan, müekked sünnetlerin sonundaki rek'atlerde Mu'avvezeteyn'i (Felâk ve Nâs sûrelerini) oku. Allahü teâlânın izniyle şifâ bulursun." Ben de onun dediği gibi hareket ettim. Hamdolsun ondan sonra gözlerim ağrımadı. Sizin de öyle yapmanızı tavsiye ederim." Rüstem Halîfe'ye; "O yiğit kim idi?" diye sordum. Cevâbında; "Hızır aleyhisselâm idi" dedi. Ben de müekked sünnetlerin son rek'atlerinde Mu'avvezeteyn'i okudum. Rabbime sonsuz şükürler olsun, göz ağrılarından kurtuldum."

Lâmiî Çelebi, 918 (m. 1512)'de dörtbin akçelik bir vakıf kurdu. 938 (m. 1531)'de Bursa'da vefât edince, dedesi Nakkaş Ali'nin yaptırdığı mescidin avlusuna defnedildi. Şu anda sâdece baş taşı kalan mezarında, girift sülüsle "El-merhûm Şeyh Lâmiî bin Osman" yazısı vardır. Büyük âlim Molla Abdürrahmân Câmî hazretlerinin "Şevâhid-ün-Nübüvve" ve "Nefehât-ül-üns"ünü tercüme ettiği için, "Câmî-i Rûm" diye şöhret bulmuş idi. "Nefehâf'ı tercüme ettikten sonra, ona ilâveler de yaparak eseri daha da genişletti. Daha sonra Fettâh Nişâbûrî'nin "Hüsn-i dil"ini tercüme edip, Yavuz Sultan Selîm'e takdim etti. Tercüme ettiği kitaplar pekçoktur. "Şeref-ül-insan" isimli eserinin mukaddimesinde, yazmış olduğu kitaplarını şöyle kaydeder: Resâil, Şevâhid-ün-Nübüvve, Nefehât-ül-üns tercümesi, Risâle-i tasavvuf, Hüsn-i dil, Münâzarât-i Behâr-ü-

Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistan, Münşeâtı Mekâtip, Hall-i muamma-i Mîr Hüseyn, Risâle-i arûz, Menâkıb-ı Üveys-i Karnî, İbretnâme, Risâle-i usûl minel-fünûn, Mevlid-ir-Resûl, Maktel-i İmâm Hüseyn, Şem'u Pervane, Güy-ü-Çevgân, Ferhatnâme, Kıssâ-ı evlâd-ı Câbir, Lügât-ı Manzûme, Risâle-i bal, Şehrengiz, Dîvân-ı eş'ar. Bu eserleri dışında, İstanbul kütüphânelerinin ba'zılarında da birkaç risalesine tesadüf edilmiştir. Bunlar; Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmalar kısmı 3182 numarada kayıtlı Risâle-i nefs-ül-emr ile, Ali Emîri Kütüphânesinde 380 numarada kayıtlı Külliyât'tır Bu Külliyât'ın içinde; Fedâil-i şiir ve şâirân, Hayretnâme, Heft peyker ve Hirednâme isimli risaleleri vardır.

Eserlerinin büyük bir kısmı tasavvuf ile ilgilidir. Mevlânâ Câmî hazretlerinin Nefehât-ül-üns min Hadarât-il-kuds'ünü Türkçeye çevirip, Fütûh-ül-mücâhidîn li tervîhi kulûb-il-müşâhidîn ismini vermiştir. Şu beyt, şiirleri cümlesindendir:

Çağrışur gökte melekler âh-ü-zârımdan, meded!
Odlara bandım, bu âh, pür şirârımdan, meded!

Senin gitmez başından bu havalar,
Dimağın cümle toprak olmayınca.

Bu sergerdanlığın pâyânı yoktur.
Vücûdun serteser hâk olmayınca.

Lâmiî Çelebi'nin, Sultan Selim Hân için yazdığı bir şiir de şöyledir:

Çünki, destin ebrdir, hasmın niçindir eşkbâr?
Çünki deryadır dilin, âlem neden pür macera?

Kapına yüz sürdüğüyçün buldu bu kadri güneş,
Ey güneş hoş südde-i âliye ettin iltica.

Feyz-i ihsânın eder dürrü sadef içre yetîm,
Neşr-i lütfun gülşen-i bî berki eyler pür neva.

Sâye-i adlinde âlem rahat, illâ sim-ü-zer,
Dest-i lütfundan perişan olmuş eyler iştika.

Sen Muhammed âyetü Haydar dili medhedemez,
Lâmiî, Selmân değil, Hassan olursa Husrevâ.

Nûra garkettikçe dehri mihr-ü-meh şâm-ü-seher,
Tal'atın âyînesinden âlem olsun rûşenâ.

Lâmiî Çelebi'nin Osmanlıcaya tercüme ettiği Nefehât-ül-üns'de buyuruluyor ki:

"Sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) peygamberliğine müjde olan alâmetlerden ba'zıları şöyledir:

Ka'b-ül-Ahbâr (radıyallahü anh) rivâyet etti: "Buhtunnasr, Benî-İsrâil'i katl ve esîr ettikten sonra, korkulu bir rü'yâ gördü. Fakat rü'yâsını unuttu. Bütün kâhinlerini, sihirbazlarını toplayarak, rü'yâsını ve ta'birini sordu. Onlar; "Rü'yâyı söylersen ta'bir ederiz" dediler. Buhtunnasr onlara kızarak; "Ben sizi böyle günler için saklıyorum. Üç gün içinde rü'yâmı bilip ta'birini yapmazsanız, hepinizi öldürürüm" diye tehdit etti. Bu haber halk arasına yayıldı. O sırada Danyal aleyhisselâm hapsedilmişti. Bu hâdiseyi o da işitmişti. Zindancı başına; "Beni Buhtunnasr'a götürebilirsen rü'yâsını ta'bir ederim" buyurdu. Bunu Buhtunnasr'a söylediler, o da kabûl etti. Danyal aleyhisselâm, Buhtunnasr'ın yanına girince secde etmedi. Onların âdetine göre, Buhtunnasr'ın yanına giren, önce ona secde ederdi. Buhtunnasr; "İçeride kim varsa dışarı çıksın" dedi. Sonra Danyal aleyhisselâma; "Niçin secde etmedin?" diye sordu. Danyal aleyhisselâm; "Benim Rabbim, başkasına secde etmemek şartıyla bana rü'yâ ta'birini öğretti" buyurdu. Bu sözü inceden inceye düşünen Buhtunnasr; "Rabbinin ahdine vefa ettiğin için sana i'timâd ederim. O hâlde gördüğüm rü'yâyı ve ta'birini söyle" dedi.

Danyal aleyhisselâm; "Rü'yânda bir put gördün, Üst kısmı altından, ortası gümüşten, uçları bakırdan, topukları demirden, ayakları kerpiçten idi. Bu puta hayran hayran bakarken, gökten, putun başına büyük bir taş düştü. Putu un gibi toz hâline getirdi. Altın, gümüş, bakır, demir ve kerpiç birbirinden ayrılmayacak hâlde karıştı Bir rüzgâr esse, ortada birşey kalmayacaktı. Sonra gökten inen taş, büyüdü, büyüdü, öyle oldu ki, yerde ve gökte o taştan başka birşey görünmez oldu." Buhtunnasr; "Doğru söyledin. Şimdi de ta'birini yap" dedi. Danyal aleyhisselâm da; "Gördüğün put, çeşitli ümmetlerdir. Altın, senin içinde bulunduğun ümmettir. Gümüş, senden sonra oğlunun hâkim olacağı ümmettir. Bakır, Rûmlardır. Demir Acemlerdir. Kerpiç, Rumlara ve Acemlere hükümdâr olan iki kadındır. Gökten inen taş ise, âhır zamanda Arablardan bir Peygamberin getirdiği, bütün dinlerin

hükümlerini yürürlükten kaldıran ve bütün dünyâya yayılan bir dîndir" buyurdu.

Cübeyr bin Mut'im (radıyallahü anh) anlattı: "Sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) Peygamberliğini ilân edince, Kureyşliler O'na çok eziyet etmeğe başladılar. Öyle ki, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) helak edecekler sandım. Birgün Şam'a doğru yola çıkmıştım. Bir kiliseye uğradım. Rahip, oradakilere emretti. beni üç gün misâfir ettiler. Üç gün sonra gitmeyince, rahip beni yanına çağırdı. Bana; "Mekke'de peygamberliğini iddia eden şahsı tanıyor musun?" diye sordu. Ben de; "Elbette tanırım" dedim. Rahip, benim elimden tutarak bir odaya götürdü. Orada pekçok insan sûretleri vardı. Hepsinin sûretlerini gösterdikten sonra; "Bunların içinde o Peygamberin sûreti var mıdır?" diye sordu. "Hayır" deyince, beni daha büyük bir odaya götürdü.

Orada daha fazla resim vardı. "Burada mutlaka olması lâzım" dedi. Hepsine baktım; Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ve Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (radıyallahü anh) resimleri vardı. Rahip; "Gördün mü?" diye sorunca; "Evet" dedim. Fakat resmi onun göstermesini istiyordum. Parmağıyla işâret ederek; "Bu sizin Peygamberinizin, yanındaki halîfesinin resmidir" dedi. Ben, dünyâda aslına bu kadar benziyen bir resim görmemiştim. Rahip dedi ki: "Sen O'nun öldürüleceğinden korkuyorsun değil mi?" Ben de; "Evet, belki de öldürmüşlerdir" dedim. Bunun üzerine rahip; "Allahü teâlâ, O'nu düşmanlarına galip getirecektir. O'nu hiçkimse öldüremeyip, O, düşmanlarını öldürecektir. Hiç korkma" dedi. Bunun üzerine çok ferahladım."

Hişâm bin el-Âs (radıyallahü anh) anlattı: "Ebû Bekr (radıyallahü anh), beni bir arkadaş ile, Rûm İmparatoru Herakl'e gönderdi. Onu İslama da'vet edecektik. Giderken Herakl'in vâlilerinden Cebele-i Gassânî'nin bulunduğu Gavta'ya geldik. Gavta, Suriye'de suyu ve ağacı bol, iklimi hoş olan bir yerdi. Cebele ile görüşmek istediğimizi söyledik, önce bizi kabûl etmedi. "Ne söyliyeceklerse söylesinler" demiş. Biz de gelen kimseye; "Söyliyeceklerimizi bizzat kendisine söylemek için geldik. Sana söylemeyiz" dedik. Mecbûr kalarak bizi vâliye götürdüler. Cebele; "Niçin geldiniz? Ne söyliyeceksiniz?" dedi. Biz de; "Sizi İslama da'vet için geldik" dedik. Cebele, üzerindeki siyah elbiselerini göstererek; "Sizi Şam'dan çıkarıncaya kadar bu elbiseleri üzerimden çıkamayacağıma and içtim" dedi. Biz; "Bu toprakların elimize geçeceğini Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bize haber verdi" dedik. Bunun üzerine Cebele; "Bu toprakları, elimizden ancak oruç tutan bir kavim alabilir" dedi ve bize oruçtan sordu. Biz de oruç ile ilgili Allahü teâlânın emirlerini anlatınca, yüzü simsiyah oldu ve yanımıza bir adam katıp Herakl'e gönderdi.

Rûm İmparatoru'nun şehrine yaklaşınca, yanımızdaki adam bize; "Bu develerle şehre girmenize izin vermezler. Size başka binekler verelim de öyle giriniz" dedi. Biz; "Kendi bineklerimizden başka bir hayvana binmeyiz" diye cevap verdik. Durumu Herakl'e bildirdiler. O da kabûl etmiş. Develerimiz ve kılıçlarımızla şehre girdik. Saraya geldiğimizde, Herakl balkondan bize bakıyordu. Yüklerimizi indirdikten sonra; "La ilahe illallahü vallâhü ekber" dedik. O ânda balkon sallandı. Herakl hemen içeri girip, bize bir adam gönderdi. "Sakın dinlerini açıklamasınlar" demiş ve bizi yanına da'vet etmiş. Biz saraya girdik. Herakl'in tahtına doğru ilerledik. Elbisesi ve odadaki bütün eşyalar kırmızı idi. Etrâfında patrikleri sıralanmış, bize pürdikkat bakıyorlardı. Herakl'e yaklaştık ve mektûbu teslim ettik. Herakl bize; "Niçin birbirinize verdiğiniz selâm gibi bize selâm vermediniz?" dedi. Biz de; "Biz birbirimize verdiğimiz selâmı size vermeyiz. Sizin birbirinize verdiğiniz selâmı da biz söylemeyiz" dedik. Herakl; "Birbirinize verdiğiniz selâm nedir?" diye sordu. "(Esselâmü aleyküm) dür" dedik. Herakl; "Büyüklerinize nasıl selâm verirsiniz?" dedi. "Aynı sözle" diye cevap verdik. "Peki, büyükleriniz size nasıl cevap verir?" diye sorunca da; "Yine aynı sözle" dedik. Herakl; "Sizin en büyük sözünüz nedir? diye sordu. Biz de; "La ilahe illallahü vallâhü ekber" dedik. O ânda yine saray sallanmağa başladı ve durdu. Oradakiler şaşırdılar. Herakl tekrar sordu: "Büyüklerinizin yanında bu sözü söyleyince böyle sallanma olur mu?" Biz; "Hayır olmaz. Böyle birşeyi biz de burada görüyoruz" diye cevapladık. Herakl; "Ben isterdim ki, her söylediğiniz yerde böyle sallanma olsun!" Biz; "Niçin böyle isterdiniz?" diye sorunca, "Çünkü o zaman bu sallanma Peygamberlik alâmetlerinden olmaz, sihir olurdu" dedi. Ba'zı sorular daha sordu, onları da cevapladık. Namaz ve abdestten sordu. Onları anlattıktan sonra, istirahat etmek üzere bizi odalarımıza gönderdi. Üç gün orada misâfir olduktan sonra, bir akşam Herakl bizi çağırmış. Gittik, evvelki sordukları soruları tekrar sordu. Aynı cevapları verdik. Adamlarına emretti. bir sandık getirdiler. Sandığın içinde eskimiş pekçok küçük gözler, herbirinin kapağı ve üzerinde kilidi vardı. Bir kilit açtı ve içinden siyah renkli bir ipek parçası

çıkardı. Bu ipeğin üzerinde, kırmızı yüzlü ve büyük gözlü, güleryüzlü, uzun boylu, siyah elbiseli ve sakalsız bir insan resmi bulunuyordu. Herakl? “Bunu tanıdınız mı?” diye sordu. “Hayır, tanıyâmadık” dedik. “Bu, Âdem aleyhisselâmdır” dedi. Bir kilit daha açtı ve içinden ipek üzerine yapılmış bir resim çıkardı. Beyaz yüzlü, kıvırcık saçlı, büyük başlı, güzel sakallı bir insan resmi vardı. Herakl; “Bu resimdekini tanıyor musunuz?” dedi. “Hayır” dedik. “Bu, Nûh aleyhisselâmdır” dedi. Bir göz daha açtı, bir ipek çıkardı. Üzerinde çok beyaz açık alındı, güzel gözlü, ak sakallı, sanki hayatta imiş de tebessüm ediyor gibi bir resim vardı. “Bunu tanıdınız mı?” diye sordu. “Hayır” dedik. “Bu, İbrâhim aleyhisselâmdır” dedi. Bir göz daha açtı. Bir ipek çıkardı. Üzerinde beyaz benizli bir insan resmi bulunuyordu. “Bunu tanıdınız mı?” dedi. Biz heyecanla yemîn ederek; “Bu, sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdır. Sanki O’nu görüyoruz” deyip ağlaştık. Herakl; “Bu, Allah hakkı için sizin Peygamberinizdir ve bu bölüm, sandığın son gözüdür. Sizin ne yapacağınızı merak ettiğim için acele ettim” dedi ve sandığın diğer gözlerini teker teker açarak, diğer Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) resimlerini gösterdi. En sonda da, siyah sakallı, güzel yüzlü bir yiğit resmi çıkardı. “Bunu tanıdınız mı?” dedi. “Hayır” dedik. “Bu, Îsâ aleyhisselâmdır” dedi.” Biz; “Bu resimleri nereden buldunuz?” diye sorduk.

Herakl; “Âdem aleyhisselâm, Allahü teâlâdan, evlâdından ne kadar peygamber gönderecekse hepsinin resimlerini görmek isteğinde bulundu. Allahü teâlâ da gönderdi. Bu sandık, Âdem aleyhisselâmın hazînesinde idi. Zülkarneyn, o resimleri garb tarafında bir yerde buldu. Danyal aleyhisselâma verdi. Danyal aleyhisselâm, o resimleri ipek parçalarına geçirdi” dedi. Sonra; “Mülkümden çıkıp, ölünceye kadar size kölelik yapmak isterdim” dedi. Sonra bize pekçok hediyeler vererek gönderdi. Oradan çıktık, günlerce yol aldıktan sonra ülkemize geldik. Emîr-el-mü’minîn Ebû Bekr’in (radıyallahü anh) huzûruna geldik. Olanları anlattık. Ağlayarak buyurdular ki: “Eğer Allahü teâlâ ona hayır iyilik ihsân etse idi, elbette dediğini yapardı.” Sonra Resûlullahın (aleyhisselâm); “Hıristiyan ve yahudiler benim sıfatlarımı Tevrât ve İncîl’de okurlar” buyurduklarını söyledi.”

Ka’b-ül-Ahbâr (radıyallahü anh) anlattı: “Babam bana, Tevrat’ın bir bölümü hâricinde her tarafını okuttu. O bölümü sandığa koyup, üzerini de kilitledi. Babam öldükten sonra, sandığı açtım ve okudum. Orada; “Âhır zamanda bir peygamber gelecektir. Elini ayağını yıkar, beline izâr bağlar. Mekke’de doğup Medine’ye hicret eder. Ümmeti her hâlde Allahü teâlâya hamd eder. Yüksek yerlerde tekbîr getirirler. Kıyâmet günü abdest a’zâları nurludur” yazılıydı.”

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: “Emîr-el-mü’minîn Ömer (radıyallahü anh), Kadsiye’de bulunan Sa’d bin Ebî Vakkâs’a bir mektûp yazdı. Hazret-i Mü’âviye’nin oğlu Nadle’yi (r.anhümâ) Irak’da Halvan’a göndermesini istedi. Sa’d, Nadle’yi (radıyallahü anh) Halvan’a göndererek emri yerine getirdi. Nadle, Halvan’ı İslâm topraklarına kattı, sayısız esîr ve ganîmet ele geçirdi. İkindi vaktinde bir dağın eteklerine inip, orada ezân-ı Muhammedî okumağa başladı. “Allahü Ekber” deyince, dağdan; “Tekbîrin büyük olsun yâ Nadle!” diye bir ses geldi. “Eşhedü en lâ ilahe illallah” deyince; “İhlâsı söyledin yâ Nadle!’ diye, yine bir ses geldi. “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” deyince; “O kimseyi ve O’nun dînini bana Îsâ aleyhisselâm müjdeledi, o dîn, O’nun ümmetinde kıyâmete kadar bakî kalır” diye dağdan bir ses geldi. “Hayye alessalâh” deyince; “Devamlı namaz kılana’ ve câmiye gidene müjdeler olsun!” diye ses geldi. “Hayye alelfelâh” deyince; “İhlâsın hepsini tamamladın yâ Nadle!” diyerek bir ses daha geldi. Ezân-ı Muhammedî bitince; “Ey dağın içindeki! Allahü teâlâ sana rahmet eylesin, sen kimsin? sesini duyuyoruz, fakat kendini göremiyoruz. Biz Allahü teâlânın kulları ve Resûlünün ümmetiyiz. Ömer İbn-i Hattâb’ın da cemâatiyiz” dedik. Dağ yarıldı, içinden büyük başlı, uzun saçlı, ak sakallı, üzerine yünden eski iki kaftan giymiş birisi çıktı. Selâm verdi. Selâmını aldık. “Ben Zerib bin Yûşeli’yim. Îsâ aleyhisselâm benim, kendisinin yeryüzüne inip, hınzırları kesip, putları kırıp, hıristiyanların iftirasından kurtuluncaya kadar bu dağda yaşamam için duâ buyurdu. Muhammed aleyhisselâm ile görüşemedim. Hazret-i Ömer’e selâmımı söyleyin ve ona; “Yâ Ömer! Doğruluktan ayrılma, tatlı sözlü ol, kıyâmet yaklaşmaktadır” deyiniz diyerek kayboldu. Nadle, bu hâli Sa’d bin Ebî Vakkâs’a, o da hazret-i Ömer’e yazdı. Ömer-ül-Fârûk (radıyallahü anh) Sa’d’a bir mektûp yazarak; “Yanına Muhacirin ve Ensârdan ne kadar bulursan al. O dağa gidip selâmımı söyle! Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bana Îsâ aleyhisselâmın vasilerinden ba’zılarının o dağda yaşadıklarını buyurmuştu” dedi.

Sevgili Peygamberimize (aleyhisselâm) muhalefet edenlerin, sünnet-i şerîfine karşı edebsizlikte bulunanların uğradıkları

felâketler ve cezalar da Resûlullahın mu'cizelerinden sayılır. Bunlardan ba'zıları aşağıdadır.

"Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) zamanında bir hıristiyan vardı. Müslüman oldu. Bekâra ve Âl-i İmrân sûrelerini okudu. Vahy kâtipliği yaptı. Daha sonra dinden çıkıp mürted oldu. Tekrar hıristiyanlığa geçti, önüne gelene İslâmiyeti kötüler, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) iftiralar ederdi. Öyle ki, "Muhammed, benim yazdığım şeylerden başka birşey bilmez" demeğe başladı. Kısa bir zaman geçmişti ki, korkunç bir ölümle dünyâdan göçtü. Kabrini kazıp defnettiler. Sabahleyin pis cesedini kabirden dışarı atılmış buldular. Bunu müslümanlar yapmıştır diye tekrar kabre koydular. Ertesi gün yine dışarı atılmış buldular. Tekrar koydular, ertesi gün yine kabirden dışarı atıldığını gördüler. Artık bunun bir insan işi olmadığını anladılar, öylece bırakıp gittiler."

Münâfıklardan biri, Resûlullahın (aleyhisselâm); "Melekler, ilim öğrenenler için kanatlarını yere döşerler" buyurduğunu işitti. O münâfık; "Ben o meleklerin kanatlarını kıracağım" diyerek, ayakkabılarının altlarına çiviler çaktırıp, Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) ilim öğrettiği yere doğru gitti. Yolda ayaklarını yere vurarak; "Meleklerin kanatlarını kırıyorum" diyordu. Aniden ayağı birbirine dolaşıp düştü ve ayağa kalkamadı. Evine kucaklıyarak götürdüler. Ayaklarına çok şiddetli bir ağrı saplandı. Doktorlar ne kadar uğraştılarsa da ağrıyı dindiremediler. Her geçen saniye daha da çoğalıyordu.

Çaresizlikten iki ayağını da kestiler. Kötürüm kaldı. Hâlbuki önceleri ceylan gibi hızlı koşardı. Kısa bir müddet sonra da öldü."

İbn-i Mende-i İsfehânî anlattı: "Şam'a hadîs âlimlerinden birinin yanına hadîs-i şerîf öğrenmek için gitmiştim, önünde bir perde vardı. Perdenin ön tarafına oturdum. Perde arkasından hadîs-i şerîf okumağa başladı. Kendi kendime; "Acaba niçin önüne perde tutuyor?" diyordum. Bir müddet sonra hadîs-i şerîf okuması bitti. Bana; "Ey Ebâ Abdullah! Benim perde arkasında oturmamın sebebini biliyor musun?" dedi. Hayır" dedim. "Sen ilim ehlisin ve hadîs-i şerîf ile meşgûl oluyorsun. Sana anlatayım ki, benim hâlime düşmeyesin. Birgün hocalarımdan birinin huzûrunda hadîs-i şerîf dinliyordum. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); "Başını İmâmdan evvel kaldıran kimse, başının merkep başına çevrileceğinden korkmaz mı?" buyurduğunu söyledi. Bu hadîs-i şerîfi, çeşitli yollardan da rivâyet etti. İçimde şekavetten olacak ki, bu nasıl olur? diye bir şüphe uyandı. O gece uyudum, sabahleyin başım merkebin başına döndürülmüştü. Bunun için ilim meclislerinden uzak kaldım, ilim talebesi yanıma geldiğinde, onunla böyle perde arkasından konuşabiliyorum. Senin ilim ve dindeki dereceni bildiğim için sana bu sırrı açıklıyorum. Yalnız, ben hayatta olduğum müddet içinde kimseye söyleme, öldükten sonra söyle ki, ibret alsınlar da, hadîs-i şerîf dinlerken edebde kusur etmesinler ve şüphede bulunmasınlar" dedi. Ben de; "Bu durumu siz hayatta olduğunuz müddet içinde hiç kimseye söylemiyeceğime Allahü teâlâya söz verdim" dedim. Bunun üzerine perdeyi kaldırdı, kendini bana gösterdi. Vücûdu insan, başı merkep kafası gibi idi. Bu durumu, o hayatta iken hiç kimseye söylemedim. Herşeyin doğrusunu ancak Allahü teâlâ bilir."

İmâm-ı Müstagfirî, Selef-i sâlihînden birinden rivâyet etti: "Sefere çıkmış idim. Bir yerde cenâze defni için uğraşıyorlardı. Yardım ederim diye yanlarına gittim. O sırada, saçı sakalı ağarmış, güzel kokulu bir ihtiyâr geldi. "Bu cenâze kimindir?" diye sordu. "Bu bir müslümandır" dediler. "Bunun yakını var mıdır?" diye sordu. Oradakiler, birisini göstererek; "Bu, bu cenâzenin kölesidir" dediler, ihtiyâr köleye; "Senin efendin, hiçbir kavme reîs olmuş mudur? Veya sultânın yaptığı bir işi yapmış mıdır?" diye sordu. Köle; "Benim efendim, ganîmet mallara ihânet ederdi" deyince, ihtiyâr kimse; "Bunun namazını kılmayınız" dedi ve oradan ayrıldı. Biz meyyiti kabre defnettikten sonra, köle; "Eyvah! Kazmayı kabirde unuttum. "Kazma da emânet idi. Mutlaka sahibine vermem lâzım" diyerek kabri açmaya başladı. Kabir açıldığında, o şahsın oturmuş, kazmanın demirinin yılan gibi boynuna dolanmış, sapından da tutmuş olduğunu gördük. Onu öylece bırakıp, kazmanın sahibine haber verdiler. Geldi aynı vaziyeti o da gördü ve kazmayı almaktan vazgeçti."

İmâm-ı Müstagfirî, Selef-i sâlihînden birisinden rivâyet etti: "Annem ve babam kabir azâbına inanmazlardı. Onlarla çok münâzaralar edilip, hak olan anlatıldı ise de, yine de kabûl etmediler. Bir gece babam beni yanına çağırıp lâmbayı yaktırdı. Büyük bir ızdırap içinde ayağını gösterdi. Ayağı yanmıştı ve yer yer de kabarmıştı. Bana şöyle anlattı: "Rü'yâmda bir mezarlığa girdim. Yürürken ayağım bir kabrin içine geçti. Meğer mezarın içindeki günahkâr bir kimse imiş ve kabrinde ateş varmış. Ayağım o ateşe girince yandı. Bu

gördüğün yanık, biraz önce gördüğüm rü'yâdaki yanıktır" dedi. Bundan sonra kabir azâbına îmân etti."

Halîfe Mütevekkil, birgün yardımcıları ve devletin ileri gelenleriyle oturuyordu. Birdenbire gülmeğe başladı. Yüzüne hayretle bakanlara; "Niçin güldüğümü sormayacak mısınız?" dedi. Onlar da; "Allahü teâlâ seni sevindirsin. Niçin güldüğünüzü anlatır mısınız?" dediler. Vâsık ve İbni Dâvûd da orada idi. Mütevekkil; "Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olması hakkında çok düşündüm. Bu husûsa ihtimâm göstererek halkı bu fikre da'vet ettim. Bir kısmı malıma ve mevkîme tama' edip kabûl ettiler. Bir kısmı da, hapse atmak ve işkence etmekle dahî kabûl etmediler. Bu iki grubun hâlini görünce, kalbime bir şüphe düştü. Bu i'tikâdın yanlış olduğunu anladığım için terk etmek istiyorum" dedim. Kur'ân-ı kerîme mahlûk diyen İbn-i Dâvûd; "Ey emîr-el-mü'minîn! Ortaya çıkararak herkese kabûl ettirmeye çalıştığın bu mes'eleyi söndürmek mi istiyorsun? Senden evvelkilerin yapamadığını sen yaptın. Allah, bu mes'ele üzerinde durduğun için sana hayırlı karşılıklar versin" dedi. Vâsık da; "Haydi geliniz, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğuna yemîn edelim" dedi. İbn-i Dâvûd; "Eğer Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse felç olayım" dedi. Vâsık; "Eğer Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse, dünyâda yanayım" dedi. Birisi; "Benim de vücûduma demir çiviler batsın" dedi. Biri; "Vücûduma kötü bir koku gelsin, başkası yanımda duramasın" dedi. Biri; "Allahü teâlâ beni dar bir yerde öldürsün" dedi. Başka biri; "Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse, Allah beni suda boğarak öldürsün" dedi.

Allahü teâlâ ile ahd edenlerin herbiri söyledikleri gibi oldular. İbn-i Dâvûd felç oldu. Birinin vücûdunu çivilediler. Biri ölüm hastalığında terledi. Bu ter öyle fenâ koktu ki, hiç kimse yanına yaklaşamadı. Her ne kadar güzel kokulu buhur yaktılarsa da hiç faydası olmadı. Birisine yarım metre yüksekliğinde daracık bir yer yaptılar, onun içinde öldü. Biri Dicle nehrine düşerek boğuldu. Vâsık hastalandı, ağrıları şiddetlendi. Doktorlar; "Zeytin ağaçlarını bir tandırda o kadar çok yakmalı ki, tandırın duvarları akkor hâline gelmeli. Tandırı boşaltıp, içine kepek doldurmalı. Vâsık bu kepeklerin üzerinde üç saat yatmalı ki, ağrıları dursun. Sonra tandırdan çıkartmalı. O zaman dışarının havası onun ağrılarını arttıracaktır ve tandıra tekrar girmeyi isteyecektir. Tandıra koymazlarsa ölebilir" dediler. Akrabaları bu denilenleri yaptılar. Vâsık'ı tandırda üç saat beklettikten sonra, yanacak diye korktukları için dışarı çıkardılar. Derisi yer yer yanmış idi. Dışarı çıkarılan Vâsık, havanın değişikliğinden sığır gibi bağırarak; "Beni tandıra sokun. Burada durmak yanmaktan daha zor" dedi. Akrabaları feryadına dayanamayıp tekrar tandıra attılar. Orada sesini kesti. Vücûdunun yanan yerlerinden sular çıkmağa başladı. Derisi kömür hâline geldiğinde tekrar dışarı çıkardılar. Burada inleyerek can verdi. Böylece Allahü teâlâ, onlara yemînlerine uygun muâmelede bulundu. Kur'ân-ı kerîme mahlûk demenin cezasını daha dünyâda iken çekmiş oldular."

Biliniz ki, dîne karşı çıkanların, beğenmiyenlerin, küçük görenlerin uğradığı cezalar ve felâketler, yazmakla, söylemekle bitmez. Her vakitte, her memlekette, dînin emirlerinden dışarı çıkanlar, dinde reform yapıp bozmak isteyenler olmuştur. Bunlar âhırette uğrayacakları azaplardan başka, dünyâda da cezâlarını çekmişler ve çekeceklerdir, îmânın nûruyla aydınlanmış bir kimse, biraz düşünürse, ibâdet yapmak ile günah işlemek arasındaki büyük farkı görür. Çünkü ibâdetlerin neticesi zevk, huzûr, iyi ahlâk ve beğenilen işlerdir. Günahların neticesi de üzüntü, hüsran, huzûrsuzluk, kötü ahlâk ve fenâ işlerdir. İbâdetin, iyi işlerin karşılığı sevâb kazanmaktır. Günahların karşılığı da azap çekmektir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 431

2) Sehî Beğ Tezkiresi sh. 50

3) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 830

4) Latifi Tezkiresi sh. 293

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 86

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3973

7) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 35-36

LÂRÎ (Muslihuddîn Muhammed Efendi)

Osmanlı âlimlerinden. İran'da, Şîrâz ile Hindistan sınırı arasında bulunan Lâr şehrinde doğdu. Babası, Selâhaddîn bin

Kemâleddîn bin Muhammed Naşiri Bel'avî'dir. İlk tahsilini İran'da tamamladı. Zamanının meşhûr âlimi Celâleddîn-i Devânî'nin talebesi Emîr Kemâleddîn Hüseyn'den, Emîr Gıyas bin Sadreddîn'den ve daha başkalarından ders aldı. Aklî ve naklî ilimlerde çok yükseldi. Din bilgilerinde ve zamanının fen bilgilerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Daha sonra Hindistan'a gidip, başşehir Lâhor'a vardı. Gürgâniyye Sultânı Hümâyûn Şâh'ın ihsân ve iltifâtlarına kavuştu. Şâh'a hocalık yaptı. 962 (m. 1554) senesi başlarında sultânın vefatından sonra Hindistan'dan ayrılıp, hac vazîfesini îfâ etmek üzere Mekke-i mükerremeye geldi. Hacdan sonra şehir şehir dolaşarak, Anadolu'ya geçip İstanbul'a vardı. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi'nin ilim meclisine dâhil oldu. Onunla ve diğer âlimlerle, çeşitli ilmî konularda mübâhaselerde ve müzâkerelerde bulundu. Böylece aklî ve naklî ilimlerdeki üstünlüğünü isbât etmiş oldu.

Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra, Diyarbakır'a gidip yerleşti. Belde-i Âmud (Diyâr-ı bekr) vâlisi bulunan İskender Paşa'nın oğluna hocalık yaptı. 967 (m. 1559) senesinde vâlinin teklifi ile, Hüsrev Paşa Medresesi müderrislik reîsliğine ta'yin olundu. Ayrıca müftîlik vazîfesi de kendisine verildi. 969 (m. 1562) senesi Zilhicce ayında Diyarbakır'da vefât etti. Vefâtında 60 yaşını geçmiş bulunuyordu.

Din ilimlerinde ve fen bilgilerinde derin âlim olan Muslihuddîn Lâri, tedrisât ve müftîlik hizmetlerinin yanında, eser te'lîfi ile de uğraşıp çok kitap yazdı. Başlıca eserleri şunlardır:

1- Mir'ât-ül-edvâr ve mirkât-ül-ahbâr: Bir mukaddime (önsöz) ile on bâb'a ayrılmış olup, dünyâ târihine dâirdir. 2- Tehzîb-ül-mantık şerhi, 3-Ehâdîs-i erbe'în şerhi, 4- İrşâd-ül-fıkh şerhi, 5-Ferâiz-i Sirâciyye şerhi, 6- Mutavvel haşiyesi, 7- Molla Câmî'nin Kâfiye haşiyesi, 8- Şerh-i Tehzib haşiyesi, 9-Tezkire: Hey'et (astronomi) ilmine dâir güzel bir metindir. 10-Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiyeleri, 11-Şemâil-i Nebî şerhi, 12-Farsça olarak "Hidâye" üzerine ta'lîkât, 13- Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kasîde-i mîmiyye"sine nazire.

İbn-i Hanbelî, "Târih-i Haleb" adındaki eserinde diyor ki: "Muslihuddîn-i Lârî, Emîr-i Gıyâs'ın mu'îdi (yardımcısı) olmuştu. 964 (m. 1556) senesinde Haleb'e uğradığında önce tüccâr zannedilmişti. Fakat bir müddet sonra ilim ve faziletini açıklayıp ilmî müzâkerelere başlayınca, herkes onun kıymetini anlamıştı."

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 169

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3966

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 494

4) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 247, 252

LEYS-ZÂDE (Pîr Ahmed Çelebi)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Pîr Ahmed Çelebi bin Nûreddîn Hamza bin Ali olup, Leys-zâde ve Pîr Ahmed Çelebi diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 952 (m. 1545) senesinde vefât etti.

Zamanında bulunan âlimlerin derslerine devam etmek ve çok gayret etmekle tanındı. Çeşitli ilimlerde mütehassıs olarak yetişen Leys-zâde, ilim tahsilini tam bir muvaffakiyetle tamamladıktan sonra, ba'zı yüksek makamlarda vazîfelendirildi. Üsküp Medresesi ve İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde bir müddet vazîfe yaptı.

Fazilet sahibi olan Leys-zâde, bir müddet sonra tedrisden (medresede ders okutmaktan) ayrılıp, kadılık mesleğine yöneldi. Üsküp şehrinde kadı oldu. Kâdılık vazîfesine devam ederken tekrar medreseye döndü. Edirne'de Halebî ve Dâr-ül-hadîs medreselerinde ve İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderrislik yaptı. Bundan sonra tekrar kadılığa döndü. Mısır'da bir müddet kadılık yaptıktan sonra, bu vazîfeden alınıp, yine Mısır'da müderrislik vazîfesi verildi. Bu vazîfeye devam ederken tekâ'üd (emekli) oldu.

Leys-zâde, çok kitap okuyan, bu sebeple ilimde çok derinleşmiş, yüksek bir zât idi. Dînimizin emirlerine uymakta son derece gayretli ve titiz idi. Fıkıh bilgilerinde mütehassıs idi. Güzel ahlâkı kendisinde toplamış, cömert, iyilik seven bir kimse idi. Uygun olmayan, hoş karşılanmıyan vasıflardan hiçbiri onda yok idi.

Mısır'da uzun müddet kalmakla büyük servet sahibi olup, bu servetinin çoğunu kıymetli kitapları bulup satın almaya harcadı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 198

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

LÜTFULLAH ÜSKÜBÎ

Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Üsküp'de yaşamış büyük velîlerden. Abdullah-i İlâhî'nin talebelerindendir. Hayâtı hakkında kaynaklarda fazla ma'lûmât verilmemektedir. Doğum ve vefât târihleri de bilinmemektedir. Onuncu asrın başlarında vefât ettiği sanılmaktadır. Üsküp dağlarında zâhidâne bir hayat yaşarken vefât etti. Üsküp, şu anda Yugoslavya sınırları içerisindedir.

İstanbul'da zamanının âlimlerinden ilim tahsil etmiş, güzel hâller ve fazilet sahibi, âlim bir kimse idi. Kalbinde velîlere karşı bir sevgi hâsıl oldu. Zamanındaki büyük zâtlarla ve tasavvuf yolunda bulunanlarla çok sohbet etti. O zaman Nakşibendî yolunda bulunan, velîlerin büyüklerinden, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebesi Şeyh Abdullah-i İlâhî İstanbul'da Zeyrek Câmii'nde bulunuyordu. Lütfullah Üskübî, Abdullah-i İlâhî'nin hizmetinde ve sohbetlerinde bulundu. Yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdullah-i İlâhî'nin hizmetine girişini şöyle anlatır: "Abdullah-i İlâhî, mıknatıs gibi beni kendine çekti. Kalbim ona tutuldu. Bir gün arkadaşlarımla öğle namazını kılmak için Zeyrek Câmii'ne gittik. Namaz vaktini beklerken, hatırıma Abdullah-i İlâhî'nin velilik derecesini ve kerâmet göstermedeki gücünü imtihan etmek geldi. Bu düşüncede bir köşede otururken, kıble tarafından bir el göründü. Fakat elin sahibi görünmüyordu. Bu el, beni ileri çekti. Bir saf ileri geçtim. Aynı şekilde üç defa çekti ve ben de üç saf ileri geçtim. Sonra namaz vakti geldi. Sünnetler kılındı, ikâmet getirildiğinde, Abdullah-i İlâhî odasından çıkıp bize öğle namazını kıldırdı. Namaz kılındıktan sonra, onun elini öpmek için ileri vardım. Baktım ki, hocanın elleri, beni namazdan önce ileri çeken el idi. Bu hâdiseden Abdullah-i İlâhî'nin büyük bir velî olduğunu anladım. Beni ileri çekmesinden de, tasavvuf yolunda bu zavallıyı yüksek derecelere çıkaracağını anladım. Abdullah-i İlâhî'yi imtihan etmeye kalkıştığım için özür dileyip, ellerini öptüm. Bana; "Bizi bir kere imtihan etmen kâfi gelmedi mi? Üç defa imtihan ettin. Buna ne lüzum vardı?" dedi. O anda çok utandım. Çok özürler dileyerek beni talebe olarak kabûl etmesi için yalvardım. Benim bu yalvarmalarım karşısında bana; "Bize hizmet etmek, talebe olmak çok zor iştir. Sen buna takat getiremezsin, önce seni bir deneyelim. Talebeler için kullanılan boşalmış testileri eline alıp su getirebilir misin? Eğer bu işi yapabilirsen, seni kabûl edelim" dedi. Ben, hemen üzerimdeki elbisemi çıkardım.

Testileri elime alıp zaviyeye su getirdim. Benim candan ve samimî olarak bu işteki isteğimi görüp, talebe olarak kabûl etti. Uzun zaman hizmetinde bulundum. Her emrini canla başla yerine getirdim. Hocama olan hizmetim ve sevgim sebebiyle yüksek derecelere ma'nevî hâllere kavuştum."

Lütfullah Üskübî, dâima ibâdet ve ilimle meşgûl olurdu; Çok ibâdet ederdi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına son derece riâyet ederdi. Haramlardan, şüpheli şeylerden uzak dururdu. Kısaca, zühd ve vera' sahibi idi. Üsküp dağlarından bir dağda ikamet ederdi. Orada kuytu bir yerde basit bir kulübede ibâdetle meşgûl olurdu. O civarda hayvanlarını otlatan müslüman olmıyan çobanlar, Lütfullah'ın gece-gündüz ibâdetlerini görürlerdi. Onun Allahü teâlâya karşı olan muhabbetine, ibâdetlerine, zühdüne ve güzel ahlâkına bakarak, pek çoğu müslüman olmakla şereflendi. Hayâtının sonuna kadar bu hâl üzere yaşadı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 368, 369

MAHDÛM ŞEYH ABDÜLKÂDİR

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi, Mahdûm Şeyh Abdülkâdir olup, Şeyh Haseni Geylânî'nin oğludur. Hindistan'da Üçe beldesinde yaşardı. 862 (m. 1457) senesinde doğdu. 940 (m. 1533) senesi Rebî'ul-evvel ayının onsekizinci günü vefât etti. Türbesi Üçe'de olup, ziyâret edilmektedir. Mahdûm ve İkinci Abdülkâdir diye tanınır. Seyyid olup, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan idi. Babası Şeyh Hasenî de âlim ve velî zâtlardan idi. Gençliğinin ilk yıllarında, ni'metler, bolluklar içinde yaşadı. Bu zamanda dînimizin emir ve yasaklarına pek uymazdı.

Birgün Üçe sahrasında ava çıkmıştı. Bir ara çok güzel bir çil kuşunun garîb bir sesle ötmekte olduğunu gördü. O sırada oradan geçmekte olan ve Mahdûm'u tanıyan bir derviş; "Sübhânallah! Birgün gelir ki, bu genç de Mevlânın muhabbeti ile bu kuş gibi öter, inler" dedi. Dervişin bu sözü kendisine çok te'sîr eden Mahdûm Abdülkâdir, o anda kendisinde büyük bir değişiklik hissetti. Kendisini birdenbire öyle bir hâl kapladı ki, o anda, kalbinin Allahü teâlâdan başka herşeyden soğuduğunu hissetti. Avı terkedip evine döndü. Gün be gün, cezbe sebepleri, muhabbet nûrlarından doğan şevk eserleri, içine doğup çoğalmaya başladı. Bütün varlığı ile cenâb-ı Hakka dönüp, O'na bağlandı. Artık gönlü Allahü teâlânın ve O'nun dostlarının muhabbetleri ile yanıyor, bu yolda bulunmak ve ilerlemek arzusu her an çoğalıyordu.

Mahdûm'un babası olan Muhammed Hasenî hazretleri, bir gece rü'yâsında Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü. Kendisine; "Abdülkâdir benim oğlumdur. Onu ben terbiye edeceğim. Senin diğer çocukların da var. Sen onların terbiyesi ile meşgûl ol. Senin, Abdülkâdir ile işin kalmadı" diyordu.

Babasının bu rü'yâsını ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin söylediği sözü öğrenen Mahdûm Abdülkâdir'in hâli daha da değişti. Aşk ve muhabbeti daha da arttı. Bütün dünyâ lezzetlerinden el çekti. Hak yolunda ilerlemeye çalıştı. Zamanında bulunan büyük velîlerin hizmet ve sohbetlerine devam ederek kısa zamanda yetişti. Evliyânın büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Babasının vefâtından sonra da onun halîfesi oldu. Talebelere ders vermeye, onları ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirmeye gayret etti. Evliyâlık yolundaki makam ve derecesi o kadar yüksek oldu ki, Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye tam tâbi ve vâris oldu. Apaçık kerâmet ve yüksek hâller sahibi idi. Zâhirî ve bâtınî kemâlâtı kendisinde toplamış idi. Bu anlaşılmayan, anlatılamıyan üstünlükleri sebebi ile, kendisine İkinci Abdülkâdir denilmiş ve bu lakab ile meşhûr olup tanınmıştır.

Bereketli nazarları ve te'sîrli sohbetleri ile evliyâlık yolunda birçok velî yetiştirdi. Nice katı kalbli, azgın, âsî ve taşkın kimseler o büyük zâtın mübârek nazarlarına, bereketli sohbetlerine kavuşmakla, kalbleri yumuşayıp tövbe etmekle, bu yola girip sâlihlerden olmakla şereflenmişlerdir.

Bir defasında zamanın pâdişâhı, Mahdûm hazretlerine şöyle bir mektûp yazarak da'vet etti: "Mübârek hocamız, meclisimizi feyzli nûrları ile şereflendirirse, bizim için büyük saadet ve bulunmaz iyilik olur. Siz varken ve yüksek hâliniz gün gibi meydanda iken, başka birisi çıkıp da büyüklük da'vâsında nasıl bulunabilir. Yüksek hazretinize karşı olan hatâlarım var ise affediniz. Kusur ve kabahatlerimizi ve gecikmelerimizi bağışlayınız. Bu tarafa yöneliniz (lütfen geliniz)."

Mahdûm Abdülkâdir hazretleri, pâdişâhın bu da'vetine memnun olduğunu bildirip; "Lâkin öyle bir kapıda hizmet ediyorum ve öyle bir meşgûliyet ile meşgûlüm ki, bir tarafa gitmem, başka bir şey ile alâkadar ve meşgûl olmam kat'iyyen mümkün değil" diye yazdı.

Zikir, amel ve ibâdetler ile öyle meşgûl olurdu ki, ba'zı günler bir tek kelime bile konuşmaya fırsat bulamadığı olurdu. Muhabbete o kadar dalmış ve bâtın meşgûliyeti kendini o kadar kaplamıştı ki, bir an Allahü teâlâdan gâfil olmaz, her an O'nu zikrederdi.

Sabah namazını kıldıktan sonra, duhâ vaktine kadar murâkabe denizine dalar, Allahü teâlânın büyüklüğünü, ihsân ettiği sonsuz ve sayısız ni'metlerini düşünürdü. Sonra duhâ namazını kılar, ondan sonra da kaylûle yapar, ya'nî sünnet olduğu için öğle üzeri bir miktar uyurdu. Vakit namazlarında ezan ve ikâmeti kendisi okur, cemâate İmâm olurdu. Geceleri sabaha karşı evinde bulunanları uyandırır, o zamanda yapılan ibâdet ve tâate verilen sevâbın ve hâsıl olan saadetin pek fazla olduğunu bildirerek, bu sevâb ve saadetten nasîb almalarını te'min ve işâret ederdi.

Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretleri, talebelerine ders verdiği zamanların hâricinde, husûsî odasında bulunup, kendi hâli ile meşgul olurdu. Ba'zıları o sırada huzûruna (yanına) girseler;

“Şu anda Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) görüyordum. Sizi de o feyzlere ortak etmeyi düşünürken gelip beni uyandırdınız” buyururdu. Menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

Bir defasında huzûruna çalgıcı bir kimse gelmişti. Kalb gözüyle o kimsenin hâlini ve meşgûliyetini anlayıp: “Şimdi git. Önceki hâline tövbe et. Sazı kır. Güzel bir traş ol ve dervişlerin yoluna gir” buyurdu.

Kumandanlardan birisi, Mahdûm hazretlerinin sohbetine gelmişti. O büyük zâtın sohbeti kendisine o kadar te’sîr etti ki, meclisten ayrıldıktan sonra ağlayıp inlemeye başladı. Allahü teâlânın izni ile ve bu bir sohbetin bereketi ile kalb gözü açıldı. “Gücerât’ta bir kardeşim vardı. O vefât etmiş. Şimdi cenâzesinin alınıp defn için götürülmekte olduğunu görüyorum” dedi. Hâlbuki Gücerât beldesi oraya çok uzak idi. O zât, hazret-i Mahdûm’un bir sohbetinde böyle yüksek bir dereceye kavuşmuş idi.

Bir defasında Mültan beldesinde veba hastalığı yayılmış idi. İnsanlar, çok muzdarîb olmuşlardı. Bu hastalığa yakalananlar. Mahdûm Abdülkâdir’in abdest suyunun aktığı bahçedeki sebzelerden alıp ağrıyan yerlerine sürdüler. Allahü teâlânın izni ile hepsi şifâ buldu.

Allahü teâlâ, Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretlerine öyle yüksek derece ve husûsiyet vermiş idi ki, o husûsiyet sebebi ile, ağrı ve hastalığa düçâr olanlar şifâ bulurdu. Bu husûsiyeti de Gavs-üs-sekaleyn hazretlerine tam vâris olmasından idi. Nitekim, Gavs-üs-sekaleyn hazretlerinin zamanında bulunan âlimler ve velîler; “Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî anadan doğma körleri ve abraş (bir çeşit cild hastalığı) olanları iyileştirir ve Allahü teâlânın izni ile ölüleri diriltir. Allahü teâlâ, ona bu kerâmeti ihsân etmiştir” demişlerdir. Mahdûm Abdülkâdir de, ona vâris olmakla bu büyük kerâmetten pay almıştır.

Rivâyet edilir ki; bir zaman, Mültan ve Üçe beldesinde bulunan insanlar arasında, insanın böğründeki kemiklerinde meydana gelen öyle bir hastalık yayılmış idi ki, yakalanan ölüyordu.

Mahdûm hazretlerinin talebelerinden, sâlih, son derece takvâ sahibi, Gıyâseddîn isminde bir zât var idi. Bu zât, her Cum’a gecesi rü’yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) görürdü. Yine bir Cum’a gecesi gördüğünde, O Server (aleyhisselâm), Gıyâseddîn’e yazı yazmada kullanılan bir kanat verdi ve; “Bunu al. Oğlum Abdülkâdir’e ver ve ona; (Bu kanadı her nereye sürer ve on defa İhlâs sûresi okursa, Hak teâlâ orada hemen şifâ yaratır) de” buyurdular.

Diğer taraftan Mahdûm hazretleri de rü’yâsında Resûl-i ekrem efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ona; “Gıyâseddîn’in yanında bir emânetin var. Onu ondan al ve kullan” buyurdu. O kanattan öyle sırlar ve fâideler görüldü ki, yazıyla ve sözle anlatmak mümkün değildir. Yukarıda bildirilen böğür ağrısına yakalananlara bu kanadı sürünce, cenâb-ı Hakkın izni ile derhâl şifâ bulurlardı.

Mahdûm’un temiz annesi de, seyyide ve sâliha bir hâtun olup, Şeyh Ebü’l-Feth’in kerîmesi idi. Dedesi olan Ebû İshâk Kazrûnî, Üçe şehrini kuran zâttır. Üçe şehri, birçok evliyânın yetiştiği, evliyâ menbaı olan bir beldedir.

Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretlerinin anne ve baba tarafından soyu, dedeleri ve büyük anneleri, hep ilim, salâh ve takvâ sahibi mübârek insanlar idi.

Hazret-i Mahdûm’un iki oğlu olup, büyüğü şeyh Abdürrezzak’dır.

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 209

MAHMÛD ÇELEBİ (Hakîm Çelebi)

Seyyid Ahmed Buhârî’nin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi Mahmûd Çelebi olup, Mevlânâ Kırımî’nin evlâtlığıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1531) senesinde İstanbul’da, Edirnekapı semtinde vefât etti. Vefâtına; “Kad de’âhü Rabbühül-hakkı ilâ dâr-is-selâm” ve “Eyvây Şeyh” sözlerini târih düşürmüşlerdir. Edirnekapı mezarlığında, Münzevî’ye giden yol üzerinde bulunan Emîr Buhârî tekkesi Mescidi’nin karşısında medfûn idi. Çevre yolu yapılırken, tekke ve kabirler yıkılıp kaldırıldı.

İlk zamanlarından i'tibâren ilim öğrenmeye meyilli ve arzulu olarak yetişen Mahmûd Çelebi, istidat ve kabiliyetinin çok olması sebebiyle çabuk ilerledi. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna yönelip, Seyyid Emîr Ahmed Buhârî'nin sohbet ve hizmetlerine devam etmeye başladı. Kâmil ve mükemmil olan o büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla, tasavvuf yolunda ilerliyerek, ma'nevî derecelere, yüksek olgunluklara kavuştu. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pekçok olduğundan, kısa zamanda çok yüksek derecelere kavuştu. Hocası, onu kızı ile evlendirerek kendisine dâmâd yaptı. Böylece aralarında akrabalık meydana gelmiş oldu. Emîr Buhârî (radıyallahü anh) vefât edeceği zaman, Mahmûd Çelebi'yi kendisine halîfe bıraktığını bildirdi. O da vefâtından sonra hocasının yerine geçip, talebelere ders vermeye başladı.

Mahmûd Çelebi, çok yüksek bir zât olup, iffet ve haya timsâli idi. Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserin sahibi olan Taşköprü-zâde şöyle anlatır: "Âlimlerin ve evliyânın önderi, baştâcı olan Mahmûd Çelebi'nin (radıyallahü anh) mübârek yüzünde, haya ve iffet nûru güneş misâli parlamakta olduğundan, yüzüne bakmağa kadir olamazdım. Mısra':

"Bakamaz kimse güneş yüzüne, gözler kamaşır."

Kerâmetler hazînesi olan meclislerinde hazır olup, sohbetlerinde bulunduğum zamanlarda, tasavvuf ve ledün ilmine âit anlattığı ince bilgiler ve yüksek ma'rifetleri, tam bir dikkat ve can kulağıyle dinlerdim. Anlatması, ifâdesi, anlattığı bilgiler öyle tatlı ve öyle kıymetli idi ki, ağzım açık baka kalırdım. Lisânının tatlılığından dolayı kalbim rahatlar, çok lezzet alırdım. Sohbet esnasında birgün bana; "Senin tasavvuf ehline karşı bir inkârın var mıdır, onlara dil uzatır mısın?" dedi. Ben hayretle; "Onların hâllerini inkâr eden bir kimse var mı ki, ben inkâr edeyim" dedim. Bunun üzerine bana Seyyid Emîr Buhârî'nin başından geçen, onun anlattığı bir kıssayı anlattı. Emîr Buhârî, Buhârâ'da o zamanın âlimlerinden birinin huzûrunda okuyor idi. Daha sonra ayrılıp, tasavvufa intisâb etmek üzere Abdullah-i İlâhî'nin yanına, hizmetine gitti. Abdullah-i İlâhî de daha önce o âlimden okumuş idi.

Abdullah-i İlâhî birgün Emîr Buhârî ile birlikte, önceleri kendisinden okudukları âlimi ziyârete gittiler. O âlim, Emîr Buhârî'ye; "Şimdi ne ile meşgûl oluyorsunuz?" diye sordu. O da; "Mirsâd-ül-ibâd fil-mebde ilel-me'ad isimli tasavvufî eseri mütâlâa etmekle meşgûl oluyoruz" dedi. Bunun üzerine o ilim sahibi kimse, bu kitabı okuduğu için Emîr Buhârî'yi azarlamaya, o kitabı ve müellifîni kötülemeye, tasavvuf ehline dil uzatmaya başladı. Nihâyet daha da ileri giderek, Emîr Buhârî ve Abdullah-i İlâhî'yi meclisinden kovdu.

Meğer bu kimse, tasavvuf ehlinin büyüklüğünü anlayamayan, inkâr eden bir zavallı imiş. Mahmûd Çelebi bu menkıbeyi anlatınca, tasavvuf ehlini inkâr edenlerin de bulunduğunu anlamış oldum. Bundan sonra Mahmûd Çelebi'ye arzettim ki: "Efendim, tasavvuf büyüklerinin hâllerini inkâr edenler, inkâr etme gibi büyük bir belâya mübtelâ olmuşlardır. Tasavvuf ehlinin büyüklüğünü inkâr etmeyip kabûl ettiği hâlde bu yolda ilerlemeye çalışmayanların hâli, inkâr edenlerin hâlinden daha kabîh (çirkin) değil midir?" Ben böyle söyleyince; "Hayır öyle değildir. O büyüklerin büyüklüklerini inkâr etmeyip i'tirâf etmek, ya'nî kabûl etmek de bir ni'mettir. Bu i'tirâfın eninde sonunda o kimseyi hak yoluna çekmesi ümîd edilir" buyurdu.

Yine Şakâyık-ı Nu'mâniyye'nin müellifi olan Taşköprü-zâde, birgün sohbet esnasında Mahmûd Çelebi'ye dedi ki: "Efendim! Ba'zı tasavvuf kitaplarında anlaşılamıyan, hattâ görünüş i'tibâriyle dînin açık olarak bildirilen hükümlerine aykırı olan kısımlar bulunuyor. Bunları inkâr etmemiz caiz olur mu?" Mahmûd Çelebi buna cevaben; "O tasavvufî hâller sizde meydana gelinceye kadar inkâr edersiniz. Ama o hâller sizde de meydana gelince, artık inkâr etmenize lüzum kalmaz. Çünkü o bilgilerin hakîkatte dînimizin hükümlerine aykırı olmadıklarını, öyle anlaşıldığını anlamış olursunuz. Ya'nî tasavvuf büyüklerinin söyledikleri sözlerden ba'zılarının uygun değil gibi görünmeleri, o zâtın yanlış şeyler söylemek istediğinden değildir. Kendisini kaplayan tasavvufî hâl sebebiyle, o hâlde iken anlatmak istediğini, şuuru yerinde olmadığından, uygun olmayan kelimelerle söylemesinden veya o hâli ifâde için o anda başka kelime bulamamasındandır. Her halükârda tasavvuf büyüklerinin o sözlerinin yanlış bir ma'nâyı anlatmak için değil, doğru bir şeyi yanlış ma'nâya gelecek kelimelerle anlattığından yanlış anlaşılabilmektedir. Bununla beraber, mutasavvıfların, dînin hükümlerine aykırı gibi görünen, zâhirî olarak yanlış ma'nâ anlaşılan sözleri kabûl edilmez. Fakat o büyüklere dil de uzatılmaz. Çünkü ma'zûrdurlar.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 60

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 518

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 310

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 588

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069

MA'LÜL-ZÂDE SEYYİD MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının onyedincisi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed olup, Kanunî Sultan Süleymân devri kadıaskerlerinden Ma'lül Mehmed Emîn Efendi'nin oğludur. Bundan dolayı Ma'lül-zâde diye bilinir. 940 (m. 1533) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 993 (m. 1584) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu'da babasının dâr-ül-kurrâsının bahçesinde defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil edip yüksek ilmî dereceye kavuştuktan sonra, Şeyh-ül-İslâm Ebüssü'ûd Efendi'nin ilim meclisine dâhil olup, uzun zaman onun hizmetinde bulundu ve ondan çok istifâde etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) olarak bir müddet kaldı ve dâmâdı olmakla şereflendi. İlk olarak Bursa'da Kâsım Paşa Medresesi'ne, daha sonra İstanbul'da bulunan Pîri Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde Edirne'de bulunan Halebiyye Medresesi müderrisliğine terfi ettirilerek, ta'yin olundu. 966 (m. 1558) senesinde Bursa'da bulunan Sultaniye Medresesi'ne nakl olundu. 969 (m. 1561) senesinde Müftî-zâde Ahmed Çelebi yerine Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine yükseldi. 970 (m. 1562) senesinde Sultan Selîm Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirilen Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, 973 (m. 1565) senesinde Haleb kadılığına, bir sene sonra da Şam kadılığına ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde Mısır kadısı oldu. Daha sonra 978 (m. 1570) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Anadolu kadıaskerliğiyle vazîfelendirildi. 983 (m. 1575) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Nakîb-ül-Eşrâf (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin soy kütüklerini ta'kib eden ve onların işleriyle ilgilenen) olarak ta'yin olundu. Bir müddet bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, Kâdı'l-kudât ve sadr-ül-ulemâ makamına getirildi. 988 (m. 1580) senesinde şeyh-ül-İslâm makamına ta'yin olunup, müslümanların mes'elelerini aydınlatıp hizmet etti. Bir yıl üç ay kadar bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 989 (m. 1581) senesinin sonlarına doğru emekli olup, ibâdet ve tâatle meşgûl olurken, 992 (m. 1584) senesinde çok sevdiği oğlu İshak Çelebi'nin vefât etmesine çok üzüldü. Onun ayrılığından dolayı, Ya'kûb aleyhisselâm gibi çok mahzûn ve perişan olup hastalandı ve 993 (m. 1585) senesi başında vefât etti. Bu müddet zarfında Nakîb-ül-Eşrâf vazîfesini de devam ettirmişti.

Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, Anadolu'da yetişen âlimler arasında yüksek dereceye sahip, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ömrünü sarf eden, ilmiyle amel eden, faziletli bir zât idi. Seyyid ve şerîflerin hizmetinde kusur etmezdi. Allahü teâlâ ona birçok fazilet ve güzellikleri ihsân buyurmuştur. Çok tatlı ve fasîh bir lisanla konuşurdu. Onun sohbetinde bulunanlar ayrılmak istemezlerdi. Bütün güzel ve iyi huylarla bezenmiş olan Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, çok cömerd ve kerem sahibi idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 29

2) Şâkâyik-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 281

MEHMED BEY (Muhyiddîn Muhammed bin Abdullah)

Osmanlı devri din ve fen âlimlerinden, tasavvuf büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Âlimler arasında Mehmed Bey olarak tanınırdı. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. 950 (m. 1543) senesinde Kütahya'da vefât etti.

Muhammed bin Abdullah, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın kumandanlarından idi. İlme ve tasavvufa karşı aşırı istek ve arzusu olduğundan, idâreciliği bırakıp, kendisini ilme verdi. O zamanın âlimlerinin çoğundan ilim öğrendikten sonra, Muzafferuddîn Acemî ve Fenârî Muhyiddîn Çelebi'nin sohbet ve derslerine devam etti.

Sonra Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın hizmetine girdi. Din ilimlerinde ve fen ilimlerinde de yetişti. Tasavvufta da yüksek derecelere kavuştuktan sonra, medreselerde müderrislik yapmayı arzu etti. Evvelâ İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde ve diğer ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Edirne'de Üçşerefeli medreselerinin birinde vazîfe aldı. Burada müderrislik yapmakta iken, geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle vazîfeden ayrıldı. Daha sonra sıhhat bulup, deniz yoluyla Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Denizde giderken, düşman gemileri müslümanların etrâfını iki taraftan çevirdi. Şiddetli cenk oldu. Rüzgâr da düşman gemilerinin tarafına uygun estiğinden, onlar galip geldiler.

Muhammed bin Abdullah, Allahü teâlâya sığınarak, Kur'ân-ı kerîmde Kasas sûresi 21. âyet-i kerîmesinde Mûsâ aleyhisselâmın yaptığı bildirilen duâ ile duâ edip; "Yâ Rabbî! Beni zâlim kavmin şerrinden koru!" diye yalvardı. Çok şiddetli fırtına çıkıp, müslüman gemisi alabora oldu. Sahile ulaşmak mümkün olmadı. Fırtına o kadar şiddetli esiyordu ki, müslüman gemisinin idâresi tamamen kontrolden çıktı. Gemi, kendi hâlinde deryada fırtınanın önüne kapılıp gidiyordu. Sonunda rüzgâr gemiyi bir karaya attı. Orası düşmanlara âit bir sahil idi. Gemide bulunanlarda bir şaşkınlık ve kargaşa başladı. Düşmanlar gemidekileri esîr aldı. Muhammed bin Abdullah'ın büyüklüğünü bilen ve tanıyan, dostlarından olan bir kimse, para ödeyerek onu kâfirlerin elinden kurtardı. O da bundan sonra İstanbul'a geldi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Muhammed bin Abdullah'ı Bursa'da Sultan ve Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân medreselerine müderris ta'yin etti. Sonra Şam kadılığı ile vazîfelendirildi. Şam kadılığına bir müddet adâlet ile devam etti. Şam halkı kendisinden çok memnun iken, daha değişik bir vazîfe verilmek üzere oradaki vazîfesinden alınıp İstanbul'a getirildi, İstanbul'a gelince rahatsızlandı. Hastalığı sırasında kendisine Mısır kadılığı verildi. Mevsim kış olup, rahatsızlığı da tam geçmemiş iken, vazîfesinin ehemmiyeti îcâbı meşakkatli ve sıkıntılı bir şekilde Mısır'a gitmek üzere karadan yola çıktı. Kütahya'ya geldiği zaman hastalığı arttı ve 950 (m. 1543) senesinde orada vefât etti.

Muhammed bin Abdullah, çok cömert ve yumuşak huylu idi. Fakat vekarını, heybetini kaybetmezdi. Kendisi çok sevilir ve sayılırdı. Kitap okumağa çok meraklı olup, devamlı kitap mütâlâa ederdi. Bunun için de çok kitabı vardı. Naklî ilimlerden başka; hesap, hendese (mühendislik) gibi riyaziyat ilimlerinde de ihtisas ve mehâret sahibi olmuştu. O zamanda âlimler arasında mu'teber olan birçok kitap kendisinde mevcût idi ve bunların tamâmına yakınını okumuş idi. Bu ilimlerde böylece derinleşmiş olup, ba'zı kitaplara ta'likler, ilâveler yazdı. Âlimlere muhabbeti ve ilme olan bağlılığı son derecede idi. Tasavvuf yolunda bulunanları "da çok severdi. Tasavvuf ehline olan meyli nihâyet derecesinde idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 491

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 284

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 112

MEHMED URYÂNÎ DEDE

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Rumeli'nde Rusçuk yakınlarında Yergöğü kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Annesi sâliha bir hanım olup, asrının Râbi'a'sı diye bilinirdi. Her ikisinin de birçok kerâmetleri görüldü. Mehmed Dede, 990 (m. 1582) senesinde vefât edip, Yergöğü kasabasında annesinin yanına defnedildi. Her ikisinin kabri de ziyâretgâh olup, onları vesile ederek yapılan duâların kabûl olduğu çok kere müşâhede edilmiştir.

Küçük yaşta ilim tahsili ile meşgûl olan Uryânî Dede, çeşitli dallarda ilim sahibi olduktan sonra, aşk-ı ilâhî'nin cezbesine kapılıp kendinden geçti. Dizkapağı ile göbeği arası hâriç, diğer taraflarına birşey giymez oldu. O şekilde etrâfta dolaşmaya başladı Mısır'a kadar gitti. Birkaç sene Kâhire çevresinde kalıp, sıkıntı ve riyâzetler çekti Vahşîlerle birlikte nice yıllar geçirdi. Yıllar sonra Kâhire'ye girdi. Gülşenî dergâhına vardı. O sırada İbrâhim Gülşenî hazretleri vefât etmiş, oğlu Emîr Ahmed Hayâlî onun yerine kalmıştı. Emîr Ahmed Hayalî, Uryânî Dede'yi görünce; "Hüner, insan olmaktır, hayvan gibi ot otlamak değildir" deyip, nasihatte bulundu. O da orada kalıp, Hayâlî'nin (radıyallahü anh) feyz ve himmetinden istifâde etti. Zâhir ve bâtın ilimlerinde kemâle geldi. Ahlâkı güzelleşti.

İbâdet ve hâlleri düzeldi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) yolunu yaymak vazîfesi ile memleketine geri gönderildi. Yergöğü'nde ikâmet edip, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin mesnevî tarzında yazdığı "Ma'nevî" adlı eserini okuyup açıkladı, insanlara nasihatlerde bulundu. 990 (m. 1582) senesinde Yergöğü'nde vefât edip, oraya defnedildi. "Yergöğü'nun kutbu vefât eyledi" şeklinde vefâtına târih düşürüldü.

Uryânî Dede, Yergöğü'nde birçok talebe yetiştirip, güzel nasihatleri, tatlı dil ve güleryüzü, güzel ahlâkı, faydalı ilmi ile insanlara doğru yolu gösterdi. Kendisinde görülen hâl ve kerâmetler, Allahü teâlânın izniyle birçok kimsenin sâlih müslüman olmakla şereflenmesine sebep oldu.

Talebelerinden olan, "Şah-ü-Gedâ" adlı eserin müellifi Taşlıcalı Yahyâ Bey, "Gülşen-i envâr" adlı manzûm eserinde, hocası Uryânî Dede için ayırdığı bölümde;

"Sâlik-i meczûbların yoldaşı, Başı kabak yalın ayaklar başı.
Zâhirî virane ve uzletinde, Bâtınî ma'mûr Mehmed Dede."

Kıt'ası ile söze başlayıp, şöyle anlatır: "Mehmed Dede, bizim vilâyetimizi şereflendirmişti. Yolda giderken karşılaştık. Elini göğsüme koydu. Beş parmağını kalbimin üstüne adetâ resmetti. Bir gece önce rü'yâmda beş Arabca beyit söylemiştim. Fakat hatarlayamıyordum. Mehmed Dede'nin elini göğsüme koymasıyla birlikte beyitleri hatırladım. Ondan aldığım bu feyz ve bereketle, daha birçok şiirler yazdım.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Mehmed Dede ile karşılaşmasını bir şiirinde şöyle anlatır:

Yergöğü'nün mühr-i bülendi ahteri,
Ya'nî Mehmed Dede hazretleri.

Nûr-i cemâliyle salıp cana tâb,
Girdi derihâneden ol âfitâb.

Nâzil olup rahmet-i Mevlâ gibi,
Verdi selâm ol şefkat sahibi.

Eyledi ben bendesine iltifât,
Lutfile sundu elime bir devât (divit).

Ya'nî ki ol rehrev-i mülk-i bekâ,
Onu hediye diye verdi bana.

Saf edince âyine-i rûşenim,
Hatırıma geldi ol lahza benim.

Bir gece evvelce görülmüş meğer,
Var idi. bir vâkıa-i pür-ı ber (ibret dolu).

Arza kılıp hazret-i pîrânî,
Söyledim ol vâkıa-i rûşenî.

Lutfile ol pîr-i bülend-i i'tibâr,
Eyledi ta'bîr abîrin-nisâr (anber saçan).

Dedi. yürü mezde-i himmet sana,
Nazımla tahrîre icâzet sana.

Bend olunup rüşte der faal,
Geldi o cem'iyyete çün inhilâl.

Çekti hemen şu'le-i şevkim ilim,
Kalıbıma sığmadı kalbim o dem.

Verdi gönül ahterine iştigâl,
Dembedem ol hâtıra-i bî-misâl.

Gönlüm açıldı nefes-i pîrden,
Bâd-ı sabâdan nitekim yasemin.

Oldu vekâlet dediği galiba,
Hidmet-i seccâde-i şer'i Hudâ

Dahî kefalet dediğinden murâd,
Hemdemim olan fukarâ-yı ibâd.

Kim beni etmişti Hudâ-yı celîl,
Vech-i maaşine okumak kefil.

Bildim onu herkese bi-irtiyâb,
Kendi, tarîkinden olur feth-i bâb.

Gâlib edip himmet-i merdânemi,
Etti kavî pençe-i şirânemi.

Kendim olup hüsrev âver-nazm,
Hamse içtin eyledim âhenin nazm.

Ni'met-i gaybiyyeye bismil-künân,
Hums-i mübârek diye sundum hemân.

Açıp eski yolu basdım kadem,
Köhne rakam üzre yürüttüm kalem.

Nev'î-zâde Atâî de bir hâtırasını şöyle nakleder:

"1020 (m. 1611) senesinde Rusçuk kadısı iken, Yergöğü kasabasına gittim. Uryânî Mehmed Dede'nin evlâtları ile görüştüm. Onların mütâlâa edip okuttukları "Mesnevî"yi gördüm. Her köşesinde acâib işâret ve rumuzlar vardı. Orada yazılanları ilm-i kaile (söz ilmi ile) anlamak mümkün değildi. Ancak hâl ilmine sahip olanlar bunun üstesinden gelebilirlerdi. Onun büyüklüğüne kanâat getirip, kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendim. Kabri açıktaydı. Sevenleri, kaç defa üstüne bir türbe yapalım diye niyetlendilerse, hepsinde de rü'yâlarında aldıkları işâretlerle vazgeçmişler. Kabr-i şerîflerini ziyâret ettiğimiz günün gecesinde, rü'yâ âleminde pek acâib şeyler gördüm."

Mehmed Dede'yi sevenlerden Rusçuklu Murâd Beyzâde Mustafa Bey isminde ihtiyâr ve gâzî bir sipâhi, Mehmed Dede'den şöyle nakleder: "Riyâzetle meşgûl olduğum sırada, birgün bir başka âleme dalıp gittim. Önümde ucu-kıyısı belirsiz bir boşluk peyda oldu. Zemini baştanbaşa yemyeşil, ortasında bir nehir vardı. Adetâ Cennetten bir köşe idi. Bir müddet seyreyledim. Nehrin kenarında bir ev gördüm. Evi ayakta tutan direkler suyun içinde idi. Direklerden birinde bir adam ayaklarından asılmış, başı suyun üstünde "Su, su!" deyip bağırıyor, susuzluktan yandığını söylüyordu. Hâlbuki birkaç santim aşağısında sular akıp gidiyordu. Beni görünce; "Lütfeyle, benim derdime derman ol, susuzluktan canımın çıkmasına ramak kaldı. Ayağımı çözmek için uğraşma, hemen avucunla bir iki damla suyu dudağıma değdiriver" diye yalvardı. Ona şöyle bir bakınca, merhametimden acele ile koşup onu kurtarmak istedim. O sırada gâibden bir ses gelip: "Koşma! Ona yardımdan sakın" dedi. Etrâfa baktım kimseyi göremedim. Yalnızlıktan hâsıl olmuş vehimdir diye düşündüm. Yoluma devam ettim. Aynı ses, daha yüksek bir tonda aynı sözleri tekrarladı. Yine aldırmadım. Yine men edildim. Bu duruma çok üzülüp, o kimseye bu hâlin sebebini sordum. "Behey dertli kişi, sen ne bedbaht kimsesin ki, böyle tenhâ yerde sana Hızır erişmiş iken yardım etmek mümkün olmuyor? Muhakkak sen başka bir iş, Allahü teâlâ indinde affedilmeyen bir günah işlemiş olmalısın. Benden bunun sebebini gizleme. Başından geçen hâdiseyi anlat" dedim. Bu sözlerimi duyan adam, âh, vah edip iki gözünden yaşlar akarak; "Benim günahımla şeytanın günâhı aynı mertebededir. Bütün insanlar, ömür boyu nefslerine tâbi olup günah işleseler, benim günâhımın onda birine bile yetişemezler. Ben Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek Eshâbına (r.anhüm) dil uzatıp, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek torunu Hazreti Hüseyn'in Kerbelâ'da fecî şekilde şehâdetine rızâ gösteren bir kimse idim. Mahşere kadar bana böyle azap olunsa gerektir. Sen bana yaklaşma, yoluna git" deyip, hâline ağladı. Ben de istiğfar ve lâ havle okuyarak oradan uzaklaştım."

Yine Mustafa Bey anlatır: "990 (m. 1582) senelerinde İran'a yapılacak bir sefere katılmak için gidecektim, İzin ve duâ alıp, veda etmek için Mehmed Dede'nin yanına vardım. Hayır duâlarını istirhâm edip, ellerini öptüm. Himmet edip nasihat buyurduktan sonra hitâb edip; "Mustafa Çelebi, sefere gidersen bir çift Macar bıçağını yanından ayırma, zor zamanda insana ondan üstün silâh olmaz" buyurdu. Emîrlerini yerine getirip, yola revân oldum. Günler sonra Demirkapı kalesine ulaştık. Orada iki sene kaldık. Birgün buğday tedâriki için kaleden dışarı çıkıp, bir köyde geceledik. Düşmandan ses seda olmadığı için, herbirimiz bir köşeye çekilmiş, silâhlardan uzaklaşmış, uyumakla meşgûl idik. Birden kapı kırılıp, içeriye bir İran askeri girdi. Hiç aman vermeyip üstüme saldırdı. Uyku mahmurluğu ile yerimden fırladım. Yanımda hiç silâh yoktu, ölümle aramda bir bıçak boşluğu kadar yer kalmıştı. O anda iki senedir Mehmed Dede'nin emriyle yanımdan hiç ayırmadığım bıçağım hatırıma geldi. Elime alıp, hasmımın boşluğunu bekledim. Allahü teâlânın takdîri ile, beni öldürmek için saldıran düşmanın kılıcı evin direğine denk gelip kırıldı. Benim bıçağım vazîfesini yaptı, adamın işini bitirdi. Mehmed Dede'nin kerâmeti zâhir oldu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 365

MENÛFÎ (Ali bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Halef bin Cibril'dir. Hadîs, nahiv ve lügat ilimlerinde âlim olan Menûfî'nin lakabı Nûreddîn, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Şâzilî tarikatına mensûb idi. 857 (m. 1453) senesi Ramazan ayında doğdu. 939 (m. 1532) senesi Safer ayında, Kâhire'de vefât etti.

Zamanın büyük âlimlerinden olan Nûreddîn; Senhûrî, Şihâbüddîn bin Akta', Abdülkâdir bin Takıyyüddîn, Abdülganî bin Takıyyüddîn ve Sirâcüddîn Ömer Netâî'den fıkıh ilmini öğrendi. Nahiv ve diğer ilimleri de; Nûreddîn Feyûmî, Zeynüddîn Abdürrahmân Enfâsî, Takıyyüddîn Hısnî, Şemseddîn Cevcerî, Kemâleddîn bin Ebî Şerîf ve Şihâbüddîn Sayrafî'den öğrendi. Hadîs-i şerîf hafızlarının sonuncularından olan büyük âlim Celâleddîn Süyûtî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bunlardan başka Şerîf Nûreddîn Semhûdi, Zeynüddîn Abdülkâdir bin Şa'bân Şemseddîn Senbâvî, Hâfız Deymî, Abdülganî Heytemî, Abdüddâim Ezberi, Sirâcüddîn Nesâî ve oğlu Şemseddîn'in de derslerine uzun müddet devam etti. Bilhassa fıkıh ve hadîs ilimlerinde zamanının âlimlerinden oldu.

Menûfî'nin hayâtı hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. Hayâtını ilim öğrenmek, ilmî kitapları müzâkere etmek ve kitap yazmakla geçirdi. Yazdığı kıymetli eserlerden bir kısmı şunlardır: 1- Umdet-üs-sâlik alâ mezhebi Mâlik ve bunun muhtasarı (özeti):

Mâlikî mezhebine göre yazılmış bir fıkıh kitabıdır. Esmâ-ül-müellifîn'de bu kitap, el-Mürid-üs-sâlik alâ mezheb-il-İmâm Mâlik adıyla geçmektedir. 2- Tuhfet-ül-musallî ve şerhi Gâyet-ül-emânî, 4- Tahkîk-ül-mebânî, 5- Tavdîh-ül-elfâz vel-me'ânî, 6- Telhîs-üt-tahkîk, 7- El-Feyz-ür-Rahmânî, 8-Kifâyet-üt-tâlib-ir-Rabbânî, (Üçüncü, dördüncü, yedinci ve sekizinci eserleri, İbn-i Ebî Zeyd Kayravânî'nin Risale adlı eserinin şerhidir.) 9-Şerh-ül-hutbe vel-akîde, 10- Şerh-ül-Kurtubiyye, 11-Mukaddemet-ül-izziyye fî fıkh-il-Mâlikiyye, 12- Menâsik-ül-hac, 13-El-Vesâil-üs-seniyye minelmekâsıd-is-Sehâviyye vel-Câmi' vez-ziyâdet-il-Esyûtiyye: Hadîs ilmine dâir bir eserdir. 14- Şifâ-ül-alîl fî lügati Halîl, 15- El-Cevheret-ül-ma'neviyye alel-Âcurûmiyye: Nahiv ilmine dâir bir eserdir. 16- Hadîs-i Erbe'în, 17-Siyânet-ül-Kârî anilhatâ vellahni fil-Buhârî, 18- Me'ûnet-ül-Kârî, Şerh-ül-Buhârî, 19- Şerhu Müslim, 20-Şerhu Tergîb-il-Münzirî, 21- En-Necât fil-Ezkâr fî amel-ü-leyli ven-nehâr, 22-Şerh-ül-akâid lit-Teftâzânî, 23- El-Vikâye fit-tecvîd, 24- Şerh-ül-medhal fil-me'ânî vel-beyân, 25- Necât-ül-mükellefîn, 26-Hidâyet-ül-küffâr, 27-Şerhu menâzil-is-sâirîn, 28-Ravdat-ül-müteabbidîn.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 230

2) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 212

3) El-A'lâm cild-5, sh. 11

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 743

MERKEZ EFENDİ

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Mûsâ olup, Merkez Muslihuddîn lakabıyla meşhûr oldu. Denizli'nin Sarhanlı köyünde, 868 (m. 1463) senesinde doğdu, İstanbul'da Molla Hızırbey oğlu Ahmed Paşa'dan okurken, Halvetî tarikatına mensûp olan Sünbül Sinân hazretlerinin yanında yetişti. Önce Koğacı tekkesinde, sonra Eyüb'de Şah Sultan tekkesinde iken, Sultan Süleymân'ın Topkapı dışında vâlidesi nâmına yaptırdığı tekkede yerleşti. Sünbül Efendi 936 (m. 1529)'da vefât edince, onun Koca Mustafa Paşa'daki tekkesine geçti. 959 (m. 1552) senesinde vefât etti.

Merkez Efendi, küçük yaşlarda ilim öğrenmeğe başladı. Kuvvetli bir zekâsı ve ilim öğrenmeye aşırı bir hevesi vardı, önce kendi memleketinde, sonra Bursa'da ve İstanbul'daki medreselerde tahsil yaparak; tefsîr, hadîs, fıkıh ve tıb ilminde yetişti. Kâdı Beydâvî tefsîrinin büyük bir kısmını ezberledi. Medrese tahsiline devam ettiği sıralarda tekkelere gidip, oradaki âlimlerin sohbetlerine de katılırdı. Onların feyz ve bereketlerine kavuştukça, rûhunda bir rahatlama, nefsinde bir ezilme olduğunu görerek sevinirdi. Otuz yaşına geldiğinde, medrese tahsilini bitirdi. Çevresinde sayılan bir alim oldu. Onun ilimdeki yüksekliğini, zamanının âlimleri tasdik ettiler. Nitekim, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hürmet ve muhabbetini kazandı.

Merkez Efendi, Koca Mustafa Paşa'daki bir tekkede Şeyhlik yapan Sünbül Sinân hazretlerinin şöhretini işitti. Fakat ba'zı kimselerin onun hakkında yaptıkları dedikodular sebebiyle, bir türlü gidip sohbetine katılamamıştı. Birgün rü'yâsında Sünbül Efendi'nin, kendi evine geldiğini gördü. Sünbül Efendi'yi içeri koymamak için hanımı ile kapının arkasına pekçok eşya dayadılar ve üzerine de oturdular. Fakat Sünbül Efendi kapıyı zorlayınca, kapı arkasına kadar açıldı ve arkasındakiler yere yuvarlandılar. Bu sırada uyanan Merkez Efendi, yaptığı hatâyı anladı ve sabahleyin Sünbül Sinân hazretlerinin huzûruna gitmeye karar verdi. Sabahleyin Sünbül Sinân'ın câmiine gidip va'z ettiği kürsînin arkasına o görmeden oturdu. Sünbül Sinân, va'z esnasında Tâhâ sûresinin ba'zı âyet-i kerîmelerini tefsîre başladı. Tefsîrden sonra; "Ey cemâat! Bu tefsîrimi siz anladınız. Hattâ Merkez Efendi de anladı" buyurdu. Sonra aynı âyet-i kerîmeleri daha yüksek ma'nâlar vererek tefsîr ettikten sonra tekrar, "Ey cemâat' Bu tefsîrimi siz anlamadınız, Merkez Efendi de anlamadı" buyurdu. Merkez Efendi, hakîkaten bu anlatılanlardan birşey anlamamıştı. Sünbül Sinân hazretleri, o gün Tâhâ sûresini yedi türlü tefsîr etti. Merkez Efendi'nin kürsî arkasında olduğunu, zâhiren görmediği hâlde anlamıştı.

Va'z bitti, namaz kılındı, herkes câmiden çıktı. Sâdece Sünbül Efendi kalınca, Merkez Efendi onun huzûruna varıp elini öptükten sonra af diledi. Sünbül Efendi de: "Ey Muslihuddîn Mûsâ Efendi! Biz seni genç ve kuvvetli bir kimse sanırdık. Meğer sen de hanımın da çok yaşlanmışsınız. Akşam bizi kapıdan içeri sokmamak için gösterdiğiniz gayrete ne dersiniz? Fakat neticede kapı açıldı ve ikinizde yere yuvarlandınız!" buyurunca, Merkez Efendi iyice şaşırdı. Pekçok özürler dileyerek ağlamaya başladı, af edilmesi ve talebeliğe kabûl edilmesi için istekte bulundu. Sünbül Efendi, onu kabûl ettiğini, dergâhta hizmete başlamasını söyledikten sonra; "Artık Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında ma'rifet sahibi olmak zamanıdır" buyurdu.

Bundan sonra Merkez Efendi hergün Sünbül Sinân'ın dergâhına gelip, ondan ders almağa ve hizmete başladı. Sünbül Efendi'nin sohbetleri ile pişerek, teveccühleri bereketiyle ma'nevî dereceleri kat etti. Pek zekî olan Merkez Efendi, hocasının terbiyesi altında riyâzet ve mücâhedeler yaparak, ya'nî nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmak sûretiyle, kısa zamanda tasavvufta yüksek derecelerin sahibi oldu. Hocasının kendisine icâzet (diploma) verdiği sıralarda, Aksaray'da Kovacı Dede dergâhına hoca olarak ta'yin edildi. Kısa sürede, dergâh talebelerle dolup taştı. Merkez Efendi'nin nâmı her tarafa yayıldı. Merkez Efendi, hocası Sünbül Sinân'ın kızı Rahime Hâtun ile evlenmek isteği olduğunu bildirince, Sünbül Efendi; "Bir deve yükü altın getirebilirseniz kızımızı veririz" dedi. Merkez Efendi, bir devenin üzerine iki çuval toprak doldurdu. Devenin yularını çekerek Sünbül Efendi'nin kapısına getirdi. Çuvalları kapıda boşalttığında, çuvaldan toprak yerine çil çil altınlar döküldü. Sünbül Efendi ve çocukları, altınlara dönüp bakmadılar bile. Fakat hocası Merkez Efendi'ye; "Ey Mûsâ Efendi! Maksadımız altın değildi. Evdekilerin de derecenin yüksekliğini anlamalarıydı, imtihanı kazandın" buyurdu. Sünbül Efendi, çok sevdiği kızı Rahime Hâtun'u, yine çok sevdiği talebesi Merkez Efendi'ye nikâh etti ve evlendirdi.

Düğünden birkaç gün sonra, Sünbül Efendi, kızı Rahime Hâtun'un evine gitti. Evde kızı yemek yapıyordu. Fakat ocakta, odun yerine parmaklarından çıkan alevle yemeğini pişiriyordu. Kızının bu hâlini hayretle gören Sünbül Efendi; "Rahimecik ne yapıyordun?" diye sorunca, o da; "Talebelere çorba pişiriyordum efendim" diye cevap verdi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın kızı Şah Sultan, zevci Sadr-ı a'zam Lütfî Paşa ile Yanya'dan İstanbul'a gelirken, yolda eşkiyanın baskınına uğradı. Bu kötü durumdan nasıl kurtulacaklarını düşünürlerken, o anda Allahü teâlânın izni ile, zamanın evliyâsından Merkez Efendi orada görünüverdi. Önceden orada olmadığı hâlde, bir anda karşılarına dikilen Merkez Efendi'yi gören eşkiyalar, şaşkına döndüler. Eşkiya reîsi, Merkez Efendi'nin heybeti karşısında selâmeti kaçmakta bulunca, diğerleri de kaçarak orayı terkettiler. Eşkiyanın orayı terk etmesiyle, Merkez Efendi de bir anda oradan kayboldu. Bu hâli hayretle seyreden Lütfî Paşa ve zevcesi Şah Sultan, Merkez Efendi'yi tanımışlardı. Şah Sultan, Merkez Efendi'nin bu kerâmetinden dolayı, İstanbul'da Eyüb Bahariye'de onun adına bir câmi ve yanına medrese yaptırdı. Merkez Efendi'yi buraya ta'yin ettiler. Bir müddet orada talebe yetiştiren Merkez Efendi'ye Kanunî Sultan Süleymân Hân, Topkapı surlarının dışında yaptırdığı tekkede vazîfe verdi. Orada talebe yetiştiren Merkez Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın annesinin isteği ve Sünbül Efendi'nin tenbîhi üzerine Manisa'ya gitti. Vâlide Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı imâretin yanındaki dergâhta hocalık yaptı. Tıb bilgisi kuvvetli olan Merkez Efendi, Manisa'da bulunduğu sırada kırkbir çeşit baharattan meydana

gelen bir macun yaptı. Bu macunu hastalar yiyerek şifâ bulurdu, ilkbaharda yetişen çiçeklerden de istifâde edilerek yapılan bu macunu almak için, çevre kasabalardan gelirlerdi. Mesîr macunu diye şöhret bulan bu macun, şimdi dahî yapılmaktadır.

Merkez Efendi, talebelerini iyi yetiştirmek için çok gayret gösterirdi. Onlara hem zâhirî ilimleri öğretir, hem de tasavvufta yükseltmek için, bâtın, kalb ilimlerini öğretirdi. Onların nefslerini terbiye etmek için riyâzet ve mücâhedeler yaptırırdı. Çocuklara karşı çok şefkatli idi. Cebinde şeker, yemiş gibi şeyler bulundurur, çocukları gördüğü yerde dağıtarak onları sevindirirdi. Çocuklara buyururdu ki; "Benim için hayr duâ ediniz. Siz günahsız ma'sûmsunuz. Sizin duâlarınızı Cenâb-ı Hak da kabûl eder. Bu yüzü kara, sakalı ak ihtiyâr için duâ ediniz ki, kıyâmette yüzü ak olsun." Çocuklar duâ edince de; "Yâ Rabbî! Bu ma'sumların duâlarını red eyleme" diye Allahü teâlâya yalvarırdı. Bütün hayvanlara karşı da çok merhametli idi. Merkebe suyunu verir, tavuklara yem atardı.

Merkez Efendi, bülûğ çağına geldiği günden, ömrünün sonuna kadar, hiç cemâatsiz namaz kılmamışlar. Eğer öğle ve yatsı namazlarında cemâate yetişememiş ise, namazını kılmış olanlardan birkaç kimseye; "Hayâtımda hiç cemâatsiz farz namaz kılmadım, İmâm olayım da sizlerle namaz kılalım. Aynı namazı tekrar kılmanın zararı olmaz. Sonra kıldığınız nafile olmuş olur" buyururdu.

Bir tarafa giderken, yolda bir çiftçiyi tarlasında çalışırken görse, yanına varır ve; "Îmânı bilir misin? Namazın farzları hakkında ma'lûmâtın var mı?" der, bilmiyorsa anlatır. "Mü'min ile kâfiri ayıran fark, namazdır" hadîs-i şerîfini naklederdi. Hayvanlara merhamet etmesini, götürebilecekleri kadar yük yüklemesini, onları aç bırakmamasını da tenbîh ederdi. İşe başlarken; "Yâ Rabbî! Bütün müslümanlara faydalı olmak, çocuklarıma helâlinden rızk kazanmak için çalışıyorum" diye niyet etmesini, böyle niyet ederse, her adımına sevâb verileceğini ve günahlarının affolunacağını, yetiştirdiği mahsûlün herbir tanesinin boşa gitmiyeceğini, hepsinin fayda sağlayacağını ve mahsûlün uşrunu vermenin farz olduğunu anlatırdı. Bu şekilde, gördüğü insanlara mesleğiyle ilgili nasihatler ederdi.

İnsanlara va'z ve nasihat verirken gözlerini kapayarak anlatırdı. Fakat orada olanları kalb gözü ile görürdü. Merkez Efendi Balıkesir'e gittiğinde, bir Cum'a günü namazdan sonra kursîye çıkıp va'z etti. Halk, Merkez Efendi'yi tammadıkları için, pek iltifât etmediler. Va'zı dinlemeyip, teker teker câmiden çıkarak gittiler. Ve birbirlerine; "Halvetî yolunun büyüklerindenmiş" diyorlardı. Herkes çıktıktan sonra, müezzin efendi elinde kapının anahtarı olduğu hâlde kürsînin yanına varıp, gözü kapalı olarak konuşan Merkez Efendi'ye; "Hoca efendi! Giderken câmiyi açık bırakma. Anahtarları buraya bırakıyorum. Çıkarken kitlemeyi unutma!" dedi. Merkez Efendi gözünü açmadan; "Müezzin efendi, sen de işine gidebilirsin. Bizim sohbetimizi siz dinlemiyorsunuz, fakat melâike-i Kirâm dinlemektedirler" buyurdu ve va'zına devam etti. Biraz sonra câmiden gidenlerin hepsi geriye döndüler. O kadar çok insan toplandı ki, cemâati câmi almaz oldu.

Mısır defterdarlığından emekliye ayrılan Dehânî-zâde'nin babası Kâtip Mehmed Çelebi anlattı: "Sünbül Sinân Efendi benim hocam idi. O vefât ettikten sonra üç sene, halîfesi olan Merkez Efendi'ye hiç gitmemiştim. Bir gece rü'yâmda hocam Sünbül Efendi'yi gördüm. Buyurdu ki: "Mehmed Efendi! Niçin gaflet edip Merkez Efendi'ye teslim olmazsın? O benden daha üstündür. Hemen var, eksik kalan eğitimini tamamla!" Sabahleyin Merkez Efendi'nin huzûruna gittim. Beni görünce; "Ismarlamayınca gelmezsin. Fakat benden üstündür deyince gelirsin. Hâlbuki hocamızın benden üstündür demesinin sebebi, senin hakkımdaki kötü zannını bertaraf etmek içindir. Yoksa kıyâmet gününde yüksek hocamızın sancağı altında haşrolmayı ümîd ederiz" dedi. Şaşırdım kaldım ve tövbe edip talebesi oldum."

Merkez Efendi Manisa'da iken, Hocası Sünbül Sinân hazretleri 936 (m. 1529)'da hastalandı. Vefâtından önce talebeleri; "Efendim! Sizden sonra acaba kime tâbi olalım?" diye sordular. Onlara; "Taşradan ilk gelecek olan dostumuz yerimize geçecek" buyurdu. Sünbül Sinân'ın vefâtından sonra, talebeler, merakla taşradan gelecek olan dostu beklediler. Bu sırada Manisa'da bulunan Merkez Efendi'nin gönlüne bir kor düşüp yollara düştü. Hocasının vefâtından on gün sonra İstanbul'a geldi. Sünbül Sinân'ın çok sevdiği talebelerinden Ya'kûb Germiyanoğlu, Sünbül Efendi'nin yerine geçmiş, talebeleri okutmağa başlamıştı. Merkez Efendi, hocasının Koca Mustafa Paşa'daki dergâhına gitti. Dergâhta bulunan yeni talebeler Merkez Efendi'yi tanımıyorlardı. Ya'kûb Germiyanoğlu, Merkez Efendi'yi kendi odasına da'vet etti. O gece Ya'kûb Efendi, Sünbül Efendi'nin yerine kimin geçmesi

lâzım geldiğini anlamak için istihâre namazı kılıp duâ etti. O gece rü'yâsında, büyük bir meydana kalabalık bir meclis kurulmuş, Peygamber efendimiz de (aleyhisselâm) hazır bulunmaktaydı. Sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) karşılarında bir kürsî vardı. Kürsînin üzerinde de Merkez Efendi oturmakta ve "Tîn" sûresinin tefsîrini yapmaktaydı. Tefsîri yaparken, başındaki sarığın ba'zan yeşil, ba'zan siyah olduğunu gördü. Yanındakilere bunun ma'nâsını sorduğunda; "Yeşil renk, dînin zâhirî ilimlerinde, siyah renk de dînin bâtınî ilimlerinde kemâl mertebesindeki olgunluğa işârettir" cevâbını verdiler. Ertesi gün Ya'kûb Germiyanoğlu, talebeleri toplayarak rü'yâsını olduğu gibi anlatınca, hepsi Merkez Efendi'ye tâbi olup, hocaları Sünbül Sinân hazretlerinin halîfesi kabûl ettiler. O günden sonra, talebeleri Merkez Efendi yetiştirmeğe başladı.

Merkez Efendi birgün dergâhın bahçesinde namaz kılarken, secdeye vardığı bir sırada, yerden bir ses işitti. Diyordu ki: "Ey Merkez Efendi! Yedi senedir yeryüzüne çıkmak için emrini bekliyorum. Beni bu hapishâneden kurtar. Zîrâ Allahü teâlâ, beni sıtma hastalığına şifâ olarak yarattı." Merkez Efendi namazdan sonra talebelerine; "Burayı kazınız. Sıtmalılara şifâ olacak bir su çıkacak" buyurdu. Kazdılar, kırmızımtırak bir su çıktı. Kuyu hâline getirdiler. Niyet kuyusu ismi verilen bu kuyudan, sıtma hastaları su alır içerlerdi. Bu suyu içen hastalar, Allahü teâlânın izniyle şifâ bulurlardı.

Merkez Efendi, senelerce o dergâhta talebelere ders vererek, onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Zaman zaman İstanbul'un çeşitli câmilerinde halka va'z ve nasihatlerde bulundu. Onun va'zında câmiler dolar taşar, oturulacak yer kalmazdı.

Merkez Efendi'nin ömrü, hep ibâdet etmekle, insanlara hakkı, doğruyu anlatmakla, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymakla, hayr ve hasenat yapmakta halka ön ayak olmakla, fakir ve zayıfları himâye etmekle geçti. 959 (m. 1551) senesi Rebî'ul-âhır ayının onyedisine rastlıyan Perşembe günü, talebelerine son vasıyyetini yaptıktan sonra, kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâzesini Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi yıkadı. Cum'a günü Fâtih Câmiinde, misli görülmemiş bir kalabalık toplandı. Ebüssü'ûd Efendi cenâze namazını kıldırdı. "Dünyâda bu kimseyi riyasız olarak görmüştük" dedi. Sonra, kabrine götürülmek üzere omuzlarda taşınmağa başlandı. Herkes, bu âlim ve velîye hizmet edip, âhirette şefaatine kavuşmak aşkıyle tabutu taşımak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Öyle ki, ba'zan kalabalıktan sıkışan, güç durumlara düşenler bile oluyordu. Kalabalığın çok olması sebebiyle, uzun bir sürede, Topkapı surlarının dışında Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vâlidesi nâmına yaptırdığı tekkedeki kabrine Ebüssüûd Efendi'nin bizzat kendi eliyle defni yapıldı.

Ebüssü'ûd Efendi'nin, Merkez Efendi'nin vefâtına târih düşürdüğü manzûmesi şöyledir:

Dâr-ı fenâdan göçüp gitti bekâya,
Merkez Efendi ki, ana Hak ola hemrâh.
Sanmayın öldü ânı, halvete girdi,
Yoldaş oluptur âna vird-i sehergâh.

Kutb-ı zaman idi, ol, işbu devirde,
Döne döne akıbet ecel buldu râh.
Mâh-ı Rebî'ul-âhırın onyedisinde.
Rûz-ı şenbihde o kıldı sefer, âh!

Hâtif-i gaybî âna dedi ki, târih,
Dâiresin Merkez'in nûr ede Allah.

Merkez Efendi hazretleri şu ilâhiyi zaman zaman söylerdi:

"Pak eyle gönül çeşmesini tâ durulunca,
Dik tut gözünü, gönlün göz olunca,
İnkârı ko, dil destini ol çeşmeye tut dur,
Ol âb-ı safâbahş ile bu desti tâ dolunca."

Merkez Efendi'den sonra, yerine oğlu ve halîfesi Ahmed Efendi talebe yetiştirmeye devam etti.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 522

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1035

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4265

4) Tezkire-i Halvetiye v: 24 b

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 268

MEVLÂNÂ ÂŞIK KÂSIM

Osmanlı devri âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Kâsım olup, Âşık Kâsım diye tanınır, İznik'te doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 945 (m. 1538) senesinde Edirne'de vefât etti. Vefâtında yüzyetmiş yaşlarında olduğu rivâyet edilmiştir. Edirne'de yaptırdığı mektebin yanında defn olundu.

Âşık Kâsım, zamanındaki birçok âlimden ders okudu. Bu âlimlerden çok çeşitli ilimler öğrendi. Sonra evliyâdan Mevlânâ Abdülkerîm Efendi'nin hizmetine girdi. Kısa zamanda hocasının en yüksek talebesi oldu. O zaman âdet, hocasının vefâtından sonra onun yerine müderris olunur idi. Bu da, Abdülkerîm Efendi'nin vefâtından sonra Balat Medresesi'ne onun yerine müderris oldu. Bundan sonra İnegöl Medresesi'nde, daha sonra da Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. Bu mevki ve makamlara ulaşmasına rağmen, çok mütevâzî ve alçak gönüllü bir zât idi. Kendisinde gurûrlanma ve kibirlenme asla görülmezdi. Taşlık Medresesi'nde müderris iken, kendi isteği ile emekli oldu. Bundan sonraki ömrünü de, ibâdet ve tâat ile geçirdi.

Âşık Kâsım (radıyallahü anh) çok hoşsohbet bir âlim idi. Sohbetinde bulunanları ince latifeleri ile neş'elendirir, ferahlandırır, üzüntülerini giderir idi. Aynı zamanda bu latifeleri ile kendi yüksekliğini de örterdi. Çok zekî idi. Anlayış kabiliyeti çok kuvvetli idi. Diğer büyük zâtlar gibi, o da sohbetlerinde boş söz konuşmaz idi. Latifeleri, neş'elendirmeleri ve nükteleri de hep hikmet dolu idi. Yaşayışını görenler, onun dünyâya düşkün olduğunu zannederlerdi. Hâlbuki gönlünde zerre kadar dünyâ sevgisi yoktu. Onu anlıyanlar; "Âşık Kâsım dünyâyı terketti" derlerdi. Kazancının çoğunu fakirlere ve talebelerine dağıtırdı. Talebelerinin ihtiyâçlarının çoğunu kendi kazancından te'min ederdi.

Zamanının çoğunu, Allahü teâlâyı zikir ile geçirirdi. İnsanlarla sohbet esnasında dahî, kalbi Allahü teâlâyı zikrederdi. Gönlü, sahibi ve yaratanı olan Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Halk arasında Hak ile idi. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sevgisi, gönlünde o kadar çok idi ki, salevât-ı şerîfe söylediği zaman kendinden geçerdi. Namaza durduğu zaman da kendinden geçer, tamamen gönlünü Allahü teâlâya verirdi. Hastalandığı zaman, vücûdu iyice zayıfladı. Bir deri bir kemik kaldı. Vefât ettiği zaman, Edirne'de sağlığında yaptırdığı mektebin bahçesine defn edildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 475

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 263

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 47

MEVLÂNÂ MUHAMMED RUKIYYE

Evliyânın büyüklerinden. Hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. 900 (m. 1494) senesinden sonra vefât etti. Muhammed Rukıyye, zâhirî ilimlerde eşsiz bir âlim olup, tasavvuf yolunda makamı çok yüksekti. Va'z ve nasihat ettiği zaman, dünyâ sevgisini ve muhabbetini gönüllerden çıkarmaya çalışırdı. Çok sayıda talebe yetiştirdi.

Mevlânâ Muhammed; ârif, âlim, takvâ ehli, dünyâ sevgisini kalbinden çıkarmış, kalbi Allahü teâlânın sevgisi ile dolu mübârek bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Tasavvuf yolunu Yûsuf Mahdûm'dan öğrendi. Mevlânâ Muhammed'in yedi tane oğlu oldu. Çocukları, kendisi hayatta iken talebe yetiştirmeğe ve insanlara doğru yolu göstermeğe başladılar.

Mevlânâ Muhammed, talebelerine şöyle buyurdu: "Size bu yolda lâzım olan, mücâhede ve riyâzeti elden bırakmamak, bu yolun âdabına gereği gibi riâyet etmek, bu yolun temeli olan doğru söz ve helâl yemek üzere devam etmektir."

Mevlânâ Muhammed anlatır: "Hocam Yûsuf Mahdûm şöyle buyurmuştur: "Sadık olan talebe önce halvet ve uzlete çekilmeli, oruç tutmalıdır. Yeme, uyku ve konuşmanın az olmasına, devamlı abdestli olmaya ve beş vakit namazı cemâatle kılmaya dikkat etmelidir. Hergün Kur'ân-ı kerîmden yüz âyet-i kerîme okumalıdır. Sonra Allahü teâlâyı çok zikr etmelidir. Hergün yüz İhlâs sûresi, yüz istiğfar ve Resûlullahın (aleyhisselâm) rûh-i şerîflerine yüz salevât-ı şerîfe okumalıdır. Buna devam eden kimsenin Ârif-i billah olması mümkündür. Bundan fazlasını yapmak daha iyidir.

Büyüklerimiz buyurdular ki: “Susmak, açlık, az uyumak, uzlet ve zikre devam yolumuzun aslıdır.”

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Ya hayır söyle veya sus. Susan kurtulur.” Ya’nî sükût eden kimse, dünyâda düşmanlarından, âhırette ise ateşten kurtulur. Eshâb-ı Kirâmdan Ukbe bin Âmir buyurdu ki: “Resûlullaha (aleyhisselâm); “Dünyâ ve âhırette kurtuluş ne ile olur?” diye suâl ettim. Resûlullah (aleyhisselâm); “Dilini muhafaza eyle. Zarûret olmadıkça evinden çıkma. Günahlarını hatırlayıp, ağla. Kurtuluş bunlarla olur” buyurdu.

Dilin yirmibir âfeti vardır. Bu âfetler şunlardır: 1- Fâidesiz konuşmak. 2-Bâtıla dalmak, ya’nî içki meclislerini, fâsıkların yaptığı işleri, zenginlerin rahatını, sultanların zulmünü güzel görerek anlatmak. 3- Sözde başkalarına galip gelmek için münâkaşa ve mücâdele etmek. 4- Düşmanlık. 5- Halk beğensin diye konuşmak. 6- Edebe mugayir sözler söylemek. 7- İki dilli ve iki yüzlü olmak. 8- Bir kimseyi yüzüne karşı medh etmek. 9- Günâhı ve suçu olmayan bir müslümanı alaya almak, 10- Günâha götürecek latifeler yapmak. 11- Bir müslümanla alay etmek 12- Bir müslümanı bir toplumda maskara yapmak. 13- Müslümanın sırrını başkasına duyurmak. 14- Verdiği sözü yerine getirmemek. 15- İki müslüman arasında söz taşımak. 16- Yalan söylemek. 17- Yalan yere yemîn etmek. 18 Küfre sebep olan sözleri söylemek. 19 Konuşulmaması gerekeni konuşmak Şeyh Sa’dî buyuruyor ki: “Şu iki şey aklın noksanlığındandır: Konuşulacak yerde konuşmamak, konuşulmayacak yerde konuşmak.” 20- İnsan ve hayvana la’net etmek. 21- Gıybet etmek.

Hadîs-i şerîfte; “Açlık nûr, tokluk zulmettir” buyurulmuştur. Yine hadîs-i şerîfte; “Melekût kapısını açlık ile çalın. Çünkü bu kapının anahtarı açlıktır” buyuruldu. Bir şiirde şöyle denilmiştir: “Eğer bedenini beslersen fil olursun, rûhunu beslersen melek gibi olursun.” Acıkmadıkça yememeli, yiyince helâlinden yemelidir. Az yemelidir. Yemeğe Besmele ile başlamalı, yemekten sonra Allahü teâlâya hamdetmelidir. Yemeği, vücûdun sağlık, sıhhat, afiyet sahibi olup, ibâdet ve tâat için kuvvet kazanmak niyeti ile yemelidir. Ancak böyle yapılırsa, kemâl mertebesine ulaşılabilir.

Zünnûn-i Mısrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Ne zaman doyuncaya kadar yemek yesem, ya bir günah işlerdim veya bir günâha kasd ederdim.” Nefse, ancak açlıkla boyun eğdirilir. Çok yemek öyle kötü bir mertebedir ki, Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Kâfir olanlar ise (dünyâda) zevklenmeye bakarlar. Hayvanlar gibi yerler, içerler. Hâlbuki ateş, (âhırette) onların yeridir” buyurmuştur (Muhammed-12).

Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Onlar geceden pek az (bir zaman) uyurlardı” buyurmaktadır (Zâriyât-17). Ya’nî takvâ sahipleri, Cennetteki köşklerde zevk ve safa içinde olacaklardır. Çünkü dünyâda iken gayet az uyurlardı. Yine Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “(Onlar, o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar. Rablerine, azâbından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar” buyuruluyor (Secde-16). Ya’nî âşıklar ve Hak ehli, Allahü teâlânın aşk ve muhabbeti ile geceleyin yatmak akıllarına gelmez. Allahü teâlâya ibâdet, tâat, zikir ve tesbihe devam ederler. Bir şiirde şöyle denilmektedir “Allah âşıkları, Allahü teâlânın muhabbeti ile öyle bir ilâhî zevke dalmışlardır ki, uyku gözlerine haram olup, uyku nedir bilmezler.” Hattâ bu fakire, bir zaman bir ay uyumak mümkün olmamıştı, insan olmam hasebiyle, vücûdumun sıhhati için uyumak istemiştim. Fakat uzun süre yine uyumak nasîb olmamıştı.

Tasavvuf yolunun esâsı, devamlı Allahü teâlâyı zikir etmek, hatırlamaktır. Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Allahü teâlâyı her hâlinizle çok anın ki, (dünyâ ve âhıret saadetine kavuşup azâbdan) kurtulabilesiniz” buyurulmaktadır (Cum’a-10). Allahü teâlâ, âyet-i kerîmede kurtuluşu, çok zikre bağlı kılmıştır. Ya’nî kişinin, istenmeyen kötü hâllerden kurtulup muradına kavuşması, çok zikre bağlıdır. Mu’âz bin Cebel’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Cennet ehli, dünyâda zikretmeden geçirdikleri zamanları için pişman olurlar” buyurmuştur. Fudayl bin Iyâd hazretleri de şöyle buyurdu: “Allahü teâlâyı zikreden, zikr ile ni’metlenir, sevâb kazanır, günahtan kurtulur.”

Bir mürşid-i kâmile talebe olmak istiyen kimse, dînin emir ve yasaklarına uymak ve tasavvuf yolunun edeblerine riâyet etmek sûretiyle, mürşid-i kâmilin işâret buyurduğu şekilde ibâdet ve tâatle meşgûl olunca, hem nefsini ıslâha, hem de ilâhî ma’rifetlere kavuşur. “Nefsini tanıyan, Rabbini tanır” hadîs-i şerîfi gereğince, cehâletten uzaklaşır, irfan derecelerine ve Rabbine yakınlık makamına kavuşur ve evliyânın büyüklerinden olur.

1) Hediyyet-ül-ihvân; Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

MEVLÂNÂ ŞEHKUBÂD ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi belli değildir. 910 (m. 1504) senesinden sonra Şirvan'da vefât etti. Hocasının türbesinin yanına defnedildi. Mevlânâ Rukıyye'nin talebesidir. Mevlânâ Şehkubâd, Şirvan sultânı Kara Halîl'in akrabasıdır. Uzun seneler muhtelif yerlerde vâlilik ve idârecilik yaptı. Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile, dünyâ malını ve makamını terkedip, kendini Allahü teâlânın yoluna adadı. Muhammed Rukıyye'nin sohbetlerine devam ederek kemâle erdi. O vefât ettikten sonra, Mevlânâ Rukıyye'nin yerine geçti.

Mevlânâ Şehkubâd, tasavvuf yolunu Dede Ömer Rûşenî'den öğrendi ve onun halifesi oldu. Daha sonra Muhammed Rukıyye'nin sohbetlerine devam etti. Onun yüksek himmetlerine ve terbiyelerine kavuşarak, ilâhî sırlara nail oldu. Şehkubâd ümmî idi. Fakat Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına kavuşarak, Levh-i mahfûz ona gösterildi. Pekçok âlim, müşkillerini ona gelip sorarlardı. Zira o, Allahü teâlânın ihsânı ile âlim olmuştu. Yanına gelen büyük âlimler onu görünce, kendilerini deryada bir damla su gibi görürlerdi. Mevlânâ Şehkubâd'ın bütün evlâdı ve torunları âlim, fâzıl ve sâlih birer zât oldu. Beydâvî tefsîrine haşiye yazan Allâme Sadrüddîn-zâde onun torunlarındandır.

Şehkubâd hazretleri ümmî olduğu hâlde, ibâdet ile alâkalı mes'eleleri çok iyi bilirdi. Âlimlere hatâlarını söylerdi. "Ben bir ümmî kişiyim. Fakat bu mes'eleyi şöyle bilirim" diyerek, o âlimin hatâsını dolaylı yoldan söylerdi. Yanına gelen birçok büyük âlim, onun büyüklüğünü kabûl ederek yanından ayrılırdı.

Şirvan'da Molla İvez ismi ile meşhûr olan, zühd ve vera' sahibi, kâmil bir âlim zât vardı. Kırlık bir yerde, kırk odalı bir bina yaptırdı. Burada bu zât, kırk büyük âlime ders verirdi. Ders verdiği bu kırk âlimin her birinin de ayrı ayrı ders verdikleri meclisleri vardı. Bundan dolayı, Molla İvez'e kırk meclisli derlerdi. Bu zât, gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdetle meşgûl olurdu. Fakat bu zât, tasavvuf büyüklerinin sohbetinde hiç bulunmamıştı. Sâdece zâhirî ilimlerle uğraşırdı. Tasavvuf yolundakilere de iyi gözle bakmazdı. Birgün ba'zı talebeler, onun yanında Şehkubâd hazretlerinin hakkında ileri geri konuştular. "Şeyh Şehkubâd, okuma yazması olmayan bir câhildir. Onun yanında bulunanlar da ona uymuş câhillerdir" dediler. Molla İvez bu durum karşısında, ders verdiği kırk tane âlim talebesine; "Herbiriniz tasavvuf yolunda bulunanların küfür ve günah üzere olduklarını bildiren mes'eleleri ve fetvâları toplayıp getirin. Bizzat gidip onlara yanlış yolda olduklarını söyleriz. Şayet bu hâllerinden vazgeçerlerse, onların dalâletten ve bu yanlış yoldan kurtulmalarına vesile olmuş oluruz. Eğer bu hâllerinden vazgeçmezlerse, hâkim haklarında gerekeni yapar" dedi.

Hocalarının emri üzerine, talebelerin herbiri büyük gayret sarfedip, istenilen fetvâları hazırladılar. Mevlânâ Şehkubâd'ı sevenlerin geldikleri bir günde, ona, Molla İvez'in onun hakkında fetvâ hazırladığı ve gelmek üzere olduğu bildirilince, sadece; "Hasbünallah" dedi, asla alınmadı. Molla İvez talebeleri ile mahalle kenarına kadar geldiği hâlde, onda herhangi bir değişiklik olmadı ve normal hâlini bozmadı. Molla İvez bu duruma kızıp; "İlimdeki zayıflığını göstermemek için böyle yapıyor, dışarı çıkmıyor. Artık iyice anlaşıldı ki, hakkında isnâd edilenler gerçekten doğru" diye düşündü. Bu düşünceler içerisinde Şehkubâd'ın bulunduğu odaya girdi. Şehkubâd, onlar gelince ayağa kalktı ve; "Buyurun efendiler" diyerek oturmaları için yer gösterdi. Onlar oturduktan sonra, Mevlânâ Şehkubâd başını önüne eğdi. Bu sırada Molla İvez talebelerine; şimdi söze başlayın diye işâret etti. Fakat talebelerden hiçbiri, kendilerinde konuşma takati bulamadılar. Konuşması için hocalarına rica ettiler. Molla İvez de konuşmak istedi. Fakat o da konuşamadı. Şeyh Şehkubâd'ın tasarrufunun kendilerini kapladığını anladı ve ona dönerek;

"Şeyh hazretleri, biz misâfiriz, bize ilim sofranızdan birşeyler ikram edin" diyerek ricada bulundu. Bunun üzerine Mevlânâ Şehkubâd; kelâm ilminden tasavvufî bir tarzda söze başladı. Mevzûlar hâlinde anlatırken, kelâm ilminin derin mes'elelerine, daldı. Orada bulunanlar, onun anlattıkları derin bilgiler karşısında hayran kaldılar. Çünkü birkaç gün önce, Molla İvez'den Şerh-i Mevâkıfı okurken, bir cümlenin izahı talebelere kapalı gelmiş, onu halletmeleri mümkün olmamıştı. Şeyh Şehkubâd kelâm mevzûlarını anlatırken, onların anlamadıkları o cümleyi de kolay ve anlaşılır bir şekilde anlatıverdi.

Talebeler şaşkın bir hâlde birbirlerine bakarlarken, Molla İvez de Şehkubâd hazretlerinin tasavvuf ilmindeki kuvvetini ve gözleri önünde olan kerâmetini görünce, ister istemez; "İnsaf dînin yarısıdır" diyerek, Şehkubâd hakkında söylediği sözlere tövbe ederek, ondan helâllik diledi ve talebeliğe kabûl edilmesini rica etti. Bunun üzerine Mevlânâ Şehkubâd; "Sen ki, Şirvan memleketinde kırk meclisli Molla İvez olasın da, bir ümmîyi hoca edinesin" dedi. Molla İvez; "Sultânım, Allahü teâlâya hamd olsun ki, bize hakîkat gösterildi. Bizim ve bizim gibilerin sû-i zanlarından ve yanlış düşüncelerinden zât-ı âliniz uzak imişsiniz. Fakat şu âna kadar siyah çehremiz, saf, temiz ve parlak bir aynaya rastlamadı. Kendi ayıplarımızı görmeyip, ayıplarımızı başkalarına isnâd ettik. Elhamdülillah şimdi kendi kötü cemâlimizi gördük. O parlak ayna ile şereflendik. "Mü'min, mü'minin aynasıdır" hadîs-i şerîfinin ma'nâsınca, sizin parlak ve cilalanmış aynanıza bakmak sûretiyle; kendi hatâlarımızı gördük" diyerek, hâlini arz etti. Şehkubâd hazretleri de, Molla İvez'i ve talebelerini affederek, hepsini talebeliğe kabûl etti. Molla İvez ve ona tâbi olan talebelerden ba'zıları, bu yolda çok yükseldiler. Zîrâ Mevlânâ Şehkubâd, onlara hizmeti kendisine vazîfe edinmişti.

Birgün Mevlânâ İvez, ahırda bulunan hayvanların yanına gidip, bir buzağının ipini çözüp kendi boynuna taktı. Orada bulunan hayvanların arasına katıldı. Bu hâli görenler, durumu Mevlânâ Şehkubâd'a bildirdiler. O da; "Kendi eli ile böyle yaptı ise ne kadar güzel; "Allahü teâlâ için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir" buyurmuşlardır" dedi.

Yine birgün Mevlânâ İvez, ma'nevî perdeler açılınca aşka gelip, kendi nefsine; "Ey kabiliyetsiz İvez! Senin yerin hayvanlar ahırıdır. Hâlâ insan olmadın" dedikten sonra, ikinci defa bir hayvanın yularını başına geçirdi. Onun bu hâlini tekrar Mevlânâ Şehkubâd'a bildirdiler. O da hemen gelip, onun boynundaki yuları çıkardı. Ona sarılıp; "Ey Molla İvez! Bizi yaktın, yeter artık" dedi. O anda Molla İvez, Allahü teâlânın birçok lütuf ve ihsânlarına kavuştu. Daha sonra Mevlânâ Şehkubâd ona hilâfet vererek, talebe yetiştirmesi için tekrar dergâhına gönderdi.

Mevlânâ Şehkubâd'ın bir menkıbesi şöyle anlatılır: İran'da o zamanlar hüküm süren Şah İsmâil, Ehl-i sünnet âlimlerine ve tasavvuf büyüklerine çeşitli eziyetler yapıyor ve onları öldürüyordu. Birçok Ehl-i sünnet âlimi İran'dan Anadolu'ya hicret etti. Mevlânâ Şehkubâd ise, Allahü teâlâya tevekkül ederek, bulunduğu yerden ayrılmadı. Onu sevenler, İran'dan ayrılması için ne kadar ısrar ettiyseler de, o, oradan ayrılmadı. Şah İsmâil'in askerleri onu öldürmek için Şirvan'a geldi iseler de, Allahü teâlânın izni ile Şirvan'a girdikleri anda, kimisi kör, kimisi kötürüm oldu. Mevlânâ Şehkubâd'a hiçbir kötülük yapamadılar. Mevlânâ Şehkubâd hazretleri sayesinde, ehl-i sünnet olan birçok kimse belâ ve musibetten kurtuldu.

1) Hediyyet-ül-ihvân; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

Mİ'MÂR-ZÂDE (Muhyiddîn Muhammed Efendi)

Osmanlılar zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi Muhammed, lakabı Muhyiddîn ve nisbeti Rûmî'dir. Mi'mâr-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 934 (m. 1527) senesinde Haleb'de kadı iken vefât etti.

Zamanının usulünce, çeşitli âlimlerden ders alarak ilimde ilerlemeye çalışırken, Mevlânâ Hacı Hasen-zâde Efendi'nin hizmetinde ve derslerinde bulundu. O büyük zâtın yanında yüksek mertebeler, üstün dereceler elde etti. Birçok fazilet ve kemâlâta kavuştu. Çok gayret ederek ve meşakkatlere katlanarak çok ilerledi. Müderrislik yapacak, ya'nî Osmanlı medreselerinde talebelere ders okutacak seviyeye geldi.

Evvelâ Üsküp Medresesi'ne müderris oldu. Sonra İstanbul'da, Mahmûd Paşa, Bursa'da Manastır, Edirne'de Üçşerefeli ve yine İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde müderris olarak vazîfe yaptı. Yüksek yaradılışlı, parlak zekâlı, anlayış ve firâsette ateş gibi, serî üstün kabiliyete sahip olan değerli talebelere ders verdi. Onları pek güzel yetiştirdi. Medreselerdeki vazîfesini hakkıyla îfâ edip, herkesin takdîr ve tebrikini kazandıktan sonra kadılık mesleğine yönelip, Haleb'de kadı oldu. Bir zaman sonra Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak vazîfelendirildi. Daha sonra, tekrar Haleb'e kadı ta'yin edildi. Orada adâlet ile hüküm verdi.

Mi’mâr-zâde Muhyiddîn Efendi, keskin görüşlü, iyiyi kötüden, fâideliyi zararlıdan kolayca ayırabilen, gayet vakûr, heybetli bir zât idi. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış idi. Üstün ve güzel vasıfları kendinde toplamış idi. Verdiği sözü kat’iyyen unutmaz, mutlaka yerine getirirdi. Kendisine hakkı geçmiş olan dostlarına her halükârda yardımda bulunur, güzel karşılık verirdi. Hatırları hoş eden, herkese iyilik ve yumuşaklık ile muâmele eden bir hâli vardı. Dostlarına devamlı güzel kokular ikram ederdi.

İlm-i hey’etde (astronomi ilminde) ihtisas sahibi olan Mi’mâr-zâde, bu ilme âit mes’elelere muttali’ idi. Bu ilmi çok iyi bilirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 461

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 342

Mİ’MÂR-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Osmanlı müderris ve kadısı. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. İsmi, Mustafa bin Muhyiddîn Muhammed’dir. Muslihuddîn lakabı verildi. Mi’mâr-zâde nâmıyle meşhûr oldu. Haleb Kâdısı Muhyiddîn Muhammed Efendi’nin oğlu, Şeyhülislâm Kâdı-zâde Ahmed Şemseddîn Efendi’nin kardeşidir. 971 (m. 1565) senesinde vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Mustafa Efendi, babasından, Ma’lül Emîr Efendi, Çivi-zâde ve Kanunî Sultan Süleymân Hân’ın hocası Molla Hayreddîn efendilerden ilim öğrendi. Bursa’da Kâsım Paşa, Veliyyüddîn-zâde Ahmed Paşa ve Yıldırım Bâyezîd medreselerine, daha sonra Trabzon Sultâniyesi’ne, iki sene sonra İstanbul’da Haseki Medresesi’ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine, 960 (m. 1552) senesinde Süleymâniye medreselerinden birincisine müderris ta’yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde Bursa, bir sene sonra Edirne, bir sene sonra İstanbul, 969 (m. 1561) yılında da Medîne-i münevvere kadısı oldu. 971 (m. 1563) yılında bu vazîfeden ayrılıp Şam tarafına yönelince, bir rü’yâ gördü. Rü’yâda Mısır’a gitmesi istendi. Bu hâdiseden sonra Mısır’a gitmek iştiyâkıyla yanıp tutuştu. Başka tarafa adım atamaz hâle geldi. Mısır tarafına yola çıktı. Kâhire’ye vardıktan bir müddet sonra vefât etti.

İlim öğrenmek ve öğretmekte çok gayretli olan Mi’mâr-zâde Tâceddîm İbrâhim Efendi, ömrünü ilimle uğraşmak ve ibâdetle meşgûl olmakla geçirdi. Güzel huyları, üstün ahlâk, hâl ve hareketleri, tatlı ve doğru sözleriyle insanlara emr-i ma’rûfta bulunup, doğru yolu gösterdi.

“Telvîh”e haşiye. Hasen Çelebi’nin eserine haşiye yazdı. “Hidâye”, “Miftâh” ve “Mevâkıf’a ta’lîkâtı, “Kâfiye şerhi Câmi’ye notları vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 39

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 374

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 435

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 368

MÎRİM ÇELEBİ (Mahmûd bin Muhammed)

Onuncu asırda Osmanlılarda yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Muhammed bin Şemseddîn bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, Mîrim Çelebi diye tanınır. Osmanlı ulemâ ve riyaziyecilerinin meşhûrlarından olup, Kâdı-zâde-i Rûmî diye tanınan Selâhaddîn Mûsâ’nın torunu olan Kutbüddîn Muhammed’in oğludur. Bu da büyük dedesi gibi, hem naklî ilimlerde, hem de fennî ilimlerde söz sahibi idi. Babası tarafından hem Kâdı-zâde-i Rûmî’nin, hem de Ali Kuşcu’nun torunu olduğu gibi, Anne tarafından da, Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan İstanbul kadısı Hocazâde Mevlânâ Muslihuddîn Efendi’nin torunudur. Doğum târihi bilinmemektedir. 931 (m. 1525)’de Edirne’de vefât etti. Kâsımpaşa Câmii avlusunda medfûndur.

Keşf-üz-zünûn kitabı, Mîrim Çelebi’yi Ali Kuşcu’nun kız kardeşinin oğlu olarak gösteriyorsa da, bu yanlıştır. Mîrim Çelebi, Kâdı-zâde-i Rûmî’nin oğlu olan Şemseddîn ile Ali

Kuşcu'nun kerîmesinin evliliklerinden doğan Kutbuddîn Muhammed Efendi'nin oğludur.

Zamanının usûlüne uygun olarak ve küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Mîrim Çelebi, bilhassa Hocazâde Sinân Paşa'nın sohbet ve hizmetinde yetişerek kemâle geldi. Evvelâ Gelibolu Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Oradan Edirne'de Taşlık Medresesi'ne, daha sonra da Bursa'da Manastır Medresesi müderrisliğine getirildi. Fazilet ve irfanının yüksekliği sebebiyle, Sultan Bâyezîd-i Velî'nin mu'allimi oldu. Sultan Birinci Selim Hân tarafından 925 (m. 1519) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu.

Bu hizmetten ayrıldıktan sonra, hac farizasını ifâ etmek üzere Hicaz'a gitti. Hac dönüşü Edirne'ye gelip, devamlı orada ikâmet etmek niyetiyle yerleşti. 931 (m. 1525) senesinde, orada ebedî âleme göç eyledi. Fen ilimlerinde zamanının bir tanesi idi.

Sultan Bâyezîd-i Velî zamanında, bu sultânın teşviki ile çok çalışarak, memleketimizde riyaziye ve hey'et (astronomi) ilimlerinin gelişip yükselmesine çok hizmet etmiş olan Mîrim Çelebi, birçok da risale yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Düstûr-ül-amel ve tashîh-ül-cedvel: Uluğ Bey Zeyci üzerine Sultan Bâyezîd'in emriyle yazılmış Fârisî bir şerh olup, çok kıymetli bir eserdir. 2) Şerh-i Risâlet-ül-fethiyye: Büyük dedesi Ali Kuşcu'nun Risâlet-ül-fethiyyesi üzerine yazılmış bir şerhdir. 3) Rub'ul-mecîb, 4) Rub'ul-câmi'a, 5) Rub'ul-mukantarat, 6) El-Kıble ve ma'rifeti semtihâ, 7) Zerkale, 8) Ceyb-ül-câmi'a, 9) El-Amel bir rub'ış-şikâr, 10) Tahkîku semt-il-kıble. Bu eserlerinin ekserisi Fârisî olarak yazılmış ve Sultan Bâyezîd Hân'a ithaf edilmiştir. Bu eserlerin çoğu, o zamanlar muvakkitler arasında kullanılan "Rub'" tahtasının kullanılma şeklinden ve bu âlet ile vakitlerinin ta'yininden bahsetmektedir."

Mîrim Çelebi nâmıyla ma'rûf Mahmûd bin Muhammed Efendi (radıyallahü anh), gayet yumuşak huylu bir zât idi. Aklı ve zekâsı çok kuvvetli idi. İstikâmet sahibi olup, her hâli dînimizin emirlerine tam uygun idi. Şiddetli ve sıkıntılı hâllere çok güzel sabrederdi. İnsanlara iyilik etmekten, başkalarının yardımına koşmaktan büyük zevk alırdı. Fazilet ve kemâlâtı kendinde toplamış idi. Her an kendi nefsi ile meşgûl olur, velîlerin yolunda ilerlemeye gayret ederdi. Başka bir kimsenin hâlini araştırdığı, ayıbını meydana çıkarmaya çalıştığı kat'iyyen görülmezdi.

Zamanında okutulmakta olan bütün fâideli ilimleri tahsil etmiş olup, ilmi çok yüksek idi. Her ilmin usûlünü, fürû'unu, aklî ve naklî olanını bilirdi. Arabî lisânının bütün inceliklerine hakkıyla vâkıf idi. Dâima, edeb, salâh ve doğruluk dâiresi içinde bulunurdu. Bir nokta misâli bu dâirenin tam ortasında bulunur, hiçbir zaman bu saadet dâiresinden dışarı çıkmaz idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 367

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 338

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 571

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4511

5) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 298

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 412

7) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 310

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 472

9) Brockelmann Sup-2, sh. 330

10) Keşf-üz-zünûn sh. 845, 866, 870, 872, 881 966, 1236, 1343, 1886, 1943

MOLLA ARAB

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Vâ'iz Muhammed bin Ömer bin Hamza Antâkî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Haleb'den Bursa'ya gelmiş olduğundan dolayı Molla Arab dendi. Bu isimle şöhret buldu. Antakya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1552) senesi Muharrem ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Bursa'nın kıble tarafında, dağa yaslanmış ve kendi adıyla anılan mahalledeedir. Kabrin bulunduğu yerden bir sokak sonra Molla Arab Câmii bulunur. Bu câmi, 1955 senesinde Bursa Eski Eserleri Sevenler

Kurumu tarafından bugünkü şekline getirilmiştir. Şimdi iki kubbeli ve tek minareli olan bu câmi, eskiden dokuz kubbeli ve üstü kurşun kaplı idi. Zelzelede kubbeler çökünce, iki tanesinin duvarları ve bir kısım kemerleri ile, dışarıda bir minaresi kalmıştır.

Molla Arab'ın dedesi, büyük âlim Teftâzânî'nin talebelerinden olup, Mâverâünnehr'den Antakya'ya geldi. Babası da âlim, sâlih bir zât idi. Molla Arab, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi, Kenz ve Şâtıbî ve ba'zı eserleri ezberledi. Fıkıh ilmini fazilet sahibi babasından, usûl-i fıkh, kırâat ve Arabî ilimleri, amcaları Şeyh Hasen ve Şeyh Ahmed gibi âlimlerden öğrendi. Hocalarının feyz ve bereketleri ile, ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Daha sonra Tebrîz diyarına gitti. Birkaç yıl kalıp, Tebrîzli Mevlânâ Mürîd'den ilim öğrendi. Sonra Antakya'ya döndü. Haleb ve Kudüs'deki âlimlerle görüştü. Çok şey öğrendi. Şöhreti her yere yayıldı. Hacca gitti. Bir müddet mücavir olarak kaldı. Sonra Mısır'a gelip, İmâm-ı Süyûtî ve Şa'bî'nin derslerinde bulundu. Hadîs ilminde icâzet (diploma) aldı. Va'z, ders ve fetvâ verdi. Mısır'daki Çerkez sultanlarından Kayıtbay, onun sohbetlerine katıldı ve va'zlarını dinledi. Ona çok hürmet etti ve sevgisi sebebiyle Mısır'dan ayrılmasına müsâade etmedi. Onu vâ'iz ve müftî ta'yin etti. Molla Arab, fıkıh ilmine dâir Müstesfâ ve Dürer Gurer kitablarındaki mes'eleleri içinde toplayan "Nihâyet-ül-Fürû'" adlı eseri yazıp, Sultan'a hediye etti. Herkesten hürmet ve saygı gördü.

901 (m. 1495) senesinde Sultan Kayıtbay vefât edince, Molla Arab Bursa'ya gitti. Orada halk ve ileri gelenlerden çok hürmet gördü. Va'z edip, devamlı Allahü tealanın emir ve yasaklarını bildirdi. Halka, haram ve günahların öldürücü zehir olduğunu anlattı. Sonra İstanbul'a gitti. Burada da va'z ve irşâd ile meşgul oldu. Sultan ikinci Bâyezîd Han Molla Arab'ın şöhretini işitip dersine geldi. Va'zını dinleyip te'sirli konuşmalarına hayran oldu. Çok defa ziyaretine gelip devletin bekâ ve devamı için duâlarını taleb etti. Molla Arab, "Tehzîb-üş-Şemâil", "Hidâyet-ül-İbâd ilâ sebîl-ir-reşâd" adlı eserlerini yazıp, Sultan Bâyezîd Hân'a hediye etti. Ayrıca Sultan'ın gazâ sevâbına kavuşmasını istedi. Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresi doksan beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın cihaddan geri kalanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlar bir olmazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla savaşanları, derece bakımından oturanlardan çok üstün kıldı. Bununla beraber Allah, ikisine de Cenneti va'detmiştir. Fakat Allah, savaşanlara, oturanların üstünde pek büyük bir mükâfat vermiştir" buyurulduğu üzere, Sultan'ı gazâya teşvik etti. Ordu, Yundu seferine çıktı.

Molla Arab, Metan şehrinin fethine sebeb oldu. Kaleye ilk giren mücâhidler arasında idi. Gazâdan dönüşünde, İstanbul'da va'zlarına devam etti. Sonra ehl ve ıyâliyle (çoluk-çocuğuyla) Haleb'e gitti. Orada Çerkes beylerinden Hayr Bey'den çok hürmet gördü. Hayr Bey onun bütün ihtiyâcını karşılamak istedi. Fakat o, takvâsından, onun zerre miktarı bir şeyini kabûl etmedi. Haleb'de üç yıl kadar va'z, hadîs ve tefsîr ile meşgûl oldu. Bid'at ehli ve bozuk fırkaların zararlarını anlattı. Daha sonra İstanbul'a döndü.

Yavuz Sultan Selim Hân'ı, şiirlerle cihada teşvik ve tahrik eyledi. Bu maksadla "Es-Sedâd fî fedâil-il-Cihâd" kitabını yazdı. Çaldıran seferine katılıp, askere va'z ederek cesâret verdi. Muharebede duâ eder, Pâdişâh âmin derdi. Sarayköy ve Üsküp'te de on sene va'z ve nasihat ederek, çok kâfirin hidâyetine sebep oldu. Sultan Süleymân Hân ile de Engürüs seferine katılıp, zafer için yaptığı duâları makbûl-i ilâhî oldu. Sonra Bursa'ya gelip, çeşitli kitaplar yazdı. Kimya bilgisi de çoktu. İki mescid, iki de câmi yaptırdı. Nafakasını ticâret yaparak kazanırdı. Kimseden birşey kabûl etmedi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Meşhûr altı hadîs kitabından hadîs-i şerîfleri bilirdi. Âlim, faziletli, mücâhid bir zât idi. Sîret-i Nebevî'yi bildiren "Tehzîb-üş-Şemâi" ve "El-mekâsıd fî fedâil-il-mesâcid" adlı kitapları meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 81

2) El-A'lâm cild-6, sh. 316

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 56

4) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 119

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 462

6) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 311

7) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 111

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1031, 1060

9) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 193

10) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 411

11) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 456

MOLLA ATÂULLAH (Atâî Ahmed Efendi)

Osmanlılar zamanında Anadolu’da yetişen fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Ahmed, lakabı Atâullah, Ünvanı Molla ve Hâce’dir. Molla Atâullah Ahmed diye tanınır. Aydın vilâyetinin (şimdi İzmir’e bağlı ödemiş kazasının) Birgi kasabasındandır. Doğum târihi belli değildir. 979 (m. 1571)’da Safer ayının onbirinci günü İstanbul’da vefât etti. Cenâze namazını, Süleymâniye Câmii’nde Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi kıldırdı. Şeyh Vefâ Câmii’nin bahçesine defnedildi. Cenâzesinde, sadr-ı a’zam, âlimler, vezirler ve devletin ileri gelenleri hazır bulundular. Abdülhay Hâlis ve Şemseddîn isminde oğulları vardır.

Molla Atâullah Ahmed, dînine bağlı bir ailenin çocuğuydu. Bu bakımdan, çocukluğunda iyi bir tahsil ve terbiye gördü. Sonra asrının âlimlerinden Lebîsî-zâde Pîr Ahmed Çelebi’nin talebesi oldu. Sonra Merhaba Efendi’den okuyup, bütün ilimlerde yükseldi. Dâvûd Paşa Medresesine müderris oldu. Hem müderrislik yaptı, hem Ebüssü’ûd Efendi’nin derslerine devam etti.

Bu arada yine büyük âlimlerden olup, aynı zamanda İstanbul kadılığı yapan ve Sa’dî Efendi diye de tanınan Sa’dullah Muhaşşî’nin huzûrunda Kâdı Beydâvî tefsîrini okudu. Sa’dî Efendi’nin derslerine devam ederken, 932 (m. 1525) senesinde İsrâfil-zâde Hayreddîn Efendi, Bursa Sultan Medresesi’nde müderris olunca, Molla Atâullah’ın hocası Sa’dî Efendiye haber gönderdi ve Molla Atâullah Ahmed’i, Bursa’da talebe yetiştirmesi için göndermesini istedi.

Hocası Sa’dî Efendi’nin izin vermesiyle, Bursa’ya gidip bir müddet vazîfe yaptıktan sonra hocasının yanına döndü. Molla Atâullah, hocası Sa’dî Efendi’nin Şam kadılığına ta’yin edilmesiyle, onunla birlikte, yardımcı olarak Şam’a gitti. O sene hocasına dâmâd, daha sonra da kadı vekîli oldu. Şam’dan hacca giden hac kâfilesine başkan olarak vazîfelendirildi. Hac vazîfelerini eda ve hacıların hizmetini çok güzel şekilde îfâ ettikten sonra Anadolu’ya döndü. Memleketi olan Birgi’ye gelip, orada bulunan Aydınoğlu Medresesi’ne müderris oldu. Daha sonra Mudurnu’da Yıldırım Hân, Tokat’ta Sultaniye, İstanbul’da Hacı Hasenzâde ve Kâdı Hüsâm medreselerinde müderrislik yaptı. Bu medreselerde ilim ve feyz kaynağı olarak çok hizmet etti. İlim ve edeb sahibi yüksek talebeler yetiştirdi.

Hasen Bey isminde bir zâtın, Sadr-ı a’zam Rüstem Paşa’ya Molla Atâullah’ı medh ve tavsiye etmesiyle, o da yeni bir medrese yaptırıp, Molla Atâullah Ahmed’i buraya müderris olarak ta’yin etti. Burada talebe yetiştirmeye devam ederken, Manisa’da şehzâde olarak bulunan Sultan İkinci Selim Hân’a mu’allimlik yapmak üzere vazîfelendirildi. Edeb ve ilim bakımından onun çok iyi yetişmesine çalıştı ve bu husûsta çok hizmetleri oldu.

974 (m. 1566) senesi Rebî’ul-evvel ayında Sultan İkinci Selim Hân tahta geçip pâdişâh olunca, Atâullah Ahmed’i büyük bir câmide halka va’z ve nasihat etmesi için vazîfelendirdi. Va’z ve nasihatleri insanlar üzerinde çok te’sîrli idi. Çok sevilip sayıldı. Asrının en yüksek âlimlerinden idi. Âlimler ve vezirler, bilemedikleri mes’eleleri gelip Atâullah Ahmed’e sorarlardı. Karar vermekte keskin kılıç gibi idi. Gerek askeri makamlara, gerek idâri makamlara ta’yin olunacak kimseler ta’yin edilmeden evvel, Atâullah Ahmed ile istişâre yapılır, istişâre neticesinde o; “Ta’yin edilsin” derse edilir, yoksa ta’yin edilmezdi. Devlet dâirelerinde öyle i’tibârı vardı ki, içeriye girerken hiç kimse mâni olmaz, rahat rahat istediği yere girip çıkardı. Onu gören herkes, hürmetle kalkıp karşılar, büyük bir edeble yol gösterirlerdi. Herkesin ona karşı yapmacık olmayan ve içten gelen samimî sevgi ve muhabbeti vardı.

Atâullah Ahmed (radıyallahü anh), çok zekî idi. İlim ve irfan kaynağı idi. Üstün hâlleri, zâhirî görünüşünden de anlaşılırdı. Affı ve keremi, ihsânı ve ikramı pek çok idi. Fehmi (anlayışı) ve idrâki, hafızası çok kuvvetli idi. Sünnet-i seniyyeye yapışmakta, bütün işlerinin dinimizin emirlerine tam uygun olmasına gayret etmekte çok hassas idi. Çok tedbirli, temkinli ve ihtiyâtlı hareket ederdi. Vera’ ve takvâ sahibi idi. İnsanlar için velîni’met olup, himmet ve feyz kaynağı idi.

Hâce Atâullah Ahmed Efendi (radıyallahü anh), fıkıh, tefsîr ve diğer ilimlere dâir ba’zı eserler tasnif etmiştir. Hidâye isimli meşhûr fıkıh kitabının baş tarafına ta’lîkâtı, tefsîr-i şerîfi ve başka eserleri ve Atâî mahlası ile söylediği şiirleri vardır.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 283

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 388

3) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 224

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 474

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 149

MOLLA CA’FER

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Ca’fer’dir. Osmanlı şeyhülislâmlarından Ebüssü’ûd Efendi’nin amcası Abdünnebî Efendi’nin oğludur. 925 (m. 1519) senesinde İskilip’de doğdu. 978 (m. 1571) senesinde İstanbul’da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında, Cezerî Kâsım Paşa Câmii bahçesinde defnedildi.

Zamanının âlimlerinden Muhyiddîn el-Fenârî ve Şücâeddîn Rûmî’nin hizmetlerinde bulundu. Onlardan ilim tahsil edip, istifâde etti. Şücâeddîn Rûmî, Edirne kadılığından sonra Sultan Bâyezîd Medresesi’ne müderris olunca, Molla Ca’fer’i yanına alıp yetiştirdi. 925 (m. 1519) senesinde mülâzim (stajyer) olarak Amasya’da bulunan Yörgüç Paşa Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. Daha sonra Amasya Mahmûd Paşa Medresesi’ne ve Akşehir Atâbek Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Sonra Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi’ne müderris oldu. Ebüssü’ûd Efendi, Rumeli Kadıaskeri olunca, İstanbul’daki Efdal-zâde Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. 944 (m. 1537) senesinde Cürcan Efendi’den boşalan Atîk Ali Paşa Medresesi’ne müderris olduktan sonra, 950 (m. 1543) senesinde Kara Çelebi yerine Manisa müftîliğine terfi ettirildi. 954 (m. 1547) senesinde Sahn-ı semân Medresesi, 957 (m. 1550) senesinde Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi müderrisi oldu. 958 (m. 1551) senesinde Şam kadılığıyla vazîfelendirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta’yin edildi. Altı sene müddetle bu vazîfeyi adâlet ve faziletle yürüttü. 964 (m. 1556) senesinde emekli oldu. Daha sonra Haremeyn’e gidip hac ibâdetini yerine getirdi ve Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret edip döndükten sonra, ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Üsküdar’da bir câmi yaptırdıktan sonra vefât etti.

Molla Ca’fer; âlim, faziletli, ilmiyle âmil, kadılığı müddetince adâletle hükmeden bir zât idi. İslâm dîninin emirlerine bağlı, yasaklarından şiddetle kaçınır, dünyâya meyl etmezdi. Dostlarından gelen hediyeleri kabûl ederdi. Fakat dedikoduya sebep olabilir düşüncesiyle başkalarından hediye kabûl etmezdi. Süs ve gösterişten sakınır, sâde bir hayat yaşardı.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 136

MOLLA CÜRCÂN (Muhammed bin İbrâhim)

Osmanlı devrinde yetişen fıkıh, kelâm ve fen âlimi, İzmit civarında Akyazı kasabasında doğdu. Molla Cürcân lakabıyle meşhûr oldu. 969 (m. 1562) yılında vefât edip, Amasya’da defnedildi.

Molla Cürcân’ın sâliha ve afife bir annesi vardı. Oğlunun zekâ ve çalışkanlığının boşa gitmemesi, Allahü teâlânın ihsânı olan üstün hasletlerini İslâmiyete hizmette kullanması için, onu medreseye verdi. İlim öğrenip, Allahü teâlânın dînine hizmet etmesini istedi. Molla Cürcân’ın sesi çok güzeldi. O zamanda, işleri ney üfleyip dinlemek, dümbelek çalıp oynamak olan sahte Mevleviler türemişti. Yaşı genç, birşeyden haberi olmayan Molla Cürcân’ı görüp sesini dinleyen bu sahte tarikatçılar, onun saflığından istifâde edip kandırdılar. Kendi aralarına aldılar. Molla Cürcân’a kasideler söylettiler. Molla Cürcân da, elinden tutan kimsesi olmadığı için onların kötülüklerini göremedi, şerlerini anlıyamadı. Birkaç sene onların arasında kaldı, ileri gelenlerinden oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı.

Molla Cürcân’ın cömert bir tabiatı, doğruyu kabûl eden bir mizacı vardı. Birgün Taşköprü-zâde Ahmed Efendi ile karşılaştı. Taşköprü-zâde, onun saflığını, doğru yoldan haberdâr edilmediğini ve bid’at pisliklerine bilmeden bulaştığını anladı. Ona merhamet edip, emr-i ma’rûf yaptı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Mevlana Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin ney çalmadığını, “Dinle

neyden nasıl anlatıyor" mısra'ında geçen ney'in, mürşid-i kâmil demek olduğunu, sonradan gelen ba'zı bid'atçi ve sapıkların, bu mısra'daki ney'i yanlış anlayarak, kendi nefslerinin istediği ma'nâyı verdiklerini, ney ve dümbelek çalarak oynadıklarını söyledi. Molla Cürcân, Taşköprü-zâde'nin nasihatlerini can kulağı ile dinledi. Tövbe edip yaptıklarına pişman oldu. Affı için çok göz yaşı döktü. Bir daha bid'at meclislerine gitmedi. Çok sıkı riyâzet ve mücâhede ile nefsini terbiye etti. Yeğen-zâde Sinan Çelebi, Seyyid Çelebi, Ebâ Çelebi, gibi âlimlerden; fıkıh, kelâm ve fen bilgilerini öğrendi. Zamanın ilim kaynağı olan Hayreddîn Efendi'nin Sultanî Medresesi'ndeki derslerine devam etti. Tasavvufta kemâle gelip, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile ahlâklandı. Yüksek derecelere kavuştu. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, her söz ve düşüncesi Allahü teâlânın rızâsına uygun olurdu. İnsanlara yol göstermeye, Selef-i sâlihînin (r.anhüm) doğru yolunu anlatmaya ehil olunca, kendisine icâzet verildi. Bursa'da Gazzâziyye Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Alaşehir'de Yıldırım Bâyezîd Hân, Filibe'de Şehâbeddîn Paşa medreselerine, 943 (m. 1536)'de İstanbul'da Atîk Ali Medresesi'ne, bir sene sonra Gebze'de Mustafa Paşa, 946 (m. 1539)'da Eyyûb Sultan medreselerine, 951 (m. 1544)'de Sahn-ı semân medreselerinden Başkurşunlu Medrese'ye, 955 (m. 1548)'de ie Amasya'daki İkinci Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris ve Amasya müftîsi oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, İran üzerine yaptığı Nahcivan seferi dönüşünde Amasya'da kaltı. Ordusunu orada kışlattı. Molla Cürcân Efendi ile görüşüp, ona çok iltifât etti. Onun ilmine hayran oldu. Yevmiye altmış akçe olan maaşını, yetmiş akçeye yükseltti. Daha önceden de, Kanunî Sultan Süleymân Hân onu oğlu Şehzâde Bâyezîd'e nasîhatci olarak göndermişti. Bu hâdise şöyle olmuştu:

Kânunî Sultan Süleymân Hân, 966 (m. 1558) senesinde Manisa sancakbeyi olan oğlu Şehzâde Selîm'i Konya'ya; Kütahya sancakbeyi olan öbür oğlu Şehzâde Bâyezîd'i de Amasya'ya sancakbeyi olarak ta'yin etti. Şehzâde Selîm; "Can başüstüne" deyip ta'yin edilen yere giderken, Şehzâde Bâyezîd i'tirâz etti. İstanbul'a yakın olan Kütahya'dan ayrılıp Amasya'ya gitmek istemedi. Bunun üzerine Şehzâde Selîm de Bursa'ya geldi. Şehzâde Selîm babasına arzedip, Şehzâde Bâyezîd'e üç gün müsâade verilmesini istedi. Şehzâde Bâyezîd de, Amasya'ya gitti. Ancak onun bu hareketini duyan fitneciler boş durmayıp ortalığı karıştırdılar. Şehzâde Bâyezîd'i kardeşine karşı kışkırttılar. Şehzâde Selîm'e tehdidkâr mektûplar yazdırdılar. Şehzâde Selîm de, gelen mektûptan babasına havale etti. Kanunî Sultan Süleymân, devrin mümtaz âlimlerini Şehzâde Bâyezîd'e nasihat için gönderdi. Amasya'da bulunan Muhammed bin İbrâhim (Molla Cürcân) ve Şeyh İcâdu'yu İstanbul'a çağırdı. Onları da oğluna nasîhatci olarak gönderdi. Şehzâde Bâyezîd'i ikna edip, da'vâsından vazgeçirdiler. Ancak düşmanlar boş durmayıp, Şehzâde'yi tahrik ettiler. Çok iyi niyetli bir kimse olan Şehzâde, kötü niyetli kimselerin güleryüzlerine aldandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân da, oğlu Şehzâde Bâyezîd'in hâl ve hareketlerinin isyan îcâbı olduğunu düşünüp, yerine geçmeye lâyık olmadığına karar verdi. Şehzâdeler arasında iş kızışıp, savaşa kadar gitti. Şehzâde Bâyezîd, başına topladığı askerle Konya ovasına geldi. Ancak Şehzâde Selîm'in askerlerine mağlup olup, Amasya tarafına geri gitti. Şehzâde Bâyezîd, başına gelecekleri düşünüp, ailesi ile birlikte İran'a kaçtı. İran Şahı Tahmasb, Şehzâde Bâyezîd'i sevinçle karşıladı. Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından gönderilen elçilere aldırış etmedi. Şehzâdeyi kendi kötü düşüncelerine âlet etmek için büyük iltifât gösterdi. Fakat Kânûnî'nin baskısına dayanamadı. Gönderilen Osmanlı elçilerine Şehzâde Bâyezîd ve çocuklarını teslîm etti.

Muhammed bin İbrâhim Amasya'da iken hastalanıp, 969 (m. 1561)'de vefât etti. Kabri Amasya'dadır Vera' ve takvâ sahibi olup, Ehl-i sünnet i'tikâdında idi. Yumuşak huylu, kibar lisânlı, mütevâzî, cömert, çok ihsân sahibi bir zât idi. Âlim ve ilmiyle âmil idi. Tasavvufta yüksek derecelere sahip idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 115

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 25

3) Târih-i Peçevî, İstanbul-1281 cild-1, sh. 36

MOLLA FEVRÎ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi. Ahmed bin Abdullah'dır. Molla Fevrî diye de bilinir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Arnavud asıllı olup, sonradan

müslüman oldu. 978 (m. 1570) senesinde Şam'da müftî iken vefât etti. Orada İshak Çelebi yanına defnedildi. Daha küçük yaşta iken, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini rü'yâsında gördü. Muhyiddîn-i Arabî ona rü'yâsında İslâmî telkinde bulundu ve o da müslüman oldu. Ertesi gün Osmanlı ordusu o beldeyi feth edip, Molla Ahmed'i de dönüşte memleketinden alıp, İslâm diyarına getirdi. Ferhad Paşa kethüdası Polat Kethüda'ya köle olarak verildi. Onun yanında iken ilim tahsilinde bulundu. Polat Kethüdâ'nın birâderi Ca'fer Kethüda'ya, oğlunun ölümü üzerine verildi. Ca'fer Kethüda, onun kabiliyetini ve gayretini görüp, Rumeli Beylerbeyi Lütfî Paşa'ya vermek istedi. Ancak isteği kabûl olmayınca, Rumeli ümerâsından Bâlî Paşa'ya verdi. Ondan sonra Defterdar Nakkaş Ali Çelebi'ye verildi. Bu zâtın yanında terbiye gördü ve ilim tahsil etti. Bu zât vefât edince, azâd edildi. Bilâhare ilim tahsiline yönelip, Edirne'de Beylerbeyi müderrisi Dursun Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan ilim öğrendi. Daha sonra Kalenderhâne müderrisi Taşköprü-zâde Efendi'den ders okudu. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Arab-zâde Abdülbâkî Efendi'den ders alıp çok istifâde etti. Bostan Efendi'nin ayrılmasından sonra mülâzim oldu. 954 (m. 1547) senesinde, Edirne'de Enbâr Kâdı Medresesi'ne müderris olup, Kânûnî'nin İran seferinde Edirne'nin muhâfazasıyla görevlendirilen Şehzâde Selîm'in emrine girip, onun ihsânlarına ve iltifâtına kavuştu. Hasköy Medresesi'ne müderris oldu. Vize Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, 960 (m. 1552) senesinde Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Nahcivan seferine katıldı. Daha sonra Bursa Kaplıca Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 969 (m. 1561) senesinde Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak görevlendirildi ve ilim tedrisiyle meşgûl oldu. Hankâh Medresesi'ni dergâh hâline getirip, Lütfî Beyzâde Mustafa Efendi yerine, 972 (m. 1564) senesinde haseki pâyesiyle görevlendirildi. 975 (m. 1567) senesinde Abbâd Çelebi yerine Semâniyye Medresesi'nde, 977 (m. 1569) senesinde de Bağdâdî-zâde Ahmed Çelebi yerine Şam müftîsi olarak vazîfelendirildi. Orada müftî iken vefât etti.

Molla Ahmed Fevrî, geniş ilim ve sür'at-i intikâl sahibi idi. Sohbeti tatlı olup, ilmî münâzaralarda onun karşısında kimse duramazdı. Güleryüzlü, tatlı sözlü, Türkçe, Arabça, Farsça dillerine hâkim, şiir ve nesirde usta idi.

Rivâyet olunur ki: "Tutulduğu hastalıktan iyileştiği zaman, evliyâ ve enbiyâ kabirlerini ziyâret edip, ellerini kaldırıp duâ ederdi. Bilhassa Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini vesile edip duâ eder ve duâsı kabûl olunurdu.

Birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Dürer ve Gurer haşiyesi, 2- Miftâh-ül-me'ânî (Farsça-Türkçe lügat), 3- Ahlâk-ı Süleymânî, 4- Ahlâk-ı Mehmed Paşa: Sokullu Mehmed Paşa'yı konu edinen ve devrin içtimaî durumunu aksettiren bir eserdir. 5- Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın şiirlerini toplayarak dîvân hâline getirmiştir. Kendinin de dîvânı vardır.

Onun çok güzel şiirleri; gazel, kaside, terci-i bend ve terkib-i bend türünde idi.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 142

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3448

MOLLA HASEN BEY

Kanunî Sultan Süleymân ve İkinci Selîm zamanı âlim ve müderrislerinden. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 984 (m. 1576) senesi Muharrem ayının ondokuzunda, Perşembe günü vefât etti.

Aslen Almanyalıdır. Bir savaşta esîr alındı ve müslüman oldu. Ankara'da ikâmet eden bir kadıya hediye edimişti. Bu kadı, Hasen Bey daha küçük iken, onun terbiye ve ta'limiyle meşgûl oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri Kadri Efendi'nin yanına verildi. Bu zâtların yardımıyla ilim tahsil eti. Hâşiye-i tecrîd pâyesindeki Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'ye, Kalenderhâne müderrisi Taşköprü-zâde'ye ve Sahn-ı semân müderrisi Saçlı Emîr Efendi'ye, Kâtip Mahmûd Efendi ile beraber hizmet etmişlerdi. Sonradan Ebüssü'ûd Efendi'nin yanına verildi. Burada dînî ilimlerdeki bilgisini bir hayli arttırdı. 948 (m. 1541) senesinde Sultan Süleymân Hân İstabûr seferine çıkınca, kadıaskerler de sefere katıldılar. Sefer esnasında, Ebüssü'ûd Efendi'den Fetih sûresinin tefsîrini okudu. Keşşâf tefsîrinden, Fetih sûresi üzerine haşiye yazdı. Seferden döndükten sonra, mülâzemet payesini kazandı.

Bundan sonra müderrislik hayâtına başladı. Evvelâ Hoca Hayreddîn Medresesi'ne ta'yin edildi. Buradan Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. 952 (m. 1545) senesinde, küçük Şems yerine Mahmûd Paşa Medresesi'ne terfi ettirildi. O asırda şeyhülislâmdan sonra en yüksek ilmî makamda bulunan Çivi-zâde Efendi, o medreseyi, medresedeki görevinden alınmış olan Hâmid Efendi'ye vermek istiyordu. (Hâmid Efendi, daha sonra 982 (m. 1574) senesinde şeyhülislâm oldu.) Bunun için Molla Hasen'i hâriç rütbesine çıkardılar. 954 (m. 1545) senesinde Bursalı Emîr Çelebi yerine haseki payesine yükseltildi. 955 (m. 1548) senesi Muharrem ayında, Ahmed Balkâf yerine Semâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Bir sene sonra Şehzâde Medresesi'nden kendi isteğiyle ayrılıp yerine Şam Müftîsi olan Hâmid Efendi ta'yin edildi. 959 (m. 1552) senesinde vefât eden Kadri Efendi, kendinden sonra işlerine bakması için ona vasıyyet etmişti. Bursa'ya gidip hizmetini tamamladı. O sene, Abdülkerîm-zâde Efendi yerine Şam müftîliğine getirildi. 961 (m. 1554) senesinde Fudayl Efendi yerine Bağdad kadısı ta'yin edildi. Bu vazîfeyi kabûl etmeyince, Şehzâde Medresesi'ne yeniden ta'yin edildi. Bunun yerine de, Bağdad kadısı olarak Mertlûs Efendi gönderildi. (Mertlûs Efendi'nin adı Mehmed bin Muhyiddîn Mehmed olup, Onbeşinci Şeyhülislâm Hâmid Efendi'nin kardeşidir. Mertlûs Efendi lakabıyla meşhûrdur.) 962 (m. 1555) Senesinde Rüstem Paşa tekrar sadr-ı a'zam olunca, 963 (m. 1556) senesinde ikinci defa Abdülkerîm-zâde'nin yerine Şam kadılığına ta'yin edildi. Ertesi sene Emîr Hasen Niksârî yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 965 (m. 1558) senesinde ise Pervîz Efendi yerine Kâhire'ye gönderildi. 968 (m. 1561) yılında emekli edildi. Beş seneden fazla bu hâl üzere yaşadı. Sultan İkinci Selim Hân tahta geçtikten sonra hocası Atâullah Efendi'nin vesilesiyle, 974 (m. 1566) senesinde Kâdı-zâde Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. Aynı sene, Muallim-zâde Efendi yerine Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 976 (m. 1568) senesi Receb ayında vazîfesinden alındı. 981 (m. 1573) senesinde, Molla Çelebi yerine ikinci defa İstanbul kadısı oldu. 983 (m. 1575) senesinde, ikinci defa emekli oldu. İstanbul kadılığına Çivi-zâde Efendi getirildi.

Molla Hasen, çeşitli dînî ilimlerde âlim olup, güzel ahlâklı, hoş tabiatlı bir zât olarak meşhûr idi. Temiz kalbli, hoş sohbet ve zekî idi. Muhtelif ilimlere dâir kıymetli kitapları araştırır ve kütüphânesine kazandırırdı. Bu husûsta çok gayretli idi. O zaman matbaa olmadığından, el ile kitap yazma husûsunda da kabiliyetli idi. Diğer yerlerde bulunan nadide eserleri, bizzat eliyle yazardı. Kemâl Paşa-zâde, Kadri Efendi gibi büyük zâtların kütüphânelerinde bulunan kitaplar, onun kütüphânesinde de, bulunurdu. Hasen Bey'in kendi yazdığı eseri olup olmadığı kaynaklarda bildirilmemektedir.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 239

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 122

MOLLA İVAZ EFENDİ

Kanunî, İkinci Selîm ve Üçüncü Murâd devri âlimlerinden. Aslen Alâiyye'dendir. (Alanya'dandır.) Manav İvaz Efendi adıyla da tanınırdı. Sicilli Osmânî'de Manavgatlıdır denilmektedir. Doğum târihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. 994 (m. 1585) senesinde, Rumeli kadıaskeri iken vefât etti. Kendi yaptırdığı câminin avlusuna defnedildi.

İvaz Efendi, zekî, çalışkan ve kabiliyetli bir kimse idi. O, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. 954 (m. 1547) senesinde Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Kara Çelebi'nin yanında mülâzemet payesini kazandı. O zaman, Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa'nın adamlarından Şahsuvâr Ağa'ya muallim oldu. Daha sonra Edirne'deki Beylerbeyi Medresesi'ne müderris oldu. 965 (m. 1557) senesinde Mercân-zâde yerine Dâvûd Paşa Medresesi müderrisliği, hemen akabinde de hâriç rütbesine yükseltilip, Müftî-zâde Ahmed Çelebi yerine Rtistem Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin oldu. 968 (m. 1560) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Nişancı-zâde yerine haseki payesine yükseldi. Aynı sene emekli olan Ahmed Efendi yerine, Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. 970 (m. 1562) senesi Şa'bân ayında Muradiye Medresesi'ne ta'yin edildiyse de kabûl etmeyip, bir müddet uzlete çekildi. 971 (m. 1563) senesinde Ma'lül-zâde Efendi yerine tekrar Sahn-ı semân müderrisi oldu. 974 (m. 1566) senesinde Edirne'de Bâyezîdiyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildiyse de, kabûl etmeyince, aynı sene Bezen-zâde yerine üçüncü defa Sahn-ı semân'a müderris oldu. 976 (m. 1568) senesinde Nâzır-zâde yerine Ayasofya Medresesi'ne müderris olan İvaz

Efendi, 977 (m. 1569) senesi Muharrem ayında da, Çivi-zâde Efendi yerine Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 981 (m. 1573) senesinde Edirne'de Selîmiye Medresesi'ne, 983 (m. 1575) senesinde de Bursa kadılığına ta'yin edildi. 984 (m. 1576) senesi Şa'bân ayında Edirne, 985 (m. 1577) senesi Şa'bân ayında ise İstanbul kadısı oldu. Bir ara bu vazîfesinden ayrıldıysa da, 988 (m. 1580) senesinde ikinci defa Abdülganî Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. 989 (m. 1581) senesinde Sâlih Molla Efendi yerine Anadolu kadıaskerliğine, aynı senenin Zilhicce ayında da Rumeli kadıaskerliğine terfi etti. 991 (m. 1583) senesinde emekliye ayrılıp, yerine Sâlih Molla Efendi getirildi. 993 (m. 1585) senesi Ramazan ayında tekrar Rumeli kadıaskeri olan İvaz Efendi bir sene sonra vefât etti.

İvaz Efendi, zekî ve çok bilgi sahibi bir âlimdi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Hâfızası çok kuvvetli, ilmî mes'eleleri araştırmayı seven, dînin hükümlerini iyi bilen bir âlim idi. Molla İvaz Efendi, nüktedan bir kimseydi. Hanefî mezhebi fıkıh kitaplarının en kıymetlilerinden olan "Hidâye" isimli kitabı, cildinden makam masasına çivilemiştir. Kendine suâl sormaya gelenlere; "Ben bilmem, kara kaplı kitap bilir" diye cevap verirdi. Sorulan suâllere, fıkıh kitaplarına bakmadan cevap vermezdi. İvaz Efendi'nin, Yahyâ Efendi adında bir oğlu vardı. Konya Mollalığı (kadılığı) yapmış olan Yahyâ Efendi, 1033 (m. 1623) senesinde vefât etti.

İvaz Efendi, hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Eğrikapı dışarısında bir câmi, medrese ve çeşme yaptırdı. Câmi, medrese ve diğer hayrat eserlerinin masraflarının karşılanması, eskiyen yerlerinin ta'miri için de ayrıca gayr-i menkuller vakfeylemişti. Kendi kitaplarını da, yaptırdığı câmiye vakfetti. Bu eserleri Mîmâr Sinân yapmış olup, bugün hepsi de yıkılmıştır.

İvaz Efendi; kalemi kuvvetli, şâirliği olan ve hüsn-i hat san'atında da usta bir kimse idi. Yazdığı kıymetli eserleri şunlardır: 1- Haşiye alel-Beydâvî, 2- Haşiye alâ şerh-i Mevâkıf, 3- Haşiye alâ şerh-i Miftâh, 4- Haşiye alel-Hidâye, 5- Haşiye alet-Telvîh.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 291

2) Hadikat-ül-cevâmî' cild-1, sh. 147

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 358

4) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 606, 607

MOLLA İZÂRÎ (Kâsım el-Bağdadî el-Germiyânî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Kâsım bin Abdullah'tır. Molla Izârî diye meşhûr olan Kâsım Efendi, Germiyanlı (Kütahyalı)dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Meşhûr Şâir Şeyhî'nin kızkardeşinin oğludur. 901 (m. 1495) senesinde İstanbul'da vefât etti. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin câmi ve türbesi yakınlarında defn edildi.

Zamanının âlimlerinden olan Abdülkerîm Efendi'den ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, kısa zamanda fazîleti ve şöhreti etrâfa yayıldı. Bu gibi âlim ve faziletli kimseleri büyük mevki ve derecelere yükseltmek sûretiyle taltif etmek Osmanlı pâdişâhlarının çok güzel bir geleneği olduğu için ilk defa Amasya'da müderris olarak vazîfelendirildi. Daha sonra İstanbul'da bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Yine İstanbul'da bulunan Kalenderhâne Medresesi'nde ve Edirne'de bulunan Üçşerefli Medrese'de müderris olarak vazîfe yapıp, ilim öğretmekle ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Daha sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine müderis olarak ta'yin edildi. Bu bilgi ve irfan güneşi, gece-gündüz ilim yayıp etrâfını aydınlatmada iken, fânî dünyâdan ebedî âleme göç etti.

Âlim ve faziletli bir zât olan Molla İzârî, dersleri sırasında üç-beş satırı bir ders yapıp, konuyla ilgili sarf, nahiv, me'ânî, beyân, mantık, münâzara ve diğer ilmî kaideleri açıklar, sabahın erken saatinden, güneş batıncaya kadar devam eder, talebeleri her yönüyle dersten istifâde ederlerdi. Tatil günlerinde, hattâ yaz mevsiminde kırda, kış mevsiminde kendi evinde kabiliyetli talebelerini etrâfına toplar ve yemek zamanına kadar onlarla ilmî müzâkerelerde bulunur, yemekten sonra latifelerle hoş vakit geçirirdi. Ders esnasında anlaşılmayan konular tartışılıp, anlaşılırdı. Talebesinden ba'zılarının ders esnasında konudan uzaklaşıp gâfil olduğunu anlayınca; "Bu konu böyledir değil mi?" diye ikâz eder ve konuya dikkatini çekerdi. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifînin

amcası, Kıvâmüddîn Kâsım, iki yıl ondan ders alıp istifâde etmiş idi.

Arabca, Farsça dillerine vâkıf olan Molla İzârî'nin; Şerh-i Mevâkıf'ın İlâhiyyat kısmına yazdığı haşiyesi, Molla Lütfî'nin Seb-i şidâd adlı suâllerine vermiş olduğu ikna edici cevaplarını ihtivâ eden bir eseri ve güzel şiirleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 96

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 6

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 831

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1892

5) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 294

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli sh. 300

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3134

8) Eslâf

9) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 255

10) Tezriket-üş-şü'arâ cild-2, sh. 616

11) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 548

MOLLA MİSKİN

Hadîs âlimi. İsmi, Muhammed Emîn bin Hac Muhammed-i Ferâhî Hirevî olup, lakabı Mu'înüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. 954 (m. 1547) senesinde vefât etti.

Molla Miskin, İran'ın tanınmış hadîs âlimlerindendir. Otuzbir sene hadîs ilmi tahsil etti ve bu zaman zarfında her Cum'a Hirat'daki Ulu Câmi'de va'z verdi. Bir sene Hirat'ta kadılık yaptı. Daha sonra kendi isteği ile bu vazîfeden ayrıldı. 866 (m. 1461) senesinde arkadaşlarından birinin ricası üzerine, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hayatı hakkında küçük bir eser kaleme aldı. Bu küçük kitap zamanla genişleyip, şarkta fevkalâde rağbet gören bir hâl tercümesi "Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve" hâline geldi ve 891 (m. 1486) senesinde tamamlanabildi. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) hayatını son derece etrâflı anlatan bu eserin baş tarafında, diğer Peygamberler (aleyhimüsselâm) hakkında da geniş ma'lûmat verilmektedir. Eser bir mukaddime, dört bölüm ve bir hatimeden ibârettir.

Molla Miskin'in diğer eserleri şunlardır: 1-Bahr-ud-dürer fit-tefsîr, 2-Târihi Musevî: Mûsâ aleyhisselâmın hayâtını anlatan bu eseri, Molla Miskin 904 (m. 1498) senesinde bitirmiştir. "Mu'cizât-ı Musevî" de denilmektedir. 3-Ravdat-ül-Cenneti fî târîh-i Hırâf, 4-Ravdat-ül-vâ'izîn fî ehâdîsi seyyid-il-mürselîn, 5-Şerhu Kenz-id-dekâik fil-fürû', 6-Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve, 7-Ahsen-ül-kısas.

Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve adlı eserden ba'zı bölümler:

Hamd ve sena: Âlimlerimiz sözbirliği ile buyurmuşlardır ki, kıymetli işleri yapmaya başlarken hamd etmek müstehabdır. Müstehab, Allahü teâlânın sevdiği şeylerdir. Meselâ bir kitabın tasnifine başlarken, din dersi verirken ve hutbeden evvel hamd edilir. Allahü teâlâya böyle işlerde hamd edildiği gibi, her zaman da hamd edilir ve çok sevâbtır.

Birinci hamd: Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İki kelime vardır ki, lisanda hafif, terazide ağır, Allahü teâlânın yanında çok sevgilidir. Bu iki kelime "Sûbhûnallahi ve bi-hamdihi, Sübhânallahil'azîm"dir."

Bu iki kelimeyi her mü'min her zaman söylemeli ve ma'nâsını kalbinde saklamalıdır. Çünkü bu iki kelimenin içinde mübârek ilimler ve derin ma'nâlar vardır. Sübhânallah demenin ma'nâsı şudur "Ey Allahım! Sen bütün ayıplardan, bütün noksan sıfatlardan münezzehsin, berisin. Sende hiçbir ayıp, kusur ve noksanlık yoktur. Bozuk i'tikâdlardan ve i'tikâdı bozuk olanların i'tikâdından sana sığınırım" demektir. Böylece bütün selbî sıfatları söylemiş olur.

"Ve bi-hamdihi" demekle, dünyâdaki bütün ni'metleri yaratıp gönderen Allahü teâlânın, noksan sıfatlardan beri olduğu gibi, bütün kâmil sıfatlarla muttasıf olduğu söylenmiş olur.

İkinci hamd: Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Abdest îmânın yarısıdır. “Elhamdülillah” demenin sevâbı, mizanın sevâb kefesini doldurur. “Sûbhânallahi vel hamdulillahi” demenin sevâbı ise, yer ile gök arasını doldurur.” O hâlde, ne mutlu o kimseye ki, dâima abdestli olmaya gayret eder ve bu mübârek kelimeleri dilinden düşürmez.

Üçüncü hamd: Hazreti Cüveyriyye anlatır: “Bir sabah namazından sonra Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) yanımdan çıktılar. Biraz sonra geri geldiler. Ben sabah namazını kıldığım yerde oturuyordum. Buyurdular ki: “Senden ayrıldıktan sonra hep bu hâlde misin?” “Evet” dedim. Bunun üzerine buyurdu ki: “Ben senden sonra dört kelime söyledim. Eğer, bu dört kelimeyi, senin bu zamana kadar söylediklerinle tartsalar ağır gelir. (Dört kelime şu sözlerdir) Sûbhânallahi ve bi-hamdihi adede halkıhi ve rıdâe nefsihi ve zînete arşihi ve midâde kelimâtihi.” Şimdi Müslümanların bu tesbihi dillerinden düşürmeyip çok sevap kazanmaları lâzımdır.

Dördüncü hamd: Sahîh-i Müslimde Ebû Hüreyre “radıyallahü anh” nakl eder: Resûlullah “sallallahü aleyhi ve selem” buyurdu ki, “Bir kimse günde yüz kere (Lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîke leh lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr) dese Allahü teâlâ ona on köle âzâd ile yüz sevâp iyilik yazar ve yüz günâhını afv eder. O gün akşama kadar şeytandan emîn olur ve bundan fazîletli iş olmaz.”

Beşinci hamd: Sa’d bin Ebî Vakkas (radıyallahü anh) anlatır: Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) yanında oturuyorduk. Buyurdu ki: “Siz, hergün bin sevâb kazanmaktan âciz misiniz?” Orada bulunanlardan birisi; “Yâ Resûlallah! Bin sevâb nasıl kazanılır?” diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Yüz kerre “Sübhânallah” diyene bin sevâb yazılır veya bin günâhı affolunur.” Hergün ve her gece Allahü teâlâyı zikreden mü’mine müjdeler olsun.

Temsil: Gölgesi ağaca dedi ki: “Biz ikimiz arkadaşız. Beraber dünyâya geldik. Beraber büyüdük. Dâima güneşle aramızda perde olup, onun yüzünü görmeme mâni olmak sana yakışır mı? Ne zaman ki güneş benim tarafıma meyl etse, sen aramıza giriyorsun. Niçin böyle yapıyorsun?” Bunun üzerine ağaç şöyle dedi: “Hâşâ, ben sana mâni değilim. Benim güneşi görmem, gece-gündüz kıyamda olup Allahü teâlâyı zikretmem sebebiyledir. Sen ise, dâima yan gelip yatarsın. Bu hâlinle güneşi nasıl görürsün?”

Ey Ârif! Gözünü aç, Hak teâlânın kudreti herşeyde görülüyor. Dilini ve kulağını kötü şeylerden koru ki, Allahü teâlâya yakın olasın.

Altıncı hamd: Ebû Mûsâ el-Eş’arî (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Birgün Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bana buyurdu ki: “Sana Cennet hazînelerinden bir hazîne bildireyim mi?” Ben de; “Evet yâ Resûlallah!” deyince; “La havle velâ kuvvete illâ billâh” demeye devam eden kimse, fakirlik görmez ve dünyâ belâlarından emîn olur.” buyurdu.

Ne mutlu o kimseye ki, ömür sermâyesini zayi etmeyip, sayılı olan nefeslerini, Allahü teâlâya hamd etmek ve O’nu zikretmekte sarfeyleye.

“Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” demenin ma’nâsı, Allahü teâlânın izni ve irâdesi olmadan hiç kimse ve hiçbir şey hareket edemez. Hareket ve hareketsizlik, hiç bir mahlûkun elinde değildir. Bütün fiiller, ni’metler, sıhhat, hastalık, fayda ve zarar, hayır ve şer Allahü teâlânın yaratması ile olur.

Şeyh Ebü’l-Hasen Harkânî buyurdu ki: “Ne zaman ki Allahü teâlânın varlığına nazar etsem, kendi yokluğumu görürüm; ne zaman kendi varlığıma nazar etsem, Allahü teâlânın varlığını görürüm.”

Yedinci hamd: Ebû Sa’îd-i Hudrî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resül-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse “Radıytü billâhi Rabben ve bil İslâmi dînen ve bi Muhammedi resûlen vecebet lehül Cennetü” kelimesini dese, Cennet ona vâcib olur.” Bu kelimenin ma’nâsı: “Ben Allahü teâlânın rubûbiyyetine râzı oldum. O’ndan başka Rab lâzım değildir, İslâm dînine râzı oldum. Başka din istemem. Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğine râzı oldum. Diğer peygamberlerden efdal ve kıymetlidir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bu kelimeyi mü’minler dillerinden düşürmemelidir.

Sekizinci hamd: İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mi’râc gecesinde İbrâhim aleyhisselâma uğradım. Bana; “Ey Muhammed, ümmetine benden selâm söyle ve de ki: Cennet toprağı latiftir. Suyu tatlıdır. Fakat ağacı yoktur. Oraya fidanlar

diksinler. O fidanlar; “Sübhânallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahü vallahü ekber”dir. Bu cümleyi her söyleyişte oraya bir ağaç dikilir.”

Dokuzuncu hamd: Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse günde yüz kerre “Sübhânallahi ve bi-bihamdihi” dese, onun günahları affolunur. Hattâ günahları derya gibi çok olsa da yine affolunur.” O hâlde âhıret ticâreti yapan ve âhıret yolculuğu için hazırlık yapan mü’minler, hergün bu tesbîhi söylemeyi ihmâl etmemelidir.

Allahü teâlâya Münâcaat: Bütün din âlimleri ve evliyânın büyükleri, mü’minlere yakışan hâllerin en iyisi ve sözlerin en yükseği, Allahü teâlâ hazretlerine duâ etmek ve O’na karşı aşağılığını göstererek ağlamak olduğunda sözbirliğine varmışlardır. Talib olan mahrûm olmaz, ya’nî isteyen istediğine kavuşur. Herkes, niyetine göre birşeye rağbet eder. Akıllı olan, fâniyi bakîye tercih etmez.

Ey varlığının evveli olmayan! Ey dâima var olan, varlığı lâzım olan ve ey hiç yok olmayan Allahım! Sen kerem ve ihsân sahibisin.

Ey kıyâmet gününün sahibi! Senin lütfun, gönlü hasta olanlara şifâdır. Keremin, kalbi yaralılara devadır, inâyetin, derviş ve fakirlerin sığınağı, rahmetin, gam ateşine yanmış gönüllerin merhemidir.

Ey sâdık dostların kalblerini faziletle nûrlandıran! Ey iştiyâklı rûhları lütuf rüzgârıyla ferahlandıran! Ey sona erenlerin bâtınlarını hüsn-i cemâli ile süsleyen! Ey riyâzet çekenlerin kalblerini gizli sırlar ile teşvik eden Allahım!

Sülûk sahiblerinin kalblerinde olan gizli sırlar hürmetine, rûhlar âleminde döktüğün bahârı, ma’rifet suyun ile tazelendir. Küçük ve büyük işlerimizi, her zaman kendi inâyetinle doğruluktan ayırma. Son nefesimizde îmân selâmeti verip, bizi gaflette bırakma. Ey kerîm olan Allahım! Gerçi günahlarımız çoktur. Fakat senin lütfundan ümid kesmiyoruz. Kendi kereminle bizi dergâhına kabûl et.

Ey duâları kabûl eden, ey ictihâd sahibine inâyetinden kolaylık veren! Ey taliblere müşâhede kapısı açan! Ey noksanlık alâmetlerinden münezzeh olup, hiç yok olmıyan Sultan!

Sen öyle büyük bir sultansın ki, bir damla rahmetin, âsîlerin günahtan simsiyah olan defterlerini temizler, isyanda ve zulmette kalanların taşkınlıklarını, kötülüklerini iyiliğe çevirip, kalblerini mağfiret ve huzûr ile aydınlatırsın. Bir zerre lütfun, yüzbinlerce günâhı mahveder. Bir damla göz yaşı ile, koca rahmet deryası coşup, gadap ateşini söndürür.

İnzivâya çekilip ihlâs ile ibâdet eden ehl-i takvâ hürmeti için, yüzlerini alçak toprağa koyup, candan yalvaran âşıkların hürmeti için, takvâ elbisesini bize lâyık eyle! Bizi günâha düşmekten ve şehvetimizin peşinde koşmaktan muhafaza eyle! Yolunu şaşırmış olanlara hidayet ihsân eyle! Hepimize aşk şerbetini tattır.

Yâ Rabbî! Hayatta olduğumuz müddetçe sana duâ etmekten, sana yalvarmaktan, yüz suyu dökmekten el çekemeyiz. Ne zaman ki ömrümüz tamam olur ölürüz. O zaman da bizi, cemâl-i ilâhîni görmekten mahrûm eyleme!

Ey hiçbir şeye benzemeyen Sultan! Ey hareket ve durmaktan münezzeh ilâh! Zâtın, cihetten ve taraftan beridir. Sıfatın, noksanlıktan âridir. Ebrârın (iyilerin) nefslerini günah eserlerinden temizliyen sensin. Zikredenlerin kalbleri, ancak zikrin ile sükûnet bulur. Âriflerin sineleri, senin ma’rifetin ile genişler.

İlâhî! Senin aşkının ateşi ile yanmış kalbler hürmetine, muhabbet şerbetinden içerek, müşâhede-i cemâlin nûru ile aydınlanan kalbler hürmetine, geceleri gaflet uykusunda olmayıp, seher vaktinde zikreden iştiyâklı kalbler hürmetine, bu dalâlet vadisinde, âhır zaman fitnesinden koru! Cehâlet zulmetinden, nefsin ve şeytanın saptırmasından bizi muhafaza eyle! inâyetini bize arkadaş eyle! Sana kavuşturan ameli bize bildir! Bizim isyanımızdan sana asla ziyan gelmez, ibâdetimizden de fayda gelmez. Sen bunlara muhtaç değilsin. Günahlarımızı affedip, noksan ibâdetlerimizi kabûl eyle! Son nefesimizde îmândan ayırma!

Ey kalblere nûr veren! Ey kederleri gideren! Duâ ile kullarının kalblerini genişletirsin. Herşeye gâlib olan kuvvetinle, evliyâ kullarının rûhlarına kuvvet verirsin. Bütün âlimlerin ilmi, senin ilim denizinin yanında bir damla gibidir. Bütün âlemin ihsânları, senin lütuf denizinde bir damla bile değildir.

Ey keremi bol Sultan! Ne ilmimiz var, ne amelimiz. Bununla beraber, kibir ve riyadayız. Sana lâyık bir sözümüz bile yok. Ömrümüzü rüzgâra verdik. Kalbimizde ayrılık ateşinden başka şey yok.

Ne kadar kerîmsin ki, bize ihsân edip, imân nûrunu bağışladın. Ne kadar merhametlisin ki, çalışmadan bize, kerem bulutundan rahmet yağmuru yağdırırsın!

Ey merhamet ve ihsân sahibi! Ey günahları affedici! Ey “Ol!” emri ile bütün âlemi bir ânda yaratan! Senin nûrun, âriflerin kalbinde zâhir. Hakîkatinin delîlleri, âlemin her zerresinde görülür. Kullarına şahlık makamı veren sensin! isyankârların isyanını, günahkârların günâhını, seher vakti çektikleri bir âh ile affeden sensin. Kudret kaleminle bütün herşeyi takdîr ettin. Kudret-i Kalemini izhâr ettin.

İlâhî! Âriflerin gözü yaşı hürmetine, âşıkların aşk şerbetleri hürmetine, bizi senin ma’rifet sırlarının dışına çıkarma! Bizi tevfîkine yakın eyle. Son nefesimizde biz fakirlerin rûhunu îmân ile alıp, rahmet melekleri gönder!”

Resûlullah’ın (aleyhisselâm) husûsiyetleri: Muhammed aleyhisselâmın hâlleri, kendi mübârek zâtına mahsûs olup, bu hâller hiçbir kimsede bulunmadığı gibi, başka bir peygamberde ve bir melekte dahî bulunmaz. Peygamberlerin temiz rûhları, bütün rûhların latifi ve parlağıdır.

Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek vücûdları, bütün ayıblardan beri ve rûhanî nurla aydınlanmıştır. Peygamberler içinde son Peygamber ve son Resûl, tam ve sağlam bedeniyle, saf ve parlak rûhiyle, en iyi ve en yüksek ahlâkıyla, diğer Peygamberlerden ayrı ve yüksektir. Bu sebepten, O’nun pekçok faziletleri ve sayılmakla bitmeyen husûsiyetleri vardır. Bu husûsiyetlerden ba’zıları şunlardır: 1-Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) latif rûhu, mübârek bedeninden çok önce yaratılmıştır. 2-Hak teâlâ, her peygambere hitâb ederken, isimleriyle hitâb etti. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) hitâb ederken ise; “Ey Resûlüm! Ey Peygamberim!” diyerek taltif buyurmuştur. 3-Eski ümmetlere, kendi Peygamberlerine isimleriyle hitâb etmeleri caiz idi. Hâlbuki bu ümmete caiz değildir. 4-Kâfirlere karşı sert ve şiddetliydi. Heybetinden, bir aylık mesafedeki kâfirlerin kalblerini korku kaplamıştı. 5-Az söz ile çok şey anlattı. 6-Allahü teâlâ, dünyânın her yerini O’nun için temiz eyledi. 7-Muhammed aleyhisselâm, son Peygamberdir. O’ndan sonra peygamber gelmiyecektir. Dîni, kıyâmete kadar devam eder. 8-Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı âlemlere rahmet olarak göndermiştir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Matrah İbni Cedâle adında bir köylü, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna geldi ve sordu: “Yâ Muhammed! Senin ümmetinin diğer ümmetlerden üstünlüğü nedir?” Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Benim ümmetimin diğer ümmetlere üstünlüğü, benim diğer nebilere üstünlüğüm gibidir” buyurdu. Köylü; “Nasıl meselâ?” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Kıyâmet günü mahşer yerine Peygamberler gelir. Kimine tek bir kimse uymuş, kimine iki veya üç kimse tâbi olmuştur. On kişiden fazla ümmeti olan Peygamber çok azdır. Benim ümmetimin hesabını ise Allahü teâlâdan başkası bilmez.” Köylü; “Kıyâmet günü senin ümmetin kaç bölük olur?” diye sorunca, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Dört bölük olup, hepsi Cennette olurlar. Bir bölüğü hesapsız ve azâbsız Cennete girer.” buyurdu. “Onlar hangileridir, ne amel işlemişlerdir?” diye köylü yine sorunca; “Hak teâlânın birliğine ve benim hak Peygamberliğime şehadet ettikleri için” buyurdu. Köylü; “Bu şehâdeti eden şehîdlerden olur mu? diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Olur” buyurdu. Köylü “İkinci bölük kimlerdir?” diye sordu. Server-i âlem (aleyhisselâm); “Hesapları kolay olur ve sonra Cennete girerler” buyurdu. Köylü; “Üçüncüsü kimlerdir?” diye sordu. Fahr-i âlem (aleyhisselâm); “Küçük ve büyük günahlardan suâl olunup, sonra Cennete girenlerdir” buyurdu. Köylü; “Bunlar niçin hesap olunurlar?” diye sordu.

Server-i âlem (aleyhisselâm); “Bunların çok günahları vardır da onun için” buyurdu. Köylü; “Bunların günahlarını ne yaparlar?” diye sorunca, Fahr-i âlem efendimiz (aleyhisselâm); “Müşriklere yükletirler” buyurdu. Köylü; “Muşrikler başkasının günâhını niçir yüklenirler?” diye sordu. Server-i âlem (aleyhisselâm); “Onlar ateş için yaratılmışlardır. Şirklerinden ve küfürlerinden dolayı Cehenneme girerler. Mü’minlerin günâhı da bunlara yüklenir” buyurdu. Köylü; “Bunlar hakkında âyet nâzil oldu mu?” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Evet, Allahü teâlâ: “Elbette onlar, kendi günahlarını ve mü’minlerin günahlarını yüklenirler” buyuruyor” buyurdu. Köylü; “Bunlar ne bedbaht kimselerdir ki, başkalarının günahlarını da yüklenirler. Yâ Resûlallah, dördüncü bölük kimlerdir?” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Onlar Cennete benim şefaatim ile girerler” buyurdu. Köylü;

“Sübhânallah! Senin şefaatin ile de Cennete girilir mi?” diye sorunca, Server-i âlem (aleyhisselâm) tebessüm edip şöyle buyurdu: “Bilmez misin ki, Cennetin anahtarları bendedir ve kıyâmet günü Cennetin muhafızı benim.” Köylü; “Ben niçin Cennetin muhâfızı olup, anahtarları elinde olan kimse ile beraber olmıyayım? Eğer îmân edersem, bana Cennetin, kapısını açar mısın?” deyince; “Evet açarım” buyurdu. Köylü; “Akrabalarıma ve evlâtlarıma da açar mısın?” deyince, “Eğer îmân ederlerse onlara da açarım” buyurdu. Köylü şehâdet getirip müslüman oldu ve “Bana “Siz nesiniz?” diye sorarlarsa ne cevap vereyim?” diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Müslümanız, de” buyurdu. Köylü; “Müslümanın ma’nâsı nedir?” dedi. “Cehennem ateşinden kurtulmuş insan demektir” buyurdu. Köylü; “Benim adım Matrah’tır. İsterim ki ismimi değiştiresin” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Müslim desinler” buyurdu. Köylü bu isimle dâima övündü. Köylü sonra: “Yâ Resûlallah! Ümmetinin bundan başka ismi var mıdır?” diye sordu. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Bir isimleri de mü’mindir” buyurdu. Köylü; “Mü’min ne demektir?” diye sorunca; “Kıyâmetin dehşetinden emîn olan demektir” buyurdu. Köylü; “Mü’min günah işler mi?” diye sordu. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Eğer günah işlemeseler, Allahü teâlâ günah işliyen başka bir taife getirir. Onları affedip Cennetine sokar. Böylece kerem ve ihsânını gösterir” buyurdu.

Köylü; “Elhamdülillah ki, beni senin ümmetinden eyledi” dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Bundan büyük ni’met olur mu? Allahü teâlâ seni Cehennemden ve küfürden halas edip îmâna getirdi. Lat ve Uzza putlarına secde etmekten kurtarıp, kendi hizmetine kabûl etti” buyurdu.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Nûh aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-Nûh aleyhisselâma gemi verildi. Resûlullaha (aleyhisselâm) Burak verildi. Nûh aleyhisselâm su üzerinde gitti. Resûl aleyhisselâm, havada uçtu. 2- Nûh aleyhisselâm gemi sayesinde kurtuldu. Resûl aleyhisselâm, fadl-ı ilâhî ile mi’râca çıktı. 3-Nûh aleyhisselâma sefîne (gemi) verildi. Kendisi, ehli ve ıyâli onunla boğulmaktan kurtuldu. Bizim Peygamberimize (aleyhisselâm) sekine verildi. Onunla ümmeti, Cehennemde yanmaktan kurtulurlar. 4-O sefîne, Nûh aleyhisselâmın kurtulmasına sebeb oldu. Sekine ise, Resûlullahın (aleyhisselâm) derecesinin yükselmesini sağladı. 5-Nûh aleyhisselâmın gemisinin su üzerinde yürümesi şaşılacak birşey değildir. Lâkin şuna şaşılır; İkrime (radıyallahü anh) îmân etmek için Resûlullahtan (aleyhisselâm) mu’cize istedi. Resûlullah efendimiz; “Ne istersin?” buyurdu. İkrime (radıyallahü anh); “Suyun öbür tarafında büyük bir taş vardır. Bu tarafa gelsin” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) taşı çağırdı. Taş, su üzerinde yürüyerek Resûlullaha (aleyhisselâm) geldi. 6-Nûh aleyhisselâm kavmine azâb istedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ise, mübârek ağzını kâfirler taş ile yaraladıkları hâlde; “Ey Allahım, onlara hidâyet ver. Elbette onlar bilmiyorlar” buyurup, onlar için hidâyet istedi.

Habîbullahın, (aleyhisselâm) İbrâhim aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-İbrâhim aleyhisselâma hillet (dostluk) verildi. Bizim Resûlümüze (aleyhisselâm) mahbûbiyyet mertebesi ihsân olundu. 2-Halîl, her ne yaparsa rızâullah ile yapar. Lâkin Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette Habîbinin rızâsına göre yaratır. 3-Halîlullah avvâma İmâm kılındı. Bizim Habîbimiz mi’râc gecesinde peygamberlere ve meleklere İmâm oldu. 4-Halîlullaha yakîn kuvveti verildi. Habîbullaha ise yakîn ile öyle bir vakit verildi ki, o vakitte, Allahü teâlâ ile aralarına ne bir peygamber ne de büyük meleklerden biri girebilir. 5-İbrâhim aleyhisselâm ateşe düşeceği zaman, Cebrâil aleyhisselâm gelip; “Bir dileğin var mı?” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) mi’râc gecesinde bir makama vardı ki, Cebrâil aleyhisselâm; “Bir parmak ilerlersem yanar yok olurum” dedi. 6-İbrâhim aleyhisselâm, Nemrûd’un ateşinden selâmetle çıktı. Habîbullahın ümmetine Cehennem ateşi; “Çabuk geç ey mü’min. Zîrâ senin nûrun ateşimi söndürüyor” diyecektir. 7-Nemrûd’un ateşi Halîlullahı yakmak içindi. O ateşi söndürmek şaşılacak şey değildi. Esas şaşılacak şey, gadab-ı ilâhî ile yanan Cehennem ateşinin, Cennet ehlinin ayağının basmasıyla sönmesidir. Nemrûd’un ateşi, “Yâ nâr, soğuk ve selâmet ol” emriyle söndü. Cehennem ateşi de Cennet ehlinin sırat üzerine ayak basmalarıyla hemen soğuk olur. Nitekim hadîs-i şerîfte; “Mü’min ayağını sırat üzerine koyar koymaz, Cehennem, soğukta yağın donduğu gibi donar” buyuruldu. 8-İbrâhim aleyhisselâm dosta vâsıta ile erişti. Bizim Peygamberimiz (aleyhisselâm) vasıtasız kavuştu. 9-Halîlullah, muradına isteyip de erişti. Resûl-i ekrem ise, istemeden muradına kavuştu. 10-İbrâhim aleyhisselâm zor durumda iken; “Allah bana yetişir” dedi. Allahü teâlâ, Habîbine; “Allah sana yetişir” buyurdu. 11-Halîl aleyhisselâm; “Ben Rabbime gidiciyim” dedi. Allahü teâlâ, Habîbine; “Ben seni da’vet ederim” buyurdu. 12-Halîl aleyhisselâm itaat

edenleri isteyip, âsîleri istemedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) âsîleri isteyip; “Şefaatim, ümmetimden günâhı büyük olanlaradır” buyurdu.

Resûlullahın, Yûsuf aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Yûsuf aleyhisselâma, hâdiseleri te’vil ve rü’yâları ta’bir etmek kabiliyeti verildi. Bizim Peygamberimize (aleyhisselâm), Allahü teâlânın Kitabını tefsîr etmek ihsân olundu. 2- Yûsuf aleyhisselâma taht ve Mısır mülkü verildi. Resûl aleyhisselâmın ümmetinin her birine taht-ı baht ve ebedî mülk verildi. 3- Yûsuf aleyhisselâma hüsn-i cemâl, ya’nî yüz güzelliği verildi. Mısır kadınları ellerini kestiler. Bizim Peygamberimize (aleyhisselâm) bir yükseklik verildi ki, cihanın kâfirleri zünnârlarını kesip müslüman oldular. 4-Kıtlık zamanında Mısır ahâlisi, Yûsuf aleyhisselâmın cemâline bakıp açlık sıkıntısından kurtuldular. Fahr-i âlemin öyle bir yüzü vardır ki, kıyâmette o yüzü gören herkes bütün kıyâmet sıkıntılarından kurtulurlar.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Mûsâ aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-Mûsâ aleyhisselâma Kelimiyyet mertebesi verildi. Habîbullaha (aleyhisselâm) ise mi’râc gecesinde yalnız olarak sohbet etmek derecesi verildi. 2- Mûsâ aleyhisselâma mu’cize olarak “Yed-i beyda” verildi; Mübârek eli parlak olarak görünürdü. Habîbullaha ise parlak millet-i Hanîfe ihsân olundu. 3- Mûsâ aleyhisselâma asâ verildi. Bununla Fir’avn’ın sihirlerini mahvetti. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) ise şefaat verildi ki, cümle günahları mahveder. 4- Mûsâ aleyhisselâma, Benî İsrâil’in Peygamberliği ve saltanatı verildi. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm), dünyâ ve âhıret saltanatı ihsân edildi. 5- Mûsâ aleyhisselâma mu’cize verildi. Ümmetiyle beraber denizi geçtiler. Etekleri ıslanmadı. Bizim Peygamberimize kıyâmet günü öyle bir mertebe verilir ki, Ümmetiyle beraber sıratı geçerler de, eteklerine Cehennem kıvılcımı bile dokunmaz. 6- Mûsâ aleyhisselâm, gece ve gündüz olmak üzere iki kerre münâcaat ederdi. Muhammed aleyhisselâma öyle bir saadet verildi ki, ümmeti günde beş kere münâcaat ederler. 7- Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma bir taştan on ırmak akıttı. Server-i âlemin (aleyhisselâm) parmaklarından çeşmeler akıttı.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Süleymân aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Süleymân aleyhisselâma rüzgâr hizmet etti. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) ise büyük melekler hizmet ettiler. 2- Süleymân aleyhisselâm bir günde bir aylık yol gider, bir gecede bir aylık yer sefer ederdi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bir ânda yerden Arş’a gitti. 3- Süleymân aleyhisselâma kuşlar gölge ederdi. bizim peygamberimize (aleyhisselâm) husûsî olarak bulut gölge ederdi. 4- Süleymân aleyhisselâmın mührünün altında bütün dünyâ hikmet için toplandıysa, Habîbullahın liva-i hamdi altında kıyâmet günü bütün enbiyâ, evliyâ, şühedâ, sülehâ toplanacaklardır. 5- Süleymân aleyhisselâma bütün dünyâ mülkü verildi ise, bu Habîbin âciz bir kölesine, Cennette bu dünyânın on misli büyüklüğünde mülk verildi. 6- Süleymân aleyhisselâma insanlar ve cinler hizmet ettiler ise, Fahr-i âleme büyük melekler hizmet ettiler. 7- Süleymân aleyhisselâma Kürsî verildi. Peygamber efendimize (aleyhisselâm) Ayet-el-Kürsî verildi. Şeytanlar ondan kaçarlar. Âyet-el-Kürsî, Cennet hazînelerindendir.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Îsâ aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Îsâ aleyhisselâmı dördüncü kat göğe ilettiler. Habîbullahı Arş üzerine yükselttiler. 2- Îsâ aleyhisselâm babasız dünyâya geldi ise, Habîbullahın nûru vasıtasız yaratıldı: 3- Îsâ aleyhisselâm ölüleri diriltti. Resûlullah ise ölmüş kalbleri diriltti. 4- Îsâ aleyhisselâm yakîni sebebiyle su üzerinde yürüdü. Resûlullah ise yakîni sebebi ile havada yürüdü. 5- Îsâ aleyhisselâma gökten sofra indi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) için ebedî rahmet sofrası indi. 6- Îsâ aleyhisselâmın sofrası kavminin azâbına sebep oldu. Seyyid-i kâinatın (aleyhisselâm) sofrası mü’minlere ebedî rahmet oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a’lâm cild-6, sh. 4336

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 242

3) Meâric-ün-nübüvve

MOLLA MUHTEREM

Türkistan’da yetişip, Osmanlı ülkesinde ilim neşreden âlimlerden. Taşkend’de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 980 (m. 1572) senesinde İstanbul’da vefât etti. Ayasofya civarında medfûndur.

Taşkend'de doğup büyüyen Molla Muhterem, beldesinin âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yüksek derecelere ulaştı. Birçok yerleri ziyâret maksadıyla memleketinden ayrıldı. Hicaz'a gidip hac ibâdetini yerine getirdikten ve Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a geldi. İstanbul'a yerleşip, Osmanlı devlet adamlarının iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 941 (m. 1534) senesinde kendisine Nakîb-ül-Eşrâf (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin soy kütüğünü yazıp, onların ihtiyâçlarıyla ilgilenen) vazîfesine ta'yin edildi, ilk önceleri onu hased edip istemiyenler, pâdişâhın gözünden düşürmek istiyenler oldu. Fakat 960 (m. 1552) senesinde Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Şeyh Celîl Abdüllatîf Buhârî İstanbul'a gelince, Molla Muhterem'i pâdişâhın huzûrunda medh edip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundandır diye hüsn-i şehâdet etti. “Molla Muhterem sevdiklerimizdendir. Onu ziyâret etmek için buraya geldik” deyince, pâdişâh ve vezirler ona karşı hürmet duyup, iltifât ve ihsânlarını arttırdılar. Onun hakkında hased edenlerin hased ateşi de söndürülmüş oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın son zamanlarına doğru, tekrar hac ibâdetini yaptıktan sonra, Kütahya'da bulunan Şehzâde Selîm'in huzûruna gelip, rü'yâsında onun pâdişâh olacağını ve babasının vefât edeceğini gördüğünü haber verdi. Dediği gibi olup, babası vefât etti ve İkinci Selim Hân pâdişâh oldu. Ona çok iltifât ve ihsânlarda bulundu. Birçok servet sahibi olduğu, büyük ilgi ve iltifât gördüğü sırada vefât etti. Onun vefâtından sonra Nakîb-ül-Eşrâflık makamı, Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'ye ihsân edildi.

Molla Muhterem, Nesebi sahih (ya'nî Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan olduğu kesin), kendisine çok hürmet ve saygı duyulan, vekar sahibi bir zât idi. Nakîb-ül-Eşrâflık makamına gerekli saygının gösterilmesini sağlamak husûsunda büyük hizmeti olmuştu. Hattâ pâdişâhın sohbet meclislerinde şeyhülislâmdan daha yüksek yere oturması gerektiğini iddia ederdi. Çok cömert ve kerem sahibi idi. Nakl olunur ki: Otuzbin altın ve sayısız mal ve servetine, ba'zı hayır işler yaptırması için Seyyid Emîr Şa'bân'ı vasî ta'yin etmişti. Bütün mal ve servetini fakirlere sadaka vermiş, hayır ve hasenat işlerine sarf etmiş idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 175

MOLLA PERVÎZ

Kanunî Sultan Süleymân ve İkinci Selîm zamanı âlim ve kadılarından. İsmi Abdullah Efendi'dir. Pervîz Efendi adıyle meşhûr oldu. Nişancı Abdi Bey ve İbrâhim Paşa'nın hizmetlerinde bulundu. Pervîz Efendi'nin ailesi ve memleketi hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmediği gibi, doğum târihi de bildirilmemektedir. 987 (m. 1579) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hanımı ve mü'minlerin annesi Hadîcet-ül-kübrâ'nın (radıyallahü anha) kabri yakınında, Mu'allâ kabristanına defnedildi. “Osmanlı Müelliflerînde, vefâtı 978 (m. 1570) olarak gösterilmekte ise de, Pervîz Efendi'nin yaptığı vazîfeler dikkate alınınca, 987 senesinde vefât ettiği anlaşılmaktadır.

Önce Çivi-zâde Sa'dî Efendi'nin yanında ilim öğrendi. Sonra Şeyhülislâm Kemâl Paşa-zâde'den ilim tahsil etti. Burada mülâzemet payesini kazandı. İlk müderrislik hayâtına İbrâhim Paşa Medresesi'nde başladı. 939 (m. 1532) senesinde Ma'lül Emîr Efendi'den sonra Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi oldu. Burada hâriç rütbesine yükseldi. 942 (m. 1535) senesinde Sinân Efendi yerine Edirne'de Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne ta'yin edildi. 945 (m. 1538) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden Çifte Başkurşunlu Medrese'ye müderris oldu. 950 (m. 1543) senesinde vazîfesinden alındı. Yerine Akşehirli Sa'dî Efendi getirildi. 951 (m. 1544) senesi Şevval ayında Taşköprü-zâde yerine Semâniye müderrisi oldu. 955 (m. 1548) senesinde Rûşenî-zâde yerine Bağdâd kadısı, 957 (m. 1550)'de Haleb kadısı oldu. 958 (m. 1551)'de vazîfesinden alınıp, yerine Abdülkerîm-zâde Efendi ta'yin edildi. 961 (m. 1554) senesinde İmâm-zâde yerine tekrar Haleb kadısı oldu. Yine o sene, Hasen Bey Efendi yerine Şam kadılığına getirildi. 962 (m. 1554) senesinde Mısır-Kâhire kadısı oldu. 965 (m. 1557) senesi Rebî'ul-âhır ayında Mi'mâr-zâde Efendi yerine Edirne kadısı oldu. 968 (m. 1560) senesi Şa'bân ayında yine Mi'mâr-zâde yerine İstanbul kadılığına yükseltildi. 971 (m. 1563) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Abdülkerîm-zâde Efendi yerine Anadolu kadıaskeri payesine yükseltildi.

974 (m. 1566) senesinde, Kanunî Sultan Süleymân Hân Zigetvar seferine çıkmıştı. Zigetvar kalesinin alınmasından birkaç gün önce, ihtiyâr ve rahatsız olan Sultan vefât etti. Derhâl oğlu İkinci Selîm'e haber salındı. Sefer dönüşü Belgrad'da, İkinci Selîm Osmanlı Sultânı oldu. Bu sefere Rumeli kadıaskeri Hâmid Efendi ve Anadolu kadıaskeri Pervîz efendiler de katılmışlardı. Bir mes'ele yüzünden, Hâmid Efendi ile Pervîz Efendi'nin ikisi de kadıaskerlikten alındılar. Rumeli kadıaskerliğine Kâdı-zâde Efendi, Anadolu kadıaskerliğine de Muallim-zâde Efendi ta'yin olundular. Pervîz Efendi, emekliye sevkedilmiş oldu. Artık resmî bir vazîfesi olmadığından, kendini tamamen ilme ve ibâdete verdi. Bu hâl üzere on seneye yakın bir zaman geçti. 984 (m. 1576) senesinde, Pervîz Efendi, Lütfî Beyzâde yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 987 (m. 1579) senesine kadar bu vazîfede kaldı. Bu sene vazîfesinden alınıp, yerine Bâki Efendi ta'yin edildi.

Pervîz Efendi, zamanının büyük âlimlerindendi. İlim ve ameli kendisinde birleştirmiş olup, din ve dünyâya faydası olmayan boş işlerden uzak dururdu. Dâima ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu, ilim öğrenme ve öğretme husûsunda çok gayretli idi. Çok zekî olup, kuvvetli bir hafızaya sahipti. Pervîz Efendi, Şeyh Mehmed İskilibî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve bu zâtın irşâdiyle tasavvuf yoluna girmişti. Pervîz Efendi, hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Fâtih Câmii yakınlarında bir medrese yaptırdı. Medrese, Şeyh Mahmûd Mahallesi'nde idi. Mîmâr Sinân'ın yaptığı medresenin yeri, şimdi bilinmemektedir.

Abdullah Pervîz Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Şerhu Telhisi miftâh, 2-Ta'likât alel-Hidâye, 3- Risâle-i vilâyet, 4- Risâletün fil-va'd, 5- Telhîsü tuhfet-il-me'ânî li ilm-il-me'ânî, 6- Mirkât-üs-semâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 252, 253

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 40

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 26

MOLLA SEYYİDÎ KARAMÂNÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Seyyidî Karamânî'dir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da yaptırmış olduğu mektebin bahçesinde medfûndur.

Zamanın âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Alâüddîn Arabî'nin derslerinde ve hizmetinde bulundu. Onun yanında mu'îd (yardımcı müderris) olarak çalışıp, kendini yetiştirdi. Ulemâ sınıfına girdi. İlk defa Tokat Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Daha sonra sırasıyla; İstanbul Kalenderhâne, Bursa Sultâniyye ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik yapıp, ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Bir müddet Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, bu vazîfeden ayrılıp kadılığa geçti, ilk önce Bursa kadılığı, daha sonra İstanbul kadılığı vazîfelerini adâlet, dürüstlük ve doğrulukla yürüttü. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Yavuz Sultan Selim Hân Pâdişâh olunca, bu vazîfeden ayrılıp, tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin olundu. Üsküblü Şeyda Efendi, Manastırlı Çelebi gibi zâtlar ondan Keşşâf tefsîri okurlar idi. Molla Arab-zâde Abdülbâkî Çelebi ondan Miftâh okudu. Âşık-zâde Hasen Çelebi de ondan ilim tahsil etti. Bu ilim ve irfan merkezinde ilim öğretip, Allahü teâlânın dînini yaymakla meşgûl iken vefât etti. İstanbul'da bir adet mekteb bina ettirmişti.

Molla Seyyidî Karamânî; âlim, faziletli, ilmiyle âmil bir zât idi. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle değerlendirirdi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, adâlet ve doğrulukla hükmeder, halledilmesi zor olan mes'eleleri dahî, geniş ilmi, keskin zekâsıyla hallederdi. Güzel ahlâk sahibi ve olgun bir zât olan Molla Seyyidî Karamânî, cömert, kerem sahibi ve tevâzu sahibi idi. Nûr yüzlü ve heybetli idi. Kara Seydî'nin sorularına cevap teşkil eden bir risalesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 313

MÜEYYED-ZÂDE (Abdülhayy bin Abdülkerîm)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Abdülhayy bin Abdülkerîm (veya Abdürrahmân) bin Ali bin

Müeyyed'dir. Müeyyed-zâde de denir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 950 (m. 1543) senesinde vefât etti.

Zamanında bulunan büyük âlimlerin derslerine devam eden Abdülhayy Efendi, gayret ve istidâdının fazla olması sebebiyle, ilmî mertebesi hergün artarak yetişti. Yüksek makamlara ulaştı. Amasya Medresesi'nde müderris oldu. Orada ilim tâliblerine ilim öğretmeye devam ederken, İstanbul'da bulunan Mustafa Paşa Medresesi'ne ta'yin ve nakl olundu. Orada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, müderrislikten ayrılıp, kadılığa geçti. Ba'zı beldelerde kadılık yaptıktan sonra, bu vazîfesinden de ayrılıp, amcası Hacı Efendi'nin zaviyesine yerleşti. Yalnız kalmayı, hep ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı tercih etti.

Bir zaman sonra, Mevlânâ Abdülhayy Efendi'nin kadı olması için çok ısrar ettiler ve kendisini Emed ve daha sonra Amasya vilâyeti başkadılığma ta'yin ettiler.

Bu vazîfelerde bir müddet kaldıktan sonra yine ayrılıp, me'mûriyeti terketti. Kendi hânesine çekilerek, ibâdet ve tâatle meşgûl iken vefât eyledi.

Zamanında bulunan İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden olan Müeyyed-zâde Abdülhayy Efendi; ârif, âbid, zühd ve vera' sahibi, üstün bir zât idi. Yaptığı her işin, Allahü teâlânın rızâsına uygun olmasına çok gayret ederdi. Her işinde ihtiyâtlı davranırdı.

Ahlâkı çok güzel olup, ihtiyâç sahiplerine gayet müsamahakâr davranır, kolaylık gösterirdi. Hiç kimseye sıkıntı vermezdi. Hayır ve hasenat yapmaya çok meyilli olup, iyilik ve ikrâmları pek bol idi.

İ'tikâdı, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri i'tikâda tam uygun idi. Arabî ilimlerle birlikte; tefsîr, hadîs ve fıkıhda da çok yüksek idi. Beşeriyet kemâlâtını kendisinde toplamış idi. Güzel ahlâkı ile birlikte, siması da çok güzel olup, görenin kalbi hemen ona meyleder, muhabbet hâsıl olurdu.

İlminin yüksekliği ile birlikte, hattâtlıkta da pek mahir olup, çok güzel yazı yazardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 307

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜLVEHHÂB

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdürrahmân bin Ali Amasyavî'dir. Müeyyed-zâde diye bilinir. Doğum yeri bilinmemekte olup, 920 (m. 1514) senesinde doğdu. 970 (m. 1563) senesinde vefât etti.

Yavuz Sultan Selîm ve Kanunî Sultan Süleymân zamanlarında yaşadı. Babası Abdürrahmân Efendi, 920 (m. 1414) senesinde vefât ettiği zaman, beş tane oğlu var idi. En büyüğü Abdülfettâh Çelebi'dir. Babasının vefâtından bir sene sonra, 25 yaşında iken vefât etti. İkincisi Mahmûd Çelebi'dir. Birâderinden kırk gün sonra, 22 yaşında iken vefât etti. Üçüncü oğlu Abdürrâzık Çelebi'dir. 936 (m. 1529) senesinde vefât etti. Dördüncü oğlu Abdüsselâm Çelebi'dir. 941 (m. 1534) senesinde vefât etti. Beşinci oğlu ise Abdülvehhâb Çelebi'dir ki, asrının âlimlerinden Molla Süleymân Rûmî, Abdüllatîf Efendi ve Pîrî-zâde Muhammed Çelebi'nin hizmet ve "sohbetlerinde bulundu. Ebüssü'ûd Efendi'den ilim tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Kemâlpaşa-zâde hazretlerine kavuşup, ondan ilim öğrendi. Bu esnada Tehâfüt-i Hocazâde'yi okudu ve bu kitaba bir şerh yazdı. 939 (m. 1532) senesinde, ilim tahsilinden sonra mülâzim (stajyer) olmaksızın, ilk defa İstanbul'da İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 940 (m. 1533) senesinde Dâvûd Paşa Medresesi'ne nakl edildi. 941 (m. 1534) senesinde Edirne'de Halebiye Medresesi'ne nakl edildi. 944 (m. 1537) senesinde Ayas Paşa tarafından bu vazîfeden alındı. Mekkei mükerremeye gidip, hac farizasını yerine getirdikten sonra döndü. 946 (m. 1539) senesinde Kemâl Çelebi yerine, İznik'de Orhan Gâzî Medresesi'nde ders okutmakla meşgûl olmaya başladı. 955 (m. 1548) senesinde, Abdülcebbâr Acemî yerine Edirne Dâr-ül-Hadîs'ine müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde, Abdülcebbâr Efendi yerine Bursa'da Muradiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bu medresede ilim öğretmekle meşgûl iken, 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

Şerh-i Tehâfüt-ül-Felâsife adlı eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 31

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 223

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 642

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜRRAHÎM ÇELEBİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanı âlim ve evliyâsından. İsmi Abdürrahîm olup, Müeyyed-zâde Ali Efendi’nin oğludur. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde İstanbul’da vefât etti. Kardeşi Müeyyed-zâde’nin yanına, Eyyûb Sultan civarına defnedildi.

Molla Sinân Paşa ve Hocazâde’nin yanında ilim öğrendi. Bu iki âlim de Hacı Çelebi’yi çok severlerdi. Taşköprü-zâde’nin babasının bildirdiğine göre, Hocazâde, talebeleri içerisinden Hacı Çelebi ile Gıyâseddîn Paşa Çelebi’yi daha çok severdi. Bu iki talebesini diğerlerinden önde tutardı. Hacı Çelebi, çok zekî ve gayretli bir kimse idi. Dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini iyice öğrendi. Arabî dil bilgilerinde de yüksek bilgi sahibi oldu. Zâhirî ilimleri iyice öğrendikten sonra tasavvuf yoluna girdi. Büyük velî İskilipli Şeyh Muhyiddîn Efendi’nin hizmetinde bulundu. Muhyiddîn Efendi, Şeyh Yavsi diye tanınırdı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Muhyiddîn Efendi için İstanbul’da bir zaviye yaptırmıştı. Hacı Çelebi, bu zaviyede derece derece tasavvuf yolunda ilerledi. Yüksek hâllere ve ma’nevî makamlara kavuştu. Şeyh Yavsi Muhyiddîn Efendi’nin vefâtından sonra, yerine Muslihuddîn Şîrâzî halîfe oldu. Muslihuddîn Şîrâzî’nin vefâtından sonra da Hacı Çelebi halîfe oldu. Burada insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını gösterir, İslâmiyetin emrettiği güzel ahlâkı öğretirdi.

Hacı Çelebi, her türlü güzel ahlâkı kendinde toplamış, ilim ve ameli kendisinde birleştirmiş bir zât idi. Tasavvuf bilgilerini, dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini çok iyi bilirdi. Hüsn-i hat san’atında da çok usta idi. Yüksek hâller ve ma’nevî makamlar sahibi idi. Pekçok kerâmetleri görüldü ve bunlar halk arasında meşhûr oldu. Hocası Muhyiddîn İskilîbî’nin kızıyla evlendi. Bu evlilikten, Ali Çelebi adında bir oğlu oldu. Bir oğlu daha olup, küçük yaşta vefât etti.

Abdürrahîm Müeyyedî’nin yazdırmış olduğu vasıyyetnamesi aşağıya alınmıştır:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Yanımda bulunan kişiler şâhid olsunlar. Fakîr Abdürrahîm bin Ali bin Müeyyed el-Kâtib’in vasıyyeti:

Allahü teâlânın bir ve noksansız olduğuna, eşi, ortağı, benzeri olmadığına, hiçbir varlığa muhtaç olmadığına, doğurmadığına ve doğurulmadığına, (ana, baba ve oğul olmadığına) kesin olarak inandım. Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı bütün insanlığa, diğer Peygamberleri de ba’zı kavimlere gönderdi. Hepsinin bildirdikleri haktır ve gerçektir. Onların hepsi, kıyâmet gününün, Cennet ve Cehennemin, Mîzân ve Sırât’ın, ni’met, azâb ve affın, kabir hayâtının hak olduğunu bildirdiler. Bu îmânla yaşadım ve bu îmânla vefât ediyorum.

Dostlarıma ve talebelerime şunları vasıyyet ediyorum: Ben vefât ettikten sonra, ilk gecede yetmişbin defa “La ilahe illallah” okusunlar. Sonra hepsi, Allahü teâlânın azâbından mutlak kurtuluşum için duâ etsinler. Allahü teâlânın her türlü azâbından, Muhammed aleyhisselâmın tebliğ ettiklerini tasdik etmemiz sebebiyle, duâlarının kabûl olacağı ümidiyle kurtulabilirim.

Yine dostlarıma ve talebelerime, gerekli şekilde techiz, tekfin ve defn etmelerini, kabrim üzerine türbe ve ziyâretgâh yapmamalarını, cenâze namazımda bid’at işlenmemesini ve bid’at ehli kimseleri bulundurmamalarını, elbiselerimden derecelerine göre dostlarıma ve sâlih kimselere verilmesini vasıyyet ediyorum. Beni böylece duâlarıyla, kardeş ve dost olarak hatırlamalarını istiyorum. Dînen kendilerine düşen vazîfelerin yapılmasını sağlamaları böylece mümkün olur. Size söylediğimi hatırlayacaksınız, işlerimi Allahü teâlâya havale ediyorum. Muhakkak O, kullarını görür. Kendim ve sizin için Allahü teâlâdan mağfiret diliyorum. Vasıyyetimi, “Sübhâneke Allahümme ve bi-hamdike lâ ilahe illâ ente estagfiruke ve etûbü ileyke fagfirlî verhamnî inneke entel gafûrurrahîm” diyerek bitiriyorum.

Yine dostlarıma ve talebelerime, namaz iskâtı, yemîn ve oruç kefâreti için terekemden bin dirhem vermelerini ve borçlarımı ödemelerini vasıyyet ediyorum.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 426

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 328

3) Vasıyyet-i Abdürrahîm bin Ali bin Müeyyed-zâde, Köprülü Kütüphânesi, No: 1599/11 Varak: 1396

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜRRAHMÂN EFENDİ

Fâtih Sultan Mehmed, İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm zamanında yaşamış, tefsîr, kelâm ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ali'dir. Aslen Amasyalıdır. Ebû İshak Kâzrûnî neslindendir. Babası, Divrikli-zâde Şemseddîn Müeyyed Çelebi'nin oğlu Alâeddîn Ali Çelebi'dir. Bu aile, daha sonra Müeyyed-zâde lakabiyle tanındı. Abdürrahmân Çelebi'nin babası Alâeddîn Ali Çelebi, Amasya'da Yakut Paşa zaviyesinde vazîfe yapıyordu. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Çelebi, İstanbul'un fethinden üç sene sonra, 860 (m. 1456) senesi Safer ayında dünyâya geldi. 922 (m. 1516) senesinde Şa'bân ayının onbeşinde, Perşembe günü Berât gecesinde vefât etti. Kabri İstanbul'da Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesinin başucu tarafındadır.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Çelebi daha çocuk iken, Şehzâde Bâyezîd Amasya'ya sancakbeyi ta'yin edildi. Babası Alâeddîn Ali Çelebi, Şehzâde Bâyezîd'in nişancısı oldu. Babasının Şehzâde Bâyezîd ile alâkası sebebiyle, Bâyezîd'in yakın çevresine girdi. Babasından ve o zamanki Amasya âlimlerinden ilim tahsil etti. Şehzâde Bâyezîd'in sohbet arkadaşı oldu.

Ba'zı kimseler, Şehzâde'nin çevresindekiler; "Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, Şehzâde'yi zevk ü safâya ve eğlenceye alıştırıyor" diye Fâtih Sultan Mehmed'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine, İstanbul'dan Amasya'ya bir teftiş heyeti gönderildi. Heyet başkanı, vezirlerden Hamza Beyzâde Mustafa Paşa idi. Araştırma esnasında, pekçok dedikodular ortaya çıktı. 881 (m. 1476) senesinde, (Bu târih ba'zı kaynaklarda 883 veya 884 (m. 1479) senesi olarak da bildirilmektedir.) Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından; Mahmûd Paşa, Tâcî Bey ve Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin idamı hakkında bir ferman çıkarıldı. Ferman Amasya'ya gelmeden durumu haber alan Tâcî Bey, Bağdad'a kaçtı. Şehzâde Bâyezîd, Abdürrahmân Efendi'yi çok severdi. Hem babasının emrine karşı gelmemek, hem de Abdürrahmân Efendi'yi kurtarmak için, ferman gelmeden onu kaçırmaya karar verdi. Şehzâde Bâyezîd, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'ye 10.000 akçe para, birkaç tane at ve birkaç takım elbise verdi. Ferman kendine ulaşmadan onun Amasya'dan kaçmasını sağladı.

O zaman Abdürrahmân Efendi yirmi yaşının üzerinde idi. Osmanlı sınırlarından çıkıp, Memlüklü Devleti sınırları içinde olan Haleb şehrine geldi. Burada Zemahşerî'nin nahiv ilmindeki "Mufassal" adlı eserini Halebli âlimlerden okudu. Diğer dînî ilimleri de öğrenmek için, kendisine ders verecek âlim aradı. Fakat istediği gibi bir âlim bulamadı, İran'dan gelen tüccârların tavsiyesi üzerine, Celâleddîn Devânî'ye talebe olmak istedi. İranlı tüccârlarla Şîrâz'da bulunan Celâleddîn Devânî'nin yanına gitti. Celâleddîn Devânî, Müeyyed-zâde'ye; "Anadolu'dan bize hediye olarak ne getirdin?" diye sordu. Müeyyed-zâde; "Osmanlı âlimlerinden Hocazâde adındaki zâtın "Tehâfüt" isimli eserini size armağan olarak getirdim" diye cevap verip, kitabı takdim etti. Celâleddîn Devânî kitabı baştan sona kadar inceledi, çok beğendi. "Ben de bu konuda bir kitap yazmak istiyordum. Lâkin bu kitabı görmeden yazmış olsaydım çok hatâ yapardım. Allahü teâlâ bu kitabın yazarından ve buraya getirenden râzı olsun" diye duâ eyledi. Hocazâde, bu kitabında felsefecilerin bozuk ve yanlış fikirlerine cevap veriyordu.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, yedi sene müddetle o zamanın aklî ilimlerini, Arab dili ve edebiyatına dâir ilimleri öğrendi. Aynı zamanda; hadîs, tefsîr ve diğer dînî ilimleri de tahsil etti. Uzun müddet gayretle çalışması sonunda, her türlü ilimlerde derin âlim oldu. Celâleddîn Devânî, Müeyyed-zâde'nin ilminin çokluğuna, şehâdet edip, icâzetname verdi. Müeyyed-zâde'ye çok medhiyelerde bulundu. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, ayrıca Muhammed Şîrâzî'den de ilim tahsil etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân vefât edince, yerine oğlu Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçti. Bu haber İran'da duyulunca, Müeyyed-zâde hemen Anadolu'ya hareket etti. 888 (m. 1483) senesi Ramazan ayında, memleketi Amasya'ya geldi. Babası üç ay önce vefât etmişti. Burada kırk gün kaldıktan sonra İstanbul'a gitti. Âlimlerle ilmî konuşmalar yaptılar. Âlimlerin hepsi de, ilim ve faziletteki yüksek derecesine hayran oldular. Zamanın âlimlerinden olan Hatîb-zâde, Müeyyed-zâde

hakkında Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a haber gönderdi. Onun fazilet ve derin bilgi sahibi bir âlim olduğunu bildirdi. Yine o zamanın vezirleri de, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin gerçekten büyük âlim olduğuna şehâdet ettiler. O sene İstanbul'daki Kalenderhâne Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Daha sonra 891 (m. 1486) senesi Rebî'ul-evvel ayının onyedisinde, Kestelli Muslihuddîn Efendi'nin kızıyla evlendi. O gün Semâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Burada sekiz sene talebe yetiştirdi. 899 (m. 1493) senesinde, müderrislikten Edirne kadılığına getirildi. 907 (m. 1501) senesinin Rebî'ul-evvel ayında, Anadolu kadıaskeri oldu. 911 (m. 1505) senesinde vefât eden Hacı Hasen-zâde yerine Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, altı sene kadar bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü, ilmî ve hukukî mes'elelere vukûfıyeti sebe biyle, şeyhululemâ olarak kabûl ediliyordu. 917 (m. 1511) senesinde Yeniçeriler, Şehzâde Ahmed taraftan devlet adamları aleyhine ayaklandılar. Bu kargaşalıkta, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin de konağı yağmalandı. Bu hâdise üzerine Rumeli kadıaskerliğinden alınarak, emekliye sevkedildi.

Bu hâdiselerden kısa bir zaman sonra, Yavuz Sultan Selim Hân 918 (m. 1512) senesinde pâdişâh oldu. Yavuz Selim Hân, vezirlerinden Müeyyed-zâde'nin durumunu sorup öğrendi. Önceki emekli maaşına, Karaferye kadılığı maaşını da ilâve etti. 919 (m. 1513-14) senesinde, tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Yavuz Sultan Selim Hân ile beraber Çaldıran savaşına katıldı. Şah İsmâil yenilip, Doğu Anadolu Bölgesindeki karışıklık sona erdi. Çaldıran zaferinden dönerken Çoban Köprüsü denilen yerde, 920 (m 1514) senesinde vazîfesinden alındı ve tekrar emekli oldu.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, aklî ve naklî ilimlerde çok derin âlim idi. İlme ve kitaplara çok düşkün idi. Kütüphânesinde yedibin cild kitabı vardı. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Arabca, Farsça ve Türkçe lisanlarında ince ma'nâlı şiirler yazardı. Üç dilde de ustalıkla şiir yazabilmesi, bu dilleri çok iyi bildiğini göstermektedir. Şiirlerinde Hâtimi mahlasını kullanırdı. Aynı zamanda, hüsn-i hat san'atında da çok usta idi. Amasya'da iken meşhûr hattât Şeyh Hamdullah Efendi'den hat dersleri almıştı. Müstakim-zâde, "Tuhfe-i hattâtîn" adlı eserinde, Takî Temimî'nin, Müeyyed-zâde'nin yazısının güzelliğini methettiğini bildirmektedir:

Edebiyat ile de ilgilenen Müeyyed-zâde, bununla uğraşanlara ve kabiliyetli gençlere maddî ve ma'nevî yardımlarda bulunur, onları teşvik ederdi. Kalemi kuvvetli ve ifâdeleri çok düzgündü. Bilhassa kadıaskerliği zamanında ilim ehli olan zâtları gözetip kollardı, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan İbn-i Kemâl ve Ebüssü'ûd gibi âlimler bunun talebelerindendir.

Yazdığı kıymetli eserler şunlardır: 1- Kadr sûresinin tefsîri, 2- Risale fî eşhüri ma'lûmât, 3- Şerh-i Miftâh haşiyesi, 4- Risale fî tahkîki cüz'ü lâ yetecezzâ, 5- Şerh-i Mevâkıf haşiyesi, 6- Fetâvâ, 7- Risale fî kürret-il-müdahrece, 8- Kelâm ilmine dâir bir risale: Bu eserinde kelâm ilminin zor anlaşılan mes'elelerini anlatmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 155

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 109, 110

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 157, 308, 309

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 232

5) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 310

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 355

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 544

8) Amasya Târihi cild-3, sh. 230, 231

9) Tuhfe-i hattâtîn sh. 249

MÜFTÎ AHMED PAŞA (Hızır Beyzâde)

Osmanlılar devrinde yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi Ahmed olup, İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğlu, Sinân ve Ya'kûb Paşa'ların kardeşidir. Doğum târihi bilinmemektedir.

927 (m. 1521) senesinde Bursa’da vefât etti. Kabri, Emîr Sultan hazretlerinin türbesi yakınındadır.

İlim öğrenmeye çok küçük yaşta ve babasının huzûrunda başlayan Müftî Ahmed Efendi, zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Kısa zamanda ilimde çok yüksek derecelere, üstün makamlara ulaştı. Fâtih Sultan Mehmed Hân Sahn-ı semân denilen medreseleri bina ettiği zaman, bu medreselerden birine Müftî Ahmed Paşa’yı ta’yin etti. Bu ilk vazîfesine başladığında, henüz yirmi yaşına ulaşmamış idi.

Sahn-ı semân medreselerindeki vazîfesinden alınıp, Üsküp Medresesi müderrisliği ve Üsküp kadılığı ile vazîfelendirildi. Sultan Bâyezîd-i Velî tahta geçince, onu Edirne’de bulunan Üçşerefeli Medrese’ye daha sonra da İstanbul’da bulunan Sahn-ı semân medreselerinin birine müderris olarak ta’yin etti. Bu medreselerde çok güzel vazîfe yapıp, daha sonra fetvâ makamına getirildi. Bursa müftîsi olarak ta’yin edildi. Bursa’da uzun müddet kalıp, dîn-i İslama çok güzel hizmet ettikten sonra, yaşı doksanı geçmiş olarak vefât etti.

Bursa’da büyük câmi yakınında, Müftî Medresesi diye tanınan bir medresesi vardır. Vefâtında bütün kitaplarını bu medreseye vakfetti.

Müftî Ahmed Paşa diye tanınan Ahmed bin Hızır Bey bin Celâleddîn Efendi (radıyallahü anh), birçok fazileti kendisinde toplamış kâmil bir velî idi. Hâlîm, selîm bir zât idi. Çok yumuşak huylu idi. Hâl ve hareketleri güzel olup mübârek kalbi de; hîle, garez, düşmanlık, kin ve hıyânet gibi çirkin düşüncelerden temiz idi. Gayet mütevâzî olup, kendini başkalarından üstün görmezdi. Allahü teâlâdan korkması pekçok idi. Fakirlere, garîblere ve ihtiyâç sahiblerine karşı gayet muhabbet ve merhamet sahibi idi. Onlarla ilgilenmekten, yardımlarına koşmaktan lezzet alırdı. Âlimlere, ileri gelenlere, çok ibâdet edenlere yakın alâka gösterirdi. Kendisi de çok ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu.

Kendisine “Paşa” denilmesi, yaşının ileri, i’tibârının fazla olmasından dolayıdır. Yoksa, kendisi paşa olmamıştır.

Müftî Ahmed Paşa’nın oğlu Hızır Bey, şâir ve müderris bir zât idi. Dedesi gibi, onun ismi de Hızır Bey idi. Babasının, aynı zamanda talebesi idi. Ayrıca Emîr Sultan hazretlerinden de feyz alarak Nakşibendiyye büyüklerinden olmuş ve babasından evvel 924 (m. 1518)’de vefât etmiştir.

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 149

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 196

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 199

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 197

5) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 277

MÜFTÎ ŞEYH (Abdülkerîm Kâdirî)

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında yaşamış âlim ve velîlerden. Aslen Kirmasti doğumludur. Doğum târihi bilinmemektedir. Müftî Şeyh adıyla meşhûr olmuştur. 951 (m. 1544) senesinde vefât etti. Kabri, Kirmasti kasabasında, câmi ve zaviyesinin yanındadır.

Daha küçük yaşta iken, Kur’ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Tecvîd ve kırâat ilimlerini de öğrendi. Emîr Sultan hazretlerinin câmisinde, Cum’a günleri Kur’ân-ı kerîm okurdu. Dînî ilimleri öğrenmek için çok çalıştı. Mevlânâ Karabâlî’nin yanında da bir müddet ilim tahsilinde bulundu. Karabâlî’nin derslerine devam ederken, İmâm-zâde diye tanınan zâtın hizmetine girdi. Onun sohbetlerinde bulunup, feyz aldı. Burada, ma’nevî hâllere ve makamlara kavuştuktan sonra, İstanbul’da Küçük Ayasofya zaviyesinde, insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını öğretmeye başladı. Hâfızası çok kuvvetli olduğundan, kısa zamanda pekçok fıkıh mes’elelerini öğrendi. Hattâ bilgisinin çokluğu ile meşhûr oldu. İlminin çokluğunu, zamanın Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân duyunca, ona maaş bağladı. Şeyhülislâm gibi halka fetvâ vermesi için ona ruhsat verildi. Câmilerde ve meclislerde halka va’z ve nasîhat verirdi. Çok te’sîrli ve güzel konuşur, dünyânın geçiciliğinden, âhıretin ebediliğinden ve Cennet ni’metlerinden bahsederdi. Kütüphânesinde pekçok kıymetli kitap vardı. Dâima bu kitapları mütâlâa ederdi.

Çok şiddetli riyâzet ve mücâhede yaptı. Hâli, “Ölmeden önce ölünüz.” hadîs-i şerîfinin ma’nâsına uygun idi. Mezar gibi bir çukur kazdırmıştı. Bu çukura girer, kırk gün tamâm oluncaya kadar beş vakit namazı o çukurda kılardı. Hattâ gece gündüz bu çukurda yatar kalkardı. Bu hâlinden dolayı pekçok feyz ve berekete kavuşmuştu. O çukurda çok riyâzetler yapar, devamlı nefsine muhalefet ederdi. Kırk günlük halveti bitince o çukurdan çıkar, gelecek seneye kadar halka va’z ve nasihat ederdi. Devamlı hudû’ ve huşû’ üzere bulunurdu.

Taşköprü-zâde anlatır: “Bir gün Şeyh Abdülkerîm Kâdirî’ye unutkanlığımdan şikâyet ettim. Bana, unutkanlığımın gitmesi ve hafızamın kuvvetlenmesi için duâ etti. O zâtın duâsı bereketiyle, o hâlden kurtuldum. Unutkanlığım kaybolup gitti.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 517, 518

MUHAMMED BÂKIR EFENDİ (Düğmeci-zâde)

Osmanlı Devleti’nde yetişen ulemânın büyüklerinden. Babası Düğmecibaşı Hüseyn Efendi’dir. Aslen İranlı olup, sonradan babası ile birlikte İstanbul’a geldi. 998 (m. 1590) senesinde İstanbul’da vefât etti. Eyyûb Sultan Türbesi civârında defnedildi.

Muhammed Bâkır Efendi, zamanın bir kısım âlimlerinden ilim öğrendikten sonra, Ebüssü’ûd-zâde Mehmed Efendi’nin hizmetine girdi. Nice zaman onun ilminden istifâde ettikten sonra, Ebüssü’ûd Efendi’nin hizmetinde de çalışıp, o mübârek zâttan me’zûn oldu. Bilâhare Küçük Ayasofya Câmii yanındaki zaviyede nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye ile meşgûl oldu. Daha sonra Düğmeci-zâde’nin ilminden zühd ve takvâsından haberdâr olan Vezîr-i a’zam Sokullu Mehmed Paşa, onu çocuklarına hoca ta’yin etti. 979 (m. 1571) senesinde Lüleburgaz’daki Sokullu Mehmed Paşa Medresesi’ne, iki sene sonra İstanbul’daki Sokullu Medresesi’ne, bir sene sonra da İsmihân Sultan Medresesi’ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine, 986 (m. 1578) senesinde de Şehzâde Medresesi’ne, bir sene sonra da Üsküdar’da yeni inşâ edilen Atîk Vâlide Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. 987 (m. 1579) senesinde Edirne kadılığına, iki sene sonra İstanbul kadılığına ta’yin edildi. 991 (m. 1583) senesinde bu vazîfeden alınıp, iki sene sonra tekrar İstanbul kadısı oldu. 996 (m. 1588) senesinde de Anadolu kadıaskeri ta’yin edildi. Bir sene kadıaskerlikten sonra emekliye ayrıldı. Bir sene sonra, 998 (m. 1590) senesinde vefât etti.

İlimde yüksekliği, amelde üstünlüğü, takvâsı ile meşhûr olan Düğmeci-zâde Muhammed Bâkır Efendi, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla ahlâklanmış, Selef-i sâlihînin yolundan hiç ayrılmamıştı. Zühd ve takvâsı pekçok olup, çok cömertti Adâleti dillere destan oldu. Herkesin hakkına riâyet eder, kimsenin haksızlığa uğramaması için gayret gösterirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 307

MUHAMMED BEDAHŞÎ

Şam’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Bedahşî’dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Şam’da vefât etti. Muhyiddîn-i Arabî’nin kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Muhammed Bedahşî, Mevlânâ Hâce Ubeydullah Semerkandî’nin talebesidir. Mevlânâ Nizârî-zâde ismiyle meşhûr, ârif ve fazilet sahibi zât ile de sohbet etti. Bütün varlığı ile Allahü teâlâya bağlı idi. Her dakikasını Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine uymakla geçirirdi. Dünyânın malına ve mülküne bağlı olmayıp, haram ve günahlardan nefret ederdi. Yavuz Sultan Selim Hân Ridâniye seferinde Şam’a gelince, kendisine Muhammed Bedahşî’den söz edildi. O, onu daha önce duyduğunu ve pek yakında ziyâretine gideceğini söyledi. Birkaç gün sonra da ziyâretine gitti. Yavuz Sultan Selim Hân zâten uğradığı her memlekette, mukaddes makamları, ilim adamlarını ziyâret etmeyi, tasavvuf büyükleriyle görüşmeyi, duâlarını almayı ihmâl etmezdi. Şam’da kaldığı süre içinde, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrini yaptırdı. Medreselere uğrayıp, talebeye yardımda bulundu. Bu arada Emeviyye Câmii’ne gitti. O civarda yaşayan ve herkes tarafından büyük hürmet gösterilen

Muhammed Bedahşî'nin iki defa evine giderek ziyârette bulundu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın Muhammed Bedahşî'yi ilk ziyâretlerinde, aralarında hiç konuşma olmadı. Sultan onun büyük bir velî olduğunu anlayıp, huzûrunda edeble oturdu. Orada bir sükûnet başladı. Bir saatten fazla oturmalarına rağmen, ikisi de tek kelime konuşmadan ayrıldılar, İkinci defa ziyâretlerinde, önce Muhammed Bedahşî konuşmaya başladı ve buyurdu ki: "Sultânım, ikimiz de Allahü teâlânın seçkin kulları arasında bulunuyoruz. Boynumuzda kulluk bağı vardır. Allahü teâlânın huzûrunda sorumluyuz. Ahzâb sûresi yetmişikinci âyetinde meâlen; "Biz emâneti (Allaha itaat ve ibâdetleri) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. İnsan (bu emânetin hakkını gözetmediğinden) cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor" buyurulduğu üzere, emâneti ve mes'ûliyeti gökler ve yer yüklenmekten kaçındıkları hâlde, biz onu yüklendik. Omuzlarımıza ağır bir mes'ûliyet aldık. Siz ise Sultânım, yükünüzü biraz daha ağırlaşırdınız. Saltanat yükü üzerine, bir de hilâfeti yüklenerek taşınması güç bir yük altına gireceksiniz. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, benim yüküm sizinkine nisbetle çok hafiftir. Diyebilirim ki, sizin yüklendiğinizi, dağlar ve taşlar yüklenip çekemez. İnsanlar da bu yükü taşıyamaz. Ama sizin bir de ma'nevî gücünüz vardır. Ondan yeteri kadar faydalanıyorsunuz. Resûlullahın (aleyhisselâm); "Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız! Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız" mübârek sözleri sizin rehberinizdir. Çok meşakkatli, külfetli bir yolda bulunuyorsunuz. Allahü teâlâ yardımcınız olsun." Yavuz Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın bu velî kulunu büyük bir dikkatle dinledi ve tek kelime olsun karşılık vermedi. Sükût ve edeb ile huzûrundan ayrıldı. Bunun üzerine daha sonra mecliste hazır bulunanlardan birisi; "Sultânım, hiç konuşmadınız, hep dinlediniz?" diye sorunca, Yavuz Sultan Selim Hân buyurdu ki: "Büyük velîlerin meclis ve mahfelinde onlar konuşurlarken, başkasının konuşması edeb dışı sayılır. Bulunduğumuz makam edeb makamı idi, bize sâdece dinlemek düşerdi. Nitekim biz de öyle yaptık. O esrâr ve hikmet meclisinde, ben sâdece bir zerre sayılırdım. Benim konuşmamı lâyık görmüş olsaydı, elbetteki böyle bir işârette bulunurdu."

Sultân'ın yakınlarından Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Yavuz Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: "Bu gece rü'yâda Muhammed Bedahşî'yi gördüm. Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyip bizimle vedâlaştı."

Ben ise, gençlik atılganlığı ile hemen rü'yâyı ta'bire giriştim ve; "Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise, yakında vefât edeceklerine işârettir" dedim. Yavuz Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü'yâyı böyle ta'bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden, Muhammed Bedahşî'nin ölüm döşeğinde Şam'ın ileri gelenlerini toplayıp; "Yavuz Sultan Selim Hân'ın Allahü teâlâ katında övülmüş olduğunu haber vererek, Arab diyarının fethiyle Hak teâlâ tarafından vazîfelendirildiğini, bilcümle evliyânın onun yardımcısı olduğunu bildirdi. Orada hazır olanlara veya olmayanlara, Sultân'ın emirlerine saygılı olmalarını tavsiye etmiş ve ayrıca; "Harameyn-i Muhteremeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultân'a benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin" diye vasıyyette bulunmuştu. Şam vâlisi, durumu, Sultân'ın kapısına duyurmuştu. Bu sırada Sultân'ın hocası Halîmi Çelebi Efendi, Sultân'ın yanına geldi. Konuşurlarken Yavuz Sultan Selim Hân; "Şöyle bir rü'yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü'yânın gerçekleşmesi, ta'birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta'birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekilde ta'birin de cezası dayak değil mi?" dedi. Halîmi Efendi ise bana bakıp; "Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin" dedi. Ben ise, utancımdan başımı eğip dedim ki: "Vefât günü ile rü'yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü'yâ daha önce ise, ferman devletlü Pâdişâhımındır. Eğer iş aksi ise, gerçek budur ki, cezası hediye ihsânıdır." Halîmi Efendi, bu sözlerimi doğru bulup dedi ki: "Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır."

Başlara tâc olan Pâdişâh, Şam'dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü'yânın, Muhammed Bedahşî'nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca, kıymetli bir hil'at (elbise) ile, tam ayar ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf

Muhammed Bedahşî'nin: kerâmeti eseridir diyerek, azîz rûhuna duâlar eyledim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 176

2) Nefehât-ül-üns sh. 459

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 360

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 584

MUHAMMED BEKRÎ

Fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân İbni Ahmed bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 930 (m. 1523) senesinde Mısır'da doğdu. 994 (m. 1585) senesinde burada vefât etti.

Umdet-üt-tahkîk kitabının sahibi Muhammed Bekrî'nin hayâtını, kendisinden şöyle nakleder: "Büyük âlim ve evliyâdan olan babamın terbiyesinde yetiştim. Yedi yaşımın sonlarında Kur'ân-ı kerîmi, sekiz yaşında iken İmâm-ı Mâlik'in "Elfiye" adlı eserini ezberledim. Bunu, Mekke-i mükerremenin en büyük âlimlerinin huzûrunda okudum. Huzûrlarında "Elfiye"yi okuduğum âlimler arasında; Şafiî mezhebi âlimi İsmâil Kayrevânî, Mâlikî mezhebi âlimi Muhammed Hattâb-ı Kebîr, Hanefî mezhebi âlimi İbn-i Bûlâd bulunuyordu. Bunlar bana icâzet (diploma) verdiler. On yaşına girmeden, büyük âlim ve velî bir zât olan Ebû İshak Şîrâzî'nin "Tenbîh" isimli eserini ezberledim. İlim öğrenmem, babamın derslerine devam etmek sûretiyle onun vefâtına kadar devam etti. Bu süre içerisinde muhtelif ilimleri okudum. Meşhûr altı hadîs kitabından olan sünenleri ve çeşitli fıkıh kitaplarını okudum. Onyedi yaşı civarında iken eser yazmağa başladım.

951 (m. 1545) senesinde, dedemin ve babamın isimleri ile bilinen Câmi-i Ebyâd (Beyaz Câmi) diye meşhûr olan câmide; kırâat, hadîs ve fıkıh dersleri verdim. Aynı sene babam bir mecliste şöyle buyurdu: "Oğlum Muhammed'e bu sene öyle bilgi ve ma'rifetler hâsıl oldu ki, talebelerimin en gözde olanı bunları elde etmek için altmış sene uğraşmış olsaydı, onun ulaştığı mertebeye ulaşamazdı." Yine babam, son haccına gitmeden önce şöyle buyurdu: "Bu sefer dönüşümde, şeyh ve mürebbî olursun." Nitekim hacdan dönüşünde, bana bu husûsta izin verdi. Hattâ bana; "Senin durumunu Resûlullaha (aleyhisselâm) arz ettim. "Yâ Resûlallah (aleyhisselâm), oğlum Muhammed için ne vardır?" diye sordum. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Eğer Kureyş'e, onun gibiler için olan şeyi haber vermiş olsaydım, muhakkak ki, onlar hayret ederlerdi" buyurdu.

Babam, 952 (m. 1546) senesi Rebî'ul-evvel ayının onüçünde, Pazartesi günü öğleden sonra vefât etti. Vefât etmeden önce, onun izni ile, dînî ilimleri okutmak için onun yerine oturdum. Hadîs, tefsîr, fıkıh ilimleri ve tasavvuf yolunu tâliblerine öğrettim. Allahü teâlânın çok lütuf ve ihsânlarına kavuştum. Allahü teâlâ bana öyle ilim ve ma'rifetler lütfetti ki, Câmi'ul-Ezher'de Besmele-i şerîfin "Be" harfinin derin ma'nâlarını anlatmak için ikibinikiyüz ders yaptım.

Ebû Bekr künyesini bana babam vermiştir. Ebü'l-Mekârim künyesine gelince, onu şöyle anlattılar Anneannem olan Hadîce binti Hâfız, sâliha bir kadın idi. Hicaz'a gidip, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede otuz sene ikâmet etti. Mısır'da doğduğum gece, anneannem Mekke-i mükerremede bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsında beni ona götürmüşler. O da beni kucağına alıp, Kâ'be-i muazzamanın etrâfında tavaf etmiş. Tavaf esnasında; "Yâ Rabbî! Senden bu torunumun âlim ve sâlih olmasını diliyorum" diye duâ etmiş. O esnada Kâ'be-i muazzamadan doğru gelen ve; "Ona Ebü'l-Mekârim künyesini verin" diyen bir ses işitmiş. Sonra da bana Ebü'l-Mekârim künyesini verdiler. Lakabım Zeynel âbidîn'dir. Ancak Şemsüddîn lakabım daha çok kullanılmaktadır.

Babam, Tâc-ül-ârifîn Muhammed Ebü'l-Hasen'dir. Babam soyumuzun, baba tarafından Hazreti Ebû Bekr'e, anne tarafından ise Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) ulaştığını söylemiştir."

Büyük âlim olan Muhammed Bekrî'nin derslerinde ve sohbetlerinde bulunanlar, onun anlattığı şeylere hayran kalırlardı. Anlattıklarının, beşer aklı ile bilinebilecek şeyler olmadığından, bu bilgilerin, ona Allahü teâlânın bir ihsânı olduğunda şüphe etmezlerdi. Muhammed Bekrî, ilimde o kadar yükselmişti ki, ömrünü zâhirî ilimleri tahsil ile geçirmiş

ve ilâhî ma'rifetlerden de nasîbini almıştı. Âlimler onun hakkında; "Vallahi, ondan işittiğimiz bu sözleri nereden aldı, nereden öğrendi. bilmiyoruz. Eğer peygamberlik kapısı Resûlullah (aleyhisselâm) ile kapanmamış olsa idi, sözlerini, onun peygamber olduğuna delîl getirirdik" derlerdi.

Muhammed Bekrî, tefsîr ilminde de derin bir âlim idi. Tefsîr dersleri verirken, derin ve ince ma'nâlardan bahsederdi. Âlimlerin, tefsîrini yaptığı âyet-i kerîmelerle alâkalı olarak bildirdiklerini de naklederdi. Bunlar arasında evlâ olan ma'nâyı da söylerdi. Sonra tasavvuf büyüklerinin her âyet-i kerîmeye dâir bildirdiklerini naklederdi. Bütün bunları; fesahat, belagat ve yüksek bir ifâde üslûbu ile açıklardı. Hadîs ve fıkıh derslerini de aynı şekilde anlatırdı. Hangi ilme dâir derse başlarsa, dinleyen onu, o ilmin bütün temel bilgilerine ve inceliklerine vâkıf olarak görürdü. Câmi'ul-Ezher'de ve başka yerlerde ders verdi. İnsanlar, onun elini öpmek ve duâsını almak için yanına gelirlerdi. Onun bulunduğu yer çok kalabalık olurdu.

Babası Şeyhülislâm Ebü'l-Hasen Bekrî, vefâtına yakın onunla yalnız bir odada kaldı. Muhammed Bekrî bu arada, Allahü teâlânın babasına lütuf ve ihsânda bulunduğu feyz ve ma'rifetlerden çok istifâde etti. Ebü'l-Hasen Bekrî, sonra herbiri şeyhülislâm ve zamanının ileri gelen âlimlerinden olan ve ömürlerinin büyük bir kısmını ondan ilim öğrenmekle geçiren talebelerini yanına çağırarak, oğlu Muhammed Bekrî'den istifâde etmelerini, ondan ilim öğrenmelerini, onun emri altına girmelerini vasıyyet etti.

Umdet-üt-tahkîk kitabının sahibi, Muhammed Bekrî hakkında şöyle demektedir: "Muhammed Bekrî, onsekiz yaşında iken, Beyaz Câmi'de, Mısır'ın meşhûr âlimlerinin huzûrunda verdiği tasavvuf dersinde, babasının yerine geçmeğe lâyık olduğunu gösterdi. Tasavvufa dâir derin mes'eleleri hazırlıksız olarak anlattı."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Tabakât-ül-kübrâ isimli eserinde, onun hakkında şöyle yazmaktadır: "Muhammed Bekrî, dînî ilimlerde ulemâ-i râsihînden, kâmil oğlu kâmil bir zâttır. Onun şöhreti, onu anlatmaya ihtiyâç bırakmamaktadır. Allahü teâlânın, kalbine ilim, ma'rifet ve sırları akıttığı, asrında hiçbir kimseye nasîb olmayan mertebeye ulaşan bu mübârek zâtı nasıl anlatabiliriz? Âlimler, yeryüzünde Mısır'dan daha çok âlim bulunan bir yer olmadığı hakkında ittifâk etmişlerdir, işte böyle bir diyarda onun gibisi yoktur. Onun faziletini ancak hasedciler ve kalb gözü açık olmıyanlar inkâr edebilir. Onunla iki defa hacca gittim. Onun kadar ahlâkı güzel, insaniyeti ve insanlara muâmelesi iyi birisine rastlamadım. Sözleri çok tatlı idi. Zâhirî ve batınî ilimlerde fetvâ verirdi. O asırda bütün memleketlerde bulunan âlimler, onun üstünlüğü husûsunda ittifâk ettiler. Muhammed Bekrî, babası gibi vera', takvâ ve zühd sahibi olarak yetişti.

Dünyâya rağbet etmedi. Onun için dünyâ, ona boyun eğerek geldi. Onun o kadar yüksek ve güzel hâlleri vardır ki, anlatarak bitirmek zordur.

Onun Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunun delîllerinden birisi şöyledir: "Mekke-i mükerremede şöyle bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda Muhammed Bekrî'nin hasedcilerinden birisi, onun gıybetini yapmıştı. Ben o şahsın, hocam Muhammed Bekrî'yi gıybet etmesine mâni oldum. Fakat o şahıs, gıybet etmeye devam etti. Sonra Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ı (radıyallahü anh) rü'yâda gördüm. Bana şöyle buyurdu: "O şahsın oğlum Muhammed'i gıybet etmesine mâni olduğun için, onun tarafından Allahü teâlâ seni hayır ile mükâfatlandırsın." Bu rü'yâdan sonra, Muhammed Bekrî'nin Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunun doğruluğunu anladım.

Hocam Muhammed Bekrî, asrında, tasavvufun inceliklerini fasih ve beliğ bir şekilde anlatması bakımından, Abdülkâdir-i Geylânî'ye benzemektedir. O, Allahü teâlânın lütfuna ve ihsânına kavuşmuştu. Hocam Ali Vefâ; "İnsanlar arasında Hazreti Ebû Bekr'in soyundan, Ebü'l-Hasen Bekrî isminde birisi gelecektir. Bütün hâllerimizde, bize vâris olur. Bizim mertebemize ulaşır. Ondan sonra Muhammed Bekrî gelir" buyurarak onun üstünlüğünü belirtmiştir."

Ebü'l-Hasen Bekrî vefât edince, talebelerinin büyüklerinden olan bir zât, onun yerine Câmi'ul-Ezher'de ders vermek istemişti. O sırada Muhammed Bekrî'nin yaşı küçük olduğu için, daha babasının yerinde ders verebilecek durumda olmadığını sanıyordu. Çünkü o, yirmibir yaşında idi. Aynı zamanda, daha önce ilim meclislerinde ders de vermemişti. Bütün bunlara rağmen, ders vermesi için ona bir meclis kuruldu. Bu mecliste, Mısır'daki dört mezheb âlimlerinin ekserisi hazır bulundu. Muhammed Bekrî ders vermeye başladı. Önce sâdece tefsîr ilmine dâir ders vereceği zannedildi. Fakat o, bütün ilimlerden, derin ma'rifetlerden ve

hiç duymadıkları bilgilerden bahsedince, orada bulunanlar hayretlerini ifâde ettiler. Onun ilimdeki üstünlüğünü ve Mısır'da babasının yerine ders vermeğe herkesten daha layık olduğunu kabûl ettiler. Sözlerinde ve hâllerinde babasına benziyordu.

Talebesi Abdürrahîm Şa'râvî şöyle anlattı: "Bir defasında Mekke-i mükerremede hocam Muhammed Bekrî ile mücavir olarak bulunuyordum. Hiç yanından ayrılmadım. Birgün Harem-i şerîfte, Bâb-ı İbrâhim denilen yerde oturuyorduk. Bu sırada, evinden hizmetçisi gelip, ba'zı ev ihtiyâçlarını almak için ondan para istedi. O sırada parası olmadığı için hizmetçiye; "İnşâallah ben birazdan gönderirim" dedi. Bunun üzerine hizmetçi gitti. Fakat biraz sonra tekrar gelip, ısrarlı bir şekilde para istedi. Muhammed Bekrî, önceki gibi cevap verdi. Fakat hizmetçi ısrarla para istiyordu. Hizmetçinin bu ısrârı karşısında Muhammed Bekrî, Kâ'be-i muazzamayı tavaf etmek için kalktı. Ben de onunla birlikte gittim. Muhammed Bekrî, tavaf ederken şu sözleri söylüyordu: "Yâ Rabbî! Bitkiler kurudu. Onları lütfedeceğin yağmur ile sula. Bize yardım eyle. Çünkü biz, senin lütuf ve ihsânını umuyoruz." Bir müddet sonra Hindistanlı bir zât Muhammed Bekrî'nin yanına gelerek, elini öptü. Cebinden, içerisinde bir miktar dinar bulunan bir kese çıkarıp verdi ve; "Efendim! Bu kese size hediyedir. Bunu Hindistan Sultânı gönderdi" dedi. Bunun üzerine Muhammed Bekrî, bu ihsânından dolayı Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı. Sonra o keseyi hizmetçisine verdi. Hizmetçi sevinçle ihtiyâçları karşılamak için çarşıya gitti."

Gazzî şöyle anlattı: "Birgün birisi hocam Muhammed Bekrî'den bahsederek; "Bilmiyorum, Muhammed Bekrî, bu kadar bol yiyecek ve giyeceği nasıl buluyor?" dedi. Bu sırada Muhammed Bekrî, bulunduğumuz yere gelerek; "Oğlum! Dünyâ bizim kalbimizde değil elimizdedir" dedi.

İbrâhim Ubeydî "Umdet-üt-tahkîk" isimli eserinde şöyle nakleder: "Muhammed Bekrî, bir sene hacca gitti. Bu sırada Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini de ziyâret etti. Mescid-i Nebevî'ye gelip, Ravda-i mutahhera ile minber arasına oturdu. O sırada Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şifahi olarak; "Allahü teâlâ seni ve soyunu mübârek kılsın" buyurdu.

Şöyle anlatılır: "Hüseyn Paşa, Buhârâ vâlisi Ömer bin Îsâ'ya bir işinden dolayı kızdı. Adamlarını gönderip onu yanına getirmelerini emretti. Ömer bin Îsâ'yı getirdikleri vakit öldürecekti. Vâli yolda, Hüseyn Paşa'nın adamlarından, kendisini önce Muhammed Bekrî'ye götürmelerini rica etti. Hüseyn Paşa'nın adamları bu isteği kabûl ettiler. Muhammed Bekrî'nin evine vardıkları zaman, onun husûsî odasında yalnız başına olduğunu söylediler. Muhammed Bekrî bu sırada kimse ile görüşmezdi. Bunun üzerine Vâli, Muhammed Bekrî'nin talebelerinden Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin yanına götürülmesini istedi. Hüseyn Paşa'nın adamları bu isteği de kabûl ettiler. Oraya varınca, Vâli, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'den, Hüseyn Paşa'nın yanında kendisine şefaatçi olmasını istedi. O da Vâli'ye; "Hüseyn Paşa ile hiç görüşmemiz yoktur. Fakat ben Muhammed Bekrî'ye gidip, senin için Paşa'nın huzûrunda şefaatçi olmasını isterim" dedi. Sonra hemen Muhammed Bekrî'nin huzûruna gitti. Durumu Muhammed Bekrî'ye arzetti. O sâdece; "Vâli'ye dayısını tavsiye ederim" buyurdu. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun bu sözünün ma'nâsını anlıyamadı. Vâli Ömer bin Îsâ'nın annesi, oğlunun bu hâlde götürüldüğünü öğrenince, Hüseyn Paşa'nın hanımlarının yanına gitti. Oğlunun durumunu onlara anlattı. Vâli'nin annesinin bu husûs için geldiği haberi Hüseyn Paşa'ya ulaşınca, hazırlanıp makamına gitti. Vâli'nin annesi onunla görüştürüldü. Vâli'nin annesi oğlunun durumu hakkında Hüseyn Paşa ile konuşmaya başladı. Hüseyn Paşa, Vâli'nin annesine nereli olduğunu sordu. O da, memleketini ve ailesinin kimlerden olduğunu açıkladı. Hüseyn Paşa, kadına; "Senin hiç kardeşin var mı?" diye sordu. Kadıncağız;

"Evet, filan isimli bir kardeşim var" dedi. Bunun üzerine Hüseyn Paşa, o kadının kendi kardeşi olduğunu anladı ve; "Ben senin kardeşinim" dedi. Böylece Muhammed Bekrî'nin; "Ona dayısını tavsiye ederim" sözünün ma'nâsı anlaşıldı. Hüseyn Paşa yeğeni olan Îsâ bin Ömer'i derhâl huzûruna çağırdı. Durumu ona anlattı ve eski vazîfesine onu tekrar ta'yin etti. Vâli huzûrdan ayrıldı. Doğruca Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin yanına gitti. Durumu ona anlattı. O da, bu durumun Muhammed Bekrî'nin bereketiyle olduğunu; gidip ona teşekkür etmesini söyledi. Vâli derhâl Muhammed Bekrî'nin huzûruna giderek elini öptü ve hayır duâsını aldı."

Şöyle anlatılır: Muhammed Bekrî, birgün talebelerinden birisine; "Git, bize biraz yiyecek satın al, gel" dedi. Talebenin üzerinde hiç para yoktu. Para yanında olan talebe o sırada orada değildi. Bu talebe; "Efendim, paranın bulunduğu arkadaşımız şu anda burada yok" deyince, Muhammed Bekrî;

“Bizim masrafımızı, rızkımızı, herşeyin sahibi ve mâliki olan Allahü teâlâ verir” deyip, elini orada bulunan bir ağacın dalına uzattı. Birkaç yaprak koparttı ve talebesine verdi. Talebe yaprakları eline alınca, onların birer dinar olduğunu gördü. Muhammed Bekrî tekrar ona; “Şimdi git, birşeyler al da gel” dedi. Orada bulunanlar da, ağaç yapraklarının Allahü teâlânın izni ile dinara döndüğünü gördüler.

Torunu anlatır: Bir gece seher vaktinde kalkmıştım. Bu sırada; “Ey Muhammed! Karafe’de bulunan deden Muhammed Bekrî’nin kabrini ziyâret et” diyen bir ses işittim. Ses gittikçe kuvvetleniyordu. Evin avlusuna çıktım. Fecr doğuyordu. Hava biraz aydınlanmıştı. Sabah namazını kıldım. Sonra bineğime bindim. O ses daha da kuvvetlenmişti. Doğruca Karafe kabristanına gittim. Hazreti Ebû Bekr’in soyundan gelen büyüklerin bulunduğu tarafa gittim. Dedem Muhammed Bekrî’nin kabrinin başına vardım. Kabrin yanına oturdum. Kabre yaklaşıp, gizli bir sesle, ona ba’zı ihtiyâçlarımı arzettim. Sonra oradan ayrıldım. İmâm-ı Şafiî’yi ziyâret ettim. Sonra bineğime binip geri döndüm. Bu sırada uzun boylu ve kırmızı cübbeli birisi peşimden; “Ey Muhammed!” diye bağırıyordu. Geriye dönünce bana; “Ey Muhammed! Deden Muhammed Bekrî sana selâm ediyor. Şikâyetlerini ve isteklerini işitti. Sen şikâyetlerini ve isteklerini söylerken, yanında Resûlullah da vardı. Deden Muhammed Bekrî, Resûlullaha (aleyhisselâm); “Yâ Resûlallah! Bu oğlum Zeynel’âbidîn’dir. O benim yanımda çok kıymetlidir. Onun ihtiyâçlarını te’min ederseniz çok memnun olurum” dedi. Resûlullah da (aleyhisselâm), deden Muhammed Bekrî’nin bu ricasını kabûl buyurdu” dedi. Sonra, senin deden Muhammed Bekıî’den isteklerin şunlar şunlardı diye, tek tek saydı. Bundan o kimsenin, keşfinin ve kerâmetinin doğru olduğunu anladım. Çünkü ben, dedemin mezarında isteklerimi gizli olarak yapmıştım. O zâta; “Atıma bininiz. Ben yürüyerek giderim” dedim. O zât kabûl etmedi. Atıma bindim, fakat atım yürümedi. Arkama dönüp baktığımda, o zâtı göremedim. Sonra talebelerimi, o zatı aramaları için gönderdim. Fakat o zâtı bulamadılar.

Büyük âlim Abdülkâdir Mahallî; “Bir yerde bir ihtiyâcınız olduğu zaman, Muhammed Bekrî’nin kabrine gidin. Ey hocam Muhammed Bekrî! Falanca ihtiyâcımın yerine gelmesi için, seni Allahü teâlânın katında vesile ediyorum, deyin. Allahü teâlânın izni ile o ihtiyâcınız hâsıl olur. Bu tecrübe edilmiştir.” buyurdu.

Muhammed Bekrî buyurdu ki: “Tasavvuf yolunda olan kimseye en önce lâzım olan, tövbe ile günah kirlerinden temizlenmesidir. Tövbe; günahtan vazgeçmek, o günâhı yaptığına pişman olmak, o işi terketmeye azmetmek, haksız olarak almış olduğu malı sahibine geri vermek, kaçırmış olduğu namazlarını kaza etmek, hocasının hizmetinde bulunmak, onun emrine uymakla olur. Kendisini günahlardan temizlemesi için, hocasını nefsine âmir ve hâkim kılmalıdır. Günahlardan kurtulmak için, Allahü teâlâya duâ etmelidir.”

Muhammed Bekrî’nin bir şiirinin tercümesi şöyledir: “Darıldığın bir şeyden dolayı canın sıkıldığı zaman feryâd etme. İşini Allahü teâlâya teslim et. Bu niçin böyle oldu diye Hakka i’tirâz etme. Çünkü Hakka i’tirâz eden pişman olur. Allahü teâlânın kaza ve kaderine râzı olan kimse, pek yüksek ve şerefli derecelere kavuşur. Matlûbu ve maksûdu peşinen verilir. Sıkıntıları ondan gider. Evliyânın sözlerini yerine getirip, onlara sâdık kaldıklarından ve kendilerini Allahü teâlâya teslim etmeleri, işlerini Allahü teâlâya havale etmelerinden dolayı başkalarından Üstün olur. Bir sıkıntın olduğu zaman ümidini kesme. Duâlara icabet eden Allahü teâlânın fazlından ve lütfundan ümitli ol. Nice sıkıntı ve darlığın peşinden Allahü teâlânın yardımı yetişmiştir.

Ey kalbim! Eğer benim kalbim isen, benlikten uzaklaş. Ey kalbim! Eğer kalbim isen, Allahü teâlânın kaza ve kaderinden râzı ol. Gizlide ve açıkta Allahü teâlâyı murâkabe et. Ey kalbim! Eğer benim kalbim isen, Allahü teâlâdan başkasına meyletme. Rabbimin hükmüne sabret. Sonunda hayır bulursun. Allahü teâlâya karşı sâdık ve samimî ol. Kuşlar gibi, bilmediğin yerden rızka kavuşursun.”

Muhammed Bekrî, çeşitli ilimlere dâir eserler yazdı. Bu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şerhi Muhtasar-ı Ebî Şücâ’: Şafiî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 2- Dîvân-ı şiir: Yazma bir eserdir. Bir nüshası Paris’te Millî Kütüphâne’dedir. Harflere göre tertîb edilmiştir. Onsekiz forma civarındadır. Kütüphânenin Sâdât-ı Bekriyye kısmındadır. 3- Tercümân-ül-esrâr ve dîvân-ül-ebrâr, 4- El-Feth-ül-mübîn bi cevâbı bâd-is-sâilîn, 5- Risâletün fil-ism-il-a’zam, 6- Risâletün fis-salâti alen-Nebiyyi (aleyhisselâm), 7- Risâletün fî âdâb-iş-şeyh vel-mürîd. 8- Risâletün fî ziyâret-in Nebiyyi (aleyhisselâm).

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 281

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 431

3) El-A'lâm cild-7, sh. 70

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 187

5) En-nûr-us safir sh. 369

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 270, 336, 672 cild-2, sh. 1028, 1797

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 250, 280 cild-2, sh. 87

MUHAMMED BİN ABDÜLKÂDİR (Ma'lül Emîr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülkâdir olup, daha çok Ma'lül Emîr diye tanındı ve şöhret buldu. Osmanlı şeyhülislâmlarından Ma'lül-zâde Muhammed Efendi'nin babasıdır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 963 (m. 1556) senesinde vefât etti. Vefâtına; "Gitti Pîr-i nûrânî" mısra'ı târih düşürüldü. Osmanlılar devri âlimlerindendir.

Muhammed bin Abdülkâdir, zamanındaki yüksek âlimlerden ilim tahsîl etti. İlk tahsiline Fenârî Muhyiddîn Çelebi'den okuyarak başladı. Temel ilimleri ondan okuyup öğrendikten sonra; Kemâl Paşa-zâde'den, Nûreddîn Efendi'den, Kara Dâvûd Efendi'den okudu. Daha sonra Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın hocası olan büyük âlim Hayreddîn Efendi'den okudu ve ondan icâzet aldı.

Bundan sonra, Bursa'da Kâsımpaşa, İstanbul'da Efdal-zâde ve Mahmûd Paşa ve yine Bursa'da Sultan medreselerine müderris oldu. Bu medreselerde müderrislik yaptığı zamanlarda, şöhreti her tarafa yayıldı. Herkes tarafından sevilir, sayılır oldu. Çok yüksek talebeler yetiştirdi. Âlimler arasında da sevilir, sayılırdı. Çok kimseler onun ilminden istifâde ederek ilimde yüksek derecelere kavuştular. Onun talebeleri, diğer zâtların talebeleri arasında, ilim ve fazilet bakımından çok yüksek idi. Medresede müderris iken Mısır'a kadı ta'yin edildi. Kısa zaman sonra İstanbula getirilip, Sahn-ı semân medreselerinden birine tekrar müderris olarak ta'yin edildi. Burada bir miktar vazîfe yaptıktan sonra, tekrar Mısır kadılığına ta'yin edildi. Mısır'a varmadan geri çağrılıp, Mîrim Kösesi'nin yerine Anadolu kadıaskeri olarak vazîfelendirildi. Bu vazîfeyi de gayet güzel olarak adâletle ifâ etti. Bu vazîfede bulunurken rahatsızlandı ve hastalığı vazîfeyi yapamıyacak kadar ağırlaştı. Emekliliğini istiyerek, kendi arzusuyla vazîfeden ayrıldı. Ayaklarında ve bacaklarında çok şiddetli ağrı vardı. Rahatsızlığı gün geçtikçe arttı ve vücûdu iyice zayıfladı. Güç ve kuvveti kalmadı. Bu hastalığından, 963 (m. 1556) senesinde vefât etti. Kendi Dâr-ı Kurrâ'sının (talebe okuttuğu dergâhın) bahçesinde defn olundu.

Muhammed bin Abdülkâdir, ömrünü ilim öğrenmek ve ilim öğretmek ile geçirdi. Adâletten hiç ayrılmadı. Anlayış kabiliyeti çok yüksek idi. Mes'eleleri çabuk kavrar ve çabuk hallederdi. İdâreciliği çok kuvvetli ili. Çok güzel konuşurdu. Sohbetinde bulunanlar saatlerce dinleseler sıkılmızlar, dinlemekten usanmazlardı. Çok azîmli idi. Başladığı bir işi bitirmek için çalışır, çalışmaktan yılmazdı. Din ilimlerinde ve fen ilimlerinde söz sahibi idi. Açıkta ve gizlide edebi gözetir, temkinli hareket ederdi. Mütevâzî idi, fakat vakûrdu. Güzel huylarından birisi de, çok cömert olması idi. Ziyâfetler tertîb ederek, müslümanlara yemek yedirir, devamlı olarak ihtiyâç sahiplerinin yardımına koşardı. İyilik, izzet ve ikrâmları pekçok idi. Mal ve serveti fazla idi. Fakat kazancının çoğunu, Allah rızâsı için fakir fukaraya dağıtırdı. Baştan ayağa kadar edeb sahibi olduğundan, başkalarına edeb ve terbiye öğretmekte de çok başarılı olurdu. Anadolu'da (veya Mısır'da) Kumlu beldesinde bir mekteb ve İstanbul'da Edirnekapı semtinde, Zincirlikuyu yolunda bir medrese yaptırıp vakfeyledi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 339

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 114

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 484

MUHAMMED BİN ABDÜLKERÎM TİLMSÂNÎ

Tilmsân'da yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Muhammed (Ömer) el-Megîlî

et-Tilmsânî et-Tevâtî olup, o zamanda bulunan âlimlerin en yükseklerindendir. Megîle ismindeki meşhûr ve büyük bir kabileye mensûbdur. Buna nisbetle Megîlî denmiş ve daha çok Megîlî diye meşhûr olmuş, tanınmıştır. Tefsîr, fıkıh, hadîs, kelâm ve mantık ilimlerinde derin âlim idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 909 (m. 1503) senesinde Tilmsân yakınlarında bulunan Tevât beldesinde vefât etti. Vefâtının 910 (m. 1504) ve 921 (m. 1515) seneleri olduğu da rivâyet edilmiş ise de, yukarıdaki rivâyet daha kuvvetlidir.

İmâm Abdürrahmân es-Se'âlebî ve Yahyâ bin Yüdeyr gibi zamanının meşhûr büyük âlimlerinden ilim öğrenerek yetişen Megîlî, akıl, zekâ, hafıza ve gayretinin pek fazla olması sebebiyle, kısa zamanda ilerliyerek kemâle geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve mantık ilimlerinde çok yüksek âlim oldu. Kendisinden ise; Fakîh Eyd Ahmed, Âkıb el-Ensamnî, Muhammed bin Abdülcebbâr gibi zâtlar ilim öğrendiler.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine muhabbet ve bağlılığı pek fazla olan Megîlî, bu yola düşmanlık edenlere de çok buğz ederdi. Onlara gerekli cevapları vererek sustururdu. İslâmiyete düşmanlık edenler ile yaptığı mücâdelesi pekçok olup, bu husûsiyeti ile tanınmıştır. Gayet cesur, kahraman ve pehlivan bir zât idi. Fasîh ve belîğ olarak çok güzel konuşurdu. İfâde ve ikna kabiliyeti pek fazla idi. Münâzara ilminde de ihtisası çok olup, İslâmiyete dil uzatanlara, hemen ve en güzel şekilde cevap vererek düşmanları sustururdu.

İlmi pekçok olup, devamlı emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı.

Dînimizin hükümlerini, kaidelerini bildirmek, anlatmak niyetiyle, Sudan'a ve başka beldelere gitti. Sudan'a vardığında, oranın sultânı ile buluştu. Sultânın işlerine, vazîfelerine dâir bir risale yazıp, sultâna verdi. Bu risalede, sultânın dînimizin emirlerine tam uygun hareket etmesi, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapması ve ahâlisine dînî hükümleri öğretmesi îcâb ettiğini yazdı. Yoluna devam ederek Kâgû'ya geldi. Oranın sultânı olan Hacı Muhammed Eskiyâ'ya da bir risale te'lîf edip verdi. Bu uzun seyahatten sonra, Tevât beldesine döndü. 909 (m. 1503) senesinde orada vefât etti.

Âlim zâtlar ile görüşüp sohbet eder, kendini başkalarından üstün ve kıymetli bilmezdi. Büyük İslâm âlimlerinden, hadîs ilminde müctehid olan Celâleddîn-i Süyûtî ile mektûplaşırdı.

Muhammed Megîlî hazretlerinin çok kerâmetleri görülmüştür. En büyük kerâmeti, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yoluna tam bağlı olması ve başkalarının da bu saadete kavuşmaları için çok gayret etmesidir.

Muhammed Megîlî, çok heybetli ve çok cesur olduğundan, ilmi ile düşmanlara çok iyi cevaplar verip susturduğundan, kimse i'tirâz etmeye cesâret edemezdi. Büyüklüğüne inanmayan ve ona düşman olan bir kimse, hayâtında ona birşey yapamamış olmanın hıncı ile, vefâtından sonra Megîlî'nin kabrine gidip bevletmek istedi. Bu bozuk niyet ile oraya vardığı anda, iki gözü birden kör oldu. Megîlî'nin böyle daha nice kerâmetleri görülmüştür.

Birçok eser yazmış olan Muhammed Megîlî'nin, eselerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Bedr-ül-münîr fî ulûm it-tefsîr, 2- Misbâh-ül-ervâh fî usûl-il-felâh, 3- Mugn-in-nebîl şerhu muhtasar-ı Halîl, 4- Şerhu büyû'ıl-âcâl, 5- Menhiyyât, 6- Telhîs-ül-miftâh, 7-Miftâh-un-nazar, 8- Şerh-ül-cümel-fi'l-mantık, 9- Tenbîh-ül-gâfilîn an mekr-ü-mülebbisîn, 10- Şerhu hutbet-ül-muhtasar, 11-Mukaddimetün fil-Arabiyye, 12-Feth-ül-mübîn, 13- Ahkâmu ehl-iz-zimme. Ayrıca, "Kasîde-i Bürde" vezninde, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi medh için yazdığı birçok kasidesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 191

2) El-A'lâm cild-6, sh. 216

3) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 170

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 224

5) El-Büstân sh. 253

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 330

MUHAMMED BİN ANÂN

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve hayâtı hakkında bilgi yoktur. 922 (m. 1516) senesi Rebî'ul-evvel ayında, namaz kılarken vefât etti. Vefât ettiği zaman yüz küsûr yaşında idi. Cenâze namazı Bâb-ı Bahr'deki Maksim Câmii'nde kılındı. Cenâze namazında Sultan Tomanbay da bulundu. Cenâze namazını kılmak için çok kalabalık bir halk toplandı.

Muhammed bin Anân küçük yaşta ibâdet etmeye başladı ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tasavvuf yolunu Ebü'l-Abbâs Gamrî'den öğrendi. Geceleri çok ibâdet ederdi. Boş yere hiç konuşmazdı. İkindi vaktinde, gece ibâdeti için hazırlığa başlardı. Kuşluk vaktine kadar hiç konuşmazdı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerinden ba'zılarını, talebesi Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Tabakât-ül-kübrâ adlı eserinde anlattı.

Birgün Muhammed bin Anân'a çok sayıda misâfir geldi. Muhammed bin Anân, misâfirleri geldiği sırada ekmek hamuru yoğuruyordu. Hamuru yoğurup pişirdikten sonra, annesine; "Şu örtüyü alıp yemek kabının ve ekmeklerin üzerine örtünüz" dedi. Annesi onun dediği gibi yaptı. Sonra örtüyü açmadan, örtünün altından durmadan ekmek çıkardı. Hemen hemen evinin yarısı ekmekle doldu. Yemeği de öyle yaptı. Sonra Muhammed bin Anân annesine; "Artık örtüyü açabilirsin" dedi. Annesi örtüyü açtığı zamaa, kabda ne yemek, ne de ekmek vardı. Annesi bu duruma hayret etti. Bunun üzerine Muhammed bin Anân; "Bu yapılan çok görülmesin. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer isteseydim, bu şehrin her yanına, az olan hamurdan, Allahü teâlânın izni ile ekmek doldururdum" buyurdu.

İskenderiyye Câmii'nin yakınlarında kötürüm biri vardı. Acâib bir hâl sahibi idi. Birinden kuşkulandığı zaman, hemen bir bite; "Şimdi git. Şu şahsın elbisesinden içeri gir. Yavruluyarak onun üzerini doldur" derdi. O bitin gidip sardığı şahıs, çok perişan bir hâle düşerdi. Bu durumu Muhammed bin Anân'a anlattılar. O da; "Onu bana getirin" buyurdu. Getirdikleri zaman ona; "Senin, bu yolda bildiğin birşey yok. Ancak bir bit bellemişsin o kadar" dedi ve adamı kolundan tuttuğu gibi havaya fırlattı. O adam, halkın gözünden kayboluncaya kadar göğe yükseldi. Bu olaydan sonra, o şahısdan bir daha haber alınamadı. Muhammed bin Anân hazretlerinin, onu nereye fırlattığı bilinemedi.

Dâmâdı Şeyh Şemsüddîn Tuneyhî şöyle anlattı: "Beldemizde bir şahıs vardı. Çok yemek yeme hastalığına mübtelâ olmuştu. Bu şahıs, birgün Muhammed bin Anân'ın dergâhında misâfir oldu. Orada yemek yedi. Dimyat'a gitmek için binek istedi. Hizmetçisi, Muhammed bin Anân'a; "Bu şahıs, burada kaldığı bir gecede, büyük bir balık ve bir sepet dolusu hurma yedi. Yine de doymadı" dedi. Bunun üzerine Muhammed bin Anân onu yanına çağırttı. Eline aldığı bir dilim ekmeği ikiye böldü ve bir parçasını o şahsa vererek; "Besmele çek ve bu yarım dilim ekmeği ye" buyurdu. O şahıs o ekmeği yiyince doydu. O andan i'tibâren, bir daha fazla yemek yemedi. Muhammed bin Anân'ın ona verdiği ekmek ile her zaman doyardı."

Gamri Câmii İmâmı Emînüddîn şöyle anlattı: "Berhemtuş kabristanında bulunan bir ölü, geceleri kabrinde bağırıp duruyordu. Onun hâlinden bezen halk, durumu Muhammed bin Anân hazretlerine anlattılar. Bunun üzerine o da, o gece kabrin başına gitti. Baş ucunda Mülk sûresini okudu. Sonra o şahsı bağışlaması için Allahü teâlâya duâ etti. O geceden i'tibâren o şahsın bağırması kesildi."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece ayaklarımı uzatıp yatmak istedim. Ayaklarımı uzatmak istediğim her yönde, Allahü teâlânın bir velî kulunun kabri bulunuyordu. Bu yüzden oturarak uyumaya başladım. Uyurken Muhammed bin Anân yanıma gelerek, ayaklarımı eliyle tutup kendi türbesine doğru uzattı ve; "Benim türbeme doğru ayaklarını uzatabilirsin" buyurdu. Uyandığım zaman, ayaklarımın onun türbesine doğru uzatılmış olduğunu gördüm."

Birgün Şeyh Ahmed Necdî, elinde bir Kur'ân-ı kerîm olduğu hâlde Muhammed bin Anân'ın huzûruna geldi. Kur'ân-ı kerîmi göstererek; "Bu kelâmın sahibi hakkı için bana zikir telkini yap" dedi. Muhammed bin Anân o anda bayıldı. Ayıldığı zaman ona zikir telkini yaptı ve; "Oğlum, bizim yolumuz böyle şeyler değildir. Bizim yolumuzun aslı, Allahü teâlânın Kitâbı'na ve O'nun Resûlünün (aleyhisselâm) sünnetine tam ma'nâsıyla tâbi olmaktır" buyurdu.

Şerîf isminde bir zâttan, Sultan Gavri birşeyler istedi. İstediklerini vermezse, onu hapse attıracağını bildirdi. Bunun üzerine Şerîf, Muhammed bin Anân hazretlerinin huzûruna geldi ve durumu anlattı. Buralardan kaçmak istediğini bildirdi. Muhammed bin Anân odasına girdi. Orada bulunanlar, onun çıkmasını beklemeye başladı. Muhammed bin Anân'ın odasından çıkması uzayınca, Şerîf orada bulunanlara; "Şeyhin odadan çıkmasını çabuklaştırsanız iyi olur. Zor durumda

kaldığımı siz de biliyorsunuz” dedi. Onun bu isteği üzerine, Abdülvehhâb-ı Şa’rânî odanın kapısını açtı. Fakat odada kimse yoktu. Orada bulunan herkes, Muhammed bin Anân’ın odaya girdiğini görmüşlerdi. Bir saat kadar daha beklediler. Sonra gözleri kançanağı gibi kıpkırmızı bir hâlde, Muhammed bin Anân odadan dışarı çıktı. Hemen Şerîfe; “Ey Şerîf! Hemen bineğine bin ve yola çık. Sana kimse yetişemez” buyurdu. Bu emir üzerine Şerîf, derhâl yola çıktı. Sultan Gavri, onun şehirden ayrıldığını iki gün sonra öğrenebildi. Derhâl peşinden adamlar gönderdi. Fakat Şerîfe ne yetişebildiler, ne de izini bulabildiler.

Muhammed bin Anân buyurdu ki: “Vücûdun rahat edip gece ibâdet yapmaya kalkabilmesi için istirahat şarttır. Çünkü bedenin derin uykuya dalmasına sebep şiddetli yorgunluktur.”

“Allahü teâlânın sevgili bir kulu vacibi bırakmadığı gibi, sünnetleri de bırakmamağa dikkat etmedikçe; büyük günahlardan nedamet duyduğu kadar, küçük günahlardan da nedamet duymadıkça, edeb makamına yükselemez.”

“Bir evliyânın, bu âlemde kalbinden başka sermâyesi yoktur. O kalbe, dünyalık işlere dâir birşeyler doldurmak ona yakışmaz. Kalb, sâdece Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olmalıdır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 174

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 117

MUHAMMED BİN GÂZÎ

Kırâat, hadîs, fıkıh ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed olup, künyesi Ebû Abdullah’tır. 841 (m. 1437) senesinde Miknâse’de doğdu. 919 (m. 1513) senesinde Fas’ta vefât etti.

Talebesi Abdülvâhid Elvenşerisî şöyle anlatır: “Hocam Ebû Abdullah, kırâat ve tecvîd âlimi idi. Kırâat şekillerini ve illetlerini, tefsîr, fıkıh, hadîs ve Arabî ilimleri gayet iyi bilirdi. Hadîs ricalinin ahvâline vâkıf idi. Siyer, târih ve edebî ilimlerde de mütehassıs idi. Miknâse ve Fas’ta; büyük âlim Nîcî, Fakîh Fevrî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi.

Kırâat, hadîs, fıkıh, Arabî ilimler, ferâiz, hesap, arûz ve daha başka ilimlere dâir eserler yazdı, önce Miknâse, sonra Karaviyyin câmilerinde imamlık ve hatîblik yaptı. Asrında, o beldede hitâbeti ondan daha kuvvetli birisi yoktu. Her Ramazan ayında, Sahîh-i Buhârî’yi talebelerine okuturdu. Fas ve çevresindeki talebelerin çoğu ondan me’zûn oldu. Pekçok kimse ilim almak için ona geldi. İlim talibleri ondan ders almak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Konuşması ve anlatması tatlı idi. Derslerini açık ve anlaşılır şekilde verirdi. Ders vermekte mahir idi. Ahlâkı ve sûreti güzeldi. Büyük-küçük, herkesin yanında i’tibârı ve kıymeti vardı. Onun tefsîr, hadîs, fıkıh. Arabca ve daha başka derslerinde bulundum. Dersleri gayet kalabalık oluyordu. Derslerinden çok istifâde ettim. Hastalanınca Fas’a döndü. Orada da ders okutma ve nasihatlerine devam etti. Vefât edince, cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sultan ve devlet adamları da cenâze namazında hazır bulundu.

Muhammed bin Gâzî’den; İbn-i Abbâs Sâgir, Ahmed Dekkûn, Müftî Ali bin Hârûn ve daha birçok kimse ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Muhammed bin Gâzî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şifâ-ül-gûlîl fî hâlli mukaffeti muhtasarı Halîl, 2- Tekmîl-üt-takyîd ve tahlîl-üt-takvâ alel-Müdevvene, 3- Hâşiyetün alel-Elfiye, 4- Bugyet-üt-tullâb, 5-Târih-ur-ravdahetü fî ahbâri meknaset-üz-zeytûn, 6- İnşâd-üş-şerid fî davâl-il-kasîd fil-kırâati.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 16

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 226

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 334

4) Brockelmann Sup-2, sh. 240

MUHAMMED BİN HASEN

Hindistan evliyâsının meşhûrlarından. Hem Kadirî ve hem de Çeştiyye yolunda kemâl sahibi olan evliyâdandır. İsmi, Muhammed bin Hasen olup, Hindistan'da Çünpûr şehrinde dünyâya geldi. Doğum târihi kaynaklarda kat'î olarak bulunamamıştır. 944 (m. 1537) senesi Receb ayının yirmiyedinci günü vefât etti. Kabri, Dehlî'de babasının kabri yanındadır.

Babası ve dedeleri de bu yolun büyüklerinden olan Muhammed Hasen, çok iyi bir tahsil görerek yetişti. Zâhirî ve bâtınî kemâlât ve olgunluklara kavuşup, zamanının âriflerinden, sahîh hâller, üstün kerâmetler sahihi bir velî oldu.

Allahü teâlânın velî kullarına mahsûs olan heybet, güzellik ve tatlılık onun yüzünde öyle aşikâr olurdu ki, görenler, güzelliği ve tatlılığı karşısında hayrette kalırlar. "Allahü ekber! Bu nasıl yüzdür ki, bize bu kadar te'sîr ediyor" demekten kendilerini alamazlardı. Hindular bile aynı şekilde söylerlerdi.

Allahü teâlânın ve O'nun dostlarının, ya'nî başta Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimiz olmak üzere, büyüklerin aşk ve muhabbeti kendisini o derece sarmış idi ki, başka hiçbir şey düşünmez, hep bu aşkla yanardı. Geceleri, herkes uyurken kalkıp, ibâdet ve tâatle meşgûl olurdu. Bu zamanda aşk ve muhabbet ateşiyle göz yaşları dökerek doya doya ağlamak, diğer evliyâ zâtlar gibi Muhammed bin Hasen hazretlerinin de husûsiyetlerinden olduğu için, ikindi namazından sonra akşamın ve dolayısı ile gecenin gelmesini, sevgilisini bekliyen bir âşık gibi iştiyâkla beklerdi. Akşamdan sonra halvete, ya'nî husûsî odasına çekilir, yalnız cenâb-ı Hakkın zikri ile meşgûl olurdu. Ba'zan da oturur, büyüklerin, yüksek hâl sahiblerinin durumlarını yazardı. Ba'zı mektûplarını toplayıp bir araya getirmişlerdir. Ayrıca ba'zı risaleleri de vardır. Şairliği de kuvvetli olup, ba'zan şiir de söylerdi.

Talebeleri pekçok idi. "Ahbâr-ül-ahyâr" kitabının sahibi olan Ebü'l-Mecd Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, kitabında, ortanca amcası Şeyh Menû Cehr'in Muhammed bin Hasen hazretlerinin talebelerinden olduğunu, Menû Cehr'in, bereketler ve ni'metler sahibi, hocasının muhabbeti kendisini kaplamış olup, devamlı zikirle meşgûl olan bir zât olduğunu haber vermektedir.

Muhammed bin Hasen'in doğum yeri Cünpûr şehri olmasına rağmen, kendisi Agra beldesinde ikâmet ederdi. Bir sene hacca gitmişti. Hacdan sonra oradan ayrılamayıp, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin kabr-i şerîflerine yakın bir yerde senelerce mücavir olarak ikâmet etti. Hacı Abdülvehhâb ikinci defa hacca gittiğinde, onu memleketi olan Hindistan'a getirdi.

Şu beyt, Muhammed bin Hasen hazretlerinindir:

"Sudaki, aynadaki, sûretindir, sen değil.
Sen başkasın o başka, yanılma ve iyi bil."

Muhammed bin Hasen'in (radıyallahü anh) Mektûbât'ında buyuruluyor ki: Bir âlem vardır ki, ancak hislerle anlaşılır, Mülk sûresi 23. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sizi yaratan, size işitecek kulak, görecek göz ve duyacak gönüller verdi" buyuruldu. Bir âlem vardır, ancak akılla anlaşılır. "Akıl bir nûrdur, Allahü teâlâ onu mü'minin kalbine atar. Bununla hakla bâtıl, doğru ile yanlış arasını ayırır" buyuruldu. Bir âlem daha vardır. Ancak ilimle anlaşılabilir. Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz" buyuruldu. Bir başka âlem daha vardır, ancak aşk ile bilinebilir. En'âm sûresi 61. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Kulların üstünde gâlib O'dur ve üzerinize, amellerinizi yazan hafaza melekleri gönderir" buyuruldu.

Ey azîz, his, akıl ve ilimle anlamanın dışında bir hâl daha vardır ki, ona aşk derler. O hâlde, akıl, his ve ilimle bilinmeyen şeyler aşk ile bilinir. "Ebrârın beni görme şevki uzadı. Ben ise, onlara onlardan daha müştâkım" hadîs-i kudsîsini tadan bunu bilir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 241

MUHAMMED BİN MUHAMMED ACEMÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden; ismi, Muhammed bin Muhammed el-İycî el Acemî es-Sâlihî olup, künyesi Ebü'n-Nu'mân, lakabı Şemsüddîn'dir. Acem beldelerinden İyc'de doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 985 (m. 1577) senesi Cemâzil-evvel ayının onunda, Cum'a günü Cum'a namazından sonra, Şam'da

Sâlihiyye'de vefât etti. Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defn olundu.

Ebü'n-Nu'mân el-İycî, zamanındaki büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak yetişti. Uzun zaman Muhammed bin Irak ile beraber bulundu. Kerâmet sahibi büyük velîlerdendir.

Menkıbe ve kerâmetleri çoktur. Safd beldesinin ileri gelenlerinden tüccâr bir zât şöyle anlatır: "Ticâret için Şam'a gidip gelirdim. Bir defasında gittiğimde, elli dinar kazandım. Kazandığım paraları cebime koyup, akşama doğru evime gitmek üzere yola çıktım. Biraz gidip ıssız bir yere gelince, karşıma bir adam çıktı. Daha önceden tanışıyormuşuz gibi bana selâm verdi. Babamı ve kabilemi de biliyordu. Beni tanıdığını, babamla çok yakın dost olduklarını ve bu gece beni misâfir etmek istediğini söylüyor, kat'iyyen bırakmak istemiyordu. Ben çok hayret ettim, ister istemez kabûl ettim. O kimsenin evine gitmek üzere beraberce yolumuzu değiştirdik. Başka bir yolda ilerlemeye başladık. Issız yerlerden geçiyorduk. Ferâdis denilen kabristana vardığımızda o kimseden şüphelenmeye başladım. Sağa-sola baktım, hiçkimse görünmüyordu ve güneş de çoktan batmıştı. Şüphelendiğimi ve endişelendiğimi anlamış olacak ki, kendisinden çekinmememi ısrarla söyleyip tekrar etti. Evinin nerede olduğunu sordum. Yakında olduğunu söyledi. Kabristanı ve kabristandan sonra gelen değirmenleri de geçtik. Şimdi bahçelerin içindeydik. Kaçmak mümkün değildi. Çünkü kaçsam nasıl gidecektim? Yolları tanımam lâzımdı. Etrâfı bilmiyordum. Nihâyet kuytu bir yere vardık. Orada ba'zı kimseler vardı. Bana alâka ve yakınlık gösteriyorlar ise de, bunların hırsızlar olduğunu anladım. Bana yer gösterdiler. Beni getiren, orada bulunanlar ile benim anlamadığım bir lisanla konuştular. Artık, paramı almak için beni öldürmeye kararlı olduklarını anladım. Beni serbest bırakmaları için kendilerine yalvarmaya başladım. Bana; "Korkma! Bu gece yiyip-içmek, rahat etmek üzere aramızda bulunuyorsun" dediler. Biraz sonra beni başka bir yere götürdüler. Çok kötü bir duruma düşmüştüm. Korku ve endişe ile gidiyorken, hayret edilecek birşey oldu. Bir grup kimse ile karşılaştık. Karşılaştığımız kimseler arasında bir yaşlı kimse ata binmiş idi. O yaşlı kimse, gayet vakûr ve heybetli idi. O ihtiyâr, yanlarında bulunduğum kimseleri tanıyordu ve onlara isimleri ile hitâb ederek; "Ey cürüm (suç) işleyiciler! Bu yanınızdaki kimdir?" dedi. Onlar da; "Bizimle beraber bulunan bir misâfirimizdir" dediler. Bunun üzerine o heybetli zât; "Biz onu misâfir etmeye sizden daha lâyıkız. Onun bizimle bulunması daha münâsiptir" dedi ve onları azarladı. Onlar hiçbirşey diyemeden ayrılıp gittiler. Beni onlardan kurtardığı için, o zâta çok teşekkür ettim. Şimdi rahatlamıştım. Sonra biz, o heybetli zât ve yanında bulunanlar ile birlikte yürüdük. O zât beni teselli ediyor ve; "Nasıl oldu da onların eline düştün! Onlar, eşkiya ve hırsız insanlardır. Onların düşünceleri seni misâfir etmek değil, olsa olsa senin paranı almak ve seni öldürmektir" dedi. Ben de başımdan geçenleri anlattım. Beraberce bir müddet yürüdükten sonra, bir pınara vardık. Orada başka zâtlar da vardı. Kalkıp bizi karşıladılar. O büyük zât ile müsâfeha edip elini öptüler. O zât, onların aralarına oturdu. Sabaha kadar Allahü teâlâyı zikretmekle, O'nun emir ve yasaklarından anlatmakla meşgûl oldular. Orada bulunanların hepsi, o büyük zâtı pürdikkat dinliyorlardı. Sabah olunca kalkıp abdestlerini tazelediler. O zât imâm olup sabah namazını kıldırdı.

Namazdan sonra birbirleriyle vedâlaşıp ayrıldılar. Biz yine o zât ile birlikte epey yol gittikten sonra, o zât bana veda edip ayrılırken; "Ey oğul! Bundan sonra öyle kimseleri dost sanıp, peşlerine düşme. Çok dikkatli davran. Allahü teâlâya emânet ol" dedi. Onlardan bir kimse bana arkadaşlık etti. Ona bu zâtı, nerelere gittiğimizi, şimdi nerede olduğumuzu suâl ettim. O da şöyle cevap verdi: "O zât Şeyh Muhammed el-İycî'dir. Gittiğimiz yer Lübnan dağının yakınında bir yerdir. Şimdi bulunduğumuz yer de, Şam yakınlarında bulunan Sâlihiyye'dir. Seni kaçıranlar hırsızlardır. Üstadımız olan Muhammed el-İycî onları bir bir tanır. Onlar da hocamızdan çok korkarlar. Allahü teâlâ onun bereketi ve vesilesi ile seni hırsızların, eşkiyanın elinden kurtardı." Böylece ben de, Şemseddîn Ebü'n-Nu'mân Muhammed İycî hazretlerini tanımış ve bir kerâmetine de şâhid olmuş oldum."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 408

MUHAMMED BİN MUHAMMED BİN ABDÜRRAHMÂN

Tefsîr âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ahmed el-Bekrî'dir. Lakabı Alâüddîn olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 899 (m. 1493) senesinde Kâhire'de doğdu. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Ebü'l-Hasen Muhammed, fıkıh ve diğer ilimleri; Kâdı Zekeriyyâ, Burhâneddîn bin Ebû Şerîf ve daha birçok âlimden öğrendi. Tasavvuf yolunu, Radıyyüddîn Gazzî, Âmiri ve Abdülkâdir Deştûtî'den öğrendi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, onun hakkında şöyle demektedir: "Ebü'l-Hasen Muhammed, fıkıh, tefsîr, hadîs ve diğer dînî ilimlerde çok yükseldi. Bir ilim dalında konuştuğu zaman, onun o ilimde derya gibi olduğu görülürdü. Bir kere onunla beraber hacca gitmiştim. Bu sırada onun ahlâkının çok yüksek olduğunu gördüm. Gizli ve açıktan çok sadaka verirdi. Büyük-küçük, herkes ona hürmet ederdi."

Ebü'l-Hasen Muhammed, tasavvuf yolunda hâl ve ilim bakımından çok yüksekti. Allahü teâlâ, ona derin ilim ve ma'rifetler ihsân etmişti. Nûrânî yüzlü ve görünüşü heybetli idi. Büyük-küçük, herkesin hakkına riâyet ederdi.

Şöyle rivâyet edilir: Annesi ona hâmile iken, bir rü'yâ gördü. Sanki güneş ve ay şehâdet parmağında idi. Uyandıktan sonra rü'yâsını kocasına anlattı. Büyük âlim olan Muhammed bin Abdürrahmân şöyle dedi: "Doğacak olan oğlumuz, doğu ve batıyı ilim ile dolduracak." Nitekim öyle oldu. İlimde ve tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Tatlı ve hoş sohbetinden dolayı, insanlar onun meclisine koştu. Allahü teâlâdan bahsedince, en katı kalbler bile yumuşardı. Onun meclisinde bulunanlar kendilerinden geçerdi. Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (radıyallahü anh) soyundandır. Aynı zamanda soyu, Hazreti Hasen tarafından da Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize varıyordu. Kerâmetlerinin ba'zıları şöyle anlatılır:

Mekke-i mükerremenin kadılarından birisi anlattı: "Bir kâfile ile beraber Medîne-i münevvereye gidiyordum. Kâfilede Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî de vardı. O, taht-ı revana binmiş olarak gidiyordu. Kalbimden, Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî'nin Medîne-i münevvere gibi mübârek bir şehre böyle taht-ı revanda gitmesinin hoş olmadığını geçirdim. Kendi kendime; "Onun gibi tasavvuf yolunda yüksek bir mertebeye kavuşmuş olan birinin, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) ziyâretine taht-ı revana binmiş olarak gitmemesi gerekir" dedim. Ben bu düşünceleri hatırımdan geçirip bitirmiştim ki, Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî, taht-ı revanın kapısını açıp, bana doğru bakarak selâm verdi ve şöyle dedi: "Taht-ı revana binmem gerekiyor. Çünkü özürüm var. Vallahi, eğer Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) yürüyerek ziyâret etmek mümkün olsaydı, hiçbir şeye binmeden yürüyerek ziyâretine giderdim. Eğer taht-ı revandan başkasına binmeye gücüm yetse idi, ona binerdim. Fakat, taht-ı revandan başkasına binmem mümkün olmadığı için taht-ı revana bindim."

Muhammed Zafarî anlattı: "Birgün akşam namazından sonra, Ebü'l-Hasen'in huzûrunda bulunuyordum. Bir ara Ebü'l-Hasen Muhammed uyumaya başladı. O sırada hatırımdan; "Yatsı namazından önce nasıl uyuyor? Hâlbuki öyle uyumak iyi değildir" diye geçti. Vallahi bu düşünceler hatırıma gelir gelmez, Ebü'l-Hasen Muhammed gözlerini açıp; "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) uyurlar, fakat kalbleri uyumazdı" dedi. Onun bu sözleri karşısında tüylerim diken diken oldu ve utandım."

Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî'nin annesi sâliha bir hâtun idi. Hergün Allahü teâlâyı zikr ederdi. Oğlu Ebü'l-Hasen Muhammed'in doğumundan bir müddet geçmişti. Birgün annesi, Allahü teâlâyı zikri unutmuştu. O sırada Ebü'l-Hasen şehâdet parmağını kaldırarak, Allahü teâlânın zikrini annesine hatırlatmak için; "Allah, Allah, Allah" dedi. O sırada yakınlarında bulunan ve Ebü'l-Hasen'in konuştuğunu işiten bir kişi, çocuğun bu durumuna hayret ederek, kaç yaşında olduğunu sordu. Annesi oğlunun hâlini belirtmemek için, başka sözlerle durumu geçiştirdi.

Kendisi anlattı: Devası, çâresi olmıyan bir iş başıma geldiği zaman, Allahü teâlâya sığınırdım. Devletin ileri gelenleri, benim çok meşakkat içerisinde olduğum hâlde Harem-i şerîfe gitmeme, her sene orada üçbin dinara ulaşan masraf yapmama çok şaşarlardı. Hattâ bana; "Efendim! Hicaz'a ne kadar da çok gidiyorsunuz?" dediler. Ben de onlara şöyle dedim: "Siz memleket işleri ile alâkalı bir işiniz olduğu zaman ne yaparsınız?" Onlar; "Onu arz etmek için sultânın kapısına gideriz" dediler. Bunun üzerine ben de onlara; "İşte benim de hacetim, dileklerim olduğu zaman, Sultânın kapısına gidiyorum. Bu kapı Allahü teâlânın kapısıdır" dedim.

İbrâhim Ubeydî anlatır: Ebü'l-Hasen Bekrî'nin annesi Hadîce hanım, geceleri ibâdet edip, gündüzleri oruç tutan sâliha bir hanımefendi idi. Fakat oğlu Ebü'l-Hasen Bekrî'yi ba'zı husûslarda beğenmezdi ve onu kırardı. Bu durum bir müddet devam etti. Ebü'l-Hasen, bu duruma rağmen annesine hürmette kusur etmez, ona hürmet ve saygıda a'zami gayret gösterirdi. Ebü'l-Hasen Bekrî'nin annesi bir gece uyuyunca, rü'yâsında kendisinin Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mescidine girdiğini gördü. Ravda-i mutahherada pekçok kandil vardı. Bunlardan bir tanesi hem parlak, hem de daha güzeldi. O büyük ve güzel kandilin kime âit olduğunu sorunca; "Oğlun Ebü'l-Hasen'e âittir" denildi. Sonra, Hücre-i Se'âdete gitti. Orada Resûli ekrem (aleyhisselâm) ile oğlunu gördü. Oğlu, uygun görmediği elbiselerle Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında duruyordu. Kendi kendine; "Oğlumun, Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarında bu elbise ile bulunması hiç uygun değil" diyordu. Bu sırada Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Bu elbiseleri oğlunun giymesinde hiçbir mahzur yoktur" buyurdu. Bunun üzerine o; "Oğlumun bu hâlini kınadığım için tövbe ediyorum yâ Resûlallah!" dedi. O günden sonra annesi Ebü'l-Hasen'i hiç kınamadı.

Ebü'l-Hasen Bekrî, çok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Teshîl-üs-sebîl: Yazmadır Kur'ân-ı kerîm tefsîrine dâirdir. Buna Tefsîr-ül-Bekrî de denir. 2- Şerh-ül-lubâb lil-müzeccid, 3- Şerhu Minhâc-in Nebevî, 4- Tuhfetü vâhib-il-mevâhib fî beyân-il-makâmât vel-merâtıb: Tasavvuf ilmine dâir yazma bir eserdir. 5 Ed-dürret-ül-mükellile fî feth-i Mekket-il-mübeccele, 6- İkd-ül-cevâhir-ul-Behiyye: Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) salevât-ı şerîfe okumaya dâirdir. 7- İrşâd-üz-zâirin li Habîbi Rabb-il-âlemin (aleyhisselâm), 8- Şerhu Ravdı İbn-i Mukrî, 9- Şerh-un-nefhat-ül-verdiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 229

2) El-A'lam cild-7, sh. 57

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

4) El-Kevâkıb-üs-sâire cild-2, sh. 192

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 181

MUHAMMED BİN MUHAMMED BİN MÛSÂ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ el-Bikâ'î el-Hammâri olup, Urre diye tanınır. Tasavvufta Düsûkiyye koluna mensûb idi. Şam yakınlarında bulunan Bikâ' beldelerinden Hammâre'de yetişen Muhammed Urre'nin, doğum târihi bilinmemektedir. 999 (m. 1590) senesi Rebî'ul-evvel ayının ondokuzunda, Salı günü sabahı vefât etti.

Muhammed Esed es-Safdî gibi zâtların sohbetlerinde ve derslerinde yetişen Muhammed Urre, zamanında bulunan evliyânın en büyüklerinden oldu. Her ân Allahü teâlâyı zikrederdi. Göz açıp kapayacak kadar zamandan daha az zaman da olsa, hiçbir ân Allahü teâlâdan gâfil olmaz ve O'nu zikretmekten geri kalmazdı. Çok ibâdet eden ve Allahü teâlâyı çok zikreden evliyâya mahsûs olan nura, ma'nevî güzelliğe sahip idi. Bu nûr, onun yüzünde her zaman belli olurdu. Mübârek yüzü gül gibi olup, ay gibi parlardı ve etrâfa nûr saçardı.

Necmüddîn-i Gazzî şöyle anlatır: "Muhammed Urre, birgün câmisinde zikir ile meşgûl olurken, Allahü teâlânın aşkı ve kendisini kaplayan tasavvufî hâl sebebiyle kendinden geçerek ve elinde olmayarak "Allah" diye bir sayha etti. Câminin hemen yakınında bir yerde de, ba'zı kimseler toplanmışlar, sohbet ediyorlardı. Bu kimseler arasında, Anadolu'dan gelmiş olan biri de bulunuyordu. O toplulukta bulunanlar, Muhammed Urre'nin sayhasını işittiler. Birisi dedi ki; "Bu sayha kimindir?" Başka birisi de; "Muhammed Urre'nindir" dedi. Anadolu'dan gelen zât, bu ismi duyunca hayretle; "Muhammed Urre bu beldeden midir?" diye sordu. Diğerleri "Evet" dediler. Anadolulu; "Allahü teâlâ ona uzun ömürler versin" dedi. Bu sefer diğerleri hayret edip; "Sen onu nereden tanıyorsun?" dediler. Bunun üzerine o kimse yemîn ederek; "Ben onu Rodos vak'asından tanıyorum. Rodos'un fethi sırasında, Muhammed Urre'yi Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın önünde, işte bu gözlerim ile görmüştüm. Şimdi bu sırada acaba nerededir? Yerini bilseydik gidip kendisini ziyâret ederdik" dedi. Onlar da; "İşte şu yakındaki câmidedir" dediler. Anadolu'dan gelen zât, hemen o câmiye gidip Muhammed

Urre'nin elini öptü. Duâsını ve gönlünü aldı." Muhammed Urre hazretlerinin menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

Bir sene hac mevsiminde, kendisi Şam'da bulunduğu hâlde, Hicaz'da, Arafat'ta vakfeye duran hacılar arasında görülmüştür.

Aynı gün Şam civarında, Bikâ' beldelerinden olan Gazze beldesinden bir grup kimse, odun toplamak üzere Lübnan dağına gitmişlerdi. Bu toplulukta Ömer bin Hıdr isminde bir kimse vardı ve bu kimse cünüb olarak yola çıkmıştı. Gazzelîler dağda odun keserlerken, gizliden gelen hafif bir sesin kendilerine hitâb ettiğini ve; "Ey Gazze ehli! Size âsîler, yol kesici eşkiyalar geliyor" dediğini duydular. Bu sesi duyar duymaz paniğe kapılan insanlar, hemen kaçarak Gazze'ye döndüler. Fakat Ömer bin Hıdr gitmemiş, olduğu yerde kalakalmıştı. Bu arada, birden bire karşısında Muhammed Urre'yi gördü. Orada yüksekçe bir yerde, heybetli bir şekilde duruyordu. Ömer bin Hıdr onu görünce, biraz önce kendilerine seslenip îkâz eden zâtın o olduğunu anladı. Muhammed bin Urre, Ömer bin Hıdr'a bakarak; "Yâ Ömer! Hem cünüb olarak dağa gidiyorsun, hem de eşkiyalardan korkmuyorsun öyle mi? Biraz önceki sesi duymadın mı? Arkadaşlarınla birlikte sen niye Gazze'ye dönmedin?" dedi. Bunları hayretle dinleyen Ömer bin Hıdr çok utandı. O hâlde bulunduğuna çok pişman oldu. Mahcub bir şekilde ağlıyarak; "Ey Efendim! Bu hâlime pişman oldum. Allahü teâlâya tövbe ediyorum" diyordu.

Muhammed Urre'yi sevenlerden, onun büyüklüğünü tanıyanlardan bir kimse, bir yolculuğa çıkmıştı. Geçeceği yollar gayet tehlikeli idi. Bu kimse kendi kendine niyet edip, eğer sağ sâlim Şam'a geri dönersem, Muhammed Urre hazretlerine Allah rızâsı için elbise vereceğim diye nezretti. Fakat bu niyetini kimseye söylememiş idi. Nihâyet, hiçbir sıkıntıya uğramadan Şam'a döndü. Sabah olduğunda, Muhammed Urre o kimsenin kapısını çaldı ve; "Haydi nezrini ver" dedi. O da hemen nezrettiği şeyi ona verdi. Muhammed Urre'nin bu apaçık kerâmeti karşısında çok hayret etti. Niyetini kimseye söylemediği hâlde, o büyük zâtın, kerâmet olarak bunu bildiğini anladı. Bu hâdise sebebiyle ona olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı. Bu bağlılığından dolayı da çok istifâde etti.

Rivâyet edilir ki, Muhammed Urre'nin talebelerinden, sevdiklerinden birisinin, çarşıda bir dükkânı var idi. Muhammed Urre, bu talebesini sever, arasıra dükkânına uğrardı. Birgün bu talebesine buyurdu ki: "Bu dükkânı boşalt. Buradan çık. Burada birşey olacak. Burası birkaç gün içinde yıkılacak." O talebe, hocasının bu emir ve ikâzına uyarak derhâl dükkânı boşalttı. Bundan boşalan dükkâna da başka bir kimse girdi. Aradan birkaç gün geçmiş idi ki, Muhammed Urre yine o dükkânın bulunduğu yere uğramış idi. O dükkân herkesin gözü önünde çöktü. O zâtın bereketi ile, hiç kimseye birşey olmadı. O talebe, hocasının bu açık kerâmetine şâhid olmakla, hocasına olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Muhammed Urre'nin zamanında bulunan bir kimse şöyle anlatır: "Muhammed Urre'yi (radıyallahü anh) ilk tanıdığım zamanlar, kendi kendime derdim ki: "Keşke şu zâtın durumuna, hâline muttali' olsaydım. Hâlini iyice anlasaydım. Nasıl biridir? Namazlarını eda ediyor mu? Cum'a ve cemâate devam ediyor mu?" Bu düşünceler içindeydim. Çünkü çok gizli, kapalı bir hâli vardı. Hiç konuşmazdı, insanlarla pek sohbet etmezdi. Fakat kendisinde gördüğüm bir hâl sebebiyle, onun evliyânın seçilmişlerinden ve Şam'ın ileri gelenlerinden olduğunu anladım. Kendisinde gördüğüm hâl şöyle idi:

994 (m. 1586) senesi Şa'bân ayının ortalarında, Cum'a günü Cum'a namazı için erkenden câmiye gitmiştim. Bir de baktım ki, Muhammed Urre yanımda duruyor. Câmiye girince, önce tehıyyet-ül-mescid namazı kıldı. Sonra oturdu. Namaz vakti oluncaya kadar bekledi. Dikkat ettim. Hep zikir ile meşgûl oluyordu. Onun zikretmesi, hatîb hutbeye çıkıncaya kadar devam etti. Hutbe başlayınca zikri kesip hutbeyi dinledi. Ben onun bu hâlinden anladım ki, başkalarıyla çok lüzum olmadıkça konuşmamasının sebebi, dilinin hep zikir ile meşgûl olması idi. Kendisini ta'kib ettim. Bütün edeblerine riâyet ederek namazını çok güzel bir şekilde kılıyordu. Namazdan sonra herkes çıktığı hâlde, o çıkmadı. Ben de kendisini bekledim, İmâm da çıktıktan sonra, câmide ikimiz yalnız kalmıştık. Kalktı, ben de kalktım. Benimle müsâfeha etti. Tebessüm ederek; bana bakıyor ve sanki; "Bende görmek istediğin hâli iyice tahkîk ettin değil mi?" diyordu, işte onda gördüğüm bu hâl sebebiyle, büyüklüğünü ve üstünlüğünü kavradım. Onun, muhabbet ve üstünlüğünü kalbime yerleştirmesini Allahü teâlâdan istediğim yüksek velîlerden olduğunu böylece anlamış oldum."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 193

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 440

MUHAMMED BİN MUHYİDDÎN

Kanunî Sultan Süleymân zamanının âlimlerinden. Aslen Konyalıdır. Onbeşinci Şeyhülislâm Hâmid Efendi'nin kardeşidir. Hâmid Efendi'yi onaltıncı şeyhülislâm olarak kabûl edenler de vardır. Bu kimseler, Molla Yegân'ı ikinci şeyhülislâm kabûl ederler. Ba'zıları ise, Molla Yegân'ı şeyhülislâm olarak kabûl etmezler. Molla Fahreddîn Acemî'yi ikinci şeyhülislâm kabûl ederler. Beyşehir'de doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 975 (m. 1568) senesi Ramazan ayında, İstanbul'da vefât etti.

Babası Beyşehir kadısı iken Muhammed Efendi burada doğdu. Muhammed bin Muhyiddîn, halk arasında Turûd Efendi diye meşhûr olduysa da, doğrusu Dürûz Efendi'dir. Kendi yazısıyle böyle olduğu bildirilmektedir, önce memleketinin âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra İstanbul'a geldi. Uzun müddet İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan Kemâl Paşa-zâde'nin yanında tahsiline devam etti. Burada dînî ve zamânının fennî ilimlerini öğrendi. Mülâzemet payesini kazanarak, ba'zı medreselerde vazîfe yaptı. 950 (m. 1543) senesinde Bursa'da Hanceriyye Medresesi yapılınca, Buraya müderris oldu. 955 (m. 1548) senesinde Emîr Hasen Niksâri yerine Manastır Medresesi'ne ta'yin edildi. 956 (m. 1549) senesinde Sultan Süleymân Hân'ın Rodos adasında yaptırdığı medresede müderris olarak vazîfelendirildi. 957 (m. 1550) senesinde buradan ayrıldı. Yerine Muallim-zâde ta'yin edildi. 958 (m. 1551) senesinde Fudayl Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerine geldi. 960 (m. 1553) senesi sonunda, Hasen Efendi yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin edildi. 967 (m. 1559) senesi Cemâzil-evvel ayında, Hoca Kaynı Mehmed Efendi yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu.

Muhammed Efendi'yi çekemeyen ba'zı kimseler, bir takım asılsız sözlerle onu sultâna şikâyet ettiler. Muhammed Efendi henüz Mekke'ye varmadan, yolda vazîfesinden alındı. Yerine Arab-zâde Abdülbâkî Efendi ta'yin edildi. Vazifeden azledilmesine rağmen yolundan dönmeyen Muhammed Efendi, Mekke-i mükerremeye vardı. Orada hac ibâdetini yerine getirdi. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret ederek İstanbul'a döndü ve emekli oldu. Bundan sonra kendini tamamen ilim ve ibâdete verdi. Bu hâl üzere iken, bu fânî dünyâdan âhıret âlemine göç etti.

Muhammed Efendi, ileri görüşlü, dürüst ve zekî bir kimse idi. Hoşsohbet bir zât olup, sâlih idi. Çok ibâdet ederdi. Vazifelerinde dâima cenâb-ı Hakkın rızâsını gözetirdi. Herkes tarafından sevilip sayılırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 112, 113

MUHAMMED BİTLİSÎ (Molla Ebü'l-Fadl Defterî)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İdrîs bin Hüsâmeddîn Ali bin Hasen olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Nisbeti, Nehcüvânî, Bitlisi, Defterî ve Rûmî olup, meşhûr Osmanlı âlimlerinden Molla İdrîs-i Bitlisî'nin oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 982 (m. 1574)'de vefât etti.

Yaratılışındaki yükseklik ve olgunluk, ailesinden gördüğü edeb ve terbiye ile çok güzel bir şekilde yetişen Ebü'l-Fadl Muhammed Efendi, ilk tahsilini babasının huzûrunda yapıp, dînin temel bilgilerini öğrendi. İstidâdı, kabiliyeti ve şiir söylemekteki mehâreti pek fazla olduğundan, daha küçük yaşta güzel şiirler söylemeye başladı.

Daha bülûğ çağına ulaşmadan, Sultan Bâyezîd-i Velî için, gayet edîbâne ve beliğ olarak yazdığı bir kasidesini sultânın huzûrunda okuyarak, hayır duâlarına, ihsân, ikram ve iltifâtlarına kavuşmuştu.

Yüksek dînî ilimleri ve tasavvufun edeblerini, inceliklerini, mübârek babasından öğrenerek ilim tahsilini tamamlayan ve tasavvufda yüksek derecelere kavuşan Ebü'l-Fadl, bundan sonra Bursa'da Sultan Medresesi'nde müderris olan Kâdı Bağdâdî'nin sohbetlerine kavuştu. Kâdı Bağdadî, İstanbul'da

bulunan Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edilince, Anadolu kadıaskeri Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Müeyyed-zâde kadıaskerlikten emekli olunca, yerine geçen Molla Halîl, Ebü'l-Fadl'ı Manisa ve Trablusşâm kadılıklarına ta'yin etti.

Bu arada sultan, Ebü'l-Fadl'ın babası Molla İdrîs'e mühim bir vazîfe verip, o vazîfeye çok dikkat etmesini, oğlu Ebü'l-Fadl'ı merak etmemesini ve Ebü'l-Fadl'ın çok iyi bir şekilde yetişmesi için bizzat kendisinin ilgileneceğini bildirdi.

Bu arada ikinci defa kadıasker olan ve sultânın yakından tanıdığı ve çocukluk arkadaşı olan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, bizzat sultânın emir ve ricası ile Ebü'l-Fadl ile daha yakından ilgilenmeye başladı. Onu kadılıktan alıp, merkeze getirtti. Gayet emîn, güvenilir bir kimse olduğundan, Anadolu defterdarı olarak vazîfelendirildi.

Molla Ebü'l-Fadl, kul hakkından çok korkar, üzerine aldığı vazîfeyi lâyıkıyla yerine getirmek için canla başla çalışırdı. Daha sonra Anadolu defterdarlığı vazîfesinden alınıp, "Serdefter-i defterdârân" ünvanıyla, bütün defterdarların başkanlığı makamına getirildi. Otuzüç sene gibi uzun bir müddet bu vazîfeyi lâkayıkla yürütüp, sultânın ve diğer ileri gelenlerin pekçok takdîr ve tebriklerine mazhar oldu. Tam vazîfesinin erbâbı bir zât idi. Bu vazîfesinden dolayı ona "Defteri" nisbeti de verilmiştir.

Kânuna muhalif teklif, en nüfuzla kimseden bile gelse dinlemezdi. Devlete borcu olanları sıkıştırır, borçlarını ödetirdi. Bu çalışmaları mükâfatlandırılarak, yaşı ilerlemiş olduğundan emekliye ayrıldı.

Emekli olduktan sonra, İstanbul'da Tophâne'de, denize nâzır bir tepe üzerinde güzel bir ev yaptırdı. Orada taliblere, ilim âşıklarına dînimizin yüksek bilgilerini yaymağa, anlatmaya devam etti. Daha sonra bahçesine güzel bir câmi ve bir mekteb yaptırdı. Bu câmi, Defterdar Câmi diye meşhûrdur. Câminin batısında kendisinin defni için bir de türbe yaptırmıştı.

Bu günlerde yakınlarından biri, rü'yâsında bu türbenin kubbesinin yerinden ayrıldığını ve Şam tarafına doğru gittiğini gördü. Ertesi gün bu rü'yâsını Ebü'l-Fadl'a anlattı. Bunun üzerine Ebü'l-Fadl istihâre yaptı. Rü'yâdaki işâret üzerine hacca gitmeye niyet etti ve bunun için hazırlıklara başladı. Yakınlarına veda edip yola çıktı. 982 (m. 1574) senesi Şa'bân ayında, hac kâfilesi Şam'a yaklaştığında, Ebü'l-Fadl (radıyallahü anh);

"Cennet kokusu gelmeğe başladı meşşâma (burnuma),
Aceb yetişti mi kâfilemiz menzil-i Şam'a?"

beytini söylemeye başladı.

Nihâyet kâfile Şam'a vardığında, Ebü'l-Fadl rahatsızlandı ve vefât eyledi. Böylece ilim deryası, ma'rifet ve faziletlerin kendisinde toplandığı yüksek ahlâk sahibi, zarif, kibar ve nâzik davranışlı, va'zları ile insanlara doğru yolu gösteren o büyük zât, bu dünyâdan ayrılıp, âhıret ni'metlerine kavuşmuş oldu.

Kaynaklarda, cenâzesinin İstanbul'a nakledildiği şeklinde bir kayıt bulunmamakla beraber, Hadîkat-ül-cevâmi' isimli eserde, Ebü'l-Fadl'ın 971 (m. 1563)'de vefât ettiği ve İstanbul'da Defterdar Câmii'nin yanındaki türbede medfûn olduğu yazılıdır.

Vazife yaptığı esnada, devlet erbâbına yaptığı nasihatlerinden birinde şöyle buyurdu: "Bizden evvel bu bağda (vatan toprakları üzerinde bağdan (bahçivân) olanlar, bütün gayretleri ile çalışarak ve bağı son derece ma'mûr etmiş olarak bize emânet ettiler. Biz kendimizden sonrakilere bu bahçeyi harâb ve viran etmiş olarak bırakırsak, bizlere; "Be hey harâb olası! Âlemi harâb ettin" derler. Böyle bir hitaba uğramak ise, hamiyyete, himmet sahibi olanlara hiç yakışmaz ve hiç lâyık değildir."

Ebü'l-Fadl Muhammed Bitlisi Efendi'nin ilmî üstünlüğü yanında, şairliği de kuvvetli idi. Türkçeden başka, Arabî ve Fârisî'yi de çok iyi bilirdi. Bu üç lisana, bu lisanlarda şiir söyliyebilecek kadar vukûfiyeti vardı. Çok güzel şiir söylerdi. Mükemmel bir dîvânı vardır. Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin, Tefsîr-i Hüseynî de denilen Fârisî Mevâhib-i aliyye isimli tefsîrini ve yine onun Ahlâk-ı muhsinî'sini, Harzemşâhî'yi, Fârisî'den Türkçeye tercüme etti. Diğer eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Ta'rîf-üt-telbîs ve teb'îd-ül-iblîs, 2- Ceridet-ül-âsâr ve haridet-ül-ahbâr (târihe dâirdir), 3-Zeylü alâ Heşt behişt (babası İdrîs-i Bitlisî'nin yazdığı Heşt behişt isimli eserin zeylidir), 4- Füsûl fî ma'rifet-it-telbîs, 5- Kısâs-ül-enbiyâ, 6- Medâric-ül-i'tikâd fî tercümeti minhâc-ül-ıbâd lil-fergânî

(tasavvufa dâirdir), 7- Gazel be-gazel (Hâfız-ı Şîrâzî'nin divânına naziredir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 32

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 253

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 228

4) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 751

5) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 263, cild-2, sh. 65

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 188

MUHAMMED CELCÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Avn'dır. Aslen Gazzelidir. Filistin bölgesinde bulunan Celcûlya isimli köye yerleşti. Hayâtının sonlarına doğru Remle'ye gitti. 910 (m. 1504) senesinde Remle'de vefât etti. Türbesi Remle'de olup, ziyâret edilmektedir. Ebü'l-Avn, Remle'de, âlim ve velî bir zât olup, İbn-i Arslan diye de meşhûr olan Şafiî mezhebi âlimlerinden Şihâbüddîn Remlî ile devamlı görüşüp, onunla sohbetlerde bulundu.

Ebü'l-Avn'ın pekçok kerâmeti vardır. İnsanlar ondan çok fâidelenirlerdi. Mısır ve Şam'daki sultânlar üzerinde nüfuz sahibi idi. Sultânlar, onun birisi hakkında yaptığı şefaati asla geri çevirmezlerdi.

İbn-i Hanbelî, "Târih-ül-üns-ül-Celîl" adlı eserinde, hocası Allâme Şemsüddîn Dayrûtî'den şöyle nakletti: "Şeyh Nûreddîn ile beraber Muhammed Celcûlî'nin yanına gitmiştik. Şeyh Nûreddîn, kendisinin ilim ehlinden olduğunu gizlemişti. Bu durum karşısında Ebü'l-Avn ona, Allahü teâlânın verdiği bir fazileti gizlememesi gerektiğini ifâde eden bir söz söyledi. Sonra elinde bulunan yaygıyı serdi ve onu üzerine oturttu. Sohbet esnasında Şeyh Nûreddîn, ders aldığı hocası Kemâlüddîn bin Ebî Şerîfi sordu. Ebü'l-Avn hazretleri şu cevâbı verdi: "Arş-ı a'lâda; "Muhammed bin Ebî Şerîf, Allahü teâlânın evliyâsını sevenlerdendir" diye yazılı olduğunu gördüm."

Yine İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Afifüddîn Gazzî, birgün Ebü'l-Avn'ın yanına gitmişti. Orada, sâlih kimselerin yanında bozuk kimselerin de bulunduğunu, oraya sâdece ihtiyâçlarını te'min etmek için gelmiş olduklarını gördü. Şeyh Ebü'l-Avn'ın böyle bozuk kimseleri evinde barındırmasını hoş görmedi. Bir müddet sonra Ebü'l-Avn şöyle buyurdu: "Abdülkâdir-i Geylânî'ye (kuddise sirruh), talebeleri arasında iyi kimselerle beraber kötü kimselerin de bulunduğu bildirilmesi üzerine şöyle buyurmuştu: iyiler zâten bizimdir. Kötü kimselere gelince, biz onlar içiniz, onları ıslâh edeceğiz." Ebü'l-Avn'ın bu sözü üzerine, Afifüddîn Gazzî böyle düşündüğüne pişman oldu ve tövbe etti."

Dımeşk evliyâsından birisi, Şeyh Ebü'l-Avn'ın ahvâli hakkında ma'lûmat sahibi olmak istemişti. Talebelerinden birisini onun yanına gönderdi. Fakat, talebesine oraya niçin gönderdiğini söylemedi. Sâdece; "Git, Şeyh Ebü'l-Avn'ı ziyâret et. Ona falanca kardeşin sana selâm söylüyor, de. Sana ilk ne ikram ederse onu bana bildir" dedi. O talebe Şeyh Ebü'l-Avn'ın yanına gitti. Şeyh Ebü'l-Avn'ın ona ilk ikram ettiği patates yemeği oldu. Bir süre sonra talebe geri dönmek isteyince, Şeyh Ebü'l-Avn ona: "Hocan sana bizim yanımızda ilk yediğin yiyeceği sorduğunda, patates yemeği yediğini söyle" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 172

MUHAMMED EL-EŞHÂR

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebû Bekr el-Eşhâr'dır. Lakabı Cemâlüddîn'dir. Nisbeti ise Zebîdî'dir. 945 (m. 1539) senesinde Yemen'de bulunan "Beyt-üş-Şeyh" köyünde doğdu. 991 (m. 1583) senesinde yine aynı yerde vefât etti; orada defn edildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlk önce babasından ilim öğrendi. Mekke'ye gidip, İbn-i Hacer el-Heytemî, Allâme İbn-i Ziyâd gibi zâtlardan da ilim tahsîl etti.

Hocalarından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğretme husûsunda icâzet aldı.

Muhammed el-Eşhâr'dan birçok kimseler ilim tahsil edip, istifâde ettiler. Onların başında, kardeşi Allâme Ahmed el-Eşhâr gelir. Fakîh Muhammed bin İsmâil Ebû Fazl ve Fakîh Sâlih Cemâlüddîn bin Muhammed de ondan ilim tahsil edip yükselenlerdendir. Onun yetiştirdiği talebeleri, fetvâları ve yazmış olduğu eserler, büyüklüğünün isbâtı için delîldir. Bütün muhakkikler, onun ilmî üstünlüğü husûsunda ve ondan sonra böylesinin gelmediği husûsunda ittifâk ettiler. Ömrünün sonuna doğru hastalandı. Bu hastalığı sebebiyle üzülüyor ve insanlardan ayrı kalıyordu. Buna rağmen, Fakîh Ahmed bin Muhammed Ebû Câbir, onun yanında uzun süre kalıp istifâde etti. Birçok faydalı husûsları yazdı. Onun yanında birçok fıkhi mevzûları öğrendi.

Muhammed el-Eşhâr; âlim, faziletli, ilmiyle âmil bir zât idi. Zamanının bir tanesi, şeyhülislâm idi. Zamanında yaşayan âlimler, onun ilmî üstünlüğü ve faziletinden dolayı, ona çok hürmet gösterirlerdi.

Nûr-üs-Sâfir adlı eserin müellifi anlatır: "Evliyâ'nın büyüklerinden Muhamed el-Bekrî, Muhammed el-Eşhâr'ın vefâtından önce bana geldi ve: "Bu gece rü'yâmda Kâ'be-i muazzamanın "Rükn-i yemânî" köşesinin yıkıldığını gördüm" dedi. Ertesi gün Muhammed el-Eşhâr vefât etti."

Edîb Hüseyn bin Abdülbâkî ez-Zâhid ez-Zebîdî, onun vefâtı üzerine çok ma'nâlı ve uzun bir mersiye (ağıt) yazıp, onun üstünlük ve faziletlerini saydı.

Muhammed el-Eşhâr, kendi zamânındakileri ve daha sonraki zamanlarda gelenlerin istifâde edebileceği birçok kıymetli eser yazdı. Eserlerinin çoğu şiir şeklindedir. Yazmış olduğu bu kıymetli eserlerin başlıcaları şunlardır: 1- Manzûmet-ül-irşâd, 2- Şerhu Şüzûr-üz-zeheb, 3- Manzûmetün fî Esmâ-ir-Ricâl, 4- Muhtasar-ut-Tuffâhatü fî ilm-il-mesâhati, 5- Manzûmetün fî usûl-il-fıkh, 6- Şerhu Behcet-ül-Mehâfil ve Bugyet-ül-Emâsil (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hayâtını, mu'cizelerini ve Şemâil-i şerîfini anlatır), 7- Fetâvâ, 8- Muhtasar-ül-Muharrer lis-Semhûdî fî ta'lîk-it-Talâk, 9- Elfîye fın-Nahv (Vefâtına yakın, hasta iken yazdığı eserdir), 10- Şerhu Hadîs-i Ümm-i Zer' (En son yazdığı eseridir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 106

2) En-Nûr-üs-Sâfir sh. 349

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 425, 426

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 257

5) El-A'lâm cild-6, sh. 59

MUHAMMED HORASÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hayâtı ve babasının ismi hakkında bir bilgi yoktur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 925 (m. 1519) senesi Zilhicce ayında vefât etti. Haleb'de ikâmet etti. Tasavvuf yolunu Necmüddîn-i Bekrî'den öğrendi. Âlim ve velî bir zât idi. Çok te'sîrli va'zları vardı. Va'zları katı kalbleri yumuşatırdı.

İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Celâlüddîn Nasîbî ile Cibril Kürdî, Muhammed Horasânî'yi beğenmezlerdi. Birgün Celâlüddîn Nasîbî, Muhammed Horasânî'nin yanına gitti. Kendi kendine; "Eğer Muhammed Horasânî evliyâdan birisi ise, bugün bana ekmek, süt ve bal yedirir ve bana iki mes'ele sorar" diye düşündü. Onun bu düşündüklerinin hepsi olunca, onun hakkında yanıldığını anlıyarak, Muhammed Horasânî'den hakkını helâl etmesini rica etti. Cibril Kürdî de, birgün Muhammed Horasânî'nin yanına gitti. Muhammed Horasânî ona sarıldı. O anda Cibril Kürdî'ye bir hâl oldu. Muhammed Horasânî'ye; "Senin gıybetini yapmıştım. Bana hakkını helâl et. Birgün mağarada uyurken, bir an seni gördüm. Bana ağzımı açmamı söyledin. Ağzımı açınca, içine birşey attın. Onu ne yutabiliyor ne de ağzımdan atabiliyordum. "Beni gıybet etmişsin" dedin. Bunun üzerine tövbe ettim. Ağzıma koyduğun o şey, sanki tatlı bir şeker oldu. Sonra onu yuttum. Sonra beni yakaladın ve oradan çıkardın" diye anlattı. Cibril Kürdî başından geçeni bitirir bitirmez, Muhammed Horasânî hakkını helâl etti."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 177

MUHAMMED RÛCÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 820 (m. 1417) senesi Şa'bân ayında, Berât gecesinde Rûc köyünde doğdu. Muhammed Rûcî'den önce, annesinin çok sevdiği bir oğlu vardı. Beş yaşında iken bu çocuk vefât etti. Annesi bu duruma çok üzüldü. O gece rü'yâsında Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) gördü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; "Sen üzülme, kalbin rahat olsun. Çünkü Allahü teâlâ, sana bir erkek çocuk verecek, onun ömrü uzun olacak, yüksek derecelere kavuşacak" buyurdu. Bir müddet sonra Muhammed Rûcî dünyâya geldi. Annesi ona; "Sen, Resûlullahın (aleyhisselâm) bana müjdelediği oğlumsun" derdi. Muhammed Rûcî, 904 (m. 1498) senesinde vefât etti. Hocası Sa'düddîn Kaşgâri'nin kabrinin yanına defnedildi.

Muhammed Rûcî, küçüklüğünden beri insanlardan uzak ve yalnız kalmayı arzu ederdi. Akranlarının arasına karışmazdı. Evde bir odada, tek başına yaşamağa çalışırdı. Babası ve dedeleri ticâretle uğraşırlardı. Muhammed Rûci, babasının mesleğine hiç rağbet etmedi.

Kendisi şöyle anlatır: "Dâima Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâmda görmeyi temenni ederdim. Birgün eve girdim. Annem evde oturuyordu. Elinde bulunan bir kitabı okuyordu. Yanına yaklaştığımda, annemin şunları okuduğunu duydum: "Kim Cum'a gecesi bu duâyı birkaç defa okursa, rü'yâsında Resûlullahı (aleyhisselâm) görür." Bu sözleri duyunca, içimdeki Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) görme arzusu arttı. Gelecek gece de Cum'a gecesi idi. Anneme; "Cum'a gecesi gelince o duâyı okuyacağım. Belki Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) görürüm" dedim. Annem; "Git oku" dedi. Ben de doğruca odama gittim. Kitapta bildirilen şartlara uyarak, duâyı okumakla meşgûl oldum. Daha önce de, kim her Cum'a gecesi Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) üçbin salevât okursa, rü'yâsında Resûlullahı (aleyhisselâm) görür, diye duymuştum. O duâyı okuduktan sonra, üçbin kerre de Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) salevât okudum. Vakit gece yarısına yaklaşınca, yatağıma yatarak uyudum. Rü'yâmda şöyle gördüm: Eve, geldiğimde kışlık salonda annemi gördüm. Annem beni görünce; "Oğlum niçin geciktin? Burada seni bekliyordum. Evimize Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) teşrîf etti. Haydi gel, seni Resûlullaha (aleyhisselâm) götüreyim" dedi. Elimden tutup, beni Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) bulunduğu yazlık salona doğru götürdü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) oturmuşlardı. Etrâfında da birçok kimseler vardı. Bunların bir kısmı oturuyor, bir kısmı ayakta duruyordu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) etrâfında halka yapmışlardı. Dünyânın her tarafına mektûplar gönderiyordu. Huzûrlarında bir kâtip vardı. Oturmuş Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) buyurduklarını yazıyordu. Zannederim o, Şerefüddîn Osman Zeyyâr Tukânî idi. O zât, zamanın büyük âlimi ve velîsi idi. Annem beni Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrlarına götürünce. Resûlullaha; "Yâ Resûlallah! Zât-ı âliniz bana, ömrü uzun ve Allahü teâlânın lütuf ve insanına kavuşacak bir oğlum olacağını buyurmuştunuz. O buyurduğunuz bu mu, yoksa başkası mı?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) benden tarafa doğru baktılar. Sonra tebessüm ederek; "Evet, o söylediğim oğlunuz budur" buyurduktan sonra, kâtip Şerefüddîn Osman'a, "Onun için bir mektûp yaz" buyurdu. O da bir kâğıda üç satırlık bir yazı yazdı. Ben, kâtibin yazdığına bakıyordum. Satırların altına şâhidlerin ismini yazar gibi, ayrı ayrı yerlere birçok kimsenin isimlerini yazdı. Sonra kâğıdı katlayıp, anneme verdi. Oradan ayrılınca, annemden mektûbu aldım. Kendi kendime; "Bu mektûbun muhtevâsını bilmiyorum. En doğrusu, geri dönüp, mektûbu Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) göstereyim. Bana mektûbun muhtevâsını anlatırlar" dedim. Bu düşünce ile döndüm ve Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) huzûruna girdim. "Yâ Resûlallah! Bu mektûbun muhtevâsını bilmiyorum" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) kâğıdı elimden aldı. Kâğıtta yazılı olanları sesli olarak okudu. Ben, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) okuduklarını bir defada ezberledim. Sonra Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) başka bir şeyi sordum. O anda, kapının sesini duyarak uyandım. Annem kapıdan içeri giriyordu. Elinde kandil vardı. Yatağımdan kalktım. Annem bana; "Oğlum, rü'yânda birşey gördün mü?" diye sordu. Ben de; "Evet gördüm" deyince: "Ben de senin gördüğünü gördüm" dedi. Annem rü'yâsını anlatmaya başladı, iki rü'yâ arasında hiç fark yoktu."

Yine kendisi şöyle anlatır: “Daha gençliğimde iken bu yola girdim. Ba’zı kimselere, Hirat âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin hâllerini sordum. Çünkü onlardan birinin sohbetinde ve meclisinde bulunmak istiyordum. Bir kişi bana, Şeyh Sadreddîn Ravâsî’yi tavsiye etti. O, Şeyh Zeynüddîn Hafî’nin talebelerinden idi. Şimdi ise, yanında bulunanlara doğru yolu göstermek ve onları yetiştirmekle meşgûldü. Bunun üzerine derhâl Hirat’a gittim. Yolda Şeyh Zeynüddîn Hafî’nin kabrini ziyâret ettim. Bu sırada Sadreddîn Ravâsi, talebeleriyle beraber orada bulunuyorlar ve zikir ediyorlardı. Zikri, seslerini yükselterek yaptıkları için, bu durum hoşuma gitmedi. Yoluma devâm ederek Hirat’a yaklaştım. Bu sırada bizim köyden olan Hâfız İsmâil ile karşılaştım. O, Sa’düddîn Kasgârî’nin sohbetiyle şereflenmişti. Sonra Mevlânâ Nûreddîn Abdürrahmân Câmî’ye bağlandı. Tasavvuf yolunda pekçok şeyler kazandı. Hâfız İsmâil bana; nereden geldiğimi, matlûbumun ve maksûdumun ne olduğunu sordu. Ben de ahvâlimi olduğu gibi anlattım. Hâfız İsmâil beni dinledikten sonra; “Câminin kapısına git. Orada büyük bir zât vardır. Ba’zan câmide cemâatle beraber oturur. Belki onun hâli sana hoş gelir” dedi. Bunun üzerine hemen câminin kapısına gittim. Câminin odasında, bir cemâatle beraber o zâtın oturduğunu gördüm. Yanındaki cemâat âlim ve faziletli zâtlardan meydana geliyordu. Hiç konuşmadan onu dinliyorlardı. Ben kapının dışında durdum. Duvara yaslanıp, onlara bakmağa başladım. Onlardaki sessizliği, sekînet ve vekarı görünce, hatırıma Şeyh Sadreddîn’in etrâfında halka yapmış olanların hâllerini ve bağırmalarını getirip; “O ne ses ve hareketlilik, şimdi bu ne sessizlik ve tumânînet hâli?” diye kendi kendime düşünmeye başladım. Bu sırada Mevlânâ Sa’düddîn Kaşgâri başını kaldırdı. “Ey kardeşim, yanıma gel” buyurdu. Elimde olmadan onun yanına gittim. Beni yanına oturttu ve; “Sultan Şâhruh’un hizmetçileri veya askerleri, onun yanında bulunup, yüksek sesle Şâhruh, Şâhruh diye bağırsalar, onların böyle bağırmaları gayet edebsizlik ve ahmaklık olur. Hizmetçilerin ve askerlerin edebi, Sultan ve efendinin yanında sessiz, hâzır bir vaziyette, bağırıp çağırmadan durmaları ile olur” buyurdu. Sonra Sa’düddîn Kaşgâri benim elime baktı. Elimde boynuzdan yüzüğü gördü, ihtiyâcı olan kimsenin, hacet elini boş olarak uzatması daha iyidir” buyurdu. Bunun üzerine ben elimden o yüzüğü çıkardım. Sa’düddîn Kaşgâri kalkıp mescide girdi. Orada bulunanlardan birisine, beni peşinden mescide götürmesini işâret etti. Mescide girdim. O bir yere oturdu. Beni de karşısına oturttu. Bana tarikatı telkin etti. Sonra şöyle buyurdu: “Mescid güzel bir yerdir. Burada ikâmet et. Sana emrettiğim şeylerle meşgûl ol.” Ben de onun gösterdiği şeylerle meşgûl olmaya başladım. Annem bunu haber alınca, hemen Rûc’dan bizim yanımıza geldi. O da bu yola girdi.

Bir müddet geçtikten sonra, bir gece mescidin kubbesinde bulunan odada teheccüd namazı kıldıktan sonra murâkabeye daldım. Bu sırada kandil gibi bir nûr göründü. Gündüz gibi kubbeyi aydınlattı. Onun aydınlatması ile bütün kubbeyi görüyordum. Bu nûr her an fazlalaşıyordu. O hâle geldi ki, koskoca bir kandil oldu. Bir müddet bu hâlde kaldı. Bu hâli görünce, bende bir nev’î gurûr ve kendimi beğenme hâli meydana geldi. Sabah olunca, Sa’düddîn Kaşgâri’nin meclisine gittim. Bana kızarak baktı. “Seni, gurûr kokusu ile dolu olarak görüyorum. Bu kadarcık bir nûr görmekle, hiç insana gurûrlanması yakışır mı? Hâlbuki Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş’a bağlandığım zaman, karanlık gecelerde yolda giderken, sağımda ve solumda on veya on iki meş’ale yanardı. Nereye gitsem onlar da, benimle beraber giderlerdi. Buna rağmen asla onlara iltifât etmez, onlara hiç i’tibâr etmezdim” diye buyurduktan sonra, kızarak şunları ilâve etti: “Yanımdan kalk git. İkinci defa bu şekilde bir daha yanıma gelme.” Böylece beni meclisinden kovdu. Onun huzûrundan kalbim kırık olarak çıktım. Çok ağlayıp, göz yaşları döktüm. Bu hâlimden dolayı Allahü teâlâdan af ve mağfiret diledim. Kalbimi bu gurûr ve kendini beğenme kirlerinden temizlemek için çok gayret gösterdim. Hocam Sa’düddîn Kaşgâri’nin iltifâtları ve teveccühlerinin bereketi ile, bu sıkıntılı ve kötü durumdan kurtuldum. Aynen bana görünen nûr, anneme de göründü. Hattâ, o benden daha fazla gördü.

Böyle nûrların bana göründüğü günlerde, birisi bana çok tevâzu gösteriyordu. Onun bana karşı tevâzu’u artık haddîni aşmıştı. Bunun üzerine ona; “Bana niçin bu kadar tevâzu gösteriyorsun? Bunun sebebi nedir?” diye sordum. O şahıs, bana şunları anlattı: “Karanlık bir gecede mescide bitişik olan dergâhta oturuyordum. Bu sırada kapıdan Birisi girdi. Bunun üzerine orası gündüz gibi aydınlanıverdi. Hâlbuki o şahsın yanında kandil falan da yoktu. O şahsa iyice baktığımda, siz olduğunuzu gördüm. Siz oradan gidince, yine orası eskisi gibi karardı.”

Mevlânâ Sa’düddîn’in sohbetine kavuşmama rağmen, kalbimde bu yolun büyüklerine bağlılık hâsıl olmadığı için, çok üzgün ve kederli idim. Karanlık gecelerde, câmide başımı yere

vuruyordum. Gündüzleri sahraya çıkıyor, oralarda ağlıyor, Allahü teâlâya yalvarıp yakarıyordum. Bu hâl üzere, yaklaşık sekiz ay devam ettim. Birgün Mevlânâ Sa'düddîn, beni bu hâlde ağlarken gördü. Bana; "Çok ağla ve yalvar. Böylece Allahü tealanın rahmetine kavuşursun. Çünkü ağlayıp yalvarmak, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmakta çok te'sîrli ve kıymetlidir. Ben de gençlik günlerimde senin gibi çok ağlardım" dedi. Bu sırada bana iltifât ve teveccüh ile baktı. Bunun üzerine bende, bu yolun büyüklerine bağlılık bir anda hâsıl oldu.

Bundan sonra câmide murâkabe hâlinde idim. Gece yarısına yakın bir vakitte uyku bastırdı. Uykumu dağıtmak için kalktım. O sırada hocam Mevlânâ Sa'düddîn'in arka tarafta beni ta'kib ettiğini fark ettim. Hemen onun arkasına oturmak istedim. O da başını kaldırarak; "Ey Muhammed, niçin kalktın?" buyurdu. "Bende uyku hâli meydana gelmişti. Onu gidermek için kalkmıştım" dedim. Bu sırada bana lütuf ve merhamet buyurdular. Bende büyüklerin yoluna bağlılık tamamen hâsıl oldu.

Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgâri'nin, Allahü teâlânın izniyle, istediği zaman istediği kimseye, bu yolun büyüklerine bağlılığı verme gücü vardı, istediği kimseyi, kendisinden geçirir, onu ma'nevî âlemlere daldırırdı. Birgün onunla beraber mescidin kapısına gelmiştim. Akşam ezanı okundu. Mescide girip akşam namazını kıldık. Namazdan sonra hatim okunacaktı. Çok kalabalık bir cemâat vardı. Her tarafta kandiller yakılmıştı. Sa'düddîn Kaşgârî namazdan sonra kıbleye doğru bir köşede oturdu. Ben de arkasına bir yere oturdum. Sonra bana, yanında oturmam için işâret etti. Yerimden kalkıp yanlarına oturdum. Daha oturmadan, bir ân bana baktı. O ânda kendimden geçtim. Bu hâl, müezzinin yatsı ezanını okumasına kadar devam etti. Bu süre içerisinde, hiçbir şeyden haberim olmadı.

Daha bu yolun başlangıcında bulunuyordum. Câmide abdest alınan yerde oturdum. Elimde de Mesnevî kitabı vardı. O sırada Mevlânâ Sa'düddîn abdest alınan yere geldi. Bana, elimdeki kitabın ne olduğunu sordu. Mesnevî olduğunu söyleyince: "Mesnevî kitabını okumakla bu yolda ilerleme olmaz. Bu yolda çalışma ve gayret lâzımdır. Ancak o zaman onun ma'nâlarına vâkıf olabilirsin" buyurdu.

Yine bu yolda başlangıç günlerimde idim. Câminin bir kenarında, bağdaş kurmuş bir hâlde murâkabede bulunuyordum. Bu sırada şöyle bir ses işittim: "Ey edebsiz! Hizmetçiler hiç sultânın huzûrunda böyle mi oturur?" Bunu duyunca, derhâl yerimden sıçrıyarak, kerpiçlerin üzerinde, iki dizim üzerinde oturdum. O zamandan beri kırk senedir, bağdaş kurarak oturmadım. Şimdi ise, başka türlü oturmak bana güzel gelmiyor.

Birgün hocam Mevlânâ Sa'düddîn ile, Şeyh Behâüddîn Ömer'i ziyâret için Cigâre köyüne gitmiştik. Hocam ata bindi. Ben ise peşlerinden yürüyerek gidiyordum. Yola çıkmadan evvel, evde biraz birşeyler yemiştim. Yolda hararet bastı. Fakat edebimden, hocamdan izin isteyip de su içmeye gidemiyordum. Bu sırada Hocam bana; "Susadın mı?" diye sordu. Ben de; "Evet, şehirden ayrıldığımızdan beri bende susuzluk var" dedim. Bunun üzerine bana; "Git bir yerden su iç gel. Çünkü senin susuzluğun bana da te'sîr etti" buyurdu. Hemen bir yerde su içip geldim. Yolumuza devam ettik. Şeyh Behâüddîn Ömer'in evine varınca, uzakça bir köşeye oturdum. Hocamla Şeyh Behâüddîn konuşmaya başladılar. Onlardan uzakça bir yerde oturduğum için, ne konuştuklarını duymuyordum. Bu sırada kendi kendime; "Bana öyle oturmak yakışmaz. Şeyh Behâüddîn Ömer'e doğru dönmüş olarak oturmam gerekir" deyip, onun tarafına doğru dönerek oturdum. Kalbim onun kalbiyle aynı hizaya geldi. O anda bana dönüp, hocama; "Bu ne yapıyor?" diyerek tebessüm etti. Şeyh Behâüddîn'in kısa süren teveccühleri ile çok fâideler hâsıl oldu. Bende kıymetli hâller meydana geldi. Dört veya beş gün, büyük bir sevinç ve rahatlık meydana getiren feyz ve bereketler birbirini ta'kib etti.

Yine bu yolun başlangıcında iken, dergâhın şark tarafındaki salonda, kıbleye bakan kısımda oturuyordum. Bu yoldaki vazîfelerimle meşgûl oluyordum. Bu sırada karşımda, zayıf bedenli, uzun boylu bir karaltı göründü. Hindistan cevizi gibi küçük olan başı tavana uzanıyordu. Ağzı açık olup, beyaz dişlerle dolu idi. Boynu ve ayakları ince ve uzun idi. O gülerek, bana doğru yavaş yavaş geliyordu. Ba'zan eğiliyor, Ba'zan doğruluyordu. Çeşitli hareketler yapıyordu. Kendi kendime; onun şeytan olduğunu, beni büyüklere bağlanmaktan, meşgûliyetimden alıkoymak istediğini söylüyordum. Onun için meşgûliyetim üzerine sebat edeceğim husûsunda azmimi sağlamlaştırdım ve işime devam ettim. O ise, çok garip ve acâib hareketler yapmak sûretiyle beni meşgûliyetimden

vazgeçirmek istiyordu. Fakat onun beni bu meşgûliyetimden vazgeçirmesi mümkün olmadı. Bana yaklaşınca, daha fazla işimle meşgûl oldum, iyice yanıma gelip, benim vazgeçmediğimi görünce, üzerime sıçrayıp omuzuma bindi ve iki ayağını sırtıma yapıştırdı. Ben yine işimle meşgûl idim. Bir müddet sonra ayaklarını üzerimden çekip, duman gibi havaya yükseldi. Sonra kayboldu. Ondan sonra bir daha böyle birşey görünmedi.

Yine başlangıç zamanlarımda, bir gece câmide bir yere dayanmış bir hâlde iken, gökyüzüne doğru baktım. Yıldızların hepsinin yere doğru yönelmiş, yağmur taneleri gibi inmeye başladıklarını gördüm. Bana doğru geliyorlardı. Bana o kadar yaklaştılar ki, elimi uzatsam, elim onlara değebiliyordu. Bu sırada ben de, bu hâli görmekten dolayı kendimden geçtim. Bu hâl sabaha kadar devam etti.

Câmide, Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgâri'nin emri ve tavsiyesi üzerine dâima ibâdetle meşgûl olurdum. Hattâ geceleri de uyumazdım. Oturur, Allahü teâlâya yalvarır, büyüklerin nisbetine kavuşmak için çok ağlardım. Mescidden sâdece zarurî ihtiyâçlarım için çıkardım. Bir defasında bulunduğumuz belde muhasara edilmiş, şehrin kapıları kırk gün kapatıldığından, o günlerde herkes câmiye dolmuştu, ibâdet ve duâ ile meşgûl olduğumdan, durumu kimseye sormadım. Sonra birgün, muhasara hakkında bilgi veren bir kimsenin konuşmasına şâhid oldum. Ona; "Siz hangi muhasaradan bahsediyorsunuz?" diye sordum. O da bana; "Herhalde sen muhasara sırasında burada değildin" dedi. Ben de, o zaman halkın neden mescidde toplandığını anladım.

Mescidde i'tikaf yapıyordum. Üç gün geçtiği hâlde, bana yiyecek getiren kimse olmamıştı. Halsiz bir hâlde kalktım. Yiyecek birşeyler bulmak için mescidden çıkmak istedim. Sol ayağımı mescidin dışına koymuş, sağ ayağım mescidin içinde iken; "Ekmek için bizimle beraber olmayı bırakıyor musun?" diye ilâhî bir düşünce kalbime geldi. Bunun üzerine dışarı çıkardığım ayağımı tekrar içeri soktum. Elim ile yüzüme bir tokat vurdum. Tokat izi, Cum'a gününe kadar yüzümden çıkmadı. Kendi kendime; "Bir daha kendime yemek aramak için asla çıkmıyacağım" dedim. Bunun üzerine bende, büyüklere kuvvetli bir bağlılık hâsıl oldu. Bir ara, daha önce görmediğim ve tanımadığım birisi gelip, önüme bir miktar şeker koydu. Sonra konuşmadan gitti. Vallahi o zâtın konuşmadan dönmesi ve beni ibâdetimden alıkoymaması, o şekeri getirmesinden daha çok sevindirdi.

Birgün bana Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgârî; "Falancanın ahvâli hakkında birşey biliyor musun?" diye sordu. O şahıs, memleketinden Hirat'a ilim tahsil etmek için gelmişti. Sonra Mevlânâ Sa'düddîn'e bağlandı. Bu zât, dünyâ ile irtibâtını tamamen kesmişti. Talebeler arasına da çok az karışırdı. Devamlı suskun ve mahzûn bir hâli vardı. Hocama; "Onun hâlini bilmiyorum, fakat bildiğim birşey varsa, o da; onun dâima gizli birşeylerle meşgûl olduğudur" dedim. Bunun üzerine Mevlânâ Sa'düddîn bana; "Ona hâlini sor, onun durumunu iyice öğren. Sana hâlini anlatıncaya kadar onu bırakma" buyurdu. Bu emir üzerine, o şahsın yanına gittim. Ona; "Sen niçin talebelerin arasına karışmıyorsun ve dergâhta kimse girmesin diye odanın kapısını kapatıyorsun? Niçin yalnız başına oturuyorsun?" dedim. O da; "Ben fakir ve garip birisiyim. Kendimi arkadaşlar arasına karışmaya lâyık görmüyorum. Hem de onların vakitlerini zayi etmeyi ve onları rahatsız etmeyi istemiyorum" dedi. Ben, hâlini tam anlatması, elbette onu arkadaşların arasına karışmaktan men eden birşeyin olacağını ve bunu açıklamasını ısrarla istedim. Bu ısrârım karşısında; "Bana niçin bu kadar üsteliyorsun?" deyince, ben de; "Bana bunu sormamı Mevlânâ Sa'düddîn'in emrettiğini, hâline iyice vâkıf oluncaya kadar yanından ayrılmıyacağımı söyledim. Isrârımın kendimden olmayıp hocamdan geldiğine iyice kanâat getirince, âh çekerek şöyle dedi: "Bende bir zaman garîb bir hâl meydana geldi. Sana ondan biraz anlatayım. Cemâatle yatsı namazını kıldıktan sonra, bir süre murâkabe ile oturur, bir miktar da Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olurdum. Bu sırada, sonu görünmeyen bir nûr beni her taraftan kuşatırdı. O nûrun görünmesiyle kendimden geçerdim. Bu hâlim sabaha kadar uzardı. Gündüz ise, bu hâlin lezzetine dalardım." Ondan bu hâllerini dinleyince, ona gıpta etmemden dolayı içim yanıyordu. Elimde olmayarak gözlerimden yaşlar geldi. Onun sözleri bana çok te'sîr etti. Oradan ayrıldım. Ertesi gün, Mevlânâ Sa'düddîn'in onun hâlini öğrenmemi istemesi, etrâfında böyle kimselerin de bulunduğunu bana bildirmek içindi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 171

2) Reşehât sh. 145

MUHAMMED ŞENÂVÎ

Evliyânın büyüklerindendir. İsmi Muhammed Şenâvî'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 932 (m. 1525) senesinde Mısır'da vefât etti. Ravh denilen yerdeki dergâhının bahçesine defnedildi.

Muhammed Şenâvî, çok yardımseverdi. Dâima halkın ihtiyâçlarını karşılamak için koşardı. Herkese, Allahü teâlâyı devamlı hatırlamaları için zikir telkini yapardı. Kimseden hediye almazdı. Muhammed Şenâvî'nin va'z ve nasihatleri, çoğunlukla uzun olurdu. Yatsı namazından sonra başlıyan sohbet, sabaha kadar devam ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Muhammed Şenâvî'nin bulunduğu beldenin devlete âit gelirlerini, İbn-i Yûsuf adında bir görevli topluyordu. Bu bölgede, şâir bitkisi denilen zehirli bir bitki yetiştirilirdi. Bu bitkinin geliri ile, devlet erkânının ve askerlerin geçimi sağlanırdı. Bu zehirli bitkiyi toplamaya mecbûr edilen halktan ölenler olurdu. Muhammed Şenâvî, bu bitkinin ekilmesinin yasaklanması için İbn-i Yûsuf'a ne kadar söyledi ise kâr etmedi. Bunun üzerine Muhammed Şenâvî de, talebeleri ve halkla beraber şâir bitkisi toplardı. İbn-i Yûsuf buna çok kızardı. Birgün İbn-i Yûsuf, Muhammed Şenâvî'yi talebeleriyle birlikte yemeğe da'vet etti. Önlerine zehirli yemek koydu. Muhammed Şenâvî sofraya oturduğu zaman. Allahü teâlânın izni ile yemek kurtlandı. Bu durumu gören Muhammed Şenâvî; "Artık zamanı geldi. Şâir bitkisini ektirmiyeceğim" dedi. Osmanlı Sultânı'na, bu bitkiyi toplamayı yasaklatması için gitmeye karar verdi. O gece Sultan rü'yâsında Muhammed Şenâvîyi gördü. Muhammed Şenâvî, Sultâna; "Bu İbn-i Yûsuf emri ile ekilen şâir bitkisi toplama işini iptal et" dedi. Sultan uyandığı zaman vezirlerine, Mısır vâlisine böyle birşeyin olup olmadığını sormalarını emretti. Mısır vâlisinden haberin doğruluğuna dâir bilgi gelince, Sultan, şâir bitkisinin ekilmesini yasaklattı."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî anlatır: "Muhammed Şenâvî ile, Muhammed bin Ebû Hamail dergâhında vedalaştım. O; "Bu son buluşmamız değildir. Bir daha buluşacağız" buyurdu. Aradan bir süre geçti. Ruh mahallesine gittim. Muhammed Şenâvî'nin huzûruna girdim. Son anlarını yaşıyordu. Bana şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ, seni gözetsin ve himâyesinden bir ân dahî ayırmasın. O'ndan bunu diliyorum. O'nun huzûruna vardığında, sana ayıplarını örtmekle muâmele eylesin" Muhammed Şenâvî, o gece vefât etti. Sabahleyin halktan habersiz olarak defnedildi Halk Muhammed Şenâvî'nin vefâtını duyunca, mezarını ziyâret etmek içir toplandılar. Mezar başında büyük izdiham meydana geldi."

Muhammed Şenâvî buyurdu ki: "Bu yol, baştan sona kadar iyi huydan ibârettir."

"Dünyâdan elime geçenler, bana verilmiş özel bir mal değildir. Ben bu mallara, yoksulların da ortak olduğunu görüyorum. Bunları, benden daha fakir kimseler varsa onlara veririm. Zîrâ; bu rızıkları bana bu iş için veren Allahü teâlâdır. Beni bu hayır işine me'mûr eden, fakirlere yardımdan başka bir işle uğraştırmayan yüce Rabbime hamd ve senalar olsun."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 179

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 132

MUHAMMED SUMÂDÎ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı idi. Nesebi, Tâbi'în-i izamın büyüklerinden olan Sa'îd bin Cübeyr hazretlerine dayanmaktadır. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Halîl bin Ali bin Îsâ bin Ahmed es-Sumâdî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Müslim, lakabı Şemsüddîn'dir. 911 (m. 1505) senesinde doğdu. 994 (m. 1586) senesi Safer ayının onunda, Cum'a gecesi Şam'da vefât etti. Emeviyye Câmii'nde cenâze namazı kılındıktan sonra, Bâb-üş-Şâgûr'da bulunan zaviyesinde defn olundu.

Büyük âlimlerin ve velî zâtların ders ve sohbetlerinde bulunarak kemâle gelen Ebû Müslim Sumâdî, zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden oldu. İlim ve evliyâlıkta emsal ve akranından ileri idi. Çeşitli ilimlerin yanında, Arabî

lisânını da çok iyi bilir ve konuşurdu. Şiir söylemekte de mahir olup, tasavvufî şiirleri vardır. Çok ibâdet ederdi. Allahü teâlâdan çok korkar, huşû' ile ibâdet ederdi. O zamanda bulunan büyük zâtlar, Ebû Müslim'i önde tutarlar, ona ayrı bir hürmet ve edeb gösterirlerdi.

Necmüddîn-i Gazzî (radıyallahü anh), ömründe dört kişi gördüğünü, onlardan daha nurlu kimseler görmediğini, bunlardan birisinin de Muhammed Sumâdî olduğunu bildirerek şöyle anlatır: "Bu dört zâttan her biri öyle idi ki, gözler onlara ilişince, onlarda, Allahü teâlânın kendilerine rahmet nazarıyla nazar ettiği gözleri görürdü. Bu zâtlar; babam, Muhammed Sumâdî, Muhammed Temîmî ve Mekke-i müşerrefede Kâ'be-i muazzamada gördüğüm sûfi kılıklı, saçları ağarmış olan bir zâttır. Bu zâtı orada gördüğümde, yanında ba'zı gençler bulunup kendisine hizmet ederlerdi. Onu görünce, hemen yanına gittim. Elini tutup müsâfeha ettim ve öptüm. Bana; "İhtiyâcın nedir?" dedi. "Duâ" dedim. Kâ'be-i muazzamaya yönelip, benim için fesahat ve belagat ile çok güzel duâlar etmeye başladı. Her duâsını bitirdiğinde ben gönlümden; benim için şu duâyı da yapsa diye geçirirdim. O da aynı şekilde söylerdi. Ne mübârek ve yüksek bir zât olduğunu anladım. Duâyı bitirip, elini yüzüne sürdü. Kendisine;

"Ey efendim! Beni duâdan unutmayınız" dedim. "Sen de aynı şekilde bizi duâdan unutma" buyurdu. Sonra ayrıldık."

Kâdı ve vâli gibi, makam ve mevki sahibi kimseler de Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğünü tanır, onu çok severlerdi. İnsanlar, uzak yerlerden kalkıp, onu ziyâret etmek, huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla bereketlenmek için yanına gelirler, zaviyesinde onu ziyâret edip, bir müddet kaldıktan sonra giderlerdi. Ondan duâ isterlerdi.

Rivâyet edilir ki; Muhammed Sumâdî, babası ile birlikte Rûm beldelerinden birinde bulunuyordu. Bir defa vezirlerden birisi, istemediği, beğenmediği birisi için bir sofra hazırlatıp, sofraya murdar veya zehirli et koydurdu. Nasıl olduysa, Muhammed Sumâdî ve babası da o sofraya oturmuşlardı. Muhammed Sumâdî o eti görünce, kerâmet olarak etin durumunu anlayıp üzüldü ve babasına; "Yeme! Çünkü bu yemek şüphelidir" dedi. Kalkıp o yemeği döktü. Vezîr, yaptığını i'tirâf edip özür dilemeye başladı. Sonra normal bir sofra hazırlatıp, onlara ikram etti. O sofrada bulunan yemekleri yediler.

Diğer taraftan vezir ve adamları, bir önceki sofrada bulunan bu gizliliği açıklayıp sırrı ifşa ettiği için ona kızmaya başladılar. Nihâyet bir bahânesini bulup, bir suç isnâd ederek kanını akıtmaya karar verdiler. Ceza verileceği gün yaklaşmış idi. Bu günlerde Muhammed Sumâdî, rü'yâsında dedelerinden birinin sûretinde bir zâtı gördü. O zât, elini Muhammed Sumâdî'nin yüzüne koyarak; "Bismillahilkâfî bismillahişşâfî bismillahillezî lâ yedurru mâ'asmihi şey'ün" duâsını okudu. Bu gecenin sabahında, o tehlikenin geçmiş olduğu, ceza verilmiyeceği öğrenildi.

Yine Necmüddîn-i Gazzî, Ebû Müslim Muhammed Sumâdî'nin komşusu olan Şeyh Sâlih Ali Lü'lüî'nin şöyle anlattığını haber veriyor: "Bir müşkil mes'elem vardı. Bunun hallolması için Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi vesile ederek Allahü teâlâya yalvardım. O gece rü'yâmda Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi gördüm. Bana buyurdu ki: "Komşun Şeyh Ebû Müslim Sumâdî'ye git! Bu yükü ona yükle. Ya'nî müşkilini o halletsin." Sabah olunca erkenden Muhammed Sumâdî'ye gittim. Ben daha henüz birşey söylemeden; "Ben gaybi bilmem. Ben gaybi bilmem. Ama bana ihtiyâcını söyleyebilirsin" dedi. Ben, onun benim hâlimi kerâmet olarak anlayıp, bana böyle söylediğini anladım, ihtiyâcımı bildirdim. O ihtiyâcım, onun vesilesiyle halloldu."

Ebû Müslim Sumâdî'nin büyüklüğünü tanıyan ve onu seven Muhammed bin Arab isminde bir zât, doğu beldelerinden koyun almak üzere yanında birkaç çoban ile gidiyordu. Çeşitli yerlerden koyunlar alıp yolda giderken, bir yerde gecelediler. Şiddetli fırtınanın estiği çok yağmurlu bir gece idi. Geceleyin koyunlar ürküp dağıldılar. İbn-i Arab ve yanında bulunan çobanlar, koyunları toparlamaktan âciz kaldılar. O esnada İbn-i Arab, Ebû Müslim Muhammed Sumâdî hazretlerinden imdâd isteyip; "Ey Ebû Müslim! Yardımına muhtacım" diye yalvardı. O sırada, civardaki nahiyelere kadar dağılmış olan koyunları toparlayan bir ses duyuldu. O ses, koyunların hepsinin bir araya tam olarak toplanmasına kadar devam etti. Allahü teâlânın izni ile ve Muhammed Sumâdî'nin kerâmeti bereketi ile koyunlarını toparlamaya muvaffak olan İbn-i Arab, Allahü teâlâya çok şükretti. Sumâdî'ye olan muhabbeti de böylece daha da artmış oldu.

İbn-i Arab'ın hanımı da, Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğüne inanan veliyye ve sâliha bir hanım idi. Aile olarak da tanışırlar, birbirlerine gelip giderlerdi. İbn-i Arab'ın yolculukta koyunlarını

toparlamaktan âciz kaldığı şiddetli yağmur ve fırtınalı geceden sonraki akşam, o da Sumâdî'nin evine gitmişti. Sumâdî o hanıma kapı aralığından; "Sana birşey söyleyeceğim. Ama ben ölmedikçe hiç kimseye anlatmıyacaksın" dedi. O da kabûl edince, şöyle anlattı: "Senin zevcen (İbn-i Arab) dün gece şiddetli bir gece geçirdi. Bir ara topladığı koyunlar ürküp, her tarafa dağıldılar. Zevcin ve yanında bulunan çobanlar, koyunları bir araya getirmekten âciz kaldılar. Bu esnada zevcin, bana nidâ ederek yardım istedi. Ben de ufak bir çakıl taşı alıp, o tarafa doğru attım. Bundan sonra koyunların hepsi bir araya toplandı. Bir zarar görmemiş olarak yakında sâlimen sana gelecek, hiç merak etme."

Necmüddîn-i Gazzî şöyle anlatır: "Bir zaman şiddetli hasta olmuştum. Bu hastalığım esnasında, bir gece rü'yâmda Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi gördüm. Geniş bir halkanın başında oturmuşlar, Allahü teâlâyı zikrediyorlardı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) bir tarafında Muhammed Sumâdî, diğer tarafında da Sumâdî'nin oğlu Müslim vardı. Halkanın diğer kısmında da Sumâdî'nin diğer talebeleri vardı. Zikir bittikten sonra Sumâdî, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize, talebelerinden suâl etti. Kendisinden sonra yerine kimin geçeceğini anlamak istiyordu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) onun bu suâline; "Yâ Şeyh Muhammed! Onlar içinde senin yerine geçmeye en lâyık olan oğlun Müslim'dir" buyurdu.

Ben, bu rü'yânın heyecanıyla uyandım. Hastalığım da geçmiş idi. Böyle bir rü'yâ gördüğümü Sumâdî'ye bildirdim. O da bana haber gönderip; "Muhterem Necmeddîn Efendi, Rü'yân bana ulaştı. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, rü'yâ haktır. Fakat bir de bana anlatmanı istiyorum" dedi. Kendisiyle görüştüğümüzde, gördüğüm rü'yâyı bir de kendim anlattım. Bana dedi ki: "Vallahi rü'yân doğrudur, gerçektir." Bu rü'yâyı görmemden az bir zaman geçmişti ki, Muhammed Sumâdî vefât etti ve yerine oğlu Müslim geçerek talebelere ders vermeye başladı."

Dervişlerden bir zât anlatır: "Bir zaman iş için Şam'dan Kâhire'ye gidecektim. Yola çıkacağım zaman, Muhammed Sumâdî (radıyallahü anh), Muhammed Bekrî'ye vermem için bana bir mektûp verdi. Kâhire'ye ulaştığımda, Muhammed Bekrî'nin yanına vardım. Huzûruna girip, Muhammed Sumâdî'nin yanından geldiğimi söyledim. Onun ismini duyunca, derhâl ayağa kalkıp, büyük bir hürmetle Muhammed Sumâdî'ye olan muhabbetini, edebini bildirdi. Mektûbu verdiğimde, yine edeb ve hürmet ile alıp, mektûbu öpüp, yüzüne gözüne sürdü. Muhammed Sumâdî'yi çok övdü ve ondan; "Kardeşimiz, efendimiz" diye bahsetti. Muhammed Bekrî'nin bu davranışından, Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğünü daha iyi anlamaya başladım."

Muhammed Sumâdî (radıyallahü anh) Anadolu'ya geldiğinde, zamanın sultânı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân ile görüştü. Kanunî, onun ilim ve evliyâlık yolundaki derecesini, yüksekliğini pek iyi anlayıp, Şam'a bağlı köylerden birinin gelirini ona ihsân etti. Ayrıca her sene ona seksen çuval buğday verilmesini, kırk çuvalının; zaviyede bulunan fakirler ve ziyâretçiler için, kalan kırk çuvalın da Muhammed Sumâdî'nin çocuklarına ve neslinden gelenlere verilmesini, onların ihtiyâçları için kullanılmasını istedi.

Muhammed Sumâdî'nin (radıyallahü anh) çok kerâmetleri görülmüştür. Kur'ân-ı kerîmden şifâ âyetlerini yazarak, rahatsızlığı olanlara verirdi. İnsanlar onunla bereketlenmek, mübârek eliyle yazdığı şifâ âyetlerinden biiznillah şifâ bulmak için, yazdığı âyet-i kerîmeleri yanlarında taşırlar ve hastalıklarından şifâ bulurlardı.

Muhammed Sumâdî (radıyallahü anh), 994 (m. 1586) senesinde, Safer ayının onunda, Cum'a gecesi Şam'da vefât etti. Meşhûr Emeviyye Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, Bâb-üş-şâgûr'da bulunan zaviyesinin avlusuna defn olundu. Cenâze namazında; âlimlerden, devlet erkânından ve diğer insanlardan çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. İnsanlar onun vefâtına çok üzüldüler. Vefâtına; "Şan, şeref, yükseklik, asâlet sahibi ve bu yüksek vasıflarıyla, çok övülmüş olan, kendisinden ümîdli olduğumuz, şefaatine kavuşmayı arzuladığımız kutup, büyük âlim vefât etti" ma'nâsına gelen:

"Mâte kutbün min-er-recâi mümeccedün"

mısra'ını târih düşürmüşlerdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild- 8, sh. 435

3) Kevâkib-üs-sâire cild-3, sh. 16

MUHAMMED TÂZİFÎ

Fıkıh âlimi ve kadı (hâkim). İsmi, Muhammed bir Yahyâ bin Yûsuf Rebî' Tâzifî'dir. Künyesi Ebü'l-Berekât olup, lakabı Celâlüddîn'dir. 899 (m. 1494) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Haleb'de doğdu. 963 (m. 1556) senesinde Haleb'de vefât etti.

Muhammed Tâzifî, ilk tahsilini doğduğu yer olan Haleb'de yaptı Ahmed bin Ömer el-Bârizî'den okuyup, icâzet aldı. Şemsüddîn Sefiri, Sem süddîn bin Dühn ve Kâhire'de de Şihâbüddîn bin Neccâr ve başkalarından ilim öğrendi. Şafiî mezhebi âlimlerinden Ebü'l-Bekâ Sâsî'den kırâat ilmini okudu. Hanbelî mezhebi kadısı oldu. Din ve edebiyat ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Babasından sonra, Haleb'de Hanbelî mezhebi kadı vekîlliğinde bulundu. O zaman ondokuz yaşında idi. Hama ve Dımeşk'da kadı vekîllikleri ile Emevî Câmii ve Harameyn idâreciliği yaptı. Daha sonra Mısır'a gitti. Kâhire'de, Hanbelî mezhebine göre hüküm veren Sâlihiyye ve Bâb-ı Şa'riyye mahkemelerinde kadı vekîlliğinde bulundu. Yine Kâhire'de Vakf-ül-eşrâf idâreciliği yaptı. Reşîd, Menzile ve Havran kadısı oldu. Bir müddet sonra kadılıktan ayrılıp Hama'ya gitti. Orada, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden ve evliyânın en meşhûrlarından Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (radıyallahü anh) hayâtını ve menkıbelerini anlatan, Kalâid-ül-Cevâhir adlı eserini yazdı. Şerh-ül-arûd el-Endelûsî de eserlerindendir.

Muhammed Tâzifî, bir şiirinde (özetle) şöyle dedi: "Yâ Rabbî! Hâllerim çok değişti. Rızâna uygun amel yapamadım. Borçlarım, sırtımda bir yük oldu. Kusurlarım günden güne çoğaldı. Üzüntülerim beni istilâ etti. Üzerimdeki sıkıntıları giderecek, senden başka bir sığınak bulamadım. Yâ Rabbî! Beni nefsimin eline bırakma. Yâ Rabbî! Kalbime genişlik ver. Bana sıhhat ve afiyet ver. Günahlarımı affeyle. İşlerimi kolaylaştır. Rabbim! Senin kapına geldim. Duâlarımı reddetme. Yaralanmı saracak olan ancak sensin."

Kalâid-ül-Cevâhir adlı eserinin mukaddimesinde, özetle şöyle dedi: "Kusur ve günahlarını i'tirâf edip, Rabbinin lütfundan af ümîd eden bu muhtaç kul, Muhammed bin Yahyâ'nîn, Allahü teâlâ günahlarını affeylesin. Hayırlarını çoğaltsın. Evliyâsına (sevgili kullarına) doğru yolu gösteren Allahü teâlâya hamd ederim. Onlar eliyle, bütün hayırları ve iyilikleri akıttı. Onları, her türlü kötülüklerden, çirkin işlerden korudu. Kim bunlara uyar, dediklerini tutarsa kazanır. Se'âdete erer. Kim onların yolundan ayrılırsa sapıtır. Felâkete düşer. Kim de onlara sığınırsa, kurtulur, doğru yola girer. Kim de onları beğenmeyip kötülerse, sonsuz felâkete uğrar, helak olur.

Sığınılacak, ancak Allahü teâlâ olduğunu bilen kimsenin hamdetmesi gibi hamd olsun. Hayır ve şerrin, ancak Allahü teâlâdan olduğuna îmân etmiş kimsenin şükretmesi gibi şükr olsun. Allahü teâlânın ni'metleri, ihsânları sayısınca Muhammed aleyhisselâma ve O'nun yakınlarına, salât ve selâm ederim."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 113

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 339

3) El-A'lâm cild-7, sh. 140

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 60

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1353, 1365, 1366

6) Brockelmann Sup-2, sh. 463

MUHAMMED TETÂÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Halîl Tetâî'dir. Tetâ, Mısır'da, Menûfiyye şehri yakınlarında bir köydür. Şezerât'ta bu isim Senâi olarak geçmektedir. Usûl ve ferâiz ilimlerinde büyük bir âlim olan Tetâî'nin lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Vefât senesi Şezerât'ta 937 (m. 1530) olarak bildirilirken, Neyl-ül-ibtihâc'da 940 (m. 1533) senesinden sonra denilmekte, Esmâ-ül-müellifîn'de ise 942 (m. 1535) olarak gösterilmektedir.

Tetâî'nin hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Zamanının âlimlerinden; Senhûrî, Şeyh Dâvûd, Ahmed bin Yûnus Kusentînî, Sıbt-ül-Mardînî ve daha başka âlimlerden

ilim öğrendi. Bilhassa fıkıh, ferâiz, hesâb (matematik) ve usûl ilimlerinde büyük âlim oldu. Mısır'da Mâlikî mezhebi kadılığı vazîfesinde bulundu. Bir müddet bu vazîfeye devam etti. Daha sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendini, tamamen ilme ve kitap yazmaya verdi. Pekçok kıymetli kitap yazdı.

Muhammed Tetâî, ilim ve ameli kendisinde birleştiren büyük âlimlerden idi. Çok fazla ilmi olup, o derecede de ibâdet ederdi. Çok oruç tutar ve çok nafile namaz kılardı, İslâmiyetin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Haramlardan ve mekrûhlardan son derece kaçınırdı, iffet sahibi idi. Ya'nî, insan tabiatının muhtaç olduğu şeyleri, İslâmiyete uygun olarak yapardı. Herkese karşı güleryüzlü ve alçak gönüllü idi. İlim öğrenmek için, pekçok insan onun yanına gelir giderdi. Seyyid Abdürrahîm Abbasî, ondan ilim öğrenen büyük âlimlerdendir.

Kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Behcet-üs-seniyye fî hall-il-işârât-is-seniyye, 2- Tenvîr-ül-makâle fî hall-il-elfâz-ir-risâle li-Yûsuf bin Hasen Tetâî, 3- Feth-ül-celîl fî şerhi Muhtasar-il-Halîl: Mâlikî fıkhına dâir bir eserdir. 4- Şerhu İbn-i Hâcib, 5- Şerh-ül-irşâd li İbn-i Asker, 6- Hıttat-us-sedâd, 7- Hâşiyetü alâ şerh-ıl-mahallî alâ cem-il-cevâmi', 8- Feth-ül-celîl fî halli cevâhiri dürer-il-elfâz-iş-Şeyh Halîl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 194

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 224

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 236

4) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 335, 336

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1628

MUHAMMED TÛNUSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rûmî Tûnusî olup, lakabı Şemsüddîn Megûşî'dir. Tûnus'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 947 (m. 1540) senesi Şa'bân ayında, Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrinin yakınına defnedildi.

Şemsüddîn Megûşî, Tûnus'da yetişti ve oradaki âlimlerden okudu. Buhârî, Müslim, Muvatta' ve Tirmizî'deki hadîs-i şerîfleri, hadîs âlimlerinden dinledi. Şifâ kitabını okudu. Ebü'l-Abbâs Ahmed Endülüsî ve başka âlimlerin derslerinde yetişti. Memleketinin büyük âlimlerinden oldu. İlimde söz sahibi oldu.

Tunus kadıaskerliğinde bulunan, Muhammed Tûnusî, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın hükümdârlığı zamanında, deniz yoluyla İstanbul'a geldi. Sultan tarafından çok i'tibâr ve hürmet gördü. Kendisine maaş bağlandı, İstanbul'daki âlimler arasında meşhur oldu. Çok kimseler gelip dersini dinledi. Hattâ, zamanın kadıaskeri de onu ziyâret edip ilminden faydalandı. Bir müddet İstanbul'daki derslerine devam etti. Emâlî alâ şerh-ış-Şâtıbiyye lil-ca'bûri adlı eseri yazdı. Daha sonra, Sultan'dan özür dileyip, Anadolu'nun kışı ve şiddetli soğuğuna karşı bünye olarak dayanamayacağını arz edip, Mısır'a gitmek için izin istedi. Sultan da ona izin verdi.

Şemsüddîn Megûşî, kara yoluyla 944 (m. 1537) senesinde Mısır'a hareket etti. Haleb'e uğradı. Haleb'de, İbn-ül-Hanbelî ve başka ilim ehli kimseler, ondan kırâat ilmini ve başka ilimleri öğrendiler. Trablus'a, sonra da Şam'a uğradı. Orada çok kimseler ondan istifâde ettiler. Onun; tefsîr, Arabî ilimler, mantık, kelâm, arûz, kırâat, me'ânî, beyân ilimlerinde mütehassıs olduğuna şehâdet ettiler. Alâî bin İmâdüddîn ondan Beydâvî tefsîrini okudu. Kâdı Ma'rûf ve Şihâbüddîn Tıybî de ondan ilim öğrenip icâzet (diploma) aldılar. Talebesi Şihâbüddîn Tıybî, onun seferlerine dâir bir eser yazdı.

İbn-ül-Hanbelî onun hakkında şöyle dedi: "Megûşî, âlim olup, anlayışı çok kuvvetli idi. Zor mes'eleleri kolaylıkla çözer, hiç yorulmazdı." Şemsüddîn Megûşî'nin hafızası çok kuvvetli idi. İlmî mes'eleleri hiç bir kitaba bakmadan, sanki kitaptan okuyormuş gibi hafızasından naklederdi. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Şerh-ül-Metâli', Şerh-ül-Mevâkıf, Şerh-ut-Tevâlî' ve haşiyesi ile birlikte ezberinde idi. Emsali az bulunan bir zât idi. Vefâtında âlimler (özetle) şu sözleri söylediler: "Ey âlimlerin üstadı! Ey her gittiği yerde meyveler verdiren! Senin ayrılığınla insanlar garîb kaldı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-7, sh. 57

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 270

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 501

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 108

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 452

MUHAŞŞÎ SİNÂN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sinânüddîn Yûsuf bin Hüsâm bin İlyâs’dır. Muhaşşî Sinân Efendi diye de bilinir. Babası Şeyh Hüsâmeddîn, Halvetiyye yolunun büyüklerinden olup, Amasya’da medfûn olan Şeyh Habîb. Karamânî’nin halîfelerindendir. 893 (m. 1487) senesinde, Amasya’nın Bedevî köyünde doğdu. 989 (m. 1578) senesinde İstanbul’da vefât etti. Kayınpederi Sarıgürz’ün yaptırdığı mescidin bahçesinde medfûndur.

İlk tahsilini yaptıktan sonra, Amasya Küçük Ağa Medresesi müderrisi olan Emîr Kulu Şemseddîn Efendi’nin hizmetinde bulunup, ondan ilim tahsil etti. Yine Amasya Hüseyniyye Medresesi müderrisi Taşköprülü Muslihuddîn Efendi’den, aklî ve naklî ilimleri beş sene müddetle tahsil etti. Taşköprülü Muslihuddîn Efendi, 919 (m. 1513) senesinde Bursa Sultâniyye Medresesi’ne nakl olununca, o da beraberinde gitti. Daha sonra Sahn-ı semân müderrislerinden olan Muhyiddîn Fenârî’nin talebeleri arasına dâhil olup, ondan Telvîh adlı eseri sonuna kadar okudu. Yedi sene müddetle onun hizmetinde ve ilmî sohbetlerinde bulunduktan sonra, Anadolu kadıaskerliğinden emekli ve Sahn-ı semân müderrisi olan Gürz Seyyidî Efendi’den ilim öğrendi. 924 (m. 1518) senesinde Müftî Ali Efendi’ye talebe olup, ondan da istifâde etti. 926 (m. 1520)’da Kanunî Sultan Süleymân pâdişâh olunca, Kânûnî’nin hocası Hayreddîn Efendi, ilim öğrenen talebelerin faziletli ve zekîlerini topladığı zaman, Şeyhülislâm Ali Efendi’nin talebesi olan Sinânüddîn Yûsuf bin İlyâs’ı da almıştı. 927 (m. 1521) senesinde mülâzim (stajyer) olarak vazîfelendirildi. 928 (m. 1522) târihinde Gelibolu Saruca Paşa Medresesi müderrisliğine, 930 (m. 1524) senesinde Edirne Taşlık Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Uzun müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl olduktan sonra, 938 (m. 1531) senesinde İstanbul’da Dâvûd Paşa Medresesi’ne nakl edildi. 940 (m. 1533) senesi sonlarına doğru Saçlı Emîr Efendi yerine Gebze’de Mustafa Paşa Medresesi’ne ta’yin olundu. 941 (m. 1534) senesinde, Edirne Dâr-ül-Hadîs’inde vazîfelendirildi. 942 (m. 1535) senesinde Sahn-ı semân Medresesi’ne terfi ettirildi. 945 (m. 1538) senesinde Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi’ne nakl olundu. 946 (m. 1539) senesinde Haleb’e kadı ta’yin olundu. Burada iken, Bağdad Beylerbeyi Üveys Paşa’nın teftişine me’mûr edildi. Teftişten sonra Uveys Paşa bu vazîfeden azl olundu. Fakat Sinânüddîn Yûsuf Efendi Haleb’e döndüğü zaman, üveys Paşa’ya Haleb Beylerbeyliği verilmiş olduğunu gördü. Bu sebepten vazîfeden ayrıldı. 951 (m. 1544) senesinde Bursa kadılığına ta’yin edildi. 952 (m. 1545) senesinde Edirne kadılığına, 954 (m. 1547) senesinde İstanbul kadılığına ta’yin olundu. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta’yin olundu. 958 (m. 1551) senesinde bu vazîfeden alındı. Hac ibâdetini yapıp, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin kabr-i şerîfini ziyâretten döndükten sonra, 969 (m. 1561) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-Hadîs’ine müderris oldu. Burada iken kendisine, Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiye yazdığı için “Muhaşşî” denildi. 973 (m. 1565) senesinde Ebüssü’ûd Efendi tefsîrini tamamlayınca, bütün talebeleri Sinânüddîn Yûsuf Efendi’nin yanına mülâzim (stajyer) olarak verildi. 893 (m. 1575) senesinde ihtiyârlığı ve zayıflığı sebebiyle emekli oldu. 989 (m. 1578) senesinde Fâtih Câmii’nde Cum’a namazı kılarken hastalandı. Üç gün sonra vefât etti. Cenâze namazını, Müftî Kâdı-zâde Efendi kıldırdı. Kayınpederi olan Sarıgürz’ün yaptırdığı mescidin hazîresinde (bahçesinde) defn olundu. Anadolu Hisârı’nda iki mescid ve Amasya’da da bir câmi inşâ ettirmişti.

Sinânüddîn Yûsuf Efendi, zamanındaki âlimlerin yükseklerinden, ilim ve irfan sahibi bir zât idi. İlmî üstünlüğü herkes tarafından kabûl edilirdi. Tatlı dilli, güleryüzlü idi. Uzun ömrünü; ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve eser yazmakla geçirmiştir.

Kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Hâşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beydâvî: Çok kıymetli bir haşiyedir. 2- Hidâye’nin muamelât kısmına yazdığı haşiyesi. 3- Şerh-i Mevâkıf, Miftâh, Telvîh ve Tecrîd adlı eserlerin kenarlarına yazdığı ta’lîkâtı.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 248

2) Peçevî Târihi cild-1, sh. 32

MUHYİDDÎN-İ İSKİLÎBÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin babası. İsmi, Şeyh Yavsı Muhyiddîn-i İskilîbî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 920 (m. 1514) senesinde İskilip'de vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Muhyiddîn İskilîbî, âlim ve velî bir zât olup, Molla Ali Kuşçu ve Molla Ali Tûsî'den ilim öğrendi. Sonra da Şeyh Muslihuddîn'in derslerine devam etti. Sonra Şeyh İbrâhim Kayserî'nin sohbetlerinde bulundu. İlim ve edeb öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. Hocasının emriyle halkı irşâda başladı. Ömrü insanları hak yola da'vet ve güzel ahlâkı öğretmekle geçti. Çok kerâmetleri görüldü.

Muhyiddîn İskilîbî hacca giderken, Amasya'da Şehzâde Bâyezîd ile görüştü. Bu görüşmede ona; "Hacdan dönüşte sizi padişahlık tahtına oturmuş buluruz" buyurdu ve öyle oldu. Muhyiddîn İskilîbî, ilmi ve âlimleri çok seven, pâdişâhın takdîr ettiği bir kişi idi. Aralarında kuvvetli bir muhabbet bağı vardı. Bu sebeple kendisine "Hünkâr Şeyhi" lakabı verildi ve öyle meşhûr oldu. Sultan Bâyezîd Hân, onun için, İstanbul'un en güzel yerinde çok güzel bir dergâh yaptırdı ve nice bina ve malı buraya vakfeyledi. Onunla sohbet etmekten çok hoşlandığından, onu saraya da'vet eder, güzel ahlâkından ve tatlı sözlerinden çok istifâde ederdi.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin dergâhı, gelenlerle dolup taşar, ilim ve edeb sahiplerinin yeri olurdu. Vezirler, beyler, kadıaskerler ziyâretinde kusur etmezler, herkes bu zâtın kapısından ilim ve edeb öğrenme imkânını bulurdu. Bu alâka karşısında, Muhyiddîn-i İskilîbî'nin davranışlarında hiçbir değişiklik olmaz, insanların medhetmesi veya zemmetmesi (kötülemesi) hâlini değiştirmezdi. Dünyânın gelip geçici olan mal ve mevkiine önem vermezdi. Her haliyle doğruluğu halkın gönlünde yer etmişti. Güzel ahlâkı ve davranışları ile insanlara örnek oldu.

Şeyh Hacı Çelebi şöyle anlatır: Kardeşim Müeyyed-zâde kadıaskerlik vazîfesinden ayrıldığı sırada, beraberce Muhyiddîn-i İskilîbî hazretlerine vardık. Vazifeden alınmanın üzüntüsü, kardeşimin yüzünden belli oluyordu. Bu sırada Muhyiddîn-i İskilîbî, onun için güzel bir minder döşetip, üzerine de pek süslü bir yastık koydurdu. Buyurdu ki: "Kadıasker iken niceyse, öylece bu minderde otursun ve yastığa da ona göre öylece yaslansın." Kardeşim de bu emri tutup, kadıasker iken nasıl oturuyorsa, öylece oturdu. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî; "Vazifeniz mübârek olsun" buyurdu. Onbeş gün geçmeden Yavuz Sultan Selim Hân'ın fermanı gelerek, tekrar kadıaskerliğe getirildiği ve hemen Edirne'ye gelmesi bildirildi. Müeyyed-zâde, sevinç ve neş'e içinde Edirne'ye gidip, aklından bile geçmeyen ihsânlarla karşılaştı.

Muhyiddîn-i İskilîbî, birkaç ilimde üstün derecede idi. Âlimler onun yanında konuşmaktan çekinirlerdi.

Taşköprü-zâde şöyle anlattı: "Birgün Muhyiddîn-i İskilîbî babama zor bir mes'ele sorup, îzâh etmesini istedi. Babam da bu mes'ele ile ilgili bir kitap yazıp, huzûruna götürüp arz etti. Muhyiddîn-i İskilîbî esere şöyle bir nazar etti ve; "Zamanımız âlimlerinden kimse bu mes'eleyi böyle güzel araştırıp îzâh edemez" buyurdu.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin en büyüt fazileti; Onüçüncü Osmanlı Şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi gibi, insanlara ve cinnîlere fetvâ veren bir oğul yetiştirmiş olmasıdır.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin bir tanıdığının oğlu suç işledi ve yakalanıp hapsedildi. Babası gelip, Muhyiddîni İskilîbî'ye durumu arz etti ve ilgili yerlere başvurarak kurtarılmasını istedi. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî; "Ben bu husûsu onlardan daha büyük bir makama arz edeceğim" buyurarak duâ etti. Cezasını tesbit için, ertesi gün genci mahkemeye çıkarttılar. Da'vâcılar aleyhte konuşacak yerde, o genci affettiklerini söyleyip, üstelik de medh ettiler. Bunun üzerine o genç serbest bırakıldı.

Şeyh Mustafa anlatır: "Yedi yaşında iken şiddetli bir hastalığa tutuldum. Herkes ölecek zannetti. Muhyiddîn-i İskilîbî o günlerde Edirne'ye teşrîf etmişlerdi. Babam beni alıp onun meclisine götürdü. Elinden öptüm ve huzûrunda durdum. Babama beni sordu. Babam da; "Oğlum Mustafa'dır. Şiddetli ve amansız bir hastalığa tutuldu. Duâlarınızı almaya getirdim" dedi. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî buyurdu ki: "Şimdi oğlunu al çarşıya götür. Ona koyun yününden yapılmış bir elbise al ve

giydir. İnşâallahü teâlâ birşeyi kalmaz.” Babam da beni alıp çarşıya götürdü ve onun buyurduğu şeyleri alıp giydirdi. O günden i’tibâren bende o hastalıktan eser kalmadı.”

Ehî-zâde şöyle anlatır: “Birgün Hakîm Çelebi ile biryerde sohbet ederken, söz Muhyiddîn-i İskilîbî’den açıldı. Hakîm Çelebi bana, Muhyiddîn-i İskilîbî hakkında ne düşündüğümü sordu. Ben de hakkında güzel i’tikâd ve hüsn-i zan sahibi olduğumu, fakat ondan bana intikâl eden bir bilgi, bir hâtıra bulunmadığını bildirdim. O zaman bana dedi ki: “Şunu iyi bil ki, o zât Allahü teâlânın sevgili kullarından biridir. Şimdi bu belde de onun temiz rûhuyla tasarruf altındadır. Gönül ehli, onun ma’nevî üstünlüklerinden çok istifâde etmektedir. Aramızda geçen bir hâdise ile, onun ma’nevî hâllerinden birini haber vereyim. Birgün sabah namazından sonra mihrâbda idim. Talebeler ve cemâat, okumak ile meşgûldü. O anda Muhyiddîn-i İskilîbî mescidin kapısından içeri girdi. Elinde, Bayrâmiyye yolunun büyüklerine mahsûs bir elbise vardı. Onu görünce, hürmetle ayağa kalktım. Gelip selâm verdi. Ben de selâmına cevap verdim. Buyurdu ki: “Elimdeki bu elbiseyi size giydirmek için, Efendimiz Muhammed aleyhisselâm gönderdi,” Emre uyup hazırlandım ve elbiseyi bana giydirdi. Onu giyer giymez, bende anlatılması imkânsız ma’nevî hâller ve üstünlükler meydana geldi. Sonra da; “Bu güzel mertebeye kavuşmanızdan dolayı tebrik ederim.

Mübârek olsun” buyurdu. Mescidden dışarı çıktı ve kayboldu. Elbise sırtımda kaldı. Ben, oradakilerin bu hâdiseyi gördüklerini zannettim, iyice dikkat edince, bu hâdiseden kimsenin haberdâr olmadığını ve sâdece ikimizin arasında cereyan ettiğini anladım. Hattâ, Muhyiddîn-i İskilîbî için ayağa kalkışımı bile görmemişlerdi. Bu elbiseyi, parçalara ayrılıncaya kadar giydim ve hâtıra olarak evde sakladım.”

Şeyh Alâüddîn, tasavvuf yoluna girişini şöyle anlatır: “Sultan İkinci Bâyezîd Hân’ın ordusunda bir nefer idim. Ordu, bir zaman küffâr üzerine sefer etti. Dönüşte yolda şiddetli bir soğuk ve yağmur başladı. Bu esnada ben civar bir köyde misâfir olmak istedim. Köylüler beni kabûl etmediler. Gece karanlığında yola koyuldum. Yağmur, gökten bardaktan dökülürcesine yağıyordu. Her taraftan seller akıyordu. Vadi, deniz gibi oldu. Ben, Allahü teâlâya tevekkül ederek ilerledim. Yol üzerinde bir nehirle karşılaştım. Akan sellerle nehir daha da kabarmış, köprüyü de örtmüştü. Sulara girip, önümdeki tehlikeden gâfil olarak, gece karanlığında ilerledim. Sular, atımın ayaklarını örtmeye başlamıştı. O esnada beni boğulma korkusu kapladı. Geri dönmek istedim. Yolu bulamadım, ölümle burun buruna, helak olmaya yüz tuttum, ölümü düşünerek, tövbe ve istiğfara başladım. O esnada yüksek bir ses duydum. O tarafa döndüm. Nûrânî yüzlü bir zâtla karşılaştım. Selâm verdi ve; “Demek yolda kaldınız ve tehlike ile karşı karşıyasınız” buyurdu. Ben de; “Evet efendim” dedim, önüme geçip; “İzimi ta’kib et ve korkma” buyurdu. Ben de izini ta’kib ettim. Köprüyü geçtik. Sular, hayvanların boyuna kadar yükselmişti. O zât, eliyle kenarı işâret etti ve; “Bu yönü ta’kib et, inşâallahü teâlâ kurtulursun” buyurdu. O esnada bir şimşek çaktı, gözlerim kamaştı. Baktığımda bana refakat eden zâtı göremedim. Ta’rîf ettiği cihete gittim. Tehlikeden kurtuldum. Kurtuluşuma sebep olan zâtı çok merak ettim. Ama hiçbir şey öğrenemedim. Bir müddet sonra Edirne’de Nizâmiyye askerlerinin bir mahalledeki ziyâfette toplandıklarını gördüm. Toplanmalarının sebebini sorduğumda; “Buraya, Allahü teâlânın velî kullarından Muhyiddîn-i İskilîbî adında, “Hünkâr Şeyhi” diye meşhûr bir zât gelecek, onu görmek ve sohbetinden istifâde için toplanıyoruz” dediler. Ben de onlara katıldım. Yemekten sonra sohbet meclisi kuruldu. O zâta meclisin hazır olunduğunu bildirmek için gittiler. Bir de ne göreyim? Gelen zât, beni o korkunç gecede tehlikeden kurtaran zâttı. Sohbetin sonuna kadar bekledim. Nihâyet meclis dağıldı. Derhâl o zâtın yanına gidip ayaklarına kapandım ve öptüm. O; “Sen kimsin?” diye sordu. Ben de; “Efendim, falan yerde, karanlık gecede helak olmaktan kurtardığınız kişiyim” dedim. Başımdan geçenleri, nefes nefese, sonuna kadar anlattım. O zâtın çehresi değişti ve anlattıklarımı tasdik etmedi ve; “Hayâl görmeyesin?” buyurdu. Ben de; “Efendim, adım gibi biliyorum, hâdise aynen böyle oldu” dedim. Bana yaklaştı ve; “Yavrum, dediğin doğrudur. Sakın bu hâdiseyi ifşa etme” buyurdu ve ayrıldı. Bundan sonra, bende ilim ve edeb öğrenme arzusu çoğaldı ve tasavvuf yoluna girdim. Muhyiddîn-i İskilîbî’nin talebelerinden olmakla şereflendim.”

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 245

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 576

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 349

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 344

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 277

MUHYİDDÎN MUHAMMED BİN HASEN SAMSÛNÎ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Abdüssamed Samsûnî olup, lakabı Muhyiddîn’dir. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 919 (m. 1513) senesinde Edirne’de vefât etti.

İlk tahsilini, zamanın âlimlerinden olan babasının huzûrunda yapan Muhyiddîn Efendi, daha sonra Mevlânâ Alâüddîn Ali Arabî ismindeki meşhûr âlimin sohbetlerine devam etti. İlim öğrenmek istidâd ve kabiliyetinin pekçok olması ve gayretinin fazlalığı sebebiyle çabuk yetişti. Âlimlerden, zamanında bulunan büyük, zâtlardan oldu. İlk olarak Bursa’da Molla Hüsrev Medresesi’nde vazîfe aldı. Daha sonra, İstanbul’da, Mahmûd Paşa, Edirne’de Taşlık, İznik’de Orhan Gazi, Edirne’de Üçşerefeli, İstanbul’da Sahn-ı semân gibi medreselerde uzun müddet müderrislik yaptıktan sonra emekli oldu.

Emekliliğinden sonra, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından Edirne’ye kadı olarak ta’yin edilen Muhyiddîı Efendi, bu vazîfeyi de çok güzel îfâ etti. Dînimizin emirlerine uygun, son derece âdil hükümler verirdi. 919 (m 1513) senesine, ya’nî vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

Muhyiddîn Muhammed bin Hasen Samsûnî (radıyallahü anh), devamlı ilim ile meşgûl olan ve bu husûstaki gayretlerinin çokluğuyla tanınan bir zât idi. Gece gündüz demez kitap okur, bundan hiç usanmazdı. Dünyâ düşüncelerinden, dünyâya âit işlerden yüz çevirmiş idi. Dünyalık şeylerin hiçbirinde gözü ve gönlü yok idi. Onun yanında altın ile saksı parçasının bir farkı olmayıp, kalb zenginliğine ve yüksek ma’nevî huzûr ve saadete sahip idi. Görünüş i’tibâriyle, dünyalık malı mülkü yoktu ve olmasını da istemiyordu. Ama her hareketi, dînimizin emirlerine tam uygun olduğu için, onun her hâli pek kıymetli ve bu bakımdan büyük ma’nevî servete sahip idi.

Fakirleri, ihtiyâç sahiplerini kendi nefsine tercih eder, onların yardımlarına koşardı. Kendisi az bir şeyle idâre eder, fazlasını ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Tasavvuf ehlini çok sever, onlara elinden gelen yardımı yapmaktan büyük lezzet alırdı. Kendisini adetâ onlara hizmetçi eylemiş idi. Onlara yardım etmek uğruna, kendisi az yer, hattâ açlığa sabrederdi. Kanâat ve tahammül sahibiydi.

Seyyid Şerîf Cürcânî’nin Şerhu Miftâh ve Şerh-ut-Tecrîd isimli eserleriyle, Sa’düddîn-i Teftâzânî’nin Telvîh isimli eserine haşiyeler yazmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 332

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 312

3) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 38

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 94

5) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 341

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 196

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 227

8) Keşf-üz-zünün sh. 347, 497, 1765

MUHYİDDÎN MUHAMMED HÜSEYNÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed Hüseynî olup, lakabı Muhyiddîn’dir. Seyyid olup, Hazreti Hüseyn’in soyundan olduğu için, Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Engürü (Ankara) nahiyelerinden birinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 947 (m. 1540) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Muhammed Hüseynî (radıyallahü anh); Yûsuf Germiyânî, Mevlânâ Muhammed Kocavî ve Birgivî-zâde Muhslihuddîn gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenerek yetişti. Bunlar gibi daha nice âlimden ders aldı. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, Aydınlı Bâlî Efendi’nin mu’îdi (yardımcısı, ders vekîli)

oldu. Bâlî Efendi'nin yanında zâhir ve bâtın ilimlerinde yüksek derecelere kavuştuktan sonra, icâzet almakla şereflendi.

İlim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten sonra; Ankara, Merzifon ve Tokat medreselerinde müderrislik yaptı. Bundan sonra Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın şehzâdelerinden Şehzâde Muhammed'in hocası oldu. Lüzumlu olan ilimleri ona öğretip, o temiz şehzâdeyi, zâhir ve bâtın halleriyle süsledi. Şehzâdenin ilim tahsili tamam olmak üzere iken hastalanan Muhammed Hüseynî, 947 (m. 1540) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Muhammed Hüseynî; âlim, âbid (çok ibâdet eden), hilm sahibi (yumuşak huylu) bir zât idi. İ'tikâdı sağlam olup, Ehl-i sünnet i'tikâdında idi. Çok cömert idi. Fakirleri, ihtiyâç sahiplerini düşünür, onlara elinden geldiği kadar yardımda bulunurdu.

Usûlüne uygun olarak emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunur, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını hatırlatırdı. Hakkı, doğruyu söylemekten çekinmez. Allahü teâlânın rızâsını herşeyden önde tutardı. Doğru yolda bulunanlara cenâb-ı Hakkın kelâmını, emirlerini hatırlatır, bâtıl, bozuk yolda olanlar ile ise görüşmekten son derece sakınır, onlarla beraber olmaktan kaçınırdı, İ'tikâdı bozuk olanlarla görüşmekten, yırtıcı arslandan kaçar gibi kaçardı. Aklı ve zekâsı fevkalâde idi. Parlak zekâ ve yüksek anlayış sahibi idi. İlim öğrenmek ve öğretmek husûsundaki gayretleri pekçok olup, bu husûstaki hayrat ve hasenatı, kendi kasabasında yaptırdığı câmi ve mekteb, onun bu gayretlerine şâhiddir.

Tefsîr ilmindeki ihtisası da pekçok olan Muhammed Hüseynî, bu ilim usûlüne dâir bir de kitap yazmıştır. Bundan başka, Hidâye'ye ve Sadr-uş-şerî'a'nın ba'zı risalelerine şerh ve ta'lîkleri vardır. Bu eserleri müsvedde hâlinde kalmış olup, basılmamıştır.

Mevlânâ- Muhammed Hüseynî Efendi'nin bir oğlu olup, aynı zamanda talebelerinin yükseklerinden olan Seyyid Şemseddîn Ebû Muhammed Ahmed Efendi'dir. Bu zât, 932 (m. 1525) senesinde doğdu, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Babasının vefâtından sonra; Mültekâ kitabının sahibi olan yüksek âlim Halebî İbrâhim'den, Arab Çelebi diye meşhûr olan Mevlânâ Şemseddîn Ahmed'den, Celâl-zâde diye meşhûr olan Molla Sâlih'den, Şakâyık-ı Nu'mâniyye sahibi olan Taşköprü-zâde diye meşhûr Ahmed Efendi'den ve bunlar gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. 963 (m. 1555) senesinde, Bursa'da Veliyyüddîn-zâde Medresesi'ne, yedi sene sonra da, yine aynı yerde bulunan Kaplıca Medresesi'ne müderris oldu. Bundan dört sene sonra hacca gidip, hacdan sonra mücavir olarak orada kaldı. Bir sene sonra, ya'nî 975 (m. 1567) senesi Muharrem ayında, Mekke-i mükerremede mücavir iken vefât eyledi. Cennet-ül-mu'allâ kabristanında medfûndur.

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 343

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 493

MUHYİDDÎN NİKSÂRÎ

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Hasen Niksârî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1460) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ türbesi yanına defnedildi.

Muhyiddîn Niksârî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, önce Molla Hüsâmeddîn-i Tokâdî'den, sonra Fenârî-zâde Yûsuf Bâli ve Molla Yegân'dan dînî ve Arabî ilimleri öğrendi. Tecvîd ve kırâatta üstâd oldu. Fen ilimlerini Kâdı-zâde-i Rûmî'nin talebesi, büyük âlim Molla Fethullah Şirvânî'den tahsil etti. İsfendiyaroğlu İsmâil Bey, Kastamonu'da yaptırdığı medreseyi Molla Muhyiddîn Niksârî'ye verdi ve üçyüz cild kitap vakfetti. Muhyiddîn Niksârî, bir süre burada ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçtiğinde, Muhyiddîn Niksârî'nin din ve fen ilimlerindeki üstünlüğünü duydu. Bunun üzerine onu İstanbul'a da'vet etti. Muhyiddîn Niksârî, bu sûretle İstanbul'da va'z ve tedris (ders okutma) hayâtına başladı. Cum'a günleri tefsîr dersleri verdi. Ba'zen Ayasofya Câmii'nde, ba'zan da yeni yaptırılan Sultan Bâyezîd Câmii'nde va'z verdi ve tefsîr de okuttu. Ayasofya'daki tefsîr derslerinde Sultan İkinci Bâyezîd Hân da hâzır bulunurdu. Bu câmide Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini tamamlayınca, talebelerine ve cemâate dönüp şöyle buyurdu: "Allahü teâlâdan Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini okutma işini tamamlamam için bana mühlet vermesini niyaz etmiştim. Allahü teâlâya hamdü senalar olsun ki, duâm kabûl oldu, dersimi tamamladım. Şimdi duâm odur ki,

ömrüm îmân ile son bulsun. Son nefesimde Kelime-i şehâdeti söyliyerek rûhumu teslim edeyim. Sonra gönülden duâda bulundu. Orada bulunanlar hepbir ağızdan âmin dediler. Muhyiddîn Niksârî, evine varınca hastalandı. Çok geçmeden de vefât etti.

Muhyiddîn Niksârî, güzel ahlâk sahibi ve kanaatkar bir zât idi. Ömrünü nefsi ile mücâdelede geçirdi. Dindarlığı ve zâhidliğiyle şöhret buldu. Birçok kitap yazan Muhyiddîn Niksârî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ta'lîkât alâ Tefsîri Beydâvî, 2- Tefsîr-i sûre-i Duhân: Bu eserini Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a hediyye etti. Bu eseriyle âlimler tarafından övüldü.

3- Hâşiye-i Sadr-üş-şerî'a, 4- Hâşiye-i îzâh fil-me'ânî el-Müsemma bi îşah, 5-Tefsîr-i sûre-i İhlâs, 6- Haşiye alâ şerh-i Akâid-i Nesefiyye, 7- Hâşiye-i şerh-i vikâye, 8- Şerhu kasîdet-il-Emâlî, 9-Caymînî Haşiyesi, 10- Şerhu Fevâid-i Hassa.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 196

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 9

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 23

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 218

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 155

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 211, 450 cild-2, sh. 1146, 1178

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 291

MU'ÎD-ZÂDE (Molla Muhammed bin Abdülazîz)

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Abdülazîz olup, Maraşlıdır. Mu'îd-zâde diye tanınır. Baba ve dedeleri de zamanlarının âlim ve fâzıl zâtları olup, sülâleleri Âl-i Bektût (Bektûtoğulları) diye tanınır. Bunun için Mu'îd-zâde Muhammed Efendi'nin bir nisbeti de Bektûti'dir. 922 (m. 1516) senesi Receb ayında, Eshâb-ı Kehf'in beldeleri olan Tarsus'ta doğdu. 983 (m. 1575) senesi Zilhicce ayında, Kudüs kadısı iken vefât etti. O sırada bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden ve fazilet sahibi yüksek zâtların meşhûrlarından idi. Vefâtına, "Vah, yazık Bektûtoğullarına" ma'nâsına gelen; "Hayf İbn-i Bektût'a" cümlesi târih düşünmüştür.

İlk tahsilini doğum yeri olan Tarsus'ta, o beldenin âlimlerinin derslerine devam ederek yaptı. Mu'îd-zâde, dînimizin temel bilgilerini öğrendikten ve tasavvufda bilgi sahibi olduktan sonra, Anadolu'da yetişen âlimlerin yükseklerinden olan; Mi'mâr-zâde ve Sinân efendilerin derslerine devam etti. Bunların ders ve sohbetlerinde kemâle geldi. Bundan sonra, yine büyük âlimlerden olan ve pâdişâh hocalığı yapmış olan Hayreddîn Efendi'nin ders verdiği âsitâneye (dershâneye, dergâha) girdi.

Bu büyük âlimlerin sohbet ve hizmetlerinde bulunmakla, üstün gayret ve azmi ile, istidâd ve kabiliyetinin yüksekliği ile, asâletine uygun olarak çok güzel şekilde yetişip kemâle gelen Mu'îd-zâde Efendi, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ilk olarak Edirne'de İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Câmi-i Atîk ve Kepenekçi medreselerinde müderrislik yaptı. 971 (m. 1563) senesi Safer ayında, Pîrî Reîs yerine Bursa'da Manastır Medresesi'ne, dört sene sonra Cemâzil-evvel ayında, Edirne'de bulunan Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne ta'yin olundu. Bu medreselerde altı sene vazîfe yaptıktan sonra, 980 (m. 1572) Rebî'ul-âhır ayında, Akyazılı Sinân Çelebi yerine Şam müftîliğine ta'yin olundu.

O civarın, ilim ve fazilet kaynağı en yüksek âlimi olarak ders ve fetvâ vermek hizmetini üç sene müddetle çok güzel bir şekilde îfâ etti. 983 (m. 1575) senesi Receb ayında Kudüs kadılığına ta'yin olundu. Aynı senenin Zilhicce ayında âhıret âlemine irtihâl etti. Onun vefâtıyle boşalan vazîfeye, Mazlûm Melek diye tanınan Ahmed Çelebi ta'yin olundu.

Mu'îd-zâde Muhammed Efendi, ilim deryasının gayretli ve mahir bir dalgıcı idi. Aklî ve naklî ilimlerde ihtisas sahibi idi. Edebli, faziletli, kâmil bir zât idi. Şiir söylemek ve güzel yazı yazmakta da çok kabiliyetli idi. İlmi ve irfanı ile bid'at karanlıklarını aydınlatan bir nûr misâli idi. Fetvâları güvenilir ve sağlam, suâllere verdiği cevaplar tatmin edici ve anlaşılır idi. Gayet fasîh ve belîğ konuşan bir zât idi. Arabî lisânının inceliklerine hakkıyla vâkıf idi.

İlimleri nakletmekte kendisine i'timâd edilir sağlam bir kaynak idi. Akıl, zekâ ve hafızası pek kuvvetli idi. Kendisi, en sağlam, güvenilir ve faziletli bir âlim olarak tanınırdı.

Kâdı Beydâvî tefsîri ile Keşşâf tefsîri arasında bir mukayesesi, Hidâye ve Miftâh-ül-ulûm isimli eserlere ilâveleri vardır. Fetvâlarından bir kısmı, Şam mahkemesinde muhafaza edilmektedir. Kitaplarında; "Gece-gündüz Allahü teâlâya duâ edip yalvaran Muhammed bin Mu'îd (Abdülazîz) el Kadirî el-Bektûtî el-Mer'âşî" ma'nâsına gelen; "Ed-dâ'î bil-gadâti vel-aşiyyi, Muhammed bin Mu'îd el Kadirî el-Bektûtî el-Mer'âşî" beytini imzâ olarak kullanır, kitaplarının dışına bu beyti yazardı.

Mu'îd-zâde Muhammed Efendi'nin talebelerinden biri şöyle anlatır: "Birgün Muhammed bin Abdülazîz'den Şerh-i Akâid okurken, konu kabir azâbının izahına gelmiş idi. Hocam kabir azâbının hak olduğunu vesîkaları ile çok güzel izah etti. Orada bulunanlardan biri, kabir azâbını inkâr etti. Kabir azâbının olmadığını kuvvetli delîllerle izah edebileceğini söyledi. Hocam buna üzüldü ise de, bir cevap vermedi. Bu konuşmadan kısa bir zaman geçtikten sonra, o kimse, Mer'aş'ın yakın bir köyüne gitmek için yola çıktı. Köye giderken, yolu bir kabristana uğradı. Eski bir kabrin başında durdu. Baktı ki, kabire açılan bir delik var. Elini bu delikten kabre soktu. Sokması ile beraber feryada başlaması bir oldu. "Yandım, ölüyorum, elimi kurtarın!" diye avaz avaz bağırıyordu. Yanında bulunan yol arkadaşları donup kaldılar. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Hiçbiri ne yardıma, ne de bir söz söylemeye kadir olamadı. Kabir azâbını inkâr eden o kimse; "Ben kabir azâbının hak olduğuna inandım, önceki bozuk i'tikâdıma tövbe ettim" dedi ve kolunu kabirden çıkardı. Baktılar ki, elinde ve kolunda yanık izleri vardı. Yanında bulunanlar anladılar ki, bu hâl, o inkarcı kimseye bir ders ve ibret olarak meydana gelmiş idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 254

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 121

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 236

MUSLİHUDDÎN EFENDİ (Dimitrofçalı)

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Sınır boylarında yetişerek, Rumeli'de İslâmiyetin yayılması için gayret gösteren gâzi dervişlerdendir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 982 (m. 1575) senesinde Dimitrofça'da vefât edip, orada defnedildi.

Muslihuddîn Efendi, ilim tahsilinden sonra, memleketinde san'at ile meşgûl oldu. İnsanlara bildiklerini öğretir, yanlışlıkları düzeltir, garîb ve kimsesizlere yardımda bulunur, herkese iyilik ederdi. Soğuk bir kış gününde, çoluk-çocuğunun maişetini te'min ettiği dükkânında çalışırken, bir kadın ve iki çocuğunun yoldan geçtiğini gördü. Çocukların hâline çok acıdı. Garîblerin üşüdükleri, yürüyüşlerinden belli oluyordu. Hemen peşlerinden koşup; "Bre kadın, bu garîbleri bu kış gününde sokağa döküp de nereye gidiyorsun?" dedi. Çaresiz kadın, iki gözü iki çeşme ağlayarak; "Bu garîblerin babaları kısa bir zaman önce vefât etti. Yakınımızda bulunan bir zâlim de, eline geçirdiği sahte hüccetle (senetle), yetimlere babalarından miras kalan çiftliği elde etmek istedi. Bu kış günü bizi ta'ciz ediyor" dedi. Kadıncağız bunları anlatırken, hasmı da geldi. Muslihuddîn Efendi, adama çıkışıp; "Behey adam, bu garîbleri niçin incitirsin? Senin gibi kimseler, yardım edecek yerde, bu fakirleri incitirse, kimden merhamet beklenir?" dedi. O adam da, kendisini savundu. Muslihuddîn Efendi, onları kadıya götürdü. "Resûlullah (aleyhisselâm) hürmetine bu kadıncağızın işlerini hallediverin" dedi. Hüccetler karşılaştırıldı. Adamın yalan söylediği anlaşıldı. Elindeki hüccet (senet) alınıp yırtıldı. Yetimler için yeniden hüccet yazıldı. Muslihuddîn Efendi, yetimlerin ihtiyâçlarını görüp köylerine gönderdi. Kadın ve çocuklar, yana yakıla duâ ettiler. O gece Muslihuddîn Efendi rü'yâsında Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) görmekle şereflenip, Hazreti Ali'nin terbiyesi ile müşerref olarak, aynı yola hizmet etmesi işâret edildi. Sabahleyin yol hazırlığı yapıp, yanına bir yol arkadaşı da bularak, Çelebi Halîfe'nin halîfesi ve dâmâdı Sünbül Sinân Efendi'nin halîfesi, Saraylı Aynî Dede'nin yanına gitti. Yıllarca onun hizmetinde bulunup, ilim ve feyzinden istifâde etti. Ahlâkını, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ahlâkına uydurmak için çalışıp, yüksek makamlara kavuştu. Sofyalı Bâlî Efendi'yi görmek için hocasından müsâade istedi.

Ancak, bir başka zâta gitmesine müsâade edildi. Hocasının bildirdiği zât için istihâreye yattı. Rü'yâda bildirilen usûl dâhilinde hazırlıklarını yapıp, yanına aldığı yol arkadaşı ile

birlikte, gitmesi emredilen zâtın bulunduğu Dimitrofça kasabasına vardı. Câmi önünde konakladı, İki-üç gün orada kalıp, ibâdet ile meşgûl oldu. Aradığı zâtı bulamadı. Câmiden ayrılıp çarşıya vardı. Dükkânlardan birinde, ölü gibi duran bir zâta gözü takıldı. Adetâ mıknatısın demiri çektiği gibi, ihtiyâr onu yanına çekti. Dükkâna varıp selâm verdi. O zât selâmını alıp; “Hoş geldin, Muslihuddîn Efendi, sen gelince bizim gitmemiz îcâbeder” dedi. Muslihuddîn Efendi de; “Ben, ülfet ve sohbete, sizden istifâde ümidiyle geldim. Ayrılık arzusuyla gelmedim” dediyse de, o mübârek zât; “Elbette sizin gelmeniz, bizim gitmemizi îcâbettirir” buyurdu. Bir iki gün içinde de oradan ayrılıp gitti. Muslihuddîn Efendi, Dimitrofçayı vatan edinip, ailesini ve çocuklarını getirdi. Yıllarca orada insanlara feyz saçtı. Çevre kasaba ve köylerden birçok talebe geldi. Vakitlerini tâat ve ibâdetle, kıymetlendirdi. Onu sevenler, Velî Bey Câmii yakınlarında bir dergâh inşâ ettiler. Orada yüzlerce insan ilim öğrendi. Kalblerini tasfiye ve nefslerini tezkiye edip, nice makamlara yükseldiler. Nice garîbler, dertliler, Muslihuddîn Efendi’nin mübârek duâları ile dertlerinden kurtulup sıhhat ve afiyet üzere yaşadılar.

Hâl ve kerâmetlerinden ba’zıları: Şikloş kasabasından Derviş isminde bir hattâta bir cinnî musallat olmuştu. Gidip Muslihuddîn Efendi’ye hâlini arzetti. Muslihuddîn Efendi; “Eğer sen burada iken cinnî gelirse bana göster” buyurdu. O kimse de, birkaç gün orada kaldı. Cinnî hiç gelmedi. Hâlini Muslihuddîn Efendi’ye arzetti. O da bir duâ yazıp verdi. “Bunu üzerinde taşırsın, İnşâallah gelmez” buyurdu. O kimse Şikloş’a geri döndü. Bir hafta sonra o cinnî kapıda göründü. İçeri giremiyordu. Oradan; “Bre zâlim, ben sana neyledim ki, beni şikâyet ettin?” dedi. Adamcağız, utanç ve korkusundan bir şey diyemedi. Sonra cinnî, “Âh!” deyip feryâd ederek gitti. Onbeş gün sonra tekrar göründü. Daha sonra hiç görülmedi.

Talebelerinden Hasen Hoca anlatır: Birgün Muslihuddîn Efendi’nin huzûruna gâzî-levend kılığında bir kimse geldi. Bir miktar sohbetten sonra gitti. Muslihuddîn Efendi; “Levendi gördünüz mü? O yedilerdendir dedi. Muslihuddîn Efendi’nin de yedilerin reîsi olduğu söylenirdi. Pâdişâhlar, paşalar, uç beyleri ondan istimdâd eylerdi. O da, gönlü cihad aşkıyla yanan gazilerin yardımına koşardı.

Talebelerinden Hüseyn Dede anlatır; Gâzî Hasen Paşa’nın kâfirlerle yaptığı savaşta muvaffak olmasından sonra, tebrik için Gurgurofça’ya gittim. Sohbet esnasında; “Korşik mel’ûnunun askerini nasıl bozdun?” diye sorunca şöyle dedi: “Mel’ûnun hezimeti günü gecesinde, bir miktar istirahat etmek niyetiyle, kalkanıma dayanıp uyudum. Rü’yâmda, doğudan kalabalık bir asker topluluğu çıkıp üzerime doğru geldi; “Ne duruyorsun, haydi sen de gel, kâfirlere karşı cihâd edelim” dediler. O ânda uyanmamla ayağa fırlamam bir oldu. Görenler hayretle yüzüme baktılar. Sabaha kadar lüzumlu işleri görüp, savaş tedâriki yaptıktan sonra, sabaha karşı düşman üzerine hücum ettik. Allahü teâlânın yardımı ile zafer nasîb oldu. Kâfir askeri yenilip, kumandanları Korşik esîr alındı.”

Bu hâdise’yi, Muslihuddîn Efendi daha önce Hüseyn Dede’ye haber vermişti. Hüseyn Dede bu hâdiseyi şöyle anlatır: “O sıralarda Sâkmâr önlerindeki İslâm askerlerinin hâlinin ne olduğunu düşünür, meraklanırdım. Bir gece rü’yâmda, Muslihuddîn Efendi’yi gördüm. Câminin bahçesi önünde silâh kuşanmış, savaşa gidecek bir hâldeydi. Bu sırada pür-silâh bir grup asker ortaya çıktı. “Bunları Şâkmâr’a gönderelim. Oradaki askerlere imdâda gitsinler” dedim. Kabûl etmedi. “Onlar rahattırlar, istersen bak da gör” deyip işâret etti. Ben de işâret ettiği yere dönünce, oradaki askerlerin ne kadar rahat olduklarını gördüm. “Ama Hasen Paşa’ya imdâda gidelim” deyip, beni de yanlarında götürdüler. Sonra da; “Kâfirin Hasen Paşa tarafından yenilmesi muhakkaktır, inşâallah” buyurdu. Birkaç gün sonra Korşik’in yenilip esîr olduğu haberi geldi.

Dimitrofçalı Dürrî Efendi anlatır: “Gençliğimde ağır hasta olmuştum. Yakınlarım benden ümitlerini kesmişlerdi. Rahmetli annem, son çâre olarak, gidip Muslihuddîn Efendi’den duâ istemiş, o da duâ edip bir kâğıda da duâlar yazarak vermiş. Annem daha eve gelmeden, bedenime kuvvet geldi. Kalktım, abdest alıp namaza durdum. Bu sırada annem geldi. Beni namazda görünce aklı başından gitti. Allahü teâlâya nasıl hamdedeceğini şaşırdı. Muslihuddîn Efendi’ye öyle içten duâ etti ki, ta’rîfe sığmaz. O mübârek zâtın büyüklüğünü yakînen öğrenip, ona hizmet edenlerden olduk.”

Dimitrofçalı Gaybî Efendi anlatır:

“Babamın çocukları, doğduktan birkaç ay sonra ölürlermiş. Ben doğunca, dedem; Muslihuddîn Efendi’nin huzûruna varıp; “Kızımın evlâdı yaşamıyor. Şimdi de bir oğlancığı oldu. Hayır duânızı beklerim” demiş. Muslihuddîn Efendi duâdan sonra; “Adını Gaybî koy, inşâallah yaşar” buyurmuş. İsmimi Gaybî koymuşlar, elhamdülillah elli yaşındayım.”

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Zigetvar seferi esnasında kaleyi kuşatınca, Pertev Paşa da Küle kalesini kuşatıp, yeterince top ateşine tuttu. Zafer müyesser olmadı. Muslihuddîn Efendi, Dimitrofça'dan talebelerini toplayıp, Küle'ye doğru yola çıktı. Varıp, birkaç gün içinde Küle'nin işini hallettiler. Muslihuddîn Efendi'nin oraya ulaştığı gün, asker arasında zafer haberi yayılmıştı. Askerin ma'neviyâtı çok yükselmişti. Askerler, daha kale alınmadan birbirlerini tebrik ediyorlardı. Muslihuddîn Efendi, fetihten sonra Hüseyn Dede'ye; "Hemen bir (atlı) araba bul, öğleyin çıkıp Zigetvar gazâsına yetişelim!" diye tenbîh etti. Hüseyn Dede, arayıp taradı, münâsip birşey bulamadı. Bütün arabacılar, askere erzak ve silâh yetiştirmekle meşgûldü. Gelip Muslihuddîn Efendi'ye durumu arzetti. Muslihuddîn Efendi; "Ne yapıp yapmalı, bir araba bulmalıyız. Bütün erenler, gazâya çıktılar" dedi. Hüseyn Dede, yeniden araba aramaya çıkıp, ikindiye doğru bir araba buldu. O gece Travnik kasabasına vardılar. Ertesi günü ikindi saatine doğru, o havâlideki nehre vardılar. Ancak yakında konak yeri olmadığı, bir düşman saldırısından'da korkulduğu için, köprüden geçmeyip yukarıdan dolaştılar. Cum'a günü seher vakti kalkıp, Şikloş'a Cum'a vaktinden sonra yetiştiler. Oradan da sevenleri yanlarına katılıp, akşama doğru pâdişâhın ordusuna ulaştılar. Ertesi gün savaş alanına vardılar. Çok geçmeden hisar tutuştu, yanmaya başladı. Bir müddet sonra da İslâm bayrağı Zigetvar kalesi burçlarında dalgalandı.

Gargarofça kasabasından Koca Şa'bân adlı bir sipâhi anlatır: Terzi Sûfî nâmında sâlih bir kimse ile beraber Zigetvar seferine katıldık. Sirem sancakbeyi, Bâlî Bey'in yanında karakol hizmetinde idik. Çevreyi kontrol ettikten sonra, sahrada uykuya daldık. Bir müddet sonra Terzi Sûfî gelip; "Gel Şa'bân Bey, hücuma katılalım, inşâallah hisar fetholunur" dedi. Ben de latife edip; "Düşte görmüşsen hayrola" dedim. O da; "İnşâallah olur. Ak abalı dervişler gelip, hisarı ateşe verip içeri girerler, hayır alâmetidir" dedi. Abdest alıp yola revân olduk. Kaleye doğru yaklaştığımızda, askerlerin herbirinde bir başka sevinç vardı. "Muslihuddîn Efendi geldi. Kalenin fethini haber verdi" diyorlardı. Biz yürüyüşe devam ettik. Bu sırada, hisarın alev alev yanmakta olduğunu gördük. Hep beraber hücum edip, fetihten ümitsiz iken, o gün kaleyi ele geçirdik.

Medresede ilim öğrenmiş bir kimse Dimitrofça'ya hatîb olarak geldi. Orada yerleşmeye karar verip, bu arzusunu izhâr etti. Kasabalı da, ilim ehline rağbetlerinin çokluğundan dolayı, ona bir kız bulup, düğün için zaman tesbit ettiler. Muslihuddîn Efendi, hatîbin işleriyle ilgilenen Hacı Hasen Efendi'nin dükkânına uğradı. Düğünü ne zaman yapacaklarını sordu. O da; "Falan Cum'aya kadar zaman verildi" dedi. Muslihuddîn Efendi; "Hayır, bu iş bu Cum'aya tamamlanmalı, değilse müyesser olmaz" buyurdu. Bu söze uyup, düğünü yaptılar, öbür hafta içinde, hatîbin önceki hanımından olan kızı vefât etti. Muslihuddîn Efendi'nin kıymetini anlayamamış olan hatîb efendi; "Eğer o gün düğünüm olmayıp, kızım vefât etmiş olsaydı; burada kalmaya gönlüm râzı olmaz ve evlenmezdim. Hakkın takdîri böyle oldu" dedi. Daha sonraları hatîb Muslihuddîn Efendi'yi bir hâdise için üzüp kalbini kırdı. O anda yere düşen hatîbi sedyeyle götürdüler. Kırk gün zahmet çekti. Tövbe ettikten sonra, Muslihuddîn Efendi'nin hayır duâsı ile yatağından kalkabildi.

Hoca Paşa adlı bir talebesi anlatır: Günahlar içerisinde yuvarlanıp, kötülerle düşüp kalktığım günlerden birinde rü'yâmda, Muslihuddîn Efendi yanıma geldi. Tabanıma öyle bir değnek vurdu ki, acısı tepeme kadar çıktı. Sabah olunca, tabanımın acısıyla bir merkebe binip, Dimitrofça'ya, Muslihuddîn Efendi'nin huzûruna vardım. Beni görür görmez; "Ey zavallı, seni döven ben değildim. Başka bir kimseydi" deyince, hayretimden dona kaldım. Aklım başıma gelince, tövbe edip, Muslihuddîn Efendi'nin talebesi oldum.

Talebelerinden Hacı Veys Efendi anlatır: "Bir gece rü'yâmda, câmi bahçesinde geziyordum. Muslihuddîn Efendi bir köşede oturmuş, uzun boylu acâib bir kimse ile sohbet ediyordu. Bir ara; "Yarın oruçlu olmak lâzımdır" sözünü yüksek sesle söylediğini duydum. Muslihuddîn Efendi de; "Oruçlu olmak gerektir" dedi. O sırada uyandım. Fecr ağardıktan sonra, sabah namazı için câmiye gittim. Namazdan sonra Hüseyn Dede'yi buldum. O sırada bir çocuk gelip, Hüseyn Dede'ye; "Efendi seni ister, gel hemen gidelim" deyip beraberce gittiler. Giderken Hüseyn Dede bana; "Sen dükkânda meşgûl ol. İnşâallah şimdi gelirim" demişti. Gidip dükkânda bekledim. Çok geçmeden geldi. "Ne haber getirdin?" deyince; "Efendi bugün oruç tutmamızı buyurdu. Senin de oruç tutmanı söyledi" dedi. O gün ben de oruç tuttum. (Nafile ve Ramazan oruçlarına öğleden bir saat önceye kadar niyet etmek caizdir.) Bu işin sırrını, Muslihuddîn Efendi'den kaç defa öğrenmek istemişsem, hepsinde de bir mâni çıktı. Bir türlü söylemek mümkün olmadı. Öyle ki, vefâtına kadar bu işin peşine düştüm. Ama bir türlü öğrenmek nasîb olmadı."

Hüseyn Dede anlatır: “Muslihuddîn Efendi’nin oğlu Mahmûd Bey, bir gemi tedârik etti. Birkaç kişi ile dergâha odun getirmeye niyet etti. O civarda sancakbeyi olan Bayram Bey, Dimitrofça’da bir hamam yaptırıyordu. Hamama kireç te’min etmek için bu gemiyi aldı. Durumu Muslihuddîn Efendi’ye arzettiklerinde; “Gidip söyleyin, bizim işimize mâni olmasın” dedi. Ancak Bayram Bey, işinden vazgeçmedi. Muslihuddîn Efendi, onun bu hâline çok üzülüp; “İnşâallah muradına eremez” dedi. Allahü teâlânın hikmeti, Bayram Bey hamamı tamamlayıp ateş yaktırdı, ilk önce kendi girmeyi arzu edip, sıhhatli bir şekilde hamama girdi. Birkaç adım atmadan dermanı kesilip, orta yere çöktü kendinden geçip bayıldı. Tellak gelip su serpti. Biraz ayılır gibi olduysa da, çok geçmeden oracıkta rûhunu teslim etti.”

Yine Hüseyn Dede anlatır: “Birgün Muslihuddîn Efendi, bu fakiri çağırttı. Yanına vardım. Bir parça kâğıt çıkartıp elime verdi. “Al şuna yaz. O ısmarladığın iş olmadı. Erenler çarkı başka tarafa döndürdüler, inşâallah hayırola” dedi. Yazdığım bu sözler, bana acâib geldi. Gençliğin verdiği cahillikle; “Efendim, bunun aslı nedir?” diye sordum. “Tur Ali Bey, Belgrat sancakbeyliğini taleb ederdi. Ama başka tarafa saldılar” cevâbını verdi. Belgratlı Münîrî Efendi anlatır: “Muslihuddîn Efendi, her sene Kurban Bayramı’ndan önce öksüzleri toplar, kimisine ayakkabı, kimisine elbise alı verir, onları gözetirdi. O senenin Zilhicce ayının sekizinci günü, öksüzlere alacaklarını alıp, topluca hamama götürdü. Hamamda, Üstâd Oruç nâmında bir tellak vardı. Aynı zamanda berberlik de yapardı. Muslihuddîn Efendi: “Üstâd Oruç, şu oğlancıkların da gönüllerini hoş et ki, son bir işimizi daha görmüş olasın” dedi. Çocukların traş işi bitince, hepsini yanına alıp gitti. Ertesi gün sabah namazını kıldıktan sonra, gün doğarken Hakkın rahmetine kavuştu. 982 (m. 1575) yılı Zilhicce ayının dokuzuncu (Arefe) günü idi. Talebelerinden Dimitrofça’da hatîblik yapan Gaybî Efendi, vefâtına târih düşürüp, şu kıt’ayı söyledi:

Kutb-i âlem cihanı terk etti,
Müddet-i ömrü çünkim oldu tamam.
Oldu bu gaybiyâ ona târih,
Yâ ilâhî, ola behişt (Cennet) makamı. (982)

Muslihuddîn Efendi’nin birçok talebesi vardı, icâzet verdiklerinin en meşhûrları; Timeşvarlı Veli Dede, Muslihuddîn Dede, Bâlî Dede, Hasen Hoca, Hüseyn Dede ve bir başka Hasen Hoca idi. Bu mübârek kimseler, Timeşvar ve Belgrat gibi serhat boylarında gazilere yardım ederler, ahâlinin müslüman olmasına gayret ederlerdi. Onlardan birinin asker arasında mevcûdiyetinin hissedilmesi, askerin cesârete gelip düşmanı yenmesini te’min ederdi.

Gazâlardan sonra ganîmet mallarından Muslihuddîn Efendi’ye de gönderilir, talebelerinin ihtiyâçları görülür, duâları alınırdı. Serhadde vukû’ bulan her savaşta, böyle mübârek kimselerin bulundurulmasına gayret edilirdi. Onların ordu içinde mevcûdiyeti, askerin cesâret ve ma’neviyâtının yükselmesine sebep olurdu.

Muslihuddîn Efendi’nin vefâtından yıllar sonra, İbrâhim Paşa, 1009 (m. 1600) senesinde Kanije kalesini kuşattı. Muslihuddîn Efendi’yi sevenlerden Dimitrofçalı Gaybî ve Belgratlı Münîrî efendiler, Dimitrofça’da Muslihuddîn Efendi’nin kabrine vardılar. Selâm verip, kabrini ziyâret ettiler. Sonra da; “Şeyh Efendi, nice üstünlüklerini duyduk, nice hâllerine şâhid olduk. Tahkîkim neticesinde meydanların arslanının sen olduğunu anladım. Kanije’nin de Allahü teâlânın yardımı, Enbiyâ (aleyhisselâm) ve Evliyânın (radıyallahü anh) himmetiyle fetholması murâdımızdır” dedikten sonra, Muslihuddîn Efendi’nin rûhu için Fetih sûresini okumaya başladılar. Sûre-i şerîfin yarısına doğru, Münîrî Efendi; “Elhamdülillah, kalenin fethine dâir işâret verildi” deyip, sûre-i şerîfin tamâmını okuyup rûhuna bağışladı. O haftanın Cum’a günü, Kanije’yi muhafaza eden düşman kuvvetlerine yardım geldi. Bir hafta savaş oldu. Kalenin barut deposuna ateş düşmesi neticesi meydana gelen patlamada, kale muhafızlarının ma’neviyâtı iyice bozulup, Cum’a gecesi bir kısmı firar etti. Kalede kalanlar, Cumartesi günü aman taleb edip, 29 Rebî’ul-evvel (8 Kâsım) Pazar günü kale teslim alındı. Burçlara Osmanlı sancağı dikildi. Ertesi Cum’a günü, yakınlarda bulunan bir köyün câmiinde İmâmla konuşan Münîrî Efendi’ye, câminin İmâmı, kendisine a’râz hâsıl olmasından ve askerden korktuğunu söyledi. Sebebini sorunca şöyle anlattı; “Fetihten önceki Cum’a gecesi, şu ovalar, şu tepeler asker çadırlarıyla doluydu. Birine yaklaşıp; “Asker-i İslâm zor durumdadır, onlara imdâd edin!” diye ricada bulundum. “Bize ihtiyâç kalmadı” diye cevap verdi. Meğer onlar, gâib ordusunun askerleri imiş.”

Timeşvar’da Mehmed Bey isminde bir sâlih kimse vardı. Biraz zenginceydi. Timeşvar düşman tarafından yağmalanınca, bütün mal ve mülkünü kaybetti. Çok sıkıntı çekti. Varıp,

Dimitrofça'da Muslihuddîn Efendi'nin kabrini ziyâret etti. "Efendi, bizi da'vet eyle! Ne zamandır dünyâ mihnetini çekiyoruz" deyip, geri evine geldi. Kapıdan girer girmez bir titreme tuttu. Üç-dört günün içinde vefât edip, Şeyh'in kabrinin ayak ucuna defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kitâb-ı Silsile-il-mukarrebîn ve menâkıb-ü-müttekîn (Münirî). Süleymâniye Kütüphâneni. Şehid Ali Paşa kısmı. No: 2819, vr. 82a

MUSLİHUDDÎN MUSTAFA NİKSÂRÎ

Kanunî Sultan Süleymân zamanı âlimlerinden. Aslen Tokat'ın Niksar kasabasındandır. Bu bakımdan Niksâri nisbetiyle meşhûr oldu. Niksar'da doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 969 (m. 1562) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzuncu günü, sabah namazı için abdest alırken İstanbul'da vefât etti. Edirne-kapı dışında, Emîr Buhârî Tekkesi yakınında medfûndur. Vefâtında yaşı 90 civarında idi.

Önce kendi memleketinde ilim öğrenmeye başladı. Oranın âlimlerinden ilim öğrendikten sonra, Muhyiddîn Fenârî'nin derslerine devam etti. Sonra Hocâ-zâde Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulundu. 920 (m. 1514) târihinde Edirne'deki Üçşerefeli Medrese'ye müderris olan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi yerine nişancı ve mülâzim oldu. Sonra Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Buradan Vardar Yenicesi'ndeki Evrenos Bey Medresesi'ne, oradan da Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. Bu vazîfesinden alınınca hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Pîri Paşa Medresesi'ne müderris oldu.

945 (m. 1538) senesinde, Kara Çelebi yerine Çorlu Medresesi müderrisi oldu. Aynı sene müderrislikten kadılığa geçen Niksâri, Manav Abdi yerine Manisa müftîsi oldu. 947 (m. 1540) senesinde, Bağdad kadılığı Muslihuddîn Mustafa Niksârî'ye verildi. Burada hem kadılık, hem de Mercâniyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Bağdad müftîliği de ona verildi. 953 (m. 1546) senesinde, Bağdad'daki vazîfesinden, Bursa'daki Murâdiyye Medresesi'ne ta'yin edildi. 954 (m. 1547) senesinde Haleb kadılığına getirildi, iki ay sonra tekrar Bursa'ya ta'yin edildi, iki sene sonra vazîfesinden alındı ve emekli oldu. Yerine Kara Çelebi Efendi getirildi. 958 (m. 1551) senesinde Emîr Hasen Çelebi yerine Ayasofya Medresesi müderrisi oldu. Aynı sene Edirne kadısı olan Muslihuddîn Niksâri, 961 (m. 1554) senesinde Taşköprü-zâde yerine İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde vazîfesinden alınarak, yerine Hâmid Efendi getirildi. 967 (m. 1559) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne müderris oldu. Bu vazîfe, son vazîfesi idi.

Muslihuddîn Mustafa Niksârî Efendi, Anadolu'da yetişmiş âlimlerin büyüklerindendi. Sâlih bir kimse olup, vera' ve takvâ sahibi idi. İslâmiyete çok bağlı idi. Gösterişten, öğünmekten, büyüklenmekten son derece uzak idi. Oğulları da âlim idiler. Oğlu Mehmed Efendi, 40 yaşında iken, 981 (m. 1573) senesinde vefât etti. Diğer oğlu Ali Çelebi, hac ettikten sonra Hindistan'a gitti. Selîm Şah'dan yakınlık gördü. Cunbür diyarı ona verilip, âlimlerin reîsi ve müftî oldu. 1045 (m. 1635)'de vefât etti. Diğer oğlu Mehmed Efendi, müderris, sonra Selanik ve Yenişehir kadısı oldu. 1025 (m. 1616) senesinde vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 22, 23

2) Sicilli Osmanî sh. 493

MUSLİHUDDÎN MUSTAFA YARHİSÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Mustafa bin Evhadüddîn'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, Yarhisârî diye bilinir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 911 (m. 1505) senesinde İstanbul kadısı iken vefât etti. İstanbul'da Fâtih semtinde yaptırmış olduğu mescidinin bahçesinde medfûndur.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Sahn-ı semân müderrisi olduğu sırada, Hocazâde'nin ders meclisine katıldı. Onun sohbetlerinde bulunup, ilmî ve ma'nevî yükseklere erişti. Ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptıktan sonra, Edirne'de bulunan Eski Câmi Medresesi'ne

ve Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. Bu arada, fazileti ve ilmî üstünlüğüyle pâdişâh Sultan İkinci Bâyezîd'in dikkatini çekti. İstanbul kadılığına ta'yin edildi. On yıl müddetle bu şerefli vazîfeyi yürütüp, fazilet ve adâletle hükm etti. Kâdılığı esnasında insanlara, Allahü teâlânın yüce dîninin emirlerine uyma, yasaklarından kaçındırma husûsunda yol göstermekte gayret sarf etti. Bid'atlerden şiddetle uzaklaştırmaya çalıştı. Bu yüce ve şerefli vazîfeyi yürütürken vefât etti.

Nakledilir ki: Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın vezirlerinden birisi, Muslihuddîn Mustafa Yarhisâri'ye İstanbul kadılığı vazîfesine ta'yin edildiğini bildirip, vazîfeye başlayın diye söyleyince, bu vazîfeyi kabûl etmek istemedi. Kabûl etmediği Pâdişâh'a arz edilince, Pâdişâh, bizzat kendi el yazısıyla bir mektûbunda; "Kâdılık makamına sen dururken başkasını ta'yin etmek büyük hatâdır. Senin bu makama ta'yin edilmeyi istememen makbûl değildir. Bu makama senin getirilmen benim üzerime vazîfedir" diye yazdı. Bu mektûp Muslihuddîn Yarhisârî'nin eline verilince, onu saygı ile öpüp yüzüne gözüne sürdükten sonra Pâdişâh'ın fermanına uyup bu vazîfeyi kabûl etti.

Muslihuddîn Mustafa Yarhisârî; âlim, faziletli, ilmiyle amel eden, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki bütün ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Kâdılık yaptığı müddet içerisinde herkese karşı iyi huylu ve hoş muâmele ile davranırdı. Hüküm vermede keskin bir kılıç gibiydi. Allahü teâlânın dîninin emirlerini yüceltmek için, yüksek gayret sahibi idi. Bu sebeple, zamanının âlimleri, onun ilmî ve ma'nevî üstünlüğünü kabûl ederlerdi. Zayıf ve kimsesizlere çok merhamet eder, onlara zulm edenleri şiddetle cezalandırmaktan çekinmezdi. Bu sebeple, zulm etmek istiyenler ondan çekinirlerdi.

Mustafa Yarhisârî'nin şu kıymetli eserleri vardır: 1- Hâşiyetü alâ Tavâli-ül-envâr, 2- Hâşiyetü alet-Tavzîh, 3-Risâlet-ül-vebâ ve cevâz-ül-firâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 243

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 223

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

4) Keşf-üz-zünûn sh. 897

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 53

MUSLİHUDDÎN TAVÎL

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muslihuddîn'dir. Muslihuddîn Tavîl diye bilinir. Kastamonu'ya bağlı Küre'de doğdu. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Onuncu asrın başlarında Bursa'da vefât etti. Orada medfûndur.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Birçok ilmî eserleri okuyup müzâkere etti ve yüksek derecelere ulaştı. Şöhreti her tarafta duyulup, âlimler arasında yüksek bir dereceye sahip olduktan sonra tasavvufa yöneldi. Zamanındaki tasavvuf ehli birçok zâtların sohbetinde bulundu. Fakat hiçbirinden kalbi mutmain olup feyz alamadı. En sonunda Şeyh ilâhî hazretlerine talebe olup, hizmetinde bulundu. Ondan feyz alıp yükseldi. Vefât edinceye kadar onun yanından ve hizmetinden ayrılmadı. Tasavvufda yüksek mertebelere ulaştı ve kemâle erdi. Ömrü boyunca kötü insanlardan uzak oldu.

Muslihuddîn Tavîl, heybetli ve celâl sahibi idi. Ama sohbet esnasında yumuşak ve güleryüzlü idi. Şakâyik müellifi Taşköprü-zâde anlatır: "Küçüklüğümde Şeyh Muslihuddîn Tavîl'in huzûruna gidip, heybetli yüzünü görmüş idim. O zaman görünüşünün celâlinden korktum. O heybet ve celâlinden olan korku hâlen içimde durmaktadır."

Muslihuddîn Tavîl hazretleri, Sultan İkinci Bâyezîd'e saltanatı zamanında bir mektûp gönderip, bu mektûbun baş tarafında Arş ve Kürsî ile ilgili bilgi verdikten sonra, mektûbun sonuna doğru; "Bir yerde zulüm ve bid'atler yaygınlaşsa, o beldenin sâlihleri ve âlimleri Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâsında üzgün ve hüzünlü bir şekilde görseler, mübârek yüzlerinin bu hâli gazâb işâretidir. Resûlullah'ı (aleyhisselâm) rü'yâmda üzüntülü ve hüzünlü gördüm. Zulüm ve bid'at karanlığından kalblerin karardığını, Küre'de birçok zulüm ve bid'atin yaygınlaştığını anladım" diye yazıp, Pâdişâh'a genişçe bildirdi. Bunun üzerine Pâdişâh da, zulüm ve bid'at azgınlıklarını adâlet ve ihsânla yok edip, haksızlıkları ortadan kaldırdı.

Nakledilir ki: Zâhir ilminde âlim olan bir kimse, Şeyh Muslihuddîn Tavîl'e gelip, "Ben bu yolu terk etmek istiyorum" dedi. Muslihuddîn Tavîl ona; "Hangi yolu terk etmek istiyorsun?" diye sorunca, o da; "İlim yolunu terk etmek istiyorum" dedi. Muslihuddîn Tavîl kızarak; "Bundan güzel yol mu vardır ki onu terk etmek istersin? ilim yolu öyle bir yoldur ki, o yola giren dünyâ ve âhıret saadetine kavuşur. Onu terk etmek, doğru yoldan ayrılmaktır", buyurdu. Bu cevap karşısında o kimse utanıp birşey söyliyemedi. Bu sırada mecliste bulunanlara; "Kâdılardan Germiyanlı Sinân Çelebi diye bir zât vardır bilir misiniz?" diye sordu. Orada hazır bulunanlardan ba'zı kimseler; "İlim ehli bir kadıdır, yüksek derece sahibidir. Biz onun adâletli ve yüksek bir zât olduğunu biliriz dediler. Muslihuddîn Tavîl hazretleri buyurdu ki: "Sinân Çelebi, tasavvuf yolunu tamamlayıp, birçok yüksek derecelere ulaştı ve kerâmetler sahibi oldu. Zâhiren kadılık vazîfesini yürütüp, adâletle hükm eder, Allahü teâlânın dîninin emirlerini ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sünnetini anlatmakla meşgûl olurdu. Bâtınen nefsini tezkiye ile ma'nevî saadetlere kavuşmağa çalışırdı. Zâhirde olan hâllerinden, bâtında olan güzel hâlleri daha çoktu. Ama sizden onun bu hâlini bilen yoktur." Bu sözü bittikten sonra; "Yüksek gayret ve arzusu olan talebe, ister kadı, ister müderris olsun, yüksek ve olgun bir zâta tâbi olduktan sonra, farkında olmadan tasavvuf yolunu tamamlayıp kemâle ulaşır. Dünyevî ve dînî vazîfeler onun Hak yoluna girmesine mâni değildir. Yüksek rütbeler gayeye ulaşmaya perde olmaz" buyurdu.

Nakledilir ki: Muslihuddîn Tavîl, Bursa'da Şeyh Tâceddîn Efendi'nin kabri yanına bir hasır serip, kırk gün müddetle sabah namazı zamanında gelip, o hasırın üzerinde Yâsîn sûresini okuyup ibâdet etti. Kırk gün tamâm olunca vefât edip, o hasırın bulunduğu yerde defn olundu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 366

MUSTAFA BİN SÜLEYMÂN

Evliyânın büyüklerinden, aklî ve naklî ilimlerde âlim. 884 (m. 1479) senesinde Muğla'da doğdu. 968 (m. 1560) senesinde, Semerkand'da Hâce Ubeydullah-i Semerkandî zaviyesinde vazîfeli iken vefât etti.

Hızır Şah, Ömer Azîz ve Süpürge Şücâ' Efendi gibi zamanın en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Ayrıca Kara Seydî Efendi ve A'rac Ahmed Çelebi'nin de derslerine devam etti. Kadıasker Seydî Çelebi'nin yanında mülâzemet payesini kazandı. Bir müddet sonra muhabbetullaha (Allahü teâlânın sevgisine) tutulup, herşeyi terketti. Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebesi Seyyid Emîr Ahmed Buhârî'nin sohbetlerine kavuştu. Ahmed Buhârî'nin yanında, yüksek ma'nevî makamlara ve hâllere kavuştu.

Emîr Ahmed Buhârî hazretlerinin vefâtından sonra Anadolu'dan ayrılıp Hicaz'a gitti. On sene müddetle Mekke-i mükerremede ikâmet etti. Burada Kâdı Beydâvî'nin "Envâr-ut-tenzîl" adındaki tefsîrini ve "Sahîh-i Buhârî"yi defalarca okuttu. Çok talebe yetiştirdi. Hicaz âlimleri, büyüklüğünü ve ilimdeki yüksek derecesini görüp onu çok övdüler. Mekke-i mükerremede, birgün Şeyh Ebu Derdâ ile tanışıp sohbetine katıldı. Ebu Derdâ'nın büyük bir zât olduğunu anlayıp, kendisini irşâd etmesini istedi. Ebu Derdâ bu işe ehil olmadığını, kendisini irşâd edebilecek âlimin Horasan'da el-Hac Muhammed bin Mahdûmî olduğunu işâret etti. Ebû Derdâ'nın işâretiyle, Mustafa bin Süleymân Horasan'a gitti. Muhammed bin Mahdûmî'nin hizmetine girdi. Muhammed bin Mahdûmî vefât edinceye kadar onun yanında ikâmet etti. Sohbetlerinde ve huzûrunda, çok yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara ulaştı. Hocası Muhammed bin Mahdûmî'nin vefâtından sonra Semerkand'a gitti. Burada Uluğ Bey Medresesi'ne müderris ve müftî oldu. Hem medresede" talebe yetiştirir, hem de sorulan suâllere fetvâlar vererek müslümanların müşkillerini hallederdi. Aynı zamanda Hâce Ubeydullah Semerkandî'nin zaviyesinde, taliblere zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretirdi. Zamanında o beldenin en büyük âlimlerindendi. Bu hâl üzere iken, fânî dünyâdan dâr-us-selâm'a göç eyledi.

Mustafa bin Süleymân, ilmi ile amel eden büyük âlimlerdendi. Kâmil ve mükemmil (yetişmiş ve yetiştirebilen) zâtlardandı. Naklî ilimler kadar, zamanının aklî (fennî) ilimlerini de çok iyi bilirdi. İlim ve ma'rifet diyârı olan Semerkand'da âlimlerin reîsi olup, güzel ahlâk ve fazilet sahibi idi. Bir defa Semerkand Sultânı tarafından, Kanunî Sultan Süleymân zamanında İstanbul'a gönderildi. Sultan Süleymân'dan, kendi kız

kardeşinin çocuklarına yardım edilmesini istemişti. Kanunî, bu büyük âlimin isteğini derhâl yerine getirmişti. Bunlar Kâdı-zâdeler adıyle meşhûr Mahmûd Muğlevî'nin oğulları Ali ve Ahmed efendilerdi. Ali Efendi 980 (m. 1572) senesinde İstanbul'da, Ahmed Çelebi ise 992 (m. 1584) senesinde Medine-i münevverede vefât etti. Hepsi de fazilet ve ilim sahibi olgun kimselerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 21, 22

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 373, 374

MUZAFFERUDDÎN ALİ ŞÎRÂZÎ

Şîrâz'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Ali bin Muhammed, lakabı Muzafferuddîn ve nisbeti Şîrâzî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Vefâtının, 918 (m. 1512) senesinde olduğu da rivâyet edilmiştir.

O zamanın meşhûr âlimlerinden olan Sadruddîn-i Şîrâzî ve Celâlüddîn-i Devânî hazretlerinden ilim öğrenerek yetişen Muzafferuddîn Ali, aynı zamanda Celâlüddîn-i Devânî'nin yakın akrabâlarından idi. İlim tahsilini tamamladığında, emsal ve akranı arasında üstün bir dereceye kavuşmuş idi. İftihar edilecek, övülecek faziletlerin, güzel huyların kendinde toplandığı, çok kıymetli ve pek yüksek bir zât idi.

Şîrâz'da, o zamanki fazilet sahibi âlimlerin yetiştiği medresede Celâlüddîn-i Devânî hazretleri müderris idi. Hastalığı esnasında yerine Muzafferuddîn'i vekîl olarak bıraktı.

Hocaları Sadruddîn ve Celâlüddîn hazretlerinin vefâtlarından sonra meydana gelen çeşitli hâdiseler sebebiyle, Muzafferuddîn Ali, memleketi olan Şîrâz'dan ayrılıp, Anadolu'ya geldi. O sırada kadıasker olan Müeyyed-zâde ile görüştü. Daha önce Celâlüddîn-i Devânî'den beraber ders aldıkları için tanışıyorlardı. Müeyyed-zâde onu çok sevdiğinden, hürmet ve ikram ile karşıladı. Onun hâlini Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a anlattı. Sultan da, Mustafa Paşa Medresesi'nde daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birinde ona vazîfe verdi. Bu medreselerde uzun seneler çalıştı. Yüzlerce kıymetli talebe yetiştirdikten sonra, yaşlanıp vazîfeye devam edebilecek takati kalmayınca, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından emekliye sevkedildi. 922 (m. 1516) senesinde vefât edinceye kadar Bursa'da ikâmet etti.

Muzafferuddîn Ali Şîrâzî hazretleri, naklî ilimlerde, çeşitli aklî ve tecrübî ilimlerde mahir, ihtisas sahibi olup, ilimde derya misâli idi. Şafiî mezhebi âlimlerinden idi. Matematik ve Astronomi ilimlerinde de söz sahibi idi. Mantık ilmine olan aşinalığı pek fazla olup, hocası Celâlüddîn-i Devânî; "Mantık ilmi insan olsaydı, Molla Muzafferuddîn'in şeklinde olurdu" demiştir.

İ'tikâdı, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine tam uygundu. Hayâtı boyunca hiçbir kimsenin gizli hâllerini araştırıp soruşturmak ve bu hâli kendine vazîfe edinmek gibi bir şey ile kat'iyyen meşgûl olmadı. Hep kendi hâli ile meşgûl olur, zâten düzgün olan hâlini daha da düzeltmek, kâmil bir zât olmak için gayret ederdi. Gayet yumuşak huylu, halîm, selîm bir zât idi. Herkese karşı, güleryüz ve yumuşaklık ile muâmele ederdi. Hâli, yaşayışı dosdoğru olup, dînimizin emirlerine tam uygun idi. İki cihanın efendisi olan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, fakirliği zenginliğe tercih etmiş olduğundan, Muzafferuddîn hazretleri de, bütün hayâtı boyunca kendisine yetecek az birşeye râzı olup, kanâat ederdi. Eline geçenin fazlasını fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı.

Muzafferuddîn hazretleri, şiir söylemekte de mahir ve becerikli olup, ilmî ve derin ma'nâlı çok güzel şiirleri vardır. Tecrîd'e ve şerh-i Metâli'ye haşiyeler yazdı. Ayrıca Kitâb-ı Oklides'in anlaşılmıyan yerlerini açıklıyarak ona da bir haşiye yazmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 495

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 340

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4316

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 89

NASÛH ÇELEBİ BELGRÂDÎ

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda idi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 981 (m. 1573) senesinde Belgrat'ta vefât edip, orada defnedildi.

Aklî ve naklî ilimleri tahsîl etmek için İstanbul'a gelen Nasûh Çelebi, zamanının meşhûr âlimlerinden istifâde etti. Bu arada tanıştığı, Nakşibendiyye yolunun mensûblarından İskender Efendi'nin sohbetlerine devam etti. O mübârek kimsenin ilim ve feyzinden istifâde etti. Yıllarca hizmetinde bulunup, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ahlâkı güzelleşti. Yüksek makamlara kavuşup kemâle geldi. Serhat boylarında, insanlara doğru yolu göstermek, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd eden İslâm ordusuna yardım etmek vazîfesi ile Belgrat'a gönderildi.

Hocasından aldığı emir üzerine Belgrat'a giden Nasûh Çelebi, orada insanlara nasihat edip, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını, Selef-i sâlihînin (radıyallahü anh) doğru yolunu yaymakla meşgûl oldu. Hâl ve hareketleri ile İslâmiyeti anlattı. Garîblerin, kimsesizlerin yardımlarına koştu. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinden biri, hakîkat ve ma'rifet sırlarını açıkladığı "Terşîhat" adlı pek kıymetli eseridir.

Nasûh Çelebi, büyük küçük ayırmaz, fakir ve zengin herkese iyi muâmelede bulunurdu. Tevâzu ve fakirler ve garîbler onu çok severlerdi.

Nakledilir ki: "Baba Ca'fer isminde meczub bir kimse vardı. Hiç kimsesi yoktu. Nasûh Çelebi, onunla bizzat ilgilenirdi. Bir ara Ca'fer Baba hastalandı. Hastalığı artınca, Nasûh Çelebi onu yıkadı. Üstünü başını temizledi. Temiz gömlek giydirip yatağına yatırdı. Vefât edince de, lâzım olan hizmetlerini bizzat görüp, yıkayıp kefenleyerek defneyledi."

Nasûh Çelebi'nin ba'zı hâl ve kerâmetleri: Vefâtından önce, kendisi ile beraber Belgrat'tan iki sâlih kimsenin daha vefât edeceğini haber verdi. Aynı anda üçü de vefât etti. Diğer iki zât Hatîb Ahmed Çelebi ile Mahmûd adlı ümmî bir zât idi.

Belgrat eşrafından Ağazâde Mehmed Çelebi anlatır: Merhum Nasûh Çelebi hastalanınca, ziyâretinde bulunup sünneti yerine getirmek için evlerine gittim. Huzûruna girdiğimde, onda bir rahatlık hâli gördüm ve; "Elhamdülillah! Hâlinizde bir hayli düzelme ve hayır alâmetleri vardır" dedim. Kollarını açtı. "Şu güller, sünbüller" deyip kollarındaki kızamıkların yerlerini gösterdi. O sırada hanımı, içeri girmek için haber gönderdi. "Bundan sonra bizim gözümüze görünmesi onun için uygun olmaz" cevâbını verdi. İçeri girmesine müsâade etmedi. Ölüm hâli görüldüğünde, başını yastıktan kaldırdı. Sağına ve soluna işâret ederek; "Ve aleyküm selâm ve aleyküm selâm" dedi. Sonra Yâsîn-i şerîfi okumaya başladı. Tamamlayamadan rûhunu Hakka teslim etti.

Sevenlerinden biri anlatır: Vefât ettiği gece yanında kaldım. Bütün gece yeşil bir çekirge, çevresinde dolaştı durdu. Sabah olunca kayboldu. Nereye gittiğini göremedim.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kitâb-ı silsilet-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekin (Münîri) vr. 99 a.

NECMÎ (Necmeddîn bin Muhammed)

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Necmeddîn bin Muhammed'dir. "Necmî" diye meşhûr oldu. Acem diyarından (iran'dan) Bursa'ya gelip yerleşti. Asrının büyük âlimlerinden Kara Dâvûd Efendi'nin halka-i tedrisine dâhil olup, devamlı hizmetiyle meşgul oldu. İlimde zamanının yıldızı gibi olmuştu. Bundan dolayı "Necmî" diye tanındı. Necm, Arabcada yıldız demektir.

Necmî, Sa'dî Efendi'nin dergâhında, onun derslerine devam ederek, nice yıllar onun himmet ve feyzlerine kavuştu. Burada, Abdürrahmân Efendi ile beraberdi, önceleri, Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Seyyid Ahmed Buhârî hazretlerine hizmet ederek ve Lâmi'î Çelebi gibi bu yola bağlı daha birçok zâtla sohbet ederek, ma'rifette yüksek derecelere kavuştu. Daha sonra Şehzâde Süleymân'ın (Kanunî Sultan Süleymân'ın) defterdarı olan Sinân Çelebi'ye, muallimlik (öğretmenlik) ve musâhiblik (sohbet arkadaşlığı) yaptı. Sinân Çelebi, Sancakbeyi olduktan sonra bile, bu zât ile alâkasını kesmedi. Aralarındaki muhabbet ve kardeşlik bağları hiç eksilmedi, hattâ daha çok arttı. Onun için Yenipazar'da bir medrese inşâ ettirdi. Necmî, bu medresedeki vazîfesini

yürütürken, bir ara buradan ayrılmak istemişti. Hocası Sa'dî Efendi bunu işitince, ona uzun ve gayet müşfikâne bir mektûp yazarak nasihat etmiş ve ayrıca bir de "İcâzetname" göndererek, sabır ve kanâat etmesini tavsiye etmişti. Bu icâzetnamesinin sûreti "Şakâyık-ı Nu'mâniyye'nin Atâî zeylinde uzun yazılıdır. Hocasına olan muhabbeti ve bağlılığı sebebiyle, müderrisliği bırakmak arzusundan vazgeçti. Hocası hayatta kaldığı müddetçe, onu ziyâretten bir an geri durmadı. Medrese sahibi Sinân Bey vefât ettikten sonra, bu medrese için vakfettiği malların çoğu yok olup gitti.

Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi, 950 (m. 1543) senesinde Pâdişâhın huzûrunda Molla Necmî'nin terbiye ve tahsilini anlatıp, İstanbul'a da'vet edilmesini temenni etti. Bunun üzerine bir ferman çıkarıldı, İstanbul'a geldiğinde ona çok ikram ve ihsânlarda bulunuldu. Cezerî Kâsım Paşa Medresesi'ne ta'yini yapıldı, ömrünün sonuna kadar bu medresede ilim öğretti. Bu vazîfede iken, 978 (m. 1570) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Onun yerine bu medreseye, dâmâdı Abdürrahmân Çelebi ta'yin edildi. Necmî'nin kabr-i şerîfi, Cezerî Kâsım Paşa Medresesi'nin içinde bulunmaktadır.

İlim ve irfan sahibi olan Necmî, gayet mütevâzî bir zât olup, fazileti, hayası ve iffeti çoktu. Bedeni zayıftı. Yaşı doksanı aştığında medreseye gidemez hâle gelmişti. Talebeler evine kadar gelip ders okurlardı. Âlimler ve vezirler, onu sık sık ziyâret ederler ve duâsını alırlardı, ihtiyâç sahiplerinin isteklerini hiç boş çevirmezdi. Medresedeki derslerine, Kâdı Iyâd hazretlerinin "Şifâ-i şerîf kitabından nakiller yaptıktan, sonra başlardı. Ayrıca "Kasîde-i Bürde"nin birkaç beytini mütâlâa edip duâ etmek âdeti idi. "Tezkiret-üş-şu'arâ" kitabında, Necmî mahlası ile ba'zı beyitleri yazılıdır. Şiirleri çok güzeldir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 139, 140

NEHCÜVÂNÎ (Bâbâ Ni'metullah bin Mahmûd)

Osmanlılar zamanında, Kafkasya'da Nehcüvân kasabasında yetişen İslâm âlimlerinden ve Nakşibendiyye yolunun büyük velîlerinden. İsmi, Ni'metullah bin Mahmûd Nehcüvânî olup, Nehcüvânî, Bâbâ Ni'metullah, Şeyh Alvân gibi isimlerle meşhûr oldu. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Nehcüvan'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 920 (m. 1514) senesinde, Konya'ya bağlı Akşehir kasabasında vefât etti. Vefâtının, 902 (m. 1496) olduğu da bildirilmiştir.

Osmanlıların, ilme ve âlimlere çok kıymet verdiğini bildiği için, 905 (m. 1499) senesinde memleketinden ayrılıp, Osmanlı ülkesine gelen Nehcüvânî, Nasreddîn Hoca'nın (radıyallahü anh) memleketi olan, Konya'ya bağlı Akşehir beldesinde yerleşti. Orada çok meşhûr oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek idi. Ma'nevî ilimlerde çok derinleşmiş idi. Tasavvufta, ilâhî sırlar denizinin dalgıcı olmuş idi. Ya'nî bu yolda derecesi çok yüksek idi. Bununla beraber, kendi hâlini gizler, tevâzu gösterirdi. Gayet sâde olarak yaşamayı sever, fakirliği zenginliğe tercih ederdi.

Naklî ilimlerden, bilhassa tefsîr ilminde mütehassıs oldu. Fevâtih-ül-ilâhiyye vel-mefâtih-ül-gaybiye isimli tefsîri ve Beydâvî tefsîrine yazmış olduğu haşiyesi çok kıymetlidir. Ayrıca Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs-ül-hikem isimli eserine ve Gülşen-i Râz isimli manzûm esere haşiyeleri vardır. Bunlardan başka, Hidâyet-ül-ihvân ve Risâlet-ül-vücûd isminde iki risalesi daha vardır ki, bunlar da tasavvufa dâirdir. Fevâtih-ül-ilâhiyye isimli tefsîrinin, bizzat kendi el yazısıyla olan bir nüshası, Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmed Hân Kütüphânesinde mevcûd olup, 1326 (m. 1908)'da, Matbaa-i Osmâniyye'de iki cild hâlinde basılmıştır. Nehcüvânî bu eserini, 904 (m. 1498) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının ortalarında tamamlamıştır.

Târihte ve günümüzde, bilhassa Akşehirliler arasında; Şeyh Alvân, Ni'metullah Nehcüvânî, Bâbâ Ni'metullah, Bâbâ Ni'met ve Ni'metullah Sultan gibi isimlerle anılan bu büyük Türk-İslâm âlimi, zamanında bulunan âlimlerin, evliyânın en üstünlerinden idi. Akşehir'de uzun seneler ilme hizmet edip, çok talebe yetiştirdi. Türkçe ile birlikte, Arabî ve Fârisî'yi de çok iyi bilirdi.

Bâbâ Ni'metullah Nehcüvânî'nin (radıyallahü anh) türbesi, Akşehir'de, Baştekke yolu üzerindedir. Tekkeye giden yolun sağında ve Akşehir deresinin solunda olup, birkaç defa ta'mir görmüştür. Türbenin önünde bir havuz vardır. O büyük zâtı sevenler, kabrini ziyâret ederek, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmekte, onu vesile ederek yaptıkları duâlar kabûl olmaktadır. Bâbâ Ni'met'in sandukasının dere tarafında,

büyüklü küçüklü dört ayrı kitabe taşı bulunmakta olup, ikinci taşın kitabesinde şöyle yazmaktadır: “Hû Dost. Kibâr-ı Ehlullahdan ve müfessirîn-i a’zamdan Hâce Ni’metullah kuddise sirruh hazretlerinin merkâd-i müneverelerididir (mübârek, nurlu kabirleridir).”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 398

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 360

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 40

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 497

5) El-A’lâm cild-8, sh. 39

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 111

7) Keşf-üz-zünûn sh. 189, 1292, 2028

NİHÂNÎ ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişen, Hanefî mezhebi âlimlerinden ve şâir. İsmi Nihânî bin Abdullah Rûmî olup, Nihânî Çelebi ve Mevlânâ Nihânî diye tanınır. Nihânî mahlasıyla yazmış olduğu şiirleri meşhûrdur. Doğum târihi bilinmeyen Nihânî Çelebi, 925 (m. 1519) veya 926 (m. 1520)’de Mekke-i mükerremede vefât etti.

Nihânî Çelebi (radıyallahü anh), zamanında bulunan âlimlerin sohbetlerinde yetişerek kemâle geldi. Bundan sonra Mevlânâ Hacı Hasen-zâde’nin hizmetlerine kavuştu. Bir taraftan ilimde yükselirken, diğer taraftan bütün faziletleri kendinde toplamaya gayret etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, hocasının ismiyle bilinen Hacı Hasen-zâde Medresesi’nde, daha sonra Üsküp’te İshâk Paşa, İstanbul’da Mustafa Paşa medreselerinde müderris oldu.

Uzun müddet müderrislik vazîfesine devam etti. 926 (m. 1520) senesinde hac vazîfesini îfâ için Hicaz’a gitti. Hac vazîfesini yaptıktan sonra, Mekke-i mükerremede hastalandı. Hastalığı esnasında devamlı olarak, geçen ömrünün muhâsebesini yaptı. Ömrünün kalan kısmında, sâdece ibâdet ve tâat ile meşgûl olmaya karar verdi. Fakat hastalıktan kurtulamayıp vefât etti ve orada defn edildi.

Fazîlet ve kemâlât sahibi olan Nihânî, başta tefsîr, hadîs ve fıkıh olmak üzere birçok ilimde yüksek âlim idi. Arabî ilimleri çok iyi bilirdi. Şairliği de kuvvetli olup, üç lisanda (Arabca, Farsça ve Türkçe) şiirleri vardır. Şakâyık-ı Nu’mâniyye kitabının sahibi olan Taşköprü-zâde, Nihânî’nin şiirlerinden bir kısmını gördüğünü, şiirlerinin gayet fasîh ve beliğ olduğunu haber vermiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 474

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 421

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 596

4) Kâmûs-ül-a’lâm cild-6, sh. 4624

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 140

6) Tezkiret-üş-şu’ara cild-2, sh. 1017

NİŞANCI-ZÂDE AHMED EFENDİ

Kanunî ve İkinci Selîm zamanı Osmanlı âlim ve kadılarından. İsmi, Molla Ahmed bin Mehmed bin Ramazan’dır. Kânûnî’nin tuğracısı Ramazan-zâde Mehmed Efendi’nin oğludur. 934 (m. 1527) senesinde doğdu. 986 (m. 1578) senesinde hacdan dönerken, Şam’a iki konak mesafede vefât etti. Cenâzesi Şam’a getirilip, Sâlihiyye kabristanında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden Muhaşşî Şeyh-zâde Efendi’nin hizmetinde bulundu ve ilim tahsil etti. Ayrıca Abdülkerîm-zâde Pervîz Efendi’nin derslerinde de bulundu. Sinân Efendi’nin yanında mülâzemet payesini kazandı. İlk defa Hacı Hasen-zâde Medresesi’ne, sonra İbrâhim Paşa Medresesi’nde müderris oldu. Daha sonra 963 (m. 1555) senesinde, Dursun Efendi yerine Kâsım Paşa Medresesi müderrisi oldu. Bir müddet sonra Ebüssü’ûd-zâde Ahmed yerine haseki payesine yükseldi. 968 (m. 1560) senesi Rebî’ul-evvel ayında,

çocuklarının ba'zıları vefât etti. Daha sonra Sahn-ı semân müderrisi oldu. Emîr Buhârî hazretlerinin dâmâdının dâmâdı olan Şeyh Abdüllatîf Efendi'ye dâmâd oldu. Bundan sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 982 (m. 1574) senesinde Mısır'a (Kâhire'ye) kadı ta'yin edildi. 985 (m. 1577) senesi Rebî'ul-âhır ayında Medîne-i münevvere kadısı oldu. O sene hacı kâfilesiyle beraber hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Anadolu'dan gelen hac kâfilesi ile birlikte İstanbul'a gitmek için yola çıktı. Şam yakınlarında, bu fânî dünyâdan ebedî olan âhıret âlemine göç eyledi.

Ahmed Efendi'nin hafızası çok kuvvetli olup, çeşitli ilimlerde âlim bir kimse idi. Edebiyat ve Arabî dil bilgilerinde çok mahir idi. Tefsîr ve hadîs bilgisi çoktu. Edîb bir zât olup, güzel konuşurdu. Din ve dünyâya faydası olmayan işlerden uzak durur, dâima ilimle meşgûl olurdu. İslâmiyetin emirlerine ve yasaklarına uymağa dikkat eder, sâlihlerle beraber olurdu. Bu husûsta çok gayretli idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Beydâvî tefsîrine ta'lîkât, 2-Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği "Hırz-ı şerîfin şerhi, 3- A'râf sûresine kadar Kur'ân-ı kerîmin i'râbına dâir bir eseri vardır. Bunların yanında "Hidâye", "Miftâh" ve "Mevâkıf' şerhlerine açıklamaları vardır. Arabca ve Türkçe şiirler yazardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 251

NUH BİN MUHAMMED AMÂSÎ

Osmanlılar devrinde Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Nûh bin Şeyh Muhammed Amâsî'dir Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 977 (m. 1569) senesinde vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın âlimlerinden zâhirî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, zühd (dünyâdan yüz çevirme) ve halvet (bir kenara çekilip Allahü teâlâya ibâdet etme) yolunu tercih etti. Vakitlerini ibâdet ve tâatle kıymetlendiren Nûh bin Muhammed Amâsî Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olup, onun hizmetinde bulundu. Ondan feyz alıp yükseldi. Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olduğu ilk zamanlarda, evinin içinde bir küçük mağara açıp, orada inzivâya çekildi ve nefsini terbiye edip, ibâdet etmek sûretiyle Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaya gayret etti.

Nakledilir ki: Nûh bin Muhammed Amâsî, her sene helâlden kazandıklarından dört ölçek arpa öğütür ve ondan küçük çörekler yapardı. Son derece açlık ve zayıflık hâli olunca, ondan zarûret miktarı yerdi.

Âlim, faziletli ve ilmiyle âmil olan Nûh bin Muhammed Amâsî, kerâmetler ve hâller sahibi idi. Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân Nahcivân seferi için hazırlanınca, Şeyh Nûh bin Muhammed Amâsî'ye bin altın gönderip, görüşmek isteğinde bulundu. Fakat o, Sultanla görüşmeyi kabûl etmeyip; "Bu altınları isteyenlere versinler. Maksad duâ almak ise biz hizmetimizi biliriz. (Allâhümmensur men nasaraddîn vahzül men hazeleddîn) duâsını gece ve gündüz devamlı okuruz. Hemen Allahü teâlânın dînini yaymaya gayret etsinler, biz duâ ediyoruz" diye haber gönderdi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 202

NÛREDDÎN-ZÂDE MUSLİHUDDÎN

Osmanlı âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi; Muslihuddîn bin Nûreddîn'dir. Nûreddîn-zâde diye bilinir. 908 (m. 1502) senesinde Filibe'ye bağlı Anbarlı köyünde doğdu. 981 (m. 1573) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, İstanbul'da Edirnekapı dışında, Sırt tekkesi bahçesindedir.

Küçük yaşından i'tibâren, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kadıaskerlerinden Mîrîm Kösesi diye meşhûr olan Muhammed Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde bulunup, ilmi yüksek derecelere kavuştu. Bu sırada dünyâdan ve dünyâ makamlarından yüz çevirip, tasavvuf ehlinden Sofyalı Bâlî Efendi'nin dergâhına gidip, ona talebe oldu. Onun hizmetinde ve sohbetinde uzun müddet kalıp, feyz aldı. Tasavvufda

yükselip, insanları Allahü teâlânın yüce dînine da'vet etmek ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını öğretmekle meşgûl oldu. Allahü teâlâya muhabbetinden dolayı, dünyâya hiç önem vermez oldu. Onun bu durumunu anlayamayan ba'zıları pâdişâha şikâyet ettiler. Pâdişâh mes'elenin tahkîk edilmesini emr etti. Tahkîkat için İstanbul'a geldi. Tahkîkat sonunda beraat etti ve hakkındaki ithamlardan kurtuldu.

Nakledilir ki: Tahkîkatla ilgili haberin Filibe'ye ulaşmasından sonra gösterişi olmayan elbiseler giyerek İstanbul'a geldi. Zeyrek Câmii civarında bulunan hücrelerden birinde kalmak istediği zaman, câminin İmâmı onu misâfirliğe kabûl etti. Onun gelişinin bir ni'met olduğunu, hayır ve berekete vesile olacağını düşünerek ikramlarda bulundu. Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi oradan ayrılmak isteyince, İmâm onun ayrılmasına müsâade etmedi. Nihâyet Cum'a günü namaz kılındıktan sonra, alışıldığı üzere Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi câminin önünde bulunanlarla müsâfeha ettiği esnada Nûreddîn-zâde de yolun kenarında ve müslümanların arasında idi. Ebüssü'ûd Efendi onunla da müsâfeha edince, yakınlık duyup tanışmak üzere fetvâ odasına da'vet etti. Fetvâ odasında başkaları da vardı, ilmî konuşmalar yapılıyordu. O sırada Ebüssü'ûd Efendi'nin tefsîrinden bir yer okunup müzâkere edildi. Müzâkere ve sohbet esnasında Nûreddîn-zâde'ye konuşma sırası gelince, âyet-i kerîmedeki hakîkatleri ve incelikleri anlattı. Bunun üzerine Ebüssü'ûd Efendi kalkıp ona hürmet gösterdi. Kim olduğunu ve memleketini sordu. O da; "Nûreddîn-zâde dedikleri âsî ve günahkâr kimse bu fakirdir" dedi. Ebüssü'ûd Efendi, sadr-ı a'zama haber gönderip; "Nûreddîn-zâde dedikleri muhterem kimse gelmiş, fetvâ makamımıza teşrîf etti. Yüksek şânını ve irfanını gördüm. Bu kıymetli zât hakkında söylenilenler iftiradır. Böyle bir kimsenin devlet merkezine gelmesi büyük şereftir" dedi. Bunun üzerine sadr-ı a'zam, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin söylediklerine uyup, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'ye ihtimâm ve iltifât gösterdi. Ailesini ve çocuklarını getirmek üzere memleketine gönderildi. Döndükten sonra Küçük Ayasofya dergâhına yerleştirildi. Orada Allahü teâlânın dînini ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını insanlara anlatmakla vazîfelendirildi. Va'z ve sohbetlerinin yanında, hadîs-i şerîf ve tefsîr okutmakla da meşgûl oldu. Onun sohbet ve ilim meclislerinde âlimler hazır bulunuyor ve istifâde ediyorlardı. Bir kısım âlimler ona talebe olup feyz aldılar. Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa onun talebeleri arasındaydı. Osmanlı Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân dahî ona muhabbet edip, sohbet meclislerinde bulundu. Ba'zan da saraya da'vet edip, onun sohbetleriyle şereflenirdi.

Bir gece Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, fener hazırlatıp saraya gitti. Saraya varınca, kapıda bulunan görevliler içeri aldılar. Pâdişâha durumu arzedilince, onu kabûl etti. Pâdişâhla uzun müddet sohbet ettikten sonra şu rü'yâsını anlattı: "Bu gece Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâmda gördüm. Emîr buyurdu ki: "Süleymân'a bizden selâm söyle; İslâmın düşmanlarıyla farz olan cihâdı niçin terk etti? Benim şefaatimden ümit bekler ve rızâmı almak isterse, İslâm askerini hazır bulundurup, İslâm düşmanlarını ihtar etmekten uzak durmasın!" Bunun üzerine Pâdişâh yerinden saygı ile kalkıp, şevkle ve gözleri yaşararak ni'mete şükür ettikten sonra şöyle dedi: "Efendim, şimdi Peygamberlerin Sultânı (aleyhisselâm) bu takatsiz ve güçsüz kölesine ismiyle zikr edip emir buyuruyorlar. Bu emre boyun eğmemiz gerekmez mi? Buna binlerce hamd olsun" deyip, gazâya gitmek üzere niyet etti. Ertesi gün Zigetvar seferine gitmek üzere hazırlıklar yapıldı. Ordu, İslâmın düşmanlarıyla cihâd etmek üzere yola çıktı. Kanunî Sultan Süleymân bu sefere katılıp, orada vefât etti. Şehîd olmak sûretiyle Resûlullahın (aleyhisselâm) muhabbetine lâyık oldu. Kânûnî'nin Zigetvar seferine, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi de katılmıştı. Sultan Selîm'in İstanbul'da tahta çıkıp Belgrad'ta orduyu ve babası Kanunî'nin cenâzesini karşılamasından sonra, cenâze, Muslihuddîn Efendi ve yanındaki dörtyüz kimseye teslim edilip İstanbul'a gönderildi.

Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, zamanında yetişen âlimlerin en yükseklerinden, aşk ve muhabbet ateşi yüksek olan, Allahü teâlânın dînini insanlara anlatmakta son derece gayretli bir zât idi. Sahâbe-i Kirâm, Tabiîn, Tebe-i tabiîn ve daha sonra gelen müfessirlerin Kur'ân-ı kerîmden anladıklarını bilen, bâtını (kalbi) ve zâhirî (dış görünüşü) temiz, âlim, faziletli, kâmil bir yol gösterici idi. Va'z ve sohbetlerinde her ilimden nice konuları açıklar ve insanlara faydalı olurdu. Dergâhında ilmî müzâkereler yapılır, insanların ihtiyâçları giderilir, dînî ilimler öğretilirdi. Yiyip içmede ve giyinmede, gösterişten ve başkalarını külfete sokmakdan uzak idi. Fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine yardım etmeyi severdi. Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-

Kur'ân-ı kerîmde, En'âm sûresi sonuna kadar olan kısmın tefsîri, 2- Şerh-ün-nüsûs li Sadreddîn Konevî, 3- Menâzil-üs-sâirîn tercümesi: Tasavvuf ve ahlâkî hikmetlerden bahs eden bir eserdir. Evliyânın büyüklerinden Abdullah-i Ensârî Hîrevî'nin eseridir. Birçok kimseler şerh yazmıştır. 4-Risâle-i Mi'râc, 5- Risâle-i Vahdeti vücûd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 212

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 171

3) Tezkire-i Halvetiye, Süleymâniye Kütüphânesi. Es'ad Efendi kısmı. No: 1372, vr. 17 a

ÖMER BİN ABDULLAH

Yemen'de yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Abdullah bin Ahmed Mahreme'dir. 907 (m. 1502) senesinde doğdu. 972 (m. 1565) senesinde Aden'de vefât etti.

Fıkıh ve astronomi ilimlerinde büyük bir âlim olan Ömer bin Abdullah, önce babasından, sonra; Veliyyüddîn Ömer, amcası Allâme Tayyib ve Kâdı Abdullah bin Ahmed gibi âlimlerlerden ilim tahsil etti ve çok yükseldi. Kâdı Abdullah bin Ahmed onun hakkında şöyle demektedir: "Bu çocuğun benden istifâde etmesinden daha çok, ben ondan istifâde ettim." O, ilim tahsîl etmek için çok çalıştı ve emsalleri arasında çok yükseldi. Ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı. Herkes onun fetvâlarına müracaat eder, çok uzak memleketlerden ona suâl sormaya gelirlerdi. Yemen bölgesinde ilim ve fetvâ reîsliği onunla son buldu.

Amcası Tayyib onun hakkında şöyle demektedir: "Kardeşimin oğlunun hallettiği müşkil mes'elelerin halline, anlaşılması güç ve zor mes'elelere cevaplar yazılmasına benim gücüm yetmiyordu."

Büyük âlim Cemâlüddîn Muhammed bin Abdülkâdir el-Habbânî, babası üzerine onu tercih ederdi. Çünkü onun tahsil ettiği ilim, babasının ilminden daha çoktu. Bunun için, ondan çok istifâde etti. Allâme Sâlih bin Muhammed bin Abdürrahîm ve şiiriyle onu medheden Ebu Zekeriyyâ ed-Dımeşkî, Ömer bin Abdullah'dan ilim öğrenen âlimlerdendir.

Eserlerine ve sözlerine bakıldığı zaman, bunlar onun zekâsının kuvvetine ve ilminin çokluğuna işâret etmektedir. Sözleri ve yazıları gayet fasîh ve belîg idi. Nazım ve nesirde zamanının bir tanesiydi. İki defa Şahr şehrine kadı ta'yin edildi. Aden'de çeşitli yerlerdeki medreselerde başmüderrislik yaptı.

Ömer bin Abdullah çok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Kitâb-ün-yünkesü fîhi alâ şerh-ıl-Minhâc: İbn-i Hacer Heytemî'nin eseri üzerine yapılmış bir şerhtir. 2-Fetvâlar: Büyük bir cild halindedir. 3-El-Misbâh li şerh-il-udde ves-silâh, 4-Şerh-ur-ruhbiyye, 5- Zeylün alâ Tabakât-iş-Şâfiîyye lil-Esnevî, 6- Felek Risalesi (Astronomi hakkındadır), 7-Mîkât, 8- Risâletün fir-rub'ıl-mücîb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) En-Nûr-us-sâfir sh. 250, 251

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 293

ÖMER ŞEMMÂ'

Şâfiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ömer bin Ahmed bin Ali bin Mahmûd Şemmâ' Halebî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 880 (m. 1475) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 936 (m. 1529) senesi Safer ayının ortasında Haleb'de vefât etti. Cebel-i Cûşen denilen yere defnedildi.

Ömer Şemmâ', önce Muhyiddîn bin Ebâr ve Kâdı Celâlüddîn Nasîbî'den ilim öğrendi. Haleb'in önde gelen âlimlerinden olan Takıyyüddîn Ebî Bekr Hıyşî Halebî'den hadîs ilmini öğrendi. Sonra da Kâhire'ye giderek orada tahsiline devam etti. Celâlüddîn Süyûtî, Kâdı Zekeriyyâ, Burhânüddîn İbni Ebî Şerîfin derslerini dinledi. İcâzet aldığı hocalarının adedi. İkiyüze ulaştı. Çok defa hac etti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Hadîs ilmini tahsil için çok yerler dolaştı. Hama, Humus, Dımeşk, Kudüs, Safd, Kâhire, Belbeys, Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere bunlardandır.

Mekke-i mükerremede Muhammed bin Irâkî ile görüşüp sohbetinde bulundu ve ondan icâzet (diploma) aldı. Şeyh Alvân Hamevî ile görüştü. Alvân Hamevî de ondan hadîs öğrendi. Onunla aralarında çok kuvvetli bir dostluk vardı.

Ömer Şemmâ', iyiliği emreder, Allahü teâlânın emirlerini duyurur, yasaklarından sakındırırdı. Dünyâya düşkün olanların hediyelerini kabûl etmezdi. Hiçbir resmî vazîfe kabûl etmedi. Kendi kazancı ile geçinirdi. Çok güzel eserler yazıp, beyitler söyledi. Bir şiirinde özetle şöyle dedi: "İnsanlara acı, onlara merhametli davran. Güleryüzlülükle onlara muâmelede bulun. İnsanlara merhamet edene, Allahü teâlâ merhamet eder. Bu husûsta insanların efendisinden hadîs-i şerîf vârid oldu."

Vefâtında, bütün Haleb halkı ve başka şehirlerdeki müslümanlar çok üzüldüler. Şeyh Alvân da çok üzüldü ve buyurdu ki: "Hadîs ilmi reîsliği onda idi. Şimdi garîb kaldı." Ömer Şemmâ', sünnet-i seniyyeye çok bağlı idi. İslâm âlimlerinin izinde yürüdü.

Çok kitap yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Mevrid-üz-zemân fî şuub-il-Îmân, 2- El-Fevâid-üz-zâhire fî sülâlet-it-tâhire, 3- Muhtasaru şerh-ir-Ravd, 4- Kitâbü belâgat-il-mukteni' fî âdâb-il-müstemi', 5- Ed-dürr-ül-mültekıt min-er-ravd-in-nâdıra fî fedâil-il-aşera, 6- El-Azb-üz-zülâl fî fedâil-il-leâl, 7- El-leâl-illâmia fî tercüme-il-eimmet-il-erbe'a, 8- El-müntehâb minen nazm-il-fâik fiz-zühdi ver-rekâik, 9- El-Yevâkit-ül-mükellile fil-ehâdîs-il-müselsile, 10-Feth-ül-mennân fî tahmis raiyyet-iş-Şeyh Alvân, 11- El-Müntehab-ül-merdâ min müsned-iş-Şâfiî, 12- Lükat-ül-mercân min müsned-in-Nu'mân, 13-İltâf-ül-âbid, 14- El-Kabs-ül-hâvî li gurer dav-is-Sehâvî, 15-El-Mevâhib-ül-melekiyye, 16- Tuhfet-ül-emcâd, 17-Et-Tezkire, 18- Kitâbü muharrik himem-ül-kâsirîn, 19- En-Nebzet-üz-Zâkiye, 20- Uyûn-ül-ahbâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 274

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 218

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 795

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 224

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 252, 488, 618 cild-2, sh. 1184, 1534, 1907

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 19, 194, 450 cild-2, sh. 133, 174, 605

7) Brockelmann Sup-2, sh. 415

PÎR ALİ EFENDİ (Ali bin Nâsuh)

Osmanlı devri evliyâ ve ulemâsının büyüklerinden. İsmi, Pîr Ali bin Nâsuh'dur. Tekirdağ yakınlarındaki Malkara kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 952 (m. 1545) yılında Malkara'da vefât etti. Vazife yaptığı mektebin bahçesinde defnedildi.

Annesinin babası Emîr Efendi, Cengiz askerlerinin İslâm ülkelerini istilâ etmesiyle İran'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Tekirdağ yakınında Rodoscuk'ta bir yere yerleşmişti. O civarda İvaz Fakîh köyü yakınında bir mağara kazıp, orada ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. O târihte Malkara kadısı olan Karpuz Yahyâ Efendi, ba'zı kerâmetlerini görünce, ona talebe oldu. Kızını da Emîr Efendi'ye verdi. Emîr Efendi'nin bu iffetli hanımdan üç tane kızı dünyâya geldi. Kızlar büyüyüp âkıl-bâliğ olduklarında, her birine birer mıshaf-ı şerîf yazdı. O beldenin ahâlisinden sâlih üç kimse ile kızlarını evlendirdi. Bu üç kızdan birini, Ankara vilâyetinden gelip Malkara'ya yerleşen Hoca Kemâl'in oğlu Nâsuh Halîfe ile evlendirmişti. Emîr Efendi'nin Nâsuh Halîfe'ye verdiği kızından bir torunu dünyâya geldi. Bu, Pîr Ali Efendi idi.

Pîr Ali Efendi, önce memleketinde ilim tahsil etti. Zamanındaki âlimlerden ilim öğrendi. Dînî ilimleri tahsil ettikten sonra, Çelebi Halîfe'nin talebesi Bâyezîd-i Rûmî'nin hizmetinde bulundu. Bâyezîd-i Rûmî Edirne'de idi. Onun yanında, tasavvuf yolunda ilerlemeye, ahlâkını güzelleştirmeye çalıştı ve yüksek derecelere kavuştu. Zamanın aklî ve naklî ilimlerinde âlim, bâtın ilminde mahir oldu. Bâyezîd-i Rûmî'nin 905 (m. 1500) yılında vefâtından sonra halîfesi oldu. Bilâhare memleketi olan Malkara'ya döndü. "Muhammediyye" adlı eserin sahibi Yazıcızâde'nin torunlarından birinin kızı ile evlendi. Malkara'da Turhan Bey Câmii'ne İmâm ve hatîb, sıbyan mektebine de muallim ve müeddib (terbiyeci) oldu.

Malkara'da yıllarca, insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. Vefâtına kadar Allahü teâlâya ibâdetten, insanlara doğru yolu göstermekten bir an geri kalmadı. Pek güzel şiirleri vardı.

Pîr Ali Efendi, Malkara'daki vazîfesine devam ettiği sıralarda, Mısır'da bulunan İbrâhim Gülşenî hazretlerinin adı her tarafta duyulmuştu. Pîr Ali de, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin büyüklüğünü işitip hizmetinde bulunmak istedi. Onun sohbetlerinde bulunmak için çok sabırsızlanıyordu.

"Derler belâlı âşıka ya sabır ya sefer, Sabrım tükendi, lâzım olupdur bana sefer" deyip, hemen yola çıkmak istedi. Nafakasını te'min için bırakacak parası olmadığından, boşanıp boşanmamak husûsunda hanımını serbest bıraktı. Fakat hanımı boşanmak istemedi. Allahü teâlâya tevekkül edip yola çıktılar. İstanbul'a geldiler. Sabah vakti sahilde denize bakarken, bir geminin yaklaştığını gördüler. Gemi Haliç'e gelip demir atınca, ondan, derviş kıyâfetinde bir grup insan çıktı. Pîr Ali Efendi bunların kim olduğunu sordu, İbrâhim Gülşenî olduğunu ve zamanın pâdişâhı Sultan Süleymân'ın da'veti üzerine İstanbul'a geldiğini söylediler. Daha sonra İbrâhim Gülşenî'nin yanına gitti. Elini öpmek için izin istedi. O zaman İbrâhim Gülşenî; "Pîr Ali Dede, bizi buraya getiren, senin bize olan muhabbetindir" buyurdu. İbrâhim Güşenî (radıyallahü anh), Uzun Çarşı yakınında bulunan Çandarlı İbrâhim Paşa konağına yerleşti. Burada Pîr Ali, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden çok istifâde etti. İbrâhim Gülşenî İstanbul'dan ayrılıp, Mısır'a hareket edeceği zaman, Pîr Ali'ye memleketine dönmesini işâret etti. O da memleketi Malkara'ya geri döndü. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye devam etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 68-69

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 497

PÎRÎ HALÎFE HAMÎDÎ

Anadolu'da yetişen Osmanlı âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Hamîd (şimdiki ismi ile Isparta) vilâyetinin Eğirdir kasabasından olup Pîri Halîfe diye meşhûr olmuş ve memleketi olan Hamîd iline nisbetle Hamîdî denilmiştir. Pîri Halîfe, Hamîdî, diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 962 (m. 1555) senesinde vefât etti. Kabri Isparta'da olup, ziyâret edilmektedir.

İlk zamanlarından i'tibâren ilim öğrenmeye ve tasavvuf yolunda ilerlemeye meraklı olan Pîri Halîfe, Seyyid Emîr Buhârî hazretlerinin sohbetlerine devam ederek olgunlaştı. Tasavvufda yüksek derecelere kavuştu. O büyük zâtın huzûrunda, hem zâhirî hem de bâtını kemâlâtı elde etti.

Tahsilini tamamlayıp hocasından icâzet aldıktan sonra, memleketine dönerek orada talebe yetiştirmeye, ilme hizmet etmeye çalıştı.

Pîri Halîfe Hamîdî, devamlı ibâdet eden, dînimizin emirlerine son derece bağlı olan bir zât idi. Diğer büyük zâtlar gibi o da dünyâya kıymet ve i'tibâr etmez, dünyâya düşkün olanlardan uzak dururdu. Çok riyâzet ve mücâhede yapardı. Nefsin arzularına uymaz, nefsin istemediği, ona zor gelen ibâdetleri çok yapardı. Görünüş i'tibâri ile diğer insanlar gibi, ama hakîkatte o başka bir âlemde idi. Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette, her an ölüme hazır durumda idi. İstiğrak (Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş olma) denizinin tam bir dalgıcı idi. Bâtını gibi zâhiri de kemâlât ve güzelliğe sahip olduğundan, onu görenlerin gönüllerinde muhabbet hâsıl olurdu.

Menkıbe ve kerâmetleri pekçok olup, bunlardan bir tanesi şöyle anlatılır: Sevdiklerinden birisi, Pîri Halîfe'ye hediye olarak bir miktar ceviz getirdi. O da bu hediyeyi (cevizi) kibarca reddederek kabûl etmedi. O kimse, getirdiği hediyenin kabûl edilmeye lâyık görülmediğini, Pîri Halîfe'nin hediyesini kabûl etmediğini düşünerek çok üzüldü. Hattâ kederinden, perişan bir hâle geldi. Onun bu hâlini anlayan Pîri Halife, özür dileyerek o kimseye dedi ki: "Sen bu cevizin ağacını hanımına mehir olarak vermemiş miydin?" O da i'tirâf edip; "Hakîkaten ben bu cevizin ağacını hanımıma hîbe eylemiş idim" dedi. Cevizi getiren, başkasının malını ondan izinsiz alıp kullanmanın ve başka birine hediye olarak vermenin caiz olmadığını düşünerek, bu sebeple hediyesinin kabûl edilmediğini anlayıp rahatladı. Pîri Halîfe'nin apaçık kerâmetine şâhid olmakla. Pîri Halife'ye olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Pîri Halîfe Hamîdî (radıyallahü anh). 962 (m. 1555) senesinde, memleketi olan Hamîd ilinde ebedî âleme göç eyledi. Büyüklüğünü bilerek ve severek kabrini ziyâret edip duâ edenler, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 61

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 519

3) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 43

PÎRÎ MEHMED PAŞA

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devri sadr-ı a'zamlarındandır. Soyu Cemâleddîn Aksarâyî, Fahreddîn-i Râzî ve Hazreti Ebu Bekr-i Sıddîk'a ulaşır. Babası Muhyiddîn Mehmed Çelebi, Aksaray'dan Amasya'ya göçtüğü için, iki şehirden hangisinde doğduğu ve doğum târihi ihtilaflıdır. 939 (m. 1532) senesinde Edirne'de vefât edip, Silivri'de yaptırdığı câmi civarında defnedildi.

Amasya'da büyüyüp yetişen Mehmed Paşa, zamanının ilim merkezlerinden biri olan bu şehirdeki en mümtaz âlimlerden ilim öğrendi. Babası Muhyiddîn Mehmed Çelebi ve amcası Zenbilli Ali Efendi'nin ilimlerinden istifâde etti. İkinci Bâyezîd Hân sultan olunca, pâdişâhın maiyetinde bulunan ilim ve fazilet sahipleri ile birlikte İstanbul'a geldi. Sofya, Silivri ve Gatala kadılıklarında bulundu. Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'daki imâretine mütevelli oldu. Sultan Bâyezîd-i Velî'nin son senelerinde defterdar oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın Çaldıran seferine Rumeli defterdarı olarak katıldı. Sefer esnasında yapılan istişârede, asker içerisinde bulunan Şah İsmâil taraftarlarının propagandasının te'sîrli olabileceğini, bu sebepten hemen düşman üzerine hücum edilmesinin lüzumlu olduğunu anlattı. Bu fikri Pâdişâh tarafından da kabûl görüp, muvaffakiyet elde edildi. 920 (m. 1514) senesinde üçüncü vezirliğe ta'yin edildi. 922 (m. 1516) senesinde, pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân Mısır seferine çıkarken, onu İstanbul'un muhafazasına me'mûr etti. Pâdişâh, Mısır'dan dönerken Şam'a gelince, Pîri Mehmed Paşa İstanbul'dan da'vet edilerek, Şam'da sadr-ı a'zamlık verildi. Yavuz Sultan Selim Hân'ın son zamanına kadar bu vazîfesine devam etti. İstanbul tersanesinin yeniden kurulmasını ve donanmaya gemiler inşâ edilmesini sağladı. Bu gemilerden istifâde ile, daha sonra Rodos fethedildi. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın ilk yıllarında da bu vazîfesinde kaldı. Belgrad'ıri fethinde ısrar edip, Osmanlı toprakları arasına katılmasına vesile oldu. Son olarak da Rodos'un fethi için dîvândan karar çıkarttırdı. 929 (m. 1522) yılında emekli oldu. Beş sene beş ay devam eden sadâretten sonra, Silivri'deki çiftliğine çekildi. Orada sakin bir hayat sürüp, ibâdet ve tâatle vakit geçirdi. Kanunî Sultan Süleymân'ı Alman seferi dönüşünde karşılamak için gittiği Edirne'de, 939 (m. 1532) yılı sonbaharında vefât etti.

Kendisini dînine ve milletine adamış olan Pîri Mehmed Paşa, ömrü boyunca devamlı devletinin hizmetinde ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çalışan pâdişâhın yanında oldu. Adâleti, dürüstlüğü, idâreciliği, ilmi, güzel ahlâkı, kânun ve nizâma vukûfiyeti ile pek faydalı hizmetlerde bulundu. Cömertliği, cesâreti, vekar ve sabrı fevkalâde idi.

Kendisinden sonraki yıllarda sadr-ı a'zam olan Lüfi Paşa tarafından örnek sadr-ı a'zam olarak takdim edilen Pîri Mehmed Paşa, çeşitli vesilelerle eline geçen mal ve parayı hayır işlerine sarfetti. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu birçok bölgede; câmiden zâvayeye, mektepten medreseye, imâretten kervansaraya kadar pekçok hayır eseri yaptırdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır: İstanbul-Zeyrek'te Soğukkuyu Câmii ve İshâk Karamanî Halvetî için dergâh, Mercan'da Terlikçiler Mescidi, Balat'ta Camcı Ali mahallesinde câmi, Molla Gürânî Câmii civarında Körüklü tekkesi adındaki Halvetî zaviyesi, Hasköy-Pîri Paşada câmi, Silivri'de; câmi, imâret, mektep, medrese, Konya'da; mescid, hangâh, imâret, Niğde-Aksaray'da mektep, Belgrat'ta câmi, Bursa-Pınarbaşı'rda mescid, Gülek kalesi civarında zaviye ve kervansaray, Karaman'da mektep yaptırıp, bunların ve daha birçok hayır eserlerinin giderlerini karşılayacak dükkân, hamam, tarla, köy gibi gelir vakıfları ta'yin etti. Bugün bu kymetli eserlerin pekçoğu çeşitli ihmâller yüzünden yıkılmış, ortadan kaybolmuştur.

Belagat ve edebiyatta çok ileri bir seviyede olan Pîrî Mehmed Paşa, "Remzî" mahlasıyla şiirler yazdı.

Hizmetinde bulunduğu pâdişâhlara sık sık nasihatlerde bulunan Pîrî Mehmed Paşa, Mısır seferinden sonra, birgün Yavuz Sultan Selim Hân'ın huzûrundaydı. Pâdişâh; "Pîrî Lalam! Allahü teâlânın emri, Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) mu'cizesiyle Mısır'ı fetheyledik. Hâdim-ül-haremeyn (Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) olmakla şereflendik. Her gittiğimiz yerde fetihler müyesser oldu. Emrimize muhalefet edebilecek kimse kalmadı. Bu hâlde bu devletin zevâli ihtimâli var mıdır?" diye sordu.

Vezîr Pîrî Paşa şöyle cevap verdi:

"Dedelerinizin koydukları kânun ve kaideler yürürlükte kalıp tatbiki devam ettikçe, bu devletin zevâli (yıkılması) mümkün değildir. Ama evlâdlarınızın hilâfetleri zamanında; akılsız vezîr-i a'zamlar ta'yin edilip, rüşvet kapıları açılır, rütbe ve makamlar ehli olmayanlara verilir, devlet işlerinde kadınların hükmü yürürse, o zaman bu devlette karışıklık ve düzensizlik hüküm sürer."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 103

2) Tezkire-i Kınalı-zâde cild-1, sh. 413

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 111

4) Tezkire-i Sehî Bey, sh. 24

5) Târih-i Peçevî cild-1, sh. 20, 68

6) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 279

7) Mir'ât-ı kâinat cild-2, sh. 104

8) Sahâif-ül-ahbâr (Müneccimbaşı) cild-3 sh. 455

9) Rehber Ansiklopedisi cild-14, sh. 169

10) Hadikat ül-cevâmi' cild-1, sh. 137

11) Kitâb-ı müstetâb, Ankara 1974

PÎR MUHAMMED AZMÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muhammed'dir. Defterdar Pîr Ahmed Çelebi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 989 (m. 1581) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretleri yakınında medfûndur.

İstanbul'da zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Kınalı-zâde Ali Efendi'nin hizmetinde bulunup ondan istifâde etti. İlmî ve ahlâkî olgunluğa ulaştıktan sonra, ilk olarak Rusçuk Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Daha sonra taltif edilerek terfi ettirildi. 968 (m. 1560) senesinde İstanbul'da bulunan Rüstem Paşa Medresesi'ne terfi ettirilerek nakl edildi. Aynı sene içinde Efdal-zâde ve Beşiktaş'ta bulunan Sinân Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 982 (m. 1574) senesinde Kâdı-zâde'nin ayrılmasından sonra Edirne Dâr-ül-Hadîs'ine terfi ettirilerek ta'yin edildi. 984 (m. 1576)'da Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki dördüncü medrese olan Ayak Kurşunlu Medrese'ye nakl olundu. O sırada yeni feth edilmiş olan Kıbrıs Adası'nın teftişiyle vazîfelendirildi. 987 (m. 1579) senesinde İstanbul'da bulunan Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Burada ilim öğretmekle meşgûl iken, 988 (m. 1580) senesinde, Üçüncü Mehmed ünvanıyla tahta çıkacak olan Şehzâde Mehmed'e hoca olarak vazîfelendirildi, iki sene müddetle Şehzâde Mehmed'in tedris ve terbiyesini yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Pîr Muhammed Azmî Çelebi, ilmiyle âmil ve faziletli bir zât idi. İlmî yönden çok yüksek, hoşsohbet, konuşma esnasında karşısındakini ikna eder, komşularına çok iyi davranırdı. Hoş tabiatlı, halîm-selîm ve cömert bir kimse idi.

Hayâtını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Pîr Muhammed Azmî Çelebi'nin "Mekârim-i Ahlâk" adlı bir eseri vardır. Hoca Muhammed Asâr'ın Mihr-i Müşterî adlı eserini tercüme etti. Şiir ve nesirde akıcı bir üslûbu olan Pîr Azmî Çelebi'nin birçok şiirleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 267

RAMAZAN HALÎFE

Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Edirne'de yaşamış evliyâdan. Bayrâmiye tarîkatine mensûbdur. Hayâtı ve doğumu hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. 926 (m. 1520) senesinde Edirne'de vefât etti.

Ramazan Halîfe, tasavvuf yoluna girip, bir müddet riyâzet ve mücâhede ile meşgûl oldu. Sonra Anadolu'da yetişmiş evliyânın büyüklerinden Hacı Bayram-ı Velî'nin tarikatına bağlandı. Bu tarîkatte tasavvuf yolunda ilerledi. Yüksek ma'nevî hâller ve makamlara kavuştu, ilâhî feyzlere mazhar oldu. Pekçok kimseyi de yüksek makamlara çıkardı. Çok takvâ sahibi ve temiz, hoş bir kimse idi. Günlerini ibâdet ve Resûlullaha (aleyhisselâm) itaatle geçirirdi. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla idâre ederdi. Çok sabırlı ve vekar sahibi idi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Sohbetlerinde çok kimse bulunur, istifâde ederlerdi. Duâsı kabûl olunan mübârek bir zât olup, Edirne'de ikâmet ederdi.

Ramazan Halîfe'nin çok kerâmetleri görülmüştür. Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında, bir keresinde Edirne'de çok fazla kuraklık oldu. Meyveler, sebzeler, otlar, susuzluktan kuruyup kavruldular. Topraklar susuzluktan çatladı. Çok fazla daralan halk, birkaç defa yağmur duâsına çıktılar. Allah rızâsı için kurbanlar kestiler, fakirleri ve yetimleri sevindirdiler. Sadakalar dağıtıp, yağmur yağması için Allahü teâlâya yalvardılar. Fakat hiçbirisinde yağmur yağmadı. Yapılan duâlar neticesinde yağmur yağmayınca, takvâ sahibi olan Ramazan Halîfe'yi de aralarına alarak tekrar yağmur duâsına çıkmak istediler. Ramazan Halîfe'nin mübârek bir kimse olduğunu biliyorlardı. Çoluk-çocuk, büyük-küçük, uzak ve yakında olanlar toplanıp, hep beraber musallaya çıktılar. (Mûsâlla: Namaz kılmaya mahsûs, etrâfı çevrili yer. Eskiden köy ve kasabalarda bulunurdu. Cum'a ve bayram namazları buralarda kılınırdı.) Ramazan Halîfe minbere çıktı. Boyun bükerek Allahü teâlâya duâ eyledi. Minberden henüz inmeden bulutlar toplanıp, rahmet-i ilâhî yağmaya başladı. Susuzluktan yarılmış olan topraklar suya kandı. Her taraf yeşile boyandı. Bu hâdiseden sonra, Ramazan Halîfe'nin büyüklüğünü daha iyi anladılar. Aralarında böyle bir zât bulunduğu için Allahü teâlâya şükrettiler.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 375

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 418

RÜKNEDDÎN-İ ÇEŞTÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından.. Doğum târihi bilinmemekte olup, 953 (m. 1546) senesinde vefât etti. İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) babası olan Abdülehad'ın hocasıdır. Evliyânın meşhûrlarından Şeyh Abdülkuddûs'ün ikinci oğlu ve tasavvufda halîfesidir. Babasından sonra irşâd makamına geçmişti. Babasından başka, zamanın meşhûr âlimlerinden olan Seyyid İbrâhim Ebherî Kadîrî'den ve Şeyh Nizâmeddîn-i Hâlidî'den icâzet ve hilâfet aldı. Dînin emirlerine uymakta çok gayretli, yüksek hâller sahibi ve sözleri çok te'sîrli idi. Çok kitap yazmış olup "Mecz-ül-bahreyn" adlı eseri, din ve yakîn ilmindeki sırlar hakkındadır. "Mektûbât" adlı eseri de çok bereketlidir. Abdülehad hazretlerine kendi elyazılarıyla yazdığı bir mektûbunda şöyle buyurmuştur: Meâlen; "Rabbinin ni'metlerini söyle" buyurulan âyet-i kerîme mucibince, Allahü teâlâya hamd ve minnetler olsun ki, Allahtan başka gözümde hiçbir şey kalmadı. Bununla beraber, iflâs ve aczden başka elimde birşey yok, hayret ve kuvvetsizliklerden başka yolum yok. Beyt:

"Susamış, hem de sudan ayrıyım,
Hazîne başında, bir dilenciyim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

2) Zübdet-ül-makâmât sh. 101

3) Umdet-ül-makâmât sh. 110

RÜSTEM HALÎFE BURSEVÎ

Osmanlı Devleti zamanında Bursa'da yaşayan evliyâdan. Aslen Bolu vilâyetinin Göynük kazasından olup, orada dünyâya geldi. Doğum târihi belli değildir. Sonra Bursa'ya

yerleşti. Önceleri ticâretle meşgûl olurdu. Sonra Kastamonulu Şeyh Hacı Halîfe'ye talebe olarak tasavvuf yoluna intisâb etti. Ölmeyecek kadar yer içer, az şey ile kanâat edip yaşardı. Dâima riyâzet hâlinde idi. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okumakla 977 (m. 1511) senesinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Hisar içinde, Orta Pazar'da Nakkaş Ali Mescidi civarında, Osman Çelebi'nin kabri yanında bulunmaktadır.

"Nefehât-ül-üns" kitabının mütercimi Lâmi'î Çelebi, bu zâtı şöyle anlatır: "Aslen Anadolu vilâyetinin Göynük kasabasındandır. Birgün bana latife ederek, kendisi hakkında: "Biz Göynüklü kullardanız" dedi. Kerâmet ehli bir zât olup, kendisini gizleyenlerden, müttekîlerden (haramlardan sakınanlardan), çok ibâdet edenler ve cömertlerden idi. Fakir ve zengin herkese ikram ve ihsân ederdi. Her kim kendisine bir hediye getirse, o daha fazlasını hediye ederek mukâbelede bulunurdu. Az yiyip içerdi. Zamanının çoğunu, talebelere ilim öğretmekle ve ibâdetle geçirirdi. Başlangıçta, Zeyniyye tarikatından Şeyh Hacı Halîfe'nin hizmetinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Dünyâdan elini eteğini çekip, hocasının yoluna tam uydu. Fakat hâlinden uveysî meşrebli olduğu anlaşılıyordu. Yüksek evliyânın rûhlarından feyz alarak, çok ma'rifetlere kavuşmuştu.

Bir ara gözümde bir ağrı peyda olmuş ve bu hâl uzun müddet devam etmişti. Birgün bana dedi ki: "Gençliğimde ben de gözlerimden çok çektim. Ne ilâç kullandım ise, hiçbiri fayda vermedi, işin sonunda, birgün yolda giderken, bir gençle karşılaştım. Bana; "Gözlerinin iyi olmasını dilersen, sünnet-i müekkede olan namazların son iki rek'atında Mu'avvezeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini oku. Cenâb-ı Hakkın izniyle şifâ bulursun inşâallah!" dedi. Ben de, onun tavsiyesine uyup dediklerini yaptım. Gözümün ağrısı geçti. Siz de böyle yapın!" deyince, ben de biraz haddi aşarak: "O genç kim idi?" diye sordum. Rüstem Halîfe de: "Şânı yüce bir kişidir" diye cevap verdi. Anladım ki, Hızır aleyhisselâm imiş. Ta'rîf edilen şeyi ben de yaptım. Az zaman sonra, Allahü teâlânın izniyle, gözlerimin tam sıhhate kavuşması nasîb oldu.

O, gayet edebli bir kimse idi. Hâlini her zaman gizlerdi. Ancak gerektiği zamanlarda konuşurdu. Çocuklara Kur'ân-ı kerîm öğretmekle hâlini gizlemeye çalışırdı.

917 (m. 1511) senesinde Bursa hisarı içinde vefât etti. Bana "Evlâd!" diye seslenirdi. Bu sebeple şöyle vasıyyet etti: "Evlâd! Beni müslümanların omuzlarına yük etme. Yakınca bir yere defnedesin!" Bunun içindir ki, onu, Hisar içinde ceddimize mensûp bulunan Nakkaş Ali'nin yaptırmış olduğu Mescid bahçesinde, babam merhum Osman Çelebi'nin yanında toprağa verdim. Allahü teâlâ şefaatine nail eylesin!"

1) Nefehât-ül-üns sh. 562

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 355

3) Güldeste-i Niyâzî sh. 227

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 581

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 11

6) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 377

ŞA'BÂN-I VELÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde Anadolu'da yaşayan evliyâdan. Kastamonu vilâyetinin Taşköprü kazasında doğdu. Küçük yaşlarda İstanbul'a giderek; tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Zâhirî ilimlerde yetişmiş bir âlim olarak Kastamonu'ya dönerken, Bolu'da Hayreddîn-i Tokâdî hazretlerine uğradı. Tasavvufda üstâd olan Hayreddîn-i Tokâdî, Halvetî yolunun büyüklerinden idi. Hayreddîn-i Tokâdî, kendisini ziyâret eden bu kabiliyetli talebeyi bir müddet memleketine göndermiyerek yanında bıraktı. Şa'bân-ı Velî senelerce Hayreddîn-i Tokâdî'ye hizmet etmekle şereflenip, teveccühlerine kavuştu. Hocasının himmeti bereketiyle kısa zamanda yetişerek, tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Hocasının 941 (m. 1535)'de vefâtından sonra halîfesi oldu. Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'ya giderek, halkı irşâda, yetiştirmeye başladı. 976 (m. 1568)'da vefât edince, Kastamonu'nun Hisâraltı civarındaki türbesine defn edildi.

Şa'bân-ı Velî, dünyâya hiç meyl etmezdi. Takvâ ve vera' ehli idi. Haramlardan şiddetle kaçar, hattâ şüpheli korkusu ile mübahların dahî fazlasını terkederdi. Zamanlarının bir dakika bile boşa geçmemesi için uğraşır, vaktini ibâdetle, insanlara

faydalı olmakla geçirirdi. Kendisine sığınanları boş çevirmezdi. Dîn-i İslâmı yaymak, Ehl-i sünnet i'tikâdını herkese anlatmakla vaktini değerlendirirdi. Dînin emirlerini yapmıyan ve yasaklarından kaçınmıyanlara ziyadesiyle nasihat eder, onların Cehennemde yanmaması için elinden gelen gayreti gösterirdi. Getirilen hediyeleri, kendisi zâhiren çok fakîr olduğu halde, hepsini muhtaçlara, yetimlere dağıtırdı. Halkın arasında Hak ile idi. Görünüşde insanlar arasında bulunurdu, fakat kalbi ile hep Allahü teâlâyı hatırlar, hakîkî sahibinden bir ân dahî gâfil olmazdı. Allahü teâlâya yaptığı duâlar, kabûl olurdu.

Talebelerinden Muhiddîn Usta anlattı: Birgün hocamız Şa'bân-ı Velî hazretlerinin huzûrunda idik. Ilgaz yolundan bir kimse geldi ve hocamızın elini öptükten sonra; "Efendim! Yol üzerinde bir değirmenimiz vardı. Bir arkadaşımla değirmenin taşını değiştirecektik. Yeni taşı kaldırdık, tam koyacakken derenin dibine yuvarlandı. Dereden tekrar çıkarıp yerine koymamız mümkün değildi. Çünkü taş çok ağırdı. Ne yapacağımızı düşünüp dururken, hatırımıza siz geldiniz ve; "Yetiş ey Şa'bân-ı Velî hazretleri!.." diye imdâd istedik. O anda bir el, değirmenin taşını aşağıdan aldığı gibi, getirip yerine koydu, işte, orada gördüğüm el ile bu öptüğüm el, aynı eldir" dedi.

Şa'bân-ı Velî, bir sene kendine âit bir odada halvete girerek, günlerce dışarı çıkmadı, içerde nefsini terbiye etmek, yüksek dereceler katetmek için uğraştı. O sıralarda hac mevsimi idi. Kastamonulu bir kimse, hac vazîfesini yapmak için Kâ'be-i muazzamaya gitmişti. Orada hastalandı. Kendisine yardım edecek bir yakını yok idi. Beraber geldiği kimseler, Mekke'den ayrılıp memleketlerinin yolunu tuttuğu hâlde, bu kimse iyileşip yola çıkamamıştı. Memleket hasretiyle yanıp yakıldığı ve gözyaşlarıyla ağladığı birgün, yanına bir zât geldi. "Ey hacı efendi! Ağlamanızın sebebi nedir?" diye sordu. O da durumunu anlatınca, dedi ki: "Kâ'be'nin Hanefî mihrabı yakınında beş vakit namazını kılıp, kaybolan bir zât vardır. Oraya git, kim olduğunu araştır. Bulduğun zaman ellerine yapış ve sıkıntını anlat. O kendisini gizlerse de, sen ısrarla; "Derdime çare!., "de. O hacı; "Peki" diyerek, Hanefî mihrabına gitti. Namaz arasında dikkatle gelenleri kontrol ediyordu. Bir ara kendi memleketinden tanıdığı Şa'bân-ı Velî hazretlerini de orada gördü. Namazdan sonra yanına varırım, diyerek, namazını olduğu yerde tamamladı. Fakat namazdan sonra ne kadar aradıysa da Şa'bân-ı Velî'yi göremedi. Bana bildirilen herhalde budur diyerek, sonraki namaz vaktini bekledi. Ezanlar okunduğu sırada, yine aynı yerde Şa'bân-ı Velî'yi görünce, yanına sokuldu ve ellerine sarılıp öptü. Sonra bir nefeste derdini anlattı ve; "Beni memleketime götürmek Allahü teâlânın izniyle sizce mümkündür. Derdime çâre..." diye yalvardı. Şa'bân-ı Velî; "Mümkündür. Fakat sırrımızı açığa çıkarmanızdan korkarız" buyurdu. Hacı da sır saklayacağını bildirince, Şa'bân-ı Velî; "Namazdan sonra görüşelim" buyurdu. Namaz bittikten sonra dışarı çıktılar. Kimsenin olmadığı bir yerde; "Gözlerini yum, aç demeden açma" buyudu. O kimse, bir anda, Allahü teâlânın izniyle kendini evinin önünde buldu. Hacı, Şa'bân-ı Velî'nin kerâmeti ile, kısa zamanda çok uzun yolu kat ederek memleketine vâsıl olmuştu.

Talebelerinden Mehmed Efendi anlattı: "Şa'bân-ı Velî hazretlerinin talebesi olmakla şereflendiğim sıralarda, onun pekçok kerâmetlerini gördüm, hâllerine şâhid oldum. Horasan evliyâsından biri, talebelerinden hâl ehli olan birkaçına; "Anadolu'da derecesi yüksek, pek kıymetli bir velî yetişti. Arzu ettiği an melekler âlemini seyretmektedir. Siz de onun ziyâretine gidiniz. Onun feyz ve bereketine, teveccühlerine kavuşunuz" buyurdu. O talebeler de Anadolu'ya doğru yola çıkıp Kastamonu'ya yaklaştılar. Bu sırada Şa'bân-ı Velî, iki talebesine bir ayna verip; "Horasan dervişlerinden üç tanesi ziyâretimize gelmektedir. Aynayı bu gelenlere veriniz" buyurdu. Aynayı alan iki talebe, Horasanlı dervişleri karşılamaya çıktılar. Yolda karşılaştıklarında, emânet olan aynayı gelenlere verdiler. Horasanlı dervişler aynaya baktıklarında, içinde Şa'bân-ı Velî'yi tebessüm ederek kendilerine bakmakta olduğunu gördüler. Bu hâle hayret ettiler ve "Bize bu kâfidir. Göreceğimizi gördük, Şa'bân-ı Velî'nin teveccühlerine kavuştuk" diyerek Horasan'a döndüler."

Şa'bân-ı Velî'ye birgün fakir bir kimse gelerek; "Efendim! Fakir bir kimseyim. Bir merkebim var idi, o da öldü. Şimdi ne ile çocuklarımın geçimini te'min edeceğim? Ne olur duâ buyurun da, cenâb-ı Hak beni nâmerde muhtaç etmesin" dedi. Şa'bân-ı Velî de, ellerini açarak bu fakir için Allahü teâlâya yalvardı. O sırada bir atlı, yedeğinde bir katır ile Şa'bân-ı Velî hazretlerinin huzûruna varıp; "Efendim! Bu katırı size hediye etmek niyetiyle tâ memleketimden geldim. Lütfen kabûl buyurunuz" dedi. Şa'bân-ı Velî, yanında duran fakire dönerek; "Ey fakîr! Allahü teâlânın sevdiklerine olan bağlılığın ve muhabbetin sebebiyle, cenâb-ı Hak sana, merkebin yerine daha güçlü bir katır ihsân etti. Ni'metinin şükrünü bil ki, daha da çoğaltsın"

buyurdu ve katırı fakire teslim etti. Katırı getiren kimse, bu işe şaşırıp kaldı ve hayretinden; “Sübhânallah” deyince, etrâftakiler; “Niçin hayret ediyorsun?” diye sordular. O kimse de; “Bu katırı yarın getirecektim. Lâkin içime, hayırlı işi geciktirme, diye bir düşünce geldi. Bunda bir hikmet var diyerek acele ettim” dedi.

Kürekçi Mustafa isminde, Şa’bân-ı Velî’yi çok seven bir kimse anlattı: “Birisine binikiyüz akçe borcum vardı. Onu ödemek için çok çalıştığım hâlde bir türlü para biriktirip veremedim. O kimse de, zaman zaman gelip parasını istiyordu. Ben de her defasında; “Biraz daha mühlet ver” diyordum. Bu durumun böyle devam etmeyeceğini anlayınca, bir velînin kabrine giderek; “Yâ Rabbî! ma’lûmdur. Enbiyân ve bu evliyân hürmeti için, bana borcum kadar dünyalık ihsân eyle!” diye duâ eyledim. Oradan ayrıldıktan sonra, aklıma Şa’bân-ı Velî hazretleri geldi. Huzûr-i şerîflerine vardığımda yanında kimse yoktu. Beni görünce, oturduğu minderin altını işâret ederek; “Bunun altındakileri al” buyurdu. Ben de elimi uzatıp, bir miktarını aldım. Hepsini almadığımı görünce, bana; “Hepsini al. Hak teâlâ oradakilerin hepsini senin için gönderdi” buyurdu. Bunun üzerine hepsini aldım. Sonra benim için el kaldırıp; “Yâ Rabbî! Bunu darda koyma” diye duâ etti. Huzûrundan ayrıldım. Tenhâ bir yere vardığımda paraları saydım, tam borcum kadar idi. Çok sevindim. Hemen gidip borcumu verdim. O günden beri de hiç kimseye borçlanmadım, elhamdülillah.”

Ömer Fuâdî isminde bir sevdiği anlattı: Teyzemin başı çok ağrıyordu. Bu baş ağrısı için, gitmedik doktor, içmedik ilâç bırakmadık. Kimden ne ilâç duyarsak onu deniyorduk. Fakat netice hiç değişmiyordu. Birgün Şa’bân-ı Velî’ye gittik, durumu anlattıktan sonra duâ istedik. “Kur’ân-ı kerîmin her harfinde bin derde bin deva vardır. Ondan şifâ aramıyan şifâya kavuşamaz” buyurdu ve bir Fâtiha-i şerîfe okudu. Oradan ayrıldık, eve gelirken teyzeme ağrısını sorduğumda; “Elhamdülillah hiçbir ağrı ve sızı kalmadı” diyerek Şa’bân-ı Velî’ye duâ etti.

Murâd Halîfe ismindeki İmâm, birgün Şa’bân-ı Velî’yi ziyârete geldi. O sırada Şa’bân-ı Velî câminin bahçesinde talebeleriyle oturmuş sohbet ediyordu. Murâd Halîfe, bir müddet onların yanına oturup sohbeti dinlemeğe başladı. Dinledikçe, Şa’bân-ı Velî hazretlerinin büyüklüğünü anlıyordu. Bir ara Şa’bân-ı Velî’nin mübârek başını câminin kubbesi yüksekliğinde gördü. Hemen varıp, Şa’bân-ı Velî’nin dizinin dibine oturdu ve elini öpmeğe başladı. Talebelerden biri yavaşça; “Bu adam ne yapıyor? Durup dururken hocamızın elini öpüyor” deyince, yanındaki kalb gözü açılmış olan talebe de, “Eğer hocamızın mübârek başının Arş-ı a’lâya değdiğini görse, zevkten helak olurdu” dedi.

Şa’bân-ı Velî, zaman zaman şehrin kenârında bulunan bir ulu çınar ağacının yanına gider, ağacın kovuğu içine oturarak Allahü teâlâyı zikreder, mahlûkları hakkında tefekkür ederdi. Birgün, böyle ağacın kovuğunda tefekkür edip otururken, ba’zı kimseler gelip Şa’bân-ı Velî’yi çağırdılar. Tefekkür etmeyi bırakıp gelenlerle beraber şehre giderken, arkalarında bir gürültü koptu. Geriye döndüklerinde, koca çınar ağacının da peşlerinden geldiğini gördüler. Bunun üzerine Şa’bân-ı Velî; “Ey yaşlı çınar! Daha gelme, yerinde kal!” buyurunca, köklerini sürükleyerek gelen ağaç, olduğu yerde kaldı.

Şa’bân-ı Velî, 976 (m 1568) senesinde hastalandı. Hastalığının son günlerinde talebelerini başına toplayarak, ayrı ayrı nasihatlerde bulundu. Herbiriyle vedâlaştı. Helâllaştı. Son nefesinde Kelime-i şehâdet getirerek vefât eyledi. Vefâtı için şu mısrayı târih düşürdüler:

“Eyledi Şa’bân Efendi azm-ı dildâr-ı can!”

Türbesindeki kitabede de şu beyt yazılıdır:

“Sarıl gel, dâmeni ihsânına sen Şeyh Şa’bân’ın,
Harabından geçip ma’mûr’-u âbâd olmak istersen.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 199

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1069

3) Menâkıb-ı Şa’bân-ı Veli

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 381

SA’DÎ ÇELEBİ

Osmanlı şeyhulislamlarının onuncusudur. İsmi, Sa'dullah bin Îsâ bin Emîrhân'dır. Sa'dî Çelebi veya Sa'dî Efendi diye meşhûr olmuştur. "Beydâvî Muhaşşîsi" diye de bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. Kastamonu'nun Daday ilçesinde doğdu. 945 (m. 1538) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında defnedildi.

Küçük yaşta babası ile birlikte İstanbul'a geldi. Babasının Murat Paşa Câmii'nde İmâm olması üzerine, ilk tahsilini ondan yaptı. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Muhammed Samsûnî'nin hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Onun yanında ilimde olgunlaşıp yüksek derecelere ulaştıktan sonra İstanbul'da Başcı İbrâhim, Edirne'de Taşlık ve Vezir Mahmûd Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir müddet orada vazîfe yapıp ilim öğretmekle meşgûl olduktan sonra, Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 930 (m. 1523) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Sa'dî Sa'dullah Efendi, on yıl bu vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 940 (m. 1533) senesinde bu vazîfeden alındı ve Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin olundu. Kısa bir müddet sonra, Kanunî Sultan Süleymân zamanında, Şeyhülislâm Kemâl Paşa-zâde'nin vefâtı üzerine, 940 (m. 1533) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu şerefli vazîfeyi beş yıl yürüttükten sonra vefât etti.

Sa'dullah Efendi; âlim, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, faziletli ve güzel ahlâklı bir zât idi. Boş söz konuşmaktan kaçınırdı. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında vermiş olduğu hükümler ve cevaplar gayet makbûl ve doğru idi. Gerek ders okutmakta, gerekse kadılıkta, akranlarından üstün idi. Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olup, Allahü teâlânın dînine ve Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin sünnetine son derece bağlı idi. Bütün vakitlerini ilim ve ibâdetle geçirirdi. Vermiş olduğu cevapları, usûl ve fürû' yönüyle iyice araştınr sonra yazardı. Hâfızası çok kuvvetli olup, birçok târihleri ve âlimlerin menkıbelerini ezberlemişti. Şairliği de olan Sa'dî Çelebi, İstanbul'un Fâtih semtinde, evinin yakınında bir Dâr-ül-kurrâ inşâ ettirmişti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Sa'dî Çelebi'nin birçok mu'teber eserlere yazmış olduğu ta'lîkâtı yanında, şu kıymetli eserleri de vardır: 1-Fevâid-ül-behiyye: Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîrine yazmış olduğu haşiyedir. 2-Hâşiyet-ül-İnâye Şerh-il-Hidâye, 3-Fetâvâ fî Mevâzı min Füsûs-ıl-Hıkem li İbn-i Arabî 4-Fetâvâ-i Sa'diyye, 5-Hâşiyetü alel-Kâmûs (Fîrûz Âbâdî'nin eseridir).

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât kenarı) cild-1, sh. 494

2) Kâmûs-ül-al'âm cild-1, sh. 2570

3) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 236

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 262

5) El-A'lâm cild-3, sh. 88

6) Devhât-ül-meşâyıh sh. 18

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 323

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 443

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 21

SAFİYYÜDDÎN-ZÂDE (Muhammed Çelebi)

Osmanlılar zamanında Bursa'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin kurduğu Zeyniyye yolunun büyüklerindendir. İsmi, Muhamımd Çelebi bin Şeyh Safiyyüddîn Bursavî olup, Safiyyüddîn-zâde Muhammed Efendi diye de tanınır. Onuncu asrın başlarında dünyâya geldi. Doğum târihi kat'î olarak tesbit edilemedi. 970 (m. 1562) senesinde vefât etti. Zeyniyye büyüklerinden olan, kıymetli baba ve dedelerinin ve yüksek hocalarının da medfûn bulunduğu kabristana defnedildi.

Muhammed Çelebi, ailesi tarafından en güzel edeb ve terbiye ile yetiştirilip ilim tahsil etmek çağına geldiğinde, asrın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Muhyiddîn-i Fenârî'nin Dâr-ül-idâ'dîsine devam etti. İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde müderrislikten emekli olan Kara Bâlî hazretlerinin dershânesine de devam ederek, o büyük zâttan ilim tahsil etti. 922 (m. 1516) senesinde Kara Bâlî Efendi Bursa'ya kadı olarak ta'yin edilince, Muhammed Çelebi de memleketi olan Bursa'ya döndü. Zâhirî ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yolunda ilerlemek için

Muallimzâde Şeyh Muslihuddîn Efendi'nin dergâhına devam etti. Daha sonra da Seyyid Ali Efendi'nin hizmetlerine kavuştu. Tasavvuf yolunda ilerlemek istidâdı pekçok olduğundan, kısa zamanda yetişip kemâle geldi. Böylece hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde derin âlim ve kâmil bir velî oldu. Hocası Seyyid Ali Efendi'nin vefâtından sonra onun halîfesi oldu. Talebeleri terbiye edip, ma'nevî olarak yetiştirmek vazîfesini üzerine aldı. 970 (m. 1562) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

Muhammed Çelebi'nin muhterem birâderi Abdüllatîf Çelebi de, zamanında bulunan çeşitli âlimlerden ilim öğrenerek tahsilini tamamladıktan sonra, 952 (m. 1545) senesinde İznik'de Süleymân Paşa Medresesi'ne ta'yin oldu. Bir sene sonra da vefât etti. Yerine Abdülkerîm-zâde Efendi ta'yin edildi.

Muhammed Çelebi'nin diğer birâderi, Abdülazîz Efendi 914 (m. 1508) senesinde doğup çok güzel yetiştirildi. Molla Hüsrev Medresesi müderrisi olan Bursalı Şeyhî Çelebi'nin ve Hâce Hayreddîn Efendi'nin hizmetinde bulunarak yetişti. Zâhirî ilimlerde kemâle ulaştıktan sonra tasavvuf yoluna yönelen Abdülazîz Efendi, bâtın yolunda da kemâle geldi. Biraderlerinin vazîfe yaptıkları zaviyede, zamanında bulunan evliyânın zineti, süsü olarak vazîfe yapmakta iken, 990 (m. 1582) senesinde vefât eyledi.

Bir müddet Şam kadılığı yapmış olan Dâvûd-zâde Muhammed Efendi, biraz önce zikrolunan Adüllatîf Çelebi'nin torunu olduğu için bu ailede bulunan zâtların herbirinin üstün hâllerini ve yüksek kerâmetlerini çok güzel naklederdi.

1) Şakayık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Atâî) sh. 75

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 103

ŞAH ALİ BİN KÂSIM

Osmanlı evliyâ ve ulemâsından. 880 (m. 1475) senesinde, Bolayır yakınlarında Amâyir köyünde doğdu. Babası Kâsım Bey, Baba Muhammed Nakkaş'ın talebelerinden tımar sahibi bir sipâhi idi. Şah Ali bin Kâsım, 960 (m. 1553) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Şah Ali Efendi, küçük yaşta babasından ve aile çevresinden temel din bilgilerini öğrenip, fen bilgilerinde ma'lûmat sahibi oldu. Zekâsının keskinliği ve hafızasının güçlülüğü ile dikkatleri çekti. İlmin merkezi olan İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, Şücâeddîn Rûmî, Molla Bedreddîn gibi âlimler, onun hocaları arasındaydı. Şeyh Vefâ-i Konevî, Emîr Ahmed Buhârî, Çelebi Halîfe ve Sünbül Sinân Efendi'nin talebelerinden feyz aldı. Nakşibendiyye yolunda yükseldi. İşlerini ve ahlâkını Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) bildirdiklerine göre düzeltti. Allahü teâlânın kullarına hizmet etmek ve O'nun dîninin hadimi olmak için dünyevî rütbe ve makamları terk etti. Ailesinin nafakasını te'min için on beş akçelik bir vazîfeyi kabûl etti. Ba'zan kendi mahallesindeki câmide va'z eder, insanlara Allahü teâlânın yolunu anlatırdı. Ba'zan da Ayasofya Câmii'nde tâliblerine ilim öğretirdi. Vaktini hep ilim ve ibâdetle geçirirdi. Altmışbeş yaşlarında iken rahatsızlandı. Talebeye ders veremez oldu. 946 (m. 1539) yılında hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ etmek ve Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendi.

Şah Ali Efendi, pekçok talebe yetiştirdi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek, Allahü teâlâya ibâdet etmek ile geçirdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine tam uyar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok dikkatli davranırdı. Kırk sene, sabah namazını Ayasofya Câmii'nde cemâatle ve birinci safta kıldı. Hiçbir vakitte de iftitâh tekbîrini (namaza girerken ilk söylenilen tekbîri) kaçırmadı. Kerâmet ve üstünlükleri, mübârek sözleri, ilim ehli arasında meşhûr oldu. Vefâtından sonra, bir hâfız-ı kütüb (müderris ve kadılık yapmış veya yapabilecek kudrette bir kütüphâneci) nezâretinde talebelerin istifâdesini arzu eyleyip, kitaplarını vakfeyledi.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 71

2) Dekâik-ül-ahbâr, Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar kısmı, No: 1978 vr. 106b

ŞAH MUHAMMED ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan, Mevlânâ Harm bin Muhammed bin Âdil adındaki meşhûr Afyonkarahisar kadısının oğludur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 978 (m. 1570) senesinde İstanbul'da vefât etti. Âbid Çelebi Mescidi. bahçesinde defnedildi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Merhaba Efendi Afyonkarahisar'da Gediz Ahmed Paşa Medresesi müderrisi iken, ondan ilim öğrendi. Mübâhî Ali Paşa Medresesi'ne nakledilince, onunla beraber gitti ve ilim tahsiline devam etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Çivi-zâde'ye kavuşup, onun talebeleri arasına dâhil oldu. Hizmetinde bulundu ve istifâde etti. 937 (m. 1530) senesinde Çivi-zâde Mısır kadısı olunca, onun yanında bulunup, hizmetine devam etti. 944 (m. 1537) senesinde Anadolu kadıaskeri olunca, muhâsebeci vazîfesini yürüttü. Çivi-zâde, 945 (m. 1538) senesinde şeyhülislâm olunca onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı, ilk olarak Bursa Molla Hüsrev Medresesi'ne, daha sonra Edirne Sirâciyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. Sonra Câmi-i Atîk Medresesi müderrisliğine nakledildi. 958 (m. 1551) senesinde, Kınalı-zâde Ali Efendi yerine Kütahya Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris olup, 960 (m. 1553) senesinde İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'ne terfi ettirildi. 961 (m. 1554) senesinde, Karamanî-zâde Ahmed Çelebi yerine Mihrimah Sultan Medresesi'ne, 963 (m. 1556) senesinde, Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki üçüncü medrese olan Çifte Ayakkurşunlu Medrese'ye, bir sene sonra Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne ta'yin olundu. 966 (m. 1558)'da, Süleymâniye medreselerinden birine nakl olundu. 971 (m. 1563) senesinde Kâhire, 974 (m. 1566) senesinde Edirne kadılıklarını adâlet ve doğrulukla yürüttü. 976 (m. 1568) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 977 (m. 1569) senesinde emekli oldu.

Şah Muhammed Çelebi; âlim, faziletli, ilmiyle amel eden, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Geniş ilim ve irfan sahibi, açık sözlü olup, hakîkati söylemekten çekinmezdi. Asrında, onun ilmî üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Onun fazileti ve şöhreti her tarafta duyuldu.

Nakledilir ki: Çivi-zâde, 952 (m. 1545) senesinde Rumeli kadıaskeri olunca, Şah Muhammed Çelebi'nin Sirâciyye Medresesi'ne ta'yin edilmesi için pâdişâha arz edip, onun iyiliğinden bahsederken; "Bu hakîrin mülâzimi olmasından başka hiçbir aybı yoktur" dedi. Bunun üzerine pâdişâh, Çivi-zâde'ye iltifât edip; "Efendi! Yalnız sizin talebeniz olması ona şeref olarak yeter" dedi. Çivi-zâde bunun üzerine; "Saâdetli pâdişâhım, iki mülâzimim vardır. Biri Şah Muhammed Çelebi, diğeri de Kınalı-zâde Ali Çelebi'dir. İki gözüm gibidirler, ikisinin birbirinden farkı yoktur" dedi.

Kanunî Sultan Süleymân, Nahcivân seferine çıkacağı zaman, Mihrimah Sultan Medresesi'ne Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'nin müderris olarak ta'yin olunacağı arz edilince, kabûl etmeyip; "Bu medrese, Şah Muhammed Çelebi'nin yeridir. Başkasına verilirse kapatır veya dergâh hâline getiririz" dedi ve Şah Muhammed Çelebi'ye iltifât etti. Şah Muhammed Çelebi, bu medresede ilim öğretip Kur'ân-ı kerîmin hakîkatlerini anlatmaya çalıştı.

Nakledilir ki: Ba'zı dostlarına; "İnşâallah İstanbul kadılığına kadar ulaşacağım" derdi. "Nereden biliyorsun?" diye sorduklarında; "Yirmibeş akçe ile Sirâciyye Medresesi'nde vazîfeli iken, kadıaskerliğe müracaat etmiştim. O gece rü'yâmda, hocam Çivi-zâde'yi gördüm. Dedi ki: "Düşündüğünden vazgeç. Ancak İstanbul kadısı olursun." Merhumun sözünde hılâf ve va'dinde durmaması olmazdı" dedi.

Şah Muhammed Çelebi'nin Şerh-i Mevâkıf'a yazdığı haşiyesi ve Hâşiye-i Tecrîd'e yazdığı ta'lîkâtı vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 137

SAMSÛNÎ-ZÂDE (Ahmed bin Muhammed Efendi)

Osmanlı âlımlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Abdüssanıed Samsûnî'dir. Edirne kadılığı ve başka mühim vazîfelerde bulunmuş olan, Muhammed bin Hasen Samsûni Efendi'nin oğludur. Bunun için Samsûnî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. 978 (m. 1570) senesi Muharrem ayının başlarında vefât etti.

Zamanının âlimlerinden Sarı Kerez (Kiraz) Efendi'nin derslerinde yetişip, Müeyyed-zâde hazretlerinin mülâzimi oldu. İlk olarak Edirne'de bulunan Murâd Paşa Medresesi'ne 920 (m. 1514) senesinde Ahmed Çelebi yerine yine Edirne'de Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. Buradaki vazîfesine on sene devam ettikten sonra ayrılıp, başka vazîfelerde bulundu. Edirne'de Mustafa Paşa, Bursa'da Sultaniye, Edirne'de Bâyezîdiyye medreselerinde müderrislik yaptı. 944 (m. 1537) senesinde Bursa kadısı, aynı sene Rebî'ul-evvel ayında Edirne, daha sonra da İstanbul kadısı oldu. Beş sene sonra, Bâyezîdiyye Medresesi müderrisi olan Muhyiddîn Efendi'nin şeyhülislâmlık makamına getirilmesiyle boşalan yerine müderris olarak ta'yin edildi. 954 (m. 1547) senesinde; Anadolu, Acem ve Arab memleketlerinin umûmî teftişi ile vazîfelendirildi. Devlet-i âliyye hakkında muhalif düşünenlerin tesbit edilip, bu muhalefetlerinin giderilmesi, bir yerde zulüm ediliyorsa onun kaldırılması gibi mühim vazîfeleri vardı.

Yaptığı güzel hizmetler, pâdişâh ve vezîr tarafından takdîr edilir, beğenilirdi. Onlarla yakından tanışıp görüşür, beraber bulunurdu. Uzun müddet bu teftiş vazîfesini başarı ile yaparak, kendi arzusu ile emekli oldu. Bundan sonra medresedeki vazîfesine dönüp, orada hizmete devam etti.

Samsûnî-zâde, sadaka veren, iyiliksever, çok cömert bir zât idi. İyilik ve ikrâmları, ihtiyâç sahiplerine olan yardımları çok idi. 968 (m. 1560) senesinde Muallim-zâde yerine Haleb kadısı oldu. İki sene sonra ayrılıp halvete çekilerek, 978 (m. 1570) senesinde Zilhicce ayında vefât edinceye kadar ilim ve ibâdet ile meşgûl oldu. İlmî üstünlüğü ile birlikte, çeşitli faziletleri kendisinde toplamış olan pek yüksek bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 200

2) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 221

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 145

SARI GÜRZ NÛREDDÎN HAMZA EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. Aslen Balıkesirlidir. Doğum târihi bilinmemektedir. Babası, Karasili (Balıkesirli) Yûsuf Efendi'dir. Kısa boylu, etine dolgun ve sarı sakallı olduğu için Sarı Gürz, dîn-i İslâma hizmetlerinden dolayı da Nûreddîn lakabı verildi. 927 (m. 1521) senesinde İstanbul'da vefât edip, Fâtih'te Yayla Câmii yakınlarındaki mektebin bahçesine defnedildi. Evinin ve kabrinin bulunduğu yerlere Sarı Güzel Mahallesi adı verildi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinin meşhûr ulemâsından olan Hatîb-zâde ve Hocazâde Muslihuddîn Bursavî'ye talebe olup, onlardan ilim öğrendi. Daha sonra Sinân Paşa'nın ilminden istifâde etti. Sinân Paşa'ya Seferihisar kadılığı verilerek İstanbul'dan gönderilmesi üzerine, hocası ile beraber Seferihisar'a gitti. Sultan Bâyezîd-i Velî zamanında, Sinân paşa'nın Edirne Dâr-ül-Hadîsi'ne müderris olması üzerine, hocası ile birlikte Edirne'ye gitti. Hocasının medresesinde müderris yardımcısı olarak vazîfe yaptı. Stajını bitirip icâzet aldıktan sonra, memleketin çeşitli yerlerinde hizmetlerde bulundu. Bursa'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Medresesi'ne, daha sonra Edirne Dâr-ül-Hadîs Medresesi'ne, sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. 917 (m. 1511) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesi esnasında Sultan Bâyezîd-i veli tarafından Şehzâde Selîm'e gönderildi. Şehzâde Selîm, Trabzon vâliliğini taht şehri İstanbul'a uzak bularak, Rumeli'de, serhat boylarında bir sancak verilmesini istemişti. Sarı Gürz Molla Nûreddîn Efendi, Pâdişâh Bâyezîd-i Velî ile Şehzâde Selîm (Yavuz) arasında anlaşma sağlanmasını ve Rumeli'de sancak verilmesini te'min etti. Bilâhare Şehzâde Selîm da'vet edilip, İstanbul'da Osmanlı Pâdişâhı oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın pâdişâh olmasından sonra, 919 (m. 1513) senesinde Anadolu, 921 (m. 1515) senesindede Rumeli kadıaskeri oldu. Bir sene sonra kadıaskerlikten ayrılıp, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra tekrar İstanbul kadılığına getirildi. Vefâtından bir müddet önce emekliye ayrıldı. 927 (m. 1521) senesinde vefât etti.

Din bilgilerinde yüksek ilim sahibi olan Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi, dînin hükümlerini insanlara öğretmekte ve uymakta çok gayretli idi. Doğru sözü, pâdişâhın yanında, paşanın yanında, her yerde söylerdi. Kimseden çekinmezdi. Akidesi saf, mizacı sert idi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tatbikte keskin bir kılıç gibiydi.

Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi, pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Molla Hamîdli Kara Seydî'nin suâllerine verdiği cevaplara dâir bir risalesi, fıkıh ilminde ba'zı mevzûları ihtivâ eden "Mürtedâ" ismindeki eseri meşhûrdur. Ayrıca "Şerh-i Miftâh" ve "Şerh-i Mevâkıf'a haşiyesi, "Hidâye" üzerine ta'lîkâtı ve "Risâle-i kâlemiye" adlı bir eseri vardır.

Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'nin asıl mühim rolü, Yavuz Selim Hân'ın Çaldıran Seferi'ne dâir verdiği fetvâda görülür. Topkapı Sarayı Arşivi'nde 6401 numarada kayıtlı adı geçen fetvâ'nın altında, "Ed'af-ül-ıbâd Hamza el-Fakîr eş-Şehîr bi-Sarı Gürz" kaydı açık açık okunmakta, fetvâyı yazarken, "Kâfi" kitabının "Ahkâm-ül-mürtedîn" kısmından istifâde edildiği bildirilmektedir. Bu mühim fetvâ şöyledir:

"Hüve'l-mu'în Bismillâhirrahmânirrahîm. Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahü teâlâya hamdolsun. Peygamberlerinin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma ve O'nun Âline ve Eshâbına (r.anhüm) salât-ü selâm olsun. Ey müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Eshâb-ı Kirâm düşmanı râfızîlerin reîsleri Erdebiloğlu Şah İsmâil'dir. Onlar, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şeri'atini, sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı kerîmi ile alay ederler. Allahü teâlânın haramdır buyurduğuna helâldir derler. Kur'ân-ı kerîmi ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Bütün Ehl-i sünnet âlimlerine ve sâlih müslümanlara ihânet edip, onları öldürürler. Mescidleri yıkarlar. Bu taifeye mensûp olanlar, reîsleri olan Şah İsmâil mel'ûnunu ilâh yerine kayup secde ederler. Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e sövüp, hilâfetlerini inkâr ederler. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hanımı hazret-i Âişe vâlidemize iftira edip söverler, İslâmiyeti yıkmak için uğraşırlar. Onların bunlara benzer dîn-i İslama aykırı olan pekçok bozuk i'tikâdları ve hareketleri vardır ki, şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında tevâtür derecesinde bilinmektedir. Onlar, görünen bu hareketleri ile, dînimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre fetvâ verdik ki, kâfirdirler, mülhiddirler. Herhangi bir kimse dahî onların bâtıl olan dinlerini beğense ve rızâ gösterge kâfir olur. Bunları öldürüp cemaatlarını dağıtmak, bütün müslümanlara vâcibdir, farzdır. Müslümanlardan ölenler sa'îd ve şehîd olup, Cennet-i a'lâdadır. Ötekilerden ölenler ise, hor ve hakîr olup, Cehennemin dibindedirler. Bunların hâli, kâfirlerin hâllerinden daha beterdir. Zîrâ bunların boğazladıkları ve avladıkları, okla, doğanla ve köpek ile de olsa murdardır. Kendilerinden veya başkalarından kız alıp nikâhlasa, nikahları bâtıldır, ölenin vârisi olamaz, mîrâs alamaz. Müslüman devletin pâdişâhı, bunların erkeklerini öldürüp mallarını kadınlarını ve çocuklarını, İslâm askeri arasında paylaştırmalıdır. Bunların yaptıkları tövbelere ve istiğfarlara aldanmamalı, hiç dinlemeyip öldürmelidir. Bunlardan olduğu bilinenler, veyahut onlara giderken yakalananlar dahî öldürülmelidir. Netice olarak; Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu râfizîler, hem kâfirdirler, hem mülhiddirler ve hem de fesâd ehlidirler, İki cihetten de katledilmeleri vâcibdir. Yâ Rabbî! Dînine yardım edenlere yardım eyle, müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle. Âmin. Kulların en fakiri olan Hamza."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 341

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1653

3) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 138, cild-2, sh. 557

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 222

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 581

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 314

7) Kâmûs-ul-a'lâm sh. 2816

SEHÂVÎ

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve târih âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Osman bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Hayr ve Ebî Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Mısır'ın köylerinden olan Sehâ'da doğduğu için Sehâvî nisbet edilmiştir. Bu nisbeti ile meşhûr oldu. 830 (m. 1427) senesinde doğdu. 902 (m. 1496) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Sehâvî, Şeyhülislâm Bülkînî'nin medresesine yakın olan mahallede doğdu. Dört yaşına gelince, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin bulunduğu mahalleye yerleştiler. Orada, babası onu Şerefüddîn Îsâ bin Ahmed Makdisî'nin derslerine gönderdi. Daha sonra fakîh Bedrüddîn Hüseyn bin Ahmed'in sohbetlerine devam etti. Bu zâtın yanında Kur'ân-ı kerîmi

ezberledi. Tecvîd ilmini öğrendi. Birçok eseri ezberledi. Ezberlediği bu eserleri, asrın büyük âlimlerin huzûrunda okudu. İlim öğrendiği âlimlerin sayısı dörtyüzü bulmaktadır. İbn-i Hacer-i Askalânî'nin derslerine devam eden Sehâvî, onun bütün eserlerini kendisinden dinledi. Vefâtına kadar İbn-i Hacer'in yanından ayrılmadı. İbn-i Hacer ona ders okutma ve eser yazma husûsunda icâzet (diploma) verdi.

Sehâvî, hocası İbn-i Hacer'in vefâtından sonra Dimyat'a gitti. Oradaki âlimlerin derslerini dinledi. Sonra hac farizasını yerine getirmek için deniz yoluyla Hicaz'a gitti. Şa'bân ayının başlarında Mekke-i mükerremeye vardı. Orada hac zamanına kadar ikâmet etti. Bu arada birçok âlimin derslerini ta'kib etti. Mekke-i mükerremede ilim öğrendiği âlimlerin ba'zıları şunlardır: Ebü'l-Feth Merâgî, Burhânüddîn Zemzemi, Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûtî, Şihâbüddîn Şevâitî, Ebü's-Se'âdât bin Zahîre, Ebû Hamîd bin Ziyâî. Hac farizasını yerine getiren Sehâvî, Kâhire'ye döndü. Kâhire'de hadîs-i şerîf ve yapılan rivâyetleri dinlemeye kitapları mütâlaaya ve âlimlerden istifâde etmeye çalıştı. Bu arada birçok yerlere ilmî seyahatler yaptı. Buralarda birçok âlimden ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Şıhne, Tennûhî, Selâhüddîn Ziftâvî Matrız, Abdullah bin Ebî Bekr, Demâminî, Bülkînî, İbn-i Mulâkkın, Irakî, Heysemî, Kemâlüddîn Demirî, Halâvî, Süveydâvî, Cemâlüddîn Reşîdî, Ebû Bekr bin İbrâhim, İbn-i Izz.

Sehâvî, ilim öğrenmek için pekçok seyahatler yaptı. Haleb, Dımeşk, Beyt-i makdis, Halîl, Nablus, Remle, Hama, Ba'lebek, Hıms'ı dolaştı. Buralarda ders aldığı hocalarının sayısı yüze yakındır.

Babasının ve amcasının talebelerinden olan Burhânüddîn bin Hızır'ın yanında da kalan Sehâvî, onun yanında Arabî ilimlere dâir pekçok şeyler yazdı. Elfiye üzerine yazılan pekçok şerhi dinledi.

Sehâvî; İbn-i Salâh'ın "Ulûm-ül-hadîs" adlı eserini, Râfiî'nin Tahrîc'ini ve Müsned-ül-firdevs telhisini, Bezl-ül-mâun'u, Dımeşkiyye ve Halebiyye emâ-lilerini, Şafiî ve Leys'in menâkıbını, Feth-ül-bârî'nin çoğunu, Tahric-ül-Mesâbih'i,İbn-i Hacib el-Aslî'yi, Ta'lîk-üt-ta'lîk'i, Mukaddimet-ül-isâbe'yi İbn-i Hacer'in yanında okudu ve mütâlâa etti. Kendi başına okuyup ezberlediği eserlerden ba'zıları ise şunlardır: Nûhbe ve şerhi, el-Erbe'în-ül-mütebâyine, el-Hisâl-ül-mükeffire, el-Kavl-ül-müsedded, Bülûğ-ül-merâm, el-Aşeret-ül-aşâriyyât, el-Kelâm fî hadîs-i umm-i Râfiî.

Sehâvî, 898 (m. 1492) senesinde Medîne-i münevvereye gitti. Vefâtına kadar burada kaldı. Mekkeliler ve Medîneliler, ondan gerek rivâyet ve gerekse dirayet bakımından pekçok şeyler öğrendiler.

Şemsüddîn Sehâvî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerin sayısı ikiyüzdür. Bunların en meşhûrları şunlardır: 1-Ed-Dav-ül-lâmi' fî a'yân-il-karn it-tâsi': Eser matbû' olup, oniki cilddir.

Müellif, burada hayâtını otuz sahifede anlatmıştır. 2-Şerhu Elfiyet-il-Irâkî: Hadîs-i şerîf ıstılâhlarına dâirdir. 3-El-mekâsıd-ül-hasene, 4-El-Kavl-ül-bedî' fî ahkâm-is-salâti alel-Habîb-iş-şefi', 5-El-İ'lâm bit-Tevbîh limen zemm-et-târih, 6- El-Cevâhir-ül-Mükellele fil-ahbâr-il-mürselsele, 7-El-Mu'în: İmâm-ı Nevevî'nin Erbe'inde zikredilen zâtların hâl tercümelerine dâirdir. Eserin el yazması bir nüshası Rabât Kütüphânesi'nde, Kettânî bölümü, 1785 numaradadır. 8-El-İhtimâm: İmâm-ı Nevevî'nin hâl tercümesine dâirdir. 9-Et-Tıbr-ül-mesbûk, 10-Vecîz-ül-kelâm fiz-zeyli alâ kitâb-iz-Zehebî düvel-ül-İslâm, 11-El-Cevâhir ved-dürer fî tercemet-i Şeyhülislâm İbn-i Hacer Askalânî, 12- El-Kevkeb-ül-mudî: Sehâvî, asrındaki ba'zı âlimlerin hâl tercümelerini anlatmıştır. 13-El-Cevher-ül-mecmûâ, 14-Et-Tuhfet-ül-latîfe fî ahbâr-il-medînet-iş-şerîfe, 15-Bugyet-ül-ulemâ ver-ruvât, 16-Ez-Zeyl alâ tabakât-il-kurrâ li İbn-il-Cezerî, 17-El-Gâye fî şerh-ıl-Hidâye, 18-Umdet-ül-kâri ves-Sâmî. 19- El-Kavl-üt-tâm fî fâdl-ir-remyi bis-sihâm, 20-Eş-Şâfiî min-el-elem fî Vefeyât-il-ümem, 21-Târih-ül-medîneteyn, 22-Et-Târih-ül-muhît, 23-Tabakât-ül-Mâli-kiyye, 24-Telhîsu târih-ül-Yemen, 25-Telhîsu Tabakât-ül-kurrâ, 26-Er-Rıhlet-üs-Sekenderiyye, 27- Er-Rıhlet-ül-mekkiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10 sh. 150

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 2

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 53

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 15

5) El-A'lâm cild-6, sh. 194

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 29, 112, 259, 474 cild-2, sh. 16, 39, 123, 247, 402

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 29, 128, 327, 618 cild-2, sh. 1356, 1779, 1884

8) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-3, sh. 23 cild-7, sh. 383

9) Brockelmann Sup-3, sh. 31

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1072

SEMHÛDÎ (Şerîf Ali bin Abdullah)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali bin Îsâ bin Muhammed bin Îsâ el-Hasenî es-Semhûdî el-Mısrî'dir. Hazreti Hasen bin Ali bin Ebî Tâlib'in ahfâdından (torunlarından) idi. Bunun için "Şerîf Semhûdî" diye meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı da Nûreddîn'dir. Mısır'da, babasının kadı olduğu Semhûd şehrinde, 844 (m. 1440) senesi Safer ayında dünyâya geldi ve orada büyüdü, ilk olarak, babası tarafından 853 (m. 1449) yılında Kâhire'ye götürüldü. Daha sonraları, gerek yalnız ve gerekse babası ile, çeşitli vesilelerle bu şehre birçok defa gidip geldi. Bu ziyâretleri esnasında, zamanının en meşhûr âlimleri ile tanışıp, onlardan çeşitli ilimleri tahsil etti. Evliyânın büyüklerinden Zeynüddîn-i Irâkî'den tasavvuf ilminin yüksek ve ince ma'rifetlerini elde etti. Bu zât, ona hırka giydirdi. 870 (m. 1465) senesinde ilk defa hacca gitti ve Medîne-i münevvereye yerleşti. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek mescidi yanında bir hücrede ikâmet etmeye başladı. Bir müddet sonra buradan ayrıldı. Bâb-ür-Rahme yanında Temîm-üd-Dârî'nin evi olarak bilinen bir meskeni kiralayıp, oturdu. Medine'ye geldiğinde, Mescid-i Nebî'nin 654 (m. 1256) senesindeki yangından sonra yapılan ta'miratların, aslına uygun bir şekilde yapılmamış olduğunu gördü. Bu mübârek yer, aşağı-yukarı 200 yıllık bir zaman geçmiş olmasına rağmen, çok sathî ve yetersiz bir şekilde ta'mir edilmişti. Mescid'in eski hâlini araştırıp, aslına uygun bir şekilde yapılmasını tavsiye eden bir eser kaleme aldı. Bizzat, Mescid-i Nebî'nin ta'miri ve yanına bir kütüphâne inşâsı ile uğraştı. Çok kitap yazdı. 881 (m. 1476) senesinde, ikinci defa hac yapmak üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Kendisinin bulunmadığı bu sırada, Medine'de Mescid-i Nebî yanındaki kütüphâne, mescidi de harabe hâline getiren yangında kül oldu. Buna çok üzülen Semhûdî, hacdan dönünce Mısır'a gitti ve Semhûd şehrinde bulunan ihtiyâr annesini ziyâret etti. Annesi, Bu ziyâretten on gün sonra vefât etti. Annesinin cenâzesinin defninden sonra Kâhire'ye gitti. Sultan Eşref Kayıtbay kendisini kabûl edip, maaş bağladı. Çok ihsân ve ikramlarda bulundu. Nezâreti kendisine tevdî edilen Medine kütüphânelerini ta'mir ve tezyin etmek, eksikliğini tamamlamak üzere çok miktarda altın ve kıymetli kitaplar verdi. Kudüs-i şerîfi ziyâret ettikten sonra, 890 (m. 1485) yılı sonlarına doğru Medîne-i münevvereye döndü. Bu sırada Temîm-üd-Dârî'nin evinin satılığa çıkarılmış olduğunu gördü. Bunu satın alıp iyice ta'mir ettirdi. Evlenip çoluk-çocuk sahibi oldu. Herkese iyilik eder ve ilim öğrenmek için gelen talebelere ders okuturdu. 911 (m. 1506) senesi Zilka'de ayının onsekizinde, Medine'de vefât etti. Kabr-i şerîfi Cennet-ül-Bakî' kabristanında, Seyyid İbrâhim ile İmâm-ı Mâlik hazretlerinin kabirleri arasında bulunmaktadır.

Şerîf Semhûdî, daha küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ve "Minhâc" kitabını ezberlemişti. Uzun zaman babasının yanında kalıp ilim tahsil etti. Babası ile karşılıklı müzâkere ederek, "Minhâc" kitabına Celâleddîn-i Mahallî'nin yaptığı şerhini ve "Şerh-ül-behce"nin yarısını okudu. Bunun diğer yarısını da dinliyerek öğrendi. Ayrıca, Şafiî usûlüne dâir "Cem'-ul-cevâmi'" adındaki eseri, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sinin yarısını da babasından okudu. Yine babasından, "Buhârî"yi ve Münzirî'nin "Muhtasar-ı Müslim" adındaki hadîs kitabını dinledi. Babasıyle ve yalnız olarak, Kâhire'ye çok gidip geldi. İlk gelişinde, Şemseddîn Cevcerî'den fıkıh, usûl ve edebiyat ilimlerini tahsil etti. Ayrıca ondan, İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh" kitabının hepsini ve "Hazreciyye"nin şerh ve haşiyelerini, Veliyyüddîn Ahmed'in "Şerh-ül-behce" sini, Celâleddîn-i Mahallî'nin "Şerh-ül-Minhâc"ının çoğunu okuyarak ve kalanını da dinliyerek öğrendi. Yine "Şerhu Cem'ıl-cevâmi'" kitabının çoğunu ondan dinledi. Bizzat müelliflerinden okuyup, dinlediği eserler de çoktur. Menâvî ile çok bulundu. "Minhâc" kitabının tamâmını, iki ayrı mecliste ondan okumuştu. Ayrıca "Tenbîh", "Hâvî" ve "Behce" adındaki eserlerin şerhlerini müelliflerinden okudu. "Şerhu Elfiye-i Irâkî'den ve Nevevî'nin "Bostân-ül-ârifîn"inden birer bölümünü, "Risâle-i Kuşeyrî"nin hepsini müelliflerinden okudu. Ayrıca defalarca "Sahîh-i Buhârî'yi, "Sahîh-i

Müslim"den bir bölümü, Bârizî'nin "Muhtasaru Câmi' ıl-usûl"ünü ve "Beydâvî" tefsîrinin sonunu da okumuştu.

Yine Şerîf Semhûdî, Necmeddîn bin Kâdı Aclûn'un huzûrunda "Minhâc"ın tashihinin bir bölümünü, Şemseddîn-i Bâmî'den "Şerh-ül-behce"nin bir bölümünü, Zeyneddîn Zekeriyyâ'dan Esnâî'nin "Şerh-ül-Minhâc"ını ve onun ferâiz ilmine dâir İbn-ül-Hâim'in "Manzûme"sine yaptığı şerhinin çoğunu, Şemseddîn-i Şirvânî'den Teftâzânî'nin "Akâid-i Nesefî'yye şerhi"ni ve İsfehânî'nin "Şerh-ı Tavâlî' "sinin çoğunu okudu. Mekke'de onunla, kelâm ilmine dâir birçok mes'eleleri mübâhase ve müzâkere ettiler. "Keşşâf" tefsîrinin bir bölümünü, "Telhis" kitabı üzerine Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin yaptığı "Muhtasar"ın çoğunu, "Mutavvel"den birazını, Seyyid Ibrî'nin "Şerh-ül-Minhâc-il-aslî"sini ve daha başka eserleri okuyup, ilim tahsil etti.

Semhûdî, Alemüddîn Bülkînî'nin ve Kâmiliyye Medresesi İmâmı Kemâleddîn'in derslerinde de hazır bulunarak ondan çok ilim öğrendi. Tasavvuf ilimleriyle de çok meşgûl olan Semhûdî'ye hırka giydirdi ve zikrullahı telkin etti. Sa'd bin Dîri'den mübâhase ile "Umdet-ül-ahkâm" kitabını okudu. İbn-i Dîrî, Bâmî, Cevcerî gibi âlimler, ders vermesi husûsunda ona izin verdiler. Ders okutmak ve fetvâ vermek husûslarında, birçok mes'elede imtihan ettikten sonra, Şihâbüddîn Şârimsâhî de ona izin vermişti. Beraberce çok mes'eleyi müzâkere ettiler. Nitekim Zekeriyyâ, Celâleddîn-i Mahallî ve Menâvî ile de böyle idiler.

Böylece bu iki husûsta ihtisas kazandı. Menavî'nin torunu ile evlenmesi sebebiyle, onunla sohbeti daha çok oldu. Menavî, Câmi-i Velvî'deki hadîs derslerinde, Sâlihiyye Medresesi'ndeki fıkıh derslerinde onu kendisine yardımcı seçti. Semhûdî'yi kadılık merkezinin avlusunda küçük bir odaya yerleştirdi Kendisine kadı yardımcılığını teklif etti. Önce bu vazîfeden kaçındı ise de, sonra kadılık hizmetlerinin bütün idâresi kendisine verildi.

Memleketi olan Semhûd'da, Kâhire'de, Medine ve Mekke'de daha birçok âlimden ilim tahsil eden Semhûdî, çok kitap yazdı. Bunlardan "Hülâsat-ül-vefâ" ve "Cevâhir-ül-akdeyn" kitaplarını okuyan, İbn-i Teymiyye'nin ve Vehhâbîlerin bozuk yola sapmış olduklarını iyi anlar. Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1-Hülâsat-ül-vefâ bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ: Bu eserde, Medîne-i münevvere şehrinin târihi, topografyası ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerinin ziyâret âdabı çok güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Bunu, ilk önce geniş bir plâna göre "El-İktifâ' bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ" adı altında kaleme almıştı. Bir hâmînin isteği üzerine, bu kitabın bir hülâsasını (özetini) hazırlayıp, buna "Vefâ-ül-vâfi" adını verdi. Bu hülâsayı, Medine'de oturduğu zaman, 886 (m. 1481) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördünde tamamlamıştı. Medine'de kütüphânesi yandığı zaman, bu eser Mekke'de yanında idi. Bu sayede eserinin başlıca muhtevâsı kurtulmuş oldu. Daha sonra bu hülâsanın daha yeni bir şeklini meydana getirdi ki, bu ba'zı yazmalarına ve matbû' nüshalarına göre, 893 (m. 1488) yılında tamamlamış ve "Hülâsat-ül-vefâ" adını vermiştir. 2-Cevâhir-ül-akdeyn fî fadl-iş-şerîfeyn şeref-il-ilm-il-celî ven-neseb-il-âlî. 3-Emniyyet-ül-mü'tenîn bi-ravdat-it-tâlibîn: Nevevî'nin eserinin şerhidir. 4-İkmâl-ül-mevâhib: "El-Mevâhib-ül-kerîm" adındaki eserin zeylidir. 5-Envâr-üs-seniyye fî ecvibeti es'ilet-il-Yemeniyye. 6-İzâh-ül-beyân limâ erâdehu'l-hüccete men leyse fil-imkân ebde'a mimmâ kâne. 7-Dürer-üs-semût: Abdestin şartlarını bildiren bir eserdir. 8-Def'ut-taarruz vel-inkâr libastı ravdat-il-muhtâr. 9-Zirvet-ül-vefâ bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ 10-Şerh-ul-izâh: İmâm-ı Nevevî'nin, haccın rükünleri hakkındaki eserinin şerhidir. 11- Şifâ-ül-eşrâk li-hükmi mâ yeksiru bey'uhû fil-esvâk. 12-Tîb-ül-kelâm bi-fevâid-il-İslâm. 13-Ikd-ül-ferîd fî ahkâm-it-taklîd. 14-El-Gumar alel-lümâz fî ehâdîs-il-mevzû'a. 15-El-Lü'lü'-ül-mensûr fî nasîhat-il-vülâtil-umûr. 16-El-Muharrer fî ta'yîn-it-talâk. 17-Minyet-ül-mu'tedîn bi-ravd-ıt-tâlibîn. 18-Mevâhib-ül-kerîm-ül-fettâh fil-mesbûkı vel-müştegılı bil-istiftâh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 129

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 245, 248,

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 50, 51

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 740

5) Keşf-üz-zünûn sh. 194, 210, 614

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064

ŞEYH CEMÂLÎ

Hindistan’da yetişen tasavvuf büyüklerinden ve şâirlerden. İsmi, Muhammed İclâl Hân’dır. Lakabı Cemâleddîn olup, şiirlerinde Cemâlî mahlasını kullanırdı, ilk zamanlar, Celâlî nisbeti ile tanınırdı. Sonradan hocasının işâreti ile nisbeti Cemâlî olarak değiştirildi. Doğum târihi bilinmemektedir. 942 (m. 1535) senesi Zilka’de ayının onuncu günü Hindistan’da Dehlî şehrinde vefât etti.

Küçük yaşta iken yetim kalan Cemâlî, istidat ve kabiliyetinin pekçok olması sebebiyle, kuvvetli bir şâir olarak yetişti. Mesnevî, gazel ve kaside gibi türlerde yazdığı şiirleri, bu işten anlayan san’at sahiplerini hayretler içinde bırakmaktadır. Hindistan evliyâsının büyüklerinden olan Mevlânâ Semâüddîn’in hizmet ve sohbetine devam etti. O büyük zâtın talebelerinin en yükseği ve halîfesi oldu. İlim öğrenmek arzusu ile çok seyahat etti. Bir ara hacca da gitti. Mekke-i mükerremeyi ve Medîne-i münevvereyi ziyâreti sırasında, oralarda bulunan büyük âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu.

Birçok faziletler kendisinde toplanmış idi. Zamanında, bulunduğu memleketteki evliyânın en yükseği idi. Bir meclisde Şeyh Cemâlî hazretleri var ise, orada bulunan diğer kimseler, âlim ve evliyâ zâtlar da olsalar, susup, onun konuşmasını dinlerlerdi.

Cemâlî, Sultan İskender bin Behlûl zamanında yetişti. Pâdişâh Bâbür tarafından da kendisine çok değer verilip, hürmet edilirdi.

Dînimizin emirlerine bağlılıkta çok gayretli ve hassas olan Cemâlî, devamlı olarak azîmetle hareket eder, işin kolay tarafına kaçmak yolunu hiç tercih etmezdi. Çok ibâdet ederdi. Başta Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimiz olmak üzere, bu yolun büyüklerine olan muhabbeti pekçok idi. Bu aşk ve muhabbet ile çok şiirler yazmıştır. Peygamber efendimiz medh için yazdığı kasidelerin içinde şu beyt meşhûrdur:

“Mûsâ (aleyhisselâm), sıfattan bir şu’ayla düşüp kendinden geçti,
Sen tebessüm hâlinde hep zâta bakmaktasın.”

Cemâlî hazretleri, Hindistan’da Dehlî şehrinde vefât edip, vefât ettiği yerde defnedildi. Defnedildiği bina, hayâtında iken oturduğu bina idi. Burası Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî hazretlerinin makamının hemen yanıdır.

Sultan Hümâyûn Şah, Gücerât’a gittiği zaman, bu seferinde Şeyh Cemâlî de sultânın yanında bulunmuştur.

Şeyh Cemâlî’nin, ilim ve evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi iki oğlu olup, birincisi Şeyh Gedâî’dir. Şeyh Gedâî’nin evveli ve sonu hep iyi idi.

Şeyh Cemâlî hazretlerinin ikinci oğlu, Hayatî mahlası ile çok güzel şiirler söyleyen Şeyh Abdülhayy’dır. Güzel ahlâkın kendisinde toplandığı, iyi sıfatların deryası olan pek yüksek bir zât idi. Zamanında bulunan fazilet sahiplerinin büyüğü, üstünü idi. Babasının sevgilisi ve kalben çok yakını idi. Dâima gönül almaya, dostlarının hatırını korumaya çalışırdı. Herkese yakınlık gösterir, herkesten hüsn-i kabûl ve hürmet görürdü. Gayet sâde bir şekilde, sıkıntısız rahat bir hayat yaşardı. Her an mahbûbun, ya’nî Allahü teâlânın aşk ve şevkinde idi. Zenginlik ve fakirlikte, saadetin sermâyesi olan orta yolu tutmuştu.

Şeyh Abdülhayy’ın doğumu 923 (m. 1517)’dir. 959 (m. 1552)’da vefât edip, genç yaşta dünyâdan ayrıldı. Kabri, babasının türbesinin dışındaki sofadadır. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin evlâdından olan Seyyid Şah Mîrek’in, Şeyh Abdülhayy’ın vefâtında söylediği bir rubainin tercümesi şöyledir:

“Zamanın nâdiri Şeyh Abdülhayy’ı, Vasfedecek bir dil bende de yoktur. Vefâtı ânında yanında idim. Dedim: (Sen gibisi bu anda yoktur.)”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 237

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 233

ŞEYH MUHAMMED

Kerâmet sahibi olan evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, Acı Çorba denmekle tanınıp meşhûr olmuştur. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri bulunamayan Şeyh Muhammed hazretlerinin, onuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Evliyânın meşhûrlarından Akşemseddîn'in oğlu olan Fadlullah Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Şeyh Muhammed (radıyallahü anh) zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim ve veliyyi kâmil bir zât oldu. İlim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten ve tasavvufta yüksek derece ve olgunluklara kavuştuktan sonra, kendisini ibâdet ve tâata verdi.

Diğer büyük evliyâ zâtlar gibi, bu da, insanlara bulunduktan dünyalık mevkiler ve sahip oldukları servetlere göre kıymet verilmesini kat'iyyen hoş karşılamaz ve böyle yapılmasından şiddetle nefret ederdi. Yanına gelen kimseler arasında, zengin, fakir, yüksek ve aşağı şeklinde bir ayırım yapmaz, kıymet ve üstünlüğün İslâmiyete uymak nisbetinde olduğunu bildirirdi. Dînimizin emirlerine son derece bağlı, Allahü teâlâyı unutmayan dağdaki bir çobanın, Allahü teâlâdan gâfil olan bir sultandan binlerce kat daha kıymetli olduğunu bildirirdi.

İstidâd sahibi birisi kendisine gelse, ona mutlaka alâka gösterir, ilim ve edeb öğrenmesinde ona fâideli olurdu. Talebeler onun sohbetleri bereketi ile öyle yüksek derecelere kavuşurlardı ki, başkaları uzun seneler mücâhede edip uğraşmakla o dereceleri elde edemezlerdi.

Ekseri gecelerde meclisinde hazır bulunanlar ile birlikte, başka birşey düşünmeyip, sırf Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olurlardı. Onların bu hâlini görenler, bulundukları yerden nûr yayıldığını ve bu nûrun gök yüzüne doğru yükseldiğini görürlerdi. Nice insanlar, Şeyh Muhammed'e bir müddet hizmet etmekle, yüksek derece ve makamlara kavuşmuşlardı.

Rivâyet edilir ki, bir defasında, Şeyh Muhammed hazretleri talebelerine şöyle tenbîhde bulundu: "Yakın zamanda bana bir hâl olur. Hareketsiz olarak kalırım. O hâlim ile karşılaştığınızda, üç gün beklersiniz, üç günden sonra vücûdumda bir kabarma ve şişme görürseniz, o zaman vefât etmiş olduğumu anlarsınız ve beni defnedersiniz."

Şeyh Muhammed'in bu sözü söylediği sırada, orada bulunan ve onun talebelerinden olan bir zât şöyle anlattı: "Ârif-i billâh olan o büyük zât, yukarıdaki sözü söyledikten bir zaman sonra, kendisinde bildirdiği gibi bir hâl oldu. Hakîkaten hiçbir hayat emaresi ve hareket görülmeden, üç gün o hâlde durdu. Üç gün geçtikten sonra, vücûdunda şişme eserleri görülmeye başlayınca, vefât etmiş olduğunu anladık. Yıkayıp kefenledikten sonra defnettik.

Menkıbe ve kerâmetleri sayılamıyacak kadar çoktur.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 425

ŞEYH-ZÂDE MUHAMMED

Tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muslihuddîn Mustafa olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 951 (m. 1544) senesinde vefât etti. Kocaeli-Izmit'tendir. Kabri İstanbul'da, Emîr Buhârî yakınında, Hoca Hayreddîn Mescidi avlusundadır.

Şeyh-zâde Muhammed'in babası Şeyh Mustafa Muslihuddîn Efendi, Bâyezîd-i Velî zamanı meşâyıhından olup, Abdullah-i İlâhî'nin halîfelerindendi. İstanbul'da Hırka-ı şerîf Câmii yakınında, Muslihuddîn Mescidi'ni yaptırmıştır. Buna, tahta minareli mescid de denir. Şeyh-zâde Muhammed, ilim tahsiline başladıktan bir süre sonra, tasavvuf yolunu seçti ve Emîr Ahmed Buhârî'nin halîfelerinden Muslihuddîn Efendi'ye halîfe oldu. Bir süre çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra medrese müderrisliğini bırakarak, vefâtına kadar kendi hâlinde yaşadı.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesinde, Şeyh-zâde Muhammed hakkında şöyle yazmaktadır: "Şeyh-zâde Muhammed, Kocaeli evliyâsından Şeyh Muhyiddîn'in dâmâdıdır. Zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Büyük âlim Efdâl-zâde'nin hizmetlerinde kemâle ulaştı, İstanbul'da Hoca Hayreddîn Medresesi'nde müderris oldu. Medresede ilim ile meşgûl olurken, uzlete meyli galip gelerek, emekliye ayrıldı. Ona günlük on akçe maaş bağlandı. "On akçe, benim mühim ihtiyâçlarım için kâfidir ve çoktur bile. Kâfi gelecek miktardan fazlasına rağbetim yoktur. Bundan fazlasını istemek isrâftır" buyurdu. Emekliye ayrıldıktan sonra, kendi yaptırdığı

mescidinde ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Sâlih kimseleri çok severdi. Onun için, kâmil ve edeb sahibi olanlarla beraber olmaktan daha lezzetli birşey yoktu. Allahü teâlâya yalvarma, huşû', hudû' ve tevâzu, onun yaradılışında mevcûd idi. İhtiyâçlarını te'min için başkasına yük olmazdı. Pazardan aldığı eşyayı evine kendisi götürürdü. Meşakkat ve sıkıntılara tahammül ederdi. Onu sevenler, cân-ı gönülden ona hizmet etme şerefine kavuşmak isterlerdi. Fakat Allah için yaptığı tevâzudan dolayı, işlerini kendisi görür, başkasının yapmasına gönlü râzı olmazdı, ikâmet ettiği mahallenin mescidinde, tefsîr dersleri verirdi. Bu vesile ile, bereketli derslerinden ve nasihatlerinden pekçok kimse istifâde etti. Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîrini şerh edip, onun derin ma'nâlarını, zor ibârelerini, daha açık ve kolay bir ifâde ile anlattı."

Kendisi şöyle anlatır: "Kâdı Beydâvî'nin tefsîrini şerh ederken, bir âyet-i kerîmenin i'câzı hakkında müşkilim olunca, cenâb-ı Hakka cân-ı gönülden yönelirdim. Bu yönelmenin bereketi ile maksadıma kavuşurdum. Allahü teâlâya teveccühüm sırasında, sekînet hâlinde bulunan gönlümde, yeryüzü kadar bir genişlik meydana gelirdi. Onda, parıldayan iki ay görünürdü. Bunlardan öyle bir nûr meydana gelirdi ki, Levh-i mahfûzda yazılı olanlar görünüp, Kur'ân-ı kerîmin sırları bana zâhir olurdu. Bu fakîr, amellerimde azîmet yolunu tuttuğumda, kendimi çok yüksek derecelerde, ruhsat yolunu tuttuğumda ise, kendimi o yüksek mertebelerden mahrûm olarak görürdüm."

Şakâyık-ı Nu'mâniyye sahibi Taşköprü-zâde şöyle anlatır: "Hayâtımın ilk zamanlarında, hayâtımın sonlarına dâir ahvâlimi düşünürdüm. Bana kadılık nasîb ve müyesser olursa, bunu kabûl etmeme husûsunda kendi kendime kesin karar vermiştim. Şeyh-zâde Muhammed birgün bana; "Eğer sana bir zaman kadılık makamı verilirse, kazaya rızâ lâzımdır. Çünkü kadılık mendub bir iştir ve teşvik olunan bir yoldur. Şayet böyle bir vazîfe verilirse, muhakkak kadılığı kabûl etmelisin" diye nasihat ettikten sonra, şöyle bir hâdiseyi anlattı: "Sâlih bir kadı dostum vardı. Kâdılıktan ayrıldıktan bir süre sonra tekrar kadı oldu. Sebebini sorduğum zaman şöyle dedi. "Kâdı iken Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) rûhâniyetleri ile tam bir irtibâtım var idi. Haftada bir kerre rü'yâmda görmekle şereflenirdim. Fakat, kadılık vazîfesini bıraktığım zaman, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz ile irtibâtım tamamen kayboldu. Ben, tekrar kadılık vazîfesine dönmüştüm. Bir gece yine Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâmda görmekle şereflendim. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm), kadılıktan ayrılınca niçin kendilerini rü'yâmda görmekle şereflenemediğimin sebebini sordum. O zaman Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Kâdıların, benim ile ma'nevî yakınlıkları ve rûhanî münâsebetleri, diğer zamanlardakinden daha fazladır. Çünkü hüküm makamında, sünnet-i seniyyem üzere yürürler. Nefslerini ıslâh ettikten başka, fakirlerin ve zaîflerin haklarını korumaya yardımcı olurlar. Bu sebeple kadılar, çok sevâba kavuşurlar. Şefaatime nail olurlar, rûhanî nazarıma kavuşurlar. Fakat hüküm makamını terk ettiklerinde, sâdece kendi nefsleri ile meşgûl olup, ümmetimin fakirlerinin durumları ile alâkalanıp, zayıfların istek ve dilekleri ile meşgûl olamazlar. Bu sebeple, bana yakın olma mertebesinden uzaklaşırlar. Allah ve Resûlünün rızâsı, güzel hâl üzere olanların üzerindedir" buyurdu. Şeyh-zâde nasihatinden sonra, Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifîne nasîhatta bulunup, kadılık vazîfesini kabûl etmek, mühim işlerdendir buyurdu.

Şeyh-zâde Muhammed, birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî: Tefsîr kitaplarının ve Beydâvî haşiyelerinin en kıymetlilerindendir. Bekâra sûresini ihtivâ eden birinci cild, 1306 (m. 1888) senesinde İstanbul'da Matbaa-i Osmaniyye'de ve 1397 (m. 1977) senesinde Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. 2- Şerh-ül-Vikâye fî mesâil-il-Hidâye, 3- Şerh-ül-Ferâid-is-Sirâciyye, 4- Şerh-ül-Miftâh lis-Sekkâkî, 5- Şerhu Kasîdet-il-Bürde, 6-Hâşiyetün alâ Meşârık-ıl-Envâr lis-Sâgânî, 7- Envâr-ut-tenzîl üzerine başka bir haşiye, 8- İhlâs sûresi üzerine bir tefsîr, 9- Ta'lîkâtün alâ şerh-ıl-Hidâye li İbn-i Mektûm.

Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî isimli eserinden ba'zı bölümler:

Dinde küfür: Resûlullahın (aleyhisselâm) getirdiği açıkça bilinen şeylerden birisini inkâr etmektir. Çünkü bir kimse, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) getirdiği açıkça bilinen şeylerin hepsini tasdik ederse mü'min olur. Bir kimse Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) getirdiklerinin bir kısmını veya hepsini tasdik etmezse, o kimse imansızdır. İctihâdî ve tevâtür olarak bildirilmeyen hükümleri inkâr eden imansız olmaz. Tevâtür ile Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) getirdiği ve dinden olduğu bilinen şeyleri inkâr eden imansız olur. Allahü teâlânın varlığını, O'nun alîm, kadir, muhtâr olduğunu veya Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Peygamberliğini,

Kur'ân-ı kerîmin sıhhatini, namazın, orucun, zekâtın, haccın, farz olması, zinânın ve içkinin haramlığı gibi, dinden olduğu açıkça bilinen husûsları inkâr eden kimse imansızdır. Çünkü bu kimse, dinden olduğu zarurî olarak ve açıkça bilinen birşeyde Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) tasdik etmemiştir.

Suâl: Zünnar kuşanmak (ve benzerlerini yapmak) ile Allahü teâlânın emirlerini yapmamak ve yasak ettiği şeyleri yapmak, onlardan sakınmamak arasındaki fark nedir ki, birincisini yapan imansız oluyor, ikincisinde ise kâfir olmuyor, sâdece günahkâr oluyor?

Cevap: Zünnar kuşanmak (ve benzerleri) kâfirlere mahsûs bir şekil ve görünüştür. Mü'min bunları kullanmaya cesâret edemez. Fakat emirleri yapmamak, nehyedilen şeyleri yapmak böyle değildir. Çünkü bunlar, dînen mahzurlu görülen şeylerdir. Ancak insanın yaratılışında nefs-i emmâresine uymak, nefsinin arzu ve isteklerinin aklına galip gelmesi bulunduğu için, mü'minden, ba'zan nefsine uyması, hevasının galip gelmesi sebebiyle dînen mahzurlu şeyler meydana gelebilir. Bunlar dinde tekzîb ve imansızlık alâmeti sayılmamıştır. Bunlar yapıldığı zaman küfür ile hüküm olunmamıştır. Fakat birincisinde, ya'nî zünnâr kuşanmak ve benzerlerini kullanmak ise, dinde i'tikâd bozukluğu olarak sayılmış, dinde tekzîb (inkâr) alâmeti olarak kabûl edilmiş, onu yapanın imansız olduğuna hükmolunmuştur."

Sa'îd bin Cübeyr'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Zikir, Allahü teâlâya tâattir. Allahü teâlâya ibâdet eden, O'nu zikretmiş olur. Allahü teâlâya itaat etmeyen, O'nu zikretmiş olmaz. Allahü teâlâ Bekâra sûresi yüzelliikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Artık beni zikredin (anın). Ben de sizi zikredeyim (anayım)" buyuruyor. Allahü teâlânın kullarını zikretmesinden (anmasından) murâd, kullarına lütufta bulunması, ihsân, hayır ve saadet kapıları açmasıdır.

Zikir, ba'zan dil, ba'zan kalb, ba'zan a'zâlar ile olur. Kulların Allahü teâlâyı dilleri ile zikretmesi; O'nu tesbîh etmeleri (meselâ; Sübhânallah, Elhamdülillah ve Allahü ekber demeleri), Kur'ân-ı kerîm okumalarıdır.

Kulların Allahü teâlâyı kalbleri ile zikretmeleri üç nev'idir. 1- Allahü teâlânın zâtına, sıfatlarına delâlet eden delîlleri tefekkür etmek (düşünmek). 2- Allahü teâlânın hükümleri, emirleri, nehiyleri, va'd ve va'îdinin keyfiyetleri hakkında tefekkür etmektir. 3-Allahü teâlânın mahlûklarının esrârı (sırları) hakkında tefekkür etmek.

Kulların Allahü teâlâyı, a'zâları ile zikretmesine gelince, a'zâlarını, devamlı Allahü teâlânın emirlerini yapmakla meşgûl edip, yasak kıldıkları işlerden uzak tutmalarıdır.

Âyet-i kerîmedeki; "Beni anınız" emri, bütün tâatleri içerisine almaktadır. Bu sebepledir ki, Sa'îd bin Cübeyr, âyet-i kerîmeyi; "Beni tâatle zikrediniz" şeklinde açıkladı. Zikrin içerisine tefekkürün bütün nev'ilerini ve kısımlarını kattı. Zikir, bu ma'nâ ile şükürdür.

Allahü teâlâ, kullarına bol bol lütufta bulundu. Zâhirî ve bâtınî ni'metlerine şükür olarak, kullarına tâat ve ibâdeti vâcib kıldı. İbâdet ise, nefse ağır gelen şeylerdendir. Allahü teâlâ, kullarının râzı olduğu şükrü yapabilmeleri, ibâdetlerin nefse ağır gelmesine tahammül edebilmeleri için, kullarını sabır ve duâ ile yardım istemeye teşvik buyurmuştur. İnleyip sızlamadan, meşakkatlere tahammül demek olan şükür, her hayra vesiledir. Çünkü tövbenin evveli günahlara sabır, zühdün evveli mübahlara sabır, irâdelerin evveli Allahü teâlâdan başkasına istememeye sabırdır. Bunun içindir ki, Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Baş bedene göre ne ise, sabır da îmâna göre o mertebededir."

Sabrın tamâmı hayırdır. Sabır ile mücehhez olan kimseye, tâatleri yapmak ve yasak edilen şeylerden sakınmak kolay gelir. Namaz da böyledir. Çünkü namazın Allahü teâlâya tezellül ve hudû' içinde (kendini aşağı ve küçük görerek, acizliğin idrâki içerisinde) yapılması gerekir. Namazda bu hâle gelen kimse, diğer ibâdetlerdeki meşakkate nefsini boyun eğdirir. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) meşakkatli bir durum ile karşılaşınca, namaz kılmak sûretiyle o meşakkati giderirler ve Bekâra sûresi yüzelliüçüncü âyet-i kerîmesini okurlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 32

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 59

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 408

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 238

5) El-A'lâm cild-7, sh. 99

6) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 188 cild-2, sh. 1247, 1689, 2022

7) Brockelmann Sup-2, sh. 650

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 334

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 88, 1074, 1217

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 396

SEYYİD VELÂYET

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek soyundan olup ismi, Seyyid Velâyet bin Seyyid İshak'tır. Silsile-i nesebi, Seyyid Muhammed Bâkır bin Zeynel âbidîn'e kadar ulaşmaktadır. 855 (m. 1451) senesinde Bursa'ya bağlı Kırmasti kasabasında doğdu. 929 (m. 1522) senesinde İstanbul'da vefât etti. Evinin yakınında bulunan mescidin bahçesine defnedildi.

Zamanının âlimlerinden, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Hadîs ilmini Molla Gürânî'den okudu. Âşıkpaşa evlâdından Şeyh Ahmed hazretlerine talebe oldu. Onun hizmetinde bulunup feyz aldı ve yüksek ma'nevî derecelere kavuştu. 874 (m. 1469) senesinde hocası Şeyh Ahmed'in kızıyla evlendi. Tasavvuf yolunda kemâle erdikten sonra, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını insanlara anlatmak husûsunda icâzet alıp, bu vazîfeyle vazîfelendirildi. 880 (m. 1475) senesinde hacca gitmek için yola çıkınca, Mısır'a uğradı. Orada Şeyh Seyyid Vefâ bin Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin de sohbetlerinde bulundu. İrşâd için icâzet aldı. Mekke-i mükerremede Şeyh Abdülmu'tî ile karşılaşıp, âlimlerin ve tasavvuf ehli zâtların bulunduğu bir mecliste, Esmâ-i husnâ okumağa icâzet aldı. Bu yolculuğu esnasında, annesi İstanbul'da vefât etti. Babası da 886 (m. 1481) senesinde İstanbul'da vefât edip, oturduğu evin bir köşesinde defnedildi. Babasının vefâtından kırkiki gün sonra, Fâtih Sultan Muhammed Hân vefât etti.

Seyyid Velâyet, ilk hacca gidişinden başka, iki defa daha hac ibâdetini yerine getirdi. Üçüncü gidişi, Yavuz Sultan Selim Hân'ın pâdişâh oluşunun ikinci yılında idi. 73 yaşına vardığı sırada, İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazında, âlim ve sâlih birçok kimse bulundu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi cenâze namazını kıldırdı. Vasıyyeti gereğince, evinin yakınında bulunan mescidin bahçesine defnedildi. Derviş Muhammed adındaki oğlu, vefâtından sonra onun yerine irşâd vazîfesiyle vazîfelendirildi. 942 (m. 1535) senesinde o da vefât etti ve babasının yanına defnedildi.

Seyyid Velâyet, zâhirî ve ma'nevî ilimlerde yüksek derece sahibi, âlim, faziletli bir zât idi. Derin ilmi ve tasavvuftaki yüksek derecesiyle etrâfına yıllarca feyz verdi. Sultanlar ve vezirler onu ziyârette kusur etmediler. Bereketli ve feyzli sohbetleriyle, binlerce insanın Allahü teâlânın rızâsına uygun şekilde kemâle ermesine vesile oldu.

Birçok yüksek hâller ve kerâmetler sahibi olan Seyyid Velâyet hazretleri, herkese iyi davranır, güleryüzlü ve hoşsohbet idi. Onun hâllerinden ve kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır.

Nakledilir ki: Sultan İkinci Bâyezîd Hân, ömrünün sonuna yakın; "Yerime, en lâyık olan Yavuz Sultan Selîm'dir. Sağlığımdayken saltanat vazîfesini ona vereyim" diye, onu İstanbul'a da'vet etti. Ancak Şehzâde Sultan Ahmed'in sevenlerinin ısrar etmesi üzerine, İkinci Bâyezîd tereddüde düştü. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selîm, sâlih ve âlim zâtlardan yardım ve duâ istedi. Bu sırada Seyyid Velâyet ile de görüşmek istedi. Fakat Seyyid Velâyet onunla görüşmeyi kabûl etmedi. Şehzâde Yavuz Sultan Selîm'in ısrârı üzerine görüştü. Yavuz Sultan Selîm, Seyyid Velâyet hazretlerinden duâ istedi ve pâdişâh olup, olamıyacağını sordu. Seyyid Velâyet bir müddet cevap vermedi. Daha sonra; "Üzülmene lüzum yok. Saltanat yakında sana nasîb olacaktır. Ancak, pek uzun sürmeyecektir" buyurdu. Dediği gibi olup, Yavuz Sultan Selîm'in padişahlığı sekiz yıl sürdü.

Nakledilir ki: Seyyid Velâyet, hac ibâdeti için Arafat'ta bulunduğu sırada, Şeyh Ahmed Mahmûd da yanında bulunuyordu. Bir ara Şeyh Ahmed Mahmûd ona; "Bugün İmâmın sağında kim bulunuyorsa, zamanın kutbu odur" dedi. Seyyid Velâyet namazı kıldıktan sonra, İmâmın sağ yanında bulunan zâta dikkatlice baktığında, Bursalı Mevlânâ Ayas hazretleri olduğunu gördü.

Hicaz'dan döndüğünde, Bursalı sâlihlerden biri onu ziyârete gelip, bu sene Arafat'ta İmâmın sağında kimin bulunduğunu tesbit edip, edemediğini sordu. Seyyid Velâyet de; Şeyh Ahmed Mahmûd hazretlerinin hatırlaması üzerine tesbit ettiğini ve Bursalı Mevlânâ Ayas hazretlerinin olduğunu söyledi. O akşam çok hastalandı, hayattan ümidini keser gibi oldu. İyileşip, sabahleyin kendini toparlayınca, o sâlih kişiyle beraber Mevlânâ Ayas hazretlerini ziyârete gitti. Duâsını almak istiyordu. Huzûruna varıp elini öptükten sonra oturdular. Mevlânâ Ayas ona sert bir şekilde bakıp; "Neden benim gizli olan hâlimi başkalarına yaydın. Dilini ve gözünü bu işten korumadın. Ben, bu gece senin vefâtın için üç kerre Allahü teâlâya duâ edip yöneldim, her seferinde Resûlullahın (aleyhisselâm) azîz rûhu benimle duâmın arasına perde oldu. Bu sebepten senin nesebinin temizliğini kesin olarak bilmiş oldum" dedi. Seyyid Velâyet, Mevlânâ Ayas'tan özür dileyip, özürü kabûl edildi ve bunun üzerine ellerini öpüp hayır duâsını aldı.

Seyyid Velâyet hazretleri, vefâtından iki yıl kadar önce şiddetli bir şekilde hastalanmıştı. Dostları ve talebeleri ondan ümidlerini kesmişlerdi. O sırada gözlerini açıp onlara dedi ki: "Üzülmeyin dostlarım. Bugün, sabah güneş doğduktan sonra, ölüm meleği Azrail aleyhisselâm, Müftî Ali Çelebi'nin sûretinde bana geldi. Rûhumu teslim alacağını zannettim ve teslimiyet içinde ölüme hazırlandım. Azrail aleyhisselâm bana; "Hayır, rûhunu almağa değil, seni ziyârete geldim" diye teselli ettikten sonra gitti" dedi. İki yıl daha yaşayıp, sonra bu fâni âlemden ayrıldı.

Seyyid Velâyet'in sohbet meclisinde birgün, Sünbül Sinân Efendi'nin hastalanıp, birkaç gün sonra da vefât ettiği haberi söylendi. Seyyid Velâyet bu sözü kabûl etmeyip; "Hayır, Sünbül Efendi benden sonra vefât edip, benim namazımı kılacaktır" buyurdu. Buyurduğu gibi, Sünbül Efendi vefât etmemişti. Ondan sonra vefât edip, cenâze namazında bulundu.

Pîri Mehmed Paşa, İstanbul'da büyükçe bir dergâh yaptırmış ve içine de Şeyh Cemâl Efendi'yi oturtmuştu. Rebî'ul-evvel ayı olunca, mevlid okutmak üzere geniş hazırlık yaptı ve yaptırmış olduğu dergâhta, o geceyi tes'id için âlim ve sâlih kişileri da'vet etti. Sohbet esnasında Seyyid Velâyet başını kaldırıp, bir müddet düşünüp, murâkabe ettikten sonra; "Bu dergâh, Cemâl Efendi'nin vefâtından sonra medrese olup, asla dergâh olmayacaktır" buyurdu. Sağ kalanlar, onun bu kerâmetini gördüler. Şeyh Cemâl Efendi vefât edince, dergâhı medreseye çevrildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 352

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 281

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 609

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 578

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 248

ŞİHÂBÜDDÎN AHMED BİN ALİ

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 969 (m. 1561) senesinde vefât etti. Tasavvuf yolunu, Şerîf Ali bin Meymûn ve onun talebesi, aynı zamanda halîfesi olan Şeyh Muhammed bin Arâk'dan öğrendi. Şafiî mezhebinde idi. Minhâc isimli eseri ezberledi. Uzun süre Kudüs'deki Dâvûd aleyhisselâmın makamında hizmette bulundu.

Şihâbüddîn Ahmed, ilk önceleri nahiv ilmini bilmiyordu. Birgün Mescid-i Aksâ'da tek başına bir bölümde otururken, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek rûhâniyetleri ona göründü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Ey Ahmed! Nahiv ilmini öğren" buyurdu. O da; "Yâ Resûlallah, nahiv ilmini bana öğret" dedi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), ona nahiv ilminin temel kaidelerinden ba'zı şeyler öğretti. Sonra Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) oradan ayrıldı. O da Resûlullahın (aleyhisselâm) peşinden kapıya kadar gitti ve "Essalâtü vesselâmu aleyke yâ Resûlullah" dedi. Hâlbuki, Resûlullah kelimesinin başına nidâ harfi olan "Yâ" gelince, lam harfi ötre ile değil, üstün ile okunur. O, ötre ile okuyunca, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona dönüp; "Ben sana hatâ yapmayacağın bilgileri öğretmedim mi? "Yâ Resûlallah" de" buyurdu. Şihâbüddîn Ahmed, o günden sonra nahiv ilmi ile meşgûl olmaya başladı.

Talebe yetiştirmeye başlayan Şihâbüddîn'in dergâhı, ilim taliblileri ile dolup taştı. Onun dergâhı, Beyt-i Makdîs civarında bulunan Dücânî köyünde idi. Birgün Dâvûd aleyhisselâmın rûhâniyeti ona göründü. O zaman Dâvûd aleyhisselâmın makâm-ı şerîfi Kudüs'ün arka taraflarında, hıristiyanların elinde bulunan bir yerde idi. Dâvûd aleyhisselâm ona; "Ey Ahmed! Beni kurtar!" buyurdu. Şihâbüddîn Ahmed derhâl oraya gitti ve Dâvûd aleyhisselâmın makâm-ı şerîfinin bulunduğu yere yerleşti. Oranın hizmetlerini gördü. Oranın hizmetlerini daha sonra hep onun soyundan gelenler yaptı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 330

ŞİHÂBÜDDÎN BA'LEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdürrahmân'dır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 946 (m. 1539) senesinde Terîm'de vefât etti. Zenbel kabristanına defnedildi. Kabri, ziyâret mahallidir. İlmi ile amel eden bir zât idi. Kabir ehlinin hâllerini, onların azâb ve sevinç durumlarını, Allahü teâlânın izni ile bilirdi. Çok kerâmetleri vardır.

Şihâbüddîn Ba'levî'ye birgün, ba'zı kimselerin, büyük âlim Ahmed bin Îsâ'ya âit olduğu söylenen kabrin, hakîkatte onun kabri olmadığını söyledikleri arzedildi. Bunun üzerine Şihâbüddîn Ba'levî, Ahmed bin Îsâ'nın kabrini ziyâret etti. Kabri ziyâret esnasında, bir heybet hâli onu kapladı. Bu hâli geçtikten sonra; "İmâm Ahmed bin Îsâ'nın rûhâniyeti ile görüştüm. Ona, buranın kabri olup olmadığını sordum. O da bana; "Evet, kabrim hakîkaten burasıdır" dedi. Sonra ona bir hacetimi arz ettim. Bana, hacetimin kolaylıkla halledileceğini söyledi" dedi. Sonra Bûr denen köydeki câmiye gitti. Oturur oturmaz o haceti yerine geldi.

Şihâbüddîn Ba'levî, Terîm'deki evinde, Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin rûhâniyeti ile görüştü, İmâm-ı Gazâlî'den bütün kitaplarını okuduğunu ve bu kitapları okutmaya izin verdiğine dâir icâzet istedi. İmâm-ı Gazâlî de (radıyallahü anh), ona icâzet (diploma) verdi.

Şihâbüddîn Ba'levî, birisinden, evine kapı yapmak için tahta istedi. O şahıs da; "Kur'ân-ı kerîmi ezberlememi te'min edersen, sana istediğin o tahtayı veririm" dedi. Bunun üzerine Şihâbüddîn Ba'levî o şahsa; "Ağzını aç" buyurdu. O şahıs ağzını açınca, ağzına üç kere ağzının suyundan sürdü. O şahıs, ondan sonra sür'atli bir şekilde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Şihâbüddîn Ba'levî, talebesi Abdullah Ayderûs'a şöyle dedi: "Uzak bir memleketin halkı, senden istifâde edecek. Hadramut halkı seni görmeyi çok arzuluyacak." Nitekim, bir müddet sonra, Şihâbüddîn Ba'levî'nin dediği çıktı. Abdullah Ayderûs, Hindistan'a gitti. Oradaki Ahmedâbâd şehrinde vefât edinceye kadar kaldı.

Şihâbüddîn Ba'levî, talebelerinden ba'zılarına, insanlara fâideli olabilecekleri işleri yapma husûsunda izin vermişti. İbn-i şerîfe, yılanların zarar vermemesi husûsunda duâ yazmaya izin vermişti. İbn-i şerîf, yılanın zararından korunmak için müracaat edenlere, ba'zı âyet-i kerîmeleri yazıp verirdi. Bu yazıları taşıyanları yılanlar sokmazdı, İbn-i Mudâ da, burnundan hasta olanlara duâ yazardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cîld-1, sh. 328

2) Nûr-us-sâfir sh. 203

SOFYALI BÂLÎ EFENDİ

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Bugün Yunanistan sınırları dâhilinde olan Selanik yakınlarındaki Ustarumca kasabasında doğdu. Sofya'ya yerleşti. 960 (m. 1558) yılında Sofya'da vefât edip, Selâhiyye semtinde defnedildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân devri âlimlerinden olan Ali Kuşcu'nun torunu Kâdı Abdürrahmân bin Abdülazîz tarafından kazdırılan mezarından çıkan altınla, kabri çevresinde bir dergâh ve câmi yaptırıldı.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Sofyalı Bâlî Efendi, kısa zamanda, dünyâ ve âhıret saadetine vesile olan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada, nefsinin tezkiyesi ve kalbinin tasfiyesi ile meşgûl oldu. Yedi sene dağlarda, mağaralarda

dolaştı. Tek başına kalıp, herkesten uzak durdu, İstanbul'a gitti. Tavukpazarı yakınlarında, Hakim Ali Paşa'nın kendisi için inşâ ettirdiği dergâhta, insanlara ilim öğretip feyz saçmakla meşgûl olan Kâsım Çelebi'nin hizmetine girdi. Kâsım Çelebi, Çelebi Halîfe nâmıyle meşhûr Cemâl Halvetî'nin talebesi idi. Kâsım Çelebi'nin ilim ve feyzinden istifâde ile kemâle gelip olgunlaşan Bâlî Efendi, ahlâkta güzel, amelde gayretli, ilimde üstün oldu. Kendisine icâzet verilip, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretmesi vazîfesi ile, bugün Bulgaristan sınırları dâhilinde olan Sofya'ya gönderildi. Orada yıllarca insanlara doğru yolu göstermek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle meşgûl oldu. Zamanın pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın ba'zı seferlerine katıldı. Allahü teâlânın dîninin yayılması ve insanlar üzerinden zulmün kaldırılıp adâletin hâkim kılınması için savaşan İslâm ordusunun muzafferiyeti için duâlarda bulundu. Pekçok kerâmetleri görüldü. Birçok talebe yetiştirip, çeşitli bölgelere gönderdi. Rumeli'nin müslümanlaşması, insanların Cehennem ateşinden kurtulması için durmadan çalıştı. Onbinden fazla talebesi arasında, en meşhûr iki halîfesi; Kurd Efendi ve Nûreddîn-zâde Muslihuddîn efendilerdi. Yavuz Sultan Selim Hân'ın kadıaskerlerinden Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'ye de mektûplar yazıp nasihat ederdi.

960 (m. 1553) yılında Sofya'da vefât eden Sofyalı Bâlî Efendi'nin Selâhiyye semtindeki kabri kazılırken, bir küp altın çıkarıldı. Çıkan altınlar kadıya teslim edildi. Uçlardaki derviş-gâzîlerin her halleriyle yakînen ilgilenen Kanunî Sultan Süleymân Hân'a durum arz edildi. Mezarından çıkan altınlarla kabri üzerinde bir dergâh ve câmi yapılmasını emretti. Bu işle Sofya kadısı Abdürrahmân Abdülazîz Efendi'yi vazîfelendirdi. Orada çok güzel bir dergâh, zarif bir câmi inşâ edildi.

Sofyalı Bâlî Efendi, yetiştirmiş olduğu kıymetli talebeleri yanında, pek faydalı eserler de yazdı. "Usûl-i fakr" nâmıyla ma'rûf "Etvâreste", "Risâle-i kaza ve kader", "Mecmûât-ün-nesâyıh", "Manzûme-i varidat", "Şerh-i hadîs-i kudsî-i Kuntu kenzen" ve "Şerh-i Füsûs-ül-hikem" gibi kitaplar, onun eserleri arasındadır.

"Füsûs-ül-hikem" şerhini, "Füsûs-ül-hikem" kitabının müellifi olan Muhyiddîn Arabî hazretlerinin ma'nevî işâretiyle yazdı. Hâdise şöyle nakledilir: Daha hocası Kâsım Çelebi'nin hizmetinde, ilim öğrenmek, nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye etmekle, meşgûl olduğu sıralarda bağa gitmişti. Bir müddet bağın bakımı ile meşgûl olduktan sonra, yanına bir kimse geldi. Tanıyıp gördüğü bilip işittiği kimseye benzemiyordu. Selâm verdi ve; "Benim Füsûs adlı eserimin müşkillerini hâlleyle" deyip, Bâlî Efendi'nin eline birkaç kâğıt tutuşturdu. Bâlî Efendi'nin şaşkınlığı arasında, geldiği gibi kayboldu. Bağda işini bitiren Bâlî Efendi, dergâha döndü. Kâsım Çelebi'ye durumu arzetmek üzereyken, mübârek hocası durumdan haberdâr olduğunu işâret ettikten sonra şöyle anlattı: "Bundan önce âlem-i misâlde Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrundaydık. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri; "Ümmetinin büyüklerinden birinin benim kitabımı şerh edip şüpheleri gidermesini arzu ederim" dedi. Biz de hemen Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) huzûruna niyazda bulunup; "Bu saadet benim halîfelerimden birine nasîb olsun" diye yalvardığımda, arzum kabûl edilmiş, bu işin sana verildiği bildirilmiş idi. Bu ma'nâ bizim çoktan ma'lûmumuzdur. Haydi Allahü teâlâ mübârek etsin" buyurdu.

Bâlî Efendi, pek güzel şiirler de yazardı. "Manzûme-i varidat" adlı eseri, şiirlerinden meydana gelmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 522

2) Tezkire-i Halvetiyye, Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi kısmı. No: 1372, vr. 16b

3) Kitâb-ı Silsilet-il-mukarrebin ve menâkıb-ıl-müttekin (Münirî) vr. 119b

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 42

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 227

ŞÜCA'UDDÎN İLYÂS ER-RÛMÎ (Dimetokavî)

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi İlyâs, lakabı Şücâ'uddîn'dir. Edirne yakınında, Dimetoka'da doğdu. Doğduğu yere nisbetle Dimetokavî diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 920 (m. 1514), başka bir rivâyette 929 (m. 1523) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Yenikapı'da yaptırdığı mescidin yanındadır.

Zamanındaki âlimlerden ilim öğrendikten sonra, Eşref-zâde Muhammed Efendi'den okudu. Arkadaşları arasında, derslerindeki dikkati, azmi ve gayreti ile tanındı. Eşref-zâde Muhammed'in sevgisini kazandı. Ba'zı dersleri de Tûsî Efendi'den okudu. Sonra Sinân Paşa'nın hizmetine girdi. Sinân Paşa'nın himmet ve yardımı ile biraz daha ilim öğrendi. Kendisi yetişip, başkalarını da yetiştirecek hâle gelince; Dimetoka'da Oruç Paşa, Filibe'de Şihâbüddîn Paşa, Edirne'de Çelebi, yine Edirne'de Üçşerefeli ve İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerine müderris olarak ta'yin edildi. Edirne'de ilim ve feyz saçarken, Bursa'ya gidip orada İslâmiyeti anlatmaya başladı. Daha sonra tekrar Edirne'de Üçşerefeli medreselerinden birisine müderris ta'yin edildi. Burada vazîfe yaparken terfi ettirilerek, Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'ne ta'yin edildi.

Bu medresede vazîfe yaparken hastalandı. Hastalığı artıp vazîfe yapamaz hâle gelince emekli oldu. Vefât ettiği zaman doksan yaşını geçmiş idi.

Şücâ'uddîn İlyâs Efendi (radıyallahü anh); âlim, sâlih, kâmil, âbid, zâhid bir kimse idi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Vaktinin hiçbir ânını boş geçirmezdi. Çok ibâdet ve zikr ederdi. Kazancını, fakirlere ve talebelerine dağıtır, kendisi az birşey ile kanâat ederdi. Âlimleri ve tasavvuf büyüklerini çok severdi.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerh-i Tecrid, Şerh-i Metali' ve Şerh-i Şemsiyye isimli eserlerine birer haşiye yazdı. Şerh-i Akâid'e, Hayâlî'nin yaptığı haşiye üzerine, ayrıca bir haşiye yazmıştır.

Hocazâde'yi çok medh ederdi. Hocazâde'den okuyamadığı için; "Hocazâde'de okumağı çok arzu ediyordum. Fakat annem, Anadolu vilâyetlerine gitmeme râzı olmadı" diyerek üzüntüsünü bildirirdi.

Şakâyik müellifi anlatır: "Anne tarafından dedem ve babam ile birlikte Şücâ'uddîn İlyâs'ın ziyâretine gitmiştik. Yanına vardığımızda, pederim ile gizli birşeyler konuştular. Onu kendi yerine oturttuktan sonra; "Benim vefâtım yaklaştı. Bu sohbetimiz belki son sohbetimiz olur. Allahü teâlâ bilir ama, bundan sonra bir daha sohbet etmemiz belki de nasîb olmaz" dedi. Hakîkaten dediği gibi oldu. Bir daha görüşmek nasîb olmadı."

Şücâ'uddîn İlyâs'ın iki oğlu oldu. Birisi Ebû Hâmid, diğeri Lütfullah'dır. İki oğlu da, fazilet ve ilimde arkadaşları arasında seçkin ve tanınmış idiler. Fakat her ikisi de genç yaşta vefât ettiler. Büyük oğlu Ebû Hâmid vefât ettiğinde, Filibe'de, Şihâbüddîn Medresesi'nde, ikinci oğlu Lütfullah ise, vefât ettiğinde Efdal-zâde Medresesi'nde müderris idiler.

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 137

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 333

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 330

SÜLEYMÂN BİN CEZÂ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Cezâ'dır. Hayâtı hakkında kaynak eserlerde, ma'lûmât yoktur. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Hicrî onuncu asırda yaşadığı bilinmektedir. Kıymetli kitaplar yazdı. "Eyyühel-veled (Ey oğul)" adındaki ilmihâl kitabı meşhûr olup, çok fâidelidir. Bu eserini, Hanefî mezhebindeki büyük İslâm âlimlerinin kitaplarından derlemiştir. Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin "Eyyühel-veled" ismindeki "Ey oğul" kitabı başkadır. Onu, Osmanlı âlimlerinden Mustafa Ali Efendi tercüme etmiş ve "Tuhfet-üs-sulehâ" ismini vermiştir. Ayrıca Hâdimî hazretleri de şerh etmiştir.

Süleymân bin Cezâ'nın 960 (m. 1522) yılında te'lîf etmiş olduğu "Ey oğul" kitabı, İstanbul'da (İhlâs Vakfı) tarafından muhtelif târihlerde basılmıştır. Müellif, bu eserinin mukaddimesinde (önsözünde) buyuruyor ki:

"Elhamdü lillâhi Rabbil âlemin. Vesselâtü vesselâmü alâ Resûlinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn.

Ey Oğul! Senin için, üçyüzaltmış hadîs-i şerîf, kırkdört haber ve dînimizin direği olan namazın yedi şartı, beş rüknü, yedi vacibi ve ondört sünneti, yirmibeş müstehâbı ve ondört müfsidini, Hanefî mezhebi âlimlerinin kitaplarından toplayıp, sana beyân ettim. Bunlarla amel edip, feyz-ü-necâta dâhil olasın!

Bil ki, bindoksan âdabı, sen ve senin gibi müslüman evlâdları için topladım. Bunlar ile amel edersen, sana yeter. Eğer tenbellik eder de Allahü teâlâya âsî olur, bunları terk edersen, dünyâda esâret ve rezalete, âhırette azâba düçâr olursun.

Eğer bunlarla amel edip, diğer din kardeşlerine de tavsiye edersen, senin için fâidesi olur. Sana hayr duâ ederler. Hak teâlâ hazretleri, inşâallah duâlarını kabûl eder. Zîrâ kul, kulun duâsı ile affolunur."

"Ey Oğul" kitabından seçilmiş ba'zı bölümler:

Câmi âdabı bahsi: "Dürer"de diyor ki: "Hayzlı ve cünüb olanın câmiye girmesi haramdır. Abdestsiz olanın girmesi mekrûhtur."

Câmiye giden kimsenin her adımı için bir sevâb verilir ve bir günâhı affolur.

Câmi kapısına gidince, evvelâ sağ ayağını içeri koy ve şu duâyı oku: "îlâhî bize rahmet kapısını aç." Ve içeri gir. İçerde şayet adam varsa, selâm ver, adam yoksa, yine şu şekilde selâm ver "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihîn." Ve üç kerre; "Sübhânellahi velhamdülillâhi ve lâilâhe illallahü vellahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm" diyerek otur, tesbîh ve tehlîl eyle.

Müezzin ezanı bitirince, şu duâyı oku: "Allahümme rabbe hâzihid da'vetit tâmmeti vessalâtil kâimeti âti Muhammedenil vesîlete vel-fadîlete veddereceterrefi'ate veb'ashü makâmen mahmûdenillezî ve adtehu inneke lâ tuhlifül mîâd. Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil'aliyyil'azîm." Namaz başlayınca, İmâma uymağa niyet ettikten sonra uy ve arkasında dur.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Hak teâlâ rahmetini İmâma indirir, İmâmın arka, sağ ve sol tarafına da indirir." Bunun için, İmâmın arkasına, sağ veya soluna durmağa gayret eyle!

Her namazda İmâmın, ilk, ya'nî iftitâh tekbîrine yetişmeğe çok gayret eyle! Bunda çok büyük fazilet vardır. Çünkü, Resûlullah (aleyhisselâm) birgün câmiye gelerek buyurdu ki: "Ey ümmetim! Sizin indinizde namazın evvelindeki tekbîrin fazileti ne derece yüksektir?" Hazret-i Ali (kerremallahü vecheh) buyurdu ki: "Benim indimde İmâm ile beraber alınan tekbîrin fazileti, dünyâ dolusu kâfirleri cihâd-ı fî sebîlillah sûretiyle öldürmekten daha faziletlidir." Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh):

"Eğer dünyâ dolusu altın veya gümüşüm olsa ve onların hepsini tasadduk eylesem, ya'nî Allah rızâsı için fukaraya versem, İmâmla beraber alınan iftitâh tekbîrinin faziletine erişemem" dedi. Böylece, her sahâbî kendine göre bir cevap verdi. Nihâyet, Sultân-ı enbiyâ (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cebrâil aleyhisselâm bana gelip dedi ki: Yâ Muhammed aleyhisselâm! Hak teâlâ buyurdu ki: Habibime müjde eyle, eğer denizler mürekkeb olsa, bütün ağaçlar kalem olsa ve yer gök ehli kâtip olsalar ve kıyâmet gününe kadar yazsalar, İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbirinin sevâbının onda birini yazmağa kudretleri kâfi gelmez."

Bütün şu hakîkatler karşısında, sana düşen vazîfe, namazın evvelindeki iftitâh tekbîrini gayb etmemektir. Uğraş ve dikkat eyle ki, bu fazileti elden çıkarmayasın ve bundan da nasîbin olsun.

Âyetelkürsî'nin fazileti: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kişi namazdan sonra hemen bir kerre Âyetelkürsî'yi okusa, o âyet göklere doğru çıkıp, tâ Arş-ı a'lâya kadar gider ve orada durmadan hareket ederek der ki, "Yâ Rabbi! Beni okuyan kulunu affet." Hak teâlâ hazretleri, mekândan ve cihetden münezzeh olarak azamet-i şâniyle buyurur ki: "Ey benim meleklerim, sizler şâhid olun, namazdan sonra Âyetelkürsî'yi okuyan kulumun günahlarını affeyledim." Bilindiği gibi, Bekâra suresindeki "Allahü lâ ilahe illâ hu.." âyetinin tamâmına "Âyet-el-kürsî" denir. Bu âyet-i kerîmeyi ihlâs ile okuyanın, insan ve hayvan haklarından mâ'adâ ve farz borçlarından başka günahları affolunur. Ya'nî tövbeleri kabûl olur.

Yine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Her kim namazdan sonra, hemen Âyetelkürsî'yi okursa, Hak teâlâ o kula her harfi için kırk sevâb verir." Şâfiîler, farz namazını kılıp selâm verince yerinden kalkmadan, Hanefî'ler ise, son sünnetden sonra hemen okumalıdır.

Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz buyurdu ki: Her kim farz namazı bitirir bitirmez yerinden kalkmadan bir kerre Âyetelkürsî'yi okuyup otuzüç kerre Sübhânallah, otuzüç kerre Elhamdülillah, otuzüç kerre Allahü ekber derse, hepsi doksandokuz olur. Bir kerre de Lâilâhe illallahü vahdehû lâ

şerike leh lehülmülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir dese, Hak teâlâ o kişinin günahlarını affeder." Şunu iyi bilmek lâzım gelir ki, Allahü teâlâ hazretlerinin affettiği günahlar, yalnız kendisi ile o kulu arasında olan, tövbe etmiş olduğu günahlardır, insanların ve hayvanların haklarını cenâb-ı Hak affetmez. Bunlara tövbe ettikten sonra helâllaşmak da lâzımdır.

Habîb-i kibriyâ (aleyhisselâm), diğer bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: Hak teâlâ hazretlerinin zâtına mahsûs olarak üçbin ismi vardır. Bunların içinden terazide en ağır geleni "Sübhânallahi ve bi hamdihi sübhânallahil'azîmi ve bi-hamdihî"dir." Her kim, bunu namazdan ve tesbihlerden sonra on kerre okursa, her harfine on sevâb verilir. Sonra, İmâm ve cemâat ile beraber kollarını, bir miktar ileriye uzatıp ve göğüs hizasına kaldırıp, avuçları, tam açık olarak semâya çevirip duâ et ve âmin de. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Her kim namazdan sonra, İmâm ile duâ edip âmin dese, âmin kelimesinin harfleri dörttür, her harfine bir melek nâzil olur. Bunlar tâ kıyâmet gününe kadar, bu kimse için duâ ederler." Duâ bitince ellerini yüzüne sürüp, "Velhamdü lillâhi Rabbil âlemin" de ve salevât ile Fâtiha-i şerîfe oku.

Câmide müsâfeha (El sıkmak):

Ey Oğul! Câmide yanında olan cemâatle müsâfeha et! Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Ebû Süfyân'ın evinden ikindi vakti çıkıp câmiye girdim. Boyu ve boynu uzun ve kaşları çatık bir kişi gelip, dört rek'at namaz kıldı. Ben mihraba yakın giderken o şahsa baktım. Namazı bitirince, ellerini kaldırıp ağlayarak duâ etmeğe başladı. Ben de ellerimi kaldırıp âmin dedim. Duâsını bitirdikten sonra, elini bana uzattı ve elimi hafifçe tutup, bana selâm verdi. Ondan sonra, elimi üç kerre salladı, daha sonra câmiden çıkıp gitti. Ben o şahsın bu hareketine teaccüb eyledim."

Bundan sonra Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) hazret-i Ali'nin evine gitti ve bu işi olduğu gibi hazret-i Ali'ye anlattı. Bu esnada Cebrâil aleyhisselâm geldi ve dedi ki: "Yâ Muhammed! Hak teâlâ sana selâm eder. Ve buyurur ki, câmide elini tutanın kim olduğunu bildi mi?" Resûlullah (aleyhisselâm) hayır bilmedim, dedi. Cebrâil dedi ki, "O gördüğün yiğit, Hızır aleyhisselâm idi. Seni ziyâret etmeğe gelmiş idi. Bunun üzerine Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Yâ Ali! Hızır aleyhisselâmın sünneti sana vasıyyet olsun," Yine buyurdu ki: "Herkim, bir din kardeşi ile karşılaştığı zaman, el ayaları birbirine temâs etmek üzere, müsafehâ ederse, Hak teâlâ ona Hızır sevâbı verir. Ve her parmağına bir yıllık ibâdet sevâbı verilir. Müsâfeha edenler yerlerinden ayrılmadan, Hak teâlâ her ikisini dahî af ve mağfiretine nail kılar." Müsâfeha her zaman yapılır. Yalnız namazlardan sonra müsâfeha yapmak mekrûhtur. Müsâfeha ederken birbirine sarılmak, öpüşmek caiz değildir. Kadınların birbirleri ile, yabancı erkeklerin göremiyecekleri yerlerde, müsâfeha etmeleri caizdir.

Ey Oğul! Câmiden dışarı çıkarken; "İlâhî, bana fazlınla rahmet kapısını aç" deyip, sol ayağınla dışarı çık. Çıkarken inşâallah öğle namazına da geleceğim, diye niyet eyle.

Şayet çok mühim bir mâni çıkıp gelemezsen, gelmiş gibi sevâba nail olursun. Eğer öğle namazını kılmışsan, ikindiye, ikindiyi kılmışsan akşama, akşamı kılmışsan yatsıya, yatsıyı kılmışsan, sabaha da gelmek için böyle niyet edersin. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İyi ameller ancak niyete bağlıdırlar." Niyetsiz ibâdet olmaz. Bir insan iyi bir amel işlemeye niyet etse, fakat o işi işlemek nasîb olmasa, o kimseye niyetinin sevâbı yazılır.

Yine buyurdu ki: "Namaz, dînin direğidir, kim namazını kılarsa, dînini yaptı, kim namaz kılmazsa, dînini yıkmıştır." Zira namaz, bütün ibâdetlerin en fazîletlisidir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Namazı cemâatle kılmak, yalnız kılmaktan yirmiyedi derece efdaldir." Diğer bir hadîslerinde; "Özürsüz, evinde (yalnız) namaz kılan kişinin borcu ödenir, namazının sevâbı noksan kalır" buyurmuşlardır. Namaz kılacağın vakit, vaktin evvelinde veya hiç olmazsa ortasında kılmak gerektir. Daha sonra kılarsan, borç ödenirse de sevâbı olmaz. Vakit çıktıktan sonra kılınan namaz kaza niyetiyle kılınır. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Mi'râc gecesinde bir kısım insanların hâline vâkıf oldum. Baktım ki, onlar şiddetli bir azâbla muazzeb oluyorlar. Cebrâil aleyhisselâma sordum, bu tâife kimlerdendir? (Ya'nî niçin azâb görüyorlar?) Cebrâil aleyhisselâm cevaben; "Bunlar namazlarını vaktinde kılmayanlardır" buyurdu. Öyle ise namazını vaktinde kıl. Zîrâ vaktin sonunda kılan borcunu öder. Fakat sevâba nail olamaz.

Her kim cemâatle namaz kılmağı severse, Hak teâlâ hazretleri o kulunu sever, melekler sever. O kul dâima Hak teâlâ hazretlerinin rızâsında olmuş olur.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse, sabah namazını cemâatle kılsa ve öğle vaktine erişemeden ölse, Hak teâlâ o kulun, şirk, insan ve kul hakkından başka bütün günahlarını affeder. Öğle namazını kılıp akşama varmadan, akşamı kılıp yatsıya varmadan ölenlerin ayrı ayrı mertebeleri vardır.”

Beş vakit namazı cemâat ile kıl! Âciz olma! Kıyâmet günü Hak teâlâ hazretleri yedi kat yerleri, yedi kat gökleri, Arş’ı, Kürsî’yi, kuşları ve yeryüzünde olan bütün mahlûkâtı terazinin bir tarafına koysa ve bir vakit şartlarını gözeterek cemâatle kılınan namazın sevâbını diğer tarafına koysa, namazın sevâbı daha ağır gelir. Mü’min olan kimse, cemâati terk etmez. Bir mü’min, beş vakit namazını, her gün cemâatle kılsa, yüzyirmidörtbin Peygambere aleyhimüsselâm yetişmiş gibi sevâba nail olur. Sabah namazını cemâat ile kılan bir kimse bin şehir feth etmiş gibi, öğle namazını cemâat ile kılan, oniki yıl hep ibâdet etmiş gibi, ikindi namazını cemâatle kılan kimse, onbin aç doyurmuş gibi, akşam namazını cemâat ile kılan bin kerre Kur’ân-ı kerîmi hatm etmiş gibi, yatsı namazını cemâat ile kılan kimse, kâfirlere karşı yapılan muharebeye bin at göndermiş gibi ve bin kere Kâ’be’yi tavaf etmiş gibi ve bin şehîd namazı kılmış gibi sayısız hayırların faziletlerine nail olur.

Bir mü’min, beş vakit namazın iftitâh tekbîrine erişse, Hak teâlâ ona Cehennem azâbından kurtuldun diye berât takdîr buyurur. O kul, dünyâdan çıkmadan Cennet-i a’lâda yerini görür. O kul üzerine cenâb-ı Hakkın rahmeti daimî olur. İlk Cennete girenlerle, Cennet-i a’lâ makamına hesâbsız vâsıl olur.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Sabah namazı ile yatsı namazını cemaatle kılmak çok sevâbtır. Bu iki vakit namazı cemâatle kılmanın, ne derece bir fazilet ve ne büyük bir sevâb olduğunu layıkı ile bilseler, bunu kimse terk edemezdi.” Bu iki vakit namaza gidip, cemâatle eda edilmesinde, diğer namazlardan ayrı bir husûsiyet vardır. Bu husûsiyet de şudur:

Peygamberimiz (aleyhisselâm) zamanında birçok münâfık vardı. Bunlar namaz dahî kılarlardı. Çünkü bunlar müslümanlara, biz müslümanız derlerdi. Bu münâfıklar, yalnız gündüz namaza giderlerdi, gece namazlarına gitmezlerdi. Bu bakımdan, gece namazlarına gitmek, bir taraftan münâfıklardan ayrılmak diğer taraftan da gündüz namazına gitmekten daha zor olduğu için, fazileti, gündüz namazlarından çok daha üstündür. Cemâat ile namaz kılmakta, cemâat ne kadar kalabalık olursa, namazın kabûl edilmesi ve varacağı mertebeye varması da, o kadar kolay ve sür’atli olur. Bunu dünyâ işleriyle de kıyas edebiliriz. Meselâ bir âmirin makamına herhangi bir iş için bir kişinin gitmesiyle, bir hey’etin gitmesinde, işin kabûl edilmesi bakımından fark vardır.

Hak teâlâ, hadîs-i kudsîde, buyurdu ki: “Kulum bana farz namazda olduğu kadar, hiçbir amel ile yakın olamaz.” Farz namazları kılıp, hiçbir namazı kazaya kalmayanların, nafile namazları da böyle olur. Yine hadîs-i kudsîde, Allahü teâlâ buyurdu ki: “Kullarım namaz kılmakla gözleri, kulakları, elleri, ayakları ve bütün a’zâları benim emrimde olmuş olur.” Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Hak teâlâ Cennet-i a’lâda hûrîler yaratmıştır. O hûrîlere, sizler kimler için yaratıldınız, diye sorulduğu zaman, bizler beş vakit namazını cemâatle kılanlar için yaratıldık derler.”

İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Peygamber efendimize (aleyhisselâm) sordum. Allahü teâlâ indinde hangi amel sevgilidir? Cevaben buyurdular ki: “Namazı vaktinde kılmak, ana-babaya iyilik etmek ve hak yolunda harb etmek.”

Beş vakit namazı cemâat ile kıl! Müezzin efendi minarede ezanı okuyunca, câmiye git! Ezanı (sünnete uygun okunuyor ise) her nerede işitirsen hemen yerinde dur, ezânı dinle ve ona ta’zim eyle. Yahut câmiye koş! Habîbullah (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “Ey ümmet-ü-eshâbım! Sizlerden biriniz, ezan sadasını işittiği vakit olduğu yerde dursun, ezan tamamlanıncaya kadar beklesin.” Zira, çok büyük sevâba nail olur. Yine buyurdu ki: “Bir kişi, bir vakit namaz kılsa ve ikinci vakte hazırlansa, o kul için gökteki melekler nidâ ederek derler ki: “Yâ Rabbî, bu kulunun günahlarını affet. Buna rahmet eyle.”

Ezân-ı Muhammedî’yi işitince, hemen câmiye git. Birgün bir kör, Efendimize sordu; “Yâ Resûlallah! (aleyhisselâm) Benim gözlerim görmüyor, elimden tutup câmiye götürecek bir kimsem de yoktur. Evimde namazımı kılayım mı?” Resûlullah (aleyhisselâm) sordular: “Ezan sesini işitiyor musun?” O da; “Evet işitiyorum dedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Sana evde

namazı kılmağa izin veremem" dedi. Yine bir kişi sordu: "Yâ Resûlallah! (aleyhisselâm) Şehrin yılan, akreb ve vahşî hayvanları vardır. Bana bir çâre var mıdır? Namazımı evde kılsam?" Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) sordular "Ezân-ı Muhammedî'ye işitir misin?" O da; "Evet işitirim" dedi. "Şu hâlde, namaza, ya'nî cemâate gitmelisin" cevâbını verdi. Böyle olunca, nerede kaldı ki gözlerin, ayakların yerinde, bir korkun yoktur. Şer'î bir mânin de yok! Niye evde kılıp cemâate gitmiyesin? Ancak yürüyemiyecek kadar hasta olana ve şiddetli soğuk ve yağmurda izin vardır.

İşrak namazının fazileti de çok büyüktür. Bunun hakkında birçok asar (eserler) vardır. Sultân-ı Enbiyâ (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sabah namazını kıldıktan sonra dünyâ kelâmı söylemeden kıbleye karşı durup, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra iki rek'at işrak namazı kılan kimse şübhesiz Cennetliktir" (Güneşin bir mızrak yükselmesi, ufuk hattında beş derece yükselmesidir.)

Gece namazı da kıl, duân kabûl olsun. Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) rivâyet eder ki: Allahü teâlâ Tûr-i Sina'da Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: "Yâ Mûsâ benim için ibâdet yap!" Mûsâ aleyhisselâm ise: "Yâ Rabbî! Sana ne zaman ibâdet yapayım ki, huzûrunda kabûl olunsun?" dedi. Müzzemmil sûresinin ikinci âyetinin meâl-i şerîfi; "Gecenin yarısında gece namazı kıl!"dır.

Gönlün ferah olup duânın makbûl olmasını istersen, şu beş şeyi terk etme:

1- Dünyâya haris olmıyan, her işi Allah rızâsı için yapan âlimlerle beraber ol.

2- Gece namazı kıl! Kazaya kalmış namazlarını, geceleri de kaza ederek bir an önce öde! Farz namazı kazaya kalan kimsenin, sünnet ve nafile namazları kabûl olmaz. Ya'nî sahih olsa da sevâb verilmez. Âlimlerimiz buyuruyor ki, şeytan, müslümanları aldatmak için, farzları ehemmiyetsiz gösterip, sünnet ve nafileleri yapmağa sevk eder.

3- Tegannî etmeden Kur'ân-ı kerîm oku.

4- Namazlarını tam olarak, vaktin geldiğini bilerek ve evvel vaktinde kıl.

5- Helâl ye. Helâl yiyenin duâsı makbûldür. O hâlde helâli, haramı öğrenmek lâzımdır.

Ta'rîf edeceğim şu namazı da ihmâl etme! Çok büyük derecesi ve sevâbı vardır:

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Her kim akşam namazından sonra, yatsı vakti girmeden iki rek'at namaz kılarsa, evvelki rek' atında bir Fâtiha ve bir Âyetel-kürsî ve beş kerre İhlâs-ı şerîfi okuyup, ikinci rek'atda bir Fâtiha ve bir defa "lillahi mâ fissemâvâti ve mâ fil erdı ve in tübdû mâ fî enfüsiküm ev tuhfûhü yuhâsibküm bihillâh fe yagfiru limen yeşâü ve yuazzibü men yeşâü vellâhü alâ külli şey'in kadir." okuyup, sonra âmenerresûlü'yü sonuna kadar okuyan ve böylece bu namazı ifâ eden kimseye, Hak teâlâ hazretleri Cennette bir mevki lütfeder ve her rek'atı için bir şehîd sevâbı ve her âyet için de bir kul azâd etmiş sevâbı verir." (Kaza namazı borcu olanlara bu sevâblar verilmez. Bunlar kaza namazlarını kılıp, borçlarını ödemedikçe Cehennemden kurtulamaz.)

Namaz kılmağa muhabbet eyle! Beş vakit farz namazlarını îfâ eyle. Beş vakit namaz, bütün ibâdetlerden daha faziletlidir. Namaz, cemâatle kılınırsa, çok daha faziletli olur. Özürsüz sakın cemâatle namaz kılmağı terk etme. Özürsüz olarak cemâatle namaz kılmağı terk etmek münâfıklık alâmetidir. Ve dört kitabda la'netle yâd edilmiştir. Namazı özürsüz yalnız kılanın hâli böyle olursa, hiç kılmayanın hâlinin ne olacağını sen düşün!

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), buyurdu ki: "Cebrâil aleyhisselâm bana gelip dedi ki: Yâ Muhammed (aleyhisselâm) ümmetine müjde eyle! Her ne zaman bir mü'min farz namaza durursa, (Tövbeleri kabûl olur) günahları dökülür. Anadan doğmuş gibi günahsız olur. E'ûzüyü ve Besmeleyi söyleyince, üzerindeki kıllar kadar kendisine sevâb verilir. Fâtiha'yı okuyunca, yirmi kerre nafile hac etmiş gibi olur. Rükû'da üç kerre tesbih edince, gökten inen kitapların hepsini üç kerre hatm etmiş gibi olur ve secdede tesbih edince, kendisine Allahü teâlâ yetmiş kerre rahmet nazarı ile nazar eder. Tehiyyâtı okuyunca, Hak teâlâ Cennet kapılarını o kimseye serbest bırakır, istediği kapıdan girer. Duâsını yapınca, (Tövbeleri) kabûl olur, günahları affolur."

Şayet kalbinin diri olmasını istersen, Berât gecesini boş geçirme! Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Her kim Şa’bân-ı şerîf ayının onbeşinde Berât gecesini ihyâ ederse, öldüğü vakit kalbi diri olur.” Yine buyurdu ki: “Berât gecesi, her kim yüz rek’at namaz kılsa, Hak teâlâ o kişiye yüz melek gönderir. Otuzu Cenneti müjdeleyip gösterir, otuzu dünyâ âfetlerinden korur, otuzu Cehennem ateşinden korur. On tanesi de, şeytan şerrinden muhafaza eder.” Bu gecede de, kaza namazlarını kılmalıdır.

Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz buyurdu ki: “Her kim beş vakit farz namazda Kur’ân-ı kerîm okursa, Hak teâlâ her harfine yüz sevâb verir. Her kim namazdan başka vakitlerde Kur’ân okursa, her harfine on sevâb verir. Her kim, (tegânnisiz ve hürmetle okunan) Kur’ân-ı ayakta veya oturarak hürmet ile dinlerse, her harfine bir sevâb verir. Her kim Kur’ân-ı kerîmi hatm eylese, o kulun duâsı Allah indinde kabûl edilir.”

“Kur’ân-ı kerîme uygun hareket etmeyen hafızlar, efendisinden mektûp alan bir hizmetçiye benzer ki, mektûbu alıp mûsikî ile, yanık sesle okur, fakat mektûpdaki emirleri yapmaz.

Kur’ân-ı kerîm okurken on edeb lâzımdır:

1- Abdestli ve kıbleye karşı hürmetle okumalı.

2- Ağır ağır ve ma’nâsını düşünerek okumalı. Ma’nâsını bilmeyen de ağır okumalıdır.

3- Ağlayarak okumalıdır.

4- Her âyetin hakkını vermeli, ya’nî azâb âyetini okurken, korkarak, rahmet âyetlerini heveslenerek, tenzih âyetlerini tesbih ederek okumalı. Kur’ân-ı kerîm okumağa başlarken E’ûzü ve Besmele çekmelidir.

5- Kendisinde riya, ya’nî gösteriş uyanırsa veya namaz kılana mâni oluyorsa, yavaş sesle okumalıdır. Hâfızların mıshafa bakarak okumaları, ezber okumaktan daha çok sevâbtır. Çünkü gözler de ibâdet etmiş olur.

6- Kur’ân-ı kerîmi güzel sesle ve tecvid üzere okumalıdır. Harfleri, kelimeleri bozarak tegannî etmek haramdır. Harfler bozulmazsa, mekrûh olur. “Halebî”de diyor ki, tegannî ile okuyan bir İmâm arkasında kılınan namazın iadesi lâzımdır.

7- Kur’ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır, sıfatıdır, kadîmdir. Ağızdan çıkan harfler, ateş demeğe benzer. Ateş demek kolaydır. Fakat ateşe kimse dayanamaz. Bu harflerin ma’nâları da böyledir. Bu harfler, başka harflere benzemez. Bu harflerin ma’nâları meydana çıksa, yedi kat yer ve yedi kat gök dayanamaz. Allahü teâlânın kendi sözünün büyüklüğünü, güzelliğini, bu harflerin içine saklayarak insanlara göndermiştir. Nitekim hayvanlara söylemekle iş yaptırılamaz. Hayvan seslerine benziyen ba’zı sesler çıkararak idâre edilirler. Meselâ öküz, alıştığı bir sesle tarlayı sürer. Fakat yaptığı işin sebebini ve fâidesini bilmez, İşte insanların çoğu da böyle, Kur’ân-ı kerîmden yalnız ses duyarlar ve Kur’ân, harf ve sesten başka birşey değildir zannederler. Bunlar, ateş, birkaç harfden başka birşey değildir, zan eden kimseye benzer. Bu zavallı bilmez ki, kâğıt ateşe dayanamayıp yanar. Ateş harfleri ise, kâğıt üzerinde durur ve kâğıda birşey yapmaz. Nasıl her insanın bir rûhu vardır ve rûhu, insanın şekline benzemez ise, bu harfler de insan gibi şekildir. Harflerin ma’nâları ise, insanın rûhu gibidir. İnsanın şerefi, kıymeti, rûh ile olduğu gibi, harflerin şerefi de ma’nâları iledir.

8- Kur’ân-ı kerîmi okumadan evvel, bunu söyleyen Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmelidir. Kimin sözü söyleniyor, ne tehlikeli iş yapılıyor düşünmelidir. Kur’ân-ı kerîme dokunmak için, temiz el lâzım olduğu gibi, onu okumak için de, temiz kâlb lâzımdır. Bunun içindir ki, İkrime, mıshafı açınca kendinden geçerdi. Allahü teâlânın büyüklüğünü bilmeyen, Kur’ân-ı kerîmin büyüklüğünü anlayamaz. Allahü teâlânın büyüklüğünü anlamak için de, O’nun sıfatlarını ve yarattıklarını düşünmek lâzımdır. Bütün mahlûkâtın sahibi, hâkimi olan bir zâtın kelâmı olduğunu düşünerek okumalıdır.

9- Okurken başka şeyler düşünmemelidir. Bir kimse, bir bahçeyi dolaşırken, gördüklerini düşünmezse, o bahçeyi dolaşmış olmaz. Kur’ân-ı kerîm de, mü’minlerin kalblerinin dolaşacağı yerdir. Onu okuyan, ondaki acâiblikleri ve hikmetleri düşünmelidir.

10- Her kelimeyi okurken ma’nâsını düşünmeli ve anlayıncaya kadar tekrar etmelidir. Lezzet bulunca da, tekrar etmelidir. Peygamberimiz (aleyhisselâm), bir gece sabaha kadar

“întüazzibhüm” âyetinin tamâmını tekrar buyurmuştur. Kur’ân-ı kerîmin ma’nâsını anlamak çok güçtür.)

Namazlarını özürsüz terk etme ki, münâfıklardan olmayasın. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Eğer kadınlarla, memede olan çocuklar olmasa, yerime bir İmâm koyup, şehri gezer, namaza gelmiyenlerin evlerinin yakılmasını te’min ederdim.” Yine Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Namazlarınızı ihlâs üzerine kılınız! Çünkü yanınızda bulunan melekler, sizin amel, namaz ve tâatinizi alıp göklere giderler, göklere giderken, muhtelif melekler, bu ibâdetleri görürler:

1. Kat gökteki melekler, yalancıların ibâdetini geçirmezler.

2. Katta, namaz kılarken dünyâ işi ile kalbi meşgûl olan kimsenin namazını geçirmezler.

3. Kattaki melekler, kendini iyi görüp namazını beğenenlerin namazını geçirmezler.

4. Kattaki melekler, kibir edenlerin ya’nî kendini beğenenlerin namazını geçirmezler.

5. Kattaki melekler, hasedlik edenlerin namazlarını geçirmezler.

6. Kattaki melekler, kalbinde şefkat ve merhameti olmıyanın namazını geçirmezler.

7. Katta ise, hırs ve tama’ı olanların namazını geçirmeyip geri döndürürler.” Bu hâli Habîb-i kibriyâ (aleyhisselâm) beyan buyurdukları zaman, bütün Eshâb-ı güzîn (radıyallahü anhüm) ağladılar.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) büyük eshâbdan Muâz hazretlerine buyurdular ki: “Yâ Muâz! Ayıpları gizle, kimsenin ayıbını yüzüne vurma! Farzlardan başka kıldığın namazları ve ibâdetleri kimseye söyleme! Dünyâ işini âhıret işinden büyük görüp, evvel yapma! Hiç kimseye hor bakma! Kimsenin gönlünü kırma, herkesle hoş geçin. Eğer bu şekilde hareket etmezseniz, elem verici azâba uğrarsınız.”

Gecenin en karanlık zamanında, ya’nî seher vaktinde ibâdet eyle ki, yarın sıratdan geçerken her tarafın aydınlık olsun. (Bu ibâdetlerin en kıymetlisi ilmihâl kitabı okumak, öğrenmek ve öğretmektir.) Kudretin yettiği kadar câmilere sâlih İmâm ve müezzin gelmesine çalış.

Câmiye girince, dünyâ kelâmı söyleme! Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Câmide dünyâ kelâmı söyleyen kimsenin ağzından fenâ bir koku çıkar. Melekler derler ki, yâ Rabbî, bu kulun câmide dünyâ kelâmı söylemesinden dolayı, ağzından çıkan koku bizleri rahatsız ediyor. Hak teâlâ hazretleri buyurur ki: İzzim, celâlim hakkı için, onlara yakında büyük bir belâ veririm.”

(Önce “Tehıyyet-ül-mescid” denilen iki rek’at namaz kılıp, veya başka ibâdet edip, sonra yavaşça dünyâ kelâmı konuşmak caizdir.)

Îmân bahsi: Ey Oğul! îmân, kalb ile inanmak demektir. Cebrâil aleyhisselâm, aklı, hayayı ve îmânı Âdem aleyhisselâma getirdi. Ve dedi ki: “Yâ Âdem! Allahü teâlâ hazretleri selâm eder, sana getirdiğim şu üç hediyenin birini kabûl etsin dedi.” Âdem aleyhisselâm aklı kabûl eyledi ve Cebrâil aleyhisselâm, îmân ile hayaya; “Siz gidin” deyince, îmân dedi ki: “Allahü teâlâ hazretleri bana emreyledi ki, akl nerede ise, sen de orada ol!” Ondan sonra haya da aynı şekilde, Allahü teâlâ tarafından emir olunduğunu beyân ederek, her ikisi, akıl ile beraber Âdem aleyhisselâmda kaldılar.

Binâenaleyh Allahü teâlâ kime akıl verirse, haya ile îmân da onunla berâberdir. Aklı olmıyanın ne hayası ve ne de îmânı bulunmaz.

Birgün Hasen-i Basrî’ye (radıyallahü anh) bir kadın gelerek sordu: “Yâ İmâm! Din temizliği nedir? Din cevheri nedir? Din hazînesi nedir?”

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) cevaben; “Siz söyleyin biz dinliyelim” dedi. Kadın; “Din temizliği abdest almaktır. Din cevheri, Allahü teâlâdan korkmak ve haya etmektir. Din kuvveti ise, namazdır. Çünkü, Hak teâlâ hazretleri, haya eden kulunu medh eylemiştir. Din hazînesi ilimdir. Çünkü, her kimin abdesti olmazsa, dîni temiz olmaz. Her kimin hayası olmazsa, dînin cevheri olmaz. Kimde Allahü teâlânın korkusu olmazsa, onda dînin cevheri olmaz. Her kimin ilmi olmazsa, dînin hazînesi olmaz” dedi.

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) bu kadının sözüne hayran olarak, hak söylediğini tasdik eyledi.

Îmânı dört türlü temsîl ederler: İmân beş katlı kaleye benzer. Birinci katı altından, ikinci katı gümüşten, üçüncü katı demirden, dördüncü katı tunçdan ve beşinci katı ise bakırdandır.

Bakır dediğimiz kat, edebdir. Bir kimsenin edebi olmazsa, herhalde o kattan şeytan geçer. Şayet edebi olup, şeytanı o kattan geçirmezse, o kimsenin îmânı kurtulur.

Demir dediğimiz sünnettir. Tunç tabakası dediğimiz, farzdır. Gümüş tabakası dediğimiz, ihlâstır. Altın tabakası dediğimiz Allahü teâlâ hazretlerine yakınlıktır. Her kimin edebi varsa, sünnete yol bulur, ihlâsı varsa Allahü teâlâ hazretlerine varmağa yol bulmuş olur.

Bir kimse âdabı gözetmezse, ya'nî edebi olmazsa, sünnete yol bulamaz. Sünneti tutmayan kimse, farza yol bulamaz. Farzı tutmayan da, ihlâsa yol bulamaz.

Her kim verdiğini Allahü teâlâ hazretlerinin rızâsı için verirse ve sevdiğini de, Allah rızâsı için severse ve düşmanlığını da, Allah için yaparsa, o kimsenin îmânı tamâm olur. Ahlâkı güzel olanın da, îmânı kâmil olur. İmânın alâmeti, kâfirleri kâfir oldukları için sevmemektir. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz buyururlar ki: "Sizin îmânen mükemmel olanınız, ahlâken güzel olup, insanlara iyilik yapanlardır" Zira Hak teâlâ hazretleri Kur'ân-ı kerîmde buyurur ki: "Muhakkak sen yüksek bir ahlâk üzerindesin." Ya'nî Allahü teâlâ hazretleri Habîbinin (aleyhisselâm) ahlâkını medh eylemiştir. Bir kimsenin ahlâkı güzel olsa, Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklanmış olur ve onun yolunu tutmuş olur. Korktuğundan kurtulup, istek ve arzularına kavuşur ve hakîkî mü'min olmuş olur. Bir kimsenin aklına gayr-i meşrû bir şey gelse, onun haram olduğunu bilmek de îmândandır. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm ecma'în) sordular "Yâ Resûlallah! Kalbimize fenâ şeyler gelirse ne yapalım?" Buyurdu ki: "Kalbe iyi şey de gelir; fenâ şey de gelir. Fenâ şeylerin fenâ olduğunu bilmek ve anlamak da îmândandır."

Eğer îmânın kâmil olmasını istersen, kendini müslümanlardan yüksek görme! Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Bir kişi îmânının kemâlini isterse, kendine insaf versin (Ya'nî tevâzu üzere hareket eylesin) ve fakir olduğu hâlde sadaka versin! Bu iki huy, îmânı kâmil derecesine yükseltir."

Tevhîd, "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü" demektir. Ma'nası şudur: "Hak teâlâ hazretleri birdir, şeriki ve benzeri yoktur ve Muhammed aleyhisselâm, sevgili kulu ve hak peygamberidir." Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kimse, Kelime-i tevhîdi dese, Hak teâlâ hazretleri ile o kelime arasından perdeler kalkar ve kelime, doğrudan doğruya Allahü teâlâ hazretlerine gider. Allahü teâlâ buyuruyor ki, ey kelime, dur! Kelime der ki, beni söyliyen kulu affetmeyince duramam. Hak teâlâ hazretleri, o zaman buyurur ki, izzetim, celâlim, kudretim, kemâlim hakkı için beni zikreden kulumu affettim."

Bu kelime-i tevhîdi söyleyen kulu kıyâmet gününde melekler ziyâret ederler. Hak teâlâ hazretleri Mûsâ aleyhisselâma meâlen; "Yâ Mûsâ kıyâmet gününde meleklerin seni ziyâret etmesini istersen, kelime-i tevhîdi çok söyle" buyurdu. Bu kelime-i tevhîdi dilinle söyleyip kalbinle şüphe etme! Aksi takdîrde, ebedî olarak Cehennemde kalırsın.

Mûsâ aleyhisselâm dedi ki: "Yâ Rabbî! Bir kulun, dili ile kelime-i tevhîdi. söyleyip, kalbi ile şüphe etse, sen ona nasıl bir ceza verirsin?" Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: "Yâ Mûsâ! Ben onu daimî olarak Cehennemlik yaparım. O kimseye ne Peygamber, ne velî, ne şehîd ve ne de meleklerden şefaat eden olmaz."

Bu Kelime-i tevhîdi çok zikreyle! Zira Mûsâ aleyhisselâm cenâb-ı Hakka sordu: "Yâ Rabbî! Bir kulun Kelime-i tevhîdi söylese, sen o kula ne verirsin? Allahü teâlâ hazretleri cevâbında, meâlen; "Ben o kulumdan râzı olup, Cennet ve cemâlimle onu mesrûr eylerim" buyurdu.

İşte bu Kelime-i tevhîd söyleyen kimseye, Hak teâlânın vereceği in'âm ve ihsânı, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Kelime-i tevhîd söyleyince, Arş-ı a'lâ titrer. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Hak teâlâ hazretleri bir direk yaratmıştır. Kelime-i tevhîdden bu direk de titrer ve Arş'ı titretir. Arş titreyince, Hak teâlâ hazretleri Arş'a, sakin ol emrini verir ve Arş'ın mukâbelesiyle yine o Kelime-i tevhîdi. söyliyen kimse afv-ı ilâhî'ye mazhar olur."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Her kim cân-ü gönülden, hâlisen, muhlisen bir kerre Kelime-i tevhîd söylese, Hak teâlâ hazretleri, o kimseye Cennet-i a'lâda dörtbin derece ihsân eder ve dörtbin günâhını bağışlar." Eshâb-ı Kirâm

“aleyhimürrıdvan” sordular: “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm), o kimsenin dörtbin günâhı olmazsa?” Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ehlinin, evlâdının ve akraba ve teallukâtının günahlarından bağışlanır.”

Kelîme-i tevhîdi dilinle çok söyle! Bütün günahlardan ağır gelir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mahşer günü bir kişi gelecek, doksandokuz defteri olup, her bir defterin sathı göz gördüğü kadar geniştir. Hiç birinde iyiliği olmayıp, yalnız bir parmak kadar, o kimsenin dünyâda söylediği Kelime-i tevhîd bulunur. O doksandokuz defter terazinin bir kefesine ve bir Kelime-i tevhîdi diğer kefesine koyarlar. Kelime-i tevhîd tarafı ağır gelir.”

Allah rızâsı: Ey Oğul! Eğer Hak teâlâ hazretlerinin rızâsını bulmak istersen, bununla amel eyle. Hak teâlâ hazretleri Mûsâ aleyhisselâma meâlen buyurdu ki: “Yâ Mûsâ! Benim için ne amel işledin?” Mûsâ aleyhisselâm: “Yâ Rabbî! Senin için namaz kıldım, oruç tuttum, tesbih okudum, sadaka verdim.” Hak teâlâ buyurdu ki: “Bunların hepsi senin içindir. Namaz kılarsan Cennet veririm, oruç tutarsan sana kabir ve sırata nûr olur. Tesbih okursan, Cennet-i a’lâda senin için ağaç dikilir, sadaka verirsen, üzerine gelecek kaza ve belâ def ve ref olur. Yâ Mûsâ, benim için ne yaptın?” Mûsâ aleyhisselâm: “Yâ Rabbî! Senin için ne amel yapmak gerekir?” Hak teâlâ hazretleri buyurdu ki: “Benim için amel; dostumu dost ve düşmanımı düşman tanımaktır.” Allahü teâlânın en beğendiği ibâdet, müslümanları sevmek, kâfirlere düşman olmaktır. Buna “Hubb-i fillah ve buğd-ı fillah” denir.

Sultân-ı Enbiyâ (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse, bir günah yapmak istese ve sonra Allahtan korkup onu terk etse, Hak teâlâ hazretleri, o kula iki Cennet ihsân eder.”

Bir kişinin sa’îd olmasının nişanı şudur: Hak teâlâ hazretlerinin kaza ve kaderine râzı olur. Fenâ adam olmanın da nişanı şudur: Kaza ve kadere râzı olmayıp, bir musibet geldiği zaman, çağırır, bağırır, çok ağlar, sızlar.

Şayet Allahü teâlâ hazretlerinin huzûrunda mutî’lerden olmayı istersen, her işde inşâallah de! Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnsanlar için bundan daha faziletli mutî’lik yoktur.”

Bir kimse ile birşey kararlaştırırken inşâallah deyip, sonradan, o işi yerine getiremezsen, yalancı olmamış olursun.

Üç yerde gönlünü hazırla ki, üzerine rahmet kapısı açılsın:

1) Kur’ân-ı kerîm okunurken.

2) Zikr ederken.

3) Namaz kılarken.

Hak teâlâ hazretlerinden korkmamanın alâmetleri şunlardır:

1- Niyet zayıflığı, 2- Kibirli olmak, 3-Ölümü yakın bilmeyip, tûl-i emele saplanmak, 4- Hak teâlâ hazretlerinin rızâsını terkedip, halkın isteğini yapmak. 5- Sünneti bırakıp, bid’at işlemek, 6- Günâhını az görmektir. Ne mutlu o kimseye ki, bu altı şeyden hiçbiri kendisinde bulunmaz.

Vücûd Emânetinin Faslı: Ey Oğul! Vücûdunda olan a’zâların hepsi sana emânettir. Hazret-i Peygamber (aleyhisselâm) buyurdu ki: “El, insana bir emanettir, onunla haram, olan şeyi tutma! Ayak ile haram yere gitme! Tenasül âleti sana bir emânettir, onunla zinâ etme.” Bunun gibi vücûddaki bütün a’zâlar birer emânettir. Şayet bunları meşrû şekilde ve meşrû yerlerde kullanırsan, emîn kimselerden olur, hakka karşı tam vazîfe görmüş olursun. Aksi takdîrde, bu emânetleri gayr-i meşrû yerlerde kullanmak sûretiyle, Allahü teâlâya isyan edersen hâinlerden olur ve sana verilen emânetleri yerinde kullanmamış ve hıyânet etmiş olursun.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kişi geldi. Lokman hakîm hazretlerine sordu: Yâ Lokman! Sen bu mertebeye nasıl eriştin? Lokman hazretleri buyurdu ki: Ben bu mertebeye üç şeyle eriştim. 1-Emâneti yerine vermekle, 2- Doğru söylemekle, 3-Mâlâya’nî (ya’nî fâidesiz sözü) terk etmekle.”

Ey Oğul! Emânetleri güzelce îfâ eyle ki, kıyâmet gününde korktuğun şeylerden kurtulup, arzu ettiğin şeylere kavuşasın.

Mûsâ aleyhisselâm, cenâb-ı Hakka sordu ki: “Yâ Rabbî! Bir kulun emânetleri güzelce yerine tevdî eylese, ona nasıl bir mükâfat edersin?”

Mü’minûn sûresinin sekizinci âyetinin meâl-i şerîfi; “Emânetleri güzelce kullanıp, yerli yerine îfâ edeni, korktuğundan emîn kılıp, Cennetime koyarım” dır.

Ni’metlere şükür faslı: Hak teâlâ hazretlerinin verdiği ni’metlere dâima şükredici ol! Birgün, Mûsâ aleyhisselâm, Tûr-i sinâda, Hak teâlâ hazretlerine münâcaat ederken der ki: “Yâ Rabbî! insanlara el, ayak, göz, kulak ve bunlara benzer birçok ni’metler verdin. Bu ni’metlerin şükrünü nasıl îfâ edebilirler?”

Hak teâlâ hazretleri buyurdu ki: “Yâ Mûsâ! Bir kimse kendine verdiğim ni’meti benden bilip kendinden bilmezse, ni’metlerimin şükrünü eda etmiş olur. Bir kulum rızkını kendi çalışması ile bilip, benden bilmez ise, ni’metin şükrünü eda etmemiş olur.” insanlara lâyık olan, her zaman kendisine verilen rızıkları Allahü teâlâdan bilmektir. Ve bunlara mukabil, gece-gündüz şükür ve tesbîh ile tahmîd eylemektir. Mûsâ aleyhisselâm bu kelâmları işitince, hemen secdeye varıp; “Yâ Rabbî! Bütün kelâmların hakîkattir” dedi.

Bayram fazileti: Bayram günü aile, çoluk-çocuk ve yakın akrabana güzel ve güleryüzlülükle muâmele eyle! Ramazan ayında ayırmış olduğun zekâtını, bayram günlerinde fakirlere ver!

Âlimler ve sâlihler sohbetine sen de iştirâk eyle! ilim meclisine gitmenin fazilet ve derecesi çok büyüktür. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse din âlimlerinin ve sâlihlerin (ya’nî İslâmın beş şartını devam üzere yapanların) yanına gitse, her bir adımına Hak teâlâ, kabûl olmuş nafile bir hac sevâbı ihsân eder. Zira âlimleri ve sâlihleri Hak teâlâ sever. Allahü teâlânın evi olsaydı, bu kimse o evi ziyâret eyleseydi, ancak bu sevâbı kazanırdı.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Yâ âlim, yâ müteallim (ya’nî talebe) veyahut bunları dinleyici ol! Bu üçünden olmayıp dördüncüsünden olursan, (ya’nî hiçbirinden olmazsan) helak olursun.”

Birbirine dargın olanları barıştırmaya çalış! Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm Hak teâlâ ile mükâleme ederken, Allahü teâlâya sordu: “Yâ Rabbî! Birbiri ile dargın olan iki kişiyi barıştıran ve senin rızânı bulmak için zulm etmeyen kimseye ne ecr verirsin?” Hak teâlâ buyurdu ki: “Kıyâmet gününde onlara selâmet verir, korktuğu şeylerden emîn eder, umduğu şeylerle şereflendiririm.” Rivâyet edilir ki, Mûsâ aleyhisselâma cenâb-ı Hak sordu: “Yâ Mûsâ, sana peygamberlik vermeme sebeb olan şeyi biliyor musun?” Mûsâ aleyhisselâm hayır dedi. Yâ Rabbî! Sebebi ne idi? Hak teâlâ Buyurdu ki: “Sen birgün koyun bekliyordun. Bir koyun sürüden ayrılarak kaçtı. Sen onu sürüye katmak için arkasından yürüdün. Bir hayli yol gittin. Hem sen ve hem de koyun yoruldu. Nihâyet koyunu yakaladığın zaman, koyunu tutup şöylece hitâb eyledin: Yâ koyun, ne zorun vardı da, böylece hem kendini ve hem de beni zahmete soktun ve her ikimizi de yordun? Hâlbuki, o ânında son derece yorgun ve hiddetli idin. İşte, o hiddetli ve gazâblı zamanında hırsını yenip rıfk ile (ya’nî güzellikle) muâmele etdiğin için, sana Peygamberlik derecesini ihsân eyledim.”

Fakirlere merhametle, mülâyemetle muâmele eyle! Zenginlere ise zenginlikleri için tevâzu gösterme ve onlara, onun için hiç minnet eyleme! Din düşmanlarını, İslâmiyeti beğenmiyenleri, namaz kılmıyanları sevme ki, kıyâmet gününde selâmet ve saadet bulasın.

Bir çocuk gördüğün zaman, bunun günâhı yoktur, benim günâhım vardır. Binâenaleyh, bu çocuk benden daha faziletlidir. Bir yaşlı müslüman gördüğün zaman, bu benden daha fazla ibâdet eylemiştir, binâenaleyh benden daha faziletlidir. Bir İslâm âlimi görünce, ben câhilim, bu benden ziyâde âlimdir. Öyle ise, benden daha faziletlidir. Bir câhil görünce, bu bilmeden günah işler. Fakat ben bilerek işlerim, öyle ise, bu benden efdaldir. Bir kâfir görsen, olur ki, dünyâdan îmân ile gider. Benim îmânla gidip gitmeyeceğim ise belli değildir. Şu halde, benden daha faziletlidir diye düşünmelisin! Müslümanları hor ve hakir görmeyip, onlara karşı gurur ve kibir yapmazsan, Hak teala indinde yüksek derecelere vâsıl olursun.

Mü’min kardeşlerini sevindirmeye çalış! Zira peygamberimiz: **“Bir kimse, bir mü’min kardeşini sevindirirse, Hak teâlâ o kimsenin kalbini kıyamet gününde ferahlandırır”** buyurdu. Yine;. **“Bir kimse, bir ma’sum çocuğu sevindirirse, Hak teâlâ o kimsenin şirkten başka geçmiş günahlarını affeder”** ve **“Her kim dünyada bir mü’min kardeşinin işini görürse, Hak teâlâ o kimsenin yetmiş işine kolaylık ihsân buyurur. O yetmiş işin on tânesi dünyada, altmış tanesi kıyâmet günündedir. Bir kimse, bir mü’min kardeşinin ayıbını kapatırsa, Allahü teâlâ o kimsenin bütün ayıplarını kıyamet günü kapatır”** buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu.ki: **“İnsanın işlediği hayırlı amel daimi olmalı, daimi olarak işlenen amel, insanı maksadına ulaşdırır.”**

Kabirde suâl meleklerine şöyle cevap vereceksin: “Rabbim Allahü Teâlâ, peygamberim hazret-i Muhammed aleyhisselatü vesselam, dinim, din-i İslam, kitâbım Kur’an-ı azîmüşşân, kıblem Ka’be-i şerif, i’tikadda mezhebim Ehl-i sünnet ve cemâat, amelde mezhebim İmam-ı a’zam Ebû Hanife mezhebidir. (Kıyamet günü insanların tabi oldukları mezheb imamının isimleri ile çağırılacakları, mesela “Hanefiler geliniz! Sünniler geliniz!” denileceği “Ruh-ül-beyan” tefsirinde İsrâ suresinin 71’nci ayetinde yazılıdır.)

Bunları şimdiden ezberle ve çocuklarına da öğret!

Helal lokma yemekle ve haramdan sakınmakla vücudunu temizle! Kalbinde müslümanlara düşmanlık beslememekle ve kimse için fenalık düşünmemekle kalbini, Ramazan-ı şerif ayında da oruç tutmakla ve nefsine muhalefet ve mukavemet etmekle ve yalan, gıybet, iftira ve mâlâya’ni söylememekle canını yıka.

Şunu da bilmelisin ki mâlâya’niyi terk etmekle ya’ni faidesiz söz konuşmamakla insanın imanı nurlanır.

Elin haram tutmamalı, kulak haram olan şeyi dinlememeli, ayak da haram olan yere gitmemeli, mi’de ise haram olan şeyi yimemeli, göz ise haram olan şeye bakmamalı, dil de haram söylememeli. Bunun gibi, insanda bulunan a’zaların haramla alakalarının kesilmesi lazımdır ki, fevz-ü-felah bulasın. Aksi takdirde kendini helâk etmiş olursun. Göz kazâra veya gafletle haram bir şey görürse günah olmaz. Fakat, tekrar bakmak günahtır. Tesadüfen görünce, başı başka tarafa çevirmek lazımdır.

Ana-babaya itaat faslı: Hak teâlâ hazretleri Musâ aleyhisselama buyurdu ki: **“Yâ Musâ! Bir kimse, ana-babasına karşı gelirse, onun dilini kes ve herhangi bir azasıyla ana babasını gücendirirse, o azasını kes!”** Ana babasını razı eden kimse için, Cennette iki kapı açılır. Ana-babası razı olmayan kimse için de, Cehennemde iki kapı açılır. Bir kimsenin ana-babası zalim dahi olsalar, onlara karşı gelmek, onlarla sert konuşmak caiz değildir.

Hak teâlâ buyurdu ki: **“Yâ Musâ! Günahlar içinde bir günah vardır ki,benim indimde çok ağır ve büyüktür. O da, ana-baba evladını çağırdığı zaman, emrine muvafakat etmemesidir.”** Ana-baba çağırdığı zaman herhangi bir işle uğraşırsan hemen onu terk edip, derhâl ana-babanın emrine koşacaksın! Anan baban sana kızıp bağırırsa onlara sen bir şey söyleme! Ananın babanın duasını almak istersen, sana emir ettikleri işleri çabuk ve güzel yapmağa çalış! Bu işini beğenmeyip sana gücenmelerinden ve bed-dua etmelerinden kork! Sana darılır iseler, onlara karşı sert söyleme! Hemen ellerini öperek gazaplarını teskin eyle! Ananın-babanın kalplerine geleni gözet! Zira senin seâdetin ve felâketin, onların kalblerinden doğan sözdedir. Anan-baban hasta ise, ihtiyar ise, onlara yardım et! Seadetini onlardan alacağın hayır duada bil! Eğer onları incitip, bed-dualarını alırsan, dünyâ ve ahiretin harâb olur. Atılan ok tekrar geri yaya gelmez. Onlar hayatta iken, kıymetini bil!

Allahü teâlanın rızası, dinine bağlı olan ana-babanın rızasında; Allahü teâlanın gazabı, dinine bağlı olan ana-babanın gazabındadır. Habib-i Kibriya (aleyhisselâm) bir hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: **“Cennet, ana-babanın ayağı altındadır.”** Yani, sana dinini, imanını öğreten ananın-babanın rızasındadır. Hak teala hazretleri Mûsâ aleyhisselama dedi ki: **“Ya Mûsâ! Ana-babasını razı eden, beni razı etmiş olur. Ana-babasını razı edip bana asi olan kimseyi dahi iyilerden sayarım. Ana-babasına asi olan, bana muti olsa bile, onu fenalar tarafına ilhak ederim.”**

İmanı olanlardan Cehennemden en sonra çıkacak olanlar, Allahü teâlânın yolunda olan anasının, babasının İslâmiyete uygun olan emirlerine âsî olanlardır.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ana-babaya iyilik etmek, nâfile namaz, oruç ve hac faziletlerinden daha faziletlidir. Ana-babasına hizmet edenlerin ömrü bereketli ve uzun olur. Ana-babasına karşı gelip, onlara âsî olanların ömürleri bereketsiz ve kısa olur. Anasına-babasına âsî olan mel’ûndur.”

Hasen-ı Basrî (radıyallahü anh) Kâ’be’yi ziyârete tavaf ederken bir zât gördü ki, arkasında bir zenbil ile tavaf eder. O zâta dedi ki: “Arkadaş, arkandaki yükü koyup öylece tavaf etsen daha iyi olmaz mı? O zât cevaben dedi ki: “Bu arkamdaki yük değil, babamdır. Bunu Şam’dan yedi kerre

buraya getirip tavaf eyledim. Çünkü, bana dînimi imanımı, bu öğretti. Beni İslâm ahlâkı ile yetiştirdi" dedi. Hasen-i Basrî hazretleri ona dedi ki: "Kıyâmet gününe kadar böylece arkanda getirip tavâf eylesen, bir kerre kalbini kırmakla bu yaptığın hizmet havaya gider ve yine bir defa gönlünü yapsan, bu kadar hizmete mukabil olur."

Ana-baba hakkında hikâye olunur ki, hazret-i Mûsâ aleyhisselâm, Tûr'i sinâ'da Hak teâlâ hazretleri ile mükâleme ederken; "Yâ Rabbî! Âhırette benim komşum kimdir?" diye sordu. Hak teâlâ buyurdu ki: "Yâ Mûsâ! Senin komşun, falan yerde, falan kasaptır." Mûsâ aleyhisselâm kasabın yanına giderek; "Beni misâfir eder misin?" dedi. Yanında misâfir oldu. Yemek zamanı gelince, kasab bir parça et pişirdi. Duvardaki asılı zenbili aşağı alarak, orada bulunan ve sâdece kemiklerden ibâret bir kadına et verdi ve suyunu da verdi. Üstünü başını temizleyip, zenbile koydu. Mûsâ (aleyhisselâm) sordu: "Bu senin neyindir?" Kasap; "Annemdir, İhtiyar olup bu hâle girdi; işte her sabah, akşam kendisine böyle bakarım" dedi. Kasap, annesine yemek verirken, o za'îf ve âciz annesi oğluna duâ ederek; "Yâ Rabbî, oğlumu Cennette Mûsâ aleyhisselâma komşu eyle" dediğini, Mûsâ aleyhisselâm dahî işitmiş. Bunun üzerine kasaba, Mûsâ aleyhisselâm müjde ederek; "Seni Allahü teâlâ affederek, Mûsâ aleyhisselâma komşu etmiş" demiştir.

Gaflet ve şaşkınlığa kapılarak ana-babanın kalbini kırarsan, derhâl onların rızâsını almağa çalış, yalvar, minnet eyle ve her ne yaparsan yap, onların gönlünü al! Ana-babanın evlâd üzerinde hakları çok büyüktür. Bunu dâima göz önünde tutarak, ona göre hareket eyle!

Arkadaşlık ve dostluk: Din kardeşini ziyârete gideceğin zaman onun müsait bir zamanını öğren, kendisinden bir va'd, ya'nî bir söz al ve o zamanda ziyârete git! Geç kalma! Evine gireceğin zaman, kapı açık olsa bile, ondan izin iste ve izin verdikten sonra içeriye gir, içeri girince, sağa sola bakma. İçerde çalgı, içki, kumar varsa ve hele kadın erkek karışık oturuluyorsa, bir bahâne ile oradan ayrıl. Sâlih bir kimse yemek ikram ederse, yavaş ve âdabı veçhile ye! Fazla konuşma, dostunda fazla eğlenme, giderken, tevâzu ile, selâm ile ayrıl.

Tanıdığın bir müslüman, sana gelince, elinden geldiği kadar iyi ve tatlı karşıla, yemek ikram eyle! Kapıya çık, kendisini karşıla! Selâm verince, selâmını al ve kendisine güzelce iltifâtta bulunup; "Efendim safa geldiniz, hoş geldiniz" diyerek odanın baş tarafına oturmasını teklif eyle! Sen aşağı tarafta otur. Dinden, ibâdetten, haramların zararlarından ve Evliyânın hayatlarından anlat! Birşeyler öğret! Yemek yerken onu utandırmamak için, sen de çok ye! Giderken, onu uğurla ve selâm söyle ve duâ eyle!

Evine gelip geçici sâlih bir misâfir gelirse, onun hizmetini iyice yap! Hemen yemeğini ver, belki acıkmıştır. Yanında fazla da oturma. Belki yorgundur. Yatmadan önce, kıbleyi, helayı, seccadeyi ona göster. Abdest suyunu, abdest havlusunu ve diğer ihtiyâçlarını te'min eyle! Sabah olunca, sabah namazına kaldır. Ve cemâat hâlinde beraber kılınız! Erkence yemeğini hazırla, gideceği yol belki uzundur. Giderken kendisine bir din kitabı hediye eyle!

Şu sûreleri akşam sabah üçer kerre Besmele ile oku ve zevcine, çocuklarına da okut!

1) İhlâs, (Kulhüvallahü sûresi).

2) Mu'avvezeteyn (ya'nî Kul e'ûzü birabbinnâsi ile Kul e'ûzü birabbil felak).

3) Fâtiha-i şerîfe (ya'nî Elhamdülillahi sûresi).

Bu dört sûreyi akşam, sabah üçer kerre okuyan, malını, canını, çoluk, çocuğunu, bütün belâlardan muhafaza etmiş olur.

Bunlardan başka (Kulyâ eyyühel kâfirûn) sûresini akşam, sabah okuyan kimse, kendisini şirkden korumuş olur.

Akşam, sabah bu duâyı okuyan kimse, sihir ve zâlimlerin şerrinden emîn olur. Duâ şudur: "Bismillâhirrahmânirrahîm, bismillâhillezi lâ yedurru ma'asmihî şey'ün fil erdi velâ fissemâi ve hüvessemîul'alîm."

Evinden çıkarken (Âyet-el-kürsî)'yi oku! Zîrâ her işinde muvaffak olur ve hayırlı işler başarırsın. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kimse, evinden çıkarken Âyet-el-kürsî'yi okursa, Hak teâlâ, yetmiş meleğe emreder, o kimse evine gelinceye kadar, ona duâ ile istiğfar ederler." Evine gelince de okursan, iki Âyet-el-kürsî arasındaki işlerin hayırlı olur ve fakirliğin önlenir, önce sağ ayakkabını giy! Sonra sol ayak ile evden, câmiden çık!

Yatağa yatarken ve sabahleyin yataktan kalkınca ve her namazda, duâdan ve salevâttan sonra, istigfârların en büyüğü olan şu duâyı okumağı da ihmâl etme ki, günahlar affolur. “Estağfirullahel azîm el kerîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyel kayyûme ve etûbü ileyh.”

(Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf, derin âlim, Seyyid Abdülhakîm Efendi (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Yatağına E’ûzü ve Besmele okuyarak gir. Sağ yan üzerine kıbleye karşı yat. Sağ avucunu sağ yanağın altına döşe, E’ûzü Besmele ile bir Âyet-el-kürsî oku, sonra herbiri için Besmele okuyarak, üç İhlâs, sonra bir Fâtiha, sonra birer defa iki Kul e’ûzüyü oku. Sonra üç defa “Estağfirullahel’azîm ellezi lâ ilahe illâ hu” oku. Üçüncüsüne “el-hayyel-kayyûme ve etûbü ileyh” ilâve et. Sonra on kerre “La havle velâ kuvvete illâ billâh” oku. Onuncusuna “hil aliyyil azîm ellezi lâ ilahe illâ hu” ilâve et! Sonra, istediğin tarafa dönerek, istediğin şekilde uyu!)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1068

2) Miftâh-ül-Cennet

SÜLEYMÂN HÂN

Aklî ve naklî ilimlerde âlim, Onuncu Osmanlı Sultânı. Yavuz Sultan Selim Hân’ın oğlu olup, annesi Âişe Hafsa Sultan’dır. 900 (m. 1494) senesinde Trabzon’da doğdu. Kanunî lakabıyla meşhûr oldu. Avrupalılar, “Büyük Türk”, “Muhteşem Süleymân” lakabları, ile tanırlar. 974 (m. 1566) senesinde Zigetvar kalesi önlerinde vefât etti. Naşı Belgrad’a getirildi. Orada Hâce-i Sultanî Atâullah Efendi’nin kıldırdığı cenâze namazından sonra, Zigetvar seferine iştirâk etmiş olan Şeyh Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi ve talebelerine teslim edilen cenâze, dörtyüz muhafızın nezâretinde İstanbul’a getirildi. Süleymâniye Külliyesi içindeki türbesine defnedildi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân’a “Süleymân” ismi, Kur’ân-ı kerîm açılarak verildi. Neml sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde geçen Süleymân’ın (aleyhisselâm) isminden alındı. Annesi Âişe Hafsa Hâtun ve ninesi Gülbahar Hâtun’un terbiyesinde büyüyen Şehzâde Süleymân, yedi yaşından sonra ilim öğrenmeye başladı. Kastamonu yakınlarındaki Daday kasabasından Evhadoğlu Hayreddîn ismiyle bilinen mübârek bir zât, şehzâdeye hoca ta’yin edildi. Hayreddîn Efendi, Şehzâde Süleymân’a aklî ve naklî ilimleri öğretecek, kendi bildiklerini onun da hafızasına nakşedecekti. Yıllar akıp gitti. Şehzâde, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur’ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Fıkıh bilgilerinde ilerledi. Arabca derslerine başladı. Fen bilgilerinde ma’lûmat sahibi oldu. Bu sırada her şehzâde gibi, onun da bir san’at sahibi olması arzu edildi. Devrin tanınmış kuyumcularından biri hoca ta’yin edildi. Kuyumculuk san’atını öğrendi. Yaşı büyüdükçe, değişik ilimlerde çeşitli hocalardan ders aldı. Askerlik, idâre ve komutanlık bilgilerini öğrendi. Silâh ta’limleri yaptı. Onbeş yaşına kadar babasının yanında Trabzon’da kaldı. Onbeş yaşına gelince, kânun gereği sancak taleb edip, Karahisâr-i Şarkî’ye sancak Beyliğine, oradan da Bolu’ya ta’yin edildi. Daha sonra Kırım’da Kefe sancakbeyliğine gönderildi. Gittiği sancaklarda, lalası nezâretinde devlet idâresinde de tecrübe sahibi olup yetişen Şehzâde Süleymân, çevresinde meydana getirilen ilmî havadan hiçbir zaman uzak kalmadı. Devamlı âlimlerin derslerine ve sohbetlerine katılır, onların Allahü teâlânın rızâsı için yaptıkları nasihatleri dinler, ilim ve feyzlerinden istifâde ederdi. Aklî ve naklî ilimlerde ilim sahibi oldu. Bilhassa fıkıh bilgilerinde çok yükseldi.

Yavuz Sultan Selim Hân’ın 918 (m. 1512) senesinde tahta geçmesi üzerine İstanbul’a çağrılan Şehzâde Süleymân, babasının kardeşleri ile mücâdeleleri sırasında İstanbul’da babasına vekâlet etti. Ortalık sâkinleşince, kendisine, merkezi Manisa şehri olan Saruhan sancakbeyliği verildi. Burada, lalası Kâsım Paşa’nın nezâretinde, devlet idâresini iyice öğrendi. Manisa’da iken Merkez Efendi ile tanıştı. Annesi Hafsa Sultan, İstanbul’daki Sünbül Efendi’den bir talebesini istemiş, o da Manisa’ya Merkez Efendi’yi göndermişti. Şehzâde Süleymân, Manisa’da ve daha sonra İstanbul’da Merkez Efendi’den çok istifâde etti. Sultan olduktan sonra İstanbul’da Topkapı dışında bir dergâh yaptırıp emrine verdi. O mübârek zâta hürmette kusur etmedi.

Babası Çaldıran ve Mısır Seferlerinde iken Edirne’de ikâmet ederek, Batı’dan gelecek herhangi bir saldırıya karşı Rumeli’nin muhafazası vazîfesi ona verildi. Babası Yavuz Sultan Selim Hân’ın Çorlu yakınlarında Sırt köyünde vefât etmesi üzerine, Sadr-ı a’zam Pîrî Mehmed Paşa’nın gönderdiği Silâhdarlar Kethüdası Süleymân Ağa’nın

Manisa'ya getirdiği haberle İstanbul'a geldi. 926 (m. 1520) senesinde, yirmialtı yaşında bir delikanlı iken, Osmanlı tahtına geçip, hilâfet ve saltanat sancağını eline aldı. Onuncu Osmanlı Sultânı ve Yetmişbeşinci İslâm Halîfesi oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefâtı "Arslan öldü", Sultan Süleymân Hân'ın tahta geçmesi de "Kuzu geçti" sözleri ile Avrupa'yı sevince boğmuştu. Bütün haçlı dünyâsını sevindiren bu haber, çok geçmeden Avrupalıyı hayâl kırıklığına uğratacaktı.

Osmanlı düşmanlarının, Yavuz Sultan Selim Hân'ın ölümü ile sevinmeleri pek uzun sürmeyecekti. Zîrâ kısa bir zaman sonra, batıdaki en büyük düşmanları; Almanya, İspanya, Hollanda ve bir kısım italya topraklarına sahip olan Şarlken ve kardeşi Avusturya Kralı Ferdinand'a şöyle yazacaktı.

"Bu kadar zamandır erlik da'vâsın eder, merd-i meydânım dersin. Şimdiye değin kaç kerredir ki üzerine geliyorum ve mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden, ne de karındaşından nâm-ü-nişan yok! Size saltanat ve erlik da'vâsı haramdır! Askerinden, belki avretinden dahî utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yoktur! Er isen meydana gelesin! Hak teâlâ hazretlerinin takdîri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Beç sahrasında üleşelim, reaya fukarası dahî âsudâ olsun. Yoksa meydanı arslandan hâlî buldukça, tilki gibi fırsatla şikâr olmayı erlik sayma.

Bu kere dahî meydana gelmezsen, avretler gibi iğ ve çıkrık alup dahî padişahlık tacını urunmıyasun ve erlik adını diline getürmiyesin"

Doğudan kalleşçe saldırılarıyla meşhûr İran Şah'ı bu kahraman Sultan'dan payını alacak, onun da topraklarına girilip, birkaç defa savaşa da'vet edildiği hâlde, ortaya çıkmaması üzerine şu mektûp yazılacaktı:

"Tahmasb Bahadır!

Hidâyete kavuşan ere selâm olsun, iyice bil ki, sana uyan azgınlar, sapıklık ve döneklik yolunu tutmuşlardır. Açık bir usûlü değiştirmeye, beğenilmiş töre ve yasaları başkalaştırmaya kalktığın, insafı bırakarak sapıttığın besbellidir. Hele iki ulu ermişe (Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e) sövmek, dört mezhebde de sapıklıktan sayılır.

Allahü teâlânın buyruklarına uymakla beraber, O'na bel bağladım ve Resûlullahın (aleyhisselâm) kurduğu esaslara hürmet ettikten başka, kendilerinden yardım diledim ve O'nun dört ulu arkadaşının himmetlerine dayanarak buralara geldim, İstanbul'dan ayrılalı bir yıl oldu. Doğuda sapıtanların yer ve yurtlarını bozmak, ulu sahâbîlerin düşmanlarını azaplandırmak düşüncesi ile savaşı göze aldım ve ordumu önüme katarak, gele gele Şa'bân'ın beşinci (6 Temmuz) günü Kars'a vardım. Zafer arması olan bayraklarım Kars civarını şereflendiriyor. Peygamberimizin (aleyhisselâm) emirleri, düşmana kılıçtan evvel, İslâm olmayı teklif etmektir. Ben bu niyet ile sana bu emirnameyi yazdım) senelerden beri, sen kendini Şah saymaktasın. Saçma lâflarla kendince erkeklik taslarsın. Geçmiş yıllarda da ülkene geldim ve her defasında ovalarını atlarıma çiğnettim. Gazilerin kılıçları seni korkuttuğu için karşıma çıkamadın. Saklanıp durdun. Arlanacak bu hâl ile, inlere kapandın. Allahü teâlânın la'net ettiği fitneyi uyandırdın ve ona uydun. Geçen yıl, askerlerimden bir kısmının düşmanlarla gazâda bulunduğunu fırsat bildin. Hevâ ve hevese uyarak memleketimin ba'zı teb'asını üzüverdin. İyi bilesin ki, zâlimin zulmü kesesinde kalmaz. Azgınlar gün gelir ki, büyük bir azâba uğrarlar. İnşâallah pek yakında kahraman askerlerim, Nahcivan'a şeref saçarlar.

Senin gaflet uykusundan uyanacağına, inattan vaz geçeceğine, İslâm dînine döneceğine ihtimâl vererek, teb'ana hiç bir fenâlık yaptırmadım. Lâkin ulu sahâbîlere küfür edenlerin erkeklerini öldürmek ve kadınlarını esîr almak fikri zihnimden geçmektedir. Onun için, sende zerre kadar gayret ve silsilende cesâretten eser varsa, gel, askerinle karşıma çık da, Allahın takdîri ne ise görülsün. Benim bütün maksadım, Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünnetlerine ehemmiyet vermektir.

Mal ve mülkün, yanımda zerre kadar kıymeti yoktur. Olanca hevesim, sapıklarla savaşmaktır. Elim ve kolum, Allahın inâyetinden kuvvet almıştır. Bu güne kadar karşıma çıkmayıp saklanışın, top ve tüfeklerimin korkusundan ise, o korkuyu kalbinden çıkar. Ordum, seni topsuz tüfeksiz dahî karşılayabilir. Top ve tüfek, senin gibi adını, namusunu terk edenlerle savaşmak için yapılmamıştır. Sana uyan alçakların hâlinin, şüphesiz azgınlıktan ibâret bulunduğu bellidir. Gelecek olsan, top ile tüfek ile seni kimse karşılamaz. Dönmelere, sapıtanlara, arsızlara karşı topa ve tüfeğe hacet yoktur. Senin gibi azgınları keskin kılıç ile karşılamak kâfidir. Eğer askerlerimin çokluğunu bahâne ediyorsan, bunların çoğu yerli yerine gönderilmiştir, insan, düşmana bundan daha fazla lütuf

ve mürüvvet gösteremez. Ya'nî askerin çokluğundan korkma. Gelir isen, her sefer yaptığın gibi, tabana kuvvet verip kaçmıyasın. Baş miğferini atıp da onu kadınların baş örtüsü ile değiştirirsen, şahlık sana haram olsun. Kaçanların mülküne ateş salmak, büyük kumandanların âdetlerindendir. Kaçarsan, teb'anın göreceği muâmelenin vebali senin boynunadır. Bu sefer girdiğim yerden ya çıkmam veya taş üzerinde taş bırakmama şartı ile çıkarım ve memleketini baykuş yuvasına çeviririm. Fermanımı, her hâlde cevapsız bırakmıyasın. İşte ben harekâta geçiyorum. Sen de vakit ve saatinde hazır ol. Hidâyet yolunu tutanlara selâm ederim."

Genç ve dirayetli pâdişâh Sultan Süleymân Hân, gözyaşları arasında babasını defnetti. Sonra cihâd ile meşgûliyetinden İstanbul'da birgün rahat oturamayan Yavuz Sultan Selim Hân için, mezarının üstüne bir türbe, câmi, mektep ve imâret, bir de medrese yapılması emrini verdi. Baba yadigârı, dirayetli vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın tecrübesinden de istifâde ile memleket mes'elelerine el attı. Merkeze gelen şikâyetleri değerlendirerek, ba'zı uygunsuz işler yapıp halka zulüm eden kimseleri cezalandırdı. Her tarafa, tahta çıktığını bildiren mektûplar gönderdi. Lalası Kâsım Paşa'yı dördüncü vezîr olarak ta'yin etti. Pâdişâh değişiminden istifâde ile isyana kalkışan Şam Beylerbeyi Canberdi Gazâlî'nin isyanı bastırıldı. Bu arada yıllık haracını vermemek için direnen Macar Kralı da, Osmanlı elçisi Behram Çavuş'u birçok eziyetten sonra öldürtmüştü. Canberdi Gazâlî mes'elesinin halledildiği haberi İstanbul'a ulaştığı sırada, Macaristan'a sefer kararı verildi. İstanbul'un ma'nevî büyükleri olan; Ebûl el-Ensârî (radıyallahü anh), Şeyh Ebü'l-Vefâ (radıyallahü anh), Seyyid Ahmed Buhârî'nin (radıyallahü anh) kabr-i şerîflerini, baba ve dedelerinin de kabirlerini ziyâret eden Pâdişâh, duâlarda bulunduktan sonra, ordusunun başında yola revân oldu. Sadr-ı a'zam Pîrî Mehmed Paşa'nın teşviki ile, Orta Avrupa'nın kapısı olan Belgrat kalesi alınıp, en büyük kilisesi câmiye çevrildi. Şehirde adâlet sağlandı. 927 (m. 1521) senesinde vukû' bulan bu sefere, evliyâdan birçok kimse ile; Edirne, Filibe ve Sofya medreselerinden pekçok talebe katılmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Belgrat'ın fethinin akabinde, Rodos'un fethi için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Avrupa'nın kilidi olan Belgrat'tan sonra, sıra Akdeniz'in kilidi olan Rodos adasına gelmişti. Rodos, müslümanlarla ölünceye kadar mücâdele etmeye yemîn etmiş olan, "Sen Jan şövalyeleri" adlı hıristiyanların elindeydi. Çok sağlam bir kalesi vardı. Ama îmân kalesi, nice sağlam denilen kaleleri yıkmıştı. Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, Rodos'un fethi ve Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin te'sîsi için yıllardır donanmanın güçlendirilmesi için çalışıp durmuştu. Nihâyet beklediği vakit gelmiş, müslüman gemilerini soyan, hac gemilerine aman vermeyen, kıyı şehirlerindeki ma'sûm insanları esîr edip işkence eden bir avuç vahşî şövalyenin sonu yaklaşmıştı. Verilen emir üzerine, donanma harekete geçti. Pâdişâh da ordunun başında karadan yola çıktı. Kütahya, Sandıklı, Aydın, Çine yoluyla Marmaris'e vardı. Bindiği gemiyle, Türk donanmasının selâm toplarının gürlemeleri arasında Rodos'a çıktı. 928 (m. 1522) yılının Temmuz ayı sonlarında Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfi üzere kaleye; "Ya îmân edip kardeşimiz olun, ya da teslim olup cizye verin!" teklifi yapıldı. Ama hıristiyan âleminin katillerinden meydana gelen şövalye topluluğu, böyle birşeye yanaşmayacaklarına dâir yemîn ettiler. Ertesi sabah Türk topları gürlemeye, Rodoslunun beyninde patlamaya başladı. "Allahü ekber" sadâları ile yapılan hücumlara, cılız çan sesleri ve "Sen Jan!" nâralarıyla karşılık veriyorlardı. Dört ay süren kuşatmadan sonra, beşinci ayın sonunda, "Rodos'un kapısı Rodoslular tarafından açılır" sözü, "Rodos'un kapısı Osmanlılar tarafından açılır" şekline getirilip, 929 (m. 1522) senesi kışına girerken kale teslim alındı, içindekiler, istedikleri yere gitmekte serbest bırakıldılar. Çevredeki adalar da fethedildi. Her tarafa fetihnameler gönderildi. Krallar, beyler ve pâdişâhlar, elçiler gönderip bu mühim zaferi kutladılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın babası gibi sevip hürmet ettiği Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, emekliliğini taleb etti. İsteği kabûl edilip, yerine İbrâhim Ağa ta'yin edildi. İbrâhim Ağa, Pâdişâh'la Manisa'da beraber bulunmuş, daha sonra da hasodabaşılık hizmetine getirilmişti. Bu hâli hazmedemeyen ikinci vezîr Ahmed Paşa, Mısır beylerbeyliğini taleb etti. 929 (m. 1523) senesinde Mısır'a gönderilen Ahmed Paşa, orada elde ettiği Memlûk kalıntıları ve küskünlerin başına geçerek, sultanlığını ilân etti. Ancak kendisine yardımcı olarak verilen Kâdı-zâde Kâsım Bey, başına topladığı askerlerle, Ahmed Paşa'nın ordusunu yenip, onu da öldürdü. Vezîr-i a'zam Mısır'a giderek, küskünlük ve haksızlıkları giderdi.

Macar Kralı Layoş'un İspanya İmparatoru Şarlken'le akrabalık kurması, Osmanlılara tâbi olan Eflâk ve Boğdan beyliklerinin, İran'la ittifâk kurmaya kalkışması ve papanın yeni bir haçlı ordusu hazırlığında olması üzerine, Kanunî Sultan Süleymân

Hân, memleket içindeki mes'eleleri hallettikten sonra, Macaristan üzerine bir sefer tertîb eylemeye niyetlendi. Bu arada Şarlken'le savaşıp esîr düşen Fransa Kralı Birinci Fransuva'nın annesi ve kendisi, Osmanlı Pâdişâhı'ndan yardım istedi. Zâten bahâne arayan Pâdişâh, bir taşla iki kuş vurmak niyetiyle, Macaristan üzerine sefer için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Fransa Kralı'na da şu mektûbu yazıp gönderdi:

"... Ben ki Sultânlar Sultânı, Hakanlar rehberi, yeryüzü hükümdârlarının tacı, Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın, Zülkadriye'nin, Diyarbakır'ın, Azerbaycan'ın, Acem'in, Şam'ın, Mısır'ın, Mekke'nin, Medine'nin, bütün Arab diyârının (ki ulu atalarım kılıçlarının kuvveti ile feth etmişlerdi) ve feth eylediğim nice diyârın Sultan ve Pâdişâhı, Bâyezîd Hân oğlu Selim Hân oğlu Sultan Süleymân Hân'ım.

Sen ki Fransa vilâyetinin kralı Françesko'sun. Huzûruma, yarar âdemin Franjan ile mektûp gönderip, ba'zı ağız haberi de yollıyarak, memleketinize düşman girmiş olduğunu ve hapsedildiğinizi bildiriyorsunuz. Kurtulmanız husûsunda benden inâyet ve meded ummaktasın. Her ne ki demişsen, benim huzûruma arzolundu. Şimdi pâdişâhlara sinmek ve hapis olmak uygun değildir. Gönlünüzü hoş tutun, kalbiniz kırılmasın. Bizim ulu atalarımız, dâima düşmanı def ve memleketler feth için seferden uzak kalmamışlardır. Ben de onların bu yolunu tutup, memleketler, yalçın kaleler fethederek, gece-gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmış hâlde bulundum. Cenâb-ı Hak hayırlar nasîb eylesin. Durumu ve haberleri elçinizden öğrenirsiniz."

Kanunî, gönderdiği bu mektûpla üç gayeye hizmeti düşünüyordu. Birinci gaye; kendinden yardım isteyen kimseyi yardımsız bırakmamak, ona yardım etmek. İkinci gaye; hıristiyan âleminde bir gedik açabilmek. O zamana kadar hıristiyan âlemi, müslüman Türk dünyâsına bir bütün hâlinde saldırmışlardı. Fransızların Türklerle anlaşması, batıdaki hıristiyan birliğini bozabilirdi. Üçüncü gaye de; Türklere düşmanca davranan Macarlara haddîni bildirmekti.

932 (m. 1526) senesi baharında, Osmanlı pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân, her sefere çıkarken yaptığı gibi, İstanbul'da medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Ebü'l-Vefâ, Seyyid Ahmed Buhârî, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Bâyezîd-i Velî ve Yavuz Sultan Selim Hân'ın kabirlerinde gözyaşı döküp duâlar etti. Daha sonra da ordusunun başında; Edirne, Filibe, Sofya, Niş yolu ile Belgrat'a varmak için yola çıktı. Ordunun içinde; defalarca savaş görmüş gaziler, ölümü hiçe sayan serdengeçtiler, velîler, garîbler, dervişler, yiğitler vardı. Binlerce kişilik ordu, baştan başa Rumeli'ni geçti. Hiçkimseye beş kuruşluk zarar vermeden, bir otu yerinden koparmadan, tam bir disiplin içinde hedefine ulaştı. Türk kuvvetleri, Macaristan'da fırtına gibi esmeye başladılar. Macarlar, pek güvendikleri Şarlken'den bile yardım alamadılar. Neye uğradığını şaşıran Kral Layoş, Osmanlı kuvvetlerini Mohaç'ta karşılamaya karar verdi. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Drava nehri üzerine yaptırdığı ikiyüz metre uzunluğundaki köprüyü, ordusunu geçirdikten sonra yaktırdı. Askerin karşısında düşman, gerisinde en dar yeri ikiyüz metre olan nehir bulunuyordu. Ağustos sonları idi. Türk ordusu Mohaç tepelerine vardı. Akşam konaklayıp dinlendiler. Gece sabaha kadar ibâdet edip, zafer için duâ ettiler. Sabah vakti saf bağlayıp, hep birlikte namaz kıldılar. Namazdan sonra birlikler yerlerini aldılar. Pâdişâh, son olarak ordusunu savaş kıyâfetleri ile teftiş etti. Düşman kuvvetlerine yaklaşınca, Kanunî Sultan Süleymân Hân el açıp, Resûlullahın (aleyhisselâm) sancağının gölgesinde cenâb-ı Hakka şöyle yalvardı:

"İlâhî! Kuvvet ve kudret senin. Allahım! Tasarruf ve nusret senin. Yâ Rabbî! Lütuf ve inâyet senin; kerem, mürüvvet ve himâyet senin. Bir bölük ümmet-i Muhammed fukarasını yerindirme! Düşmanı sevindirme!" deyip, gözlerinden yaşlar akıttı. Onun bu hâlini gören Osmanlı askeri de cân-ü-gönülden Allahü teâlâya yalvarıp gözyaşları döktüler. Herbiri atlarından inip, ağlayarak Hak teâlâya secde ettiler, düşmana karşı zafer taleb ettiler. Canlarını hak yoluna vermeye azmettiler. Kanları harekete getirip, İslâm askerini coşturan mehter davulları dövülmeye başladı. Yeniçeriler, azâblar, akıncılar, bütün Osmanlı ordusu, en yüksek kumandanından en küçük erine kadar yerinde duramaz oldu. Heyecanla beklediler. Macarların hareketli bir çelik yığını gibi gelen askerleri dört nala yaklaştı. Plân gereği gaziler yanlara çekiliyor, birbirlerine zincirlerle bağlı Macar askerlerini topların önüne doğru çekiyorlardı. Bunlar arasında, Pâdişâh'ı öldürmeye yemîn etmiş otuziki Macar şövalyesi de vardı. Şövalyelerden üç tanesi, Pâdişâh'ın yanına kadar sokuldu. Pâdişâh, üçü ile birden bizzat mücâdele edip, birini öldürdü. Diğerleri de başka gaziler

tarafından öldürüldüler. Bu arada Türkün savaş oyununa gelen Macar kuvvetleri, merkeze yaklaşınca, kendilerini meşhûr Osmanlı toplarının karşısında buldular. Hüsrev ve Bâli Bey'in akıncıları da, Macar ordusunu arkasından çevirdiler. Bir tarafta bataklık, bir tarafta top ateşi, öbür tarafta akıncı kuvvetleri vardı. Kral Layoş'un da içinde bulunduğu düşman kuvvetleri ne yapacaklarını şaşırdılar. Kurtuluşu bataklığa atlamakta buldular. Bataklık, Macar askerlerini ve Kral Layoş'u derinliklerine çekmiş, onlara mezar olmuştu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, iki saat gibi kısa bir zaman içerisinde, koca bir Macar ordusunu yok etmiş, şanlı bir zafer kazanmıştı. Târihler, yirmibir Zilka'de 932 (m. 29 Ağustos 1526) günü Mohaç zaferinin kazanıldığını yazacaklardı. Mohaç zaferinden sonra, müstakil Macar krallığı yıkıldı. Budin, Segedin ve diğer yerler fethedilip, buralarda Osmanlı sancağı dalgalandırıldı. Adâlet te'min edildi. Erdel voyvodası Zapolya Janos, Macar kralı olarak ta'yin edildi. Pâdişâh, fetihlerden sonra İstanbul'a döndü.

Kanunî Sultan Süleymân Han, ömrü boyunca; Belgrat, Rodos ve Mohaç'tan başka; Viyana, Alman, Irakeyn, Korfo, Boğdan, Budin, Estergon, Tebrîz, Nahcivan ve son olarak da Zigetvar seferlerine iştirâk etti. Kırkaltı yıllık hükümdârlığında, onüç büyük sefer yapmış oldu. Bunlardan; Irakeyn, Tebrîz ve Nahcivan seferleri, Hıristiyan Avrupa kavimleri ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran, Eshâb-ı Kirâm düşmanı İran Safevî devletine karşı yapıldı. Bu fetihler sonunda birçok şehirler fethedilip, pekçok kimsenin huzûr ve saadete kavuşması sağlandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında birçok kıymetli kumandanlar yetişip, denizde ve karada zaferler kazandılar. Preveze ve Cerbe zaferleri, Osmanlının en meşhûr deniz zaferleri arasında yer aldı. Doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde akınlar yapılıp zaferler kazanıldı, İspanya'dan Hindistan'a kadar, müslümanların yardımlarına koşuldu.

954 (m. 1545) senesinde Avusturya ve Alman kralları, Şarlken ve Ferdinand'la yapılan İstanbul andlaşması dört sene devam etmiş, bilâhare on bir senelik bir savaş hâlinden sonra, 969 (m. 1562) senesinde yeni bir Osmanlı-Avusturya sulh andlasması yapılmıştı. Fakat bu arada hıristiyan dünyâsı boş durmuyor, doğuda İranlılarla uğraşan Osmanlı ordusuna rahat vermiyorlardı. İran Safevî devleti, Papa ve hıristiyan devletlerle irtibât kuruyor, onlarla Osmanlıya karşı andlaşmalar yapıyordu. Bu andlasmalar gereğince de hıristiyan devletler, Osmanlı Devleti'nin batısında ba'zı hâdiseler çıkarıyorlar, Avusturya ve Macaristan'da bu kışkırtmalara katılıyorlardı. 969 (m. 1562)'da yapılan andlaşmaya muhalif olarak, Avusturyalılar, Osmanlı topraklarına tecâvüzde bulunup ba'zı kaleleri ele geçirmişlerdi. 969 (m. 1562) Osmanlı-Avusturya andlaşmasında kabûl ettikleri vergiyi ödemedikleri gibi, yeni kral ikinci Maksimilyan'ın olumsuz tutumu ve Zigetvar Kalesi'ndeki düşman kuvvetlerin ahâliyi ta'ciz etmeleri üzerine, Kanunî Sultan Süleymân Hân, 973 (m. 1566)'de İstanbul'dan hareket etti. Sultan Süleymân Hân, bu onüçüncü seferine çıktığında yetmişüç yaşındaydı. Bir takım hastalıklarla durumu iyi olmıyan, ayaklarında nikris hastalığı bulunan Pâdişâh, zulmün önüne geçmek, ahâlinin huzûr ve güvenini sağlamak için, hasta haliyle, Osmanlı târihinin en muhteşem askeri harekâtı kabûl edilen bu sefere çıktı.

Ba'zan araba, ba'zı yerde taht-ı revân ile giden Pâdişâh, yerleşim merkezlerine girileceği zaman, hasta olduğunun bilinip devlet idâresinde zaaf olmaması için ata binerek ilerliyordu. Sultan Süleymân Hân, seferden sağ dönemeyeceğine inanıyordu. Nitekim İstanbul'dan çıkmadan önce, payitahtta medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret ettikten sonra, Edirnekapı'da şehirden ayrılacağı sırada, bir mübârek kimse yolunu kesmişti. O mübârek kimse, duâsını yaptıktan sonra, pâdişâhın bir daha dönmeyeceğini îmâ ederek; "Pâdişâhım biz senden râzı idik, Hak teâlâ da senden râzı ola!" demiş ve Pâdişâh da bu seferde vefât edeceğini anlamıştı. Hastalıktan o kadar sıkıntı çekmesine rağmen, cihâd sevâbından mahrûm kalarak yatakta ölmemek ve yetmişüç yaşına varan ömrünün son günlerini Allahü teâlâ yolunda hizmet ile geçirmek için, bu onüçüncü ve son seferine çıkmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Zigetvar seferine çıkarken kendi el yazısıyla yazdığı vasıyyetnamesinde, oğlu Şehzâde Selîm'e (İkinci Selîm'e) şöyle vasıyyette bulundu:

"Benim candan sevgili, iki gözümün nûru Selim Hân'ım! Bu iki bazubendi ve bir çeheri al sandığı, iki cihan Fahri Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) rûhuna vakfeylemişimdir. Sana vasıyyet ederim; bunları satıp Cidde şehrine su getiresin. Cümle oda hizmetlileri şâhiddir. Sen benim yazımı bilirsin. Görelim arzumuzu nice yerine getirirsin. Dünyâ kimseye payidar değildir. Ümiddir ki, bahasıyla satasız. Hak teâlâ bu

seferi mübârek edip, gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ide. Habîb-i ekrem hürmetine aleyhisselâm.”

Pâdişâh, bu sefere çıkarken, orduya gâzî-dervişlerin katılmasına dikkat gösterdi. Zamanın evliyâsının büyüklerinden Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi’nin de orduda bulunması, askere ayrı bir huzûr veriyordu. Zigetvar’a doğru yaklaştıkça, garîbler, dervişler, mübârek ordunun bu mübârek seferine katılmanın verdiği sevinçle, coşku içinde ya şehîd veya gâzîlik için duâ ediyorlardı. Onbinlerce kişiden meydana gelen Osmanlı ordusu, geçtiği yerleri i’mâr ederek, her bölgede, her beldede bir eser, bir iyilik bırakarak, garîblerin gönlünü alarak yoluna devam ediyordu. Her şehirde, her köyde, her beldede insanlar, çoluk-çocuk, kadın-erkek, müslüman-kâfir herkes, bu muhteşem orduyu, beldeler fethedip, arkasında eserler bırakan, insanları huzûra garkeden bu mübârek insanları seyretmek, Kanunî Sultan Süleymân Hân’ı can gözü ile bir defa daha görebilmek için yol kenarlarına doluşuyorlardı. Suçu olmayan hiç kimse bu muhteşem ordudan korkmuyor, onun varlığından huzûr duyuyordu. 973 sonundan (1566 başından) beri muhasara altında olan Zigetvar Kalesi’ni, Zerniski Mikloş müdâfaa etmekte idi. Günlerce süren kuşatmada, birçok kereler umûmî hücumlar yapıldı. Zigetvar kuşatmasından iyice bunalan Kont Zerniski, Eylül başındaki huruç harekâtında öldürülünce, 21 Safer’de (7 Eylül’de) kale fethedildi. Kanunî, 20-21 Safer (6-7 Eylül) gecesi vefât ettiyse de, askerin moralinde bozukluk meydana gelmemesi için, ordudan gizli tutuldu. Bu seferde, Zigetvar dâhil; Güle, Lügos ve diğer ba’zı kaleler de feth edildi, öldüğü ordudan saklanan Kanunî Sultan Süleymân Hân’ın cenâzesi, otağında gizlice yıkanıp, Şehzâde Selîm’in gelmesi için Manisa’ya haber gönderildi. Vezîr-i a’zam Sokullu Mehmed Paşa, askeri çok güzel idâre edip, Pâdişâh’ın vefâtını hiç hissettirmeden Belgrat’a kadar geldi. Orada Şehzâde Selîm yetişti. İstanbul’da tahta çıkmış, Belgrat’a, orduyu ve cenâzeyi karşılamaya gelmişti. Orada askere pâdişâhın vefâtı bildirildi. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Kırkaltı sene başlarında bulunup zaferden zafere koşturan, hiçbir seferinde yenilmek bilmeyen bu yüce pâdişâhın öldüğüne inanamıyorlardı. Fakat hakîkat ortadaydı. Allahü teâlânın habîbi Resûlullah da (aleyhisselâm) ömrünü tamamlayıp vefât etmişti. Doğan herşey, ölüme mahkûmdu.

Kabûllenmekten başka çâre yoktu. Yeni Pâdişâh, askerlerle birlikte cenâze namazını kıldıktan sonra, memleketin nâzik durumunu dikkate alarak, kendisi askerin başında kaldı. Cenâzeyi İstanbul’a gönderdi. Cenâze, İstanbul’da Süleymâniye Câmii’nin musalla taşına konuldu. Burada cenâze namazı, beşyüz mübelliğin (İmâmın sözünü tekrar ederek, duyulmayan yerlere ulaştıran Cemâatten bir kimsenin) “Erkişi niyetine” sözleri ve tekbîr sesleri arasında kılındı. Baş tarafı Süleymâniye’de bulunan cemâatin, sonu Fâtih’de bitiyordu. Kılınan cenâze namazından sonra, kendi yaptırdığı Süleymâniye Câmii bahçesindeki türbesine gelindi. Cenâze kabre konuldu. Bu sırada bir çekmece getirilip, kabre konulmak istendi. Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi müdâhale etti. Çekmecenin niçin konulduğunu, dînimizde kıymetli birşeyin cenâzeyle gömülmesinin mümkün olmadığını söyledi. Sultan Süleymân Hân’ın vefâtından bir gün önce vasıyyet edip, bu çekmecenin kendisi ile gömülmesini istediğini bildirdiler. Ebüssü’ûd Efendi, mutlaka içindekilerin görülmesi gerektiğini, kıymetli birşey varsa gömülemeyeceğini söyledi. Çekmece Ebüssü’ûd Efendi’ye verilirken, elden kayıp düştü. Yere bir sürü kâğıt döküldü. Kâğıtların herbirinde bir fetvâ ve altında şeyhülislâmın imzası vardı. Ebüssü’ûd Efendi, yazıların altında kendi imzasını görünce, “Sen kendini kurtardın ama, biz ne yapacağız?” diyerek ağlamaya başladı. Kanunî Sultan Süleymân Hân, yapacağı her işi şeyhülislâma sormuş, ondan aldığı fetvâ dâhilinde hareket etmişti. Delîl olarak da, aldığı fetvâların yanında gömülmesini vasîyet etmişti.

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yapılan birçok fetihler neticesinde, devletin hududları genişledi. Yavuz’un vefâtında 6.557.000 km^2 olan Osmanlı toprakları, Kânûnî’nin vefâtında 14.893.000 km^2yi buldu. Batıda Almanya içlerine kadar akınlar yapıldı. Doğuda Hazar Denizi’ne ulaşılarak Türkiye-Orta Asya birleşmesi siyâseti yanında, bütün Arabistan, Ortadoğu dâhil, Hind Okyanusu’ndan Umman Denizi, Basra Körfezi, Kızıldeniz’e ve Kuzey Afrika’dan Atlas Okyanusu’na ulaşıldı. Akdeniz Türk gölü hâline geldi. Atlas Okyanusu’nda, herbiri deniz kurdu olan, Osmanlı levendleri ve reîsleri dolaşmaktaydı. Afrika sahilleri ile Batı Akdeniz’de; Oruç, Hayreddîn ve Hızır reîsler, Akdeniz’de; Turgut Reîs, Piyâle Paşa, Sinân Paşa, Sâlih Reîs, Hind Okyanusu’nda; Hadım Süleymân Paşa, Selman Reîs, Süveyş’de; Seydi Ali Reîs, Murâd Reîs Osmanlı Sancağını dalgalandırıp, fetihler yaptılar. Kaptân-ı Derya Barbaros Hayreddîn Paşa Preveze’de, Turgut

Reîs Cerbe'de Haçlı donanmalarını bozguna uğratarak, Türk-İslâm târihinin en muhteşem zaferlerini kazandılar.

"Türk Asrı" denilen onuncu (Milâdî onaltıncı) yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin sultânı Süleymân Hân'ın, dünyânın bütün kralları ve beylerine karşı yüksek otoritesi vardı. Roma-Cermen İmparatorluğu, Portekiz, İspanya, Fransa, Milano, Napoli, Papalık, Venedik, Ceneviz, Macaristan, Avusturya, Lehistan, Rus Knezleri, Safevî, Gürgâniyye, Özbek; devlet, krallık, dükalık ve sultanlığı ile münâsebetlerde bulunuldu. Kırım Hanlığı, Mekke-i mükerreme Emîrliği, Eflâk, Boğdan Erdel voyvodalıkları, Ragusa cumhuriyetleri, Osmanlı Devleti'ne tâbi ve imtiyazlı hükümetlerdi. Roma-Cermen İmparatoru Şarlken'in ülkesinde esâret hayâtında yaşayan Fransa Kralı Birinci Fransuva kurtarılarak, dünyâ ticâret ve hâkimiyet siyâseti gereğince imtiyaz verildi. Roma-Cermen İmparatorluğu, Avusturya, Lehistan ve Safevî devletleri ile sulh andlaşmaları imzalandı. Gürgâniyye ve Özbek devletleri ile dostluk te'sis edildi. Dünyânın her tarafındaki müslümanlarla irtibât kurulup, dertlerine derman olunarak, yardımlarına koşuldu. İspanya'daki Endülüs müslümanları, hıristiyanların zulmünden kurtarılıp, Kuzey-Afrika'ya ve Osmanlı topraklarına göçleri sağlandı.

Sultan Süleymân Hân'ın asıl adından daha fazla bilinip, şöhretli olan "Kanunî" ünvanı, önceki Osmanlı Kânunnâmeleri'ni ve devri i'câbı, lüzumlu hükümleri, "Kânunnâme-i Âl-i Osman" adı altında, İslâm Hukuku esasları dâhilinde toplattırıp tanzim ettirmesinden ileri gelmektedir. "Kânunnâme-i Âl-i Osman"ın hazırlanmasında, Sultan Süleymân Hân'a, devrin büyük âlimlerinden olan Ahmed İbni Kemâl Paşa ve Ebüssü'ûd efendiler yardımcı oldular. Kanunnâme; hukuki, idarî, mâlî, askerî ve diğer lüzumlu mevzûları içine alan başlıklar altında; ceza, vergi ve ahâli ile askerlerin kânunlarını ihtivâ ediyordu. Yüzyıllarca tatbik edilen Kânunnâme'de; tımar ve zeamet sahipleri ile, ahâlinin hukukî ve mâlî durumları tesbit edilerek, toprakları; uşrî, haracî ve mîrî olarak birbirinden ayrılmış hükümlerin tatbik şekilleri açıklanmıştır. Kânunnâme'de bildirilen hükümlerin tamâmı İslâm hukukundan (Hanefî mezhebine göre) alınarak tanzim edilmiş, fethedilen ülkelerde, "Örfi hukuk" denilen, önceki idâreden kalan kânunlar ve halkın teamülleri de, İslâm hukukuna uygunluğu şartıyla Kânunnâme'de yer almıştır. Devleti idâre etme, hilâfet müessesesinin gerekleri ve sosyal adâlet husûslarındaki hükümler, bizzat Kanunî tarafından titizlikle tatbik edildi. Sultan Süleymân Hân; Atlas Okyanusu'ndan Umman Denizi'ne ve Macaristan, Kırım ve Kazan'dan Habeşistan'a kadar geniş yerleri, Allahü teâlânın kelâmı Kur'ân-ı kerîmin emirleri ile adâletle idâre etmeye muvaffak oldu. Kânunnâme'yi hazırlarken ve tatbik ederken, İslâm âlimlerine danışmadan bir iş ve bir kânun yapmadı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kırkaltı senelik hükümdârlığı zamanında hazırlanan kânunlar, çok güzel tatbik edilip, devletin teb'asına ve diğer insanlara huzûr ve saadet kaynağı oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kânunlarında, yanılıp da hakkı çiğneyenlere ne ceza verileceği açıkça belirtilmiş, tek tek suçlar ve cezaları îzâh edilmişti. Meselâ; "Bir kimsenin atı, katırı veya öküzü ekine girerse, beş çomak (değnek) vurup, beş akçe çerime alına" Ancak bu şekildeki hafif cezalar, sulh zamanı için geçerliydi. Harp ânında cezalar birkaç kat katlanır, hattâ durumun nezâketine göre idâm cezası bile mümkün olurdu. Askerin ihtimâmı ve verilen cezâların müessiriyeti ile te'min edilen disiplin ve ortaya çıkan adâlet sayesinde birçok kaleler, sulh yoluyla teslim alınırdı. Osmanlı askerine ve adâletine hayran olan Avrupalı aileler; "Keşke bizim şehrimizi de feth edip, bizi de idâreleriyle şereflendirselerdi!" temennileriyle iç çekerler, bir çokları da sınırı geçip Osmanlı'nın adâletine sığınırlardı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, çevresindeki mümtaz ilim sahibi ulemâya danışarak hazırlattığı kânun ve nizamlarda, me'mûriyete ta'yin ve azlin esaslarını da tesbit etmiş, haksızlıklara mâni olarak, rastgele ta'yin ve azlin önüne geçmiştir. Kendisi de koyduğu kânun ve nizâma tam bir riâyet göstererek, tatbikata koymuştur. Bu sebeble de, herkes azledildikten sonra bir daha ta'yin edilmeme korkusuna düşmüş, vazîfelerini bilfiil icrada daha temkinli ve dikkatli hâle gelmişlerdir. Çünkü kânunlara uymayan bir hâlinden dolayı azledilen bir me'mûr, bir daha ta'yin edilemez, makam ve mansıp yüzü göremezdi.

Hiç kimseye imtiyaz hakkı verilmeyen Osmanlı'da, herkes kazancını bileğinin hakkıyla kazanırdı. Mevki ve makam babadan oğula mîrâs kalmaz, akıllı baba vezîr, akılsız oğul çöpçü olabilirdi. Köle, gösterdiği muvaffakiyet ve sadâkat mesabesinde vezîr-i a'zamlığa kadar yükselirdi. Asâlet mes'elesi, yalnız Osmanlı hânedanı için mevzûbahisti. Ancak Osmanlı hânedanının her şehzâdesi, tam bir dikkatle, liyakatli

ellerde yetiştirilir, devlet-i âliyenin başına geçmeye lâyık hâle getirilirdi. İşin üstesinden gelemiyecek olanlar, tahta geçmesine fırsat verilmeden bertaraf edilirler, daha lâyık olanlar işi ele alırlardı. Hiçbir şehzâde, hiçbir pâdişâh, sarayında yan gelip yatamazdı. Hergün, sabahtan akşama kadar belirli bir programa göre belirli işleri yapmağa mecbûr tutulurdu. Saray, yeni giren bir çıraktan pâdişâha kadar, herkes için bir mektep vazîfesi görürdü. Yüksek seviyede eğitim veren Enderun mektebi de sarayda idi.

Herhangi bir me'mûriyete ta'yinde; zenginlik, fakirlik, dostluk-ahbablık gözetilmez, liyâkat ön plâna alınırdı. Zamanın Avusturya sefiri Busbek'in dediği gibi; "Herkes kendi mevki ve ikbâlinin bânisidir. Türkler, meziyyetin insanlarda irsiyet yoluyla intikâl ettiğine veya mîrâs kaldığına inanmazlar. Namussuz, tehbel ve âtıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler, i'tibâr göremezler, hor ve hakîr olup kenarda kalırlar." Kânûnî'nin vezîr-i a'zamlarından Lütfî Paşa, "Âsafnâme" adlı eserinde, vezirlerin ve paşaların kapılarının halka günde beş vakit açık olduğunu, herbirinin evinde halkın rahatça yemek yiyip beş vakit namaz kıldığını anlatmakta ve bunun devamını istemektedir. Vezirin evinin içine kadar, herşey halka açıktır ve vezîr halkın karnını doyurmakta, ev sahipliği yapmaktadır.

Osmanlıda vazîfeye ehil olanlar tayin edilmekte, ta'yin edilenin işine kimse müdâhale edememektedir. Meselâ, işi devletin dînî cephesini kontrol altında tutmak olan şeyhülislâm, dîne uymayan herhangi bir harekete, pervasızca müdâhale edebilmekte ve karşısındaki pâdişâh da olsa vazîfesini hakkıyla icra etmekteydi.

Tam bir adâlet, disiplin, hakkaniyet ve Allahü teâlânın rızâsı için konup icra edilen kânun ve nizâmlar, sâdece Osmanlı vatandaşlarını huzûra gark etmekle kalmamış, onlardaki huzûr ve refahı gören İngiliz kralının akıllı bir davranışıyla, İngiltere'de bugünkü demokratik sistemin temeli atılmıştır. Zamanın İngiltere kralı olan Sekizinci Henry, ânında ve âdil karar verebilen Osmanlı adliyesini, gönderdiği bir tetkik heyetine inceletmiş ve kendi memleketinde tatbik etme yoluna gitmiştir.

Halkını her yönüyle huzûr ve sükûna kavuşturmak isteyen Kanunî Sultan Süleymân Hân, vergi ve mâlî işleri de yeniden düzenledi. Vergilendirme ve vergi tahsilinde halka zulmedilmemesine çok dikkat ederdi. Hattâ bir defasında Hadım Süleymân Paşa yerine Mısır beylerbeyliğine ta'yin edilen Hüsrev Paşa, Mısır'dan hazîneye dörtyüzbin altın fazla para göndermişti. Pâdişâh, halka zulmedip haksızlıkla elde edilmiş olabilir düşüncesiyle, teftiş heyeti göndererek durumu yerinde kontrol ettirdi. Paranın, yapılan yeni yeni kanallar sayesinde; üretimin artmasıyla ortaya çıkan fazlalıktan alınan gelir olduğu tesbit edildi. Ancak Kanunî, yine de işe tam kanâat edemeyip, Hüsrev Paşa'yı vazîfeden alarak, Hadım Süleymân Paşa'yı yeniden Mısır'a gönderdi ve fazla olan dörtyüzbin altınla da, yeni su kanalları açılıp, halkın istifâdesine sunulmasını emretti. Bu kadar büyük işleri başaran dahî Pâdişâh, büyük cihangir; şahsiyeti ile, icrââtı ile tam bir örnekti.

Zigetvar'da onüçüncü seferi esnasında, 20-21 Safer 974 (6-7 Eylül gecesi 1566) târihinde vefât eden Kanunî Sultan Süleymân Hân, iyi bir komutan, teşkilâtçı bir devlet adamı olup, âlim ve edîbdi. Vakûr, azîm ve irâde sahibiydi. Akıllı hareket ettiğinden hep muvaffak oldu. Adam seçmesini ve yetiştirmesini gayet iyi bildiğinden, devlet kadrosunda kıymetli şahsiyetleri vazîfelendirdi. Hoşgörü sahibi olmasına rağmen, din ve devlet aleyhine olan hareketleri hiç affetmezdi. İleri görüşlü olup, anlayışı kuvvetliydi. Milletin ve askerin psikolojisini iyi bildiğinden, çok sevilirdi. Hayâtı seferden sefere koşmakta ve muharebe meydanlarında geçen Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın devrinde Osmanlı Devleti çok zenginleşti. Kırkaltı yıl süren saltanatı müddetince, İslâmiyeti yaymaktan başka birşey düşünmedi. Bu düşücesini, Gâzî Bâli Bey'e yazdığı mektûp çok güzel ifâde etmektedir.

Kanunî Sultan Süleymân'ın gençlik çağında, 932 (m. 1526) senesinde kazanmış olduğu Mohaç Meydan Muharebesinde, Macar ordusunu arkadan çevirerek onu tamamen mahveden Semendire Sancakbeyi Gâzî Bâli Bey, Mohaç Harbi'nden yıllar sonra sancakbeyliği alâmeti olarak kendinde mevcût olan iki tuğ'un üçe çıkarılmasını rica ederek, pâdişâhtan bir tuğ daha istemişti. Terfi ve terakkinin muayyen yaş, kıdem ve hizmet mukabilinde olduğunu bilen Kanunî, Gâzî Bâli Bey'e şu mektûbu yazdı:

"Yârigârım ve muhterem lalam Gâzî Bâli Bey!

Berhüdar olasın, yüzün ak olsun.

Bizden bir tuğ dahî arzu eylemişsin. Henüz bir tuğ zamanı değildir. Sana Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) fetih tuğunu verdik. Bu ihsân üzerine iyilik olmaz. Bunun şükrünü bilip, yerine getiresin. Bilesin ki, bey olmak iki kefeli terazidir. Bir kefesi Cennet ve bir kefesi Cehennem'dir. Bir an adâletle hükmetmek, yetmiş yıllık ibâdetten efdaldir. Âhıreti hatırdan çıkarmayasın. Serasker olduğun yerlerde ve hükmünün geçtiği mahallerde bir kimseye zulüm ve düşmanlık etmekten şiddetle sakınasın. Âhırette bize hitâb olunursa, senin yakana yapışırım. "Ol vilâyetleri kılıcımla fetheyledim" demiyesin. Memleket, Allahü teâlâ hazretlerinindir. Dikkat edip, nefsine gurûr getirmeyesin. Feth olunan kalelerin mal ve erzakını hep Beyt-ül-mâl için almışsın. Buna rızâ-yı hümâyunum yoktur. Beştebirini alıp, geri kalanını İslâm askerlerine dağıtasın. İslâm askerinin ihtiyârlarını baba, orta yaşlılarını kardeş ve gençlerini oğul bilesin. Babalara hürmet edesin, oğullara şefkat gösteresin. İslâm askerine hiç bir veçhile zorluk çektirmeyesin. Ni'meti bol veresin. Eğer hazînen tükenirse, buraya bildiresin ki, sana bir iki bin kese göndermekten aczim yoktur. Halkın fakirlerini, rencide ettirmekten şiddetle kaçınasın ki, bizim halkımızı rahat görüp, küffâr halkı imrensinler, meyl ve muhabbetleri bizim tarafa olsun. Bir kimseyi hizmetinde kullandığın zaman da, sakın evvelki hâline i'timâd etmeyesin. Çok kimseler vardır, elinde fırsat olmadığı zamanda zâhidlik ve iyilik yüzü gösterip, eline fırsat geçtiği zaman Fir'avn ve Nemrud olur. Ol kimseleri tecrübe edip göresin. Eğer evvelki hâli son hâline uygunsa, hizmetinde kullanasın. İmdi, ey Gazi Bâli Bey! Sana dahi nasihatim odur ki; atın yürüğünü, kılıcın keskinini ve beyin bahadırını saklayasın. Allahü teâlâ hazretleri, yolunu açık ve kılıcını keskin eyleye ve seni Küffâr-ı hâksâr üzerine mensûr ve muzaffer eyleye..."

Sultan Süleymân Hân, ta'kib ettiği âlemşümûl siyâsetle, Almanya içinde hıristiyanlıkta yeni bir mezhep kuran Martin Luther ve taraftarı protestanları desteklemiştir. Avrupa'nın en mahrem yerlerine kadar ulaşan teşkilâtlı istihbarat ağı sayesinde, her türlü hâdiseden haberdâr olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Almanya ile İspanya'yı birbirinden ayıracak olan Martin Luther'i daha ilk ortaya çıkışında keşfetti. Martin Luther'in günlük yediği yemeğe kadar, her türlü hâl ve hareketlerinden haberdâr oldu. Martin Luther'i kullanarak da Avrupa'yı parçaladı. Yıllarca sürecek olan Avrupa iç çekişmelerini hazırlayarak, Osmanlı Devleti'nin karşısında güçlü bir birliğin meydana gelmesine mâni oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, âlimlere ve Allah dostlarına çok hürmet eder, her birine hâllerine göre izzet ve ikramlarda bulunurdu. Sümbül Efendi ve talebesi Merkez Efendi'ye, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin halîfelerinden Baba Haydar'a ve İstanbul'daki diğer evliyâya çor hürmet gösterirdi. Ömrünün sonuna doğru, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'yi yanından hiç ayırmaz olmuştu. Âlimlere danışmadan hiçbir iş yapmaz, Allah dostlarının nazarlarını üzerinden eksik etmezdi. Âlimler için medreseler, evliyâ için tekkeler yaptırır, fethettiği yerleri câmilerle ma'mûr ederdi.

İstanbul'da su sıkıntısı baş gösterip, bir at tulumu su onbeş akçeye çıkmıştı. Zamanın sultânı Kanunî, şehre getirilmeye münâsip bir su bulunmasını Hassa mîmârı Mîmâr Sinân'a havale etti. O da araştırıp soruşturdu. Gerekli inceleme ve tetkikten sonra, Kâğıthâne civarında böyle bir suyun bulunduğunu, şehre getirmenin mümkün olduğunu Pâdişâh'a arz etti. Pâdişâh bu haberden çok memnun olup; "Bu suların şehre getirilmesi nasıl mümkün olur?" diye sordu. Mîmâr Sinân; "İki yol vardır sultânım! Birincisi, halkınızın haddi hesabı yoktur. Siz ferman edince, cümlesi hizmete can verirler. İkinci yol ise; herkese ücret karşılığı iş verilmesidir. Masrafının hazîneden karşılanıp, işin mükemmelce yapılmasıdır" dedi. Pâdişâh Kanunî Sultan Süleymân Hân, başını salladı ve; "Birinci söylediğiniz yolun bize faydası olmaz. El hayrı olur. Kendi malımızdan sarf edelim ki; ihtiyâr, zayıf kimseler, dul kadınlar ve yetim çocuklardan duâ alalım, inşâallah.." deyip, mes'elenin hallini emretti. Kâğıthâne'den getirilen güzel sular, asırlarca bağrı yanıkların ciğerlerini serinletti. O yüce Pâdişâh'a bol bol duâlar edilmesine vesîle oldu.

İstanbul'da yapılan en muhteşem eser, şüphesiz Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından Mîmâr Sinân'a yaptırılan Süleymâniye külliyesidir. Halk arasında yaygın olan şu söz, gerçeğin tam ifadesidir. "Süleymâniye'nin sahibi Süleymân, mîmârı Sinân, hamuru îmândır." Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kurduğu Sahn-ı semân medreselerinin ilmî bütünlüğünü tamamlamak; Sahn-ı Süleymân ve külliyesine nasîb olmuştur. İstanbul'un yedi tepesinden birinin üstünde kurulan Süleymâniye külliyesi; câmi-i şerîf, tıp fakültesi, dört medrese, mülâzimler medresesi, hadîs-i şerîf medresesi (Dâr-ül-hadîs),

hastahâne (Bîmârhâne), imâret, tabhâne, dâr-ül-kurrâ (Kur'ân-ı kerîm kırâatinin öğretildiği medrese) ve türbelerden meydana gelmektedir.

Fâtih Sultan Menmed Hân'ın yaptırdığı Sahn-ı semân medreselerine girebilmek için, ilk önce orta öğretim seviyesindeki tetimme medreselerinden birinden me'zûn olmak ve bir sene de hazırlık okumak mecbûrî idi. Sahn-ı Süleymâniye'ye kabûl edilebilmek için de, mûsıla-i sahn adı verilen ara fakülteyi bitirmek îcâbediyordu. Bu ara fakülteyi bitirenler, Süleymâniye medreselerinden birine kabûl edilirlerdi.

Zamanla yetişen çok sayıdaki ilim ehline iş bulmak imkânı azaldı. Ta'yin işlerinde ba'zı aksaklıklar görülmeye başlandı. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi'nin teklifi ile "Mülâzemet usûlü" getirildi. Kânûnî'nin en gözde icrââtlarından biri olan bu usûle göre; medrese me'zûnları, me'zûniyet zamanı ve aldıkları yüksek notlara göre bir sıraya tâbi tutuldular. Bu arada me'zûniyet sonrasında ilimden uzak kalmamaları için de, ileri gelen âlimlerin yanında bir nevî staj gördüler. Sırası gelen, uygun görülen hizmetlerde vazîfelendirildi. Böylece ileride ortaya çıkabilecek, hatır-gönül ve iltimas şaibelerinin önüne gelçildi.

Her Osmanlı pâdişâhı gibi, Kanunî Sultan Süleymân Hân da kul hakkına çok riâyet eder, âhırette kendinden hesap sorulmasından çok korkardı. Çeşitli hizmet birimlerinden meydana gelen Süleymâniye külliyesi tamamlanınca, mîmârından işçisine kadar, orada çakışanlardan helâllik almak istedi. Süleymâniye külliyesine hizmeti geçen herkesin toplanmasını emretti. Verilen gün ve saatte herkes geldi. Yüzleri nurlu, elleri nasırlı insanlar, endişeyle toplandılar. Acaba bir hatâ mı işledik, bilmeden bir kusurumuz mu oldu, diye düşündüler. İnsanların hakkı geçmemesi için onları bekletmekten de hoşlanmayan Sultan Süleymân Hân, saatinde geldi. Kendisi için hazırlanan yere geçti. Binlerce kişiden çıt çıkmıyordu. Sultanlar sultânı, en tatlı sesiyle, önce Allahü teâlâya hamdetti. Sonra Peygamberler Sultânına (aleyhisselâm) salevât getirdi. O'nun (aleyhisselâm) güzel ve güzide Eshâbını (r.anhüm) hayırla andı. Sonra da ecdadına ve bütün din kardeşlerine Fâtihalar gönderip, duâlarda bulundu ve:

"Ey din kardeşlerim!... Can kardeşlerim!

Görüyoruz ki, bu câmi-i şerîf tamamlanmıştır. Ona emeği geçenlerin cümlesinden, Kadir Mevlâm râzı olsun! Ancak, hemen şunu söylemek istiyorum ki, çalışıp da hakkını alamamış veya az almış kim varsa, gelip bizden istesin..." dedi. Kalabalıktan çıt çıkmadı. Yüce Pâdişâh, sözüne devam edip; "Olabilir ki, hakkını alamıyan kimse burda değildir. Burda olanlara ahdim olsun ki, gelmiyenlere söyliyeler. Onlar da gelip, haklarını bizden alalar" dedi.

Tabiî hiç kimse çıkıp benim şu hakkım var demedi. Çünkü hiç kimsenin hakkı kalmamıştı. Vesîkaların tetkikinden anlaşıldığına göre; inşâatın en kesif olduğu zamanlarda bile, çalıştırılan at, merkep ve katırların çayıra salınma saatlerine bile bilhassa dikkat edilmiş, hiçbir mahlûkâtın hakkına tecâvüz edilmemesine gayret gösterilmiştir.

Tamamlanmış olan Süleymâniye Câmii'nin açılış günü gelince, Pâdişâh, çevresindekilere dönüp istişâre etti. "Câminin kapısını önce açmaya, kim lâyık ola?" dedi. Hak ve hukuku gözetmekte kendisine yardımcı olan yakınları; "Mîmâr Ağa, azîz bir pîrdir. Cümleden lâyık, ol emekdârınızdır" dediler. Bunun üzerine Pâdişâh, Mîmâr Sinân'a dönerek; "Bina eylediğin şu mübârek câmiyi; sıdk-u safâ ve duâ ile senin açman evlâdır" buyurdu. 964 (m. 1557) senesinde açılan o câmide, nice mübârek kimseler, yıllarca, göz yaşı döküp Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl oldular.

Zamanın en büyük ve en âdil pâdişâhı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Budin seferinden dönüyordu. Edirne yakınlarında bağ ve bahçeler arasında yollarına devam ediyorlardı. Öncüler, Yeniçeriler, peşinden de cihan sultânı Kânûnî geliyordu. Çoluk-çocuk, herkes yollara dökülmüş, muhteşem ordusunun başında cihâddan gelen şanlı Süleymân'ı görüp selâmlamaya çıkıyordu. Pâdişâh, doru atının üzerinde vakûr ve sevimli bir şekilde ilerliyordu. Bu sırada bir köylü, elindeki küreği fırlattı. Pâdişâh'ın atı ürktü. Çünkü kürek, atın ayaklarına çarpmıştı. Muhafızlar adamcağızı hemen yakaladılar. Pâdişâh bırakmalarını emretti. Köylüyü huzûruna getirdiler. Pâdişâh müşfik bir sesle; "Derdin nedir, ey müslüman?" diye sordu. Adamcağız rahatlayıp; "Sultânım, biz fakir köylüleriz. Birkaç dönüm arazîmiz vardır. Yazın eker, kışın yeriz. Dünden beri geçen askercikleriniz, ekinlerimizden bir kısmını ezdiler. Ya bunları öder, küreğimizin hakkını teslim edersiniz veya sizi şikâyet ederiz" dedi. Yeryüzünün tek sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân,

hayretle; “Peki!.. Bizi kime şikâyet edeceksin?” diye sordu. Köylü; “Size, Kanunî demezler mi Pâdişâhım? Kânuna şikâyet ederiz, kânuna!” dedi. Köylünün sözlerinden çok memnun olan Kanunî, birçok ikramlarda bulundu. Böyle kendisini doğru yola çekecek teb’ası bulunduğu için Allahü teâlâya hamdetti.

Yine bir defasında kadının biri, Pâdisâh’a, geceleyin evinin soyulduğundan şikâyetçi oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, hırsızın evin içine kadar girip, hiçbir şey bırakmadan alıp gitmesine hayret edip; “Ne için o kadar derin uyudunuz, mukayyet olmadınız?” diye sormaktan kendisini alamadı. Kadın hiç tereddüt etmeden; “Biz seni uyanık bilirdik de, onun için rahat uyuduk pâdişâhım!” diye karşılık verdi. Pâdişâh da kendisinin suçlu olduğunu kabûl edip, zararı tazmin etti.

Avrupa hıristiyanlarının, Papa’nın kışkırtması ile bir araya gelip Osmanlı topraklarına saldırmaya teşebbüs etmeleri üzerine, sultanlar sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân, ordusunu toplayıp sefere çıktı. Târihlere şan veren ordu ağır ağır ilerliyor, hedefine bir an önce ulaşmak için gayret sarfediyordu. Havalar da iyice ısınmıştı. Hıristiyanların oturduğu bir beldeden geçerken, yolun dar olması sebebiyle, ba’zı askerler üzüm bağlarının içinden yürüdüler. Üzümler olgunlaşmış, susuzluktan dudağı çatlamış olan askerlere; “Al beni, ye beni” dercesine bakıyordu. Askerlerden biri dayanamayıp, sahibinin haberi olmadan bir salkım üzüm kopardı. Yerine de, bir keseye koyduğu parayı bağladı. Üzümü de yedi. Çok geçmeden mola verildi. Ordunun arkasından, kan-ter içinde hıristiyan bir köylünün geldiği görüldü. Köylüyü komutana götürdüler. Çok heyecanlı olan köylü, komutanın eline mi, ayağına mı kapanacağını bilemedi. Bir asker, kendi bağından kopardığı üzümün yerine para bırakmıştı. Bağında başka bir zarar yoktu. Böyle bir askere ve komutanına, elbette teşekkür edilmeliydi. Ama komutan bu habere hiç sevinemedi. Bir askerinin, başkasının malını izinsiz almasını bir türlü kabûl edemiyordu, tellâllar çağırtılıp, o asker bulundu. Bu arada, Pâdişâh da hâdiseyi öğrenmişti. Hemen o askerin ordudan atılmasını emretti ve; “Kursağında haram lokma bulunan bir askerin bulunduğu ordu ile zafer ve nusret müyesser olmaz” buyurdu. Hıristiyan köylü, üzümü alan askeri taltif ettirmek için geldiğini, hâlbuki işin tersine döndüğünü arzedince, komutan; “Eğer o asker parayı bağlamamış olsaydı, bu ordunun adı zâlimler ordusu olurdu, işte o zaman o askerin kellesi giderdi. Parayı asmaya bağlamakla kellesini kurtardı. Ama sahibinden izinsiz mal almakla da, seferden men cezasına çarptırıldı” dedi ve o kahraman ordu yoluna devam etti. Belgrat yakınlarında bir yerde konaklama emri verildi. Askerler, çevredeki su ve çeşmelerden istifâde edip abdestlerini tazelemeye, susuzluklarını gidermeye çalışıyorlardı. Çeşmelerden birinin yakınlarında bir manastır vardı.

Manastırın rahibi, Osmanlı askerinin durumunu öğrenip, haçlı askerlerini haberdâr etmek için, manastırdaki rahibelerden birkaçını süsleyip, ellerine verdiği testilerle çeşmeye gönderdi. Rahibelerin geldiğini gören Osmanlı askerleri, hemen çeşmenin başından ayrılıp, rahibelere sırtlarını döndüler. Rahibeler testilerini doldurup gidinceye kadar kimse dönüp kızlara bakmadı. Rahibeler gelip, durumu rahibe anlattılar. Rahip, koparılan üzümlerin yerlerine para bırakıldığını duymuştu ama, bu kadarını beklemiyordu. Bunlar ne biçim insanlardı. Malda mülkte gözleri yok, kadına kıza iltifât etmiyorlar, memleketlerinden günlerce uzaklardaki yerlere kadar geliyorlar, korku ve endişeden uzak bir şekilde canlarını feda ediyorlardı. Hemen kâğıt kalem istedi. Osmanlı askerlerinin karşısına çıkmak için hazırlanan haçlı orduları kumandanlarına mektûp yazdı. Mektûbunda; “Ey haçlı kumandanları!.. Siz bu ordu ile nasıl başa çıkabilirsiniz? Bu insanlar, canlarına ehemmiyet vermiyorlar, çünkü Allah yolunda komutanları emrinde çekinmeden can veriyorlar. Biliyorlar ki, gidecekleri yer Cennettir. Kadına, kıza, ehemmiyet vermiyorlar, yanlarına gönderdiğim rahibelere sırtlarını döndüler. Mala-mülke ehemmiyet vermiyorlar, bütün mal ve mülklerini terkederek cihâda çıkıyorlar. Herkese karşı iyi davranıp, kimseye zulmetmiyorlar. Ey haçlı kumandanları!.. Siz, onlardaki bu hasletleri ortadan kaldırmadan karşılarına çıkmayınız. Eğer onlarla savaşmaya kalkışırsanız, binlerce askerinizin canına mal olacak acı bir tecrübeden başka birşey elde edemezsiniz” dedi. Ancak haçlı kumandanları, kahraman Osmanlı askerlerinin kılıçlarına yem olmak için birbirleriyle adetâ yarış ettiler. Osmanlı askerine yeni yeni zaferler kazandırdılar. Avrupalılar, kendi kötü hasletlerini Osmanlılara da aşıladıkları zaman onları yenebileceklerini yıllar sonra anladılar. Faaliyetlerini o yönde yoğunlaştırdılar.

Sultan Süleymân Hân devrinde, Osmanlı Devleti’nin kara ve deniz ordusu dünyâda birinci idi. Kültür ve san’at faaliyetleri doruk noktasındaydı, ilim, kültür ve san’at müesseselerinde, Kânûnî’nin himâyesinde kıymetli şahsiyetler yetişip, herbiri eşsiz eserler verdiler. Devrinde yetişen; tefsîr, hadîs, fıkıh ve

diğer İslâm ilimlerinde; Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebüssü'ûd Efendi, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Taşköprü-zâde, Kınalı-zâde Ali Efendi, Celâl-zâde Mustafa Bey, Halebî İbrâhim Efendi, Coğrafya'da Pîrî Reîs ve Seydi Ali Reîs ile Anadolu atlası sahibi Matrakçı Nâsuh, hattâtlıkta Şeyh Hamdullah'ın oğulları ve talebeleri meşhûrdu. Şiirde, "Sultân-üş-şu'arâ" Bakî Efendi'nin üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Tasavvufta; Sünbül Sinân Efendi, Merkez Efendi, Pâdişâh'ın defalarca ayağına gittiği Baba Haydar Efendi, Pâdişâhın süt kardeşi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Germiyanlı Ya'kûb Efendi ve halîfeleri meşhûr oldu. Çiftçilik, alçı, çini, ayna, hakkaklık, dokuma ve halı san'atları çok ileri seviyedeydi. Bu devirde yetişen Mîmâr Koca Sinân, Türk-İslâm san'atının birer şaheseri olan eserler yaptı.

Pekçok hayrat ve iyilikleri olan Sultan Süleymân Hân, çok da eser yaptırdı, İstanbul'da Süleymâniye Câmii ve külliyesi, Sultan Selîm, Şehzâdebaşı, Cihangir câmilerini, Rodos'ta kendi adıyla anılan bir câmi, yine Anadolu, Rumeli ve Adalar'da muhteşem câmiler, medreseler, hastahâneler, yollar, köprüler yaptırdı. Bağdad'da İmâm-ı a'zam ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, Konya'da Hazreti Mevlânâ'nın türbelerini ta'mir ettirdi. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye birçok hayır ve hasenatta bulundu.

Avrupalıların "Muhteşem Süleymân", müslümanların "Şanlı Süleymân" lakablarıyla yâd ettikleri Kanunî "Muhibbî" mahlası ile çok güzel şiirler yazdı. Şiirlerinden bir kısmı dîvânında toplandı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, ağaçların karıncalar tarafından istilâ edildiğini görüp, karıncaların kırılması husûsunda, zamanın şeyhülislâmı Zenbilli Ali Efendi'den fetvâ istedi. Suâli şiir şeklinde olup, şöyleydi:

"Dırahtı (ağacı) sarmış olsa karınca,
Zarar var mı karıncayı kırınca."

Zenbilli Ali Efendi de, bu zarif suâle yine şiirle cevap verip, suâl kâğıdının altına şu beyti yazdı:

"Yarın dîvânına Hakkın varınca,
Süleymân'dan alır hakkın karınca."

Kânûnî'nin şiirlerinden ba'zıları şöyledir:

"Son nefeste sakla îmânım benim,
Bulmaya yol âna şeytân-ı racîm,

Mustafâ'nın (aleyhisselâm) hürmetine, ilâhî!
Sen müyesser eyle Cennât-ı nâim."

"Allah Allah diyelim, râyet-i şânı çekelim,
Gözüne sürme deyü dûdî siyahı çekelim,

Pâyimâl eyleyelim kişverini surh-u serin,
Yürüyüp her yana dek, şarka siyahı çekelim."

"Halk içinde, mu'teber bir nesne yok, devlet gibi,
Olmaya devlet, cihanda, bir nefes sıhhat gibi.

Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır.
Olmaya baht ve saadet, dünyâda vahdet gibi.

Ko, bu iş ve işreti (yeme içmeyi) çünkü, fenâdır akıbet,
Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ve adet.

Gelmeye bu şîşe-i cerh-i cerh içre bir saat gibi.
Eğer huzûr etmek dilersen, ey Muhibbî, fariğ ol,

Olmaya vahdet makamı, kûşe-i uzlet gibi."

Terci'-i bend

"Âlemin her köşesi berhevâ ve berhâdır gider,
Kimi şâdân kimi gamkîn ah ile vâdır gider,

Herkesin bir hâli var amma ki dünyâdır gider,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey gönül cây-ı ikâmet içün değildir bu cihan,
Kim ki gelmiştir buna, âhır gider ol bağrı kan,

İnleyüp derd ile ağlarsan yeridir her zaman,
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Merd isen ey dil sakın umma bu dünyâdan vefâ,
Mehrin umsan eylemez mehr-ü-vefâ asla sana.

Ânın içün buna rağbet eylemez ehl-i safa
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Âlem içre hiç benim bir kimse bilmez hâlimi,
Ölür isem kimseye arz eylemem ahvâlimi.

Gör neler etmiş dahî neyler bu çârh-ı zâlimi,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey Muhibbî, âlem içre çünki hiç gitmez gamın,
Eksik etme işin çeşmin, geceler artsın demin,

Ola kim bunun ile derde bulasın merhemin,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Bu güzel şiirlerin yazarı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vefâtı üzerine, zamanın en meşhûr âlim ve şâirlerinden Bakî Efendi bir mersiye yazdı. Mersiyesinin ba'zı mısralarında şöyle demektedir:

Gün doğdu. Şâh-ı âlem uyanmaz hâbdân?
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn cenâbdan?

Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber,
Hâk-i cenâb-i südde-i devlet meâbden;

Yansun yıkılsın âteş-i hicranla âfitâb,
Derdinle kaare çullara girsün sehâbdan.

Yâd eylesün hünerlerini kanlar ağlasun,
Tîğın boyunca kâareye batsun kılâbdan.

Aldun hezâr put-gedayi mescid eyledün,
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları.

Âhır çalındı kûs-i râhil ettin irtihâl,
Evvel konağın oldu bustanları...

Minnet Hudâ'ya iki cihanda kılup sa'îd,
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gaazi hem şehîd.

Allahü teâlânın sevgili kullarım nerede olursa olsunlar arayıp bulan Kanunî Sultan Süleymân Hân, o mübârek kimseler için bütün imkânlarını seferber eder, rahatça hizmet etmelerini te'min ederdi. Ancak, fazlaca güvenini kazandığı için fevkalâde yetkiler verdiği vezîr-i a'zamı Makbûl İbrâhim Paşa, Allah dostları ile arasına perde olmaya başlamış, onların gönülleri ferahlatan güzel sohbetlerinden Pâdişâh'ı mahrûm bırakmaya kalkışmıştı. O sırada Mısır evliyâsının büyüklerinden olan İbrâhim Gülşenî de İstanbul'a gelmiş, Pâdişâh'ı ziyâret etmeyi arzu etmişti. İbrâhim Paşa, nâmını çok duyduğu İbrâhim Gülşenî'nin Pâdişâh'la görüşmesine mâni olmak istemişti. İbrâhim Paşa, her fırsatta Şeyhülislâm İbn-i Kemâl Paşa'ya, kadıya, devlet ileri gelenlerine İbrâhim Gülşenî'yi hep kötüledi. Hiç kimseden yüz bulamayınca, Sultan Süleymân Hân ile görüşememesi için çâreler aramaya başladı, İbrâhim Gülşenî'ye iyi davranarak, Mısır'a geri göndermeyi de düşündü. Birgün talebeleri, gözleri görmeyen İbrâhim Gülşenî'yi, Eyyûb'de omuzlarında tezkere ile götürüyorlardı. Sultan Süleymân da Kâğıthâne'den kayık ile geliyordu. Karşıdan bu topluluğu gördü. Yüksek bir kimsenin cenâzesi zannetti. Bostancıbaşı İskender Ağa'ya: "Bu meyyit kimindir?" diye sordu. Bostancıbaşı: "Efendim, İbrâhim Gülşenî'dir. Mısır'dan Sultânımı ziyârete geldi" dedi. Sultan Süleymân Hân:

"Çoktan mı geldi?" Ağa; "Altı aydan fazla oldu efendim" dedi. Sultan Süleymân Hân; "Acaba şimdiye kadar kendileri ile neden müşerref olamadık? Neden arz etmediler?" dedi. İbrâhim Paşa: "Efendim, İbrâhim Gülşenî'nin İran'da, Mısır'da, devlet adamlarından, beylerden çok talebesi var. Onu Mısır'da durdutmamak lâzımdır" deyince, Bostancıbaşı, İbrâhim Gülşenî'yi Pâdişâh'a medh etti. Üstünlüklerini, hâllerini uzun uzun anlattı. İbrâhim Paşa'nın yanıldığını söyledi. Sultan Süleymân Hân'ın kalbi İbrâhim Gülşenî'ye ısınmış ve görüşmek arzusu uyanmıştı, İbrâhim Paşa'ya; "Şeyh İbrâhim Gülşenî hazretleri bu kadar uzun zamandır burada olduğu hâlde, niçin bizimle görüştürmediniz? Yarın da'vet eyle" diye emir verdi. Ertesi gün Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Paşa'dan evvel Kapıcıbaşı Rüstem Ağa'yı İbrâhim Gülşenî'yi da'vet için gönderdi. Rüstem Ağa edeble huzûruna vardı. Pâdişâh'ın selâmını söyledi. Da'vet etti. İbrâhim Gülşenî, da'veti kabûl etti. Rüstem Paşa'ya; "Vezîr-i a'zam olasın" diye duâ etti.

Rüstem Paşa bu duâdan sonra sadr-ı a'zam ve Pâdişâh'a dâmâd oldu. İbrâhim Gülşenî, talebeleri ile saraya geldi. Onların geldiklerini gören İbrâhim Paşa'nın kin damarları kabardı. Onların gelişini sarayın penceresinden seyreden Pâdişâh'a gitti. "Bu hâl, Mısır'a sultan olma iddiasıdır" dedi. Bunun üzerine Sultan Süleymân Hân; "Ben İbrâhim Gülşenî'yi öyle görürüm ki, bütün dünyâyı verseler iltifât etmez. Garazla arz münâsip değildir" diye cevap verdi. İbrâhim Paşa: "Eğer İbrâhim Gülşenî sizinle görüşürse, sizi sihirle aldatmağa kalkabilir. Onun için bir an evvel Mısır'a gönderelim. Yanınıza

gelmeden emir çıkarın ki, memleketin selâmeti için bu daha iyi olur" dedi. Sultan Süleymân Hân; "Ben onu uzaktan bir pîr-i fânî gördüm. Cezbesi kalbime ferahlık verdi. Hele gelsin görelim" dedi. İbrâhim Gülşenî'nin talebeleri, hocalarını Sultan Süleymân'ın odasının kapısına kadar tezkere ile getirdiler. Kapıdan, kapıcıbaşı alıp huzûra getirdi. Gözleri görmüyordu. Yüksek sesle selâm verdi. Sultan Süleymân Hân da selâmını sesli aldı. Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî'yi kucakladı. İbrâhim Gülşenî de Sultan Süleymân'ı kucakladı. Sultan Süleymân Hân'ın elleri ve ayakları gerildi. İbrâhim Gülşenî'nin kucağında o koca gövdesi ile bir çocuk gibi kaldı, İbrâhim Gülşenî, o zaman yüzdört yaşında idi. Sultan Süleymân'a çok nasihat etti. Sultan Süleymân Hân, hüngür hüngür ağladı. "Pâdişâhım, her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil. Verdiğin kararların hepsinin hesabını, O'nun huzûrunda vereceğini unutma. Âlimlere hürmet et. Onlara iyi davran, sakın inâd edip onlarla uğraşma. Onların kuvveti Allahü teâlâdandır. Herkesin hakkına riâyet et. Emrin altındakilere ihsânını bol ver. Zulm edersen zâlimlerden olursun. Bizden, Allahü teâlâya gidecek yolu sor. Dergâh-ı Hakka hangi yolla ulaşmak mümkün olur, onu sor. Sormayanlar, sormadıkları ve bozuldukları, başkalarını dahî bozdukları için âhırette mes'ûl olacaklar" dedi. Kollarını kaftanından dışarı çıkardı. Kolları, iki parmak kalınlığı kadar ancak vardı. Orada bulunanlar, bu kadar ince kollarla Pâdişâhı nasıl sıkıp kaldırdı diye hayret ettiler. Sultan Süleymân Hân; "Efendim, sizin duânız bize yeter" dedi. İbrâhim Gülşenî uzun uzun duâ etti ve; "Bizim buraya gelmemiz sizi zâhir gözü ile görmek için idi. İnşâallah..." dedi. Kalkmak istedi. Sultan Süleymân Hân, elinden tutup kaldırdı, İbrâhim Gülşenî; "Allahü teâlâ da sizin desteğiniz olsun" diye duâ etti.

İbrâhim Gülşenî hazretleri ve talebeleri için yüz kişilik yemek hazırlanmıştı. O yemekten binden fazla kimse karnını doyurdu. Yemekler hiç eksilmemişti. Kanunî Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin gözlerini tedâvi etmesi için, kendi göz doktorunu vazîfelendirdi. Çok geçmeden, mübârek kimsenin gözleri tekrar görmeye başladı. Pâdişâha çok duâ etti.

Kanunî Sultan Süleymân Hân anlatır: "Yüzden ziyâde yüksek âlim ile sohbet ettim. Şeyh İbrâhim Gülşenî'den daha yüksek cezbe sahibi ve sözü kalbe te'sîr eden âlim görmedim. Bana nasihat ederken; "Her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil" dediği zaman, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, bütün dünyâyı verseler, o hâle bedel olamaz. Her ne zaman İbrâhim Gülşenî'yi düşünsem, o hâllerden bir hâl hâsıl olur. Bana bir duâ öğretti ki, her ne niyetle okusam, o niyetim, o muradım muhakkak hâsıl olurdu. Bana; "Tebrîz'i fethettiğin zaman, orada çok oturma ve onlardan olan kimseye hükümeti verme. El-mukadderu kâinûn" dedi. Tebrîz'i fethettiğim zaman, bu nasihati unuttum ve Tebrîz beyliğine onlardan birini verdim. Onun için Tebrîz elimizden çıktı."

İbrâhim Gülşenî Mısır'a gitmeden önce, dört Cum'a Ayasofya Câmii'nde va'z etti. Câmi, dışına kadar cemâatle doldu, İbrâhim Gülşenî'nin sesi çok yüksek olmamakla beraber, en arkadaki cemâat gayet rahat işitirdi. Son Cum'a, Sultan Süleymân Hân da va'zınâ geldi. Va'zın başından sonuna kadar devamlı ağladı. Va'zın sonunda İbrâhim Gülşenî'ye, Pâdişâh'tan ve diğer kimselerden o kadar çok hediye geldi ki, haddi hesabı aştı. Bunları Sarban Hasen Efendi'ye teslim etti. "Hasen Efendi! Bu gelen eşyadan bir tane bile istemeyiz. Bunları hep fakirlere dağıt" dedi. Bütün hediyeleri fakirlere dağıttılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, zamanın evliyâsının büyüklerinden, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'ye "Ağabey" diye hitâb eder, onun pek yüksek bir zât olduğunu, Hızır aleyhisselâm ile görüştüğünü bilir, kendisini de Hızır aleyhisselâm ile görüştürmesini isterdi. Aralarında geçen bir menkıbe şöyle anlatılır:

Kanunî, birgün kayıkla Boğaz'da gezmeye çıkmıştı. Ortaköy hizasına gelince, kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi çağırttı. O da yanında bir ahbabı ile gelip, kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbabı, devamlı olarak Kânûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanunî bu hâli farkedince, parmağındaki o kıymetli yüzüğü çıkarıp; "Buyurun, daha yakından iyice bakıp inceleyebilirsiniz" dedi. O zât, yüzüğü aldı. Evirip çevirdikten sonra, denize atıverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunanlar çok hayret ettiler. Bir müddet gittikten sonra, o zât inmek istediğini bildirince, kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada denizden bir avuç su alıp Sultân'a uzattı. Avcundaki suda, biraz önce denize attığı yüzük vardı. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. Kanunî elini uzatıp yüzüğü alınca, o zât birdenbire gözden kayboluverdi. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye dönüp; "Ağabey, neler oluyor?" dedi. O da; "O gördüğünüz

Hızır idi” dedi. Bunun üzerine Kanunî; O hâlde bizi niye tanıştırmadınız?” deyince, Yahyâ Efendi; “O kendini tanıttı. Ama siz tanımakta geç kaldınız” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Târih-i Peçevî

2) Târih-i Solak-zâde

3) Tezkiret-üş-şu’arâ cild-1, sh. 94

4) Münşeât-ı selâtîn cild-1, sh. 510

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 90

6) Menâkıb-ı Gülşenî sh. 405

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1068

8) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 369

9) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 440

10) Süleymânnâme (Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi), İstanbul 1248

11) Menâkıb-ı Beşiktaşî Müderris Yahyâ Efendi

12) Hulefâ-i a’zâm-ı Osmâniyye hadarâtının Haremeyn-i şerîfeyndeki âsâr-ı mebrûre ve meşkûre-i hümâyunlar İstanbul 1317 sh. 25

SÜNBÜL SİNÂN EFENDİ

Osmanlılar zamanında, İstanbul’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf bin Ali’dir. Dedesine Kaya Bey derlerdi. Lakabı Sinânüddîn ve Zeynüddîn’dir. Sünbül Sinân diye şöhret buldu. Zamanının büyüklerinden oldu. 936 (m. 1529)’da İstanbul’da vefât etti.

Merzifon’da 856 (m. 1451) yılında doğan Sünbül Sinân, bülûğ çağına kadar Isparta’nın Borlu kasabasında ilim tahsil etti. Oradan İstanbul’a geldi. Fâtih Sultan Mehmed Hân ve Sultan İkinci Bâyezîd Hân devrinin meşhûr âlim ve evliyâsı olan Efdal-zâde Hamîdüddîn Efendi’den ders aldı. Ayrıca Çelebi Halîfe ismi ile şöhret bulan Muhammed Cemâleddîn Efendi’nin de derslerine katılmak istedi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân’ın da hocası olan Çelebi Halîfe, o sırada Vezîr-i a’zam Koca Mustafa Paşa’nın Yedikule’de yaptırdığı dergâhın hocalığını yapıyordu. Sünbül Sinân, Çelebi Halîfe’nin huzûruna gelip talebesi olmak istediğini bildirdi. Çelebi Halîfe de kabûl buyurunca, Sünbül Sinân ondan ilim öğrenmeye feyz ve teveccühlerine kavuşarak kemâle gelmeğe, olgunlaşmaya başladı.

Sünbül Sinân bir gece rü’yâsında, bir kuyu gördü. Kuyunun başı çok kalabalıktı. Herkes su almak için uğraşıyordu. Kuyunun suyu çok derinde idi ve azdı. Bu sebeple suyu çıkarmak zor oluyordu, insanlar böyle su almak için uğraşıp dururken, Sünbül Sinân kalabalığın arasına karışarak, kuyunun yanına kadar geldi. Kuyunun yanına gelir gelmez, kuyunun suları ağzına kadar yükselip çoğaldı. Hem kendisi, hem de etrâfındakiler kolayca sularını doldurdular ve bol suya kavuştular. Sabahleyin rü’yâsını, hocası Çelebi Halîfe’ye anlattı. O da; “Ey Sünbül Sinân! Senin gönlünün, ilâhî feyzlerle dolu olduğu görülüyor. Böyle bir kalbe sahip olduğun hâlde, kendindeki bu feyzleri neden etrâfa saçmıyorsun?” diyerek, Sünbül Sinân’ı kucaklayıp alnından öptü. Sonra da; “Ey Sinân! Senin kalbin, Allahü teâlânın muhabbetiyle doludur” buyurdu. Bu hâdiseden sonra, Sünbül Sinân vazîfesine daha çok ve sıkı sarıldı. Nefsini terbiye etmek için, riyâzet ve mücâhedeye girişti. Nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmaya başladı. Çelebi Halîfe onu sık sık odasına çağırır, başbaşa sohbetlerde bulunurdu. Sünbül Sinân’a bol bol teveccüh eder, kalbinde bulunan feyzleri, onun kalbine akıtırdı. Zâhirî ilimlerde de bildiği ne varsa, hepsini Sünbül Sinân’a öğreterek, halîfesi olacak şekilde yetiştirdi. Bu bilgileri pekiştirmesi için Sünbül Sinân’ı Mısır’a gönderdi. Sünbül Sinân, Mısır halkına Ehl-i Sünnet i’tikâdını bildirmek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek üzere emredilen yere gitti.

Mısır hükümdârı Kaçmaz Sultan, Sünbül Sinân hazretlerine büyük bir hürmet gösterdi. Kendi yaptırdığı câmide, halkı irşâd etme vazîfesi verdi. Mısır ulemâsı ve evliyâsı, Sünbül Sinân’ın yaptığı sohbetlerden, onun büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu anladılar, ilmine hayran kaldılar. Kur’ân-ı kerîme, sünnet-i seniyyeye olan bağlılığına, âlimlerin ictihâdlarına uymaktaki

gayretini pek beğendiler. Bu sebeple ona saygı ve hürmette kusur etmemeye a'zâmî gayret gösterdiler.

Sünbül Sinân, Mısır'da insanlara üç yıl kadar dînin emir ve yasaklarını öğretti. Hasta kalblere, irfan pınarlarından şifâlar sundu. Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği feyz ve bereketlerden, onları da nasîbdâr etti. Başta hükümdâr olmak üzere, bütün Mısırlılar onu çok sevdiler. Bu sırada İstanbul'da bulunan hocası Çelebi Halîfe'den bir mektûp aldı. Mektûbunda, bu sene hacca gitmek üzere yola çıktığını Şam'dan Mekke-i mükerremeye giden yol güzergâhını ta'kib edeceğini yazıyordu. Bu hac yolculuğuna, Sünbül Sinân'ın da iştirâk etmesini arzu ediyordu. O sene İstanbul'da büyük bir zelzele olmuştu. Zelzeleyi ta'kiben de tâ'ûn (veba) hastalığı baş göstermişti. Bu hastalıktan yüzlerce İstanbullu ölmüştü. Bu derdin bir çâresi olarak, Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân, Çelebi Halîfe'nin Mekke-i mükerremeye gidip, bu derdin üzerlerinden kaldırılması için duâ etmesini rica etti. Çelebi Halîfe de hazırlıklarını yapıp, hacca gitmek üzere yola çıktı. Üsküdar'ı yeni geçmişti ki, Allahü teâlânın izniyle veba salgını aniden durdu, eseri bile kalmadı. Buna Pâdişâh çok memnun oldu ve Çelebi Halîfe'ye; "Gitmenize lüzum kalmamıştır. İsterseniz geri dönebilirsiniz" buyurdu. Çelebi Halîfe de; "Sultânım! Madem ki, bu hayırlı yolculuğa niyet ettik, bu hac vazîfemizi yapıp, Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin selâmeti için duâ ve niyazda bulunalım. Allahü teâlânın, siz sultânımıza "hayırlı uzun ömürler ihsân etmesi için yalvaralım" dedi. Sultânın müsaadesiyle yola çıktı. Sünbül Sinân, mektûbu alır almaz; "Allahü teâlânın bütün işleri hikmetlidir. Kimbilir bu yolculukta ne hikmetler gizlidir" diyerek, hazırlıklarını yapıp Mısırlılarla helâllaştı. O sene hacca gideceklerle yola çıktı. Uzun bir yolculuktan sonra Mekke-i mükerremeye vardılar. Sünbül Sinân hac vazîfesini yaparken, İstanbul'dan gelen hacılarla görüştü. Onlar, Şam'dan dokuz konak mesafede Tebük veya Hasa korusunun olduğu yere geldiklerinde, Çelebi Halîfe'nin vefât ettiğini söylediler. Bir de vasıyyeti olduğunu ve; "Bu vasıyyeti Sünbül Sinân'a veriniz" diye emrettiğini bildirdiler. Sünbül Sinân hazretleri, hocası Çelebi Halîfe Muhammed Cemâleddîn Efendi'nin vefâtına çok üzüldü. Kur'ân-ı kerîm hatmi ve hatm-i Tehîîl (yetmişbin defa Kelime-i tevhîd) okuyarak hocasının rûh-i şerîflerine gönderdi. Sünbül Sinân, hocasının vasıyyetinde şöyle buyurduğunu gördü: 1-Kendisinin Kâ'be-i muazzamaya gidecek hacıların yolu üzerine defnedilmesini, 2-Sünbül Sinân'ın İstanbul'a gidip, Koca Mustafa Paşa'daki dergâhında talebelere ders vermeye başlamasını, 3-Sünbül Sinân'ın, kızı Safiye Hâtun ile evlenmesini istiyordu. Sünbül Sinân Hac vazîfesini tamamladıktan sonra, bu vasıyyeti yerine getirmek üzere İstanbul'a hareket etti.

Daha önce giden hacılar tarafından, Çelebi Halîfe'nin vefât ettiği ve Sünbül Sinân Efendi'yi yerine halîfe bıraktığı haberi İstanbul'a gitmişti. İstanbullular, Sünbül Sinân'ı büyük bir kalabalık hâlinde karşıladılar. Koca Mustafa Paşa'daki dergâhta bulunan talebeler de, yeni hocaları Sünbül Sinân hazretlerine büyük bir hürmetle bağlandılar. Sünbül Sinân, burada, talebelerini yetiştirmek için elinden gelen bütün gayretini gösterdi. Onların, nefslerini terbiye etmek ve tasavvufta üstün derecelere vâsıl olmaları için çok çalıştı. Bu şekilde binlerce talebe yetiştirdi. Talebeyi yetiştirmekte çok dikkat ve i'tinâ gösterirdi. Huzûruna gelip de istiyeni boş göndermezdi. Talebelerinin içinde Merkez Efendi'yi çok severdi. Onu, teveccühleri ile yetiştirip, olgunlaştırdı. Ona kızını vererek, kendisine dâmâd eyledi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, otuzyedi yıl İstanbullulara duyurdu. Pâdişâhlar dahî Sünbül Sinân hazretlerinin huzûruna gelir, onun feyz ve bereketlerinden istifâdeye çalışırlardı. Sünbül Sinân, Cum'a ve kıymetli gecelerde, İstanbul'un büyük câmilerinde va'z ve nasihatlerde bulunurdu.

Şeyh Ya'kûb anlattı: "Sünbül Efendi, talebelerin mücâhededeki (nefsin istemediklerini yapmadaki) tenbelliğini görünce; "Biz onsekiz yıl sırtımızı yere koymadık ve bir yere de dayamadık. Tehıyyata oturduğumuz gibi oturarak uyurduk" buyururdu.

Habîb Kâsımoğlu Ali; "Şeyh Sünbül Efendi, zamanımızın Cüneyd'idir. Onun zamanına erişmemiz, bizim için büyük bir ni'mettir" der idi.

Osmanlı İmparatorluğunun en büyük şeyhülislâmlarından Ahmed İbni Kemalpaşa, Sünbül Sinân'a büyük bir hürmet gösterir, geldiği zaman, kendisini en üst tarafa oturturdu.

Muhammed Çelebi isminde bir talebesi anlattı: "Sünbülî tarikatının şeyhi olan Sünbül Sinân hazretlerine talebe olmuştum. Dergâhında bulunuyor, onun hizmetiyle şerefleniyordum. Birgün kendisinden izin alarak Gelibolu'ya gitmiştim. Orada bir haram işleme durumu ile karşı karşıya

kalmıştım, nefsim harama meyletti. Tam onu işlemek üzere idim ki, yanımda hocam Sünbül Sinân'ı gördüm. Onu görür görmez, utancımdan kıpkırmızı oldum. Ne yapacağımı şaşırmış bir hâlde haramdan uzaklaştım. İstanbul'a gidecek olan bir gemiye binerek İstanbul'a geldim. Hemen dergâha koştum. Hocam Sünbül Sinân ile kapıda karşılaştım. Beni görünce; "Ey Çelebi! Sen mürşid-i kâmili ne zannedersin? O, talebesini gözetmez ise, şeytan ve nefs, onu hevasına uydurup helak eder, çabucak tövbe-i nasûh eyle. Bir daha da böyle işleri yapmağa kalkma buyurdu. Bundan böyle nerede bir haram ile karşılaşsam, hemen hocam hatırıma gelir, onun himmeti bereketi ile haramlar gözüme çok kötü hâlde görünürdü."

Maksûd Dede anlattı: "Tokat'ta san'at ehli bir kimse idim. Kendi işimle uğraşır, kimsenin işine karışmazdım. Bir Cum'a günü Tokatlılar acele ile Büyük Câmiye doğru koşuyorlardı. Birine; "Böyle sür'atle gitmenizin sebebi nedir?" diye sordum. "Bugün büyük bir evliyânın Büyük Câmi'de va'z' vereceğini duyduk. Onun için acele ediyoruz" dedi. Ben de hemen hazırlığımı yapıp câmiye koştum. O mübârek zâtın nasihatleri kalbime öyle te'sîr etti ki, o andan i'tibâren o zâtın talebesi olmağa karar verdim. Va'zından sonra yanına yaklaştım, elini öptüm ve; "Efendim! Zât-ı âlinizin talebesi olmakla şereflenmek istiyorum. Lütfen kabûl buyurmanızı istirhâm ediyorum" dedim. Bana; "Seni yetiştirecek bir velî, daha bu ilmi öğretmeğe başlamadı" buyurdu. Yanından ayrıldıktan sonra etrâftakilere; "Bu zâtın ismi nedir?" diye sordum. "Molla Habîb'dir" dediler. Aradan onbeş yıl geçti, İstanbul'a gittim, İstanbul'da çeşitli yerlerde onbeş sene daha çalıştım. Bir Cum'a günü Ayasofya Câmii'ne gitmiştim. Bir kimse va'z ediyordu.

Sözlerinden çok etkilendim. Kalbimden geçen pekçok suâllerimi cevaplandırdı. Onu dinlemekle bütün endişelerimden kurtuldum. Kalbimi bir nûrun doldurduğunu hissettim. Etrâfımdakilere; "Bu va'z eden kimdir?" diye sordum. Onlar da; "Sünbül Sinân hazretleridir" dediler. Va'z bittikten sonra, hocanın huzûr-i şerîfine varıp elini öptüm. Ben daha birşey söylemeden; "Tokat'ta, Molla Habîb'in eline yapıştığın zaman, onun sana söylediklerini hatırlıyor musun?" diye sordu. O anda hayretten dona kaldım. Bundan tam otuz sene öncesini soruyordu. "Efendim! Bunu size kim söyledi?" diye sordum. O da; "Allahü teâlânın yolunda olanlara bunları bilmek güç değildir. Fakat asıl maksad Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktır" buyurdu. Beni talebeliğe kabûl etti. Çok kısa bir zaman içinde teveccühlerine kavuşup, halîfesi olmakla şereflendim. Beni Rumeliye göndererek, insanlara dîni öğretmekle vazîfelendirdi. Oradaki insanlara Sünbülî tarikatını öğretecek, hak yolu bildirecektim. Hazırlığımı yaparak Hayrabolu kasabasına gittim. Câmiye gidip iki rek'at namaz kıldıktan sonra, câmiye bir genç girdi ve; "Hoş geldiniz, safâlar getirdiniz Maksûd Dede!" deyiverdi. Hayret etmiştim. Burası hiç gelmediğim bir yerdi. Beni nereden tanıyordu. Sordum; "Ey delikanlı! ismimin Maksûd olduğunu nereden biliyorsun?" dedim. Cevap olarak dedi ki; "Ben aslında iyi bir kimsenin oğlu idim. Babam vefât ettiğinde küçük idim. Birkaç arkadaşımla Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ilimlerde ma'rifet sahibi olmak için seyahate çıkmak istedik. O sırada babamın arkadaşlarından biri bana nasihat etti ve bu iş için istihâre yapmamı tavsiye etti. O gün istihâre namazı kıldım ve duâ ettim. Yattıktan sonra rü'yâmda, nûr yüzlü ihtiyâr bir kimse gördüm. Bana; "Filân gün câmiye şu kıyâfette bir kimse gelecektir. İsmi Maksûd Dede'dir. Ona yardımcı ol, emrine uygun hareket et!" diye buyurdu. Bu sebeple buraya geldim. Bütün emirlerinize amadeyim" dedi. "Rü'yâda gördüğün nûr yüzlü kimseyi bana ta'rîf edebilir misin?" dedim. Ta'rîf etti. Aynen hocam Sünbül Sinân'ın şemâline uyuyordu. Meğer o gece rü'yâda, o gence benim geleceğimi bildiren hocam imiş."

Osmanlı pâdişâhı Yavuz Sultan Selim Hân, Şah İsmâil'i Çaldıran'da mağlûb ettikten sonra, Mısır'ı fethetmek üzere yola çıktı. Şam'a geldiğinde, Mısır'ın fethinin kendisine nasîb olup olamıyacağı düşüncesi zihnini kurcalıyordu. Bunu çok sevdiği Hasen Can'a anlattıktan sonra; "Bizi bu husûsta ferahlatacak, Allahü teâlânın dostlarından bir velî varsa ona niyetimizi anlatalım. Aceb ne buyuracaktır, merak eder dururum" buyurdu. Hasen Can da; "Devletlü Sultânım! Emevî Câmii'nin bir köşesinde, sabah akşam Allahü teâlâyı zikreden bir derviş vardır. Ola ki o sizin mes'elenizi halleder" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân, sabahın erken saatlerinde câmiye gitti. Ta'rîf edilen bu zâtı, Allahü teâlâyı zikrederken buldu. Yanına varıp selâm verdi. Selim Hân daha birşey sormadan; "Ey muzaffer Sultan! İnşâallahü teâlâ, cenâb-ı Hak Mısır'ın fethini sana müyesser edecektir. Allahü teâlânın bütün sevdikleri seninle beraberdir. Allahü teâlâ mu'înin, yardımcın olsun. Mısır'ın fethinden sonra İstanbul'a döndüğünde, oradaki Sünbul Sinân'dan gâfil olma sakın!" dedi. Yavuz Sultan Selim

Hân, bu müjdeye ziyadesiyle memnun oldu. Şükür secdesine kapandı.

Sünbül Sinân hazretleri, 936 (m. 1529) senesi Muharrem ayının ikinci Pazartesi günü, vefât edeceğini anlıyarak, dostlarıyla ve talebeleriyle vedâlaştı, helâlleşti. Talebeleri başucunda, Kur'ân-ı kerîmden Yâsîn-i şerîf sûresini okudular. Sünbül Sinân Efendi, son nefesinde Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Vefât ettiğinde seksen yaşında idi. Kabrini, Koca Mustafa Paşa'daki dergâhının ortasına kazdılar. Cenâzesini Fâtih Câmii'ne getirdiler. Âlimler, velîler, devlet erkânı ve binlerce İstanbullu, cenâze namazını Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın imametinde kıldılar. Sonra tekrar cenâzesini dergâhına getirdiler. Şimdi de mevcûd olan türbesine defnettiler. O zamandan beri, binlerce âşığı ziyâret ederek, onun feyz ve bereketlerine kavuşmaktadır.

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın, onun hakkında yazdığı manzûme, türbesi dışındaki çini üzerine işlenmiştir. Çini üzerinde şunlar okunmaktadır:

Pîşüvây-ı sâhib-i ehl-i edeb, Muktedâ-i tâlib-i Rûm-u Areb, Rehber-i ehl-i tarîk-ı Halvetî, Ebülvefâ kim şeyh Sünbül'dür lakab.

Mülk-i fâniden bekâ iklimine, Gitti tevhîd ede o şirin leb, Eyledi şehr-i Muharrem'de sefer, Leylet-ül-isneynde ol zünneseb.

Ağladı ol gün yolup saçın başın, Döktü gözler yaşın her İbn-il-eb. N'ola münkir dökmese gözyaşını, Senki hardan çıkar mı şu aceb.

Yerde gökte kamu ins-ü-melek, Cem' olup kıldı namazın bîtab, Hâtif-ü gaybî dedi, târihini, nûr ola Sünbül Sinân'ın kabri hep.

Sünbül Sinân'ın vefâtından sonra, talebeleri okutmak üzere dâmâdı Merkez Efendi yerine geçti.

Sünbül Sinân hazretlerinin söylediği bir kıt'a şudur:

Sarây-ı vahdet olmuşken makamım, Bu kesret âlemin seyrâna geldim.

Çü birdir Sünbülî ma'rûf-ü ârif, Edip da'vâ, deme irfana geldim.

Sünbül Sinân hazretlerinin, Sünbülî tarikatının usûl ve erkânı hakkında yazdığı "Risâlet-ül-Etvar" adlı eserinden başka, "Risâle-i tahkîkiyye" adlı bir eseri daha vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 371

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 232

SÜRÛRÎ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen büyük âlimlerden. İsmi, Mustafa bin Şa'bân es-Sürûrî er-Rûmî'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, "Sürûrî" diye meşhûr oldu. Hoca Şa'bân adında zengin bir tacirin oğlu olup, 897 (m. 1491) senesinde Gelibolu'da doğdu. 72 yaşında kısa bir hastalığı müteakiben, 969 (m. 1562) senesi Cemâzil-evvel ayının yedinci günü, İstanbul'da vefât etti. İnşâ ettirdiği mescidin avlusunda, mihrabın önüne rastlayan yere defnedildi. Bugün bu mescid yıkılmış, Sürûrî Efendi'nin mezarı da ortadan kalkmıştır. Bugün mezarın yeri bilinmemektedir.

İlme çok meraklı olan babası, oğlunun ilim ve fazilet sahibi olması için her türlü maddî fedâkârlıklarda bulunmaktan hiçbir zaman geri kalmamıştı. Hattâ ilk tahsiline başladığında, nahivden "Kâfiye"nin metnini ezberlediğini haber aldığı zaman, sevincinden hem hocasını, hem de oğlunu ni'metlere gark etmişti. Ondan sonra da, ne zaman oğlunda böyle gelişme ve ilerleme eserleri görse, dâima yeni yeni hediyelerle taltif etmeyi âdet edinmişti. Babasının, oğlunun yetişmesi husûsunda gösterdiği ihtimâm sayesinde, medrese tahsiline başlayarak, sırası ile; Nihâlî Ca'fer Çelebi, Bursa'da Kâsım Paşa Medresesi müderrisi Kara Dâvûd Efendi, Taşköprü-zâde Mustafa Efendi, Abdülvâsi' Efendi gibi âlimlerin yanında ilim tahsîl etti. Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'nin mülâzimi (yardımcısı) oldu.

927 (m. 1521) senesinde Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi İstanbul kadısı olduğu zaman, onu, o sırada ihdas edilen Bâb nâibliği (Kâdı yardımcılığı) hizmetine getirdi. Fenârî-zâde

Muhyiddîn Efendi, 929 (m. 1522) senesi başlarında Anadolu kadıaskeri olunca, Sürûrî Mustafa Efendi'yi yanından ayırmayıp, "tezkirecilik" hizmetiyle mükafatlandırmıştı. (Tezkireci: Kâtiplik ile meşgûl olan görevli kimse demektir.) Bir müddet sonra, bu makama âit gizli bilgileri, eski hocası Abdülvâsi' Efendi'ye ifşa etmekle itham olunduğundan, Fenârî-zâde ile aralarında bir soğukluk peyda oldu. Bu hizmetinden ayrılarak, Emîr Buhârî tekkesi şeyhi Mahmûd Efendi'ye talebe oldu. Daha sonra da hac farizasını yapmak üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Hac dönüşünde, Fenârî-zâde'den çok iltifât gördü. Bu sefer, onu müsteşar olarak yanına aldı. 930 (m. 1523) senesinde, Muhaşşî Sinân Efendi'nin yerine, Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 933 (m. 1526) senesinde Pîrî Paşa zaviyesinde şeyh olan Cemâl Efendi vefât etti. Bu vakfın sahibi hâlâ hayatta bulunduğundan, bu zaviye, vakfedenin arzusu üzerine medreseye tahvil edildi ve müderrisliği de Sürûrî Efendi'ye verildi.

944 (m. 1537) senesinde Vezir Kâsım Paşa, İstanbul Haliç'de bir medrese yaptırdı ve müderrisliğini, kayd-ı hayat şartı ve 50 akçe ile Sürûrî Efendi'ye verdi. On sene sonra, 954 (m. 1547) senesinde hocası Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'nin vefât etmesi, kendisini büyük üzüntülere boğduğundan, bu üzüntülere dayanamayıp, medresedeki görevinden istifâ ederek, Emîr Buhârî tekkesi şeyhi Mahmûd Efendi'nin dâmâdı olan Abdüllatîf Efendi'ye talebe oldu. O târihte Mora yarımadasında Sancakbeyi bulunan Kâsım Paşa, Sürûrî Efendi'nin bu istifâsından derin bir teessüre kapılmıştı. Kendisine bir rica mektûbu yazdı ve bu mektûbunda: "Biz, o medreseyi, sırf sizin şerefinize bina etmiştik. Eğer makbûl olmazsa, yıktırmayı bile düşünmekteyiz. Sizin makamınızda bir başkasını görmeye tahammül etmemize imkân yoktur" gibi şeyler söyledi. Sürûrî Efendi, Kâsım Paşa'nın ısrarı üzerine, haftanın muayyen vakitleri için ve ikindiden sonra "Mesnevî" okutmak şartıyle, tekrar eski vazîfesini kabûl etmek mecbûriyetinde kaldı. Bu sırada evini ve bütün mallarını satıp, kendi adına nisbetle "Sürûrî Mescidi" nâmı ile bir mescid yaptırdı ve tekrar hacca gitti.

955 (m. 1548) senesinde, Kanunî Sultan Süleymân'ın Van seferine çıkışı sırasında, Amasya vâlisi bulunan Şehzâde Sultan Mustafa'ya muallim (hoca) ta'yin edildi. Bu vazîfeyi kabûl ederek, Amasya'ya Şehzâde'nin yanına gitti. Sürûrî Efendi, etrâfına seçme ilim adamlarını toplayan, edebiyat ve ilme karşı büyük bir alâka gösteren Şehzâde için, muhtelif eserler kaleme aldı. Asırlarca elden ele dolaşan "Bahr-ül-me'ârif" adındaki eseri bunlardan biridir. Sürûrî Efendi, Şehzâde'nin sır dostu ve en yakın yardımcısı olmuştu. 960 (m. 1553) senesinde, Şehzâde Mustafanın ölümünden çok derin bir üzüntüye kapılan yaşlı ve büyük âlim Sürûrî Efendi, bu elim vak'a üzerine inzivâya çekildi. Dokuz sene, hemen hemen hiç ortaya çıkmadı. Şehzâde için tercümeye başlayıp, onun ölümü ile yarıda bıraktığı "Kitâb-ül-acâib vel-garâib" adındaki eseri, ona karşı sevgi ve bağlılığını ifâde eder. Bu vak'adan sonra, hiçbir resmî vazîfeyi kabûl etmedi. Elinin emeği ile kazanarak geçimini te'min etti. Tersanedeki görevlilerin ve buradaki gemi sahiplerinin yardımıyla, mescidinin giderlerini de karşılamaya çalıştı. Mesciddeki hizmetinden de bir an geri durmadı. Tedris ve te'lîf işleri ile meşgûl oldu. Hemşehrisi olan tarihçi Gelibolulu Âlî, bu devrede bir ara onun talebeliğini yapmıştır.

Arabça, Farsça ve Rumcayı çok iyi bilen Sürûrî Efendi; tefsîr, hadîs, fıkıh, mantık, tıb, edebiyat gibi çeşitli sahalarda meydana getirdiği 36 eseri ile, yaşadığı asrın âlimleri içinde çok büyük bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir. Eserlerinin bir kısmını Arabca ve Farsça olarak kaleme alan müellifîn te'lîfâtı, daha ziyâde şerh ve haşiye mahiyetindedir. Sürûrî Efendi, bir yandan talebe yetiştirirken, Arabca ve Farsçaya büyük vukûfiyyeti sebebiyle, şarkın ilmî ve edebî muhtelif klasik eserlerini, daha kolay anlaşılır bir hâle getirmeye ve onlardaki güçlükleri gidermeye çalışmıştır. Mesnevî, Gülistan, Bostan ve Hâfız'ın Dîvân'ı için yaptığı şerhler, edebî sahada en başta gelenlerdir. Mesnevî'nin 6 cildi üzerindeki büyük şerhi "Şârih-i Mesnevî" ünvanı ile meşhûr olmasını te'min etmiştir. Bunların yanında; Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Hidâye, Telvîh, Misbâh, Şerh-ı Mevâkıb gibi birçok kaynak eserler üzerine yaptığı şerh ve haşiyeler ise, ilmî sahadaki te'lîflerinin en mühimlerini teşkil eder. Ayrıca o, Fettâh-ı Nişâbûrî'nin "Şebistân-ı Hayâl"i ile, Hazreti Ali'ye izafe edilen "Mu'ammeyât", Molla Câmî ve Mîr Hüseyn'in "Mu'ammeyât"larına da ayrı ayrı şerhler tertîb etmiştir. Tıb ilmine dâir yazılmış "Mûciz" adındaki esere şerh yapmıştır. Ayrıca ba'zı eserleri Türkçeye tercüme etmiştir.

Sürûrî Efendi'nin te'lîf eserleri içinde "Bahr-ül-me'ârif', Arab ve bilhassa Fars şiirlerindeki örnekleri ile birlikte, tedvin eden bir rehber olması bakımından husûsî bir ehemmiyet arzeder.

Büyük bir rağbete mazhar olan bu kitap, Türk edebiyatında asırlar boyunca sahasında yegâne eser olarak değerini muhafaza etmiştir. Aruz ve kâfiye bilgisini, şiir san'atlarını ve edebiyat terimlerini ihtivâ eden değerli bir te'lîf olarak, dilimizde bu türde meydana getirilmiş eserlerin hem ilki, hem de en mükemmelidir. Sürûrî, bütün bu eserlerinden başka, Türkçe bir de "Dîvân" sahibidir. Kendi ifâdesine göre, çoğu gençlik çağının mahsûlü olan 500 gazeli vardır. Âşık Çelebi, Âlî ve Riyâzî, onun Dîvân'ını görmüşlerdir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 256

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 356

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 434

4) El-A'lâm cild-7, sh. 235

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 23

6) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 12

7) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2558

8) Amasya Târihi cild-3, sh. 306

9) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 426

10) Keşf-üz-zünûn sh. 189, 208, 497, 554, 729, 1651, 1709, 2039

SÜYÛTÎ

İslâm âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Osman bin Muhammed bin Hıdır bin Eyyûb bin Muhammed bin Hümâmüddîn Hudayri Esyûtî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, lakabı Celâleddîn'dir. 849 (m. 1445) senesi Receb ayının birinci Pazar gecesi, Mısır'da Esyût şehrinde doğdu. 911 (m. 1505) senesi Cemâzil-evvel ayı ortasında, Mısır'da vefât etti. Türbesi, Kâhire'de Bâb-ül-Karâfe dışındadır. Babasının kabri yanına defnedildi.

Aslen ailesi doğudan gelme olup, önce Bağdad'a, sonra da Mısır'da Esyût denilen yere yerleşti. Bu sebeple Süyûtî denildi. Annesinin Türk asıllı olduğu söylenir. Süyûtî (radıyallahü anh) en büyük dedesi Hümâmüddîn hakkında şöyle der: "En büyük dedem Hümâmüddîn, hakîkat ehlinden ve tasavvuf büyüklerinden idi. Diğer dedelerim ise, bulundukları yerin ileri gelen ve i'tibâr sahibi kimseleri idi. Onlardan ba'zısı, memleketin kadısı, ba'zısı muhtesib, birisi de tacir idi. Bu dedem, Esyût'da bir medrese yaptırdı. Ona vakıflarda bulundu." Babası Kemâleddîn Ebû Bekr, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi. Ayrıca ferâiz, usûl, mantık, nahiv, sarf, beyân, bedî' ve başka ilimlerde üstün derecedeydi. Babası ona Abdürrahmân ismini verdi. Sonra da Celâlüddîn lakabıyla çağırdı. Süyûtî şöyle der. "Babam hayatta iken, beni Muhammed Meczûb denen bir zâta götürdüler. Muhammed Meczûb, Meşhedî-nefisi civarında oturan evliyânın büyüklerinden idi. Bana hayır duâda bulundu." Babası, o altı yaşında iken vefât etti. Akraba ve yakınları tarafından himâye edildi. Yetim olarak büyüdü. Yaşı çok küçük olmasına rağmen, üstün kabiliyeti ve zekâsıyla dikkati çekti. Sekiz yaşına varmadan Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasının sâdık arkadaşlarından Kâdı İzzüddîn Ahmed bin İbrâhim Kinânî, ona Ebü'l-Fadl künyesini verdi. En önce bu künyeyi alan zât, Peygamberimizin (aleyhisselâm) amcası Abbâs (radıyallahü anh) idi. Süyûtî, bu künyesi sebebiyle çok iftihar ederdi. Süyûtî, üstün zekâsıyla, önce İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "Umde" adlı eserini, İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc-ül-fıkh", Beydâvî'nin "Minhâc-ül-usûl"ünü, İbn-i Mâlik'in "Elfiye" adlı eserini ezberledi. Sonra zamanının büyük âlimlerinden olan Şihâbüddîn Ali bin Ebî Bekr'den Ferâiz ilmini öğrendi. Şemsüddîn Muhammed bin Mûsâ Hanefî'den; Şifâ-i şerîf, Dirayetü Elfiyetü İbn-i Mâlik adındaki eserleri okudu. 866 (m. 1461)'da Arabî ilimleri okutabileceğine dâir icâzet aldı. İbn-i Hâcib'in Kâfiyesini, mantıktan Îsâgûcî mukaddimesini, Sibeveyh'in eseri olan kitabın bir kısmını, Müterassıt, Şâfiiye ve bunlara benzer birçok eserleri okudu. Genç yaşında tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyân, bedî', lügat ve başka ilimlerde mütehassıs oldu. Kendisi bu konuda şöyle dedi: "Tefsîr, fıkıh, hadîs, nahiv, me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinde derin âlimlerden oldum. Bu dereceme hocalarım yetişmemiştir. Yalnız üstadım Bülkînî'nin fıkıhdaki kudreti benden ziyâdedir."

Onyedi yaşında iken, ilk olarak "Ecrûmiyye" üzerine nazım ve nesir olarak iki şerh yazdığı gibi, arkasından "Şerhu Latîf-il-istiâze vel-Besmele", "Şerh-ül-havkale vel-haykale" ve iki eser daha yazdı. Hocası Alemüddîn Bülkînî'ye arz etti. Hocası da eserlerine takriz yazdı. Şeyhülislâm Bülkînî'nin yanında, onun vefâtına kadar kaldı. Onun yanında fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Onun vefâtından sonra, oğlundan fıkıh ilmini okumaya devam eti. Bülkînî'nin oğlundan, Bülkînî'nin yazdığı Tedrîb'in başından, vekâlet bahsine kadar okudu. Yine ondan Hâviy-i Sagîr'in evvelinden, Aded mevzûuna kadar, Minhâc'ın evvelinden zekât, Tenbîh adlı eserin evvelinden zekât bahsine yakın yerlere kadar Ravda kitabından bir miktar, Tekmiletü şerh-ıl-Minhâc'dan bir miktar, İhyâ-ül-mevât'dan Vesâyâ bahsine kadar okudu.

Şeyhülislâm Bülkînî'nin oğlu, 876 (m. 1471) senesinde, ona fetvâ ve ders okutması husûsunda icâzet verdi.

Şeyhülislâm Bülkînî'nin oğlu vefât edince, Süyûtî, Şeyhülislâm Şerefüddîn Münâvî'nin yanında ilim ile meşgûl olmaya başladı. Onun yanında Minhâc kitabından ders okudu. Behce şerhi, onun haşiyesi ve Beydâvî tefsîrinden verdiği ba'zı dersleri dinledi.

Hadîs-i şerîf ve Arabî ilimler için Allâme Takıyyüddîn Şiblî el-Hanefî'nin yanında dört sene kaldı. Şerhu Elfiyetü İbn-i Mâlik ve Cem'ul-Cevâmi' ismindeki eserlerine takriz yazdı. Sözle ve yazı ile Süyûtî'nin ilimdeki yüksekliğini anlattı.

Allâme Muhyiddîn Kâfiyecî'nin yanında ilim öğrenmek için ondört sene kaldı. Ondan; tefsîr, usûl, Arabca, me'anî ve daha başka ilimleri öğrendi. Muhyiddîn Kâfiyecî ona icâzet verdi. Süyûtî, Seyfüddîn el-Hanefî'nin yanına giderek; tefsîr, Tevdîh haşiyesi Telhîs-ül-miftâh ve Adûd ismindeki eserleri okudu. Süyûtî, hacca gittiğinde, Zemzem suyunu içerken, birçok husûslar için, bu arada fıkıh ilminde Şeyh Sirâcüddîn Bülkînî'nin, hadîs ilminde hafız İbn-i Hacer'in mertebesine çıkmak için de niyet ettiğini söylemektedir. Süyûtî'nin icâzet aldığı diğer ba'zı hocaları şunlardır: Alemüddîn Sâlih-ül-Bülkînî. Şemsüddîn Hanefî, Tarsus kadısı Alâüddîn, Şeyh-ül-İslâm Şerefüddîn Ebî Zekeriyyâ, Yahyâ bin Muhammed Münâvî, Seyfeddîn Muhammed bin Muhammed Hanefî, Allâme Muhyiddîn Muhammed bin Süleymân Bergamî, Kâdı İzzüddîn Kinânî, Mecdüddîn İsmâil bin Sibâ', Muhammed bin İbrâhim Şirvânî, Şeyh Takıyyüddîn bin Ebî Bekr Şâdî Haskefi, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed Yâfi, Takıyyüddîn Ahmed bin Kemâl Şümnî'dir. Hicaz, Haleb âlimlerinden ilim öğrenip, icâzet aldı.

Süyûtî. "Kitâb-üt-tehaddüs bi-ni'metillâh" adlı eserinin bir bölümünde, icâzet (diploma) aldığı hocaları hakkında şöyle der: "Ders halkasında hazır bulunduğum ve kendilerinden icâzet aldığım âlimler ile şu'arânın isimlerini bir yere topladığımda, bunların altıyüz kişiye ulaştığını anladım."

Az zamanda şöhreti her yere yayılan Süyûtî'nin, derslerini sâdece talebeleri değil, müderrisler bile ta'kib ederdi. Tûlûn Câmii'nde fetvâ verirdi. Hadîs ve fetvâda tam uzman oldu. Süyûtî, çok kuvvetli bir Hâfızaya sahipti. Bir kitap ne kadar büyük olursa olsun, birkaç gün bakınca, içinden hangi mes'ele sorulsa, derhâl kaçıncı sahifenin kaçına satırında olduğunu haber verirdi. İkiyüzbin hadîs-i şerîfi ezberledi. Gençliğinde Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan ve Sudan'a gitti. Mekke'de kaldı. Ayrıca Mısır'ın Dimyat, Feyyüm, İskenderiyye gibi yerlerinde bulundu.

Süyûtî, 877 (m. 1472) senesinde Şeyhûniyye Hânekâhı'nda (dergâhında) hadîs dersi verdi. 891 (m. 1486) senesinde Baybarsiyye Dergâhı şeyhliğine getirildi. Bu dönemde birçok eser yazdı. Uzunca bir süre kaldığı bu vazîfeden, 901 (m. 1495) senesinde ayrıldı. Son zamanlarını, Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan er-Ravza'daki evinde eser yazmakla geçirdi. Sultan Gavri'nin teklif ettiği yeni vazîfeleri kabûl etmediği gibi, yine onun gönderdiği bin dinarı reddetti ve hediye ettiği köleyi de azâd etti. İlminin yanında, ahlâkı ve tevâzu'u ile herkesin sevgisini kazandı. Zâhirî ilimlerde yükseldiği gibi, tasavvufda da yüksek derecelere kavuştu. Eserlerine yazmış olduğu hadîs-i şerîflerin hepsini, Peygamberimize (aleyhisselâm) ma'nâ âleminde arzetmiş, Peygamberimizin (aleyhisselâm) tasdikini aldıktan sonra eserlerine yazmıştır. Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) uyanıkken yetmişbeş defa gördüğünü ve hadîs-i şerîfleri Peygamber efendimize (aleyhisselâm) sorduğunu, İmâm-ı Şa'rânî "Mîzân-ül-kübrâ" adlı eserinde şöyle bildirdi: "Kitap ve sünnetten anladıklarını kitaplarına geçirmeden ve onlarla ibâdet etmeden, herşeyi Resûlullahdan (aleyhisselâm) sorardı ve; "Yâ Resûlallah, biz bu âyetten böyle anladık, filân kimsenin bildirdiği şu hadîs-i şerîfinizden şöyle anladık. Siz bunu beğeniyor musunuz, beğenmiyor musunuz?" derlerdi. O'nun sözü ve işâreti ile amel ederdi."

Süyûtî; İmâm, hafız (hadîs âlimi) ve şeyhülislâm idi. Kerâmetleri de görüldü. Ona hizmet eden Muhammed bin Habbâk anlatır: "Birgün kaylûle zamanında (öğleden az önce) hocam bana; "Bugün ikindi namazını Mekke-i mükerremede kılmak isteriz. Ama bunu ben ölünceye kadar kimseye söylemiyeceksin" buyurdu. Ben de; "Peki Efendim" dedim. Mısır'da bulunuyorduk. Elimi tuttu ve "Gözlerini yum" buyurdu. Yumdum. Tahminen yirmiyedi adım kadar yürüdük. "Gözlerini aç" buyurdu. Açtım. Bir de ne göreyim? Mekke'de, Muallâ kapısının yanında idik. Mü'minlerin annesi hazret-i Hadîce, Fudayl bin Iyâd, Süfyân bin Uyeyne ve başkalarının kabirlerini ziyâret edip, Mescid-i Harâm'a girdik. Kâ'be-i muazzamayı tavaf etti. Zemzem suyu içtik ve ikindi namazına kadar bekledik, İkindi namazını kıldık. Tekrar tavaf ettik. Zemzem suyu içtik ve sonra bana; "Kısa zamanda buraya gelmemizden ziyâde, buradaki mücavirlerden birinin Mısır'dan olup bizi tanımaması şaşılacak bir hâldir, istersen benimle gel, istersen hac zamanına kadar burada kal" dedi. Sizinle gelmek istiyorum dedim. Muallâ kapısına kadar yürüdük ve bana; "Gözlerini yum" buyurdu. Yumdum. Yedi adım kadar hızlı yürüdük. Sonra; "Gözlerini aç" dedi. Açtım. Mısır'da, hareket ettiğimiz yerde idik. Ömer Fârıd'ı ziyâret etti. Sonra Süyûtî, merkebine bindi. Tûlûn Câmii yanındaki evine gittik."

Talebelerinden birisi, rü'yâda Resûlullah'ı (aleyhisselâm) gördü. Huzûrunda Süyûtî vardı ve O'na ba'zı hadîsleri soruyordu. Resûlullah (aleyhisselâm) ise ona: "Söyle ey Şeyh-üs-sünne" buyuruyordu. Kendisi de aynı rü'yâyı gördü ve Resûlullah (aleyhisselâm) ona; "Söyle ey Şeyh-ül-hadîs" buyurdu.

Talebesi Şeyh Abdülkâdir Şâzilî, Süyûtî'yi anlattığı kitabında der ki: "Birgün hocam buyurdu ki: "Uyanık hâlde Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. Bana; "Ey Şeyh-ül-hadîs" diye hitâb eyledi. "Yâ Resûlallah, ben Cennet ehlinden miyim?" diye arz ettim. "Evet" buyurdu. "Hiç azâb görmeden mi?" dedim. "Senin için öyledir" buyurdu.

Abdülkâdir der ki, kendisine; "Resûlullahı (aleyhisselâm) uyanık olarak kaç defa gördünüz?" dedim. "Yetmişbeş defa gördüm" buyurdu.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî bildirdi: "Talebelerinden Abdülkâdir-i Şâzilî'nin yanında, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin el yazısı ile yazılmış bir kâğıt gördüm. Kendisinden Sultan Kayıtbay katında birşey istiyen bir şahsa yazılmıştı. Şöyle diyordu: "Ey Kardeşim, bil ki, şu âna kadar, Resûlullah (aleyhisselâm) ile uyanık ve karşı karşıya olarak yetmişbeş defa bir arada bulundum. Devlet reîslerinin yanına gitmekle Resûlullahı (aleyhisselâm) görmiyeceğimden korkmasaydım, kaleye gider, Sultân'ın katında elbette sana yardımcı olurdum. Ben, Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîslerine hizmet edici biriyim. Muhaddislerin bildirdikleri hadîsleri O'na arzederim. O'na muhtâcım. Şüphesiz bunun faydası, sana faydalı olmaktan daha çoktur. Kardeşim!"

Süyûtî, kimseden ihsân ve hediye taleb ve kabûl etmedi. Geçim sıkıntısı çektiği günlerde bile, hayli zengin olduğu belirtilen kütüphânesindeki kitaplarından ba'zılarını satmayı tercih edip, hiç hediye kabûl etmedi. Vefâtından sonra terekesini kaydetmek üzere Sultan Gavri'den izin istenildiğinde şu cevap alındı: "Süyûtî hayatta iken bizden birşey aldı mı ki, biz de onun terekesine el koyalım?" Altmışbir sene on ay onsekiz gün ömür süren Süyûtî, içlerinde ba'zısı cildler hâlinde olmak üzere, altıyüze yakın eser yazdı. Hayat ve ilmin bütün tezahürleri üzerinde kalem oynatmadığı mevzû hemen hemen kalmadı. Ondört ilim şû'besi üzerine eserler yazdı. Daha yirmiiki yaşında iken, Celâlüddîn Muhammed bin Ahmed Mısrî'nin İsrâ sûresine kadar yaptığı ve 864 (m. 1459) senesinde vefât edince yarıda bıraktığı tefsîri tamamladı. Bunun için, bu esere iki Celâl ma'nâsında (Celâleyn Tefsîri) denildi. Almanca (Maier Lexicon) kitabında; "Yorulmadan, yılmadan yazan Süyûtî'nin üçyüzden fazla eseri vardır" diyor ve birkaçını bildiriyor. Tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, ahlâk ve tıb kitapları çok kıymetlidir. Kitapları okumakla bitmez. Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Tefsîr ve Kur'ân-ı kerîme dâir eserlerinden ba'zıları: 1-Ed-Dürr-ül-mensûr fit-tefsîril-me'sûr (oniki cild), 2- Et-Tefsîr-ül-müsned (Tercümân-ül-Kur'ân beş cild), 3- El-İtkân fî ulûm-il-Kur'ân, 4- El-İklîl fî istinbât-it-tenzîl, 5- Lübâb-ün-nükûl fî esbâb-in-nüzûl, 6- En-Nâsih vel-mensûh fil-Kur'ân, 7-Müfhemât-ül-akrân fî mübhemât-il-Kur'ân, 8- Esrâr-üt-tenzîl, 9- Tekmilet-üt-tefsîr-iş-Şeyh Celâlüddîn Mahallî, 10- Tenâsük-üd-dürer fî tenâsüb-is-Süver, 11- Haşiye alâ tefsîr-il-Beydâvî Nevâhıd-ül-ebkâr ve şevârıd-ül-efkâr (dört cild), 12- Et-Tahbîr fî ilm-it-tefsîr, 13- Mu'terik-ül-akrân fî müşterik-ül-Kur'ân, 14-El-Mühezzeb fî mâ vakaa fil-Kur'ân min-el-mu'reb, 15-Hamâyil-üz-züher fî fedâil-is-süver, 16- Mîzân-ül-mu'addile fî şe'n-il-Besmele, 17-Şerh-ül-istiâze, 18- Feth-ül-Celîl lil-Abdi

zelîl, 19- El-Meân-id-dakika fî idrâk-il-Hakîka, 20- El-Yed-ül-Büstâ fî ta'yin-is-Salât-il-vüstâ, 21- Def-ut-teâssüf an ihveti Yûsuf, 22- İtmâm-ün-ni'me, 23- El-Celîl-ül-vesîk fî nusret-is-Sıddîk, 24- El-Fevâyid-ül-Bârize vel-Kâfiye, 25- El-Muharrer, 26-Meydân-ül-fürsân fî Şevâhid-ül-Kur'ân, 27- Mecâz-ül-Fürsân ilâ mecâz-il-Kur'ân, 28- Şerh-uş-Şâtıbiyye, 29- Ed-Dürr-ün-nesîr fî kırâati İbn-i Kesîr, 30- Müntekâ min tefsîr, 31- Mün-tekâ min tefsîri Abdürrezzâk, 32- Müntekâ min tefsîri Ebî Hâtem, 33-El-Kavl-ül-fasîh fî ta'yîn-iz-zebîh, 34-El-Kelâm alâ evveli sûret-il-Feth.

Hadîs ilmine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Et-Terşîh alâ Câmi'is-sahîh, 2-Ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim bin Haccâc, 3- Kuvvet-ül-Muktezî alâ câmi' it-Tirmizî, 4-Mirkât-üs-Sü'ûd ilâ Sünen-i Ebî Dâvûd, 5- Misbâh-üz-zücâce alâ Sünen-i İbn-i Mâce, 6- Zehr-ur-Ribâ alel-müctebâ, 7- Esâf-ül-Mibtâ' bi ricâl-il-Muvatta', 8- Tenvîr-ül-Havâlik alâ Muvatta' Mâlik, 9- Eş-Şâfiî alâ müsned-iş-Şâfî, 10- Zehr-ül-Hamâyil aleş-Şemâyil, 11- Et-Ta'lîkât-ül-münîfe alâ Müsned-i Ebî Hanîfe, 12- Münteh-il-a'mâl, 13- El-Mu'cizât vel-Hasâyis, 14- Şerh-us-Sudûr bi şerhi hâl-il-mevtâ vel-Kubûr, 15-El-Fevz-ül-azîm, 16-Büsrâl Keyîyb, 17- El-Büdûr-üs-Sâfira an umûr-il-âhire, 18- Dürer-ül-Bihâr fil-ehâdîs-il-Kısâr, 19- Câmi'us-Sagîr min Hadîs-il-Beşîr, 20- Ziyâdet-ül-Câmi' us-Sagîr, 21- Cem'ul-cevâmi' fil ehâdîs, 22- Bedî'us-Sun', 23- Lemm-ül-etrâf ve damm-ül-etrâf, 24- El-Mirkât-ül-aliyye, 25- Erriyâd-ül-enîka, 26- Nehcet-üs-seriyye fil-esmâ-in-Nebeviyye.

Hadîs ıstılâhına dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Tedrib-ür-râvî fî şerhi takrib-in-Nevevî, 2- Şerhu Elfiyet-il-Irâkî, 3- Nazm-üd-dürer fî ilm-il-eser, 4-Et-Tezhîb fiz-Zevâyid, 5-Lübb-ül-lübâb fî tahrîr-il-evsâb, 6- El-medrec ilel-medrec, 7- Tezkire, 8- Keşf-üt-telbîs, 9-Hüsn-üt-tahlîs, 10- Cüz' fî esmâ-il-müdellisîn, 11- Ayn-ül-Isâbe fî ma'rifet-is-Sehâbe, 12- Dürr-üs-Sehâbe, 13- Muhtasaru Nihâye, 14- Et-Tezyîl vet-teznîb, 15- Zevâyid-ül-lisân, 16-Şedd-ür-Rihâl fî dabt-ir-ricâl, 17- Et-Tenkîh.

Fıkıh ilmine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Şerh-ut-Tenbîh, 2- Muhtasar-üt-Tenbîh (El-Vâfi), 3- Dekâik-ül-esbâh ven- nezâir, 4- El-Ezhâr-ül-Fıdda fî havâşî Ravda, 5- Muhtasar-ur-Ravda 6- El-yenbû', 7- Nazm-ür-Ravda, 8- Def-ül-hasâsa, 9- Muhtasar-ül-hâdim, 10-El-Azb-ül-silsil, 11- Şevârid-ül-fevâyid, 12- El-İbtihâc fî nazm-il-Minhâc, 13-Muhtasar-ül-Ahkâm-üs-Sultâniyye, 14- El-Levâmî' vel-bevârik, 15- El-Fetâvâ, 16- Tuhfet-ün-nâsik, 17- El-Kazâzetü fî mahalli tahkîk-il-istiâze, 18- El-Fevâyid-ül-mümtâze fî salât-il-cenâze, 19- İzâlet-ül-vehn an mes'elet-ir-rehn, 20- Bezl-ül-himme fî talebi berâet-iz-zimme, 21- Keşf-üs-Sabâbe fî mes'elet-il-istinâbe, 22- El-Mebâhis-üz-zekiyye, 23- Ez-Zehr-ül-bâsim, 24-Husn-üt-tasrîf, 25- Seyf-ün-nazzâr, 26-Şerh-ur-râciyye.

Usûl-i fıkh, kelâm ve tasavvufa dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Kevkeb-üs-sâtı', 2- Şerh-ül-Kevkeb-il-Vikâd, 3- Teşbîd-ül-erkân, 4-Te'yîd-ül-hakîka, 5- Tenzîh-ül-i'tikâd anil-hulûli vel-ittihâd, 6- El-Levâmî'ul-müşrika, 7- El-Münceli fî tetavvur-il-velî, 8- Tenvîr-ül-Haleb fî imkâni rü'yet-in-Nebiyyi vel-melek, 9- Cehd-ül-Kariha, 10- Nasîhatü ehl-il-Îmân fir-reddi alâ mantık-il-Yunân Libni-Teymiyye, 11- El-Berk-ül-vâmid, 12-Reful-esâ alen-Nisâ, 13- El-Lafz-ül-Cevherî, 14- Tuhfet-ül-Lülesâ, 15-En-Nüket-ül-Levâmî'.

Lügat, nahiv ve sarfa dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Müzhîr fî ulûm-il-lüga, 2- Gâyet-ül-ihsân fî hall-il-insân, 3- El-ifsâh fî esmâ-in-nikâh, 4- Dav-ül-misbâh, 5- El-Elmâ' fıl-ittibâ', 6- El-ifsâh fî zevâyid-il-Kâmûs, 7-Cem'ul-Cevâmi' fin-Nahv, 8- Şerhu Elfiye İbn-i Mâlik, 9- El-Feride, 10- El-Metâli'us-saîde, 11- El-Eşbâh ven-Nezâir, 12- El-Feth-ül-karîb, 13- Şerhu Şevâhid mugn-il-lebîb, 14- El-İktirâh fî usûl-in-Nahv, 15- Et-Tevşîh, 16- Et-Tâc fî i'râb, 17- Dürr-üt-Tâc, 18- Şerhu Kasîdet-il-Kâfiye fit-Tasrîf, 19- Ta'rîf-ül-a'cem bi hurûf-il-mu'cem, 20- Eş-Şumat-ül-mudıyye, 21- Katr-ün-nedâ fî vürûd-il-hemzeti, 22- El-Kavl-ül-mücmel, 23- El-Ahbâr-ül-merviyye, 24-Tuhfet-ün-nücebâ, 25- Es-Sübût fî dabt-il-kunût.

Me'ânî, beyân, bedî' ilimlerine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Elfiye ukûd-ül-cemân fil-me'ânî vel-beyân, 2- Hall-ül-ukûd, 3- En-Nüketü alâ telhîs-il-miftâh, 4- El-Bedî'iyye, 5- El-Cem'u vet-tefrik, 6- Et-Tahsîs fî Şevâhid-it-Telhîs.

Edebiyata dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Visâh fî fevâyid-in-nikâh, 2- El-Yevâkit, 3- Şâyık-ül-etrenc, 4- Ref u Şâh-il-Habeşân, 5- Ezhâr-ül-urûş fî ahbâr-il-cüyûş, 6- El-Muhâdarât, 7-Dürer-ül-kilem, 8- El-makâmât-ül-mecmûa.

Târihe dâir eserlerinden ba'zıları: 1-Tabakât-ül-Huffâz, 2- Tabakât-ül-lügaviyyîn ven-Nühât, 3- El-Vecîz, 4-Tabakât-ül-müfessirîn, 5- Hüsn-ül-muhâdara, 6- Deful-bâs an benil Abbâs, 7- Eş-Şemârîh fî ilm-it-Tevârîh, 8- Mu'cem, 9- Nazm-ül-itkân fî a'bân-il-a'yân, 10- Tercümet-ün-Nevevî, 11- Et-Tehâddüs bi ni'metillâh, 12-El-Mültekit min-ed-Dürr-ül-kâmine,

13-El-Mültekit, 14- Cüz’ fî Câmii Amr (radıyallahü anh), 15-Cüz’ fî Câmii bin Tûlûn, 16-Cüz’ fil-medreset-is-Sâlihiyye, 17-Cüz’ fil-Hânekâh-il-Baybarsiyye, 18- Cüz’ fîl-Hânekâh-ış-Şeyhûniyye, 19- Cüz’ Ahbâr Esyût, 20- El-meknûn fî tercümeli Zinnûn, 21- Tuhfet-ül-kirâm fî ahbâr-il-Ehrâm, 22-Tebyîd-üs-sahife bi menâkıb-il-İmâmı. Ebî Hanîfe, 23-Tezyîn-ül-memâlik bi Menâkıb-i İmâm-ı Mâlik.

Hasâis-ül-kübrâ adlı eserinden ba’zı bölümler:

“İbn-i Asâkir, Ka’b-ül-Ahbar’dan şöyle nakletti: Âdem aleyhisselâm, oğlu Şist aleyhisselâma; “Ey oğlum! Benden sonra halîfemsin. Allahü teâlâyı ne zaman zikredersen, anarsan, O’nunla beraber Muhammed aleyhisselâmın ismini de söyle. Çünkü O’nun ismini, ben rûh ve beden arasında iken Arş’ın altında gördüm. Sonra semâları dolaştım. Semânın her tarafında O’nun isminin yazılı olduğunu gördüm. Rabbim beni Cennette bulundurdu. Cennette gördüğüm her saray ve her odada Muhammed aleyhisselârnın isminin yazılı olduğunu gördüm. Yine O’nun isminin, hûrîlerin boyunlarında, Cennet kalelerinde, Tûbâ ağacının yapraklarında, Sidret-ül-müntehâ yapraklarında, meleklerin gözleri arasında, yazılı olarak gördüm. Onun için Muhammed aleyhisselâmın ismini çok an. Çünkü melekler O’ndan her an bahsederler” dedi.

İbn-i Asâkir’in Hazreti Ali’den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mi’râc gecesi Arş’da “La ilahe illallah Muhammedürresûlullah, Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osmân-ı Zinnûreyn” yazılı olarak gördüm.”

İbn-i Asâkir’in Enes bin Mâlik’den (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte de Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mi’râc gecesi Arş’ın altında “La ilahe illallah Muhammedürresûlullah. O’nu Ali ile te’yid ettim” yazılı idi.”

İrbâd bin Sâriye’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ben, babam İbrâhim’in duâsı, Îsâ aleyhisselâmın müjdelediği peygamberim.”

İbn-i Sa’d, İbn-i Abbâs’dan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: İbrâhim aleyhisselâm, Hacer vâlidemizi götürmekle me’mur olunca, onu Burak’a bindirdi. Ne zaman bir ovaya veya güzel bir yere varsa, Cebrâil aleyhisselâma; “Ey Cebrâil, buraya konayım mı?” diye sordu. Cebrâil (aleyhisselâm); “Hayır, Mekke-i mükerremeye varıncaya kadar durmıyacaksın. Mekke-i mükerremeye varınca, Cebrâil aleyhisselâm; “Buraya kon, ey İbrâhim!” dedi. İbrâhim aleyhisselâm; “Zirâat olmıyan bu yere mi?” diye sordu. Cebrâil aleyhisselâm; “Evet buraya konacaksın. Burada, senin zürriyetinden ümmî bir peygamber çıkar” dedi.

İbn-i Asâkir, Fültân bin Âsım’ın şöyle anlattığını nakletti: “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ile beraber idik. Bu sırada Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yanına birisi geldi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona: “Sen Tevrat okur musun?” buyurdu. O şahıs; “Evet” dedi. “İncîl okur musun?” buyurdu. O şahıs yine, “Evet” dedi. Sonra Resûlullah (aleyhisselâm) ona; “Allah aşkına, Tevrat ve İncîl’de beni görüyor musun?” (Okuyor musun?)” buyurdu. O şahıs; “Senin sıfatını, hey’etini, memleketinden çıkarılışının aynısını orada okuyoruz. Fakat biz, Tevrat ve İncîl’de bildirilen Peygamberin bizden çıkacağını ümid ediyorduk. Sen Peygamber olarak çıkınca, senin Tevrat ve İncîl’de bildirilen Peygamber olmandan korktuk. Fakat neticede, o müjdelenen Peygamberin sen olduğunu gördük” dedi.

Ebû Nuaym, Hilvet-ül-evliyâ kitabında, Enes bin Mâlik’den (radıyallahü anh) şöyle nakletti: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahy etti: “Kim Ahmed’i inkâr ettiği hâlde bana kavuşursa, onu Cehenneme atarım.” Mûsâ aleyhisselâm; “Yâ Rabbî, Ahmed kimdir?” diye sordu. Allahü teâlâ; “O’ndan daha üstün birisini yaratmadım. Gökleri ve yeri yaratmadan önce, Arş’a O’nun ismini, ismimle beraber yazdım. O ve ümmeti girmedikçe, bütün mahlûkâtıma Cenneti haram kıldım” buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm; “O’nun ümmeti kimdir?” diye sorunca, Allahü teâlâ; “Onlar her hâllerinde Allahü teâlâya çok hamd ederler. Etrâflarını temizlerler. Gündüz oruç tutarlar, geceleyin ibâdetle meşgûl olurlar. Onlardan az birşeyi de kabûl ederim. Kelime-i şehâdeti söylemeleri ile onları Cennete koyarım” buyurdu. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm; “(Yâ Rabbî!) Beni o ümmetin peygamberi kıl” dedi. O zaman Allahü teâlâ; “Peygamberleri onlardandır” buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm; “O zaman beni O peygamberin ümmetinden kıl” dedi. Allahü teâlâ; “Sen önce, O sonra getirildi. Fakat âhırette sizi bir araya getireceğim” buyurdu.

İbn-i Asâkir şöyle bildirdi: “Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) Kâ’b-ül-Ahbâr’a (radıyallahü anh); “Bana dünyâya teşrîflerinden önce Resûlullah’ın (aleyhisselâm) faziletlerinden bahset” buyurdu. Ka’b-ül-Ahbâr (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Okuduğuma göre, İbrâhim aleyhisselâm, üzerinde dört satır yazılı bir taş buldu. Birinci satırda: “Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur, öylese bana ibâdet ediniz.” ikinci satırda; “Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Muhammed (aleyhisselâm) benim resûlümdür. Ona îmân edip tâbi olana ne mutlu.” Üçüncü satırda; “Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Benim yoluma sarılan kurtulur.” Dördüncü satırda ise; “Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Harem benimdir. Kâ’be beytimdir. Benim beytime (evime) giren azâbımdan kurtulur” yazılı idi.”

Ebû Nuâym’ın İbn-i Abbâs’dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ beni temiz sulblerden, temiz rahimlere nakletti. Ben iki kabilenin en hayırlısında bulundum.”

Ebü’l-Fadl İbni Hacer, Buhârî şerhinde şöyle yazmaktadır “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ilk doğduğunda konuştu. İbn-i Seb’, Hasâis adlı eserinde şöyle demektedir. “Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) beşiğini melekler sallardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) ilk konuşması “Allahü ekber kebîran velhamdülillahi kesîran” oldu.

Câbir bin Semrete buyurdu ki: “Resûlullahın (aleyhisselâm) iki omuzu arasında güvercin yumurtası büyüklüğünde peygamberlik mührünü gördüm.”

Hazreti Âişe buyurdu ki: “Resûlullah (aleyhisselâm), aydınlıkta gördüğü gibi, karanlıkta da görüyordu.”

“Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Vallahi, bana sizin rükû’nuz da, secdeniz de gizli değildir. Şüphesiz ben, arkamdan da sizi görürüm.”

Enes bin Mâlik’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ey insanlar! Ben sizin İmâmınızım. Benden önce rükû’ ve secdeye gitmeyiniz. Çünkü ben sizi, önden de, arkadan da görürüm.”

Vâilî bin Hacer anlattı: “Resûlullah (aleyhisselâm) bir kova su getirdi ve o kovadan su içti. Sonra mübârek ağzından kuyuya döktü. Bunun üzerine, kuyunun suyu misk gibi kokmaya başladı.”

Amr bin Şuayb’ın dedesi şöyle anlattı: Birgün Resûl-i ekreme (aleyhisselâm); “Ey Allahın Resûlü! Müsâade buyurur musun, senden duyduklarımı yazayım?” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Evet (yaz)” buyurdu. Sonra; “Rızâ ve gazâb hâlinizde de olsa yine yazayım mı?” dedim. “Evet (Yaz). Çünkü, rızâ hâlinde de olsa, gazâb hâlinde de olsa, sadece hak olanı söylerim” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 128

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 51

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-4, sh. 65

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 534, 544

5) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 62

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 65

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 5, 10, 16, 85, 119, 251, cild-2, sh. 1009, 1107, 1253

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 191, 220, 278, 579 cild-2, sh. 47, 465, 624, 627

9) Mingana: Catalagus of arabic manuscripte sh. 298, 400

10) Les Manuscrits arebes de l’Escurial cild-3, sh. 127, 309

11) De Slane: Catalagus des manuscrits arabes cild-1, sh. 148

12) Ahwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-1, sh. 158, cild-2, sh. 461

13) Brockelmann Gal-2, sh. 143, 158

14) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1070

15) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 24

16) Eshâb-ı Kirâm sh. 392

17) İslâm Ahlâkı sh. 123

18) Kıyâmet ve Âhıret sh. 23

19) Fâideli Bilgiler sh. 312, 416

20) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî sh. 540

21) Meşâhir-ül-İslâm, Süleymâniye Kütüphânesi Hâmid Vehbi kısmı. No: 1423

22) Hasâis-ül-kübrâ

23) Nüzûl-i Îsâ bin Meryem Âhır-ez-zemân

TÂC BEY-ZÂDE SA’DÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sa’dî bin Tâc Bey er-Rûmî el-Hanefî’dir. Tâc-zâde ismiyle tanınmıştır. Babası Tâc Ahmed Halvetiye tarikatı şeyhlerinden evliyâ bir zât idi. Doğum târihi bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Zamanın âlimlerinden olan ve Şir’at-ül-İslâmı şerheden Seyyid Ali-zâde’den, Muhyiddîn Çelebi Efendi’den ilim öğrendi.

İlimde yetiştikten sonra, Dimetoka, İstanbul’da İbrâhim Paşa ve Şihâbüddîn Paşa medreselerinde müderrislik yaptı. Bu sırada Sultan Süleymân Hân Gâzî’nin oğlu Şehzâde Mehmed’e de hocalık yaptı. Bir müddet sonra bu şehzâdenin vefât etmesi üzerine, Semâniyye medreselerinden birinde müderrisliğe başladı. Bundan sonra Amasya’da ders ve fetvâ verdi. Bir müddet de bu vazîfede bulunduktan sonra, Bursa’da Muradiye Medresesi’ne ta’yin edildi. Bu medresede müderris iken vefât etti.

Tasavvufta da yetişmiş olup, üstün ahlâk sahibi, zâhid, sâlih ve faziletli bir âlim idi.

Eserleri: 1- Seyyid Şerîf Cürcânî’nin “Şerhu Miftâh” adlı eserine haşiye, 2- Sadr-üş-şeri’a’nın “Şerhu Vikâye”sine haşiye, 3- Nesefiyye adlı akâid manzûmesi, 4- Müennesât-ı Semâiye, 5- Hayr-ül-ahkâm.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 217

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 503

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 263

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1765, 2025

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 387

TÂCÎ-ZÂDE CA’FER ÇELEBİ

Osmanlı âlim ve devlet adamlarından. İsmi, Ca’fer Çelebi’dir. Tâcî-zâde diye şöhret bulmuştur. Babası Tâcî Bey, Sultan İkinci Bâyezîd’in şehzâdeliği sırasında Amasya’da vâli iken hocası idi. İkinci Bâyezîd Hân Pâdişâh olunca, defterdar oldu. Ca’fer Çelebi’nin doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 921 (m. 1515) senesinde, bir iftiraya kurban olarak idâm edilmek sûretiyle İstanbul’da vefât etti. İstanbul’da yaptırdığı mescidin bahçesine defnedildi. Amasya’da doğan Ca’fer Çelebi, babasının yanında yetişti. Zamanının âlimlerinden; Molla Hacı Hasen-zâde, Molla Kestelli, Hatîb-zâde ve Hocazâde gibi zâtlardan ilim tahsîl edip, istifâde etti. Şeyh Hamdullah Agâh’tan güzel yazı yazmayı öğrendi. Yüksek ilmî derecelere ulaşıp, meşhûr oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân’ın dikkatini çekti. İstanbul’da Mahmûd Paşa Medresesi müderrisliğine ta’yin olundu. Orada ilim öğretip, birçok âlim ve faziletli zâtın yetişmesine sebep oldu. Daha sonra Pâdişâh onu nişancı olarak ta’yin ve taltif etti. Nakledildiğine göre, Pâdişâh, ilim, irfan sahibi ve inşâsı (yazı ve ifâdesi) düzgün olan bir kimsenin nişancılık makamına getirilmesini devlet erkânına emr etti. Onlar da ittifâkla Ca’fer Çelebi’yi seçtiler. Bundan sonra Ca’fer Çelebi, ilim, irfan ve keskin zekâsıyla, Sultan İkinci Bâyezîd’in teveccühünü kazanıp, iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok mal ve servet sahibi oldu. Bu sırada kendisine paşalık ünvanı da verildi. Teşrîfatta sağ tarafta ve defterdardan önce oturmasına, seferde vezirler gibi otağ kurmasına müsâade

edildi. Ca'fer Çelebi, İkinci Bâyezîd'in saltanatının sonlarına kadar bu vazîfede kaldı. Ancak İkinci Bâyezîd Hân'ın son zamanlarında, Yavuz Sultan Selîm ve Şehzâde Ahmed'den hangisinin pâdişâh olacağı konusunda, ba'zı devlet erkânı ile birlikte Şehzâde Ahmed'in pâdişâh olmasına taraftar idi. Bu sırada "Yavuz Sultan Selîm'i isteriz" diyen Yeniçeriler, isyan ettiler. Bir gece, diğer devlet erkânı arasında Tâcî-zâde'nin de evine hücum ederek mallarını yağma ettiler. Ertesi gün, bir kısım devlet erkânı ile birlikte, Tâcî-zâde'nin de vazîfeden alınmasını istediler. Bunun üzerine, 918 (m. 1512) senesinde yüz akçe yevmiye ile emekliye sevk edildi. Ca'fer Çelebi bu parayı kabûl etmek istemedi. Yeni pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân'ın âlimlere karşı saygı ve muhabbeti çoktu. Yüz akçe yevmiye üzerine, İstanbul civarındaki ba'zı kasabaların kadılığını da ekleyerek, Tâcî-zâde'nin gönlünü almaya çalıştı. Daha sonra tekrar nişancılık makamını verdi. Pâdişâh, onu seferde ve hazerde yanından ayırmaz, onun parlak fikirlerinden ve keskin zekâsından istifâde ederdi. Zaferle sona eren İran seferinde de Ca'fer Çelebi'yi yanından ayırmamıştı. Şah İsmâil'e gönderilen Farsça mektûplar ve zafer sonrasında İslâm memleketlerine gönderilen fetihnameler de onun kaleminden çıkmıştı. Çaldıran zaferinden sonra, Şah İsmâil'in zevcesi Taçlı Hanım da esîrler arasında idi. Şah İsmâil, Taçlı Hanım bir kumandanının hanımı iken, sapıklık ve zulüm ile elinden almış, sonra da hanımları arasına dâhil etmişti. Sapık ve bid'at ehli de olsa, bir müslümanın nikâhındaki kadının, boşanma olmadan başka bir kimse ile evlenmesi mümkün değildi. Şah İsmâil'in bu hanımla evliliğinin, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) yolu olan Ehl-i sünnete uygun olmadığına dâir âlimler fetvâ verdiler. Pâdişâh da, Taçlı Hanım'ın Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi ile evlenmesine müsâade etti. Ca'fer Çelebi, Çaldıran seferi dönüşünde Anadolu kadıaskeri olarak ta'yin olundu. Kışı pâdişâh ve orduyla birlikte Amasya'da geçirdi. Amasya'da, Yeniçerilerin başkaldırması olayında tahriki olduğu şeklindeki ithamdân dolayı, daha sonra İstanbul'da idâm edildi.

İdam edilmeden önce Ca'fer Çelebi'yi huzûruna kabûl eden Yavuz Sultan Selim Hân; "İslâm askerini isyana teşvik edenin cezası nedir?" diye bizzat kendisine sordu. Birçok ilimde olduğu gibi, fıkıh bilgilerinde de âlim olan Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi; "Sabit olursa öldürülmelidir" cevâbını verdi. Zâten dinlediği şahitler ve yaptırdığı araştırmalar sonucunda, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin kendisine karşı Yeniçeri'yi isyana teşvik ettiğine inanmış olan Pâdişâh, Ca'fer Çelebi'nin idamı için fetvâyı bizzat kendisinden aldı. Aldığı fetvâya göre de hareket etti. Ama ne yazık ki, kendilerini kurtarmak için Ca'fer Çelebi'ye iftira eden ba'zı kimselerin yalanları, onun idamına sebep oldu.

Nakledilir ki: Ca'fer Çelebi, idâm edileceğini öğrenip hayattan ümidini kesince, ba'zı hikâyeler anlatıp şiirler söyledikten sonra, Pâdişâh'a dedi ki: "Hârûn Reşîd, Ca'fer Bermekî'yi idâm ettirdiğine pişman olmuş, idâm edenlerin ve sebep olanların günahkâr olduğunu beyân etmişti. Pâdişâhım, bana kıyma ki, benim yerime birisini bulamazsın. Sonra sen de pişman olursun" dedi. Pâdişâh; "Gerçek dersin bilirim, lâkin karar verdim. Verdiğim karardan dönemem" dedi ve idâm edildi.

Yavuz Sultan Selim Hân, konuyu yeniden soruşturup hakîkati öğrenince, idâm ettirdiğine çok pişman oldu. Ca'fer Çelebi'ye iftira edip idamına sebep olanları cezalandırdı. Ca'fer Çelebi'nin idamından birkaç gün sonra, Çemberlitaş civarında bir yangın çıkmıştı. Yangın yerinde rastladığı Sadr-ı a'zam Sinân Paşa'ya; "Bu yangının alevleri, günahsız olarak idâm edilen Ca'fer Çelebi'nin âhının ateşidir" diye üzüntüsünü ve pişmanlığını bildirmişti.

Yavuz Sultan Selim Hân, tahta geçtiğinde, devlet idâresinde dirayetli iki kişi bulunduğunu ve bunlardan birinin Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, diğerinin de Ca'fer Çelebi olduğunu her vesileyle ifâde ederdi.

Ca'fer Çelebi, İstanbul'da Balat taraflarında Eski Nişancı Câmiî ve bir medrese, Bursa'da bir mescid, Simâv'da bir mescid ve hamam, Bergama'da bir kervansaray yaptırmıştır.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi; âlim, faziletli, güzel ahlâk ve ma'rifet sahibi bir zât idi. Keskin zekâsı ve derin ilmiyle. Yavuz Sultan Selim Hân'a yardımcı olur idi. Yazısı çok güzel, inşâsı (ifâdesi) çok yüksek idi. Usta bir şâir de olan Ca'fer Çelebi'nin, ilmî ve edebî üstünlüğü herkesçe bilinir ve kabûl edilirdi. Türkçe, Farsça ve Arabca dillerine hâkim idi. Farsça yazılarının, Türkçe yazılarından daha iyi olduğu nakl edilirdi. Zamanının edîb ve şâirleri arasında müstesna bir yeri var idi.

Ömrünü, ilim ve Allahü teâlânın rızâsı için ihlâsla, din ve devlete hizmet ile geçiren Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, pek

kıymetli eserler yazdı. Bu kıymetli eserlerden başlıcaları şunlardır: 1-Hevesnâme: Ca'fer Çelebi'nin mesnevî tarzında yazdığı en meşhûr eseridir. Tertîbi ve konusu orijinaldir. Hevesnâme, en mühim bölümleriyle İstanbul'u, İstanbul'un medenî ve tabiî güzelliklerini tasvîr eder. Tevhîd, münâcaat ve na'ttan sonra, İkinci Bâyezîd Hân'a kaside ve İstanbul tasvîrleriyle devam eder. İstanbul'un mühim yerlerini, Galata'yı, Ayasofya ve Fâtih câmilerini, saray ve kasrları, hamam, imâret, medrese ve dârüşşifâ gibi târihî eserleri anlatır. Eyyûb Sultan ve Fâtih'in kabirlerini, İstanbul'un ma'nevî değerini ve bu arada Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin (radıyallahü anh) kabrinin, Akşemseddîn tarafından nasıl keşf edildiğini anlatır. Fâtih Sultan Mehmed'in otuzbir yıllık saltanatını, kabrinin nurlu güzelliğini tasvir eden bölümler vardır. Yer yer gazeller ve tercî-i bendlerle de süslenen Hevesnâme, ifâdesinin tabiîliği, güzelliği ve verdiği bilgiler bakımından, mühim ve kıymetli bir eserdir. 2-Dîvân: 3382 beyitten meydana gelmiştir. 3-Münşeât: Zamanının ba'zı mühim vak'alarını anlatan ve çok beğenilen bir eserdir. 4-Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi, 5-Enîs-ül-ârifîn tercümesi: Farsçadan tercüme edilmiştir. 6-Kûsnâme: Mizahî bir eserdir. 7-Kitâb-ı Ahlâk.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, "Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi" adlı eserin mukaddimesinde, İstanbul'un fethine karar vermeden önce Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın söylediği sözleri şöyle nakletmektedir:

"Fâtih Sultan Mehmed Hân, birgün devletin ileri gelenlerini ve saltanat yetkililerini saraya da'vet etti. Herkes derece ve rütbesine göre yerine yerleştikten sonra, âdet olduğu üzere ve Osmanlı geleneğine göre ziyâfet hazırlanıp, türlü türlü yemekler yendi. Vezirler ve diğer yetkililer günlük işlerle ilgili mes'eleleri arz etmek üzere Pâdişâh'ın huzûruna girmişlerdi. Görüşülmesi gereken mes'eleler görüşüldükten sonra, dîvân odasına gitmek üzere kalkacakları zaman, Fâtih Sultan Mehmed Hân, onlara tatlı diliyle hitâb edip şöyle dedi: "Allahü teâlânın lütuf ve ihsân hazînelerinin kapısı fetihlerle açılır. Uzun müddetten beri bir husûs benim kalbimi rahatsız eder oldu. Onu sizinle istişâre etmek isterim. Çünkü kendi görüşüyle hareket eden mes'ûd olmaz, istişâre eden bedbaht olmaz. Bir insan, ne kadar fikir, firâset ve zekâ sahibi olursa olsun, ehli ile müşavere etmekten uzak durması, hiçbir zaman doğru değildir. Resûlullah (aleyhisselâm) bütün mahlûkatın en üstünü iken, her işinde Allahü teâlânın; "İş husûsunda istişâre et. Müşavereden sonra da birşeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allahü teâlâ tevekkül edenleri sever" meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 159. âyet-i kerîmesi hükmünce istişâre etmekten kaçınmamıştır." Bu sözleri duyan vezirler; "Evet efendim, Pâdişâh-ı âlem penâhın emirleri karşısında söz söylemeye haddimiz yoktur. Güneş yanında zerrenin, deniz yanında damlanın ne kıymeti vardır. Zâtınızın işâretleri olduktan sonra, "Emredilen ma'zûrdur" sözü gereğince, emriniz başımız üzeredir. Ne emr ederseniz hazırız" dediler. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân şöyle dedi: "Cömert babalarım ve mübârek dedelerim kesin olarak anlamışlardır ki; dünyânın devleti ve ni'metleri sonsuz değildir. Bu fâni cihan kimseye bakî ve ebedî kalmaz, insanın nefesleri sayılıdır ve sonsuzluk kapısı kapalıdır. Yaratılıştan maksad; kişinin Allahü teâlâyı bir bilip, mümkün olduğu kadar, can tende iken Allahü teâlânın rızâsını kazanmağa çalışmaktır. Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Sa'îd el-Hudrî (radıyallahü anh) rivâyet eder ki: "Resûlullaha (aleyhisselâm) bir kimse gelerek; "İnsanların en faziletlisi kimdir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhisselâm); "İnsanların en faziletlisi, nefsi ve malı ile, Allahü teâlânın rızâsı için gazâ (cihâd) edendir" buyurdu. Babam ve dedelerim de, bu fâni âlemde gazâ ve cihâdı bilip, ömürlerinin sonuna kadar ehl-i küfür ve ehl-i dalâlet ile mücâdele edip, harbetmedikleri bir dakika geçirmediler. Saltanatları zamanında, büyük bir gazânın yapılmadığı bir sene geçmedi. Yine bir büyük hâdisenin olmadığı bir ay geçmedi. Şu anda, ben dahî Allahü teâlânın; "O peygamberler, Allahın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü. De ki: "Sizi bu tevhîde (Kur'ân'a) çağırmama sizden bir ücret istemem. O Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür" meâlindeki En'am sûresi 90. âyet-i kerîmesi emrine uyup, i'lây-ı Kelimetullah ve İhyây-ı Sünnet-i Resûlullah için var gücümü sarf etmek istiyorum ki dünyâda hayırla anılıp, âhırette büyük ecre kavuşayım. O İstanbul ki, irem bağları ondan bir parçadır. Dillerde konuşulan ve târih kitaplarında yazılan yeryüzünün incisidir. Bu memlekette, benim padişahlığımda, orada azgınların, küfür ehlinin bulunması uygun değildir. Hülâsa, niyetim ve gayretim, o şehrin feth edilmesidir. Buna karar verdim. Bu yıl baharda, sabah rüzgârıyla birlikte feth oluna. Bunun için gerekli hazırlıklar yapıla." Usta bir şâir olan Tâcîzâde Ca'fer Çelebi'nin şiirlerinden ba'zı beyitler:

Tutuşdum aşk ile bir nâtûrânum,
Eğer can kurtarırsam pehlivânum.

Bahâr-ı naz pervendümden ayrı,
Sararmış bir kuru berk-i hazanım.

(Aşk ateşiyle yanan güçsüz biriyim. Eğer bu ateşten kendimi kurtarabilirsem pehlivan sayılırım. Zamanın naz besleyen baharından ayrı olarak sararmış bir sonbahar yaprağıyım.)

İdâm edileceği haberini duyunca da, şu veciz beyti söylemişti:

Ben şehîd-i tığ-ı aşk oldukta râh-ı yârda,
Yumadan defneyleyin tenden gubârı gitmesin.

(Ben yâr yolunda aşk okuyla şehîd olunca, yıkamadan defnedin ki; o mukaddes yolculuktan kalan tozlar üzerimden gitmesin.)

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1819

2) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 99

3) Münşeât-üs-selâtîn cild-1, sh. 351

4) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 69

5) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 246

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 335

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 452

8) Lâtifî Tezkiresi sh. 117

9) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 169-170

10) Amasya Târîhi cild-3, sh. 225

11) Hadîkat-ül-cevârni' cild-1, sh. 29

12) Tâc-üt-tevârih

TAŞKÖPRÜLÜ MUSTAFA BİN HALÎL

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muslihuddîn Mustafa bin Halîl'dir, İstanbul'un feth edildiği 857 (m. 1453) senesinde Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de doğdu. Taşköprü'de doğduğu için Taşköprülü diye bilinir. 935 (m. 1528) senesinde vefât etti.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye adlı eserin müellifînin babası olan Muslihiddîn Mustafa Efendi, ilk önce babasından ilim tahsil etti. Daha sonra amcası Molla Muhammed Niksâri'den ilim öğrenip istifâde etti. Molla Derviş Muhammed'den, Bursa'daki Sultâniyye Medresesi'nde bulunduğu sırada ilim tahsil edip yüksek dereceye ulaştı ve feyz aldı. Daha sonra, Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Molla Behaüddîn'den, ilim öğrenip sohbetlerinde bulundu ve istifâde etti. Molla Manisavî-zâde ve Kâdı-zâde ve Hocazâde'nin hizmetlerinde bulunup, onlardan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlmi akranlarından daha üstün olduktan sonra, Bursa Esediyye ve Ankara Ak medreselerinde müderrislik yaptı. Üsküp'de İshak Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Edirne'de Halebiyye Medresesi'nde müderrislik yaparken, pâdişâh İkinci Bâyezîd'in dikkatini çekti. Pâdişâh onu, Şehzâde Yavuz Sultan Selîm'e hoca ta'yin etti. Daha sonra sırasıyla; Amasya Hüseyniyye, Bursa Sultâniyye ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerine müderris ta'yin edildi. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olup Haleb'i feth edince, onu Haleb kadılığına ta'yin etti. Ancak babasının "Kâdı olma" diye vasıyyet ettiğini hatırlayıp, durumu Sultân'a arz etti. Henüz Haleb kadılığına başlamadan istifâ etti. Bunun üzerine Pâdişâh onu, Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin etti. Daha sonra Bursa'daki Sultâniyye Medresesi'ne nakl olundu. Molla Hüsâm Çelebi'nin vefâtından sonra, tekrar Sahn-ı semân Medresesi'ne iade edildi. Burada ilim öğretip çevresini aydınlatırken, fâni dünyâ âleminden, ebedî âhıret âlemine göç etti.

Âlim, faziletli ve ilmiyle âmil bir zât idi. Zâhid (dünyâya düşkün olmayan) ve âbid (çok ibâdet eden) idi. Allahü teâlâdan çok korkar, İslâm dîninin emirlerine son derece bağlı, yasaklarından kaçınma husûsunda titiz idi. Sâlih ve fakir kimselerle ülfet edip birlikte olmaktan hoşlanırdı. Zâhirî (görünüşü) ve bâtını (kalbi) temiz bir zât idi. Yalan, lüzumsuz ve faydasız söz söylemekten kaçınırdı. Ömründe boş söz konuştuğu görülmedi. Boş yere vaktini geçirip, lüzumsuz

şeylerle meşgûl olmazdı. Cömert ve kerem sahibi idi. Vakitlerinin hepsini, Allahü teâlâya ibâdef etmek ve ilim mütâlâa etmek sûretiyle kıymetlendirirdi.

Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl ve edebî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Beydâvî tefsîrinin bir kısmını şerh eden risalesi. 2-Sadr-üş-Şerî'a adlı eserin ba'zı kısımlarına yazdığı haşiyesi. 3-Havaş-i alâ Nebezi min şerh-ıl-Miftâh. 4- Risâletün fil-ferâiz. 5- Risâletün fî hall-i hadîs-il-ibtidâ.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 250

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 211, 212

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 251

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 391

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 434

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 20